

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANA BİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

1695 VE 1696 AVUSTURYA SEFERLERİNDE ORGANİZASYON VE LOJİSTİK
(Doktora Tezi)

Hazırlayan
Tahir SEVİNÇ

İstanbul 2010

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANA BİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

1695 VE 1696 AVUSTURYA SEFERLERİNDE ORGANİZASYON VE LOJİSTİK
(Doktora Tezi)

Hazırlayan
Tahir SEVİNÇ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mustafa Çetin VARLIK

İstanbul 2010

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Doktora öğrencisi Tahir Sevinç'in "1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Tarihi Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı doktora tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Tez Danışmanı : Prof.Dr. Mustafa Çetin Varlık
Üniversitesi Marmara

İmza

Üye : Prof.Dr. Sema Uğurcan
Üniversitesi Marmara

Üye : Prof.Dr. Necdet Öztürk
Üniversitesi Marmara

Üye : Doç.Dr. Muzaffer Doğan
Üniversitesi Marmara

Üye : Prof.Dr. Abdülkadir Özcan
Üniversitesi Mimar Sinan

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu' nun 28...../.....06../2010 tarih ve 2010/146 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof.Dr. Emel KEFELİ
Müdür

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	VI
ÖZET.....	VIII
ABSTRACT.....	IX
KISALTMALAR.....	X
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM SEFERBERLİK VE ORDU

I.SEFERBERLİK.....	27
A-Sefer Hazırlıkları.....	27
1-Avusturya Sınırındaki Kalelerin Tamiri ve Güçlendirilmesi.....	27
2-Sınırdaki Askeri Birliklerin Artırılması.....	31
3-Ordunun Toplanması.....	33
II.ORDU.....	42
A-Muharip Kuvvetler.....	42
1-Kapıkulu Askerleri.....	42
2-Eyalet Kuvvetleri.....	46
3-Leventler.....	52
a) Deniz Levendi.....	52
b) Miri Levent.....	54
c) Hane Levendi.....	60
4-Kırım Tatarları.....	63

5-Mısır Kuvvetleri.....	65
6-Yörük Kuvvetleri.....	68
B) Yardımcı Kuvvetler.....	69
1-Beldar.....	69
2-Orducu Esnafı.....	72
3-Kılavuz	76
4-Cerehor	77
5-Voynuk.....	79
6-Meşaleci ve Akkâm.....	81
7-Diğer Yardımcı Birlikler.....	83

İKİNCİ BÖLÜM

MÜHİMMÂT

1-Tophane ve Cephane Mühimmatı.....	85
a-Top , Yuvarlak ve Humbara.....	85
b-Tüfek ve Tabanca.....	95
c-Ok, Yay, Mızrak, Kılıç ve Kalkan.....	100
d-Barut.....	101
e-Kurşun ve Fitol.....	107
f-Diğer Cephane ve Tophane Mühimmatı	109
2-Mehterhâne-i Hayme-i Hassa Mühimmatı	110
a-Çadır.....	110
b-Meşale	114
3-Matbah Mühimmatı.....	115
a-Yakacak.....	116
1-Odun	116
2-Kömür.....	119
4-Saka Mühimmatı.....	119

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULAŞIM

1-Sefer Yolunun Menzil Noktaları ve Mesafeleri	123
2-Yolların Tamiri ve Güvenliği.....	126
a-Sefer Yolunun Fiziki Durumu ve Yollarda Yapım ile Onarım Çalışmaları.....	126
b- Yolların Güvenliği ve Muhafazası.....	130
c-Köprü Tamir ve İnşası.....	134
3-Ulaşım ve Nakliye Vasıtaları.....	141
a-Araba.....	141
1-Sirem ve Koçu Arabaları.....	142
2-Öküz Arabası.....	144
3-Arabaların Temin Edilmesi.....	145
b-Yük ve Binek Hayvanları.....	154
1-Camus (kav).....	154
2-Katır.....	157
3-Deve.....	160
4-At (Bargir).....	168
c-Gemi.....	175
1-Tuna Nehri Donanması.....	175
a) Üstü-açık kayık	176
b) Şayka.....	178
c) Kalite.....	180
d) Firkate.....	181
e) Miri Borozan.....	183
2- Tüccar Gemileri.....	184

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İAŞE VE BESLENME

A-ZAHİRE TEMİNİ.....	189
1-Nüzul ve Avarız Zahiyesi	190
2-Mübayaa Zahiyesi.....	193
3-Zahirenin Stoklanması, Ambar ve Mahzen Tedariki.....	200
4- Zahire Temini ve Naklinde Karşılaşılan Problemler	205
5- Zahire Fiyatları.....	209
B-BESLENME.....	215
1-Hububat.....	215
a)Buğday	217
b) Un (dakik).....	218
c) Pirinç	222
2-Ekmek (Nan).....	223
3-Peksimet.....	229
4-Sade Yağ.....	235
5-Koyun ve Sığır Eti.....	236
6-Hayvan Yemi.....	244
SONUÇ.....	252
BİBLİYOGRAFYA.....	254
EKLER.....	265
Ek 1: 1695 Avusturya Seferi'nde Menzillere Zahire Temin Eden Kazalar.....	265
Ek 2: 1696 Avusturya Seferi'nde Menzillere Zahire Temin Eden Kazalar	267
Ek 3: 1695 Yılında Rumeli Valisine Gönderilen Hüküm.....	271
Ek 4: 1695 Avusturya Seferi'nde Menzillere Zahire Tedarikini Gösteren Belge.....	272

Ek5: 1695 Yılında Devire Palangası'nın inşası için Yapılan Hazırlıklar.....	273
Ek 6: 1695 ve 1696 Avusturya Seferleri'nde Edirne'den Belgrat'a kadar Ordunun Konakladığı Menzil Noktaları.....	274
Ek 7: 1695 Avusturya Seferi Dönüşünde Ordunun Konakladığı Menzil Noktaları.....	275
Ek 8: 1696 Avusturya Seferi Dönüşünde Belgrat'tan Edirne'ye kadar Ordunun Konakladığı Menzil Noktaları.....	276
Ek 9: 17.Yüzyılda Osmanlı Askerleri için İstanbul, Bursa ve Bulgaristan'da Filibe'de Üretilen Tüfekleri.....	277
Ek 10: 17. ve 18.Yüzyıllarda Osmanlı Askerlerinin Kullandığı Kalkanlar.....	278
Ek 11: 17.Yüzyılda Osmanlı Askerlerinin Kullandığı Ok ve Yay.....	279
Ek 12: 17.Yüzyılda Osmanlı Askerlerinin Kullandığı Zincir İşlemeli Zırh.....	280

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti, dünya tarihini siyasi, sosyal ve iktisadi yönlerden etkileyen geniş ve derin tarihi bir sürece sahiptir. Devletin sahip olduğu bu tarihsel sürecin daha iyi anlaşılması için son yıllarda siyasi, sosyal ve teşkilat tarihine ait bir çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarla eş zamanlı olarak bir çok yerli ve yabancı araştırmacı tarafından da Osmanlı harp tarihi ile ilgili yeni çalışmalar ortaya konulmuştur. Özellikle Roads Murphey, Caroline Finkel, Gabor Agoston, Ömer İşbilir, Ersin Gülsoy ve Meryem Kaçan'ın 17.yüzyılda sefer organizasyonu ve lojistiği üzerine yaptıkları çalışmaların yanı sıra, M.Yaşar Ertaş ve Hakan Yıldız'ın 18.Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin lojistik ve sefer organizasyonuna yönelik doktora çalışmaları bulunmaktadır.

17.yüzyılla ilgili Osmanlı harp tarihini ele alan çalışmalar, 18.yüzyılla ilgili çalışmalara nazaran daha fazla olmuştur. Ancak yine de 17. yüzyılın son çeyreğinde devletin Avusturya ile sürekli savaş halinde olması ve peş peşe yapılan seferlerin birbirinden bağımsız olmaması nedeni ile bu süreçteki Osmanlı harp tarihinin daha iyi anlaşılabilmesi için 1695 ve 1696 yıllarında Avusturya üzerine düzenlenen ve başarı ile neticelenen seferlerin organizasyon ve lojistiği analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu seferlerle ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde oldukça zengin bir kaynak envanteri mevcut olup, seferlerin organizasyon ve lojistiğinin anlaşılır kılınması için bu kaynaklardan istifade edilmiştir. Bu seferlerin devletin planladığı bir sınırlı zaman çerçevesinde gerçekleşmesi, konu ile ilgili kaynakların daha iyi incelenmesini gerektirmiştir.

Bu araştırmada ele alınan konu dört bölümden oluşmaktadır. Girişte, 1683 Viyana Kuşatması sonrasında Avusturya üzerine düzenlenen seferlerin neticeleri, devletin organizasyon ve lojistik olarak aldığı tedbirler ile bunların sosyal, siyasi ve askeri yansımaları ve 1695 ve 1696 yıllarında Avusturya ile girişilen muharebelerin politik yapısı ele alınmıştır. Birinci bölümde, seferberlik ve ordu başlıkları altında Avusturya sınırındaki kalelerin tamir edilmesi, sınırdaki askeri birliklerin artırılması, ordunun toplanması ile muharip ve yardımcı kuvvetler; ikinci bölümde, tophane ve cephanе mühimmatı, mehterhane mühimmatı, matbah mühimmatı ve saka mühimmatı; üçüncü bölümde İstanbul'dan Belgrad'a kadar sefer yolu ve menzil noktaları, yol ve köprülerin tamiri ve güvenliği, bu seferlerde kullanılan ulaşım ve

nakliye vasıtaları; son bölümde, zahire temini, ordunun beslenmesi ve beslenmede kullanılan gıda maddeleri ele alınmıştır. Ancak arşiv kaynakları arasında bu seferlerin masraf ve gelirlerini tam olarak gösteren belgelere ulaşılamamıştır. Elde edilen kaynaklar da seferin masraf ve gelirlerini tam olarak ortaya koyma noktasında yetersiz olup sıhhatli bir bilgi vermeyeceğinden seferin finansman yönü ele alınamamıştır.

Çalışmamı yürütürken bir çok kişinin bilimsel ve manevi desteğini aldım. Çalışmam boyunca bu eserin ortaya konulmasında büyük titizlik gösteren ve daima desteğini aldığım kıymetli hocam Prof Dr. Mustafa Çetin Varlık'a minnettarım. Çalışmamı yakından takip eden Dr. Murat Uluskan'a, yoğun mesaisine rağmen, bilgi ve görüşlerinden istifade ettiğim değerli hocalarım Prof. Dr. Necdet Öztürk'e, Prof. Dr. Abdülkadir Özcan'a ve Prof. Dr. Sema Uğurcan'a teşekkürlerimi sunarım. Özellikle bazı Almanca ve Fransızca kaynakların tercümesinde bilgilerinden istifade ettiğim Yard. Doç. Dr. Nurettin Gemici'ye, kaynaklara ulaşma noktasında uygun ortam ve çalışma şartlarını sağlayan Başbakanlık Osmanlı Arşivi personeli ile İslami Araştırmalar Merkezi çalışanlarına da ayrıca teşekkür ederim.

İstanbul 2010

ÖZET

“1695 ve 1696 Avusturya Seferleri’nde Organizasyon ve Lojistik” adıyla ortaya konan bu çalışma ile Osmanlılar tarafından yapılan bu seferlerin iaşe, ikmal ve diğer lojistik faaliyetlerinin yanı sıra, organizasyon çerçevesinde ordunun hareketi ile Avusturya orduları ile girişilen muharebeler neticesinde Macaristan cephesinde bazı kalelerin fetihleri incelenmeye çalışılmıştır.

Bu seferler sırasında kapıkulu ve eyalet askerlerinden müteşekkil ve sayıları yüz elli bini aşan Osmanlı ordusunun teçhizat, iaşe, ikmal gibi organizasyon ve lojistik ihtiyaçlarının tamamlanması için Osmanlı coğrafyasındaki bütün imkanlarından istifade edilmiştir. Ordunun geçiş güzergahında bulunan yol ve köprüler tamir olunurken, ihtiyaca göre yeni köprüler inşa edilmiştir. Ordunun güzergah boyunca beslenmesi için halktan nüzul, sürsat ve mübayaa yoluyla temin olunan erzak ve yiyecekler menzillerdeki ambar ve mahzenlere depolanmış ve buralarda askere dağıtılmıştır. Sefer organizasyon ve lojistiği kapsamında ordu için temin olunan mühimmat ve erzakın taşınmasında kullanılan deve, at, katır ve arabalar ile Tuna Nehri ulaşımında kullanılan miri malı ve özel gemilerin temin edilme biçimleri ile bunlardan ne şekilde istifade edildiği konusu derinlemesine incelenmeye çalışılmıştır.

ABSTRACT

In this study named “Organization and Logistics in Austria Expeditionaries 1695 and 1696 ”, right along with the food supplies, servicing and other logistics activities; army’s movement and conquering of some Hungary castles as a result of battles against Austria army in an aspect of organization is analyzed.

During these expeditionaries what opportunities were presented in Ottoman boundaries were taken for satisfying demands like food supplies, servicing and organization of Ottoman army, which had more than 150.000 soldiers including sultan’s house and county troops. The roads and the bridges that were on the road of the army were repaired; at the meantime new bridges were constructed in the case of need. The food supplies that had been collected from the nation for nourishing the army in its route were put in storages in camps and dispensed to the soldiers from these storages. Camels, horses, mules and cars used for carrying food supplies and ammunitions for the organization and logistics of the expedition and public property and private ships for transportations in the Danube River and how benefited from these are studied.

KISALTMALAR

A.DVN	Bâb-1 Âsafi Divan Kalemi
A.DVN.MHMd.	Bâb-1 Âsafi Divan Kalemi Mühimme Defteri
A.DTCFD	Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
AE	Ali Emiri
Bk.	Bakınız
Çev.	Çeviren
C.Sry	Cevdet Saray
C.AS	Cevdet Askeriye
D.BRZ	Bâb-1 Defteri Büyük Ruznamçe
Der.	Derleyen
DİA	Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
D.MKF	Bâb-1 Defteri Mevkûfat Kalemi
D.BŞM	Bâb-1 Defteri Baş Muhasebe Kalemi
Ed.	Editör
İA.	İslam Ansiklopedisi
İE AS	İbnülemin Askeriye
İE DH	İbnülemin Dahiliye
İE SM	İbnülemin Saray Mesâlihi
İ.Ü İFM	İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası
KK	Kamil Kepeci
MAD	Maliyeden Müdevver
MD	Mühimme Defteri
nr.	Numara
OTAM	Osmanlı Araştırmaları
s.	Sahife
TDK	Türk Dil Kurumu
TTh.d	Tapu Tahrir Defteri
Trc.	Tercüme eden
TS MAD	Topkapı Sarayı Maliyeden Müdevver

vr.	Varak
M	Muharrem
S	Safer
RA	Rebiyülevvel
R	Rebiyühahir
CA	Cemaziyelevvel
C	Cemaziyelahir
B	Receb
Ş	Şaban
N	Ramazan
L	Şevval
ZA	Zilkade
Z	Zilhicce

GİRİŞ

1683 Viyana bozgunundan sonraki süreçte Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletleri ile ilişkilerinde izlediği politikalar Avusturya ile olan muharebe sonuçlarını da etkilemiştir. 1683 yılına kadar Osmanlı Devleti, Avusturya'ya karşı izlediği geleneksel harp politikasında, iyi bir diplomasi ile diğer Avrupa devletlerini savaş dışında tutmayı başaramıştı. Ancak 1683 yılında Avusturya cephesinde meydana gelen başarısızlık bu durumu tersine çevirmiş ve Avrupa devletlerini birbirine yaklaştırmıştı¹. Papanın da desteği ile Osmanlı Devleti'ne karşı Avusturya, Venedik ve Lehistan arasında kutsal bir ittifak oluşmuş², ittifak sonucunda bu devletler Osmanlı Devleti'ne karşı beraber hareket etmeye başlamışlardı³. Fransa ise Avusturya ile çoğu zaman savaş halinde olduğundan⁴, Osmanlı Devleti'ni Avusturya ile mücadeleye teşvik ederek⁵ bir yandan Osmanlılar ile tüm menfaatlerini korumaya çalışırken⁶, diğer yandan da Avrupa ve Papalığın tepkisini çekmemek için el altından Avusturya'ya asker yardımında bulunmuştur⁷. Osmanlı Devleti'nin bu süreçte Avusturya ile mücadelesi Macaristan ve Sırbistan'da meydana gelmiştir⁸.

Osmanlı Devleti, XVII. yüzyılın sonlarında giriştiği seferler neticesinde Macaristan ile Sırbistan'daki topraklarının bir çoğunu Avusturya'ya kaptırırken, bir kısmını da geri almayı başarmıştı. 1683 Viyana başarısızlığından sonra girişilen savaşlar neticesinde Esterгон, Komaran, Ciğerdelen ve Vişegrad kalelerini, 1685 yılında Uyvar Kalesi'ni, 1686 yılında Budin, Segedin, Peçuy, Kapoşvar, Sikloş, Eğri ve Lipova kalelerini ve 1688 yılında ise Belgrat ve Niş kalelerini de Avusturya'nın işgaline terk etmek zorunda kalmıştı. Ancak

¹ Dariusz Kolodziejczak, "1795'e Kadar Osmanlı-Leh İlişkilerinin Karakteri Üzerine Bazı Tespitler", *Türkler*, IX, Ankara 2002, s.683.

² Walter Leitsch, "Ziele der Österreichischen politik gegenüber dem osmanischen Reich im 17. Jahrhundert", *OTAM*, 4, İstanbul 1984, s.236.

³ Markus Köhbach, "Die Diplomatischen Beziehungen Zwischen Österreich und dem Osmanischen Reich", *OTAM*, 4, İstanbul 1984, s.242.

⁴ Pal Fodor, "Osmanlı-Avusturya Savaşları Öncesi Osmanlı Diplomasisi (1593-1606)", *Osmanlı*, I, Ankara 1999, s.452-55.

⁵ Ali İbrahim Savaş, "Genel Hatları ile Osmanlı Diplomasisi", *Osmanlı*, I, Ankara 1999, s.652.

⁶ Faruk Bilici, "XVII.Yüzyılın İkinci Yarısında Türk-Fransız İlişkileri: Gizli Harpten Objektif İttifaka", *Osmanlı*, I, Ankara 1999, s.480-90.

⁷ Georg Wagner, "Otuz Yıl Savaşları Döneminde Osmanlı ve Avusturya İmparatorluklarının Politikası", *OTAM*, 2, İstanbul 1981, s.147.

⁸ Fehmi Yılmaz, "The Life of Köprülüzâde Fazıl Mustafa Pasha and His Reforms (1673-1691)", *OTAM*, 20, İstanbul 2000, s.186.

1690 yılında Niş Kalesi, 1691 yılında ise Belgrat Kalesi Osmanlı orduları tarafından tekrar alınmıştı⁹.

1683 yenilgisinden sonra Osmanlı Devleti'nin amacı, Avusturya'nın ele geçirdiği toprakları tekrar almak ve eldeki topraklarını ise muhafaza ederek askeri, sosyal, siyasi ve mali problemlerine çözüm üretmektir. Osmanlı Devleti'nin aksine mali, askeri ve lojistik alanlarda zor durumda bulunan Avusturya ise içinde bulunduğu durumdan kurtulmak için Macaristan ve Sırbistan'daki Osmanlı topraklarına sahip olmayı hedeflemiştir. Esasen bu yüzyıl sonuna kadar Avusturya'nın sanayi üretimi yeterli düzeyde olmayıp yatırımların birçoğu Hollandalı ve Alman müteşebbisler tarafından sağlanmıştı. Ancak savaşlar nedeni ile güvenli bir ortam bulunmadığından gerekli yatırım da yapılamamıştı¹⁰. Ayrıca yatırımların devamı için nakit paraya ihtiyaç duyulmuştu. Avusturya nakit para temininde zorlandığı için ihtiyaç duyduğu ham maddeleri tedarik edememiştir¹¹. Buna karşılık daha zengin ve verimli olan Tuna Bölgesi ile bu bölgedeki nehir ticareti, Osmanlı Devleti'nin kontrolünde olup, devlete sefer zamanlarında finansman ve lojistik anlamda büyük bir avantaj sağlamıştı¹².

Avusturya, bu süreçte Osmanlı Devleti aleyhine genişlerken, büyük bir ticari potansiyele sahip Tuna Nehri Havzası'na yerleşerek, bu bölgeden Balkanlara ve Akdeniz'e uzanan yeni pazar ve ham madde kaynaklarına ulaşmayı hedeflemiştir. Uzak denizler ve okyanus aşırı koloniler ile ilişki kurmakta başarı sağlayamayan Avusturya, dış ticaretini Balkanlar ve Doğu Akdeniz'e yöneltmiş idi¹³. Balkanlar'da Osmanlı yönetiminde bulunan toprakları kendi idaresine kattıktan sonra, buradaki ham madde ve ticaret hacmini kullanmaya başlamıştı. Avusturya, Osmanlı Devleti'nden ele geçirdiği topraklara Alman, Macar ve Romen yerleşimcileri iskan ederek Balkanlar ve Tuna Nehri Havzası'ndan faydalanma yoluna gitmişti¹⁴. Balkanlar'dan ele geçirdiği topraklardan temin ettiği bol miktarda zahireyi Tuna, Moriş, Drava ve Sava nehirleri yolu ile gemilerle naklettikten sonra harp meydanına taşımıştı¹⁵.

⁹ Kemal Çiçek, "II. Viyana Kuşatması ve Avrupa'dan Dönüş (1683-1703)", *Türkler*, IX, Ankara 2002, s.750-51.

¹⁰ İlber Ortaylı, "İkinci Viyana Kuşatmasının İktisadi Sonuçları Üzerine", *OTAM*, 2, İstanbul 1981, s.196-98.

¹¹ Hans Georg Majer, "17.Yüzyıl Sonlarında Avusturya ve Osmanlı Ordularının Seferlerdeki Ekonomik Sorunları", *OTAM*, 2, İstanbul 1981, s.192.

¹² Pal Fodor, "Trade and Traders in Hungary in the Age of Ottoman Conquest", *Acta Orientalla*, LX/1, Budapest 2007, s.1-3.

¹³ Ortaylı, "İkinci Viyana Kuşatması'nın İktisadi Sonuçları", s.196-99.

¹⁴ Karl Vocelka, "Die Osmanische Expansion Und Mitteleuropa", *OTAM*, 2, İstanbul 1981, s.180 ; Geza David, "16-XVII.yüzyıllarda Macaristan'ın Demografik Durumu", *Bellekten*, 225, Ankara 1995, s.35-52.

¹⁵ Numan Elibol, "XVI-XVII.Yüzyıllarda Avusturya'nın Doğu Ticareti", *Türk Kültürü İncelemeleri*, 12, İstanbul 2005, s.46.

Macaristan ve Sırbistan'daki topraklarını geri almayı amaçlayan Osmanlı Devleti'nin, Avusturya üzerine düzenlediği sefer sürecini olumsuz etkileyen askerî, malî, siyasî ve sosyal problemleri bulunmaktaydı. Bu süreçte Osman ordusunda ciddi sıkıntılar oluşmuştu¹⁶. Uzun süren savaşlarla beraber meydana gelen başarısızlıklar sonucunda Osmanlı ekonomisi zorlu bir sürece girmişti. Ekonomideki kötü gidiş, sosyal yapıda çözümler meydana getirmişti¹⁷. Osmanlı sosyal düzeninde meydana gelen çözümler ise sürekli sefer halindeki devletin asker tedarikini de güçleştirmişti. Gerek merkez ordusuna ve gerekse eyalet kuvvetlerine asker tedarikinin sağlanması oldukça zor bir hal almıştı. Bu durum Avusturya ile uzun süren savaşların oldukça kanlı bitmesine ve bir çok askerin kaybına neden olmuştu. Üstelik askerlerin sefere katılım ve seferden dönüş süreçleri de hayli uzadığından, firar eden askerlerin sayısı da artmıştı. Macaristan cephesindeki kötü durum üzerine ve eldeki askeri kuvvetlerin yeter derecede olmaması nedeni ile 1688'de "nefir-i âmm" usulü ile Anadolu ve Rumeli'den "din uğruna sefere gelmek üzere muharebeye yarayanların sevkleri için" her tarafa fermanlar gönderilmişti¹⁸. Bu yöntemle bütün ülke sathında bulunan silâhtar, sipâhi, yeniçeri ve yetişkinler askere çağırılmıştı. Sefere çağırılanlar arasında Müslümanlar öncelikli tutulurken, bunlardan gönüllü olanlar daha çok tercih edilmişti. Ayrıca sefere katılanlar, vergi karşılığında sağladıkları iâşe ve lojistikten de muaf tutulmuşlardı. Her eyaletteki cebeci ve topçu askerleri de sefere çağırılarak, gelmedikleri taktirde ocaklarından kayıtlarının silineceği açıklanmıştı. Sefere çağırılan yeniçerilerin yerine de yamak ve voynuklar gönderilmişti. Sefer için toplanan askerler yeterli gelmeyince yamak ve voynukların bir kısmı seçilerek, yolların eşkıyalardan muhafazası ile vazifelendirilmişlerdi. Ayrıca Anadolu ve Rumeli'den Türkmen ve Kürt aşiretlerden son derece iyi organize edilmiş askerler, eyalet askeri ve yeniçeri olarak deftere kaydedilmişlerdi. Bunun yanı sıra ordu mevcudu ve mali kaynaklar hakkında bilgi sahibi olmak için mukataa ve tahrir defterleri tekrar gözden geçirilerek yeniden düzenlenmişti. Yörük ve aşiretlere de ikinci dereceden mukataalar verilerek sefere teşvik eder hale getirilmişlerdi. Yine yeniçeri ocağında isimleri kayıtlı olduğu halde savaşa katılmayan, esnaflık, sanatkârlık ve çiftlikle uğraşanlar ocaktan çıkarılarak kayıtları silinmişti. 1689 yılında yeniçerilerin sayısı 59.000'u bulmuştu. Ancak düzenlenen seferlere katılanların bu kadar olmadığı anlaşılmıştı. Ocak içerisinde usulsüz olarak maaş alanların maaşları da kesilmiş ve bunlardan 20.000 yeniçerinin kaydı silinerek

¹⁶ Georg Majer, "17. Yüzyılın Sonlarında Avusturya ve Osmanlı Politikası", s.188-89.

¹⁷ Mehmed Karagöz, "17. Asrın Sonunda Filibe ve Çevresi'nde Eşkıyalık Hareketleri", *Fırat Üni. Sosyal Bilimler Dergisi*, XVI/2, Elazığ 2006, s.375.

¹⁸ Silahtar Fındıklı Mehmed Ağa, *Silahtar Tarihi*, II, İstanbul 1928, s.378.

defterden düşülmüştü. Yeniçerilerin gerçek sayısı ortaya konularak, sefer hazırlıkları buna göre yapılmaya başlanmıştır.

Sefere gidecek askerler için daha fazla bilgi verici mahiyette olan yoklama defterleri düzenlenmiştir. Ayrıca ordu ile beraber sefer masraflarının karşılanması için Yeniil ve Halep mukataalarından kaynak tedarik olduğu gibi, esnaf cemaatlarının kethüdalarından da askerler için para toplanmaya başlanmıştır. Sefere katılmayan askerlerin kefillerinden de para cezası alınmıştır. Bir süre sonra Yörükler ve diğer aşiretler de “nefir-i amm” usulüne dahil edilmişler ve sefere katılan Yörükler, “resm-i ağnam”, “resm-i zemin”, “resm-i bennak” ve “tekâlif-i örfiye” gibi vergilerden muaf tutulmuşlardı. Üstelik Anadolu’daki Sekban, Sarıca ve bir kısım Yörük askerleri ile Karadağ’daki bazı eşkıyaların da sefere katıldıkları taktirde suçlarının affedileceği yönünde emir verilmişti.

1689 ile 1691 yılları arasında sefer güzergahında ordunun beslenmesi için gerekli zahire devlet hazinesinden veya havale yoluyla tedarik olunmuştu. Eşkilyalığın arttığı ve yol güvenliğinin azaldığı bir zamanda yollar güvenlik altına alındığı gibi, yeni köprü ve yol çalışmaları da devam etmişti. Derbentlerin muhafazası için de Rumeli’deki Yörük askerlerinden derbentler ve geçiş güzergahları için voynuk ve martoloslar tayin olunmuştu. Ordunun sevki, mühimmat ve cephanenin rahatça ilerletilebilmesi için yeni menziller ihdas edildiği gibi, tahıl ambarları da inşa edilmişti. Gerekli mühimmat ve zahirenin taşınması için nakliye hayvanları satın alınarak veya kiralanarak, araba ve gemiler de yine kiralama yoluyla temin olunmuştu. Ancak nakliye vasıtalarının temininde güvenlik gerekçesi ile daha çok menzillere yakın yerler tercih edilmişti¹⁹.

Bu dönemde düzenlenen seferlere en fazla etki eden durum ise Balkanlarda meydana gelen sosyal düzensizlik ve karmaşa ortamı idi. XVII. yüzyılın son çeyreğine kadar herhangi bir kargaşalık ortamı ve sosyal düzensizlik yaşanmayan Osmanlı Rumelisi’nde 1683 Viyana Kuşatması’ndan sonra bir kargaşa ortamı oluşmuştu. Özellikle Balkan şehirlerindeki askeri garnizonların çoğunun II. Viyana Kuşatması’na gönderilmesi ve sefer sırasında askerlerden pek çoğunun telef olması, Balkan şehirlerinde tam bir güvenlik zafiyeti oluşturmuştu. Meydana gelen güvenlik zafiyetinden sonra eşkıyalar türemişti. Bu eşkıyalar, iktisadi ve içtimai hayatta bunalıma neden olmuşlardı²⁰. Özellikle Bosna, Sırbistan ve Makedonya savaş alanı haline gelmiş ve bu bölgeler Avusturya’nın tehdidi altına girmişti. Bu durum Avusturya lehine hareket eden Sırp ve Bulgarları cesaretlendirmiş, Osmanlı Devleti’ne karşı

¹⁹ Yılmaz, “ Köprülüzâde Fazıl Mustafa Pasha”, s.184-93.

²⁰ Karagöz, “ Filibe ve Çevresinde Eşkilyalık Hareketleri”, s.390-91.

isyan eder duruma getirmişti²¹. Sırbistan, Makedonya ve Bulgaristan'daki isyanlar birbiri ardına patlak vermişti²². İsyân eden Sırp ve Bulgarlar daha evvelden martolos²³, derbendci, kılavuz, tercüman, çoban, değirmenci oldukları gibi, çeşitli resmi kurumlarda devlet hizmetinde bulunmuşlardı²⁴. İsyancılar Osmanlı müfrezelerine ve Sırbistan ile Balkanlardaki Müslüman halka saldırarak aşayış ve huzur ortamını bozdukları gibi, devletin burada tesis etmiş olduğu sosyal, siyasi ve iktisadi düzene de büyük zararlar vermişlerdi. Canlarını kurtarmak isteyen Müslümanlar Niş'e veya Tuna Nehri yolu ile Vidin'e kaçarken Hıristiyan halk da 1689'da topluluklar halinde Avusturya'ya katılmıştı. Bu olay neticesinde Habsburg Krallığı, ordularının büyük kısmını Fransa Cephesi'ne kaydırırken, Osmanlı Devleti karşısında boşalan askerlerin yerine de Sırp isyancıları almışlardı²⁵.

1689 yılında veziriazam olan Fazıl Mustafa Paşa devletin içinde bulunduğu askeri, sosyal, siyasi ve mali problemleri çözüme çalışmıştı. Özellikle Balkan eyaletlerindeki göçler, maddi yıkımlardan sonra devletin boşalan yerlerdeki nüfus sorununu çözmeye, ekonomik iyileşmeyi sağlamaya ve Avusturya'ya karşı sınır güvenliğini sağlamaya yönelik çalışmalar içerisine girmişti. Ancak Sırp birliklerin isyana devam etmesi, devleti, Kırım Tatarları ve Arnavut askerlerle düzeni sağlamak için sertlik yanlısı bir politika izlemeye sevk etmişti. Öte yandan Hıristiyan reyanın Avusturya tarafına geçmesi, devletin vergi gelirlerinin de azalmasına neden olmuştu. Devlet bu aşayışsızlık ortamında Sırpı zorla bastırırken, göçenlerin tekrar yerlerine ve yurtlarına dönmeleri için tüm olağanüstü vergilerden muaf tutmuş ve eski borçlarını da affetmişti. Üstelik bunlara tarım ve hayvancılık yapma imkânı sağlamıştı. Ayrıca köylerine ve kasabalarına dönen halkın yolda güvenliğinin sağlanması için yanlarına Arnavut ve Tatar askerleri verilmişti²⁶.

Bu süreçte devlet, Gayrimüslim halktan boşalmış bulunan Bulgaristan'dan Bosna'ya kadar toprakların muhafazasını da Arnavutlar'a vermişti. 1688 Sonbaharı'ndan itibaren isyancılarla mücadele etmenin yanı sıra seferde muharip gücün temini için İlbasan, Dukakin, Avlonya ve Delvine sancaklarından paralı Arnavut askerler toplanmıştı. Toplanan Arnavut askerler, sayı olarak Osmanlı ordusuna büyük katkıda buldukları gibi, 1689 yılından

²¹ Köhbach, "Österreich und Dem Osmanischen Reich", s.242.

²² Yılmaz, "The Life of Köprülüzâde Mustafa Pasha", s.179.

²³ Osmanlı Devleti'nin kuruluşu aşamasında henüz Yeniçeri Ocağı kurulmadan önce Hıristiyanlardan ordunun geri hizmetinde çalışmak üzere seçilmiş teşekküllerden biri idi. Bkz. M.Zeki Pakalın, "Martulos", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1993, s.409.

²⁴ Gabor Agoston, "The Image of The Ottomans in Hungarian Historiography", *Acta Orientalia*, LXI/1-2, Hungary 2008, s.17.

²⁵ Tatjana Katic, "Viyana Savaşı'ndan Sonra Sırbistan (1683-1699)", *Türkler*, IX, çev.Erol Hatıplı, Ankara 2002, s.765-66.

²⁶ Katic, "Viyana Savaşı'ndan Sonra Sırbistan", s.767-68.

itibaren Macaristan seraskerliği ve Rumeli Beylerbeyliği de onlara verilmişti. Bu tarihten itibaren Arnavutların devlet hizmetinde iskânı sadece bununla sınırlı kalmamıştı. 1693 yılından itibaren Arnavut aileler Niş'ten Belgrat'a kadar terk edilmiş palankalara yerleştirilmişlerdi. Devlet palankalara yerleştirilen Arnavut ailelere mali yardımda bulunarak, görevlerini yapmaya teşvik etmişti. Ayrıca Arnavutlar, kasabalarda yerleşik askeri garnizon (yerli kulu) olarak da görev alarak Belgrat'a yapılan akınlarda öncü birlik vazifesi görmüşlerdi. Dağlık bölgelerden getirilen Arnavutlar da Macaristan'da Peşte ve Djakovica'da Sıplar tarafından terk edilen toprakları işlemek için bu bölgelere yerleştirilmişlerdi²⁷. Bunlara, yerleştirildikleri bölgelerin muhafazası ve asayiş için *martolos* ve *pandur* olarak görev yapan Hıristiyan birliklerin görevleri de verilmişti²⁸.

Boşalan savaş alanlarına yönelik bir girişim de köylerin büyük çiftlikler haline getirilmesi ile ilgili idi. Bu topraklar nüfuzlu kişiler ile üst yöneticilerin mülkiyeti haline getirilirken, devlet boşalan topraklarından verim elde etmek istemişti. Özellikle sürekli savaş halinde bulunan Osmanlı ordusunun iâşe ve beslenmesi için zahire tedarikinin zorlaştığı bir ortamda bu toprakların özel çiftlikler haline gelmesi teşvik edilerek verimliliğin devamı sağlanmıştı. Yeni oluşturulan ve daha güvenli olan büyük çiftliklere halkın yerleşmesi ile üretim ve sosyal düzenin devamlılığı sağlanmaya çalışılmıştı²⁹.

XVII. yüzyılın son çeyreğine kadar Macaristan Bölgesi, Osmanlı Devleti'nin kontrolündeki Belgrat için iâşe ve lojistik üsü olmasının yanı sıra, bu bölgeden elde edilen gümrük ve mukataa gelirleri ile de sefer masrafları karşılanmıştı³⁰. Ancak bu bölgenin harp alanı haline gelmesi ile sosyal ve iktisadi bir çözülme yaşanırken, devlet buradan elde ettiği askeri ve lojistik destekten de mahrum kalmıştı. Buralardaki Gayrimüslim halkın Avusturya tarafına geçmesi ile zor durumda kalan devlet, bu problemi çözmek için çeşitli yollara baş vurmuştu. Devlet 1692 yılına kadar kaybettiği yerleri tekrar ele geçirirken, Avusturya tarafına geçen Hıristiyan halkın yeniden gelip topraklarına yerleşmesi ve bunların güvenini kazanmak için çeşitli yollara baş vurmuştu³¹. 1690 yılında Niş ve Belgrat'ın alınmasından sonra hapishanelerdeki Gayrimüslim mahkumlar serbest bırakılarak evlerine dönmeleri sağlanmıştı. Avusturya'nın Belgrat ve Niş'ten çekilmesinden sonra geri dönen 10.000

²⁷Katic, “Viyana Savaşından Sonra Sirbistan”, s.770.

²⁸ Milan Vasic, “Osmanlı İmparatorluğunda Martoloslar”, *Tarih Dergisi*, 31, İstanbul 1978, s.49-50.

²⁹ İlber Ortaylı, “İkinci Viyana Kuşatmasının İktisadi Sonuçları Üzerine”, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim Makaleler I*, Ankara 2000, s.7.

³⁰ Pal Fodor, “Some Notes on Ottoman Tax Farming in Hungary”, *Acta Orientella*, LIV/4, Budapest 2004, 432-433.

³¹ Geza Palffy, “Scorched-Earth Tactics in Ottoman Hungary on a Controversy in Military Theory and Practise on The Habsburg-Ottoman Frontier”, *Acta Orientalia*, LXI/1-2, Budapest 2008, s.195-96.

Gayrimüslim de Tuna Nehri adaları ile nehir karşısına yerleştirilmişti. Bu yerleşimler devam ederken onların köylerine dönmesini güvenli bir ortamda sağlamak için de yanlarına muhafız ve çavuşlar atanmıştı. Devlet Gayrimüslim halkın güvenini tekrar kazanmak için harap kilise ve ibadet yerlerini tamir ve restorasyondan geçirdiği gibi, yenilerini yapmalarına da izin vermişti. Gayrimüslim halkın güvenini kazanmak için de cizyelerinde indirimle gidilmişti³².

Sefer zamanlarında askerlere verilen iâşe ve maaşın yanı sıra bir çok ihtiyacın karşılanmasında kullanılan para, Macaristan başta olmak üzere Rumeli Eyaleti'ndeki Gayrimüslim halktan alınan cizye ve mukataa gelirlerinden karşılandığından³³, 1685 yılında yapılan bu yeni uygulama ile cizye alınacak bölgeler gelir durumlarına göre “a'lâ”, “evsat”, “ednâ” olmak üzere üç guruba ayrılmıştı. 1689 ve 1691 yıllarında daha da düşürülerek, bir yandan Gayrimüslim halktan gerekli vergiler toplanırken, diğer yandan onların güveni kazanılmıştı. Baş vurulan bu yöntem kısa zamanda devlet hazinesine büyük miktarda para girişini sağlamıştı³⁴.

Devletin baş vurduğu yöntem cizye politikası ile sınırlı kalmamıştı. Sefer harcamalarının artmasının yanı sıra Macaristan, Sırbistan ve Tuna Bölgesi'ni Avusturya'ya kaptıran Osmanlı Devleti, bu topraklardan elde ettiği tarım ürünleri ile vergiden de mahrum kalmıştı. Meydana gelen bu açık devlet hazinesine büyük zararlar vermiş, yeniçerilerin maaşları bile ödenememişti. Sürekli sefer halinde bulunan devlet, askerlerin maaşlarını vermek için “imdad-ı seferiye” ve “bedel-i tımar” vergilerini koymuş, sınırlarda kaybedilen ve geri alınan kalelerin tamiri için de vergiler büyük oranda artırılmıştı. *Tekâlif-i şakka* kategorisinde kürekçi bedeli ve *nüzul akçesi* gibi vergiler de halktan yük hayvanı olarak alınmaya başlanmıştı³⁵. Bunun dışında, her meslek mensubu esnafın, saman, ot ve zahire sağlayarak ordunun iâşesine katılımı sağlanmıştı. Daha sonraları şehirlerdeki esnaf ve tüccarlardan devlete borç vermeleri istenmiş; *avarız* hanesi sayısında değişiklik yapılmıştı³⁶. Bunlar yeterli olmayınca 1688 yılında devlet para politikasında değişikliğe giderek yeni akçe düzenlemesini yapmıştı. Buna göre yeni akçe düzenlemesi ile birlikte bir gümüş dirhemden beş yerine on üç akçe kesilmişti. Yeni düzenleme, askeri ve mali problemlere yetmeyince 13 Ekim 1688'de bakır para (mankur) kesilerek iki bakır para bir akçeye eşit sayılmıştı. 1690 yılında sefer dolayısıyla ihtiyaç artınca bir mankur bir akçeye, 120 akçe ise bir kuruşa eşit sayılmıştı. Ancak 1691 yılında mankurların sahteleri yapılmaya yiyecek

³² Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704), Yay. Haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 2000, s.19.

³³ Klara Hegyi, “ The Financial Position of The Vilayets in Hungary in The 16Th-17Th Centuries”, *Acta Orientalia*, LX/1-2, Budapest 2008, s.77-78.

³⁴ Anonim Osmanlı Tarihi s.19.

³⁵ Zeki Karamürsel, *Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler*, Ankara 1989, s. 183.

³⁶ Halil İnalcık, *Studies in Ottoman Social and economic History*, London 1985, s.318.

fiyatları da artmış, ordu için gerekli sefer zahiresi ve askere yiyecek tedariki de güçleşmişti. Bu dönemde bir kıyye et 32, bir kile pirinç 120 ile 200, bir kile arpa 40, 90 ve 180 akçeye kadar yükselmişti. Yükselen fiyatlar üzerine eski bakır paralar toplanarak, yenilerinin sadece İstanbul'da kesilmesine karar verilmişti. Akçe ve kuruşların kesiminde kullanılan altına 2/3, gümüşe ise 1/3 oranında bakır karıştırılmıştı. Ancak halk arasında çok rağbet görmeyip, ekonomik krizleri iyileştirme yönünde ciddi tesir etmeyince 1691 yılı sonunda para kesiminde bakıra son verilerek, altın ve gümüşe tekrar dönülmüştü³⁷.

Devletin sefer finansmanını sağlamak için baş vurduğu çözüm yollarından biri de mukataaların mültezimlere verilmesi ile ilgili idi. Özellikle savaş alanları içerisinde yer alan ve daha sonra buradaki halkın göçü ile boşalan yerler tekrar iskan edildikten sonra mültezimlere verilmişti. Böylelikle boşalan yerlerde yeni sosyal düzenler kurulurken, buralardan gelir elde edilmeye çalışılmıştı. Ancak mültezimler vergileri altın ve gümüş olarak alırken, devlete bakır para olarak vermişlerdi. Bu da devletin uyguladığı yeni para sisteminin başarısızlığına neden olmuştu³⁸. Üstelik iltizamı alan kişiler tefecilik ve zirai ürünler ticaretinde vurgunculuk yaparak savaş zamanlarında zahire fiyatlarının yükselmesine neden olmuşlardı³⁹.

Mültezimlere verilen mukataalardan yeterli gelir elde edilemediği gibi, iltizam sisteminin mültezimler tarafından oldukça suistimale açık olması, devleti ve halkı zarara uğratmıştı⁴⁰. Bu durum üzerine devlet vergi gelirlerini daha düzenli ve devamlı olarak toplamak ve hazineye nakit para girişini sağlamak için mukataaları kayd-ı hayat şartı ile kişilere iltizam edip malikane olarak satışa çıkarmıştı⁴¹. Esasen Osmanlı Devleti'nde eyaletlerde tatbik edilen toprak sistemi ve bu sistem üzerine kurulan vergi düzeni, sefer sırasında ordunun ihtiyacını karşılamak için inşa edilmişti⁴². Devletin 1683 yılından itibaren giriştiği uzun savaşlar döneminde mali bir buhran içine girmesi nedeni ile vezir ve hanım sultanlar dahil olmak üzere devlete ait bütün mukataalar malikane olarak satışa çıkarılmıştı⁴³. 1695 yılında sefer giderlerinin karşılanması için malikâne uygulaması önceleri iltizam sisteminin tahrip ettiği tarım kesiminde uygulanmaya başlanmıştı. İltizamı vali, muhassıl, voyvodalar başta olmak üzere diğer devlet görevlileri idare etmekteydi. Bu mültezim sınıfı g

³⁷ Anonim Osmanlı Tarihi, s.21-22.

³⁸ Yılmaz, “ Köprülüzâde Mustafa Pasha”, s.216-18.

³⁹ Evgeniy Radoshev, “ XVII-XVIII .Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğunda Toprak Rejimi ve askeri nizam”, *Osmanlı öncesi ve Osmanlı Araştırmaları Uluslararası Komitesi*, Ankara 1994, s.300.

⁴⁰ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2000, s.105.

⁴¹ Yavuz Cesar, *Osmanlı Maliyesi'nde Bunalım ve Değişim Dönemi*, İstanbul 1986, s.33.

⁴² Erol Özvar, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*, İstanbul 2003, s.12-13.

⁴³ Avdo Suceška, “ Malikane (Osmanlı İmparatorluğunda Miri Toprakların Yaşam Boyu Tasarruf Hakkı)”, *İ.Ü İFM*, 1-4, çev.M.Özyüksel, İstanbul 1985, s.277-278.

toprağa geçici olarak yatırım yapıp uzun süreli kazanç sağlama yerine, kısa dönemde kârlarını sağlamlaştırmayı düşünmüşlerdi. Bu sebeplerle köylüye yardım etmek, tohum, çift hayvanı gibi zirai yardımlarda bulunmak mültezimlerin pek ilgilendiği bir durum olmamıştı. Bu nedenle köylüler hem vergisini ödemek, hem de üretimi sağlamak için tefecilerden borç almakta, bunu ödeyemeyince toprağını da bırakarak kayıplara karışmaktaydı⁴⁴. Bu durum, toprağın verimsizleşmesi ile beraber ödenecek verginin toplanmasına büyük engel oluşturmaktaydı. Devlet bu durumun önüne geçmek, zirai vergi toplayacağı kesimi canlı tutmak için başta Şam, Halep, Diyarbakir, Adana, Malatya, Antep, Tokat, Bosna, Rumili, Girit bölgelerindeki has topraklarını iltizam yerine, sürekli tasarruf hakkıyla malikâne olarak vermeyi faydalı gördü. Böylelikle klasik tımar sisteminde var olan güvenlik unsurunun has topraklarında yaygınlaştırılması amaçlandığı gibi, savaş harcamaları için ek bir gelir kaynağı yaratılacağı varsayılmıştı⁴⁵.

Devletin sosyal alanda intizam sağlama ve temelde seferlerin finansmanını sağlama yönündeki girişimi olan malikâne sistemi, mukataaların açık artırma sistemi ile satışıyla başladı. Satışı yapılan mukataanın bedeli peşin (muaccele) olarak alınarak hazineye yeni bir gelir kaynağı sağlandı. Bu satışla beraber mukataayı alan kişiler, ödenecek yıllık vergiyi nakit olarak ve bu verginin % 5-20'sini oluşturan harçlarını her yıl üç taksit halinde ödeyeceklerdi. Böylece 1695 yılında uygulanmaya başlanan malikâne sistemi, devlete bu yıl içerisinde devlete 20 milyon akçe gelir sağlamıştı. Toplanan gelirlerin büyük çoğunluğu, kapıkulu ve sınır kalelerindeki askerlerin mevacipleri, ordunun erzak, giyim, cephane ihtiyaçlarını karşılamada kullanılmıştı⁴⁶. Ancak malikânelerden elde edilen miktar aynı yılın net bütçe gelirlerinin % 2,1'ni, toplam sefer gelirlerinin % 1,3'nü, sefer nakit olarak sağlanan gelirlerin ise ancak % 4,8'ni oluşturmuştu⁴⁷. Devletin malikane sisteminden beklediği gelirin düşük olması, taksitler halindeki ödemelerin tamamının hazineye intikal ettirilmesi her zaman mümkün olmamasının yanı sıra malikâne uygulamasının bütün ülke sathında henüz uygulamaya geçmemesinden kaynaklanmıştı⁴⁸. Ancak ileriki yıllarda malikane satışlarının bütün ülke sathına yayılması, ilk yıllarda hazineye para girişini artırarak kolaylaştırdığı gibi, malikânelerin kayd-ı hayat şartı ile verilmesi, satışların ancak uzun dönemler sonunda gerçekleşmesine neden olmuş ve bu durum da hazineye istenilen miktarda para girişini

⁴⁴ Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul 1985, s.129-31; Özvar, *Malikâne Sistemi*, s.19-20.

⁴⁵ Özvar, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne*, s.30; Tabakoğlu, *Osmanlı Maliyesi*, s.131.

⁴⁶ Özvar, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne*, s.91-92.

⁴⁷ Tabakoğlu, *Osmanlı Maliyesi*, s.132.

⁴⁸ Özvar, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne*, s.31-32.

engellemişti. Dolayısıyla malikâne sistemi sefer giderleri için büyük kaynak olma umudunu yitirmişti⁴⁹.

Devletin toparlanma dönemine girmesi, 1691'de Salankamen'de Veziriazam Fazıl Mustafa Paşa'nın şehit düşmesi ile tersine dönmüştü⁵⁰. Köprülüzâde Fazıl Mustafa Paşa'nın şehit düşmesinden sonra Avusturya üzerine düzenlenen seferlere yine ordunun başında serdar-ı ekrem sıfatıyla veziriazamlar katılmıştı. Ancak çok sık veziriazam ve seferlerde izlenen politika değişikliği nedeni ile istikrarlı bir sefer politikası tutturulamamıştı⁵¹. 1692 İlkbaharında Osmanlı ordusu sefere çıkmıştı. Ancak savaş olmadığı için Belgrat'ı tahkim etmişti. 1693 yılında Avusturya'nın Belgrat'ı kuşatması üzerine, Erdel'e hareket eden Osmanlı ordusu yönünü Belgrat'a çevirmişti. Kuşatmadan kurtulan Belgrat tekrar teçhiz ve takviye edilmişti. 1694 baharında tekrar harekete geçen Osmanlı ordusu, Petervaradin'i Tuna Nehri'nden ve karadan kuşattıysa da cephaneye ve zahire gemilerinin düşmanın hücumuna uğraması, kış şartlarının yaklaşması ve siperlerin suyla dolması üzerine kuşatma kaldırılmıştı. Böylece II.Süleyman'ın ölümünden sonra II.Ahmet döneminde Avusturya ile girişilen savaşlarda Belgrat'ın kurtarılması en önemli başarı olarak kalmıştı⁵².

6 Şubat 1695'de II.Mustafa'nın, tahta geçişi ile durum değişmişti. Genç ve idealist bir yapıya sahip olan II.Mustafa, kendine Kanuni Sultan Süleymanı örnek alarak, ordunun başında sefere çıkma isteğini devlet adamlarına bildirmişti⁵³. Ancak devlet adamları bu duruma karşı çıkmışlardı. Padişahın sefere katılmak için kararlı ve istekli tutumu galip gelmişti⁵⁴. II. Mustafa sefer kararı almasından sonra ülkenin durumu hakkında bilgi almak için devlet adamlarına araştırmalar yaptırtmıştı. Yapılan araştırma ile devletin içinde bulunduğu durumun yapılacak seferlere elverişli olup olmadığı kontrol edilmişti. Yapılan araştırma ile kapıkulu ocakları ve eyalet askerlerinin durumu, yapılacak sefer hazırlıkları, halkın ve devletin mali durumu, deniz kuvvetlerinin yenilenmesi, memlekette asayiş problemleri tespit edilerek buna göre sefer kararı alınmıştı.

Sefer öncesinde devletin içinde bulunduğu durum hakkında bilgi sahibi olmak isteyen II.Mustafa, Yeniçeri Ocağı'ndaki odalar ile asker sayımı yaptırmış ve yeniçerilerin sayısının 35.000 olduğu anlaşılmıştı⁵⁵. Sefer hazırlıkları için lojistik ve organizasyonda kullanılacak top, mühimmat ve cephaneye ile askerlerin sefer boyunca tüketeceği zahire ve peksimet miktarı da

⁴⁹ Cezar, *Osmanlı Maliyesi'nde Bunalım*, s.33-34.

⁵⁰ Wagner, "Osmanlı ve Avusturya", s.276.

⁵¹ Norman Itzkowitz, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti", *Osmanlı*, I, Ankara 1999, s.522.

⁵² Çiçek, "II.Viyana Kuşatması", s.752.

⁵³ Rifa'at Ali Ebou-Elhaj, *1703 Rebellion and Structure Of The Ottoman Politicks*, İstanbul 1984, s. 55.

⁵⁴ Mehmed Topal, "II.Mustafa'nın Avusturya Seferlerinde Rusçuk Şehri ve Limanı'nın Önemi", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 20, İstanbul 2008, s.223.

⁵⁵ Süheyl Ünver, "XVII. Yüzyıl Sonunda Padişaha Bir Layiha", *Belleten*, 129, Ankara 1969, s. 23.

önceden belirlenmişti⁵⁶. Yapılan araştırma neticesinde sefer için on bin kantar barut ile kırk balyemez topa ihtiyaç duyulduğu belirlenmişti. Ayrıca askerin sefer boyunca tüketeceği peksimet ile nakliye hayvanlarına verilecek yem miktarı da tespit edilmişti. Sefer için tedarik olunacak zahirenin de Rumeli'den temin edilerek hazır duruma getirilmesi kararlaştırılmıştı. Ayrıca Avusturya sınırında bulunan kalelerin istihkamlarının güçlendirilmesi ve bunun için kaynak temin edilmesi düşünülmüştü.

Sefer mühimmat ve cephanesinin taşınmasında kullanılacak camus (su sığırı), katır ve deve sayısı belirlenerek bunların Anadolu ve Rumeli'den tedarik olunmasına karar verilmişti. Sefere katılacak askerlere dağıtılacak bahşiş için de 2.000 yük akçeye ihtiyaç duyulduğu tespit olunarak, bu paranın çeşitli yollarla hazineye kazandırılması düşünülmüştü. Sefere katılan yeniçerilere biner akçe sefer bahşişi verilmesi uygun görülürken, zuama ve tımar erbabına sefer bahşişi verilmemesi kararlaştırılmıştı. Uzun süren savaşlar dolayısıyla halkın durumunun iyi olmadığı belirtilerek, halktan kaynak temininde zorluk oluşmaması için halkın üzerindeki “kaftan baha”, “nal baha” ve “selamiye baha” gibi vergiler kaldırılarak eldeki kaynakların tespiti için bütün memleket sathında tahrirler yapılmıştı. Sefer masraflarının karşılanması için para politikasında değişikliğe gidilerek bozuk sikkelerin kullanılmaması konusunda karar alınmıştı.

Anadolu ve Rumeli'den sefere katılacak eyalet askerlerinin sayısının belirlenmesi için de kaynak tespitinde bulunulmuştu. Buna göre, yapılan inceleme sonunda Rumeli Eyaleti'nden 30.000, Anadolu Eyaleti'nden 15.000 askerin sefere katılması uygun görülmüştü. Ayrıca kalelerde bulunan kapıkulu askerleri de tespit edilerek bunlardan istifade olunması düşünülmüştü. Görevde bulunan eyalet valileri ile sancak mutasarrıfları belirlenerek bunlardan sefer için uygun olanlar tespit edilmişti. Eyaletler ve sancaklarda bulunan yeniçeri, cebeci, topçu, sipah ve silahdar askerlerinin sayısı da belirlenerek, sefer için bunlara yapılacak giderler de hesaplanmıştı⁵⁷.

Sefer için askeri, mali ve lojistik bütün hazırlıklar yapıldıktan sonra ordu harekete hazır hale gelmişti. Osmanlı ordusu 1695 yılında Edirne'den hareketinden sonra birer günlük konaklamalarla kırk günde Belgrat'a varmıştı. Bu yıllarda Avusturya'ya karşı izlenecek politikalar konusunda Avusturya sınırındaki gelişmelerle ilgili sürekli bilgi ve haber akışı sağlanıyordu. Ordu henüz yollarda iken Belgrat ve Tımişvar muhafızlarından alınan bilgilere

⁵⁶ Mustafa Nedim, *Zafername-i Gazi Mustafa Han*, Millet Kütüphanesi, Emiri Bölümü, no. 1343, vr.1b.

⁵⁷ Ünver, “ XVII.Yüzyıl Sonunda Padişaha Bir Layiha”, s.25.-32.

göre Avusturya, Osmanlı ordusunun hareketinden haberdardı ve sınırda sürekli Avusturyalı askerlerin hareketliliği bulunuyordu⁵⁸.

Osmanlı ordusunun izleyeceği sefer stratejisi ile ilgili nasıl bir hareket planı ortaya koyması gerektiği ile ilgili alınan istihbari bilgiler de son derece iyi değerlendirilmekteydi. Devlete bu konuda bilgi akışını sağlayan en önemli kaynak Avusturya ordusundan alınan esirlerdi. Özellikle Avusturya sınırında Belgrat Muhafızı Cafer Paşa'nın yakalatarak konuştuğu esirlerden alınan bilgilerdi⁵⁹. Osmanlı ordusunun Belgrat'tan itibaren Avusturya'ya karşı nasıl bir hareket planı izleyeceğini belirleme noktasında başvurulan diğer yöntem ise Belgrat Muhafızı Cafer Paşa'nın bu konudaki fikrinin alınması idi. Ordu henüz Edirne'den hareketinden itibaren Belgrat'a vardığında nasıl bir hareket planı izleyeceğine dair Belgrat Muhafızı'na sorulmuş; fakat Cafer Paşa izlenecek strateji fikrinin yalnız kendisinin alacağı bir karar olmadığını, ordu Belgrat'a vardığında bununla ilgili bir toplantı yapılması gerektiğine işaret etmişti⁶⁰.

Osmanlı ordusunun Belgrat'ta izleyeceği harp stratejisi ile ilgili başvurduğu istihbari kaynakların kuvvetli bilgilere dayanmasını sağlayan diğer bir nokta da alınan Avusturya esirlerinin farklı yerlerden ele geçirilmesi ve hepsinin verdiği bilgiler karşılaştırıldıktan sonra birleştirilerek bir sonuca varılmasıydı. Bu yıllarda Tımsıvar ve Belgrat kaleleri çevresinden alınan esirlerin verdiği bilgiler Avusturya ordusunun Varadin üzerinde yoğunlaştığı bilgisine varılmıştı. Bu bilgilerden Avusturya ordusunun bir meydan muharebesine hazırlık yaptığı, Belgrat ve Tımsıvar kalelerine saldıracağı bilgisine ulaşılmış ve buna göre Osmanlı ordusu Belgrat'a vardığında harekât planı yapılması gerektiği kanısına varılmıştı⁶¹.

Ordunun harekât planı, padişahın ve veziriazamın otağında toplanan harp meclisinde ele alınmıştı⁶². 13 Ağustos 1695'de padişahın başkanlığında toplanan mecliste istihbarat kaynaklarına dayanılarak ve tecrübeli devlet adamlarına danışılarak nasıl hareket edileceği konusunda bir sonuca varılmaya çalışılmıştı. Buna göre Osmanlı ordusu Sava Nehri'nden Zemun Sahrası'na geçerek Varadin Kalesi'ni kuşatacak veya Tuna Nehri'nden Pançova Sahrası'na geçerek Tımsıvar Kalesi'ni sürekli tehdit eden Lipova, Lugoş ve Sebeş

⁵⁸ Silahtar Mehmed Ağa, *Nusretname (1106-1133/1695-1721) Tahlil ve Metin*, Doktora tezi, Haz. Mehmet Topal, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001, s.35.

⁵⁹ *Nusretname*, s.49-50.

⁶⁰ Tımsıvarlı Ali bin Mehmed, *Tarih-i Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, Haz. Richard F. Krutel, Macar İlimler Akademisi Doğu Külliyyatı, Graz 1981, vr.116a-118a.

⁶¹ *Nusretname*, s.51-54.

⁶² Joseph von Hammer, *Geshichte Osmanishchen Reiches*, VI, Wien 1830, s.609.

kalelerini fethedecekti⁶³. Padişahın izlenecek hareket planı konusunda karar almasında Avusturya ile ilgili oldukça deneyim ve tecrübe sahibi Belgrat Muhafızı Cafer Paşa, Rumeli Valisi Mahmut Paşa ve Yeniçeri Ağası etkili olmuştu. Bu deneyimli devlet adamlarının verdiği bilgilere doğrultusunda Varadin'i almak güçtü. Çünkü 1694 yılında Osmanlı ordusu Varadin'i kuşatmış, ancak Avusturyalılar bu kaleyi hendek, tabya ve şarapolarla tahkim ettiğinden bir netice alınamamıştı. Bu kalenin bu yıl yine kuşatılması boşuna asker, cephane ve zaman kaybı olacağı iyice hesaplanmıştı. Bu nedenle Belgrat ve özellikle Tımişvar'ın güvenlik ve muhafaza altına alınması için Bofça, Sebeş, Lugoş, Titel ve Lipova kalelerinin fethedilmesi yönünde karar alınmıştı⁶⁴.

Bu kaleler Kuzey-batı Transilvanya'da yer alarak Tımişvar Kalesi'nin varlığı açısından önemli idi⁶⁵. Bu kalelerden Bofça Kalesi Tımişvar yolu üzerinde, Lipova Kalesi Tımişvar'a 54 kilometre uzaklıkta ve Moriş Irmağı kıyısında, Titel Kalesi Titel ve Tisa suyu doğusunda Varadin yolu üzerinde⁶⁶, Sebeş Kalesi ise Moriş Irmağı'nın kolu olan Tarneve Çayı'nın güney kıyısında⁶⁷ ve Erdel Prensiği'ne bağlı idi⁶⁸ Lipova Kalesi ise Avusturyalılar tarafından üs olarak kullanılmakla beraber, Tımişvar Kalesi'nin fethi için buraya bol miktarda zahire ve cephane depolanmıştı. Ayrıca Lipova Kalesi, Tımişvar'a yakın olmasının yanı sıra, Erdel'e giden yol üzerinde bulunmakta ve bu kaleden geçildikten sonra, Maroş Vadisi'nden hareketle Erdel'e varılmaktaydı. Bu nedenle bu kale Avusturya için Tımişvar'ı fethetmek için üs olarak kullanılması kadar, Maroş Vadisi'nden Erdel'e giden yolun muhafazasını da sağlamaktaydı⁶⁹. Bofça Kalesi Avusturyalı bir kumandan olan Liyori kontrolünde bulunmakta, kalede 150-200 Avusturyalı ve Macar askeri ile beraber 500 kadar haydut Tımişvar yolunu kapatmış ve yol boyunca bütün güvenlik unsurları ortadan kaldırmıştı.

Bofça'daki 700 kadar Avusturya askerine karşı Rumeli Beylerbeyi Mahmut Paşa serdar olarak görevlendirilirken, emrine de süvari ve piyadelerde oluşan 10.000 kişilik

⁶³ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâiyat (Tahlil ve Metin 1066-1116/1656-1704)*, Yay. Haz. Abdülkadir Özcan Ankara 1995, s.533; Sırrı Mustafa Efendi, *Fetihnâme-i Cezire-i Sakız*, Yay. Haz. Kadir Adamaz, Y. Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1998, s.63.

⁶⁴ *Anonim Osmanlı Tarihi*, s.114.

⁶⁵ Susan Andea, "The Romanian Principalities in 17. Century", *History of Romania*, Cluj-Napoca 2006, s.376.

⁶⁶ Klara Hegyi, *The Ottoman Military Force in Hungary*, Budapeşt 1994, s.131.

⁶⁷ Sadık Müfit Bilge, "Macaristan'da Osmanlı Hakimiyetinin İdari Teşkilatının Kurulması ve Gelişmesi", *OTAM*, 11, Ankara 2000, s.63, 65.

⁶⁸ Christine Feneşan, "Quelques Aspects du Condominium Osmano-Transylvain Au XVII Siecle", *OTAM*, 11, İstanbul 1991, s.120.

⁶⁹ *A Török küzese a Körös-Maros közerel 1686-1695. Gyula varos es var török aloli felszabadulasabak 300. Evfordulojara . Szerk Lazslo Szita*, Gyula 1995, s.232-236.

Rumeli eyalet askeri ile beraber bir oda yeniçeri, iki oda cebeci, bir oda topçu ile beraber 5 şahi top ile bir havan topu verilmişti. Bofça Kalesi'nde oldukça az sayıda Avusturyalı asker bulunmasına rağmen, Mahmut Paşa'nın 10.000 kişilik ordu ile hareket etmesi, aynı zamanda Lugoş ve Sebeş kalelerinin fethi ile de görevlendirilmesinden kaynaklanmıştı⁷⁰. Üstelik bu sayının düşük olması bu sırada asıl Avusturya kuvvetlerinin kalelerde olmayıp seyyar halde bulunması ile ilgili idi. 8 Eylül'de kale önüne varan Osmanlı ordusu kalenin teslimini istemiş, kaleden çıkan 150 kadar Avusturya askeri çarha savaşı gösterdiyse de Osmanlı ordusunun kalabalık olduğunu fark ederek kaleye dönmüşlerdi. Kaleden yapılan top atışlarına rağmen, yaya ve atlı olarak metrisler alınmasından sonra 10 Eylül 1695'de kale fethedilmişti. Bu palanka atılan humbaralar ile ortadan kaldırılmıştı⁷¹.

Tımişvar Kalesi'nde güvenlik önlemleri iyice artırılıp kaleye yeteri kadar yeniçeri ve eyalet askeri ile gerekli cephane bırakıldıktan sonra Avusturyalılar tarafından üs olarak kullanılan Lipova Kalesi üzerine bizzat II.Mustafa'nın başında bulunduğu ordu ile gidilmesi kararı alınmıştı. Moriş Suyu kenarında iç ve dış olmak üzere iki kısımdan oluşan bu kalenin iç kısmı Avusturyalılar tarafından derin kuyu ve hendeklerle çevrilmiş ve hendeğin etrafına dört köşeli tabyalar yaptırılmıştı. Üstelik kaleye Eldel'den getirdikleri bol miktarda cephane ve zahire depolanmıştı⁷². Lipova Kalesi'ne doğru yürüyüşe geçen Osmanlı ordusunun başında bulunan padişah, veziriazam ve diğer devlet adamlarının kaleden atılan topların menziline girmeyen bir yerde otağını kurdurması yönündeki tavsiyeleri dinlemeyerek top menziline yakın bir yere otağını kurdurmuştu. Padişahın emri ile eyalet ve kapıkulu askerleri açıktan saldırıya geçmişlerdi. Kaleden atılan top atışları, açıktan saldırıya geçen Osmanlı ordusuna kayıplar verdirse de Anadolu ve Adana eyalet kuvvetleri dış kaleyi ele geçirmişlerdi. Açıktan yapılan hücumlar süvari askerlerinin atlarına büyük kayıplar verdiğini için süvariler atlarından inerek hücumla kalkmışlardı. Dış kalenin ele geçirilmesinden sonra iç kalede boğaz boğaza vuruşmalar bir buçuk saat devam etmiş ve kale ele geçirilmişti⁷³. Kalenin kolay ele geçirilmesi, kalede çok fazla sayıda Avusturyalı asker bulunmamasından kaynaklanmıştı. Avusturyalılar, Türklere karşı daha fazla kuvvet çıkarabilmek için bütün kale muhafızlarını seyyar orduya almışlardı. Lipova Kalesi'nde sadece 1200 Macar ve Avusturyalı gönüllü

⁷⁰ BOA, MD, 106, s.249, h.953.

⁷¹ Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid*, II, Süleymaniye Kütüphanesi, Bağışlar Böl, nr.900, İstanbul 1153, s.335.

⁷² Necati Tacan, "Eski Osmanlı Seferlerinden Niş, Belgrad, Salankamin, Petervardin, Lugoş, Tımişvar Kuşatması ve Meydan Muharebeleri 1690-1698", Askeri Mecmua Lahikası, 112, İstanbul 1939, s.84-85; Cengiz Orhonlu, "II.Mustafa", *İ.A.*, VIII, İstanbul 1960, s.695.

⁷³ Ivan Parvev, *Habsburgs and Ottoman Between Viena and Belgrade*, Newyork 1995, s.123.

muhafızlar bulunmaktaydı⁷⁴. Açıkta yapılan hücumlar ve iç kalede meydana gelen vuruşmalarda 100 Osmanlı askeri ölürken, 476'sı da yaralamıştı⁷⁵. Kalede bulunan bol miktarda tüfek barutu ile siyahi barut, birkaç bin humbara ile beraber bir çok cephaneye ve mühimmat ele geçirilmişti⁷⁶. Kalenin Osmanlı yönetiminde kalması ve idaresinin çok güç olacağı düşünüldüğünden, bütün tabyaları yıkılıp hendekleri doldurulmuş, dış kaleden iç kaleye yedi yerden lağım atılarak kale yıktırılmıştı⁷⁷.

Lipova Kalesi'nin fethinden sonra Osmanlı ordusu, Tisa Nehri'nin doğusunda ve Varadin yolu üzerinde bulunan Titel Kalesi'ne yönelmişti. Bu kaleyi elinde bulunduran Avusturyalı komutan İştate Kaptan (Duk de Eichstatt), Osmanlı askerine aman vermediği gibi, 1694 Varadin Kuşatması'nda Osmanlı ordusuna gönderilen zahire ve cephaneye gemilerini basarak bir çok kişinin şehit düşmesine de neden olmuştu⁷⁸. Bu kalenin fethi için Belgrat Muhafızı Cafer Paşa serdar tayin edilerek yanına da Şam Beylerbeyi, Kayseri ve Niğde sancakları mutasarrıfı, Bosna ve Rumeli leventleri ile bir kısım kapıkulu askerleri de ince donanma ile görevlendirilmişlerdi⁷⁹. Avusturyalılar yaz aylarından itibaren Macar ve Sırp'lardan dışında 2.000 asker ve etraftaki köylerin halkını da çalıştırarak Titel ve Tise suyu arasındaki şaranpoyu bitirdiklerinden bu bölgeden geçmek oldukça zor idi. Bu nedenle Osmanlı askerleri Tuna Donanması ile Tuna'daki göllerin yolunu kullanarak 14 Eylül 1695'de kaleye yaklaşmışlardı. Askerlerin Titel'e ayak bastığını öğrenen 2.000 kişilik Avusturya ordusu Kubila ve Filve köprüleri civarında Osmanlı askerine saldırdıysalar da Cafer Paşa'nın başında bulunduğu asıl kuvvetlerin buraya varması ile Avusturyalı kuvvetler geri çekilmişlerdi. Böylece Titel Kalesi, Türk askerlerinin saldırısına karşı savunmasız bir duruma düşmüştü. 16 Eylül Perşembe günü Titel'e dört bir taraftan saldıran Osmanlı ordusu, kale duvarları dışındaki tabya ve şaranpoları ele geçirdikten sonra hendek başlarını tutarak metrisler oluşturmuşlardı. İç kaleye sığınan Avusturyalı askerler zor durumda kaldıklarından kaleyi vire ile teslim etmeye razı olmuşlardı. Ancak Varadin'den 3.000 atlı ve 1.000 piyade askerinin yardıma geldiğini duyunca kaleyi teslim etmekten vaz geçerek ateşe başlayınca, Osmanlı askerleri dört bir taraftan saldırarak kaleyi ele geçirmişlerdi. Kaledeki Avusturyalı, Macar ve Sırp askerlerini de kılıçtan geçirmişlerdi⁸⁰. Ancak kuşatma sırasında Tuna Nehri

⁷⁴ *Nusretname*, s.78-79; *Anonim Osmanlı Tarihi*, s.112.

⁷⁵ BOA, *MAD*, 4174, s.2-9.

⁷⁶ Kaleden ele geçirilen cephaneye ve mühimmat için bk. BOA, D.BŞM, 1079/97.

⁷⁷ *Nusretname*, 78-79; *Anonim Osmanlı Tarihi*, s.112.

⁷⁸ *Nusretname*, s.86.

⁷⁹ Uşşâkîzâde es-Seyyid İbrâhîm Hasîb Efendi, *Uşşâkîzâde Târîhi*, I, Haz. Raşit Gündoğdu, İstanbul 2005, s.29; BOA, *MAD*, 9880, s.16.

⁸⁰ *Tarih-i Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr.119-124a.

Donanması'nda bulunan bir çok Osmanlı askeri de şehit düşmüştü⁸¹. Varadin'den yardıma gelen Avusturyalı askerler de kalenin düştüğünü görünce geri dönmüşlerdi⁸². Kalenin fethi 17 Eylül 1695'de yazılan mektupla da padişaha bildirilmişti⁸³.

Bofça Kalesi'nin fethinden sonra Rumeli Beylerbeyi Mahmut Paşa, Lugoş ve Sebeş kalelerinin fethi ile görevlendirilmişti. Mahmut Paşa'nın Lugoş Kuşatması'na karşı koymak için Avusturyalı General Veterani 12.000 atlı ve piyade askeri ile yardıma gelmişti⁸⁴. Avusturyalı generalin iyi ve ağır teçhiz edilmiş askerlerini gören Mahmut Paşa, padişaha mektup yazarak yardım istemişti⁸⁵. Bunun üzerine veziriazamın otağında yapılan toplantıdan sonra Kırım Hanı'nın Tatar askerleri ile yardıma gönderilmesi kararı alınmıştı⁸⁶. Ancak Veterani'nin hedefinin direk ve hızlı bir şekilde Lugoş Kalesi'nin imdadına olduğu duyulması üzerine veziriazamın otağında yapılan toplantıda Lipova Kalesi'nin alınması ile Tımişvar Kalesi'nin güvence altına alındığı, padişahın ordu ile beraber Lugoş üzerine yürüyerek Avusturya kuvvetleri ile karşılaşılması kararı alınmıştı. 12 Eylül 1695'de öncü olarak 1.500 kapıkulu askeri, 500 Mısır askeri, Arnavut Süleyman Paşa ve Kırım birlikleri komutanı Baht Giray Sultan ve Çerkez İbrahim Paşa gönderilmişlerdi⁸⁷. Padişahın başında bulunduğu ordu ise Lipova'dan Tımişvar'a gelerek Lugoş'a girmek için hazırlıklarını yapmaya başlamıştı. Öncelikle olası bir saldırıya karşı Tımişvar Kalesi'nin savunma ihtiyaçları görülmeye çalışılmıştı. Kalenin muhafazasına Vezir Mustafa Paşa getirilirken, yanına da Hamit, Menteşe ve Yanova mutasarrıfları ile beraber Alacahisar Sancak Beyi, Belgrat'tan gelen kapıkulu askerleri, Sivas Eyaleti birlikleri ve 2.000 Bosna piyade askeri verilmişti⁸⁸. Gerekli hazırlıklardan sonra 20 Eylül 1695'de II.Mustafa ordu ile beraber Lugoş'a doğru yola çıkmıştı. 21 Eylül'de ordu Lugoş'a bir buçuk saat mesafedeki Buldur Köyü'nde konağa geçmiş Kırım Hanı da Avusturya ordusunun durumunu tespit için ileri gönderilmişti. Kırım Hanı'nın tavsiyesi üzerine Rumeli ve Diyarbekir beylerbeyleri kuvvetleri ani bir saldırıyı önlemek için ileri gönderilmişlerdi. 22 Eylül'de Padişah devlet ricali ile yaptığı toplantı sonunda Kırım Hanı ordusu ile Tımiş Suyu'nu geçerek Avusturyalı generalin

⁸¹ BOA, D.BŞM, 1078/39.

⁸² Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, II, çevr. Özdemir Çobanoğlu, Ankara 1980, s.246; *Zübde-i Vekayiât*, s.562.

⁸³ Raşid, *Tarih*, s.341.

⁸⁴ *Zübde-i Vekayiât*, s.560. Diğer bir kaynakta Veterani'nin askerlerinin sayısının 20.000 piyade ve süvariden oluştuğu belirtilir. Bk.*Fethinâme*, s.73.

⁸⁵ Mustafa Ali Mehmet, *Romen Kaynak ve Eserlerinde Türk Tarihi: Kronikler*, Ankara 1993, s.197.

⁸⁶ Paul Rycaut, *The Turkish History: The Origin Of That Nation and The Growth of The Ottoman Empire With The Lives And Conquests Of Their Fveral Kings and Empires*, II, London 1701, s.531.

⁸⁷ *Nusretname*, s.81-83; *Zübde-i Vekayiât*, s.559-61 ; *Fethinâme*, s.71-72.

⁸⁸ *Nusretname*, s.88-89.

ordusunu arkadan kuşatırken, Osmanlı ordusunun geri kalanı da Lugoş Kalesi önünde ordugâh kurmuştu. Bu sırada Avusturya ordusu, Sebeş Kalesi yolunun sağ tarafını iki bataklıkın uçlarına, sol tarafını ise Tımiş Nehri'nden ayrılan bir suya dayarken, bataklıkın arkasını da hendek, metris ve topraklarla kapatmıştı⁸⁹. Osmanlı ordusu, Avusturyalı General Veterani'nin ordusundan hayli kalabalıktı. Veterani'nin emrinde Avusturyalı, Macar ve Sırp'lardan oluşan 14.000 ile 20.000 arasında asker bulunurken⁹⁰, Osmanlı ordusu yaklaşık 60.000 kişi idi⁹¹. Osmanlı ordusu, Veterani'nin savaş yerleşim düzenini gördükten sonra iki ateş arasında kalmamak için Lugoş Kalesi önünden kalkarak Veterani'nin ordusuna doğru yönelmişti. Yeniçeri askerlerinin yanlarına şahî toprak verildikten sonra, Avusturya ordusuna sağ kanattan eyalet askerleri ve Mısır birlikleri, sol kanattan ise Rumeli Beylerbeyi Paşa emrindeki 11.000 bin piyade Arnavut askeri ile bataklıklar ve derin yarlar ile hendek ve metrisleri aşip saldırarak Avusturya ordugâhının ortasına kadar ilerlemişlerdi. Avusturya ordusu tam bozulmaya yüz tutmuşken, Rumeli Valisi Mahmut Paşa'nın sağ böğründen vurularak şehit düşmesi ile Osmanlı ordusunda bir panik başlamış ve yeniçeriler dışında bütün Osmanlı askeri metrisleri boşaltmıştı. Çok geçmeden padişahın savaş alanına yaklaşması ve veziriazamın firar edenin vurulması emri ile dağılan asker toplanmıştı. Osmanlı ordusunun önden taarruzu ve Kırım birliklerinin Tımiş Suyunu geçerek arkadan kuşatması ile oldukça kanlı geçen üç buçuk saatlik kanlı bir muharebenin sonunda Osmanlı ordusu galip gelmişti⁹². Muharebede Avusturyalı komutan 5.500 askeri ile ölürken, 5000 askeri de esir edilmişti. Osmanlı ordusunun kayıpları ise 700 şehid ve 1.000'den fazla yaralı idi⁹³. Ancak hepsinden önemlisi meydana gelen bu muharebede Osmanlı Devleti, Rumeli Beylerbeyi Mahmut Paşa ve Diyarbekir Beylerbeyi Şahin Mehmet Paşa gibi iki müstesna devlet adamını kaybetmişti. Buna rağmen General Veterani komutasındaki son derece iyi teçhiz edilmiş bir ordunun ortadan kaldırılması da Avusturya'ya vurulmuş büyük bir darbe idi⁹⁴. Bu zaferden sonra 23 Eylül 1695'de kale alındıktan sonra güvenlik gerekçesi ile yıktırılmıştı⁹⁵.

Lugoş Kalesi'nin fethinden sonra daha evvelden alınan karar gereği 24 Eylül'de Sebeş Kalesi'ni fethetmek için harekete geçilmişti. Kalenin fethi için de Kırım Hanı ve Anadolu Beylerbeyi Mısırlızade İbrahim Paşa görevlendirilmişti⁹⁶. Lugoş Savaşı'nın cereyan ettiği

⁸⁹ *Zübde-i Vekayiât*, s.563; *Fetihnâme*, s.73.

⁹⁰ Uğur Demir, *Târîh-i Mehmed Giray Hân (Değerlendirme-Çeviri Metin)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Doktora Tezi), İstanbul 2006, vr.55b.

⁹¹ Rycaut Osmanlı ordusunun sayısının 58.000 olduğunu belirtir. Bk. *The Turkish History*, II, s.531.

⁹² Max İmmich, *Geschichte des Eropaischen Staattensystem von 1660 bis 1789*, Münih ve Berlin 1905, s.151.

⁹³ *Nusretnâme*, s.96-97; *Zübde-i Vekayiât*, s.563-64; *Anonim Osmanlı Tarihi*, s.116.

⁹⁴ *Nusretname*, s.93; Rycaut, *The Turkish History*, II, s.534.

⁹⁵ *Fetihnâme*, s.84.

⁹⁶ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, III, İstanbul 1972, s.479.

alana dört saat uzaklıkta bulunduğundan, savaş sırasında Avusturyalı askerler kaleyi terk etmişlerdi. Kale Erdil Demirkapı Boğazı'ndan beri tarafta düz bir ova içerisinde bulunup Avusturyalılar tarafından toprak tabya ile kale bedenlerini tutacak toprak çit siperler ve büyük bir kule ile tahkim edilmişti. Kalenin 20.000 Avusturya askerini alacak büyüklükte olması ve oldukça sağlam tahkim edilmiş olması nedeni ile tekrar Avusturyalıların eline geçerse tehlike oluşturacağından, kale barut ve humbaralar yardımı ile yıktırılmıştı⁹⁷.

Belgrat'taki harp meclisinde alınan bütün kararlar uygulamaya konulup Bofça, Lipova, Titel, Lugoş ve Sebeş kaleleri fethedilmişti. Bu kalelerin fethi ile Osmanlı devleti başta Tımışvar Kalesi olmak üzere Belgrat Kalesini de güvenlik altına almıştı. Belirlenen amaçların gerçekleşmesinden sonra II. Mustafa'nın idaresindeki Osmanlı ordusu, Belgrat yolu pek güvenli olmayacağından başka yolların çamur ve bataklıklar kaplı olması nedeni ile Mehadiye yolundan Hırşova'ya ve buradan Niğbolu'ya geçildikten sonra İstanbul'a dönülmüştü⁹⁸.

1695 seferinde zor durumdaki ordunun tekrar toparlanmasında II. Mustafa'nın önemli rolü olmuştu. Bu yüzden başta Veziriazam Elmas Mehmed Paşa olmak üzere diğer devlet ricali, 1696 yılında yapılacak seferde II. Mustafa'nın orduya bizzat komuta etmesini istemişlerdi⁹⁹. Sefer hazırlıklarının başlaması için Osmanlı hükümeti tarafından askeri ve lojistik kararlar alınmıştı. Bu yıl da padişah ordunun başında sefere katılacağından, sefere çağrılacak kapıkulu ve eyalet askerleri belirlenip buna göre hazırlık yapılmaya başlanmıştı. Bir yandan askerlerin tüketileceği yiyecekler ile bunların temin edileceği yerler belirlenirken, diğer yandan ordunun sefer sırasında kullanacağı mühimmat ve cephane tedariki için gerekli yerlere emirler verilmişti.

Bu yıl geçen yıla oranla sefere katılacak ordunun daha kalabalık olacağı düşünülerek tedarik olunacak zahire ve diğer besin maddelerinin eksiksiz olmasına dikkat edilerek, belirlenen miktarda zahire temini için nüzul emini ve mübaşirler görevlendirilmişti. Ayrıca ordunun sefer sırasında kullanacağı topların dökümü ve diğer cephane mühimmatının temini için topçubaşı, Tophane Nazırı ve cebecibaşının görüşleri alındıktan sonra sefer hazırlıkları başlatılmıştı.

Sefer hazırlıklarının tamamlanmasından sonra önceki yılda olduğu gibi, padişahın devlet yönetimindeki otoritesinin artması bu yılki seferde fazlasıyla kendini göstermişti. Tuğ-ı

⁹⁷ *Magvarorszag Törtenei Kronologija*, II, 1526-1848, Budepest 1982, s.518.

⁹⁸ *Nusretname*, s.102; *Fetihname*, 82.

⁹⁹ *Uşşâkizâde Târihi*, I, s.236.

hümayunun Bâbüssaade önüne törenlerle dikilmesinden¹⁰⁰, padişahın otağının Davud Paşa Sahrası'na kurulmasına ve ordunun İstanbul'dan Edirne'ye hareketine kadar bütün ihtişamı ile padişahın yönetimdeki otoritesi iyice belirginlik kazanmıştı¹⁰¹. Edirne'de konaklayan ordu kırk günden fazla verdiği moladan sonra Belgrat'a doğru harekete geçmişti¹⁰². Bu yıl sefere çıkan padişah ve diğer devlet idarecilerinin zihinlerini meşgul eden hadise Belgrat'a varıldığında Avusturya'ya karşı izlenecek savaş stratejisi idi. Önceki yıl devlet adamları tarafından üzerinde durulan en önemli hadise Belgrat ve Tımsıvar'ın güvenlik altına alınması idi. Bunun için Tımsıvar Kalesi çevresindeki kaleler fethedildiğinden bu yıl Avusturya'nın bunun intikamını almak için Tımsıvar'ı kuşatacak olması idi. Bu nedenle ordu Belgrat'a doğru ilerlerken Avusturya'nın sınırdaki hareketleri ve bunlara karşı alınacak önlemler padişah tarafından en fazla önem verilen hadise olmuştu. Bu konuda Belgrat Muhafızı İbrahim Paşa'nın istihbari kaynaklara dayanarak verdiği bilgiler, Avusturya'nın sefer hazırlığına giriştiği ve Osmanlı Devleti'ne karşı izleyeceği siyaseti yansıtmaktaydı. İbrahim Paşa padişaha yazdığı mektupta Vovodmen ve Bolend adlı iki generalin Erdel Muhafızlığı'na getirilerek Avusturya kalelerine yardımla görevlendirildiği, Erdel Valisi General Hayzer'in süvarilerin komutanlığına getirildiği, Avusturya ordusu baş komutanının Frederik Ogüst olduğu ve Peşte'de topladığı 30.000 süvari ve piyade askeri ile Zenta'ya ve daha sonra Beçey Palankası'nın karşısına geçerek Tisa Nehri üzerine bir köprü kurduktan sonra Tımsıvar tarafına geçmek üzere olduğuydu. Bunun üzerine kaledeki asker sayısını artırmak için Tımsıvar'a zahire taşımakla görevli Avlonya, Yanya, Köstendil, Delvine ve Dukakin sancak beyleri, askerleri ile beraber Tımsıvar Muhafazası'na gönderilmişlerdi¹⁰³.

Avusturya'nın Tımsıvar Kalesi'ni kuşatma yönündeki hazırlıkları haberi üzerine, Osmanlı ordusu da bir an önce Belgrat'a ulaşmak için hızla hareket etmekte ve İbrahim Paşa'ya da Tımsıvar Kalesi'nin tahkimi için yeterli cephane ve asker kaleye istihdamından sonra, ordunun Belgrat'a vardığında Pançova Sahrası'na geçmesi için Tuna Nehri üzerine, Zemun Sahrası'na geçmesi için de ikinci bir köprü için emir verilmişti¹⁰⁴.

Geçen yıl olduğu gibi Osmanlı ordusunun Avusturya'ya karşı izleyeceği stratejisi için Avusturya'dan alınan esirlerin verdiği bilgilerden istifade edilmeye çalışılmıştı. 11

¹⁰⁰ Defterdar, Otağ-ı Hümayûn'un Davud Paşa Sahrası'na 26 Şaban'da nakledildiğini belirtir. Bk. *Zübde-i Vekayiât*, s.578.

¹⁰¹ Abdülkadir Özcan, "Davud Paşa Sahrası", *DİA*, IX, İstanbul 1994, s.44-45.

¹⁰² Bir arşiv kaynağına göre Edirne'de 51 gün mola verilmişti. Bk. BOA, D.BŞM, 834, s.4-5. Raşid ise ordunun Edirne'de 40 günden fazla mola verdiğini belirtir. Bk. Raşid, *Tarih*, s.366.

¹⁰³ Belgrat Muhafızı İbrahim Paşa'ya Tımsıvar Muhafazası'nda alınması gereken önlemler ile ilgili Evahir-i Zilkade (21 Haziran-1 Temmuz) tarihli hüküm için bk. BOA, MD, 108, s.320, h.1335.

¹⁰⁴ Avusturya ordusunun saldırısına karşı hazırlıkların tamamlanması için İbrahim Paşa'ya yazılan hükümler için bk. BOA, MD, 108, s.342-43, h.1404, 1406, 1408, 1410.

Temmuz 1696'da Kurt Mehmet Paşa'nın padişaha gönderdiği bir esirden Avusturya ordusunun asıl bölümünün Segedin'e yerleştiği, ordunun başında ise Frederik, Kaprara ve Hayzer generallerin olduğu, bu generallerin kuvvetleri ile Türk askerinin Varadin üzerine bekledikleri bir saldırıya göre hareket edeceklerini¹⁰⁵; ancak asıl maksatlarının Tımişvar Kalesi'ni kuşatmak olduğu anlaşılmıştı.

Yol boyunca Avusturya'ya karşı izlenecek politika konusunda tam bir strateji belirlenemediğinden 2 Ağustos'ta padişahın ordu ile Belgrat'a varmasından sonra serhaddin ve Avusturya'nın durumu hakkında bilgi sahibi olmak için padişah Tımişvar Muhafızı Mustafa Paşa'yı Belgrat'a çağırılmıştı. Tımişvar Muhafızı'nın şehre geldiği gün Avusturya'nın Tımişvar Kalesi'ne saldırdığı haberi gelmişti. Avusturya'nın kaleyi kuşattığı haberi üzerine 5 Ağustos'ta padişahın başkanlığında ve otağında, Avusturya'ya karşı izlenecek strateji konusunda devlet ricali ve sınır komutanlarının katıldığı bir toplantı yapılmıştı. Toplantıda geçen yıl olduğu gibi Sava Nehri'nden geçilerek Varadin'in kuşatılması veya bir an önce ordunun Tımişvar'a varmasının daha uygun olacağı karar verilmesi istenmişti. Bu sırada Tımişvar'ın kuşatma altında olması yüzünden hızla Tımişvar'a varılması gerektiği kararı alınmıştı¹⁰⁶.

Osmanlı ordusu kuşatma altındaki Tımişvar'a yetişmek için hızla hareket ederken, kaleyi kuşatan Avusturya ordusunun kendi içerisinde ciddi problemleri bulunmaktaydı. Geçen yıla oranla daha kalabalık bir orduya sahip Avusturya 15.000 Saksonyalının da bulunduğu 45.000 kişilik bir kuvvete sahip idi¹⁰⁷. Hepsinden önemlisi hazırlıklarını zamanında tamamlayamayan Avusturyalılar Tımişvar'ı oldukça geç bir tarihte kuşatmışlardı. Üstelik Avusturya ordusunun komuta kademesinde de ciddi sorunları bulunmakta, ordunun başkomutanı Saksonya Elektörü Frederik Ogüst'e diğer komutanlar pek itibar etmemektedirler¹⁰⁸.

Osmanlı ordusunun da Avusturya karşısında problemleri ve izlenecek strateji noktasında sıkıntıları bulunmaktaydı. Özellikle sınır kalelerini daha iyi tahkim edip geçen yıla oranla daha erken sefere çıkmış olmalarına rağmen, Avusturya ordusunun Tımişvar kuşatmasına yetişememeleri; devletin Avusturya'ya karşı izleyeceği stratejinin Belgrat'ta alınacak olması ve üstelik Avusturya'nın Tımişvar'ı kuşatmasına rağmen herhangi bir stratejinin belirlenmemiş olması ve Belgrat'ta bu konuda vakit kaybedilmesi; Tımişvar'ın

¹⁰⁵ Nusretname, s.152;

¹⁰⁶ Uşşâkizâde Tarihi, I, s.244-45; Anonim Osmanlı Tarihi, 118-19.

¹⁰⁷ Uşşâkizâde ise Avusturya ordusunun 70.000-80.000 kişilik bir kuvvetten oluştuğunu söyler. Bk. Uşşâkizâde Tarihi, I, s.246-47.

¹⁰⁸ H. Manners, *The Lexington Papers or, Some Account of The Courts of London and Vienna, At The Conclusion of The Seventeenth Century*, London 1851, s.202-203.

imdadına yetişmek gerekirken hala Varadin üzerinde yoğunlaşılması; bir an önce Tımişvar'ın yardımına yetişmek için ordunun ağırlıklarının Belgrat'ta bırakılması başlıca problemlerdi. Bütün bu olumsuzluklara rağmen Tımişvar Kalesi'ne her türlü zahire, mühimmat ve cephanenin yanı sıra askeri güç konularak gerekli tahkimat yapılmış olması ise Osmanlı Devleti'nin lehine olan bir durum idi.

10 Ağustos'ta II.Mustafa'nın Tımişvar Kalesi'ne yardım için yola çıktığı haberi, Avusturya ordusunun kuşatmayı kaldırmasına yol açmıştı. Kale önündeki Avusturya ordusu, Tımişvar Kalesi ile yardıma gelen Osmanlı ordusu arasına sıkışacak olmasının¹⁰⁹ yanı sıra her türlü ikmalin yapıldığı levazım üssü ile bağlantılarının kesilme tehlikesi nedeni ile kuşatmayı kaldırmıştı¹¹⁰.

Avusturya ordusunun Tımişvar kuşatmasını kaldırması ile Osmanlı ordusunun izleyeceği yeni strateji de belirginlik kazanmıştı. Padişahın başkanlığında toplanan harp meclisinde, Avusturya donanmasının Titel önlerindeki Tisa Nehri'nde bulunduğu, bu nedenle Tisa Nehri'nin güvenlik altına alınması ile Osmanlı ordusunun karadan ve nehirden her türlü lojistik desteği sağlayarak ilerleyebileceği fikri öne çıkmıştı. Bunun için Tuna Nehri Donanması'nın Tisa Nehri'ne getirilmesi kararı alınmıştı¹¹¹.

Osmanlı ordusu Pançova Sahrası'na geçtikten sonra, Tımişvar arasındaki yerleşim yerleri terk edildiğinden yiyecek sıkıntısının baş gösterebileceği tehlikesi nedeni ile gerekli yiyecek Belgrat'tan getirildikten birkaç gün sonra yola çıkmıştı¹¹². Ordunun hareketinden evvel bütün ağırlıklar ve hazine sipahilerin korumasına bırakıldıktan sonra yola çıkılmıştı. Osmanlı ordusu Tımiş Nehri'ne kurulan iki köprüden geçerken, 15 Ağustos'ta Tuna Kaptanı Mehmet Paşa donanma ile nehirden, Halep Beylerbeyi Koca Cafer Paşa ise karadan Tisa Nehri'ndeki Avusturya donanmasını bozguna uğratması ile Osmanlı ordusunun harekât planı değişmişti. Padişah, yapılan toplantı ile Avusturya'nın Tımişvar Kuşatması'na karşılık Varadin Kalesi'nin kuşatılmasını teklif etmişti. Ancak Varadin'e gitmek için Tisa ve Tuna nehirlerinin geçilmesi gerektiği, Varadin önünde metris kurulmasının zor olacağı, Varadin fethedilse bile muhafazasının güçlüğünden vazgeçilerek tamamen Tımişvar Kalesi'nin güvenliğinin sağlanmasının doğru olacağı kanaatine varılmıştı¹¹³.

Tımişvar Kalesi'nin güvenliğinin tam olarak sağlanması için kaleyi kuşatmaya gelmiş bulunan Avusturya tehlikesinin bertaraf edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle 18 Ağustos'ta

¹⁰⁹ *Uşşâkizâde Tarihi*, I, s.251-52.

¹¹⁰ *Zübde-i Vekayiât*, s.59; *Romen kaynak ve Eserlerinde Türk Tarihi*, s.202.

¹¹¹ *Uşşâkizâde Tarihi*, I, 248-49.

¹¹² Cafer Paşa Pançova'da Osmanlı ordusunun iki gün beklediğini belirtir. Bk. *Tarih-i Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr.138b. Silahtar ise ordunun altı gün Pançova'da istirahat ettiğini yazar. Bk. *Nusretnâme*, s.168.

¹¹³ *Tarih-i Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr.139a-b; *Nusretnâme*, s.173.

Veziriazam Elmas Mehmet Paşa'nın otağında yapılan toplantıdan sonra Osmanlı ordusu savaş düzeni alarak Tımişvar Kalesi'ne doğru yola çıkmıştı¹¹⁴. Avusturya ordusu ise Tımişvar'a giden yolun ağzını kapatmıştı. Osmanlı ordusu burada Fen adlı bir köyde ordugâhını kurup buradaki bataklık ve sazlık araziyi kendi lehine çevirerek, arabalarla ordunun etrafını çevirmenin yanı sıra hendekler kazılıp metrisler almıştı. Uygun yerlere 60 şahi top yerleştirildikten sonra kapıkulu askerleri ile Bosna ve Arnavut piyadeleri metrislere girmiş, sipah ve silahtarlarla beraber hendeklerin sol kolunda Halep Beylerbeyi, Anadolu Valisi, Karaman ve Anadolu valileri, sağ kolda ise Rumeli ve diğer eyalet birlikleri yer almıştı¹¹⁵. Buna karşılık Avusturya ordugâhında orta kolda General Kaprara, sağ kolda General Taf, sol kolda General Hayzer bulunmakta ve baş komutan Frederik ise seyyar olarak hareket etmek üzere yerleşmiş ve ordugâhının etrafını hendeklerle çevirdikten sonra metrisler almış ve ön tarafa arabalar yerleştirilmişti¹¹⁶.

Karşılıklı bekleyişler sürerken II.Mustafa, ordu Vaizi Şeyh Mehmet Efendi ve Şeyhülislam Feyzullah Efendi ile beraber metrislere kadar giderek dua ve vaazlarla askerlere cesaret vermişlerdi¹¹⁷. Ayrıca beylerbeyi ve sancak beylerine bahşişler verilmişti¹¹⁸.

Osmanlı ordusunun harekât planı, Avusturya'nın yapacağı harekete karşılık metrislerde bekleyip ona göre bir strateji izlemektir. Metrislerden çıkarak Avusturya ordusuna karşı bir saldırı yapmak mümkün olduğu gibi, kontrolü sağlamak da oldukça zordu. Ayrıca böyle bir saldırı Avusturya askerlerinin top ve tüfek atışları karşısında büyük kayıp ve zayıf anlamına gelmekteydi. Bu nedenle Osmanlı ordusu, 22 Ağustos 1696'da Avusturya ordusuna yaklaşmak için metrisler almaya başlamış ve alınan yeni metrislerin etrafı hendeklerle çevrildikten sonra içerisine büyük ve küçük toplar konulduktan sonra öne arabalarla siper yapılmıştı¹¹⁹. Avusturya ordusu ise Osmanlı ordusunun metris olarak zaman kaybetmesinin yanı sıra yorulmasını beklemekteydi. Avusturya'nın bu hareket fikrini öğrenen II.Mustafa, saldırıya hazır olunması emrini vermişti. Osmanlı tarafının saldırıya geçeceğini öğrenen Avusturyalı komutanlar, Gavurtepesi'ndeki ordugâhlarını boşaltıp Bekey Nehri kenarında bir tarafı nehir ve diğer tarafı bataklık olan Buldur adlı bir köye yerleşmişti. Osmanlı ordusu da Avusturya'nın bu hareketi üzerine bir gün sonra 26 Ağustos'ta Bekey

¹¹⁴ Anonim Tarih'te Osmanlı ordusunun aldığı savaş düzeni için "öküz boynuzu" tabiri kullanılmıştır. Osmanlı ordusunun aldığı savaş biçimi için bk. *Anonim Osmanlı Tarihi*, s.119-120.

¹¹⁵ *Rycaut, The Turkish History*, II, s.538.

¹¹⁶ *Nusrenâme*, s.177-179; *Tarih-i Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, 140a-b; *Anonim Osmanlı Tarihi*, s.120.

¹¹⁷ *Uşşâkizâde Tarihi*, I, s.252-53.

¹¹⁸ Fahri Çetin Derin, "Mustafa II.ya Dâir Bir Risale", *Tarih Dergisi*, IX/13, İstanbul 1958, s.49.

¹¹⁹ *Nusretnâme*, s.180-181; *Zübde-i Vekayiât*, s.591.

Nehri kenarında Çanad adlı köye ordugâhını kurmuştu¹²⁰. Osmanlı ordugâhının tam hazırlanmaması ve ordunun yorgun olmasını fırsat bilen Avusturya ordusu saldırıya geçmişti. Bunun üzerine ordugâhın etrafına erzak ve zahire arabaları yerleştirilmiş ve ordugâhın sağ tarafı Bekey Nehri'ne kaydırılarak arabalarla nehre kadar olan ara kapatılmıştı. Arabaların yerleştirilmesinden sonra metrisler alınıp toplar yerleştirilerek bütün süvariler ordugâhın her iki tarafında savaş muharebe düzenine getirilmişti¹²¹.

Osmanlı ordugâhının en zayıf tarafı ormanlık alan idi. Zira bu alan aynı zamanda sazlıklarla kaplı idi. Bu nedenle Avusturyalı komutanlar, bu alanı kullanarak saldırıya geçmişlerdi. Avusturyalı komutanlar dubalar yaptırarak toplarını bunların içine koymuş, sazlıkları dubalarla aştıktan sonra topları ormana yerleştirmiş ve saldırıya başlamışlardı¹²². İlk saldırıyı General Hayzer ve emrindeki altı tabur ve iki alay zırhlı süvari gerçekleştirmişti. Metrislere ve arabalara kadar ilerleyen bu ilk saldırı yeniçeri askerleri ve yanlarındaki kolonborna toplarla püskürtülmüştü. Osmanlı sipahileri geri çekilen Avusturyalı askerleri takip ederek kılıçtan geçirmişlerdi. Sipahilerin saldırısını ancak birkaç süvari alayı ile püskürtebilen Korgeneral Zuitendof, birlikleri ile yeniçeri koluna ulaşarak onları siperlerden çıkarmaya çalıştı ise de ağır kayıplar vererek geri çekilmişti. Onun yardımına iki alay zırhlı süvari birliği ile yetişen Prens Vaudemont isabet eden bir kurşunla yaralanmıştı. Birlikleri ile onun yardımına giden Mareşal Hayzer ise yaralanarak ölmüştü. Bunun üzerine yardıma gelen General Rosa, Osmanlı sipahilerini püskürterek onları siperlerine kadar takip etmişti¹²³. Osmanlı sipahilerinin siperlere kaçması üzerine General Kaprara ve General Rosa Osmanlı ordugâhına sol kanattan şiddetli olarak saldırmışlardı. Avusturya ordusunun bu ani saldırısı sağ kanata yönelik bir saldırı sanılarak sol kanattaki Halep Valisi Cafer Paşa, sağ kanada yardıma çağrılmıştı. Ancak bu yanlışlığı yüzünden Cafer Paşa sağ tarafa yardıma giderken sol tarafa geri dönmesi nedeni ile hayli zaman ve güç kaybına uğramıştı. Dağılmaya yüz tutan Osmanlı ordusu üzerinde padişahın sert önlemler alması ve veziriazamın kaçan askerleri geri çevirmesi sayesinde birlikler eski düzenlerine kavuşmuşlardı. Avusturyalılar sol kanada yüklenmeye devam ederken bu kanadın komutanı Hacı Mustafa Paşa kolundan yaralanmıştı. Sağ kanadın komutanı Rumeli Valisi Süleyman Paşa oldukça tecrübesiz olduğundan askeri sevk ve idarede zorlanarak, sol kola yardım etmesi gerekirken henüz harekete geçmemişti¹²⁴. Cafer Paşa'nın zorlamasıyla harekete geçen Rumeli birlikleri sağ ve sol koldan hücumla

¹²⁰ *Nusrenâme*, s.184-185; *Tarih-i Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, 141a.

¹²¹ *Nusrenâme*, s.188; *Tarih-i Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, 141b-142a; *Anonim Osmanlı Tarihi*, s.121.

¹²² *Romen Kaynak ve Eserlerinde Türk Tarihi*, s.202.

¹²³ Rycout, *The Turkish History*, II, s.540.

¹²⁴ *Tarih-i Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, 142a-b, 145a-b.

geçerek Avusturya ordusu üzerine yürümüş, Avusturya tarafından bütün top ve tüfekler ateşlense de durdurulamamıştı. Ağır kayıplar veren Avusturya ordusu, daha fazla kayıp vermemek için havanın kararmasıyla geri çekilmişti. Avusturya'nın geri çekilmesinde savaşın şiddetli ve kanlı geçmesi nedeni ile askerlerin isteksizliği de etkili olmuştu¹²⁵.

Hava kararına kadar devam eden ve her iki taraf için de zor anların yaşandığı bu şiddetli çatışmalarda Avusturya tarafı Mareşal Kont Donata Hayzer, Vaudemont Prensi, ünlü komutanlarından Ringrave, General Polland ve daha bir çok üst düzey komutanını ve yaklaşık 10.000 askerini kaybetmişti¹²⁶. Kesin bir zafer kazanmak için yapılan hücumu rağmen hesaplar tersine dönmüş ve Avusturya böylelikle büyük kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kalmıştı¹²⁷.

Bu savaşı kazanmasına rağmen Osmanlı askerlerinden de 1.500'ü şehid düşerken, 2.032'si de yaralanmıştı. Avusturya tarafında olduğu gibi çatışmalarda Osmanlı komutanlarından Kapıcılar Kethüdası Mustafa Ağa, Sipah Serdengeçti Ağası Bektaş Ağa, Mısır Beyi Murad Bey, Yeniçeri Kâtibi Zülfikar Efendi ve Kapıcılar Kethüdası Mustafa Ağa şehid olurken, Vezir Hacı Mustafa Paşa ile Yeniçeri Ağası Mahmud Ağa da yaralanmıştı¹²⁸.

Avusturya komuta kademesi ise gün doğduğunda tekrar Osmanlı ordugâhına saldırmayı planlamıştı. Ancak sabaha kadar Osmanlı tarafının tabyalarını sağlam bir şekilde hazırlaması üzerine bu plandan vazgeçilmişti¹²⁹. Avusturya ordusu Osmanlı tarafına bir saldırıya hazırlanıyor gibi görünerek yavaş yavaş ordugâhını terk etmişti¹³⁰.

Osmanlı komutanları, Avusturya ordugâhının boşaltıldığını bilmelerine rağmen hâlâ askeri teyakkuz hâlinde beklemekteydiler. Tatar askerlerinin Avusturya ordugâhının boşaltıldığı haberini getirmesiyle yerini biraz daha sakin bir ortama bırakmıştı. Avusturya askerinin uzaklaşmakta olduğunu haber alan Osmanlı komuta kademesi ve asker arasında Avusturya kuvvetlerinin takip edilip edilmemesi konusunda bir tartışma yaratmıştı. Bunun

¹²⁵ *Nusretname*, s.190; Rycout, *The Turkish History*, II, s.540; *Zübde-i Vekayiât*, s.593.

¹²⁶ Silahtar 16.000 Avusturya askerinin öldüğünü belirtir. Bk. *Nusretname*, s. 190. Uşşakizâde, Avusturya'nın yaklaşık 15.000 askerini kaybettiğini belirtir. bk. *Uşşakizâde Târihi*, I, s.262. Anonim Tarih'e göre ise Avusturya'nın kaybı 10.000 kişiydi. Bk. *Anonim Osmanlı Tarihi*, s.122. Mehmed Giray, 10.000'den fazla Avusturya askerinin öldürüldüğünü söyler. Bk. *Târih-i Mehmed Giray*, vr. 58b. Rycout, birçok üst düzey komutanını ve birçok askerini kaybettiğini belirtir. Bk. *The Turkish History*, II, s.540.

¹²⁷ *Anonim Osmanlı Tarihi*, s. 122.

¹²⁸ *Nusretname*, s. 187-191, 193, 196. Savaştan sonra yapılan yoklamaya göre Osmanlı kayıpları 1482 şehid, 2032 yaralı idi. Bk. "Mustafa II.ya Dâir Bir Risale", s. 63.

¹²⁹ Rycout, *The Turkish History*, II, s.540.

¹³⁰ *Nusretname*, s.198.

üzerine Avusturya ordusunu takip etme kararı alınmış ve bu görev Halep Beylerbeyi Koca Cafer Paşa'ya verilmişti¹³¹.

Cafer Paşa'nın emrine de Rumeli, Anadolu, Karaman, Sivas, Maraş ve Silistre eyalet askerleri ile yeniçeri ve Mısır askerlerinden oluşan 20.000'den fazla asker ve üç şahı top verilerek Avusturya ordusunu takiple görevlendirilmişti¹³². Cafer Paşa, Bekey Nehri'ni geçtikten üç saat sonra Avusturya ordusuna yetişmiş, ancak saldıramamıştı. Çünkü Avusturya ordusu çok düzenli bir şekilde çekilmekte, bir saldırı ihtimaline karşı da etrafını toplar ve arabalarla çevirdiğinden saldırmaktan vazgeçilmişti¹³³.

Avusturya'ya karşı kesin bir zafer kazanılmasından sonra Belgrat'tan yirmi saat yukarıda Sava Nehri'ne dökülen Bosut ve Hıdıva nehirlerinin karıştığı yerde Avusturyalıların elinde olan Morovnik Palankası bulunmaktaydı. Bu kalede bulunan Avusturya haydutları, buradan Sofya'ya varıncaya kadar yollarda asayişsizliğe neden olmuş ve sefer yolunu tehdit etmişlerdi. Bu durum göz önünde bulundurularak Anadolu, Şam, Karaman, Maraş, Silistre eyalet valileri ile Sığla, Ankara, Kastamonu mutasarrıflarının yaya ve süvari 24.600 asker ile 40 şayka topu Cafer Paşa'nın yanına verilmişti. Askerlerden 16.500'ü yeteri kadar mühimmat ve cephane Tuna Donanması'na bindirildikten sonra 15 Eylül'de yola çıkarılmıştı. Bosnevi Sefer Bey kılavuz tayin edilip Sava Nehri üzerinden ve kara tarafından hareket edilmişti. Daha sonra Şehbâz Giray'la beraber tatar askeri gönderilmişti. 22 Eylül'de Arnavut Kaplan Paşa 2.000 serdengeçti askeri ile yardıma gönderilmişti. Bir gün sonra Anadolu Beylerbeyi Mustafa Paşa, emrindeki ordu ile Morovik Palankası'na üç saat uzaklıktaki Sava Nehri üzerindeki donanmadan top ve cephane indirildikten sonra palanka altına varmıştı. Palanka içinde beş yüz haydut eşkıyası bulunmaktaydı. Mustafa Paşa süvari ve yaya askeri ile açıktan yürüyerek üç şahı ve bir havan topu ile köprüden geçti. Silistre ve Karaman eyaletleri ile Yörük ve Arnavut piyadeleri sağından; altı şahı ve beş havan topu ile serasker Mustafa Paşa seksoncu ve Yeniçeri Ocağı ile orta varoş tarafından; Kaptan Mehmed Paşa ve Fazlı Bölükbaşı Bosna Piyadesi'yle soldan metris alıp 24 Eylül'de saldırıya geçti. Kaledeki haydutlar teslim olmak istediler ise de kabul edilmemişti. Kalede bulunan 400'den fazla Avusturyalı asker öldürülürken, kale komutanı Perçemli de ölenler arasında idi. Kaleden atılan top ve kurşunlar ile 197 Osmanlı askeri şehit olurken, 867 asker de yaralanmıştı¹³⁴.

¹³¹ Avusturya ordusunun takip edilip edilmeyeceği tartışmaları, takibat ve takibatta nasıl hareket edeceğine dair Cafer Paşa'ya gönderilen hüküm için bk. *Anonim Osmanlı Tarihi*, s.122.

¹³² *Anonim Osmanlı Tarihi*, s.122.

¹³³ *Nusretnâme*, s. 199; Rycant, *The Turkish History*, II, s.540. Defterdar Osmanlı tarafının Avusturya ordusunun geri çekildiğini bildiği, ancak temkinli olmak için metrislere yerleştirildiğini söyler. bk. Defterdar, *Zübde-i Vekayiât*, s. 593.

¹³⁴ *Nusretnâme*, s.208-11.

Önceki yılda olduğu gibi, bu yıl da Avusturya ordusuna ciddi anlamda bir darbe vurularak Tımyşvar Kalesi güvenlik ve muhafaza altına alındıktan sonra İstanbul'a dönülmüştü.

I.BÖLÜM SEFERBERLİK VE ORDU

I.SEFERBERLİK

A-Sefer Hazırlıkları

1-Avusturya Sınırdaki Kalelerin Tamiri ve Güçlendirilmesi

1695 ve 1696 Avusturya seferlerini düzenleyen Osmanlı Devleti, seferin başarı ile neticelendirilmesi için sınırdaki kalelerin onarımdan sonra askeri gücünün artırılmasına özen göstermişti. Bu sebeple Osmanlı topraklarının güvenliğini sağlamak ve gerektiğinde hücum gücünü artırmak için sınırdaki istihkam binaları tamir edilmiş ve buralara savaş malzemesi depolanmıştı.

Sınır istihkamlarının güçlendirilmesi Avusturya sınırında bulunan başlıca üç ana merkez etrafında gerçekleştirilmişti. Bunlar Belgrat, Tımişvar ve Bosna idi.

Belgrat ve Tımişvar kaleleri Avusturya sınırına çok yakın olduğundan, bu kalelerle beraber etrafındaki palangaların sefer zamanında veya öncesinde düşman işgaline karşı güçlendirilmesi gerekmekteydi¹³⁵. Belgrat Kalesi zahire, mühimmat ve cephane için lojistik ve ikmal üssü olarak kullanılmaktaydı. Tımişvar Kalesi ise Belgrat'ın karşı tarafında Avusturya topraklarında yer almakta, bu kalenin zahire, cephane ve mühimmat ikmali Belgrat'tan yapılmaktaydı. Bu kalelerin düşman saldırılarına karşı her zaman güçlendirilmesi gerekli idi. Ayrıca Avusturya sınırında bulunan Bosna'daki kalelerin tahkim edilmesi de devlet tarafından düşünülmüştü.

II. Ahmed döneminde, 1695 yılında Avusturya'nın saldırma ihtimaline karşı tahkimatı güçlendirilmeye başlanan ve savunma için gerekli malzemelerin depolandığı Belgrat ve Tımişvar kalelerindeki hazırlıklara II. Mustafa zamanında da özen gösterilmiştir. Ordu Edirne'den hareket etmeden önce kalenin tamir edilerek sağlamlaştırılması düşünülmüştü. Belgrat Muhafızı tayin edilen Halep Valisi Cafer Paşa, birkaç haftalık zorlu bir yolculuktan sonra görev yerine ulaşabilmişti¹³⁶. Belgrat Kalesi'ndeki istihkamların güçlendirilmesine seferberlik ilanından önce 20 Ekim 1694'de başlanmıştır. Kaledeki cebehane, ambar ve tabyalar olmak üzere farklı üniteler tamirden geçirilerek güçlendirildi. Kalenin farklı

¹³⁵ Rhoads Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş (1500-1700)*, Çevr. M.Tanju Akad, İstanbul 2007, s.77.

¹³⁶ *Tarih-i Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr.79b.

ünitelerinin tamiri için lağımçı, su yolcu, mutemet, marangoz¹³⁷, demirci ve kireççiler çalıştırıldı. Saraybosna'dan 200 ve Hersek'ten 100 marangoz Belgrat'a getirtildi¹³⁸. Kaledeki istihkamların güçlendirilmesi Ekim ayında devam ederek İstanbul'dan 18 marangoz gönderildi. Kalenin tamirinde kullanılacak mühimmat, kereste ile yakacak odun ile tamir faaliyetlerinde çalıştırılan at ve deve gibi hayvanlara saman gönderildi¹³⁹. Belgrat Kalesi'nin tamirinde Rumeli eyalet kuvvetleri ile hapisteki köleler bile çalıştırıldı. Kaledeki tamir ve onarım faaliyetleri 10 Muharrem 1107/21 Ağustos 1695'e kadar devam etti. 4.652 kuruş masraf edilerek bu para Hazine-i âmireden gönderildi¹⁴⁰. Belgrat Kalesi'nin şartları bir nebze olsun iyileştirildikten sonra Tımsıvar'daki hazırlıklara ağırlık verildi. Tımsıvar Kalesi'nin tam olarak tahkim edilmesine, kale muhafızı Vezir Mustafa Paşa görevlendirilmişti. Kalenin tamir ve tahkimine 10.000 kuruş nakit olarak kendisine ödenmişti¹⁴¹. Cafer Paşa, Tımsıvar'ın savunması için gerekli olan malzemeleri ve erzakı kaleye sağ salim ulaştırmak üzere görevlendirildi. Paşanın emrine de Özi Beylerbeyi Yusuf Paşa ile Niğbolu Sancağı Mutasarrıfı İbrahim Paşa verildi. Bu görevi de başarı ile tamamlayan Cafer Paşa, Belgrat Kalesi'ndeki eksiklikleri tamamlamaya devam etti¹⁴². Ayrıca Belgrat kalesi karşısında bulunup, daha evvel savaşta yıkılmış bulunan Morova Palangası'nın¹⁴³ yeniden inşası için de bir mübaşir görevlendirilmişti. Palanga inşaatında çalışacak 15 marangoz, 15 baltacı, 6 demirci ve 2 kömürcü Pazarcık'tan, 20 baltacı ve 15 cerehor Hırşova ve Edirne'den tutularak palanga binasında istihdam edilmişti¹⁴⁴. Palanganın 50 zirasını (66 m) tamirden sonra, yeniden kereste kesilerek tombaz üzerine yeni bir palanga binası inşa olunmuştu¹⁴⁵. Şubat ayında Tahtalı girdabının üst tarafında Devire adlı bölgede bir palanga ile Güvercinlik ve İhram altında İpek adlı yere başka bir palanga inşasına karar verilerek, palangalarda çalışacak marangozlar ile inşaatta kullanılacak çivi, demir ve 200'er kazma, kürek ve kereste Belgrat Cebhanesi'nden tedarik edilmişti. Palanga inşaatında çalışacak cerehorlar Tuna Kaptanı tarafından Yeni Palanga'dan temin olunarak, inşaat faaliyetleri tamamlanmıştı¹⁴⁶.

¹³⁷ Dülgar ve doğramacı yerine kullanılan marangoz tabiri, esas olarak marangozlara verilen isim idi. Bk. M. Zeki Pakalın, "Marangoz", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, İstanbul 1983, s.666.

¹³⁸ BOA, MAD, 9879, s.281.

¹³⁹ BOA, KK, 2761, vr.65b, 8 RA 1107 (17 Ekim 1695).

¹⁴⁰ BOA, MAD, 4246, s.5-12.

¹⁴¹ BOA, D.BŞM, 107/58.

¹⁴² *Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, vr. 79b-115b.

¹⁴³ Palanga etrafı hendeklerle çevrilmiş ağaç ve topraktan yapılmış istihkâm idi. Bk. M. Zeki Pakalın, "Palanka", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, İstanbul 1983, s.752.

¹⁴⁴ BOA, MAD, 9879, s.244.

¹⁴⁵ BOA, D.BŞM, 1072/ 66.

¹⁴⁶ BOA, MAD, 1873, s.8.

Avusturya sınırında bulunan Bosna kalelerinin güçlendirilmesi de bu süreçte devam etti. Bosna'daki kalelerin tamirine 25 Ekim'de Bosna Beylerbeyi görevlendirilmişti. Hersek Sancağı'nda bulunan Boşka Kalesi deprem nedeniyle ve Avusturyalıların saldırıları neticesinde yıkıldığından kalede bulunan cephane ve zahire telef olmuştu. Kalenin yeniden inşası, cephane ve zahire ihtiyacının giderilmesi için Bosna Beylerbeyi görevlendirilip, kale yeniden inşa edildikten sonra gerekli cephane ve zahire de Bosna Kalesi'nden sağlanmıştı. Ayrıca Bosna'da Kilis Sancağı'nda bulunan Belgratcık (Gılamç) Kalesi daha evvelden tahkim edildiği halde sağlam bulunmadığından Bosna Beylerbeyi tarafından yeniden tamir edilerek sağlamlaştırılmıştı¹⁴⁷. Hersek'te bulunan Priluka Kalesi'nin tamir ve istihkamlarının güçlendirilmesine Mayıs başlarında başlanmıştı. Kale tamiri için Taçlıca ve Pireyol kazalarından marangoz ve ırgatlar tutulmuştu. Kalede bulunan dört kule tamir edilip, eksik kalan beş kulesi de tamamlanmıştı¹⁴⁸. Hersek'te Boşka Kalesi'ne yakın bulunan Gabela Kalesi'nin duvarları yıkılmıştı. Temmuz ortalarında kalenin tamiri için Hersek'teki kazalardan marangoz ve cerehorlar tutulduktan sonra tamir edilmiş ve 3.300 kuruş masraf olunmuştu¹⁴⁹.

1695 yılında olduğu gibi 1696 yılında Avusturya üzerine seferberlik ilanından sonra kalelerdeki istihkamların güçlendirilmesine öncelik verilmişti. Kalelerdeki tamir ve inşaat çalışmaları Mart ayından itibaren başlayarak ordunun Belgrat'a varmasına kadar devam etmiştir. Tımişvar Kalesi'nin tamir ve onarımdan geçirilmesi için Belgrat Kalesi Muhafızı İbrahim Paşa vazifeli kılınmıştı¹⁵⁰. Kale tamirinde çalışmak üzere Belgrat'tan 30 marangoz görevlendirilmişti. Kale tamiri ile kalede yeni yapılan tabya istihkamlarında da Rumeli eyalet kuvvetleri bizzat çalıştırılmışlardı¹⁵¹. Kaledeki tamir ve onarım çalışmaları iki ay sürmüştü¹⁵². Belgrat kalesine yakın bulunan Batiçine Palangası'nın tamiri için Semendire ordu beyi görevlendirilmiş ve 44.120 akçe masraf olunmuştu¹⁵³. Ösek Nehri üzerinde geçiş konumundaki alan ile Tahtalı Girdabı'nın karşı tarafındaki bölgenin muhafazası için Devire ve Ösek'de bulunan iki adet palanganın tamirden geçirilmesine gerek görülmüştü. Palanga tamirine Belgrat Muhafızı İbrahim Paşa ve Tuna Nehri Kaptanı görevlendirilmişti. İbrahim Paşa palanga inşaat ve tamirini bizzat yürütürken Tuna Kaptanı da Tuna Donanması ile

¹⁴⁷ BOA, MAD, 9879, s.22.

¹⁴⁸ BOA, MAD, 9879, s.330-31.

¹⁴⁹ BOA, MAD, 9879, s.468.

¹⁵⁰ BOA, MAD, 9880, s.338.

¹⁵¹ BOA, MD, 108, s.58, h.211.

¹⁵² BOA, D.BŞM, 1114/85,

¹⁵³ BOA, MAD, 9880, s.39.

bölgenin muhafazasını sağlamıştı¹⁵⁴. Tuna Nehri kenarında Güvercinlik ve İhram yakınlarında İpek adlı bölgede yeni bir palanga inşa edilmesine karar verilerek, bu iş için Vidin Cizyedarı görevlendirilmişti. Palanga binası için ihtiyaç duyulan demir, çivi, kereste, kazık ve kürek ile beraber palanga inşasında çalışacak marangozlar Belgrat Kalesi'nden tedarik olunmuştu. Ayrıca Belgrat Kalesi civarında bulunan Yeni Palanga'nın tamir edilmesine ihtiyaç duyulmuştu. Burada kullanılacak kereste Semendire'den temin olunmuş, inşaatta çalışacak yeteri kadar cerehor da istihdam edilerek, palanga tamir edilmişti¹⁵⁵.

Kalelerdeki istihkamların güçlendirilmesinin yanı sıra kalelere gerekli olan mühimmat ve cephane de tedarik olunmuştu. 1695 senesinde Cafer Paşa, bir yandan Belgrat'ı tahkim ederken diğer yandan da başta Tuna Kaptanı Ali Paşa olmak üzere diğer görevliler de Belgrat için gerekli erzak ve silahı kaleye taşıyordu¹⁵⁶. Nisan ayı başlarında Selanik Baruthanesi'nde üretilen 1500 kantar barut¹⁵⁷ ile İstanbul Cebehanesi'nden temin olunan mühimmat 100 kadar cebeci ve başlarındaki iki çorbacı ile beraber Belgrat Kalesi'ne gönderilmişti¹⁵⁸. Nisan ayının ortalarından itibaren de büyük balyemez toplar ile humbara havanları Karadeniz üzerinden Vidin'e gönderilip buradan Belgrat'a nakledilip kale tabyalarına yerleştirilmişti¹⁵⁹. Yeniden inşa edilen Fethülislam Kalesi'nde top ve cephane mühimmatına ihtiyaç olduğu kale kadısı tarafından gönderilen arz üzerine ortaya çıkmıştı. Fethülislam Kalesi'nin cephane ve top mühimmatı, Vidin Muhafızı tarafından karşılanmıştı. 23 Ağustos'ta Vidin Kalesi'nde bulunan 8 kantar top ve 2 kantar tüfek barutu ile 3 kantar kurşun ve kaledeki toplardan üçü Fethülislam Kalesi'ne gönderilmişti¹⁶⁰. Ayrıca Mayıs sonlarından itibaren Bosna tarafındaki kalelere barut ve cephane ikmali için Rumeli Beylerbeyi görevlendirilmiş ve Bosna Beylerbeyi'ne teslim edilmişti. Avusturya sınırı dışında Eflak Vilayeti'nde Demirkapı'nın beri tarafında ve Tuna Nehri'nin dışında bulunan bazı boğazların muhafazası için de İstanbul Cebehanesi'nden 30 kantar barut gönderilmişti¹⁶¹. Ayrıca Vidin Kalesi'nin muhafazası için İstanbul Baruthanesi'nden 40 kantar barut tedarik olunmuştu¹⁶². Ayrıca yeni inşa edilen İpek ve Devire palangaları için Niğbolu Kalesi'nden 20'er kantar barut ile Niğbolu ve Silistre kalelerinde fazladan bulunan 20 adet şahi top ile 1.000'er adet yuvarlak Tuna Kaptanı

¹⁵⁴ BOA, MAD, 9880, s.241.

¹⁵⁵ BOA, MAD, 9880, s.348.

¹⁵⁶ Tuna Kapdanı Ali Paşa'nın Belgrat'a erzak, asker ve silah naklini gösteren bir hüküm için bk. MD, 106, s. 65, h.234. Avlonya ve Devline sancaklarına mutasarrıf Kaplan Paşa'ya gönderilen bir hüküm için bk. MD, 106, s. 63, h.227.

¹⁵⁷ BOA, MAD, 9879, s.273-74 ; MD, 106, s.63-65, h.227, 235.

¹⁵⁸ BOA, MAD, 9879, s.261.

¹⁵⁹ BOA, MAD, 9879, s.296 ; Vak'anâme-i Ca'fer Paşa, vr. 79b-115b.

¹⁶⁰ BOA, MAD, 9880, s.11.

¹⁶¹ BOA, MAD, 9879, s.361, 374.

¹⁶² BOA, MAD, 9879, s.391.

tarafından getirtilerek kale istihkamlarına istihdam edilmişti¹⁶³.

1696 yılında seferberlik ilanından sonra Avusturya sınırında bulunan kalelerde cephane ve mühimmat tedarikine öncelik verilmişti. Şubat ayı başlarında Selanik Baruthane'sinde imal olunan 1.500 kantar barut Belgrat Kalesi'ne gönderilmişti¹⁶⁴. Belgrat Kalesi'ndeki istihkamların güçlendirilmesi birkaç koldan devam etmişti. Tophane-i âmirede dökülen şahi, havan ve balyemez toplardan 40'ı topçubaşı tarafından Belgrat'a gönderilerek tabyalara yerleştirilmişti¹⁶⁵. Ayrıca Belgrat Kalesi'nde bulunan şahi ve havan top arabalarının tamirden geçirilmesi için Vidin Kalesi'nde bulunan üzengili ve üzengisiz¹⁶⁶ tahtalarla beraber bir miktar keçe Belgrat Kalesi'ne gönderilmişti¹⁶⁷. Ayrıca Rumeli'den yeterli sayıda yuvarlak ve güller getirtilerek Belgrat Kalesi'ne konulmuştu¹⁶⁸.

2-Sınırdaki Askeri Birliklerin Artırılması

1695 ve 1696 yıllarında Avusturya üzerine seferberlik ilanından sonra Belgrat ve Tımsıvar kaleleri Avusturya istilasına açık hale gelmişti. Padişahın başında bulunduğu ordunun varmasından evvel bu bölgelerin muhafazası gerekli idi. Ordu Edirne'de toplanıp, Belgrat'a doğru yürüyüşe geçmeden önce Rumeli Beylerbeyi'ne nevruzdan 10-15 gün sonra kapısı halkı ve eyalet askerleriyle beraber, Bosna ve Özi eyaletlerinden gönderilen kuvvetlerle Belgrat'ta toplanıp beklemesi istenmiş¹⁶⁹, ayrıca Bosna ve diğer eyalet askerlerinin Belgrat'ta Rumeli eyalet kuvvetlerine katılmaları istenmişti¹⁷⁰. Rumeli'deki Arnavut ve Bosna eyalet kuvvetleri, başlarında eyalet valileri ve görevli sürücüler olduğu halde Belgrat'a giderek, padişahın başında bulunduğu orduyu beklemişlerdi¹⁷¹.

Rumeli eyalet kuvvetlerinin büyük çoğunluğu Belgrat ve Tımsıvar kalelerinin muhafazası ve Belgrat'tan Tımsıvar'a zahire nakli ile görevlendirilirken, bir kısım sancak mutasarrıfı ve havas beyleri de sefer mühimmatı naklinin yapıldığı Niş ve Belgrat arasındaki yolların muhafazasıyla vazifeli kılınmışlardı. Seferberlik ilanından sonra mühimmat nakli ile beraber tüccarın uğrak yeri olan yollar sürekli haydut eşkıyalarının baskınına maruz

¹⁶³ BOA, MAD, 1873, s.9.

¹⁶⁴ BOA, MAD, 9880, s.197.

¹⁶⁵ BOA, D.BŞM, 1077/10, 23 S 1107 (3 Ekim 1695).

¹⁶⁶ Üzenği genel itibarı ile atlara veya arabalardaki kerestelere ilave bir şey veya atlarda ayak koymak için yapılmış demir halka idi. Bkz. M.Zeki Pakalın, "Üzenği", Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1983, s.562.

¹⁶⁷ BOA, MAD, 9880, s.200, 216.

¹⁶⁸ BOA, D.BŞM, 1104/72.

¹⁶⁹ BOA, MD, 105, s.135, h.534-41.

¹⁷⁰ BOA, MD, 105, s.136, h.544.

¹⁷¹ BOA, MD,108, s.16-17, h.51-52.

kalmaktaydı. Sefer mühimmatı ve asker yürüyüşünün güvenli bir şekilde yapılması için sancak mutasarrıfları ile Bosna Eyaleti'nden miri leventler görevlendirilmişlerdi¹⁷².

1695 senesinde Anadolu'daki eyalet askerleri Edirne Sahrası'nda toplanma aşamasında iken Belgrat ve Tımsıvar kalelerinin muhafazası için Nisan ayı ortalarında 2.000 yeniçeri ile 1.000 cebeci Belgrat'a doğru yola çıkarılarak, bunların yol boyunca masrafları karşılanmıştı¹⁷³. Yine bu kalelerinin muhafazası için rikab-ı hümayunda tahrir olunan serhadlı piyade ve süvari leventler de Nisan ayı sonlarında yola çıkarılarak yol boyunca ihtiyaçları görülmüştü¹⁷⁴. Rumeli'deki eyalet kuvvetleri de 15 Mayıs'tan itibaren Belgrat Kalesi'nin muhafazasının yanı sıra Belgrat'tan Tımsıvar'a zahire ve cephaneye ikmal ile görevlendirilmişlerdi. Bunlardan Özi Beylerbeyi Yusuf Paşa kapı halkı ve eyalet askeriyle, Niğbolu Mutasarrıfı, süvari ve piyade levent ve sipah ve silahtar serdengeçtileriyle Tımsıvar Kalesi'nin muhafazasına; Rumeli Beylerbeyi Mahmud Paşa, kapı halkından hariç piyade levent ve eyalet askeriyle, Delvine ve Avlonya sancakları mutasarrıfı Kaplan Paşa, kapı halkından başka piyade leventleriyle, Ohri Sancağı Mutasarrıfı Adem Paşa kapı halkından başka süvari ve piyade leventleriyle, Köstendil Sancağı Beyi Hüdaverdi Paşa kapı halkından başka piyade leventi ve Arnavutluk'tan yazılan miri ve hane leventler ile Tımsıvar'a zahire nakline; Rumeli Eyaleti'ndeki alay beyleri, sancakların züema ve erbab-ı tımar askeri Belgrat Kalesi'nin muhafazasıyla görevlendirilmişlerdi¹⁷⁵. Bu sene Rumeli eyalet kuvvetlerinin gecikecek olması düşünülerek Belgrat'tan Tımsıvar Kalesi'ne zahire nakli ve bu kalenin muhafazası görevi, Rumeli Eyaleti'nin kuvvetleri gelinceye kadar Özi Eyaleti askerine verilmişti. Ayrıca yine Tımsıvar Kalesi'nin muhafazası için Belgrat Kalesi'ndeki yeniçerilerden 600'ünü Tımsıvar'a sevk etme görevi de Özi Valisi'ne verilmişti¹⁷⁶. Ayrıca Güvercinlik ve İhram altında inşa olunan İpek Palangası için Şubat ayında bir Beşli ağası ile 150 süvari ile 150 piyade tahrir olunarak palanganın muhafazası için istihdam edilmişlerdi. Ayrıca Tahtalı Girdabı'nın üst tarafında bulunan Devire Palangası'nın muhafazası için bir Beşli ağa, 50 beşli ve 400 mustahfazan bu bölgedeki yer halktan tahrir olunarak bu palangaya istihdam olunmuştu¹⁷⁷. Güvercinlik Kalesi'nin dahi muhafazaya ihtiyacı olduğundan 50 Beşli süvari tahrir olunarak kaleye istihdam olunmuştu¹⁷⁸.

¹⁷² BOA, MD, 108, s.195, h.837.

¹⁷³ BOA, MAD, 9879, s.281, 295 ; *Anonim Osmanlı Tarihi*, s.108.

¹⁷⁴ BOA, MAD, 9879, s.319.

¹⁷⁵ BOA, A.DVN.MHMD 946, s.23.

¹⁷⁶ BOA, MD, 106, s.114, h.399.

¹⁷⁷ BOA, MAD, 1873, s.2.

¹⁷⁸ BOA, MAD, 1873, s.8.

1696 yılında Avusturya üzerine seferberlik ilanından sonra Mart ayı sonlarında 1.500 yeniçeri Belgrat'ın muhafazası için önden gönderilmiş, İstanbul'dan Belgrat'a hareket eden yeniçerilerin yol boyunca yiyecek ve içecek ihtiyaçları yol üzerindeki kadılar tarafından karşılanmıştı. Yeniçeriler Belgrat'a vardıktan sonra Belgrat Muhafızı tarafından yoklamadan geçirilmişti¹⁷⁹. Ayrıca Rumeli Valisi Süleyman Paşa süvari ve piyade kapı halkından başka miri leventleriyle, Delvine ve Avlonya sancakları mutasarrıfı Kaplan Paşa süvari ve piyade askerleriyle, Yanya Sancağı Mutasarrıfı Cafer Paşa süvari ve piyade adamlarıyla, Ohri Sancağı Mutasarrıfı Adem Paşa süvari ve piyade askerleriyle, Köstendil Sancağı Mutasarrıfı Zeynel Bey süvari ve piyade adamlarıyla, Dukakin ve Pirizren sancakları mutasarrıfı Hüdaverdi Bey süvari ve piyade askeri ve havas beyleriyle, İskenderye Muhafızı Ömer Bey piyade askeriyle, Üsküp Sancağı Mutasarrıfı piyade askeriyle, Bosna ve Rumeli'de tahrir olunan miri leventler ile Ohri ve Avlonya sancakları mutasarrıfı hane askeri ile olmak üzere toplam 21.386 asker Aralık ayında Tımsıvar Kalesi'nin muhafazası ile görevlendirilip burada kışlamışlardı. Rumeli eyalet kuvvetleri, burada buldukları süre içinde Tımsıvar Muhafızı Koca Mustafa Paşa'nın rey'i doğrultusunda hareket ederek, kalenin muhafazasını sağladıkları gibi kale tamiri ile kalede yeni yapılan tabya istihkamlarında çalıştırılmışlardı. Daha sonra ordu Belgrat'a gelene kadar Belgrat Ambarı'ndaki zahirenin Tımsıvar Kalesi'ne nakli ile vazifelendirilmişlerdi¹⁸⁰. Bunlardan Avlonya ve Delvine sancakları mutasarrıfı ile İskenderiye sancak beyi maiyetindeki adamlarla Belgrat'tan Tımsıvar'a zahire ikmal ve Tımsıvar Kalesi'nin muhafazası ile görevlendirilmişlerdi¹⁸¹. Avlonya, Köstendil ve Yanya sancağı mutasarrıfları maiyetlerindeki adamları ile daha sonra Selanik'ten Belgrat'a barut naklini sağlamakla görevlendirilmişlerdi¹⁸². Özi Valisi İbrahim Paşa kapı halkı ve eyalet kuvvetleri ile Niğbolu Sancağı Mutasarrıfı maiyetindeki adamları ile¹⁸³ Silistre, Çirmen ve Vize sancakları ordu beyleri züema ve tımarlı askerleri ile Tımsıvar Kalesi'nin muhafazası ile vazifelendirilmişlerdi¹⁸⁴.

3-Ordunun Toplanması

Osmanlı Devleti'nde ordu, kuruluşundan itibaren kapıkulu askerleri ve tımarlı sipahiler olmak üzere iki ayrı askeri güce dayanıyordu. Bunlardan kapıkulu askerleri devlet

¹⁷⁹ BOA, *MAD*, 9880, s.273.

¹⁸⁰ BOA, *MD*, 108, s.58, h.211.

¹⁸¹ BOA, *MD*, 108, s.68, h.251.

¹⁸² BOA, *MD*, 108, s.80, h.309.

¹⁸³ BOA, *MD*, 108, s.89, h.355.

¹⁸⁴ BOA, *MD*, 108, s.90, h.357-61.

merkezlerindeki karargahlarında oturduklarından savaş zamanlarında her hangi bir zorlukla karşılaşmadan sefer düzenine giriyorlardı. Ülkenin muhtelif yerlerine dağılmış bulunan tımarlı sipahilerin toplanması ve merkez ordusuna katılmaları ise yoğun bir çabayı gerektiriyordu. Eyalet askerlerinin hem süratli hem de düzenli bir şekilde hareket ederek orduya katılma mecburiyeti, bu işin sistemleşmesini sağlamıştır. Eyaletlerdeki savaş kuvvetlerinin sefere katılma usulleri uzun yıllar hemen hemen hiç değişmeden devam etmiştir¹⁸⁵.

Yeniçerilerin İstanbul'dan çıkarak taşrada görev almaları, sınır kalelerindeki garnizonlarda oturmaları; eyaletlerde tımarlı süvarilerin dışında vilayet yöneticilerinin maiyetlerinde “ kapı halkı” askerlerinin artması ve hemen sefer öncesinde asker eksikliğini gidermek için halkın arasından maaşlı asker kaydının yapılması ordunun toplanma faaliyetlerini daha karmaşık hale getirmiştir¹⁸⁶.

Osmanlı yönetimi Avusturya'ya karşı sefer kararı almasından sonra diğer hazırlıklarının yanı sıra merkezdeki ve taşradaki savaş kuvvetlerinin toplanması için harekete geçmişti. Bu amaçla merkezden taşradaki tüm yöneticilere ve ordu mensuplarına fermanlar yazılmıştır. Yazılan fermanlar daha çok devletin beklentilerini yansıtmakla beraber, eyalet ve kapıkulu askerlerine ayrı ayrı yazılan fermanlardan ordunun toplanma süreci takip edilebilmektedir.

1695 senesinde eyalet valileri ile sancak mutasarrıflarına sefere katılmaları için gönderilen fermanlar II.Ahmed'in saltanatının son günlerinde 17 Aralık'a denk gelmiştir¹⁸⁷. Sultan II. Mustafa'nın 6 Şubat 1695'de tahta geçmesinden sonra Avusturya üzerine resmi olarak seferberlik ilan edilerek eyalet valileri ile sancak mutasarrıflarına ikinci defa fermanlar yazılmıştır. Yeni padişahın tahta geçmesi ile birkaç gün aralıklarla padişahın başkanlığında toplanan divanda savaş kararı alınmasından sonra fermanlar yazılmıştır¹⁸⁸. Anadolu'daki eyalet kuvvetlerine ikinci defa gönderilen fermanlar 6 Şubat tarihinden birkaç gün sonrasına denk gelmiştir¹⁸⁹.

Eyalet ve sancak idarecilerine gönderilen fermanlarda nevrüzde orduya katılmaları istenmişti. Osmanlı belgelerinde geçen “ nevrûz-ı hızır¹⁹⁰”, “ nevrûz-ı sultanî” ve “nevrûz-

¹⁸⁵ M.Yaşar Ertaş, *Sultanın Ordusu (Mora Fethi Örneği 1714-1716)*, İstanbul 2007, s.203.

¹⁸⁶ M.Yaşar Ertaş, “ Osmanlı Savaş Organizasyonunda Zorlu Bir Süreç: Ordunun Toparlanması”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 19, İstanbul 2008, s.212.

¹⁸⁷ Gönderilen bazı fermanlar için bk. BOA, MD, 105, s.35-37, h.137, 141-145.

¹⁸⁸ *Anonim Osmanlı Tarihi*, s.108.

¹⁸⁹ BOA, A.DVN.MHMd, 946, s.1.

¹⁹⁰ BOA, MD, 108, s.70, h.157.

ı firuz’’¹⁹¹ ifadeleri 21 Mart tarihine¹⁹², ‘‘rûz-ı hızır’’¹⁹³ ise 23 Nisan tarihine tekabül etmekte ve bu ifadeler bahar mevsiminin başlangıcına denk düşmekteydi¹⁹⁴.

Yazılan ilk fermanlarla beraber ordunun toplanması için 90 günlük bir süre verilmişti. Gönderilen fermanlarda padişahın bizzat sefere katılacağı belirtilmesine rağmen¹⁹⁵, eyaletlerde dağınık halde ve birbirinden farklı mesafelerde bulunan eyalet kuvvetleri ile kapıkulu askerlerinin toplanarak 90 günlük sürede Edirne’ye gelmeleri oldukça zor olmuştur. Üstelik yollarda eşkıyalık faaliyetlerinin oldukça yaygın olması, eyalet kuvvetleri ile taşradaki kapıkulu kuvvetlerinin orduya katılımlarını güçleştirmiştir. Bu nedenle Anadolu’daki eşkıyalık faaliyetlerini önlemek, eyalet ve kapıkulu kuvvetlerinin bir an önce orduya yetiştirilmesi için özel yetkili bir müfettiş gönderilmiştir¹⁹⁶. Fakat alınan bu önlem de yollardaki eşkıyalık olaylarına tam anlamıyla çözüm olmadığı gibi, eyaletlerde düzensiz, dağınık ve disiplinsiz bir halde bulunan askerlerin de beklenen zamanda toplanması mümkün olmamıştır. Askerlerin orduya katılmaları için oldukça sert ifadelerin içerdiği fermanlar 15 Zilhicce (27 Temmuz) tarihine kadar tekrar tekrar yazılmaya devam etmiştir¹⁹⁷. Anadolu’nun farklı bölgelerindeki eyalet askerlerinin orduya katılımı oldukça gecikmiş, ordunun Edirne’den hareketinden Tımışvar’a kadar katılımlar sürmüştür. Askerlerin tamamen toparlanamaması, ordunun yavaş yol almasına ve vakit kaybına neden olmuştur¹⁹⁸. Ancak padişahın bizzat ordunun başında olması ve düzensiz ve dağınık orduyu bir arada tutmak için oldukça sert yöntemlere baş vurması, deneyimli eyalet valilerinin sefere bizzat katılmaları, büyük çoğunluğu Belgrat’ta da olsa toplanan ordunun belli bir nizam ve intizam içinde hareket etmesini sağlamıştır.

1695 yılında seferberlik oldukça geç bir tarihte ilan edilmiş olduğundan dağınık halde bulunan eyalet kuvvetlerinin toplanması bir hayli gecikmişti. Bu durum padişah tarafından göz önünde bulundurularak ordu henüz sefer dönüşünde iken 8 Aralık 1695’te Avusturya

¹⁹¹ BOA, MD, 108, s.69-70, h.256.

¹⁹² A. Süheyl Ünver, ‘‘ Türkiye’de Nevruz ve Nevruziye’’, *Vakıflar Dergisi*, 11, Ankara 1976, s.223.

¹⁹³ BOA, A.DVN.MHMd, 946, s.1.

¹⁹⁴ Ertaş, ‘‘Ordunun Toparlanması’’, s.213.

¹⁹⁵ Rumeli Beylerbeyi Mahmud Paşaya hüküm ki: ‘‘İşbu sene-yi mübârekede bizzât devlet-i ikbâl ve saâdet-i iclâl ile Engürüs seferi üzerine tevcih ve azîmet-i hümâyûnum mukarar ve muhakkak olmağla...’’, BOA, MD, 105, s.133, h.529.

¹⁹⁶ Anadolu’da asker tesyirine ve eşkıya def’ine memur Mehmed Paşa’ya gönderilen hüküm için bk. BOA, MD, 106, s.25, h.45.

¹⁹⁷ Tekfurdağı, Çorlu ve o havalide yer alan kadılara hüküm ki: ‘‘imdi taht kazalarınızda sâkin olan asâkir tayfasını serdarlarıyla ma’an me’mur oldukları sefer-i hümâyûnuma irsal eylemeği, her biriniz kemâl-ı ittifâk ile ihtimâm eyleyesiz. Bundan sonra gerek serdar ve gerek asâkir tayfasından bir ferd kaldığı istimâ olursa, mukaddemâ verilen fetvâ-yı şerif ve sadır olan hatt-ı hümâyûn mücibince katlolundukları mukarrerdir.’’, BOA, MD, 106, s.197, h.757.

¹⁹⁸ *Nusretnâme*, s.49-50.

üzerine düzenlenecek sefer için seferberlik ilan edilmişti. Eyalet kuvvetlerinin toplanması için geçen yıla oranla daha uzun bir süre, 120 günlük bir zaman tanınmıştır¹⁹⁹. Bu yıl da padişahın ordunun başında sefere katılacağı ve önceki senelere göre daha erken bir tarihte hareket edileceği belirtilmesine rağmen²⁰⁰, eyalet ve sancaklarda dağınık ve düzensiz halde bulunan askerleri vaktinde toplamak mümkün olmamıştır. Üstelik Anadolu’da meydana gelen eşkıyalık olaylarının devam etmesi, önceki yılda olduğu gibi eyalet kuvvetlerinin orduya katılma sürecini de olumsuz etkilemiştir. Eyalet ve kapıkulu askerlerinin toplanarak hareketlerini sağlayan eyalet valilerine, eşkıyalık olaylarını engelleme görevi de verilince eyalet kuvvetlerinin toplanıp orduya katılması oldukça gecikmiştir²⁰¹. Padişah Edirne’ye geçtikten sonra eyalet kuvvetlerinin orduya katılması için 50 gün beklemiştir. Ordu Henüz Edirne’de iken eyalet kuvvetlerinin orduya katılmaları için gönderilen fermanlar 15 Haziran (15 Zilkade)’a kadar devam etmiştir²⁰². Eyalet ve kapıkulu askerlerinin orduya katılmaları için bir çok defa gönderilen fermanlar²⁰³, ordunun Edirne’den hareketinden sonra 27 Temmuz (15 Zilhicce) tarihine kadar sürmüştür²⁰⁴. Ancak eyalet ve sancaklarda dağınık ve düzensiz halde bulunan askerlerin orduya katılmaları geçen yıl olduğu gibi Belgrat’a varana kadar devam etmiştir. Ancak ordunun toplanmasından sonra padişahın bizzat sert yöntemlerle orduyu kontrol etmesi ordunun belirli bir nizam ve intizam içinde kalmasını sağlamıştır.

1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde Anadolu ve Rumeli’deki tüm beylerbeyi, sancak beyi, sancak mutasarrıfı, ocaklık yerlerin hakimleri, alay ve ordu beyleri ile züema ve tımarlı sipahilere sefere katılmaları için fermanlar gönderilmişti. Fermanlarda Avusturya üzerine düzenlenen bu seferlerin sebepleri anlatılmıştır. Her iki sefer için de yazılan fermanların muhtevassından seferlerin sebepleri izlenebilmektedir. Eyalet ve sancak kuvvetlerine gönderilen fermanlarda; İslâm memleketinin tehdit altında olduğu, zulümlerin arttığı, bunların uzaklaştırılmasının dinen gerekli olduğu, padişahın İslam memleketlerinin koruyucusu

¹⁹⁹ BOA, KK, 2763, s.63.

²⁰⁰ “evvel bahârda müsemmâ olan sefer-i hümâyûnum için devlet-i ikbâl ve saâdet-i iclâl ile azâmet-i hümâyûnum mukarrer olmağla, bu sene hareket-i hümâyûnum sair senelerden mukaddem olmak mukarrer olmağla...” BOA, MD, 108, s.57, h.201.

²⁰¹ BOA, MD, 108, s.269, h.1064.

²⁰² İzmit’ten Edirne’ye kadar yol üzerinde bulunan kadı ve idarecilere gönderilen hüküm için bk. BOA, A.DVN.MHMd, 948, s.6.

²⁰³ “Sefer-i hümâyûnuma me’mûr olan tevâif-i askeriyeden geriye firâr idenleri ve bir an geri kalıp sefer-i hümâyûnuma gelmeyenleri ahz ve lâzım gelen cezaları tertîb ettirip, asâkir tesyîrine dikkat edilmesi...” BOA, MD, 108, s.218, h.934.

²⁰⁴ BOA, MD, 107, s.16, h.52.

olduğu, şeyhülislamdan alınan fetvada da bütün herkese cihadın farz olduğu²⁰⁵, bu çağrıya uymayanların ve cihadı inkar edenlerin cezalandırılacağı duyurulmuştur²⁰⁶. Ayrıca fermanlarda padişahın bizzat bu seferlere katılacağı, buna göre hazırlık yapılmasını²⁰⁷, sefere katılmanın din ve devletin emri olduğu²⁰⁸, ordunun yeteri kadar kalabalık olmasının önemli olduğu²⁰⁹, her askerin geride kalmadan sefere katılması²¹⁰, askerlerden emre itaat etmeyerek sefere katılmayanların dinin gereğini yerine getirmediği ve cezalandırılacağı belirtilmiştir²¹¹. Ayrıca Tımsıvar Kalesi'nin İslam sınırı olduğu ve Avusturya tehlikesinin bu kaleye yakın olduğu ve kalenin muhafazasının gerektiği²¹², bunun için bir an önce hazırlıkların tamamlanması ve orduya dahil olunması, gönderilen fermanlarda sık sık vurgulanmıştır²¹³.

Gönderilen fermanlarda Anadolu tarafındaki eyalet kuvvetlerinin İstanbul ve Edirne'de orduya dahil olmaları istenirken, Rumeli'deki eyalet kuvvetleri, Bosna ve Silistre beylerbeyinin yönetim ve denetiminde Belgrat ve özellikle Tımsıvar Kalesi'nin muhafazası ile görevlendirilmişlerdi²¹⁴. Bu kuvvetlerin hemen hareketleri, Tımsıvar Kalesi çevresindeki Avusturyalı kuvvetlerin hareketleri ile ilgili idi. Seferberlik ilanından hemen sonra Tımsıvar Kalesi Avusturyalı kuvvetlerin açık hedefi haline gelmişti.

Anadolu, Halep ve Şam eyaletlerinden sefere katılan eyalet kuvvetleri; tımarlı sipahiler, beylerin maiyetindeki kapı halkı ve levent askerlerinden müteşekkildi. Tımarlı sipahiler ordu beyleri tarafından toplanarak sancak beyi²¹⁵ veya eyalet valilerinin

²⁰⁵ Rumeli sol kolundaki kaza kadı ve idarecilerine gönderilen hüküm ki: “İşbu sene-i mübâreke müsemmâ olan sefer-i hümâyûn-ı zafer mâkrûnum bizzât ve cânib-i hilâfet hâmi ve ikbâl ve iclâl ile tevcîh ve âzimet-i hümâyûnum mukarrer olmağla... Bundan sonra gerek serdâr ve gerek asâkir tayfasıdır, rûz-ı hızırda gelup Edirne Sahrası'nda mevcûd bulunmak ve bir tarikle varıldıkda, kalanların olmağları fetevâ-yı şerife mücibince haklarında şer'an lâzım gelen cezâları tertib eylesin...” BOA, MD, 106, s.7, h.11.

²⁰⁶ Şeyhülislamdan alınan sefer fetvasının yer aldığı diğer hüküm içinler için bk. BOA, MD, 105, s.41, 60, 61, 112, 113, 123, h. 200, 276, 279, 281, 470, 474, 504.

²⁰⁷ “İşbu sene-yi mübâreke müsemmâ seferi hümâyûn zafer makrûnum bizzât ve cânib-i hilâfet hâmi ve ikbâl ve iclâl ile tevcîh ve âzimet-i hümâyûnum mukarrer olmağla...” BOA, MD, 106, s.7, h.11.

²⁰⁸ “İşbu sene-yi mübâreke müsemmâ olan âzimet-i hümâyûnum için ziyâde süvâri ve piyâde neferâtı bulunmaları ehemm ve mühimm ve dîn-i devlet-i âliyemden olmağla ...” BOA, MD, 106, s.25, h.45.

²⁰⁹ “İnşallah-u teâlâ işbu sene-i mübâreke müsemmâ olan sefer-i hümâyûnum için ziyâde süvâri yeniçeri neferâtı gelip bulunmaları ehemm-i mühimm ve devlet-i âliyemden olmağla...” BOA, MD, 105, s.85, h.364.

²¹⁰ ziyâde asker tedârîki elzem ve ehemm-i mühimm-i dîn-i devlet-i âliyemden olmağla, serdâr ve zîde kudret olanlardan bir ferdi geriye komayıp...” BOA, MD, 105, s.105, h.488.

²¹¹ BOA, MD, 105, s.119, h.489.

²¹² Niğbolu Sancağı Mutasarrıfı Adem'e gönderilen hüküm ki: “Tımsıvar Kâl'âsı sınır-ı İslâmdan olup, hıfz-ı hırâseti ehemm ve mühimm-i âliyemden olmağın, Niğbolu Sancağı mutasarrıfı olan sen dâhî Tımsıvar altında hidâmet-i muhafazada bulunagelmış idin...” BOA, MD, 108, s.156, h.674.

²¹³ Anadolu Valisi Mustafa Paşa'ya hüküm ki: “Düşman-ı dînin ekserisi Tımsıvar havâlisine karîb mahallerde bulunup, inşallah-u teâlâ devlet-i ikbâl saâdet-i iclâl ile hareket-i hümâyûnum mukarrer ve muhâkkak ve hâlâ tuğ-ı hümâyûnum nasb olundu. İmdi ordu-yı hümâyûnum dahi ihrâc ve tekmil olup, bir gün evvel mümkün ve merâtîp kapın halkın ve eyâlet askerinin ile gelip ordu-yı hümâyûnuma mülhak olman üzere.” BOA, MD, 108, s.122, h. 493.

²¹⁴ BOA, A.DVN.MHMD, 946, s.23 ; MD, 108, s.58, h.211.

²¹⁵ “Niğbolu Sancağı Mutaarrıfı İbrahim dâme ikbâluhu ordu begleri, züema ve erbâb-ı tımarları ile Tımsıvar'da olmak üzere...” BOA, MD, 105, s.107, h.455.

komutasında orduya dahil olmuşlardı²¹⁶. Anadolu'daki züema ve tımar sahipleri, cebelüleri ile Edirne'de orduya katılırken²¹⁷, Rumeli'de bulunan tımarlı sipahiler eyalet valileri ile sancak mutasarrıflarının komutasında Rumeli eyalet valisine katılmışlar²¹⁸ ve Rumeli valisinin denetiminde Tımişvar Kalesi'nin muhafazası ile görevlendirilmişlerdi²¹⁹.

Anadolu'daki eyalet askerlerinin orduya katılmaları için Anadolu ve Halep valileri sağ koldan, Sivas Valisi sol koldan, askerın Edirne'ye getirilmesiyle görevlendirilmişlerdi²²⁰. Halep, Karaman, Sivas ve Adana eyalet valileri ise Anadolu'dan Edirne'ye hareket eden eyalet kuvvetlerinin hareket ve güvenliklerini zorlaştıran eşkıyalık hareketlerinin önlenmesi işiyle vazifeliydiler²²¹.

Eyalet askerlerinin yanı sıra kapıkulu askerleri de sefere katılmakla mükelleftiler. İstanbul'da kapıkulu askerlerinin sefere hazırlanmaları için kul kethüdalrı ve ocak çorbacıları sorumlu tutulmuşlardı²²². Anadolu ve Rumeli'de belirlenen kollar üzerinde yer alan kazalardaki²²³ yeniçeri, cebeci, topçu, top arabacı, oturakçı, ve kul oğulları²²⁴ ile altı bölük halkının²²⁵, orduya katılmaları için ocakları tarafından kol çavuşları görevlendirilmişlerdi²²⁶. Kazalardaki kapıkulu askerlerinin evlerinden alındıktan sonra serdarları bayrakları altında toplanma görevi kaza kadısı, yeniçeri serdarı ve ocak ihtiyarlarına verilmişti. Serdarları bayrakları altında toplanan askerlerin Edirne'de hazır bulunmaları için de sürücüler gönderilmişti²²⁷. Sürücüler tarafından serdarları bayrakları altında toplanan kapıkulu askerleri İstanbul ve Edirne'de orduya dahil edilmişlerdi²²⁸. Bazı ada kalelerindeki yeniçerilerin toplanarak sefere hazırlanmaları görevi de kale zabitleri olan çavuşlara verilmişti. Ada kalelerindeki kale zabitleri tarafından toplanan yeniçeriler gemilere bindirilerek İstanbul'a gönderilmişlerdi²²⁹. Eyalet kalelerinde bulunan yeniçerilerin toplanma görevi ise eyalet valilerine verilmişti. Halep, Adana ve Maraş eyalet kalelerindeki

²¹⁶ Adana Beylerbeyine Hüküm ki: “senki mîr-i mîrân mûmâ-ileyhsin, mükemmel kapın halkı ve bilcümle züema ve erbâb-ı tımar askerinin ile ve ordu beglerinle me'mûr olmuşundur. İmdi emr-i âliyem vardığı gibi, mükemmel ve merâtip kapın halkı ve züema ve erbâb-ı tımarın ile rûz-ı hızırda Edirne Sahrası'nda bulunmak üzere...” BOA, MD, 105 s.66-67, h.283.

²¹⁷ BOA, MD, 105, s.43, h.206.

²¹⁸ BOA, MD, 106, s.4, h.6.

²¹⁹ BOA, MD, 105, s.107, h.457.

²²⁰ BOA, MD, 108, h.934, s.218.

²²¹ BOA, MD, 108, s.269, h.1064.

²²² BOA, MD, 108, s.47, h.156.

²²³ *Zübde-i Vekâiyat*, s.524.

²²⁴ BOA, MD, 105, s.60, h.276-78.

²²⁵ BOA, MD, 105, s.85, h.364.

²²⁶ BOA, MD, 105, s.111-12, h.470.

²²⁷ BOA, MD, 106, s.7, h.11.

²²⁸ BOA, MD, 108, s.70, h.157.

²²⁹ BOA, MD, 108, s.201, h.850, 851.

yeniçerilerin orduya katılmak üzere hazırlanması görevi bu eyaletlerin valilerine²³⁰, Anadolu tarafında bulunan kalelerdeki yeniçerilerin toplanma görevi ise Anadolu Valisi'ne verilmişti²³¹.

Sipahi ve Silahtar ocaklarına, Anadolu ve Rumeli'den serdengeçti tahriri için ocakları tarafından çavuşlar gönderilmişti. Tahrir olunan serdengeçtiler ağaları bayrakları altında toplandıktan sonra Edirne'de orduya katılmışlardı²³². Anadolu'da sipah ve silahtar mütekaitleri ve altı bölük halkından ne kadar sipahi varsa bunların toparlanarak orduya dahil edilme görevleri de sipah ve silahtar baş kethüdalarına verilmişti²³³.

İstanbul'dan topçu ve cebeci tahriri için cebecibaşı, topçubaşı ve kethüdayeri ağa görevlendirilmişlerdi. Yazılan cebeci ve topçular İstanbul'a gönderilerek Cebeci ve Topçu ocaklarındaki odalarda istihdam edilmişlerdi²³⁴.

Anadolu'dan gelen askerlerin Edirne'ye varmalarını sağlayıp, yol boyunca bunlara yardımcı olmaları için kaza kadılarına emirler verilmişti²³⁵. Edirne'de orduya katılmak için Anadolu üzerinden hareket eden eyalet kuvvetleri ile kapıkulu askerleri, belirlenen kollar üzerinden sürücü olarak görevlendirilen eyalet valileri ve çeşitli görevliler tarafından hareket ettirilmişlerdi. Eyalet kuvvetleri, hareket ettikleri yerin uzaklığına ve konak sayısına göre her gün bir konakta mola vererek gece dinlenmiş, gündüz yine hareket etmişlerdi. Hareket eden askerler devlet tarafından sürekli kontrol edilerek, eyalet kuvvetlerinin konkladıkları yerlerde bir günden fazla kalmamaları²³⁶, bedel ödemedi halktan herhangi bir şey almayıp, bu konuda halka sıkıntı çektirmemeleri yol üzerindeki kadınlara özellikle tembih olunmuştu²³⁷.

Anadolu, Adana, Sivas, Maraş, Halep ve Şam eyaletlerinden toplanan askerler, İstanbul ve Çanakkale boğazlarını kullanarak Rumeli'ye geçmişlerdi. İstanbul'a gitmek için Üsküdar, Gelibolu tarafına geçmek için ise Çardak İskeleyi'ni kullanmışlardı. Eyaletlerden gelen kapıkulu ve eyalet askerleri Üsküdar üzerinden geçerek İstanbul'a gelmiş ve buradan hareketle Edirne'de orduya katılmışlardı. Askerlerin Üsküdar'dan İstanbul'a geçişleri için

²³⁰ BOA, *MAD*, 10143, s.5

²³¹ BOA, *MAD*, 10143, s.5.

²³² BOA, *MD*, 106, s.21, h.38.

²³³ BOA, *MD*, 108, s.248, h.1061.

²³⁴ BOA, *MD*, 108, s.33, h.102.

²³⁵ BOA, *A.DVN. MHMd*, 948, s.7.

²³⁶ BOA, *MAD*, 10142, s.51.

²³⁷ “İş bu emr-i şerifim vusûlünde bir an ve bir saat te'hîr ve tevakkuf itmeyup, kalkup esnây-ı tarikle meks ve ilzâm ve reâyâ fukarâsı pây-i mâl için eziyet ve zahmet ittirmeyup...”, BOA, *MD*, 106, s.26, h.45.

İstanbul Bostancıbaşı görevlendirilmişti²³⁸. Çardak İskelesi'nden geçişler için ise Gelibolu Muhafızı²³⁹, Gelibolu Naibi, kale dizdarları ve gümrük emini sorumlu tutulmuşlardı²⁴⁰.

Osmanlı yönetimi tarafından askerlerin İstanbul Boğazı'ndan ziyade Gelibolu üzerinden Avrupa yakasına geçişi tercih edilmekteydi. Bu uygulama ile askeri birliklerin devlet merkezinde meydana getireceği sıkıntılar engellenmeye çalışılmaktaydı²⁴¹. Ancak yine de bu seferlerde her iki geçit de yoğun olarak kullanılmıştır.

İstanbul ve Çanakkale boğazlarından geçiş sırasında ve geçildikten sonra askerlerin kanunlara uygun olarak disiplinli davranmaları, ana güzergahtan çeşitli bahanelerle sapmamaları, halka zahmet verilmemesi konusunda devlet tarafından tedbirler alınsa da bu noktalarda ciddi sıkıntılar yaşanmıştır. Üsküdar İskelesi'ne gelen askerlerden Anadolu tarafına gitmek isteyenler çıkmıştır. Bunların engellenmesi ve gitmekte ısrar edenlerin cezalandırılması için bostancıbaşı emir verilmiştir²⁴². İstanbul'a geçenlerin bir geceden fazla dinlenmelerine izin verilmemesi için de görevlilere talimat verilmiştir²⁴³. Ayrıca İstanbul'da hanelerinden toplanan askerlerin hanelerine halktan kimsenin yaklaştırılmaması, Anadolu'dan İstanbul'a geçen askerlerin ise halkın arasına karıştırılmaması, halktan herhangi bir sebeple yaklaşan olursa uzaklaştırılması için Galata Kadısı ve bostancıbaşı emir verilmişti. Ancak İstanbul'a gelen askerlerle halkın iç içe olması, meraklı olan halkı onlara yaklaşımdan alıkoymamıştır²⁴⁴.

Çanakkale Boğazı'ndan Gelibolu'ya geçecek Anadolu askerlerinin bir kısmı buraya gelmemiş²⁴⁵, gelenlerin bir kısmı Gelibolu tarafına geçtikleri halde bunlardan geri dönenler de olmuştu. Karşıya geçmeyenlerin bir an önce geçirilmesi ve geçenlerin de bekletilmeden Edirne'ye gönderilmesi için Gelibolu Muhafızı²⁴⁶, Gelibolu Naibi, kale dizdarları ve gümrük eminine emirler verilmişti. Özellikle Gelibolu tarafına geçmek için Çardak İskelesi'ne gelen bir kısım kapıkulu askeri bahşiş talep ederek karşıya

²³⁸ BOA, MD, 107, s.5, h11.

²³⁹ Sefere katılan askerlerin Gelibolu'ya geçirilmesi ile ilgili Gelibolu Muhafızı Haseki Bektaş ağaya gönderilen ilgili hüküm için bk. BOA, MD, 108, s.298, h.1090.

²⁴⁰ BOA, MD, 107, s.4, h.7.

²⁴¹ Ertaş, *Sultanın Ordusu*, s.213.

²⁴² BOA, MD, 107, s.5, h.8.

²⁴³ “Sefer-i hümâyûnuma me'mûr olan mîr-i mîrân ve ümerâdan gerek beglerbegleri ve gerek sancak beyleri kapı halkı ve levendât ve askeri ve bilcümle kapı halkı ile ber vech-i ubûr ettirip berü taraftan dahi bir geceden ziyâde mekslerine rıza verilmeyip orduy-ı hümâyûnuma irsâl ettiresiz diyu fermân-ı âli sadr olmuştur.” Bk. BOA, MD, 107, s.6, h.13.

²⁴⁴ Galata Kadısı ve bostancıbaşı yazılan hüküm için bk. BOA, MD, 108, s.168, h.720-21.

²⁴⁵ Orduya katılmak üzere birliklerden gelmeyenlerle ilgili Gelibolu, Malkara, Keşan ve Cisir-i Ergene kadınlarına gönderilen hüküm için bk. BOA, MD, 107, s.4, h.7.

²⁴⁶ Sefere katılan askerlerin Gelibolu'ya geçirilmesi ile ilgili Gelibolu Muhafızı Haseki Bektaş Ağa'ya gönderilen ilgili hüküm için bk. BOA, MD, 108, s.298, h.1090.

geçmemişlerdir. Bu kişilerin kimliklerinin belirlenip karşı tarafa geçirildikten sonra bir günden fazla bekletilmemesi konusunda Gelibolu Naibi ve diğer görevlilere tembih olunmuştur²⁴⁷.

Rumeli'ye geçtikten sonra Edirne'ye hareket eden askerler geçtikleri yerleşim birimlerindeki ahaliye bir çok yönden zarar vermişlerdir. Askerler, özellikle geçtikleri köy ve kasabalardaki ahalinin mal ve erzakını kanuna aykırı bir şekilde alıp yerleşim birimlerinde asayişsizliğe yol açmışlardır. Askerler kendilerine belirlenen güzergah üzerinden hareket etmeyip, yol üzerindeki kasaba ve köylerde halkın çayır ve meralarına da zarar vermişlerdir. Bu durumun önlenmesi ve uymayanların cezalandırılması için bostancı ustaları görevlendirilmiştir²⁴⁸. Askerlerden bir kısmı da halktan mal ve erzak talep etmelerinin yanı sıra²⁴⁹, bazı köylerde halkın evinde dinlenmek istemeleri ahalinin şikayetine neden olmuştur. Kaza kadılarına gönderilen emirlerde bu tür davranışlarda bulunanların uyarılması, uymayanların hapsedilerek cezalandırılmaları istenmiştir. Bu tür davranışların önüne geçmek için gedikli çavuşlar²⁵⁰ ile sipah ve silahtar çavuşları gönderilmiştir. Ancak halkın bu konudaki şikayetlerinin devamı üzerine, yeni bir çavuş gönderilerek²⁵¹, askerlerin belirlenen güzergah üzerinden Edirne'ye ulaştırılması istenmiştir²⁵².

Anadolu'dan gelen yeniçeri, cebeci, topçu, top arabacı, altı bölük halkı ve tımarlı sipahiler de İstanbul üzerinden Edirne'ye giderken Çatalca ve Kırkkilise mevkiinde kendileri için belirlenen yollardan gitmeyip keyiflerine göre hareket edip güzergahtan çıkarak, kasaba ve köylerde dinlenip, halkın çayır ve meralarına zarar vermişlerdir. Bu mevkide yer alan kadırlara, askerlerin belirlenmiş güzergah üzerinden Edirne'ye gelmeleri, halka zarar vermemeleri, dinlendikleri yerlerde bir gün ve bir geceden fazla durmalarına müsaade edilmemesi istenmiştir²⁵³.

²⁴⁷ Gelibolu Naibi, Yeniçeri serdarı, ayan ve vilayet iş erlerine gönderilen hüküm için bk. BOA, MD, 108, s.273, h.1153.

²⁴⁸ BOA, MD, 106, s.108, h.379.

²⁴⁹ BOA, MD, 106, s.43, h.100.

²⁵⁰ Divan çavuşlarından Evrensekili İbrahim'e gönderilen hüküm için bk. BOA, MD, 108, s.217, h.932.

²⁵¹ BOA, MD, 106, s.108, h.379.

²⁵² BOA, MD, 107, s.5, h.9.

²⁵³ BOA, MD, 107, s.5, h.4.

II.ORDU

A-Muharip Kuvvetler

1-Kapıkulu Askerleri:

Osmanlı askeri teşkilatında kara kuvvetleri içinde, merkez ve eyalet askerleri bulunmaktaydı. Kapıkulu kuvvetleri, yaya ve atlı askerlerden oluşmaktaydı²⁵⁴. Yayalar; yeniçeri, acemi, cebeci, topçu, top arabacı, humbaracı ve lağımcı ocaklarına ayrılmaktaydı²⁵⁵. Yeniçeriler, kapıkulu ocaklarının en kalabalık grubu olup, Osmanlı ordusunun daimi ve hazineden ulufe alan zümreleri idi²⁵⁶. Topçu ocağının görevi top imal etmek ve bunları kullanmaktı. Top arabacılar ocağı, büyük topların nakliyle meşgul olmaktaydılar²⁵⁷. Humbaracılar, bir nevi el bombası olan humbara silahını imal eden ve kullanan kimselerdi. Lağımcılar ise teknik bir sınıf olup toprak altından tüneller açarak buraya yerleştirdikleri patlayıcı maddelerle, kale fetihlerini kolaylaştırmaktaydılar. Atlı kapıkulu ocaklarının mensuplarına, kapıkulu süvarileri ya da Altı Bölük Halkı da denilmekte idi²⁵⁸.

1695 Avusturya Seferi'ne katılan merkez ordusu 23.934 yeniçeri, 3.402 cebeci ve 497 humbaracı, 1.326 topçu, 480 top arabacı, 7.990 sipahi, 7.803 silahtar, 1.340 nefer bölükha-yı erba'a, 3.260 Edirne ve İstanbul bostancısı, 570 saray-ı atik baltacısı idi²⁵⁹. 1696 Avusturya Seferi'ne katılan kapıkulu askerleri 30.000 yeniçeri, 4.349 cebeci, 1.100 topçu, 610 top arabacı²⁶⁰, 2.038 silahtar bölüha-yı erba'a²⁶¹, 1.500 İstanbul ve Edirne bostancısı²⁶², 200 saray-ı atik baltacısı idi²⁶³.

1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde Osmanlı şehirlerine dağılmış ve sınır kalelerinde görevli bulunan yeniçeri, cebeci, topçu ve top arabacılarından çoğu sefere çağırılmıştır. Kaza, kasaba ve köylerde bulunup birkaç senedir sefere katılmayanların yanı sıra, halktan da

²⁵⁴ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapıkulu Ocakları (Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı)*, I, Ankara 1984, s.144.

²⁵⁵ Abdülkadir Özcan, "Osmanlı Askeri Teşkilatı", *Osmanlı*, VI, Ankara 1999, s.551.

²⁵⁶ Mücetebe İlgürel, "Yeniçeriler", *DİA*, XIII, İstanbul 1986, s.385-395.

²⁵⁷ Osmanlı topçuluğu ve tarihi gelişimi XVI-XVII. Yüzyıllarda askeri alanda meydana gelen yenilikler hakkında bk. Gabor Agoston, "Ottoman Artillery and European Military Technology in the Fifteenth and Seventeenth Centuries", *Acta Orientale Academia Scientiarum Hungaria*, XLVII/1-2, Budapest 1994, s.15-48.

²⁵⁸ A. Özcan, "Osmanlı Askeri Teşkilatı", *Osmanlı Devleti Tarihi*, Ed. E.İhsanoğlu, I, İstanbul 1999, s.345-50.

²⁵⁹ BOA, MAD, 22249, s.19-21.

²⁶⁰ BOA, D.BŞM, 834, s.6,13.

²⁶¹ BOA, D.BŞM, 1139/27.

²⁶² BOA, D.BŞM, 1107/64.

²⁶³ BOA, MAD, 6614, s.61.

yeniceri yazılmıştır. Halktan olanların iki defa yoklandıktan sonra bunların ocak defteri yerine ayrı tutulan reaya defterine kaydedilmesi uygun görülmüştür²⁶⁴.

Bazı eyaletlerdeki yeniceriler ile serdarlarının birkaç yıldır görevli oldukları halde sefere katılmadıkları tespit edilmiştir. Tespit edilen serdarlar ile sefere katılacak durumda olan yenicerilerin sefere iştirakları için eyalet idarecilerine emirler verilmiştir²⁶⁵. Şehirlerde sakin olmakla beraber her hangi bir sebeple nahiye ve köylerde bulunup “esami ve resimleri” olan yeniceriler, dirlikli beyler ve kul oğulları sefere çağrılmıştır²⁶⁶. Sefere katılan yenicerilerin, dirlik raiyeti olup savaş deneyimi bulunan yeniceri ve kul oğullarından seçilmesi²⁶⁷; bunlardan çağrıldığı halde sefere katılmayanların tespit edilerek güçlü ve kudretleri yerinde olanların²⁶⁸, gönderilen yeniceri ocağı çavuşları tarafından teftiş edilmesi yönünde emir verilmiştir²⁶⁹.

Anadolu’daki kazalardan serdengeçti olarak yeniceri yazıldığı gibi bazı eyalet ve adalardaki kalelerin muhafazasında bulunan yeniceriler de sefere çağrılmıştır. 1695 senesinde Anadolu’daki kazalarda bulunan yenicerilerden serdengeçti yazılmıştır. Anadolu sol kolundaki kazalardan yazılan yenicerilerin sayısı 7.700 bulmuştu²⁷⁰. 1696 senesinde yeniceri ihtiyacı arttığından Halep, Adana ve Maraş, Şam-ı Şerif, Trablus-ı Şam, Erzurum, İçil, Boğaz-hisarı, Bozcada, Midilli, Molova, Sakız²⁷¹, İstanköy²⁷², Taraklıborlu, Güzelhisar kalelerindeki 3.500 yeniceri sefere çağrılmıştı²⁷³. Ancak bunlardan Şam-ı Şerif Kalesi’nde bulunan 500 yeniceri sefere çağrıldığı halde, o tarafta cereyan Urban eşkiyası nedeni ile yenicerilerden 200’ü kale muhafazası için bırakılmıştı²⁷⁴.

XVII.yüzyıl sonlarında Avusturya üzerine yapılan bu seferlerde cebeci askerine ihtiyaç arttığından İstanbul’da “ cenk ve harbe kadir”, iyi talim görmüş askerlerin yeniden ocağa perdaht olunması için cebecibaşı görevlendirilmişti²⁷⁵. Anadolu’da ise birkaç senedir

²⁶⁴ BOA, MD, 108, s.80, h.157.

²⁶⁵ Adana ve Karaman eyaletlerindeki kaza kadıları ile yeniceri serdarlarına gönderilen hüküm için . BOA, MD, 105, s.119-120, h.488-89.

²⁶⁶ , dirlik raiyeti bulunup cenk ve harp görmüş 200 nefer piyade yenicerinin sefere gönderilmesi için Edremit, Ermenek, Konya, Aladağ ve Develü kadılarına yazılan hüküm için bk. BOA, MD, 106, s.92, h.384.

²⁶⁷ Erzurum halkından, dirlikli beylerden ve kul oğullarından 300 nefer süvari yenicerinin, orduya katılmak üzere Edirne’ye gönderilmesi için kaza kadılarında gönderilen hüküm için bk. BOA, MD, 105, s.90, h.382.

²⁶⁸ Karaman ve Adana eyaleti kadı ve yeniceri serdarlarına gönderilen ilgili hüküm için bk. BOA, MD, 105, s.119-20, h.488-89.

²⁶⁹ BOA, MD 107, s.14, h.44.

²⁷⁰ Anadolu sol kolunda Karadeniz havalisindeki kadı ve kazalarda vâki’ yeniceri serdarı ve ayan ve vilayet iş erlerine gönderilen hüküm için bk. BOA, MD, 105, s.113-114, h.474.

²⁷¹ BOA, MAD, 10143, s.5.

²⁷² BOA, MD, 108, s.201, h.850, 852.

²⁷³ BOA, MAD, 10143, s.5

²⁷⁴ BOA, MAD, 10143, s.5.

²⁷⁵ BOA, MD, 106, s.18, h.30.

sefere katılmayan cebeciler ile bunların kul oğulları, kethüdayeri ve Cebeci Ocağı emektarlarından bir cebeci tarafından 8'er akçe yevmiye ile yazılarak²⁷⁶ Cebeci Ocağı odalarına gönderilmiştir²⁷⁷.

Topçu ve top arabacı askerlerine ihtiyaç olduğundan, Rumeli ve Anadolu'daki kazalardan topçu ve top arabacı askerlerinin yazılması ön görülmüştür. İstanbul'dan topçu tahriri için topçubaşı görevlendirilmiştir. Uzun süredir sefere katılan topçuların, topçuluk konusunda yeterli eğitimi almayan kişiler arasından seçilmesi, devleti savaş noktasında zaafa uğratmıştı²⁷⁸. Bu nedenle Topçubaşına tahrir olunacak topçuların “koşum imalinde usta”, “sefer ve metris görmüş” bulunanlardan kaydedilip, rastgele seçilmemesine özen gösterilmesi istenmiştir²⁷⁹. Anadolu'dan Topçu Ocağı emektarları tarafından sipahi ve yeniçeri ulufesi bulunanlarla eski topçu ve kul oğullarından, “sefer görmüş”, “güçlü-kuvvetli” ve “tuvana” olanlarından yazılarak İstanbul'daki ocağa gönderilmiştir²⁸⁰. Ayrıca eskiden top arabacı olup birkaç yıldır sefere iştirak etmeyen²⁸¹ ve bunların kul oğullarından olup “kebir Toparabacısı” olanların 8'er akçe yevmiye ile yazılması için Toparabacıları Ocağı'ndan bir çorbacı görevlendirilmiştir. Yazılan askerler İstanbul'daki Toparabacıları Ocağı'na gönderilmiştir²⁸². 1695 yılından ocağa bedergah olanlarla beraber sefere katılan Topçu Ocağı neferatının sayısı 5.000, Toparabacıları Ocağı neferatının sayısı 2.000'i bulmuştu²⁸³.

Altı bölük halkından olan askerlere ihtiyaç duyulmuştu. Anadolu'daki kollar boyunca²⁸⁴ kazalardaki sipah ve silahtar mütekahtleri ve altı bölük halkından asker tedariki için Sipah ve Silahtar ocakları baş kethüdaları görevlendirilmişlerdi²⁸⁵. Bölükha-ı erbaa adı verilen ulufeciyan-ı yemin, ulufeciyan-ı yesar, gurebay-ı yemin ve gurebay-ı yesar bölüklerinden sipahi askerler Anadolu'dan İstanbul'a gönderilmiştir²⁸⁶.

Bir süredir eyalet ve sancaklardaki idarecilerin kapılarında kapı halkı olarak hizmet veren sipah ve silahtar bölükleri de tekrar ocaklarına çağrılmıştır. Eyaletlerde bulunan Sipah

²⁷⁶ Aydın, Saruhan sancaklarındaki Akhisar, Marmara, Kırkağaç, Gördes, Temürcü kazalarıyla Bolu sancağına bağlı Devrek, Çahaşanba, Perşembe, Yalınca ve Çıtak kazalarının kadı, kethüdayeri, yeniçeri serdarı, ayan ve vilayet iş erlerine yazılan hüküm için bk. BOA, MD, 108, s.61, h.220.

²⁷⁷ BOA, MD, 105, s.101, h.421.

²⁷⁸ Gabor, *Barut, Top ve Tüfek*, s.61, 64.

²⁷⁹ “Ocaklarımıza koşum i'mâlîne kadir, sefer ve metris görmüş, cenk ve harb ahvâli bilir kimesneler tedârik idüb, iş-güc virmeyen adamlar ile ocaklarımızı doldurmayasız bâ-husûs ehil ve usta topçular tedârik ve ziyâdesiyle mühimm ve muktezîdir...”, BOA, MD, 106, s.18.

²⁸⁰ BOA, MD, 108, s.57, h.201.

²⁸¹ BOA, MD, 108, s.67, h.248.

²⁸² BOA, MD, 108, s.48, h.158.

²⁸³ BOA, MAD., 3119, vr.163a.

²⁸⁴ BOA, MD, 105, s.85, h.364.

²⁸⁵ BOA, MD, 108, s.249, h.1068-69.

²⁸⁶ BOA, D.BŞM, 1139/27.

ve silahtarlar Anadolu ve Rumeli'den ocak çavuşları tarafından serdengeçti olarak yazılmıştır²⁸⁷. Sipah ve Silahtar ocaklarına Anadolu ve Rumeli eyaletlerinden sipah ve silahtar serdengeçtisi tahriri için divan çavuşları ve mübaşirler gönderilmişti. Sipah serdengeçtilerinin sipahizâde ve kul oğullarından tahrir olunmasına karar verilmişti²⁸⁸. Silahtar serdengeçtileri, boylu tüfeklerle teçhiz olunduktan sonra ağaları bayrağı altında orduya katılmak üzere hareket etmişlerdir²⁸⁹. Anadolu'dan tahrir olunan serdengeçtiler Edirne Sahrası'nda²⁹⁰, Rumeli'den tahrir olunanlar ise eyalet ve sancak valileriyle Belgrat Kalesi muhafazasında toplanmışlardı²⁹¹.

Eyalet, sancak ve kazalardan tahrir olunan sipahi ve silahtar serdengeçtileri, çeşitli görevlerle vazifelendirilmişlerdi. Rumeli'den tahrir olunan silahtar serdengeçtileri Niş'ten Belgrat'a kadar olan yolların haydut eşkıyasından muhafazası için görevlendirilirken²⁹², Özi Eyaleti, Niğbolu ve Silistre sancaklarından tahrir olunan sipahi ve silahtar serdengeçtileri Tımsıvar Kalesi'nin muhafazası ve Belgrat'tan Tımsıvar'a nakledilen zahirenin güvenliği için görevlendirilmişlerdi²⁹³.

İstanbul'daki Hassa Bostancıları ile Edirne Bostancıları da bu seferlere katılmışlardı. 1695 yılında İstanbul has bahçelerini muhafaza ile görevli 10 haseki ile 50 has bahçe bostancı padişahın haremının hizmetinde bulunmak üzere arabalara Edirne'ye gönderildikten sonra buradan gemilerle Rusçuk'a ve buradan yine arabalarla Belgrat'a gönderilmişti²⁹⁴. İstanbul ve Edirne bostancılarından 1.500 olmak üzere²⁹⁵ 3.260 bostancı sefere katılmıştı²⁹⁶. 1696 senesinde İstanbul'daki hassa bostancılarından 1.000 ve Edirne bostancılarından 500 nefer sefere katılmıştı²⁹⁷. Bostancılar sefere hareketten itibaren padişah otağının hizmetinde yer almışlardı²⁹⁸.

²⁸⁷ BOA, *MD*, 106, s.21, h.38.

²⁸⁸ BOA, *MD*, 108, s.147, h.635.

²⁸⁹ BOA, *MD*, 108, s.114, h.469.

²⁹⁰ BOA, *MD*, 106, s.20, h.34.

²⁹¹ Özi Eyaleti'nden sipahi ve silahtar serdengeçti tahriri ve Belgrat'a hareketleri için bk. BOA, *MD*, 106, s.10, h.17.

²⁹² BOA, *MAD*, 9879, s.355.

²⁹³ BOA, *MD*, 106, s.4, h.6 ; *MAD*, 9879, s.265.

²⁹⁴ BOA, D.BŞM, 1096/102.

²⁹⁵ BOA, D.BŞM, 1109/63.

²⁹⁶ BOA, *MAD*, 22249, s.19-21.

²⁹⁷ BOA, D.BŞM, 1107/64.

²⁹⁸ BOA, *MD*, 108, s.159, h.685 ; Abdülkadir Özcan, " Hassa Ordusunun Temeli Mu'allem Bostanyân-i Hassa Ocağı", *Tarih Dergisi*, 34, 1984, s.353.

2-Eyalet kuvvetleri

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren merkeziyetçi bir anlayışla geliştirilen tımar sistemi, taşra yönetiminin ana yapısını oluşturduğu gibi devletin en önemli askeri gücüne kaynaklık etmiştir. Tımar sistemi içerisinde teşkilatlanmış sipahi ordusunun XVI. yüzyılın sonlarına doğru gelişen savaş teknolojilerine uyum sağlayamaması ve vilayetlerdeki askeri ve mali itibarını kaybetmesi, eyaletlerdeki askeri yapının değişmesine yol açmıştır. Osmanlı yönetimi, her türlü tehdit ve cezai müeyyidelerle korkutmasına rağmen sipahileri sefere götürmekte başarısız kalınca farklı uygulamalara yönelmiştir. Öncelikle sefere götüremediği sipahileri yerlerinde bırakarak, kendilerinden bedel akçesi almaya başlamıştır. Yüzyılın sonlarına doğru ise, bilhassa 1683 Viyana kuşatmasından sonra ölen veya sefere katılmayan askerlerin tımarları merkezi hazineye aktararak nakit para sıkıntısı giderilmeye çalışılmıştır. Devlet, para ekonomisine paralel olarak topraklarını ve gelirlerini iltizam usulü ile mukataalaştırarak nakit para temin etmiş ve aynı zamanda tımar kadrolarının mevcudunu da azaltmıştır²⁹⁹.

Tımarlı sipahilerin önemini yitirmesi ve mevcudunun azalmaya başlamasıyla maaşlı merkez ordusunun sayısı da artmıştır. Bunun yanısıra yeniçeriler ve diğer kapıkulu askerleri taşra şehirlerinde sipahilerin rollerini devralarak daha da güçlenmişlerdir. XVII. yüzyıl boyunca vilayetlerde güvenliğin sağlanması amacıyla vilayet yöneticilerinin maiyetinde kapı halkı adıyla yeni bir askeri sınıf teşekkül etmiştir. Saruca, sekban ve levent olarak adlandırılan kapı halkı askerleri devletin savaş zamanında sefere çağırabileceği hazır bir askeri güç konumuna gelmişlerdir³⁰⁰.

Savaş zamanlarında kendilerinden istifade edilen sekban leventler de hem askeri disiplinden uzak olmalarından hem de eşkıyalık yaparak huzursuzluk çıkarmalarından dolayı sık sık ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Savaş taktik ve teknolojisini yenileyemeyen Osmanlı ordusunda sayısal bir kabarıklık oluştursa da kapı halkı ve levent askerlerinin düzenli bir askeri kuvvet olarak değerlendirilmesi güçtür³⁰¹.

1695 ve 1696 Avusturya seferlerine katılan eyalet askerleri; tımarlı sipahiler, hükümet kuvvetleri, kapı halkı, levent, yerli nefer, liva beylerinden müteşekkildi. Seferberlik fermanlarında eyalet valileri ile sancak mutasarrıflarının başta “ mükemmel ve meratip kapu

²⁹⁹ Halil İnalcık, “Osmanlı Devrinde Türk Ordusu”, *Türk Kültürü*, 22, Ankara 1964, s.55-56.

³⁰⁰ Ertaş, “ Ordunun Toparlanması”, s.215.

³⁰¹ Ertaş, *Sultanın Ordusu*, s.227.

halkı” olmak üzere “ güzide ve ala adamları”, “ silahlı adamları”³⁰², “ Diyarbekir kulları”³⁰³, “ Şamın yerli neferleri” ile eyalet ve sancaklarının tımarlı sipahi ve cebelüleri ile sefere katılmaları istenmişti.

Doğu Anadolu’daki ocaklık yerlerin hakimleri olan Kasım, Hazro, Cizre, Beresir, Palu, Genç, Tırçıl, Çermik ve Karakeçi hakimleri ile Diyarbekir Eyaleti’ndeki hükümet ve Kürt beyleri sefere katılanlar arasında idi. Esasen bu yerlerin hakimleri, Yavuz Sultan Selim’in 1514 Çaldıran Seferi’nden sonra devlete bağlılıklarını bildirmişlerdi. Bu tarihten itibaren ocaklık yerlerin hakimleri devlete belli mükelifiyetler karşılığında buldukları bölgenin istikrar ve görevini sağladıkları gibi, çağrıldıkları zaman sefere katılarak hizmet eder hale gelmişlerdi³⁰⁴. Bunlardan hükümet olanlar nüzul, avarız ve sürsat vergilerinden muaf olurlarken, ocaklık yerlerin hakimleri bu mükellefiyetlerden muaf olmamakla beraber, çağrıldıklarında sefer hizmetinde bulunmak durumunda idiler. 16.yüzyılın ikinci yarısından itibaren devam eden bu hizmetleri 17.yüzyıl sonlarında da varlığını korumuştur³⁰⁵. Seferberlik ilan edildiği zaman ocaklık yerlerin hakimlerine Diyarbekir eyalet kuvvetleri ile sefere katılmaları istenmişti³⁰⁶. Doğu Anadolu’daki ocaklık yerlerin hakimlerinden Kasım Hakimi, Hazro Hakimi, Cizre Hakimi, Beresir Hakimi, Palu Hakimi, Genç Hakimi, Tırçıl Hakimi, Çermik Hakimi, Karakeçi Hakimi ile Diyarbekir’deki hükümet ve Kürt beyleri, Diyarbekir eyalet valisinin denetiminde sefere katılmak üzere çağrılmışlardı³⁰⁷. Ancak bunlar görev verildiği halde sefere katılmaları her zaman için mümkün olmamıştır. 1695 yılında Diyarbekir Eyaleti Valisi’nin emrinde sefere katılmaları için emir verildiği halde, Diyarbekir Valisi sefere katılacak gücü olmadığı için emekli olurken, yerine Sakız Muhafızı Şahin Mehmed Paşa getirilmiş ve onun emrinde sefere katılmışlardı

Her eyaletteki timar ve zeamet sahiplerinin adlarını ve dirliklerinin miktar ve yerlerini gösteren düzenli defterler tutulurdu. Sefer sırasındaki yoklamalar buna göre yapılırdı³⁰⁸. Rumeli, Anadolu, Sivas, Karaman, Maraş, Adana ve Diyarbekir eyaletleri ile bu eyaletlere tabi sancaklardaki tımarlı sipahilerin sefere katılmaları istenmişti. Bu eyaletlerde zeamet ve timar tasarruf edenlerin, seraskerler yanına tayin olundukları emrolunarak, ellerindeki zemat

³⁰² BOA, MD, 108, s.290, h.1238.

³⁰³ BOA, A.DVN.MHMd, 946, s.1.

³⁰⁴ Orhan Kılıç, “ Ocaklık Sancakların Osmanlı Hukukunda ve İdari Tatbikattaki Yeri”, *Fırat Üni. Sosyal Bilimler Dergisi*, XI/1, Elazığ 2001, s.263, 271.

³⁰⁵ Mehmed Ali Ünal, “ XVI.Yüzyılda Palu Hükümeti”, *XI.Türk Tarih Kongresi 5-9 Eylül 1990*, III, Ankara 1994, s.1072-1076.

³⁰⁶ BOA, MD, 107, s.12, h.37.

³⁰⁷ BOA, MD, 106, s.27, h.50-62.

³⁰⁸ Abdülkadir Özcan, “ Osmanlı Askeri Teşkilatı”, *Yeni Türkiye (701 Osmanlı Özel Sayısı I)*, 31, 2000, s.578-79.

ve timarlar için yeni berat ve tezkere almaları, bunun için nahiyelerinin çeribaşı ve ihtiyarları ile Defterhane-i âmireye müracaat edip berat yenilemeleri gerektiği, aksi halde beratlarının iptal edileceği bildirilmişti³⁰⁹.

Eyalet valisi kendi kapı halkının yanı sıra, eyaletinin züema, erbab-ı timar ve cebelü askerleriyle sefere katılmaktaydı. Tımarlı sipahiler, sefere katılmaları halinde sefer masrafları, reaya ve timar sahiplerinden tahsil olunmaktaydı. Görevlilere bu tahsilat için kaza kadısı ve alay beyleri yardımcı olmuşlardı³¹⁰.

Sefere katılacak durumda bulunmayan sipahilerin mütekait ve sıbyan olanlarından cebelü bedeli alınmaktaydı. Cebelü bedeli tahsil zamanı gelmeden bunların beratları incelenerek, cebelülerin sayısı ortaya konulmuştu. Rumeli³¹¹ ve Anadolu'daki eyalet ve sancaklarından cebelü tahriri ve sefere katılamayacak durumda olanlardan bedel tahsili için dergah-ı ali gedikli katibi, müteferrika ve çavuşları gönderilmişti³¹².

Cebelü tahriri ve bedel tahsili ile görevli kişilere, sefere gidebilecek durumda olan tımarlı sipahi ve cebelülerin himaye olunmaması, mütekait olmayanların ise defterden düşürülmesi istenmişti³¹³. Mütekaitlerden sefere katılmaya elverişli olmayanlar, baş muhasebe defterine kaydolunduktan sonra her birinden cebelü bedeli alınmıştı³¹⁴.

Cebelülerden sefere katılmaya elverişli olmayanlardan alınan bedel, tahsil olunan bölgeye göre değişmiştir. Bedellerin miktarında cebelülerin durumu belirleyici olmuştur. Rumeli'deki kazalardan 50'şer³¹⁵, Anadolu'daki kazalardan 40'ar kuruş cebelü bedeli tahsili uygun görülmüştü. Bedel tahsil olunan yerlerden gelen şikayetler üzerine, yapılan tahkikatla Anadolu'dan eksik, Rumeli'den ise fazla bedel alındığına hükümlenmiştir. Bunun üzerine verilen karar gereği Anadolu'dan 60'ar, Rumeli'deki züema ve timar sahiplerinden 40'ar

³⁰⁹ “Rumeli, Anadolu, Sivas, Karaman, Maraş, Adana ve Diyarbekir eyaletlerinde ze’âmet ve tîmâra mutasarrıf olanlar seferler iktizasıyla seraskerler yanına tayin olunup, mir-i miran berâtı ve tezkiresi ve tahvili ile mutasarrıf olup, gelüp der-i devlet-medâra Defterhâne-i âmire’ye müraca’at ve berât eylemediklerinden ihtilale bais ve ekseri sepet tımarı olup, nizâm verilmek iktiza edip, kendüleri bir hidmete dahi memur olurlar ise, her neahiyenin çeribaşı ve yahut ihtiyar eyledikleri bir kimesne ile eğer atik berât ve eğer arz-ı tahvilat ve tezkire her ne ise ceste ceste getürüp der-dest eylemek üzere evâmîr-i aliye gönderildi.” Bk. *Anonim Osmanlı Tarihi*, s.109.

³¹⁰ Erzurum Valisi ve eyaletteki kaza kadıları ve alay beylerine gönderilen hüküm için bk. BOA, MAD, 9880, s.99.

³¹¹ Niğbolu, Silistre, Vize, Kırkkilise sancaklarındaki kazalardan tımarlı sipahilerden mütekait olanlardan cebelü bedeli tahsili için Gedikli çavuşlardan Mehmed görevlendirilmişti. BOA, MAD, 9879, s.143.

³¹² Aydın, Saruhan, Teke ve Hamideli sancaklarına dergâh-ı âli gedikli katiplerden Mustafa; Aksaray ve Beyşehir sancaklarına gedikli müteferrikalardan Abdülrahim, Menteşe Sancağı'na gedikli çavuşlardan İsmail, Niğde, Kayseri, Bolu, Kastamonu, Çankırı ve Ankara sancaklarına gedikli müteferrikalardan Mehmed, Canik ve Amasya sancaklarına dergâh-ı âli gediklilerinden Mehmed gönderilmişti. BOA, MAD, 9880, s.61-68, 80, 127.

³¹³ Beyşehir ve Aksaray sancaklarındaki kaza kadıları ve ordu beylerine gönderilen hüküm için bk. BOA, MAD, 9880, s.64.

³¹⁴ Aydın, Saruhan, Hamideli ve Teke sancaklarındaki kaza kadıları, alay beyleri ve çeribaşlarına gönderilen hüküm için bk. BOA, MAD, 9880, s.63-64.

³¹⁵ BOA, MAD, 9879, s.129-143.

kuruş bedel alınmasına karar verilmiştir³¹⁶. Bedeller kadı ve alay beyi, zeamet ve tımarcıbaşları tarafından tahsil olunmuştur³¹⁷.

Eyalet ve sancaklardaki züema ve tımar sahiplerinin sefere katılmaları için eyalet valileri ve sancak mutasarrıfları ile ordu beylerine ayrı ayrı fermanlar gönderilmiştir. 1695 senesinde zengin tımar sahipleri sefere katılmadıkları gibi küçük tımar sahipleri olup tımarlarını korumak için sefere katılan sipahilerin sayısı 11.000 idi³¹⁸. Sefer dönüşünde bu durum göz önünde bulundurularak 1696 senesinde zeamet ve tımar sahiplerinin cebelüsünden başka, tasarruf ettikleri her 500 kuruş karşılığında sefere bir adam getirmesi, Anadolu'dan getirilenlerin süvari, Rumeli'den getirilenlerin ise piyade olması istenmiştir³¹⁹. Anadolu tarafındaki eyaletlerden sefere katılan cebelülerin sayısı 6.000, 500 kuruşluk tımar tasarruf eden Divan çavuşların çıkardığı cebelülerin sayısı ise 760 idi. Rumeli ve Anadolu kale tımarlılarından sefere katılan sipahilerin sayısı 1.500 idi³²⁰.

Eyalet yöneticilerinin maiyetlerinde sefere katılan züema ve tımar sahipleri ile cebelülerde bulunması gereken özellikler “ silah ve kılıca kadir kimesneler” şeklinde tavsif edilirken³²¹, bunların eyalet valileri, sancak mutasarrıfları ve ordu beyleri tarafından tahammüllerine göre boylu tüfeklerle teçhiz edilmeleri istenmişti³²².

Eyaletlerden sefere katılan diğer bir kesim de Sarıca ve Sekbanlar idi. Esasen bunlar İstanbul'daki ocaklı askerden oldukları halde zamanla eyalet ve sancaklardaki paşaların kapılarında kendilerine muhafız olarak iş bulmuşlardı. Ancak zaman içerisinde Anadolu'da meydana gelen isyanlara iştirak ettikleri gibi, yol kesme gibi bir çok eşkıyalık olaylarına karışmışlardı. Zaman içinde bunlar Sarıca Sekban oldukları gibi, levent olarak da anılmışlardı. 1695 senesinde Avusturya üzerine düzenlenen sefere Anadolu Eyaleti'nden katılan Sarıca ve Sekbanların disiplinsiz ve dağınık halleri, ordunun toplanmasına hayli vakit kaybettirmişti. Sefer dönüşünde onların bu hali göz önünde bulundurularak Anadolu'daki eyalet valileri ve sancak mutasarrıflarının maiyetinde bulunan Sekban ve Sarıca'nın tamamen kaldırılarak, paşaların kendi muhafızları arasında ücretli deli ve gönüllüler dışında Sarıca ve Sekban bulundurmaları yasaklandı³²³. 1696 senesinde Avusturya üzerine yapılacak yeni sefer için

³¹⁶ Anadolu'da 60'ar kuruş cebelü bedeli tahsil olunan sancaklar için bk. BOA, MAD, 9879, s.231.

³¹⁷ BOA, MAD, 9879, s.153, 20 C 1106 (5 Şubat 1695).

³¹⁸ Nusretnâme, s.56.

³¹⁹ Nusretnâme, s.109.

³²⁰ Nusretnâme, s.145.

³²¹ BOA, MAD, 9880, s.47.

³²² BOA, MD, 105, s. 107, h.457.

³²³ Mustafa Öksüz, *Şemdânizâde Fındıklı Süleyman Efendi'nin Mür'î't-Tevârih (180 B-344 A) Adlı Eserinin Tahlil ve Tenkid Metni*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009, s.258.

bunun yerine paşaların kapıları ile beraber beşli adı altında süvari yazılması için emir verilmişti³²⁴. Anadolu, Karaman, Adana ve Sivas eyaletleri ile Saruhan, Teke, Çorum ve Kayseri sancaklarından eyalet valileri ile sancak mutasarrıfları tarafından 1.000 süvari müteferrika yazılmıştır. Tahrir olunan müteferrikalardan her birine 15'er kuruş bahşiş ile 5'er kuruş nafaka bedeli ödenmiştir. Süvari müteferrikalar eyalet valileri ve sancak mutasarrıfları tarafından çifte tabanca ve boylu tüfeklerle teçhiz edilmişlerdi³²⁵.

Ayrıca Sarıca ve Sekban leventlerin yerine kaza ayanlarının masraflarını kendilerinin karşılayarak halktan seçtikleri kişiler arasından çıkardıkları askerlerle sefere katılmaları uygun görülen bir diğer yöntem olmuştur. Özellikle ünlü akıncı ailelerinden Mihail ve Turhanoğulları ile Hanzâdelerden İbrahim Han ve Köprülüzâde Numan Bey'in yanı sıra Anadolu ve Rumeli eyaletlerindeki ayan ve beylerden “ zîde kudret” olanların masraflarını karşılayarak çıkardıkları askerlerdi³²⁶. Eyalet yöneticilerine gönderilen emirlerde sefer için seçilecek “ cenk ve harbe kadir” olanların, çifte silah ve boylu tüfeklerle teçhiz edilmeleri istenmişti³²⁷. Anadolu ve Rumeli'deki ayan ve beylerin yanı sıra Divan erbabı tarafından da 2.000 piyade ve süvari asker çıkarılmıştı³²⁸.

Eyalet askerlerinin tamamının sefere katılmaları istendiği halde eksik katılımlar olmuş, bunların yeri piyade askerlerle doldurulmaya çalışılmıştır. Anadolu'da bazı sancaklardan tımarlı sipahi yerine, serdengeçti tedarik edilmesi için serdengeçti ağası görevlendirilmiştir. Serdengeçti ağasının serdengeçti tahririnden sonra bu sancağın muhassıllık malından her bir serdengeçti için 10 ve 15'er kuruş konak akçesi ile zahire ve et bahası tahsil olunmuştu. Tahrir olunan serdengeçtiler, Tımışvar muhafazasıyla görevlendirilerek, bahar gelinceye kadar Tımışvar'da kışlamışlardı³²⁹.

Sefere çağrıldıkları halde gidemeyen veya bir sebeple yetişemeyen eyalet kuvvetlerinden güçlü ve kuvvetli askerlerin sefere hazırlanıp yetiştirilmeleri işi bölgenin ileri gelenlerine yüklenmiştir. Geride kalan askerlerin çifte tabanca ve boylu tüfeklerle bu kişiler tarafından teçhiz olunmaları yönünde emir verilmiştir³³⁰. Bazı sancak mutasarrıfları, yerlerine

³²⁴ *Nusretnâme*, s.109.

³²⁵ BOA, *MD*, 108, s.193, h.821-28.

³²⁶ Şemdânizâde, *Mür'i't-Tevârih*, s.259.

³²⁷ BOA, *MD*, 108, s.49, h.165.

³²⁸ *Nusretnâme*, s.145.

³²⁹ Teke Sancağı Mutasarrıfı ve bu livadaki kaza kadılarına gönderilen 15 RA 1107 (24 Ekim 1695) tarihli hüküm için bk. BOA, *MAD*, 9880, s.41.

³³⁰ Menteşe ve Sığla sancakları mutasarrıfı Hasan'a gönderin hüküm için bk. BOA, *MD*, 108, s.146, h.632.

yeni tayin olunduklarından bunların kapı halklarının sefere hazırlıkları ile merkezden gönderilen dergah-ı muallam çavuşları vazifeli kılınmışlardı³³¹.

1695 ve 1696 senelerinde Diyarbekir³³², Anadolu³³³, Şam³³⁴, Adana³³⁵, Sivas³³⁶, Maraş, Karaman³³⁷, Rumili, Özi, Silistre ve Bosna³³⁸ eyalet valilerinden, kapıları halkı ve eyalet askeri, vilayet ve ordu beyleri ile züema, erbab-ı tımar ve cebelüleri ve kale neferleri ile sefere katılmaları istenmişti³³⁹. Ayrıca Bosna serhaddinde bulunan Hüdavendigâr, Beyşehir ve Kilis sancakları mutasarrıflarının kapı halkları ile Belgrat'ta hazır bulunup Rumeli Beylerbeyi'nin reyine göre hareket etmeleri istenmişti³⁴⁰. Bunlardan Diyarbekir Valisi Ahmet Paşa, ordu Sofya Sahrası'na vardığı halde hâla Üsküdar'da bulunup sefere katılacak kudreti bulunmadığına dair haber göndermişti. Bunun üzerine Ahmed Paşa'nın görevi, üzerinden alınarak Sakız Muhafızı Şahin Mehmed Paşa'ya verilmişti³⁴¹. Üsküdar'da bulunan Diyarbekir eyalet kuvvetlerinin başına da vekaleten Palu Hakimi Yazur Bey tayin olunmuştu³⁴². Sefer dönüşünde Diyarbekir Eyaleti'nden sefere katılmayan züema ve tımar erbabı olanların mahsul ve rüsumatlarına el konulmuştu³⁴³. Maraş Eyaleti'nin tımarlı sipahileri de Tımışvar Kalesi'nin muhafazasıyla görevlendirildikleri halde bir çoğu firar ettiğinden kalede sadece 87 sipahi kalmış idi. Kale muhafızı Mustafa Paşa'nın durumu merkeze bildirmesiyle, sefere dönüşünde firari tımarlı sipahilerin tımar ve mahsullerine el konularak, seferde bulunanların ise zeamet ve tımarlarına zam yapılmıştır³⁴⁴. Firar edenlerin halktan tahsil ettikleri mahsulat ve rüsumatlar kendilerinden tahsil edilmiştir³⁴⁵.

³³¹ Sabık Mir-i Hac olan Mustafa Paşaya hüküm ki: “ Sen ki mîr-i mîrân mumâ-ileyhsin, Engürüs seferi şartı ile ber-vech-i arpalık Hamid-eli Sancağı sana tevcih ve ihsânım olup, sen varıncaya değin livâ-yı mezburû zabt u rabt eylemek için Astânenen dergâh-ı muallam gedikli çavuşlarından dâme mecduhuya teslim olunmağla...”, BOA, MD, 108, s.74, h.273.

³³² BOA, MD, 105, s.43, h.206.

³³³ BOA, MD, 106, s.55, h.182.

³³⁴ BOA, MD, 105, s.99, h.414.

³³⁵ BOA, MD, 105, s.66-67, h.283.

³³⁶ BOA, MD, 108, s.213, h.906.

³³⁷ BOA, MD, 108, s.288, h. 1224, 1225, 1226, 1227.

³³⁸ BOA, MD, 105, s.133, h.529.

³³⁹ BOA, MD, 105, s.65, h.294.

³⁴⁰ BOA, MD, 105, s.133, h.529.

³⁴¹ Raşid, *Tarih*, s.330-31.

³⁴² BOA, MD, 107, s.12, h.37.

³⁴³ BOA, MAD, 9880, 26 s.47.

³⁴⁴ BOA, MAD, 9880, s.86-87.

³⁴⁵ Maraş Beylerbeyi Hasan Paşa'ya hüküm ki: “Bu sene-i mübârekede Tımışvar muhâfazasına ta-yin ve me'mûr Maraş Eyaleti'ndeki vâki' sancaklardan olan züemâ ve erbâb-ı tımarlardan ekseri firâr edip, hidâmet-i muhâfazada bulunmaları i'lâm olunmağla zikrolunan nâ-mevcûtların 1106 senesinde vâki' zeamet ve tımarların mahsûlât ve rûsumâtları her kim zabt ve ahz eylemiş ise ahz ve kabzeyleyenlerden ve eğer reâyâda kalmış ise mîrî için cümle tahsil olunmak üzere...”, BOA, MAD, 10142, s.265.

3-Leventler

Eskiden bahriyede kullanılan askerlere verilen bu ad manasını, Venediklilerin doğudan istihdam ettikleri askere İtalyanca şark anlamına gelen *Levantino*'dan almıştır. Leventler deniz askeri olarak kullanıldığı gibi, eyalet valileri de kendi kapılarında piyade ve süvari olarak istihdam etmişlerdi. Gerek sahillerde ve gerekse valiler tarafından istihdam edilenler dışında, disiplinden uzak, yağma ve çapulla uğraşan başı bozuk leventler de bulunmaktaydı³⁴⁶.

1695 ve 1696 Avusturya seferlerine katılmış bulunan leventler üç gurup idi. Tuna Nehri Donanması'nda yer alan deniz leventleri, Anadolu ve Rumeli eyaletlerinden sefere katılan miri leventler ile avarız mükellefiyetleri mukabilinde sefere çağrılan hane leventleri idi.

a) Deniz Levendi

Levent tabiri XV. asrın son yarısından itibaren yayılmaya başlamıştır. Yine bu asır sonuyla on altıncı asırda Türk korsan gemilerinde çalışan ve Akdeniz'de faaliyette bulunan güçlü, kuvvetli denizcilere levent denilirdi. Bu leventler sonradan Osmanlı bahriyesinde hizmete alınmışlardı. Bu suretle korsan Türklerden Osmanlı donanması hizmetine girmiş muharip askere levent ismi verilmiştir³⁴⁷.

Osmanlı donanmasının savaşçı güçlerinden olan leventlerin statüleri XVII. yüzyılda kesinleşmeye başlamıştır³⁴⁸. Leventlerin kayıt ve kabulleri için eski bir nizamname gereğince bir kılıç, mızrak veya bir tabancalarının olması yeterliydi. Leventler Batı Anadolu ve Marmara sahillerindeki Türkler ile adalardaki Rumlardan seçilirlerdi. Rumlardan seçilenler için *levend-i Rûmî* tabiri kullanılmıştır³⁴⁹. Daimi bahriye sınıfından oldukları için maaşları vardı. Leventler büyük çektiri ve kalyonlarda istihdam edildikleri gibi, Tuna Nehri'ndeki ince donanmaya bağlı fırkate, şayka ve kalite gibi gemilerde karakollukçuluk ederek muhafaza hizmetinde bulunmuşlardır³⁵⁰.

³⁴⁶ M.Zeki Pakalın, "Levent", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, İstanbul 1993, s.359.

³⁴⁷ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara 1988, s.479-480.

³⁴⁸ Mücteba İlgürel, "Levent", *DİA*, XXVII, Ankara 2003, s.150.

³⁴⁹ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri*, II, s.358.

³⁵⁰ Uzunçarşılı, *Bahriye Teşkilatı*, s.480-481; İlgürel, "Levent", s.150.

1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde, Tuna Nehri Donanması'ndaki şayka, kalite ve firkatelerde görev yapan leventler, Tuna Nehri yoluyla yapılan zahire, mühimmat ve cephane naklinin Belgrat'a ulaştırılması sırasında muhafız görevi gördükleri gibi, Avusturya ile girişilen muharebelere de bizzat katılmışlardı³⁵¹. Bu seferlerde Tuna Nehri'nde bulunan her bir şaykada 40, kalitede 227 ve firkatede 80-100'er levent görev yapmaktaydı³⁵².

Tuna Nehri Donanması'nda görev yapacak kürekçi ve leventlerin seçimine devlet tarafından özen gösterilmiştir. Tuna Donanması için daha çok Rumeli tarafından levent ve kürekçi tahriri yapılırken, Anadolu'dan da levent tahririne gidilmiştir. Tuna Donanma Kaptanı Mehmed Paşa'nın görüşü doğrultusunda Bursa ve Kütahya sancaklarından levent tahriri için bu yerlerin kaza kadıları görevlendirilmiştir³⁵³.

Daha sefer başlamadan Tuna Nehri Donanma kaptanı ile donanma içerisinde yer alan firkate kaptanlarına kürekçi ve levent seçimine dikkat etmeleri konusunda talimat verilmişti. Geçmiş yıllarda Tuna Donanması'nda görev yapan kürekçi ve leventlerin büyük ekseriyetinin Arap, Çingene ve bir kısmının ise işe yaramayan zımmi oldukları, tespit edilmişti. Bu nedenle bahar mevsiminde sefere çıkacak Tuna Nehri Donanması'ndaki kürekçi ve leventlerin seçimine dikkat edilmesi ve seçilecek kişilerde bulunması gereken vasıflar devlet tarafından önceden belirlenmişti. Buna göre görev yapacak kürekçilerin güçlü ve kuvvetli gençlerden, leventlerin ise iyi kılıç ve silah kullanan gençler arasından seçilmesine özen gösterilmiştir. Seçilen kürekçi ve leventler tahrir olunduktan sonra bunlardan donanmada çalışmaya müsait olmayanlar ayırılarak yerlerine yenileri alınmıştır³⁵⁴. Leventler görevde buldukları altı aylık dönem için devletten maaş (salyane) almışlardı. Şayka, kalite ve firkatelerde bulunan leventlerden her birine aylık 6'ar kuruş maaş ödenmiştir. Leventler ilkbahardan sonbahara kadar görevde kalarak altı aylık ücretlerini peşin olarak almışlardı³⁵⁵.

³⁵¹ Tuna Nehri'nden geçecek zahire ve mühimmat sefinelerinin haydut eşkıyasından korunması ile ilgili Tuna Nehri Kaptanına yazılan hüküm için bk. BOA, *A.DVN.MHMd*, 946, s.7, 18.

³⁵² BOA, KK, 2761, vr.103a-b.

³⁵³ BOA, MD, 108, s.43, h.144.

³⁵⁴ Tuna Kaptanı Ali Paşa ile Tuna Donanmasında bulunan kaptanlara kürekçi ve levent tedariki ile ilgili gönderilen hüküm için bk. BOA, *MAD*, 9879, s.140-41.

³⁵⁵ BOA, D.BŞM, 1078/39.

Tablo 1: Tuna Donanmasında Görevli Leventler³⁵⁶.

1695 Avusturya Seferi				1696 Avusturya Seferi			
Gemi Türü	Gemi sayısı	Levent sayısı	Toplam	Gemi Türü	Gemi sayısı	Levent sayısı	Toplam
Şayka	37	40	1.480	Şayka	27	40	1.080
Kalite	10	227	2.270	Kalite	10	227	2.270
Firkate	34	80-100	2.820	Firkate	34	80-100	2.820
Toplam	184	-	6.570	Toplam	171	-	5.570

1695 Avusturya Seferi'nde Tuna Nehri'nde 37 şayka, 10 kalite ve 34 firkate olmak üzere 81 adet gemide toplam, 6.570 levent askeri bulunmaktaydı³⁵⁷. 1696 Avusturya Seferi'nde 27 şayka, 10 kalite ve 34 firkate olmak üzere Tuna Nehri'nde görev yapan 71 adet gemi içerisinde 5.570 levent askeri bulunmaktaydı³⁵⁸.

b) Miri Levent

Osmanlı Devleti'nde tımarlı sipahiliğin ve merkez ordusunun bozulması neticesinde, ihtiyaç duyulduğunda eyalet yöneticilerinin kapı halkı ve kapılı leventlerinden istifade edildiği gibi, doğrudan merkezi yönetim tarafından halktan geçici olarak ücretli asker de toplanmaktaydı. Miri leventlerin istihdamı ilk defa XVI. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmıştır. Miri leventler, ihtiyaç anında hizmet vermeleri ve savaş sonunda terhis edilmeleri nedeniyle devlete mali açıdan kolaylık sağlamış ve leventlerin kullanımı XVII. ve XVIII. yüzyıllarda yaygınlaşmıştır³⁵⁹.

1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde eyalet ve sancak yöneticilerinin kendi imkanlarıyla topladıkları leventler dışında, masrafları merkezden karşılanan süvari ve piyade miri leventler istihdam edilmiştir. Leventler, Rumeli ve Anadolu'nun muhtelif kesimlerinden toplanarak tahrir ve nizama konulma işlemleri bir kaç koldan yürütülmüştür. Anadolu'dan yapılan miri levent tahriri Bursa, Yenişehir³⁶⁰ ve Kayseri³⁶¹ sancakları ile sınırlı kalırken, Rumeli'deki miri levent tahriri daha kapsamlı bir şekilde; Bosna Vilayeti, İlbasan, Avlonya, Ohri ve Paşa livaları ile Arnavutluk'un yanı sıra, Rumeli'deki Esterova, Pirlepe,

³⁵⁶BOA, KK, 2761, vr.103b ; KK, 2763, s.163.

³⁵⁷ BOA, K.K, 2761, vr.103b. Başka bir kaynağa göre ise Tuna Donanması'nda görev yapan leventlerin sayısı 10 bin idi. *Anonim Osmanlı Tarihi*, s.113.

³⁵⁸ BOA, K.K, 2763, s.163.

³⁵⁹ Ertaş, *Sultanın Ordusu*, s.233.

³⁶⁰ BOA, D.BŞM, 1091/31, 3 C 1107 (9 Ocak 1696).

³⁶¹BOA, MD, 108, s.275, h.1166.

Cumapazarı, Florine, Manastır, Gümülcine, Siroz ve Üsküp kazaları³⁶² ile Silistre Eyaleti ve Niğbolu Sancağı'ndan yapılmıştır³⁶³. Leventler görevlendirildikleri yere varduktan sonra mevcutları hakkında bilgi sahibi olmak için yoklamadan geçirildikten sonra tekrar tahrir olunmuştur³⁶⁴.

Anadolu'dan tahrir olunan leventlerin büyük çoğunluğu süvari iken, Rumeli'den tahrir olunan leventlerin tamamı piyade idi. Süvari leventlerin daha masraflı olması ve devlete gereğinden fazla yük getirmesi nedeni ile Rumeli'den tahrir olunan leventler genellikle piyadelerden seçilmiştir³⁶⁵.

Kaynaklarda tahrir olunan leventler; “piyade ve süvari levent”, “serhadlı levent”, “serhadlı süvari levent”³⁶⁶, “miri levent”³⁶⁷, “Arnavut levent”, “Bosna levendi” ve “Martolos levendi”³⁶⁸ şeklinde zikredilmiştir.

Levent tahririne Rumeli valileri, Dergâh-ı ali kapıcıbaşı, bölükbaşı, eyalet ve sancak valileri görevlendirilirken, kaza kadısı ve idarecileri de bu kişilere yardımcı olmuşlardı. Bosna'da yapılan levent tahririne Dergâh-ı âli kapıcıbaşlarından Fazlı Ağa³⁶⁹, Arnavutluk'ta yapılan tahrire Rumeli valileri Mahmud ve Süleyman paşalar³⁷⁰; Esterova, Florina, Pirlepe, Cumapazarı ve Manastır kazalarına kapıcı başlarından Turban Bölükbaşı; Gümülcine, Siroz ve Üsküp kazalarına kaza kadı ve idarecileri³⁷¹; Filibe ve Tatarpazarı kazalarına Mübaşir Mehmed³⁷²; Anadolu'da Bursa ve Yenişehir livalarına Yenişehir Mutasarrıfı Tatar Salih Paşa³⁷³, Kayseri Sancağı'ndan yapılan tahrire ise sancak mutasarrıfı Kurt Bey görevlendirilmişti³⁷⁴.

Rumeli'de levent tahririne gönderilen Mahmud ve Süleyman paşalar, Arnavut idiler. Bu kişiler Rumeli Valisi olmalarının yanı sıra, Rumeli Eyaleti kuvvetlerine başbuğ olarak da tayin edilmişlerdi. Ancak Mahmud Paşa'nın 1695 senesinde Lugoş kuşatması sırasında hayatını kaybetmesi üzerine yerine Süleyman Paşa Rumeli Valisi tayin olunmuş ve 1696 senesinde levent tahriri onun tarafından yapılmıştı.

³⁶² BOA, MAD, 9880, s.87 ; D.BŞM, 807, s.3 ; D.BŞM, 1133/7.

³⁶³ BOA, MAD, 9880, s.147, 180.

³⁶⁴ BOA, MAD, 9879, s.3.

³⁶⁵ Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş*, s.75.

³⁶⁶ BOA, MAD, 9880, s.180, 351.

³⁶⁷ BOA, MAD, 9879, s.3.

³⁶⁸ BOA, MAD, 9880, s.255.

³⁶⁹ BOA, MAD, 10142, s.8 ; MAD, 10143, s.44.

³⁷⁰ BOA, KK, 2761, vr.43b ; MAD, 10143, s.12.

³⁷¹ BOA, MAD, 9880, s.180.

³⁷² BOA, MD, 108, s.162, h.701.

³⁷³ BOA, D.BŞM, 1115/76.

³⁷⁴ BOA, MD, 108, s.275, h.1176.

Levent tahririnde dikkat edilmesi gereken hususlar ve tahrir olunacak leventte bulunması gereken vasıflar, devlet tarafından önceden belirlenmişti. Buna göre leventlerden pir, ihtiyar ve hasta olanların aksine³⁷⁵, evvelden sefer görmüş, güçlü-kuvvetli gençlerin seçilmesine özen gösterilmiştir³⁷⁶. Tahrir olunan leventlerin uzun namlulu tüfek ve ikişer tabancayla teçhiz edilmelerine karar verilmiştir³⁷⁷. Leventler, devlet tarafından kendilerine bir defaya mahsus olarak verilen 10-15'er kuruş bahşişle ihtiyaçları olan tüfek ve silahları tedarik etmişlerdir³⁷⁸.

Leventler tahrir olunduktan sonra, isim ve kimlikleri ile deftere kaydedilmişti. Bundan sonra leventlere peşin olarak bahşiş ve ulufeleri ödenmiştir. Leventlere ödenen bahşiş miktarı, tahrir olunan bölgeye göre değişmiştir. Sefere katılan her bir nefere bahşiş ve ulufelerinin yanı sıra nafaka olarak ekmek ve et bedelleri de peşin olarak ödenmiştir. Arnavutluk, Bosna ile Esterova, Florina, Pirlepe ve Manastır kazalarından tahrir olunan piyade leventlere 10'ar kuruş bahşiş ve her bir ay için 2,5 kuruş ulufe³⁷⁹; Gümölcine, Siroz ve Üsküp kazaları ile Silistre Eyaleti ve Niğbolu Sancağı'ndan tahrir olan piyadelere 15'er kuruş bahşiş ve 3'er kuruş ulufe, süvari olanlara ise 15'er kuruş bahşiş ile 10 kuruş ulufe³⁸⁰; Anadolu'dan Bursa ve Yenişehir kazalarından tahrir olunan süvari leventlerden her birine 15 kuruş bahşiş ile her ay için 3'er kuruş ulufeleri ile beraber ekmek ve et bedelleri nakden ağalarına teslim olunarak, leventlere verilmesi uygun görülmüştür³⁸¹.

Rumeli'de tahrir olunan leventler, Rumeli eyalet kuvvetleri ile Belgrat'a kadar gelip ordunun varmasına kadar burada çeşitli görevlerle vazifelendirilirlerken, Anadolu'dan tahrir olunanlar, Üsküdar üzerinden Edirne'ye gelerek orduya katılmışlardı³⁸².

Rumeli'den tahrir olunan leventler çoğunlukla Belgrat ve Tımişvar kalelerinin muhafazasına görevlendirildiklerinden, Belgrat'a varıncaya kadar her gün için her bir nefere 3'er akçe ekmek ve 3'er akçe et bahaları nakit olarak ödenirken³⁸³, her bayrak levende günlük yarımşar kile arpa tayin olunmuştur³⁸⁴. Leventler Belgrat'a vardıktan sonra ise burada buldukları süre içerisinde et, ekmek ve peksimet tayinleri de Belgrat ve Tımişvar muhafızları tarafından karşılanmıştır. Leventlerin et ihtiyacı kasapbaşının yanında bulunan

³⁷⁵ BOA, MAD, 9880, s.114.

³⁷⁶ BOA, MAD, 10143, s.12

³⁷⁷ BOA, D.BŞM, 1088/54.

³⁷⁸ BOA, MAD, 10143, s.12.

³⁷⁹ BOA, MAD, 10142, s.44; MAD, 10143, s.8-12.

³⁸⁰ BOA, MAD, 9880, s.147, 180.

³⁸¹ BOA, MAD, 9880, s.147.

³⁸² BOA, MD, 108, s.275, h.1166.

³⁸³ BOA, MAD, 9880, s.87.

³⁸⁴ BOA, MD, 108, s.6, h.8.

sığırlardan sağlanırken, peksimet ihtiyaçları ise Belgrat ambarındaki miri peksimetten tedarik olunmuştur³⁸⁵.

Leventler tahrirden sonra belirli bir düzen çerçevesinde hareket etmişlerdir. Tahrir olunan leventler bayraklar altında gruplar haline getirilerek başlarına zabitler atanmıştı. Leventlerden her 50 neferi bir bayrak altında toplanarak üzerlerine, dörder zabit tayin olunmuştu. Böylece ağalarının bayrakları altında ve başlarında zabitleri bulunduğu halde hareket ederlerdi³⁸⁶. Leventlerin Belgrat'a gidinceye kadar yollarda zorluk çekmelerini önlemek için de her bir bayrak askere birer veya ikişer at kiralanmıştı³⁸⁷.

Leventler sefer sırasında iki aşamalı olarak hizmette bulunmuşlardı. Rumeli'den tahrir olunan leventler, henüz ordu Edirne'den hareket etmeden Belgrat'a vararak çeşitli hizmetlerde bulunurlardı. Leventlerin Belgrat'a varmasından sonra Belgrat Muhafızı'nın rey'ine göre hareket etmeleri istenmişti. Bu nedenle leventler Belgrat'a vardıktan sonra geri hizmet birlikleri olarak zahire nakli ile görevlendirilirken, büyük çoğunluğu Belgrat ve Tımişvar kaleleri³⁸⁸ ile Aleksince Palangası³⁸⁹ ve Vidin Sancağı'ndaki Fethülislam ve Timok bölgelerinin muhafazası için görevlendirilmişlerdi³⁹⁰. Aleksince Palangası'nın muhafaza eden leventler, Morova Nehri Köprüsü'nü korumakla da görevlendirilmişlerdi³⁹¹. Bu leventler köprünün beri tarafında bulunan haydut eşkıyasının bulunduğu haberi üzerine gönderilmişlerdi³⁹². Leventlerin Belgrat, Tımişvar kaleleri ile Aleksince Palangası'nı muhafazaları seferden sonra da devam etmiştir³⁹³. 1695 ve 1696 yıllarında ilkbahardan sonbahara kadar leventler muhafazada kalmışlardı³⁹⁴.

Ordunun Belgrat'a varmasından önce leventlere verilen en önemli görev Belgrat Ambarı'ndan Tımişvar Kalesi'ne zahire nakli idi. Leventlerden bir kısmı deve ve arabalarla doğrudan zahire nakli ile uğraşırken³⁹⁵, diğer bir kısmı da nakliye sırasında zahirenin muhafazası ile vazifelendirilmişti. Özellikle Bosna³⁹⁶ ve Arnavutluk leventleri bu işle sorumlu

³⁸⁵ BOA, MAD, 9880, s.303.

³⁸⁶ BOA, MAD, 10142, s.44 ; MAD, 10143, s.12

³⁸⁷ BOA, MAD, 10142, s.6 ; MAD, 10143, s.13.

³⁸⁸ BOA, MAD, 10142, s.8 ; Raşit, *Tarih*, s.333-34.

³⁸⁹ BOA, MAD, 10142, s.55.

³⁹⁰ BOA, MAD, 9880, s.255.

³⁹¹ BOA, D.BŞM, 807, s.6.

³⁹² BOA, MD, 108, s.103, h.426.

³⁹³ BOA, D.BŞM, 1085/67.

³⁹⁴ BOA, MAD, 10143, s.6 ; MAD, 10142, s.55.

³⁹⁵ BOA, MAD, 9880, s.303.

³⁹⁶ BOA, MD, 108, s.158, h.678.

olmuşlardı³⁹⁷. Filibe ve Tatarpazarı kazalarından tahrir olunan süvari leventler ise Tımişvar Kalesi'ni korumakla görevlendirilmişlerdi³⁹⁸.

Bursa ve Yenişehir sancakları³⁹⁹ ile Rumeli'de Gümülcüne, Siroz ve Üsküp kazaları ile Silistre Eyaleti ve Niğbolu Sancağı'ndan tahrir olunan süvari ve piyade leventler Tımişvar muhafazasına gönderilerek, 1696 Kasımı'na kadar burada kalmışlardı⁴⁰⁰.

Ordunun Belgrat'a varmasından sonra ise leventler muharip kuvvetler olarak çeşitli görevlerle vazifelendirilmişlerdi. Leventler Rumeli eyalet valileri ve bölükbaşlarının komutasında kale kuşatması ile vazifelendirilirken, bir kısmı da sancak mutasarrıflarının emrine verilmişlerdi. Bosnalı leventler başlarında Fazıl Bölükbaşı olduğu halde 16 Eylül 1695'de Titel kalesi kuşatmasına katılmışlardı. Bu kalenin kuşatılmasında Bosna leventine öncülük vazifesi verilmişti⁴⁰¹. 1696 yılında Avusturya'nın Tımişvar kuşatmasında kahramanca savaşan Bosnalı leventlerden 160'ı şehit düşmüştü⁴⁰².

Arnavut leventler 1695 senesinde⁴⁰³ Rumeli Beylerbeyi Mahmud Paşa ve Arnavut paşalardan Adem, Kaplan⁴⁰⁴, Tatar Salih ve Süleyman beylerle beraber 8 Eylül'de Pofça Palangası'nın kuşatmasında bulunarak kahramanca çarpışmışlar ve kalenin fethini sağlamışlardı⁴⁰⁵. Kalenin fethi sırasında leventlerden 38'i şehit olurken, 193'ü de yaralanmıştı. Ayrıca bu kalede tutsak bulunan on bir Türk'ten üçünü de kurtarmışlardı⁴⁰⁶. 1696 yılında leventlerden bir kısmı Yanya, Avlonya ve Delvine sancakları mutasarrıfları ile beraber 2 Temmuz ile 5 Ekim tarihleri arasında⁴⁰⁷, Tımişvar Muhafızı Cafer Paşa'nın yanında vazifelendirilmişlerdi. Cafer Paşa'nın yanında bulunan leventler Morovik Palangası'nın fethi ile görevlendirilerek⁴⁰⁸, bunlardan 44'ü düşmanla girilen çatışmalarda hayatlarını yitirmişlerdi⁴⁰⁹.

³⁹⁷ BOA, KK, 2761, vr.43b.

³⁹⁸ BOA, MD, 108, s.162, h.701.

³⁹⁹ BOA, D.BŞM, 1115/76.

⁴⁰⁰ BOA, MAD, 9880, s.147, 180.

⁴⁰¹ BOA, MAD, 9880, s.16.

⁴⁰² BOA, İE. AS, 4088.

⁴⁰³ *Zübde-i Vekaiyat*, s.557.

⁴⁰⁴ *Nusretname*, s.7; Raşid, *Tarih*, s.335.

⁴⁰⁵ *Fetihname* s.62 ; *Nusretname*, s.68.

⁴⁰⁶ *Zübde-i Vekaiyat*, s.557.

⁴⁰⁷ BOA, D.BŞM, 823, s.2-3 ; MAD, 10143, s.12 ; *Nusretname*, s.36.

⁴⁰⁸ *Nusretname*, s.210.

⁴⁰⁹ BOA, D.BŞM, 1140/42.

Tablo 2: Seferine Katılan Miri Leventler⁴¹⁰:

1695 Avusturya Seferi			1696 Avusturya Seferi		
Levent tahrir olunan yer	Tahrir eden görevli	Levent Sayısı	Levent tahrir olunan yer	Tahrir eden görevli	Levent Sayısı
Bosna	Fazıl Ağa	3.260	Bosna	Fazıl Ağa	2.160
Arnavutluk	Mahmud Paşa	2.160	Arnavutluk	Süleyman Paşa	2.160
Esterova, Florina, Pirleme, Cumapazarı, Manastır	Turban Bölükbaşı	500	Esterova, Florina, Pirleme, Cumapazarı, Manastır	Turban Bölükbaşı	600
Gümölcine, Siroz ve Üsküp		1.000	Gümölcine, Siroz, Üsküp	Kaza İdarecileri	1.000
Niğbolu, Silistre	Eyalet ve Sancak Valileri	1.000	Niğbolu, Silistre	Eyalet ve Sancak Valisi	1.000
Bursa, Yenişehir	-	1.000	Bursa, Yenişehir	Tatar Salih Paşa	1.000
Kayseri	-	300	Kayseri	-	300
			Filiba, Tatarpazarı	Mübaşir Mehmed	500
Toplam	-	9.220	Toplam	-	8.720

1695 Avusturya Seferi'nde, Bosna Eyaleti⁴¹¹, Arnavutluk⁴¹², Esterova, Florina, Pirleme, Cumapazarı⁴¹³, Gümölcine, Siroz ve Üsküp kazaları ile Niğbolu Sancağı ve Silistre eyaleti, Beyşehir ve Bursa'dan ve Kayseri sancaklarından 9.220 piyade ve süvari miri levent tahrir olunmuştu⁴¹⁴. 1696 Avusturya Seferi'nde ise Bosna Eyaleti⁴¹⁵, Arnavutluk⁴¹⁶, Esterova, Florina, Pirleme, Cumapazarı kazaları⁴¹⁷, Niğbolu Sancağı ve Silistre Eyaleti, Bursa ve Yenişehir ve Kayseri sancaklarından 8.220 piyade ve süvari levent tahrir olunmuştu⁴¹⁸. Ancak tahrir olunan leventlerden bir kısmı sefere katılmamışlardı. Bunlardan Arnavutluk'ta tahrir olunan leventlerden 100'ü 1695 senesinde⁴¹⁹, 200'ü ise 1696 senesinde sefere katılmamışlardı⁴²⁰. Bu leventlerin hangi sebeple sefere katılmadıkları kaynaklarda belirtilmemiştir.

⁴¹⁰ BOA, K.K, 2761, vr.43b ; MAD, 10143, s.12.

⁴¹¹ BOA, MAD, 10142, s.8.

⁴¹² BOA, KK, 2761, vr.43b.

⁴¹³ BOA, MAD, 9880, s.87.

⁴¹⁴ BOA, D.BŞM, 1091/31.

⁴¹⁵ BOA, MAD, 10143, s.44 ; MAD, 9880, s.118-19.

⁴¹⁶ BOA, MD, 108, s.158, h.678.

⁴¹⁷ BOA, D.BŞM, 807, s.3; D.BŞM, 1133/7.

⁴¹⁸ BOA, MAD, 9880, s.147, 180.

⁴¹⁹ BOA, KK, 2761, vr.43b.

⁴²⁰ BOA, MAD, 10143, s.12.

c) Hane Levendi

1695 ve 1696 Avusturya seferlerine katılıp çeşitli hizmetlerde bulunan bir diğer levent gurubu ise hane levendi idi. Bunlar kaza halkından olup devlete olan avarız ve nüzul yükümlülüklerine karşılık sefere katılmışlardı. Hane levendinin miri leventten farkı, belli bir yükümlülük karşılığında sefere katılmaya zorunlu olmasıydı. Miri leventlerin aksine hane leventlerine bahşiş veya ulufe verilmeyerek, sadece sefer süresince kendilerine günlük yarım kıyye (641 gr) ekmek ile yarım kıyye (641 gr) sığır eti tayinat olarak verilmiş, olmadığı zaman da kendilerine ekmek ve et parası peşin olarak ödenmişti⁴²¹.

Ancak miri levent tahririnde olduğu gibi, hane levendi temininde Rumeli valileri Mahmud ve Süleyman paşalar görevlendirilmişlerdi. Bu paşaların kendileri Arnavut olmakla beraber, hanelerinden sefere katılan hane leventleri de Arnavut idi. Bu leventler, her ne kadar belli yükümlülük karşılığında seferde görevli olsalar da miri leventlerle beraber sefere katılmışlardı⁴²². Miri leventlerde olduğu gibi hane leventlerinden her bir bayrağa, mühimmat ve eşyalarının taşınması için ikişer at kiralanmıştı⁴²³.

Miri piyade leventlerin toplanması “levent tahriri” şeklinde olurken, hane neferleri için “levent ihracı” tabiri kullanılmıştır. Avarız ve nüzul bedellerine karşılık ihraç olunacak leventler kazalardaki her iki haneden bir nefer olarak belirlenerek mevkufat defterine kaydedilmişti⁴²⁴. Levent ihracına görevlendirilen kişilere, yardımcı olmak için merkezden mühürlü ve imzalı “memhur” ve “nişanlı” mevkufat defteri verilmişti. Kazalardan levent ihraç olunacak haneler önceden belirlenmişti. Bu nedenle leventlerin, hanelerinde bulunmaları şart koşulmuştu. Yerlerinde bulunmayan her bir leventten 30’ar kuruş bedel alınması uygun görülmüştü⁴²⁵.

Esasen XVII. Yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı süvari birlikleri karşısında tüfekleri ile etkinlikleri ön plana çıkan piyade tüfekli Avusturya askerine karşı piyade

⁴²¹ BOA, KK, 2761, vr.47a-b ; MAD, 10142, s.5.

⁴²² BOA, MAD, 9879, s.213.

⁴²³ BOA, MAD, 10143, s.14.

⁴²⁴ Esasen her bir hanede kaçar kişi veya kaç kişinin bir hane olduğuna dair kaynaklarda, çeşitli rivayetler bulunmaktadır. XVI-XIX. Yüzyılları arasında “hane” veya “avarız hane” ile ilgili olarak Tahrir defterlerinde tam bir rakam zikredilmemesinin yanı sıra bu 3 ile 6 kişi arasında değiştiğine dair rivayet bulunmaktadır. Bk. Nejat Göyünç, “Hâne Deyimi Hakkında”, *Tarih Dergisi*, 32, İstanbul 1979, s.331-34.

⁴²⁵ BOA, KK, 2761, vr.47a-b; MAD, 10142, s.5.

tüfeklerle teçhiz edilmiş piyade askerlere ağırlık verme gereği duyulmuştu⁴²⁶. Hane leventleri, silah ve tüfek atışıyla meşğul olduklarından bunlara tüfek-endâz levent de denilmişti. Avarız ve nüzul bedelleri karşılığında her iki haneden bir tüfek-endâz leventin sefere katılması uygun görülerek aynı zamanda bunlara *hane levendi* de denilmiştir⁴²⁷. Miri leventlerde olduğu gibi hanelerden ihraç olunacak leventlerde de bulunması gereken vasıflar devlet tarafından önceden belirlenmişti. Buna göre leventlerin Müslüman olup; eli silah tutan ve harp tecrübesi bulunan genç “tam silahlı”, “ darb u harbe kadir” ve “tûvânâ” olanlarından seçilmesi⁴²⁸ ve bunların çifte tabanca ve uzun namlulu tüfekle teçhiz edilmeleri istenmişti. Leventlerin silah ve tüfeklerle teçhiz edilmeleri görevi ise levent ihracına görevli Rumeli valilerine verilmişti. Levent ihracı ile görevli valilere, levent seçiminde tüfekli leventlerin seçimine öncelik verilmesi yönünde emir verilmişti. Esasen leventlerin silah teçhizini birinci dereceden valiler sağladığı gibi, silahların yeterli gelmediği durumlarda hanelerinde tüfekleri bulunan kişiler arasından tercih edilmiştir⁴²⁹.

Hanelerinden avarız ve nüzul bedelleri karşılığında asker vermeye yükümlü hane ahali, vakti geldiğinde hanesinden istenilen sayıda asker çıkarmak zorundaydı. Yalnız bazı kaza ve köy ahali derbentçi olduklarından, kanun gereği bu yükümlülüğün dışında bırakılmıştı. Fakat sefer için hane askerine fazlasıyla ihtiyaç olduğundan muaf⁴³⁰ ve derbentçi köylerinden de asker talep olunmuştur⁴³¹.

1695 ve 1696 Avusturya seferleri için Rumeli’de İlbasan, Avlonya, Ohri ve Paşa livalarındaki kazalardan her iki haneden bir piyade tüfek-endâz leventin sefere katılması uygun görülmüştü. Sefere katılacak leventlerin hanelerinden sefere katılımlarının sağlanması için Rumeli Beylerbeyi Mahmud⁴³² ve Süleyman Paşalar görevlendirilmişlerdi⁴³³.

⁴²⁶ Agoston Gabor, *Barut, Top ve Tüfek (Osmanlı İmparatorluğu’nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi)*, Çevr. Tanju Akat, İstanbul 2006, s.49.

⁴²⁷ BOA, D.MKF, 502/54, 8 B 1106 (22 Şubat 1695).

⁴²⁸ BOA, KK, 2761, vr.47a-b.

⁴²⁹ BOA, KK, 2763, s.166.

⁴³⁰ Sefer için hane levendine ihtiyaç olduğundan Ohri kazasına tabi olup hane askeri vermektan muaf bulunan altı köyden de 20 hane leventinin sefere ihraç ve isimlerinin deftere kaydedilmesi istenmişti. BOA, D.MKF, 502/83.

⁴³¹ Esterova kazasının ahali yeniçeri tayfasından olduğundan, ihtiyaç duyulan tüfek-endâz leventi bazı muaf hane ve derbentçi köylerinden de 30 nefer asker talep olunmuştur. Bk. BOA, D.MKF, 502/54, 8 B 1106 (22 Şubat 1695).

⁴³² BOA, KK, 2761, vr.47a-b.

⁴³³ BOA, KK, 2763, s.175.

Tablo 3: Seferine Katılan Hane Leventleri⁴³⁴:

1695 Avusturya Seferi				1696 Avusturya Seferi			
Levent Temin olunan Liva	Temin Eden Görevli	Hane Sayısı	Levent Sayısı	Levent Temin olunan kaza	Temin Eden Görevli	Hane Sayısı	Levent Sayısı
İlbasan	Mahmud Paşa	902	451	İlbasan	Süleyman Paşa	696	348
Ohri	Mahmud Paşa	1.828	914	Ohri	Süleyman Paşa	1.384	692
Avlonya	Mahmud Paşa	911	1.822	Avlonya	Süleyman Paşa	1.820	910
Paşa	Mahmud Paşa	322	644	Paşa	Süleyman Paşa	640	320
Toplam		5.214	2.608				2.702

1695 Avusturya Seferi'nde İlbasan, Ohri, Avlonya ve Paşa livalarından 5.214 haneden 2.608 (52 bayrak) piyade tüfek-endâz levent Rumeli Valisi Mahmud Beyzâde tarafından hanelerinden temin olunduktan sonra kendisiyle beraber Belgrat Sahrası'nda hazır bulunarak, orduya katılmaları istenmişti. Ancak bunlardan 108'i sefere katılmamıştı⁴³⁵. Kazalardan gönderildikten sonra Belgrat'a gelinceye kadar yevmiye her nefere yarımşar kıyye eklemek ve yarımşar kıyye sığır eti tayin olunmuştu. Mahmud Paşa'ya yanındaki leventlerle beraber Belgrat'a geldikten sonra Belgrat Muhafızı Cafer Paşa'nın emrine göre hareket etmesi emredilmişti⁴³⁶.

1696 Avusturya Seferi'nde ise Rumeli Valisi Süleyman Paşa tarafından İlbasan, Ohri, Avlonya ve Paşa livalarından 2.382 levent temin olunmuştu. Ancak askerlerin yeterli gelmemesi üzerine yine Ohri ile Paşa livalarından 320 levent daha hanelerinden tedarik edilmiş ve toplam 2.702 (54 bayrak) hane leventi sefere katılmıştı⁴³⁷.

Rumeli'den sefere katılımları sağlanan tüfek-endâz leventler yolların muhafazası, zahire ve cephanenin nakli ve güvenliği gibi çeşitli hizmet ve görevlerde bulunmuşlardı. 1695 Avusturya Seferi'nde Rumeli Valisi Mahmud Paşa yanındaki tüfek-endâz leventlerle, Tımışvar Kalesi'ne zahire nakliyle görevlendirilmişti⁴³⁸. Mahmud Paşa'nın yanında bulunan hane leventlerinden 500 neferi de başlarında Avlonya ve Delvine sancakları Mutasarrıfı Kaplan Paşa bulunduğu halde 1.500 kantar barutun Selanik'ten Belgrat'a nakli ve muhafazasıyla vazifelendirilmişlerdi⁴³⁹. Leventlerden 500'ü de başlarında Yanya Sancağı

⁴³⁴ BOA, KK, 2761, vr.47a-b ; KK, 2763, s.175.

⁴³⁵ BOA, MAD, 10142, s.5.

⁴³⁶ BOA, KK, 2761, vr.47a-b ; MAD, 10142, s.5.

⁴³⁷ BOA, MAD, 10143, s.13.

⁴³⁸ BOA, MAD 10142, s.53.

⁴³⁹ BOA, A.DVN.MHMd, 946, s.2.

Mutasarrıfı Küçük Cafer Paşa olduğu halde Niş'ten Belgrat'a kadar olan yolların haydut eşkiyasından arındırılmasına ve muhafazasına tayin olunmuşlardı⁴⁴⁰.

1696 Avusturya Seferi'nde Ohri, Avlonya ve Paşa livalarından temin olunan 2702 hane levendi başlarında Rumeli Valisi Süleyman Paşa olduğu halde, Tımişvar Kalesi'nin savunması için kale civarında kışlayıp, daha sonra Belgrat'tan Tımişvar'a yapılan zahirenin naklinin muhafazası⁴⁴¹ ve Tımişvar Kalesi'nin tamiri ile görevlendirilmişlerdi⁴⁴².

4-Kırım Tatarları

XVI. yüzyılın son çeyreğinde İran ve Avrupa devletleri ile girişilen uzun savaşlar neticesinde Osmanlı askeri yetkilileri, askeri ve mali kaynak yetersizliği nedeniyle yedek olarak Tatar kuvvetlerini seferlerde bulundurmaya başlamışlardı. Devlet bundan sonra Kırım hanlarının sefere bizzat iştirakini teşvik etmeye, hatta cephelede kışlalar kurmalarını talep etmeye başlamıştı. Böylece XVI. yüzyılın sonlarından itibaren 10.000-25.000 askerle Kırım Hanı veya kalgayı özellikle Macaristan yönüne düzenlenen seferlere katılmışlardı. Bu savaşlar sırasında Tatarlar, kale kuşatmaları ve meydan savaşlarında önemli rol oynamışlardı. Savaşın ilk evresinde Tatar askerleri destek taburlarının etkisiz hale getirilmesi, lojistik destek hatlarının kesilmesi ve Avusturyalı askerlerin kamplarının dağıtılmasında görev almışlardı⁴⁴³.

Sefer sonrası, Osmanlı ordusu yeni fethedilen kalelerde yeterli sayıda garnizon bırakacak durumda olmadığı için kış dönemi boyunca Tatar birlikleri Osmanlı kuvvetlerine askeri destek sağlamak ve yeni fethedilen yerlerin savunmasını sağlamlaştırmak için Macaristan'a konuşlanmışlardı. Sefere çıkmış Türk ordusunun Macaristan'a ulaşması iki aylık bir süre gerektirdiğinden, Tatar birliklerine düşen görev bu süre zarfında Macaristan'da vuku bulacak bir düşman saldırısını oradaki Türk garnizonu ile birlikte savuşturmak⁴⁴⁴. Ancak Tatar birliklerinin Macaristan'da kışlamaları devlete büyük bir mali yük getirdiğinden, bundan vazgeçilerek stratejik öneme haiz bulunan kalelere birkaç bin Tatar askeri bırakılmaya başlanmıştı. Tatarlar bu savunma rollerinin yanında, tedarik ve lojistik sahalarda da değişik işler icra etmişlerdi. Özellikle savaş sırasında Avusturyalılar'dan yağmaladıkları yiyecek ve zahireyi orduya ulaştırdıkları gibi, ele geçirdikleri esirlerden istihbari bilgiler

⁴⁴⁰ BOA, *A.DVN.MHMd*, 946, s.5.

⁴⁴¹ BOA, *MD*, 108, s.58, h.211,

⁴⁴² BOA, *MD*, 108, s.69-70, h.256.

⁴⁴³ Maria Ivanics-Ress, "Osmanlı-Habsburg Savaşlarında Kırım Tatarlarının Rolü (1593-1606)", *Türkler*, X, Ankara 2002, s.456-57.

⁴⁴⁴ Ivanics-Ress, "Kırım Tatarları", s.458-59.

sağlamışlardı⁴⁴⁵. Tatar askerleri tüfek gibi modern silahlar kullanmalarının yanı sıra, daha çok atlı olup hızlı hareket ederek düşmanı ani olarak etkisiz duruma getirmede kılıç, ok, yay ve mızrak kullanmaktaydılar⁴⁴⁶.

1695 yılında Avusturya üzerine düzenlenecek sefer için hazırlıklar sürerken 19 Şaban (4 Nisan)'da Miralem Frenk Mustafa, Kırım Hanı Selim Giray'a Avusturya seferine katılmasını bildirmek için murassa bir kılıç, seraserli kürk, çizme bahası olarak 40.000 altın ve Tatar ileri gelenlerine 80 hilat gönderilmişti⁴⁴⁷. Ordu Filibe Menzili'ne vardığında, Kırım Hanı Hacı Selim Giray, yanında bulunan Tatar askerleri ile orduya dahil olmak için Kırım'dan hareket ettiğini belirtmişti⁴⁴⁸. Kırım Hanı ordusu ile beraber Eflak topraklarına dahil olduğunda zahire ve et ihtiyaçlarının karşılanması için Eflak Voyvodası ile beraber Hassa Çakırcıbaşı görevlendirilmişti⁴⁴⁹. Selim Giray Han yanında mirzaları Azamet Giray, İslam Giray, Canbey Girayzâde Baht ve Tatar askerleri olduğu halde 10 Eylül'de orduya dahil olmuştu⁴⁵⁰. Ordu Tımişvar'a geçtikten sonra Tatar askerlerinden 3.000 kadarı başlarında mirzalardan Baht Giray Sultan olduğu halde, Lugoş'un fethi ile görevlendirilen Rumeli Beylerbeyi Mahmud Paşa'nın yardımına gönderilmişti⁴⁵¹. Avusturyalı askerlerin Lipova'dan geçtikten sonra Lugoş Kalesi yakınında ordunun geçeceği boğazları tutma ihtimali karşısında, Kırım Hanı yanındaki Tatar askerleriyle boğazların kontrolü ile görevlendirilmişti⁴⁵². Daha sonra buradan hareketle Lugoş'ta Anadolu ve Rumeli kuvvetlerinin yardımına gitmişti. Kırım Hanı Avusturya karşısında zor durumda bulunan Anadolu ve Rumeli kuvvetlerini rahatlatmak için yanındaki hızlı ve çabuk Tatar askerleriyle Tamiş Suyu'ndan karşıya geçip, orada bulunan dağı arkadan dolaşıp düşmana ağır darbe vurarak Lugoş Kalesi'nin fethinde yararlılıklar göstermişti⁴⁵³. Sefer dönüşünde padişahın başında bulunduğu ordu ile beraber Tımişvar'dan Niğbolu'ya hareket eden Kırım Hanı ve Tatar askerleri, 13 Ekim'de Tuna Nehri'nden Niğbolu'ya geçtikten sonra buradan hareketle Kırım'a dönmüşlerdi⁴⁵⁴.

⁴⁴⁵ Maria Ivanics, “ Kırım Tatarische Spionage im Osmanisch-Habsburgischen Grenzgebiet Während des Feldzuges im Jahre 1663”, Acta Orientalia, LXI/1-2, Budapest 2008, s.119, 121.

⁴⁴⁶ Faruk Bilici, “ XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İki Savaş Anatomisi: Saint-Gotthard ve Kandiye”, XIII. Türk Tarih Kongresi 4-8 Ekim 1999, III/1, Ankara 2002, s.144.

⁴⁴⁷ Nusretnâme, s. 24-25; Anonim Osmanlı Tarihi, s. 108.

⁴⁴⁸ Nusretnâme, s.37.

⁴⁴⁹ BOA, MD, 106, s.169, h.586.

⁴⁵⁰ Nusretnâme, s.81 ; Zübde-i Vekâiyat, s.559 ; Raşid, Tarih, s.338.

⁴⁵¹ Anonim Osmanlı Tarihi, s.115.

⁴⁵² Nusretnâme, s.82.

⁴⁵³ Zübde-i Vekaiyat, s.563-64; Raşit, Tarih, s.342.

⁴⁵⁴ Raşid, Tarih, s.347.

1696 yılında Avusturya üzerine seferberlik ilan edildikten sonra Kırım Hanı Tatar askerleri ile sefere çağrılmıştı. Kırım Hanı Selim Giray'a kürklü ve sade iki hil'at, bir murassa kılıç, 15.000 çizme bahası ile sekbanların ücreti olmak üzere 60.000 kuruş ile birlikte sefere katılmasını bildiren davetnâme gönderilmişti⁴⁵⁵. Ancak Rus saldırıları yüzünden Osmanlı ordusuna gerekli yardımı yapamamıştı. Kırım askeri Azak'ın Ruslar tarafından kuşatılması yüzünden başlarında Selim Giray Han olmadan sefere katıldılar. Selim Giray, Avusturya Seferi'nde Kırım birliklerine bizzat komuta etmek istediye de, Kırım ileri gelenleri “*Siz giderseniz asker vermeyiz. Sadece kendin gidersin. Biz de birisini buluruz*” diyerek buna karşı çıkmışlardı⁴⁵⁶. Bu yüzden Kırım Tatarları, Selim Giray'ın oğlu Şehbâz Giray komutasında sefere katılmışlardı. Ayrıca Kırım birliklerin önemli bir kısmı Azak'a sevk edilirken, Osmanlı yönetimi de sefer halinde olmasına rağmen buraya destek vermek zorunda kalmıştı. Üstelik ordunun Edirne'den hareketinden itibaren bundan sonraki menzillerde devlet adamlarını en çok meşgul eden konulardan biri Azak'ın Ruslar tarafından kuşatılması olmuştu⁴⁵⁷. Azak'ın Ruslar tarafından kuşatılması nedeni ile sefere katılmayan Kırım Hanı Selim Giray Han mirzalarından Şehbâz Giray'ı 6.000 kişilik⁴⁵⁸ bir tatar ordusu ile sefere göndermişti. Kırım birlikleri ancak 1 Safer (30 Ağustos)'de orduya katıldılar⁴⁵⁹. Şehbâz Giray başında bulunduğu Tatar ordusu ile Belgrat'a geldiğinde, Avusturyalılarla savaş sona erele üç gün olmuştu. Bunun üzerine Tatar askerleri Belgrat'tan Tımişvar'a zahire nakliyle görevlendirilmişlerdi⁴⁶⁰. 25 Eylül'de Morovik Palangası'nın fethine karar verilince geriden gelen Kırım kuvvetleri Şehbâz Giray Sultan'ın komutasında yardıma gönderilerek bu palanganın fethinde yararlılık göstermişlerdi⁴⁶¹.

5-Mısır kuvvetleri

Osmanlı yönetimi, 1517 yılında Mısır topraklarını ele geçirdikten sonra, bu toprakları tımar sistemine dahil etmeden mirileştirerek iltizama vermiş ve ilk salyaneli (senevi maaş) eyalet olarak düzenlenmişti. Eyaletin muhafazası için devlet merkezinden bir yönetici ile

⁴⁵⁵ *Târîh-i Mehmed Giray Hân*, vr. 57a.

⁴⁵⁶ Rus ordusunun Azak'ı kuşatması ve Selim Giray ile Kırım ileri gelenleri arasında sefere katılıp katılmama konusunda meydana tartışmalar için bk. M. Cavit Baysun, “Azak”, *İA*, II, Eskişehir 2001, s.85-89.

⁴⁵⁷ Azak'ın kuşatılması, bunun İstanbul'u bile tehdit ettiği ve duyulan tedirginlik için bk. *Nusretnâme*, s. 143, 146-148, 155-157; *Târîh-i Mehmed Giray*, vr. 57a-57b, 61a-65a.

⁴⁵⁸ Silahdar, Şehbâz Giray'ın yaklaşık 6.000 kişilik bir birlikle orduya katıldığını belirtmiştir. Bk. *Nusretnâme*, s. 201. Başka bir kaynakta Tatar askerlerinin sayısı 15000 olarak gösterilir. Bk. “Mustafa II.ya Dâir Bir Risale”, s. 64. *Mehmed Giray* ise 10.000 Kırım askerinin geldiğini kaydeder. Bk. *Târîh-i Mehmed Giray*, vr. 58a.

⁴⁵⁹ *Nusretnâme*, s.201.

⁴⁶⁰ *Anonim Osmanlı Tarihi*, s.123.

⁴⁶¹ *Nusretnâme*, s.211-12.

beraber askerler göndermiş, bunlara salyane ile ulufe tayin edilmişti. 1525 yılında bu durum eyalet nizamı haline gelerek bir kanun hükmüne bağlanmıştır⁴⁶².

1525 yılında Mısır Kanun-nâmesinin çıkışıyla Mısır Eyaleti'nde ulufeli bir askeri teşkilat kurulmuştur. Bu teşkilat içerisindeki askerler merkezden gönderilen Osmanlı askerleri ile Mısır Eyaleti'ndeki unsurlardan oluşmuştur. Mısır Eyaleti'nde çeşitli vilayetlerde Memlûklü kaşiflerin hizmetine giren kölemenler ve şeyhularabların tabilerinden oluşan mahalli ve gayr-i nizami kuvvetler de vardı. Bu kuvvetlerin nizamı Memlûklerin ve Arap şeyhlerinin eski örf ve geleneklerine dayanır, gerektiğinde Mısır Beylerbeyi'nin emri ile Arap şeyhlerinin liderliği altında sefere çıkarlardı. Bu şekilde Mısır Eyaleti'nde merkez ve mahalli olmak üzere iki askeri teşkilat vardı. Mısır Beylerbeyi, bu teşkilatın genel komutanı olmasına rağmen sefer zamanlarında alayların serdarlıkları sancak beyi ile kaşiflere verirdi⁴⁶³.

Mısır Beylerbeyi bölgedeki stratejik vazifeleri nedeni ile sefere katılmayarak yerine bir sancakbeyi tayin etmiştir. Bu durum XVII. yüzyıl ortalarına kadar devam etmiş daha sonra, sefere katılacak Mısır askerlerinin üzerine bir serdarla zabıtlar gönderilmişti. Ancak zamanla sefere katılacak serdarların sayıları da artmıştır. Devlet tarafından sefere çağrılan Mısır askerlerinin sayısı da zamana göre değişiklik göstermiştir. XVII. yüzyılın sonlarına kadar sefere çağrılan Mısır askerlerinin sayısı 500 ile 2.000 arasında idi. Ancak bu tarihten itibaren sefer çağrılan Mısır askerlerinin sayısı da artmıştır⁴⁶⁴.

1695 senesinde Avusturya üzerine seferberlik ilan edilmesinden sonra Mısır askerlerinin sefere katılmaları için Mısır Valisi'ne ferman gönderilmişti. Askerlerin Mısır'dan hareketle İstanbul veya Edirne'ye gelmeleri için İstanbul ve İzmir'den kalyon ve şaykalar kiralanarak İskenderiye Limanı'na gönderilmesi için İstanbul Kaymakamı, İzmir Kadısı ile İstanbul ve İzmir Gümrük eminleri görevlendirilmişlerdi⁴⁶⁵. İstanbul Gümrük Emni tarafından iki adet kalyon kiralanarak Mısır'a gönderilmişti⁴⁶⁶. Ancak Mısır askerlerinin İstanbul'a getirilmesi için tutulan kalyonların yeterli gelmemesi üzerine, Mısır'dan tüccar kalyon ve firkateleri tutularak askerlerin İstanbul'a nakli için Mısır Valisi'ne emir verilmişti⁴⁶⁷. 2.000 Mısır askeri başlarında başbuğları bulunduğu halde, miri ve kiralık gemilerle Edirne Sahrası'nda orduya katılmak üzere Selanik İskelesi'ne

⁴⁶² Muhammed Seyyid, “ Osmanlı Askeriyesinde ve Askeri Tarihinde Mısır'ın Yeri”, *Türkler*, X, Ankara 2002, s.152.

⁴⁶³ Seyyid, “Osmanlı Askeriyesinde Mısır”, s.152.

⁴⁶⁴ Muhammed Seyyid, “Osmanlı Askeriyesinde Mısır”, s.161.

⁴⁶⁵ BOA, *MAD*, 9879, s.259-260.

⁴⁶⁶ BOA, *MAD*, 9879, s.282.

⁴⁶⁷ BOA, *MAD*, 9879, s.331.

getirilmişlerdi. Askerlerin, ihtiyaçları olan levazımata kendilerine ödenen harçlık ve ücretle Selanik'ten tedarik ettikten sonra Edirne'de orduya dahil olmaları uygun görülmüştü⁴⁶⁸. Başlarında Mısır ümerasından İsmail Bey olduğu halde, orduya vaktinde yetişemeyen 2.000 Mısır askerinden 1.000'i bu sırada cereyan eden Sakız Seferi nedeni ile Rodos Adası'nın muhafazasına gönderilmişti⁴⁶⁹. Kalan 1.000 Mısır askeri ise ancak Ağustos başlarında Belgrat'ta orduya dahil olmuşlardı⁴⁷⁰. Mısır askerleri bu seferde Rumeli Valisi'nin komutasında yer alarak 1 Eylül'de Pofça Kalesi'nin fethine görevlendirilmişlerdi⁴⁷¹. Daha sonra 7 Eylül'de de Lipova Kalesi'nin kuşatılmasına katılarak, kalenin alınmasında yararlılık göstermişlerdi⁴⁷².

1696 yılında Avusturya üzerine seferberlik ilan edildikten sonra 2.000 Mısır askeri ile Mecdel Urbanı'ndan 100 serdengeçtinin sefere katılması için Mısır Valisi'ne ferman gönderilmişti. 2.000 Mısır askerinin başlarında Mısır ümerasından İsmail Bey bulunduğu halde⁴⁷³ orduya katılmaları için merkezden 5 adet kalyon gönderilirken⁴⁷⁴, mükemmel silahlı 100 serdengeçti askerinin tahriri görevi de Mısır Valisi Abdurrahman Paşa'ya verilmişti⁴⁷⁵. Mecdel Urbanı'ndan 100 Mısır serdengeçtisi tahrir olunarak, bunların üzerine bir ağa ve dört zabıt tayin olunmuştu. Mısır serdengeçtilerinin ağalarına 25'er, zabıtlarına 10'ar ve neferlerine ise beşer akçe yevmiye harçlık verilmesi uygun görülmüştü⁴⁷⁶. Mısır serdengeçtileri sefer mevsiminden oldukça erken bir tarihte Mart ayı sonunda geldikleri için ordunun toparlanmasına kadar İstanbul'da dinlenmeleri uygun görülmüştü. Serdengeçtiler için Ayasofya Camii yakınındaki Kahveciler Han'ında kalmaları için her dört askere bir oda kiralanarak Edirne'ye hareketlerinden önce burada kırk gün dinlenmişlerdi⁴⁷⁷. Mısır'dan hareket eden 2.000 Mısır askeri ise kalyonlar ile önce Bozcaada'ya, daha sonra Gelibolu'ya getirilmesi için kalyonlar kaptanı Hüseyin Paşa görevlendirilmişti⁴⁷⁸. Kalyonlarla Bozcaada'ya gelen Mısır askerleri başlarında Mısır Valisi'nin kethüdası Mustafa olduğu halde, Kaptan Hüseyin Paşa'nın kontrolünde Gelibolu İskelesi'ne getirilmişlerdi⁴⁷⁹. Daha

⁴⁶⁸ BOA, MD, 106, s.169, h.585.

⁴⁶⁹ BOA, MD, 106, s.69-70, h.258.

⁴⁷⁰ Nusretnâme, s.60.

⁴⁷¹ Nusretnâme, s.68.

⁴⁷² Nusretnâme, s.75-76.

⁴⁷³ BOA, MD, 108, s.18.

⁴⁷⁴ BOA, MD, 108, s.41, h.127.

⁴⁷⁵ BOA, MD, 108, s.85, h.336.

⁴⁷⁶ BOA, AE II. Mustafa, 3/271.

⁴⁷⁷ BOA, D.BŞM, 1108/95.

⁴⁷⁸ BOA, MD, 108, s.266, h.1122.

⁴⁷⁹ BOA, MD, 108, s.266, h.1123.

sonra buradan mühimmat ve eşyaları araba⁴⁸⁰, at ve develere yüklenerek önce Rumeli Hisarı'na daha sonra Edirne'ye nakledilmişlerdi⁴⁸¹. Mısır askerleri başlarında Murat Bey olduğu halde 13 Zilkade (14 Haziran)'de orduya dahil olmuşlardı⁴⁸². Bu yıl Mısır askerleri Avusturya ile girişilen mücadelede büyük yararlılıklar göstermişlerdi. Mısır askerlerinin kumandaı Murat Bey 26 Ağustos'ta Avusturyalılarla girişilen Buldur Muharebesi'nde yanında bulunan atlı askerlerle mücadele ederken şehit düştü. Avusturyalılar bir süre Mısırlı askerlerin bulunduğu kola hücum ederek ordu içerisine girmek istemelerine mukabil, Mısırlı tüfek-endâz askerler şiddetle karşılık vermişlerdi. Avusturyalıların çıkış hareketine karşı koyan Mısırlı askerlerden bir çoğu ve başlarındaki Şehbay Bey de şehid düşerken⁴⁸³, hücumda bulunan Avusturyalıların başındaki Hayzer de Mısırlı askerler tarafından öldürülmüştü⁴⁸⁴. Mısırlı askerler daha sonra Rumeli Eyaleti tımarlı sipahileri ve Arnavut leventlerle beraber Kasım ayına kadar Tımışvar Kalesi'nin muhafazasıyla görevlendirildiler⁴⁸⁵.

6-Yörük Kuvvetleri

Sefere görevlendirilen bir diğer eyalet kuvveti de Yörükler idi. Yörükler esas itibarıyla konar-göçer bir hayat tarzı sergilediklerinden buldukları bölgede Türkmen veya Yörük ismi ile anılmaktaydılar. Türkmenler has reayası, Yörükler ise genellikle tımar ve has reayası olarak bir vergiye tabi idiler⁴⁸⁶. Yörükler devlete verdikleri vergilerinin yanı sıra, maden, orman işletmeciliği, yol ve köprü çalışmaları ile derbent ve geçitlerin muhafazasında yer aldıkları gibi⁴⁸⁷, her hangi bir sefer esnasında devletin tespit ettiği kadar asker göndererek muharebelerde bulunmuşlardı. Sefere katılan Yörük kuvvetlerinin başında Halep Yörükleri gelirdi⁴⁸⁸.

1695 yılında Halep Eyaleti'ndeki Yörük askerleri aynı tarihlerde cereyan eden Mora Seferi ile görevlendirildikleri için Avusturya Seferi'ne katılamamışlardı. Yörük zabiti Hasan

⁴⁸⁰ BOA, D.BŞM, 1117/77.

⁴⁸¹ BOA, MD, 108, s.273, h.1152.

⁴⁸² *Nusretnâme*, s.145.

⁴⁸³ Raşid, *Tarih*, s.374.

⁴⁸⁴ *Anonim Osmanlı Tarihi*, s.121.

⁴⁸⁵ *Zübde-i Vekâiyat*, s.595.

⁴⁸⁶ İlhan Şahin, “ 1638 Bağdad Seferinde Zahir Nakline Memur Edilen Yeni-İl ve Halep Türkmenleri”, *Tarih Dergisi*, 33, İstanbul 1982, s.228-29.

⁴⁸⁷ Paul Wittek, “ Osmanlı İmparatorluğu'nda Türk Aşiretlerinin Rolü”, *Tarih Dergisi*, VIII/17-18, İstanbul 1963, s.267.

⁴⁸⁸ İlhan Şahin, “ Yeni-İl ve Halep Türkmenleri”, s.29.

Paşa başında bulunduğu 1.600 tüfekli Yörük askeri ile Mora Seferi'ne katılarak yararlılıklar göstermişti⁴⁸⁹.

1696 Avusturya Seferi hazırlıkları sürerken Şubat ayı ortalarında Halep Eyaleti Yörük Beyi Hasan Paşa'nın 2.000 Yörük askeri ile sefere katılması için emir gönderilmişti. Bu sene eyalet kuvvetlerinin bir kısmı Tımışvar tarafında muhafaza göreviyle bırakıldığından önceki yıllara göre daha erken hareket edileceği, bu nedenle Yörük Beyi Hasan Paşa'nın 2000 Yörük askerini çifte tabanca ve boylu tüfeklerle teçhiz ettikten sonra, Yörük beyleri idaresinde Edirne Sahrası'nda orduya dahil olmaları istenmişti⁴⁹⁰. Hasan Paşa'nın başında bulunduğu Yörük kuvvetlerine has ağaları kumanda etmişlerdi. Yörük kuvvetleri 7 Haziran'da Rumeli'den tahrir olunan bir miktar piyade levant ve sipah serdengeçti ile Niş'ten Belgrat'a kadar yolların muhafazası ile görevlendirilmişlerdi⁴⁹¹. 16 Haziran'da Yörüklerden 150 neferi, geri hizmet birlikleri olarak Edirne'den Belgrat'a kadar köprü tamir ve inşası ile görevli İvraceli Mahmud Çavuş'un yanına muhafız olarak vazifelendirilmişlerdi⁴⁹².

B) Yardımcı Kuvvetler

Osmanlı Devleti'nde sefere katılıp savaşan asıl birliklerin yanı sıra, cephe gerisinde orduya lojistik desteğin sağlanmasında yardımcı birlikler önemli rol oynamışlardır. Bu birlikler, savaş dönemlerinde ordunun ulaşım, beslenme, silah ve teçhizat ikmali gibi çok önemli görevler üstlenmişlerdir. Bunlar maaşlı ve kadrolu oldukları gibi geçici statüde yer alarak hizmette bulunmuşlardır⁴⁹³.

1-Beldar

Osmanlı Devleti'nde, düzenlenen seferlere geri hizmet birlikleri olarak katılan yardımcı kuvvetlerden biri beldarlardı. Beldarlar, önemli yollar ve geçiş noktalarında bulunan derbentlerin muhafazasıyla görevliydi. Yol ve ticaret emniyetinin sağlanması için kurulan derbentler genellikle yolların kavşak noktalarında merkezi bir özelliğe sahip idi.

⁴⁸⁹ Anonim Osman Tarihi, s.93.

⁴⁹⁰ Yörükân-ı Halep Beyi Hasan'a gönderilen hüküm için bk. BOA, MD, 108, s.151, h.650.

⁴⁹¹ BOA, MAD, 9880, s.375.

⁴⁹² BOA, MAD, 9880, s.380.

⁴⁹³ Mehmed İnbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar (Kamaniçe Seferi ve Organizasyonu 1672)*, İstanbul 2004, s.121.

Derbent kurulan yerler, tehlikeli ve sık sık eşkıya baskınına uğradığından devlet derbent kurulan ıssız yerlerin şenlendirilmesinin yanında bunların muhafazası için de derbentçiler görevlendirmiştir⁴⁹⁴.

Derbentlerin muhafazasına görevlendirilen derbentçiler iki grup idiler. Bir kısmı civar köy halkından olup çeşitli muafiyet karşılığında hizmet verirken, ikinci kısım ücret karşılığında aynı vazifeyi görmekteydiler⁴⁹⁵. Beldarların, sefer sırasında buldukları yerin güvenliğini sağlamakla birlikte yolların tamirinde çalışmak, ıssız yerleri şenlendirmek gibi görevleri de vardı. Maaş karşılığında hizmet edenlerin her hangi bir muafiyetleri yoktu⁴⁹⁶.

1695 ve 1696 yıllarında sefer güzergahında bulunan derbentlerin muhafazası için Menteşe, Hamideli, Teke, Aydın, Saruhan, Ankara, Çankırı, Bolu ve Kastamonu livalarından avarız yükümlülüklerine karşılık ve ücret mukabilinde beldar temin olunmuştu⁴⁹⁷. Bu livalardan beldar temini için merkezden mübaşirler gönderilmiş ve bunlara kaza kadısı, kethüdayeri, ayan ve vilayet iş erleri yardımcı olmuşlardı⁴⁹⁸. Beldar temini için Menteşe, Hamideli ve Teke livalarına Aydın Muhassılı Seyit Ahmet Paşa; Aydın ve Saruhan livalarına Gulam-ı Baki Halil Bey; Ankara ve Çankırı livalarına Mustafa Ağa; Bolu Livası'na cebeci başlarından İbrahim Ağa; Kastamonu Livası'na Sadr-ı âli ağalarından İsmail Ağa mübaşir olarak görevlendirilmişlerdi⁴⁹⁹.

Livalara tabi kazalardan sefere katılacak beldar sayısı, avarız hanelerinin sayısına göre ayarlanmıştı. Kazalardan her 15 haneden bir beldarın sefere katılmasına karar verilmişti. Ancak kazalardan temin olunacak beldarlardan firar edenler olduğu gibi, bazen hanelerden hesaplandığı sayıda da beldar çıkmamıştı. Hatta sefer hizmetinde bulunmak üzere tutulan beldarlardan bir kısmı, hizmette yer almayarak görevi kötüye kullanmışlardı. Firar eden ve eksik olan hanelerle sefere katılıp da hizmette bulunmayanlardan, beldar bedeli tahsil olunması uygun görülmüştü. Firar edenlerden 9.000'er, eksik olan hanelerden ise 600'er akçe tahsil edilip Hazine-i âmireye gönderilmesine karar verilmişti⁵⁰⁰. Ankara ve Çankırı sancaklarından tutulan beldarlardan bir kısmı sefere katılmayıp, bir kısmı ise sefere katıldığı

⁴⁹⁴ Yusuf Halaçoğlu, "Derbent", *DİA*, IX, İstanbul 1994, s.162.

⁴⁹⁵ Ersin Gülsoy, *Giritin Fethi ve Osmanlı İdaresi'nin Kurulması (1645-1670)*, İstanbul 2004, s.214-15.

⁴⁹⁶ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilatı*, İstanbul 1980, s.83 ; Halaçoğlu, *Derbent*, İstanbul 1994, s.163; Mehmed Zeki Pakalın, "Belderan", *Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü*, I, İstanbul 1993, s.292.

⁴⁹⁷ BOA, D.MKF, 27746, s.2 ; DMKF, 507/ 40.

⁴⁹⁸ BOA, KK, 2763, s.96, 10 CA 1107 (17 Aralık 1695).

⁴⁹⁹ BOA, D.MKF, 507/13-40.

⁵⁰⁰ Bolu Sancağı'ndan katılmayıp firar eden ve eksik hanelerden bedel tahsili için kaza kadıları ve idarecilerine gönderilen hüküm için bk. BOA, KK, 2763, s.96, 10 CA 1107 (17 Aralık 1695).

halde hizmette yer almaktan kaçınmışlardı. Sefere katılmayan, firar eden ve sefere katıldığı halde hizmette yer almayanlardan 9.000'er akçe bedel tahsili için Ankara ve Çankırı paşaları görevlendirilmişlerdi⁵⁰¹. Ancak firar eden ve sefere katılmayan beldarlardan bedel tahsili mümkün olmadığından, beldar yazılırken bu kişilere kefil olanlardan tahsil olunması için kaza kadılarına emir verilmişti⁵⁰².

Mübaşirler tarafından livalardan temin olunan beldarlar ise sefere katılmak üzere Edirne Sahrası'nda hazır bulunmuşlardı⁵⁰³.

Tablo 4: Sefer için Beldar Tutulan Yerler ve Onlara Ödenen Ücret⁵⁰⁴:

1695 Avusturya Seferi			1696 Avusturya Seferi		
Beldar temin olunan yer	Beldar sayısı	Ödenen Ücret	Beldar temin olunan yer	Beldar sayısı	Ödenen ücret (kuruş)
Menteşe	232				
Hamideli	119				
Teke	88				
Aydın	288				
Saruhan	238				
Ankara	107		Ankara		
Çankırı	75		Çankırı		
Bolu	189				
Kastamonu	174				
Toplam:	1.510		Toplam	495	40.000

1695 Avusturya Seferi'nde Mentese, Hamideli, Teke, Aydın, Saruhan, Ankara, Çankırı, Bolu ve Kastamonu livalarından avarız yükümlülüklerine karşılık 1510 nefer beldar temin olunmuştu⁵⁰⁵. Ancak livalardan tutulan beldarların tamamı sefere katılmamışlardı. Bolu Livası'ndan sefere katılacak 189 beldardan 19'u⁵⁰⁶, Ankara Livası'ndan 107 neferden 15'i⁵⁰⁷, Çankırı Sancağı'ndan 75 neferden 13'ü⁵⁰⁸ sefere katılmadığından bunlardan bedel alınmasına karar verilmişti.

⁵⁰¹ BOA, KK, 2763, 20 C 1107 (27 Aralık 1695), s.155.

⁵⁰² Ankara ve Çankırı sancaklarından temin olunan bedarlardan sefere katılmayan ve firar edenlerden 9000'er akçe beldar tahsilinin mümkün olmaması nedeniyle, mirinin zarara uğradığı belirtilerek, Hazine-i âmiredeki mevkufat defterlerine bakılarak, firari beldarlara kefil olanlardan tahsili için kaza kadılarına yazılan 20 Şaban 1107 (25 Mart 1696) tarihli hüküm için bk. BOA, KK, 2763, s.246.

⁵⁰³ BOA, D.MKF, 507/13.

⁵⁰⁴ BOA, D.MKF, 522/153, 12 C 1107 (28 Ocak 1696); D.MKF, 544/169.

⁵⁰⁵ BOA, D.MKF, 27746, s.2; DMKF, 507/40.

⁵⁰⁶ BOA, D.MKF, 510/74.

⁵⁰⁷ BOA, D.MKF, 522/141.

1696 Avusturya Seferi'nde önceki yılın aksine avarız yükümlülükleri yerine, Ankara ve Çankırı sancaklarından 489 nefer ve 6 bölükbaşı olmak üzere 495 beldar ücret karşılığında tutulmuştu. Avarız yükümlülükleri yerine ücret karşılığında beldar tutulması mali olarak devletin zararına olmuştu. Ancak avarız yükümlülüğü karşılığında tutulan beldarların sürekli firar etmeleri, sefer hazırlığında bulunan devlete daha ciddi zararlar vermişti. Devlet sürekli olarak cereyan eden firarların önüne geçmek için bu livalardan temin olunan her bir beldeye 80'er⁵⁰⁹ ve bölükbaşlarından her birine 100'er kuruş ücret ödemiştir⁵¹⁰.

2-Orducu esnafı

Sefere geri hizmet birliği olarak katılan diğer bir kesim de orducu esnafı idi. Bunlara *ehl-i hiref* veya *erbab-ı hiref* de denilmekteydi⁵¹¹. Bu esnaf kesimi, sefer sırasında kapıkulu ordusuyla beraber hareket edip yolda ve ordugahlarda gıda, sağlık, teçhizat ve ulaşım alt yapısının hizmet ve ihtiyaçlarını karşılamaktaydı⁵¹². Bu gurup, ihtiyaç duyulan erzak ve başka malzemeleri yanlarında bulundurmak sureti ile ayakkabı, kılıç, yay ve ok, çadır, kilim, cam, nal gibi mühimmatın tamir ve yapımını sağladıkları gibi, ordunun en önemli besin maddesi olan ekmek pişirme ve et temin etmek sureti ile birer seyyar levazım vazifesi görerek ordunun her türlü ihtiyacını gidermekteydiler⁵¹³.

Ehl-i hiref denilen muhtelif esnaf ve sanat erbabından bir kısmının sefere katılması kanundandı⁵¹⁴. Sefere katılacak orducu esnafı İstanbul, Bursa ve Edirne şehirlerinden çıkarılır, miktarı da Divan-ı hümayun tarafından belirlenirdi. Sefer sırasında bu esnaf birliğinin başına ordu ağası veya orducu başı tayin edilirdi. Orducu esnafına hangi esnaf ve sanat erbabından adam isteniyorsa, o sınıfın kethüda, yiğitbaşı ve ihtiyarları tarafından temin olunurdu. Orducu olarak sefere gidecek esnafa, gitmeyen esnaf tarafından hizmet ve meşakkatine bedel olarak mühim miktarda para verilirdi. Bunların hizmeti kabul etmeleriyle aldıkları para, şer'i mahkemelerde orducu esnafı ile esnaf kethüdası, ustaları ve şahitler huzurunda tescil olunurdu⁵¹⁵.

⁵⁰⁸ BOA, D.MKF, 522/153, 12 C 1107 (28 Ocak 1696).

⁵⁰⁹ BOA, D.BŞM, 1118/44, 4 Ş 1107 (9 Mart 1696).

⁵¹⁰ BOA, D.MKF, 544/169.

⁵¹¹ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi (1243-1453)*, I, İstanbul 1995, s.340.

⁵¹² Hakan Yıldız, *Haydi Osmanlı Sefere (Purut Seferi'nde Organizasyon ve Lojistik)*, İstanbul 2006, s.40.

⁵¹³ Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş*, s.114.

⁵¹⁴ Kamil Kepeci, "Orducular", *Tarih Lügati*, İstanbul 1952, s.308.

⁵¹⁵ Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, I, s.368-69.

Orducu esnafının seferlerdeki ilk varlığı, 1364 yılındaki I. Kosova Savaşı'na kadar gitmektedir⁵¹⁶. Başlangıçta, bir çok Osmanlı şehir merkezinde mevcut olan bu esnaf kesimi, XVI. yüzyılda seferler için bir çok şehirden temin edildiği halde⁵¹⁷, XVII. yüzyıldan itibaren ağırlıklı olarak İstanbul, Edirne ve Bursa şehirlerindeki esnaftan çadır sayısı olarak tedarik olunmuştur⁵¹⁸. İstanbul, Bursa ve Edirne şehirlerinden orducu esnafının karşılanması, bu şehirlerde güçlü lonca örgütlenmeleri ilgili idi. Çünkü sanayi ve ticaret hayatı ile yakından ilgili olan bu esnaf cemiyeti⁵¹⁹, ticaret ve bazı iş kollarında oldukça ilerlemiş olduğundan, sefer zamanında bu şehirlerden orducu esnafı tutulmuştur⁵²⁰.

1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde ordunun çeşitli ihtiyaçlarının karşılanması için İstanbul, Bursa ve Edirne şehirlerindeki esnaftan orducu teminine karar verilmişti. Bu şehirlerde bulunan orduculardan sefere katılacak olanlar, esnafın sayısına göre çadır hesabı ile belirlenerek, esnafın şehirdeki yoğunluğuna göre çadırlarının yarısı veya tamamı ile sefere katılmaları uygun görülmüştü⁵²¹. Sefere çağrılan esnafın mesleğinde “usta ve kudretli” olmasına dikkat edilmişti. Esnaftan sefere katılacak olanlar “mevkufat” veya “orducu defterine” kaydolunmuştu. Esnaftan seçilen orducuların masrafları için gereken para, uygulama gereği şehirdeki esnaftan “orducu bedeliyesi” adı altında nakit olarak alınırdı⁵²². Ancak esnafın durumu müsait olmadığından ihtiyaç duyulan para, miri malından karşılanmıştı⁵²³. Aslında sefere katılan esnafın masraflarının sefere katılmayanlardan temin edilmesi, teamül olmakla beraber bu durum esnaf tarafından her zaman hoş karşılanmamakta, hatta bu durumun devlet tarafından çoğu zaman suistimal edildiğine inanılmaktaydı⁵²⁴.

Sefere katılacak orducuların nevruzdan on gün önce İstanbul'da Davutpaşa veya Edirne Sahrası'nda⁵²⁵ hazır bulunmalarını sağlama görevi de İstanbul Kaymakamı ile Bursa

⁵¹⁶ Mithat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lüğati*, İstanbul 1986, s.240-41.

⁵¹⁷ Gilles Vemstein, *Du Marche Urbain Au Marche Du Camp: L'Intuition Ottomane Des Orducu*, Zaghonan, 1988, s.301.

⁵¹⁸ Şehabeddin Tekindağ, “Orducular”, *Meydan Larousse*, IX, s.528.

⁵¹⁹ Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Esnaf Cemiyetleri”, *İ.Ü. İFM*, 41, İstanbul 1984, s.39-43.

⁵²⁰ Bülent Çelik, *Osmanlı Sefer Organizasyonlarında Kentli Esnafın Getirdiği Çözümler: Orducular Esnafı*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2002, s.59-76. 1667 Girit seferi için İstanbul ve Bursa'daki esnaf tan temin olunan orducular için bk. Ersin Gülsoy, *Girit'in Fethi ve Osmanlı İdaresinin Kurulması (1645-1670)*, İstanbul 2004, s.209.

⁵²¹ BOA, D.MKF, 502/111, 13 B 1106 (17 Şubat 1695).

⁵²² Şenol Çelik, “Osmanlı Sefer Organizasyonunda Orducular Esnafı ve İstanbul Orducuları”, *Eskiçağ'dan Modern Çağ'a Ordular (Oluşum, Teşkilat ve İşlev)*, İstanbul 2008, s.357.

⁵²³ BOA, KK, 2763, s.228-229, 22 B 1107(26 Şubat 1696).

⁵²⁴ III.Ahmet zamanında 1730 yılında yapılacak İran Seferi'ne katılacak orducu esnafı için İstanbul esnafından çok ciddi miktarda para toplanması, öncelikle halkın arasında bir huzursuzluğa, sonra da büyük bir isyanın nedenlerinden biri olmuştu. M. Münir Aktepe, “Ahmet III. Devrinde Şark Seferi'ne İştirak Edecek Ordu Esnafı Hakkında Vesikalar”, *Tarih Dergisi*, 10, İstanbul 1954, s.18-19.

⁵²⁵ BOA, KK, 2761, vr.131b, 10 C 1106 (27 Aralık 1694).

ve Edirne kadılarına verilmişti⁵²⁶. Ancak padişahın sefer için İstanbul'dan Edirne'ye hareket vakti yaklaştığı halde bir kısım orducu esnafı, henüz yerlerinden hareket etmemişti. Üstelik orducu esnafının sefere eksik, birkaç çadırda ancak birkaç adam bulunduğu ve hatta esnafın yerine bir kısım asker tayfasının katılmış olduğu belirlenmişti. Bütün bunlar göz önünde bulundurularak, orducu esnafının yerlerinden eksiksiz olarak hareketlerinden sonra bir an önce Edirne Sahrası'nda hazır bulunmaları, aksi bir durumun ordu-yı hümâyunun zararına olacağı kaza kadılarına gönderilen emirle bildirilmişti⁵²⁷.

Sefere katılacak esnaf, ihtiyaç duyduğu mühimmat ve levazımatı kendisine ödenen parayla tedarik etmekteydi. Ancak bunlara ödenen para kimi zaman eksik olduğu gibi, bazen de paranın “züyuf akçe” cinsinden olması, esnafın mühimmat ve levazımatı ile donanımlı olarak sefere katılmasına mani olmuştur. İstanbul'da orducu teminini ile görevli Mustafa Ağa, esnaf kethüdaları, yiğit başları ve ihtiyarları, orducu esnafına eksik para ve “züyuf akçe” ödenmesi nedeniyle, bunların donanımlarını tamamlayamadıklarını bildirmişlerdi. Bunun üzerine esnafa, tam ve sağlam akçe cinsinden ödeme yapılması konusunda emir verilmiştir⁵²⁸.

Orducu esnafı henüz sefere katılmadan devlet tarafından her esnafın yaptığı işe göre ihtiyacı görülerek, sefer sırasında kullanacakları eşya ve mühimmat kendilerine önceden verilir veya tedarik olunurdu. Esnafa verilen veya tedarik olunan eşyalar hazineden karşılanırdı⁵²⁹. Esnaf, yaptığı işle alakalı mesleki alet ve malzemeleri yanında götürürken, et ve ekmek işi ile uğraşan esnaf, orduya hizmet olarak sunacağı yiyecek maddelerini yerleşim yerlerinden alırdı.

Sefere katılan orducu esnaf ve sanatkarları, diğer gönüllü ve birliklerle beraber ordunun konaklayacağı menzile bir müddet önce vararak, görecekları iş koluna göre hazırlık yaparlardı⁵³⁰. Ordunun konakladığı menzillerde kendi çadırları, diğer bir rivayete göre küçük kulübeler içerisinde kendilerine verilecek iş için çağrı bekleyerek, kendi işleri ile meşgul olurlardı. Her çadır ne ile meşgul ise ona dair bayrak asardı⁵³¹.

⁵²⁶ BOA, KK, 2763, s.136.

⁵²⁷ BOA, KK, 2763, s.349, 16 Ş 1107(21 Mart 1696).

⁵²⁸ BOA, KK, 2761, vr.129b, 5 Ş 1106 (21 Mart 1695).

⁵²⁹ 1696 yılında esnaftan saraç ve şimşirgiranlar için temin olunan eşyalar için bk. BOA, MAD, 6614, s.16-17.

⁵³⁰ Çelik, “Orducu Esnafı ve İstanbul Orduları”, s.360-61.

⁵³¹ Pary, “Harb Sanatı”, s.211.

Tablo 5: Sefer için Orducu Esnafı Tutulan Yerler ve Esnaf Sayısı⁵³²:

1695 Avusturya Seferi		1696 Avusturya Seferi				
Meslek adı	İhraç olunan şehir ve ihraç olunan çadır sayısı					
	İstanbul	Edirne	Bursa	İstanbul	Edirne	Bursa
Habbaz (ekmekçi) ⁵³³	0,5	2	1	4	2	2
Bakkal		2	2	4	2	2
Berber	3	1	1	6	2	2
Nalbant	2		1	4	2	2
Semerci		1	0,5	3	2	1
Çadırcı	0,5			1		
Kalaycı				1	2	2
Muytab (kıl dokuyan) ⁵³⁴	2			4	2	
Saka					2	2
Sarraç	2	1	0,5	4	2	1
Bezci	2	1	1	4	2	2
Attar	1	1	1	4	2	2
Kemangeran(yaycı) ⁵³⁵	2	2	0,5	2	2	1
Gazaz ⁵³⁶	1	1	1	2	2	2
Eskici				4	2	1
Hayyât (terzi)	1,5	1	1	3	2	2
Hallâç	1	1	0,5	3	2	1
Hamurcu ⁵³⁷	1,5	1			2	
Mûytâb	4	2	1			
İşlemeci	2	1		2	1	2
Başçı	2	1	0,5	2	1	1
Na'îçeci ⁵³⁸	2	1	1	2	2	2
Mumcu	1	1	0,5	2	2	1
Çukacı	2	1	1	2	2	2
Bakırcı	0,5	2		1		
Kasap	2		1	2	2	1
Nalbant	2	1	1	4		
Camcı					2	2
Şimşirgiran (kılıççı) ⁵³⁹		1	0,5	2		1
Arpacı	2	1	1	4	2	2
Çakşircı ⁵⁴⁰				4		
Aşçı			0,5			
Demirci				2		
Toplam	47	25	22	84⁵⁴¹	48	39

⁵³² BOA, K.K, 2761, vr.130b-131a ; KK, 2763, s.136, 10 C 1107 (16 Ocak 1696).

⁵³³ Habbaz kökünün çoğulu olan habbazan, ekmekçiler anlamına gelen Arapça bir kelimedir. Bk. Ferit Develioğlu, *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1995, s.303.

⁵³⁴ Muy-taban Farsça bir kelime olup, kıl dokuyan ve kıldan eşya yapan kişi anlamına gelmekteydi. Bk. Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Lügat*, s.697.

⁵³⁵ Kemangeran, yaycı ve yay yapma işiyle uğraşan manasına gelmekteydi. Bk. Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, s.463.

⁵³⁶ Gazzazan, ipekçi veya ipek işiyle uğraşanlara verilen isimdi. İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Ankara 1988, s.463.

⁵³⁷ BOA, D.MKF, 500/86, 25 C 1106 (10 Şubat 1695).

⁵³⁸ Asker ayakkabısı veya hayvanların turnarlarına demir yapan kimse anlamına gelmekteydi. Bk. *TDK Türkçe Sözlük*, II, Ankara 1998, s.1628.

⁵³⁹ Şimşirgiran kılınçı veya kılıç yapan anlamına gelmekteydi. Bk. Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Lügat*, s.999.

; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, s.463.

⁵⁴⁰ Çakşircıyan erkek şalvarı dikimini yapan kişidir. Bk. *TDK Türkçe Sözlük*, I, s.426.

⁵⁴¹ BOA, D.MKF, 533/119, 21 L 1107 (24 Mayıs 1696).

1695 Avusturya Seferi'nde; İstanbul'da 27 esnaftan 47, Edirne'de 27 esnaftan 25 ve Bursa'da 24 esnaftan 22 çadır olmak üzere toplam 94 çadır orducu esnafi sefere katılmıştı⁵⁴². 1696 Avusturya Seferi'nde İstanbul'da 27 esnaftan 84, Edirne'de 25 esnaftan 48 ve Bursa'da 24 esnaftan 39 çadır olmak üzere toplam 171 çadır orducu esnafi sefere katılmıştır⁵⁴³.

3-Kılavuz

Seferlerde, rol oynayan başka bir geri hizmet birliği de kılavuzlar idi. Bunlar akarsu ve bazı geçiş bölgelerinde orduya topografik olarak yardımcı olmaktaydılar⁵⁴⁴. Kılavuzlar Sefer sırasında düşman hakkında malumat edinmek ve hareket halindeki orduya yol göstermelerinin yanısıra⁵⁴⁵, ordunun geçeceği yerlerde su ve yem kaynaklarının bulunup bulunmadığı konusunda da sahip oldukları deneyim ve bilgi noktasında iş görnekteydiler⁵⁴⁶.

1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde, menzillerde orduya yol gösterecek kılavuzlar, ücret mukabilinde ve ordunun geçeceği güzergahtaki kazalarından tutulmuşlardı. Kılavuz temininde kaza kadısı, ayan ve vilayet iş erleri sorumlu olmuşlardı. Ordu yola çıkmadan her menzilde belirli sayıda kılavuzun tutularak hazır bulundurulması için İstanbul'dan Edirne'ye ve Edirne'den Belgrat'a kadar olan kazaların kadılarına ve diğer görevlilere emirler verilmişti⁵⁴⁷. Eflak topraklarından hareket eden orduya yol göstermek için Eflak boyarları kılavuzluk yapmışlardı. Kılavuzluk yapan boyarlar Sofya'da kışlamışlardı. Sefer vakti yaklaşınca orduya yol göstermek için Eflak'a gönderilmişlerdi⁵⁴⁸.

Tablo 6: Sefer için Tutulan Kılavuz Sayısı ve Onlara Ödenen Ücret⁵⁴⁹:

Kılavuz tutulan yer	Yıl	Kılavuz sayısı	Ödenen Ücret
Edirne-Belgrat	1695	15	40 akçe
Edirne-Belgrat	1696	20	40 akçe

⁵⁴² BOA, K.K, 2761, vr.130b-131a.

⁵⁴³ BOA, KK 2763, s.136; D.MKF, 522/112, 10 C 1107 (16 Ocak 1696).

⁵⁴⁴ Gabor Agoston, “ Macaristan'da Osmanlı-Habsburg Serhadi (1541-1699): Bir Mukayese’’, *Osmanlı*, I, Ankara 1999, s.444.

⁵⁴⁵ M. Zeki Pakalın, “Kılavuz’’, II, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1983, s.257.

⁵⁴⁶ Agoston, “ Osmanlı-Habsburg’’, s.444.

⁵⁴⁷ Edirne'den Belgrat'a kadar olan kadılara kılavuz tutulması için gönderilen hüküm için bk. BOA, MAD, 9879, s.438.

⁵⁴⁸ BOA, MD, 105, s.100, h.419.

⁵⁴⁹ BOA, D.BŞM, 1112/29, 16 N 1107 (19 Nisan 1696).

1695 Avusturya Seferi'nde Edirne'den Belgrat'a kadar olan her bir menzilden 15'er kılavuz tutularak, görevde oldukları her gün için 40'ar akçe ücret verilmiştir⁵⁵⁰. Ordu Belgrat'a vardktan sonra Tımsıvar'dan Lipova Kalesi'ne, Lipova'dan Tımsıvar'a ve yine Tımsıvar'dan Lağvi Menzili'ne ve Lağvi'den Sebeş Menzili'ne 26 kılavuz tutularak 10 para (40 akçe) yevmiye ücret ödenmiş, kılavuzlar 20 gün görevde kalmışlardı⁵⁵¹.

1696 Avusturya Seferi'nde ise İstanbul'dan Edirne'ye her bir menzil için 10'ar kılavuz tutularak yevmiye 40'ar akçe ücret ödenmişti⁵⁵². Edirne'den Belgrat'a kadar olan her bir menzilden 20'er kılavuz tutularak, görevde oldukları her gün için yine 40'ar akçe ücret ödenmişti⁵⁵³. Ancak sefer yürüyüşünde orduya yol gösteren kılavuzların sayısı, Niş'ten itibaren ordunun miktarındaki artışa oranla az olduğu ve ihtiyaca cevap vermediği ortaya çıkmıştı. Bunun üzerine Niş'ten Belgrat'a kadar olan her bir menzilde 4'er kılavuz daha tutulması uygun görülmüştür⁵⁵⁴. Sefer dönüşünde ise görevde bulunan her bir kılavuza yevmiye 35'er akçe ücret ödenmiştir⁵⁵⁵.

4-Cerehor

Sefer sırasında geri hizmette görev yapan diğer bir kesim de cerehorlar idi. Cerehorlar maden işçiliği ile yol ve köprü tamirinde rençber ve ırgat olarak çalışmaktaydılar⁵⁵⁶.

1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde Tuna Nehri iskelelerinde gemilere zahire yüklenmesinde ve girdaplara sıkışmış zahire, top ve cephanе gemilerinin çekilmesinin yanı sıra yol, köprü ve kalelerin inşaat ve tamirinde çalışmışlardır⁵⁵⁷. Cerehorlar girdaplardan miri ve tüccar gemilerini çekerken onların başında girdap mübaşiri bulunmuştur⁵⁵⁸. Tuna Nehri'ndeki çeşitli girdaplardan yukarı çıkılırken karaya oturmuş bulunan gemileri çekmek için cerehor tayininde de girdap mübaşiri rol oynamıştır⁵⁵⁹. Girdaplara sıkışmış gemileri çeken cerehorlar, ip (kinnab) kullanmışlardır. Gemi çekiminde kullanılan ipler Tuna Nehri

⁵⁵⁰ BOA, D.BŞM, 1128/58 27 Za1107(28 Haziran 1696) ; MAD, 3119, s.132.

⁵⁵¹ BOA, MAD, 15697, s.16.

⁵⁵² BOA, MAD, 9880, s.324, 26 N 1107.

⁵⁵³ BOA, D.BŞM, 1126/31, 16 Za1107 (17 Haziran 1696) ; D.BŞM, 1128/58.

⁵⁵⁴ BOA, D.BŞM, 1132/14-17, 22 Z 1107(23 Temmuz 1696).

⁵⁵⁵ BOA, D.BŞM, 1142/60, 10 S 1108 (8 Eylül 1696).

⁵⁵⁶ Abdülkadir Özcan, "Cerehor", *DİA*, VII, İstanbul 1993, s.393.

⁵⁵⁷ Mehmed Topal, " II. Mustafa'nın Avusturya Seferleri'nde Rusçuk Şehri ve Limanı'nın Önemi", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 20, İstanbul 2008, s.239.

⁵⁵⁸ BOA, MAD, 2150, s.4.

⁵⁵⁹ Temürkapı Girdabı'nda kalmış bulunan sefinelerin yukarı çekilmesi için girdap mübaşirine gönderilen hüküm için bk. BOA, D.BŞM, 1119/79, 17 L 1107(20 Mayıs 1696).

Kaptanı ve Eflak Voyvodası tarafından tedarik olunmuştur⁵⁶⁰. Cerehorlar, girdaplara sıkışan gemileri, iple kıyıya bağladıktan sonra girdaplardan çıkarmaktaydılar. Cerehorların kullandığı ip, Eflak Vilayeti'nden tedarik olunmakta ve bunlara İstanbul ve Bükreş kınabı adı verilmekteydi⁵⁶¹.

Kazalardan satın alınan zahire ile cephanenin gemilere yüklenmesinde ve girdaplardan geçirilmesinde çalışacak cerehorlar Tuna Nehri Havzası'ndaki kaza ve iskelelerle Eflak Vilayeti'nden tutulmuştur. Cerehorların tutulmasında, kaza kadısı, ayan ve vilayet iş erleri, iskele eminleri⁵⁶² ile Eflak Voyvodaları görevlendirilmişlerdi. Tutulacak cerehorların "işe yarar" olanlardan seçilmesine özen gösterilmiş ve firar etme ihtimalleri dolayısıyla başlarına bir Eflak boyarı atanmıştır⁵⁶³. Yine de bunlardan ücret ve nafakalarını peşin aldıklarından firar ederek işlerini tamamlamayanlar olmuştur. Bu durumda firariler tutuklanarak, kendilerinden ücret ve nafaka bedelleri tahsil edilmiş veya görevli buldukları gemilere istihdam edilerek hizmette bulunmaları sağlanmış⁵⁶⁴, hatta bunların kontrolü gemi reislerine verilmiştir⁵⁶⁵. Ayrıca onların firarlarına önlem olması için de görevli buldukları gemilerin hareketinden veya işlerini bitirmelerinden sonra ücretlerinin ödenmesi uygun görülmüştür⁵⁶⁶. Tutulan cerehorlara yevmiye 15'er akçe ücret ile 3'er akçe nafaka ödenmesi uygun görülmüştür. Bunlara verilecek ücret ve nafaka, mübayaa mübaşirleri tarafından ödenmiştir⁵⁶⁷.

Tablo 7: Sefer için Cerehor Tutulan Yerler ve Onlara Ödenen Ücret⁵⁶⁸:

1695 Avusturya Seferi				1696 Avusturya Seferi			
Cerehor Tutulan yer	Yapılan iş	Tutulan Cerehor Sayısı	Ödenen Ücret (akçe)	Cerehor Tutulan yer	Yapılan iş	Tutulan Cerehor Sayısı	Ödenen Ücret (Akçe-Kuruş)
Eflak	Gemi Çekimi	1000	18	Eflak	Gemi Çekimi	2.500	5
Tuna İskeleleri	Zahire Yükleme	1964	18	Tuna İskeleleri	Zahire Yükleme	?	18
Kazalar	Yol ve Köprü Tamiri	552	20				

⁵⁶⁰ BOA, KK, 2763, s.10, 17 M 1107 (28 Ağustos 1695).

⁵⁶¹ BOA, MAD, 9880, s.133.

⁵⁶² BOA, KK, 2761, vr.24a, Gurre-i Za1106 (3-13 Haziran 1695); KK, 2763, s.107, 25 CA 1107 (1 Ocak 1696).

⁵⁶³ BOA, MAD, 9880, s.29, 23 S 1107 (3 Kasım 1695).

⁵⁶⁴ BOA, KK, 2761, vr.7b, 11 C 1106 (30 Ekim 1695),

⁵⁶⁵ BOA, KK, 2763, s.172, 25 C 1107 (1 Ocak 1696).

⁵⁶⁶ BOA, MAD, 9880, s.29, 23 S 1107 (3 Ekim 1695).

⁵⁶⁷ BOA, KK, 2763, s.107.

⁵⁶⁸ BOA, KK, 2761, vr.23b; KK, 2763, s.107-108.

1695 Avusturya Seferi'nde Tuna Nehri'nin aşırı dalgalı yerinde bulunan Tahtalı, Demirkapı ve Orkapı girdaplarından zahire, top ve cephaneye yüklü gemilerin çekilmesi için Eflak Vilayeti'nden 1.000 cerehor tutulmuştu⁵⁶⁹. Cerehorlardan her birine yevmiye 15'er akçe ücret ile 3'er akçe nafaka ödenmişti⁵⁷⁰. Ayrıca Belgrat'tan Tımişvar'a zahire nakleden gemilerin girdaplardan çekilmesi için 287 cerehor tutularak 3'er kuruş ücret ödenmişti⁵⁷¹. Tuna Nehri iskelelerinde gemilere zahire yüklemesi için 1.964 nefer cerehor tutularak, bunlardan her birine 15'er akçe ücret ve 3'er akçe nafaka ödenmişti⁵⁷². Edirne'den Belgrat'a kadar ordunun geçiş güzergahında bulunan köprü ve yol inşaatında çalışan cerehorlardan her birine de yevmiye 20'er akçe ücret ödenmişti⁵⁷³.

1696 Avusturya Seferi'nde ordu için Belgrat'a zahire nakleden miri gemilerin, Demirkapı, Tahtalı ve Etlik girdaplarından geçişlerinin sağlanması için Eflak Vilayeti'nden 2.500 cerehor tutularak, Tuna Kaptanı ve Girdaplar Mübaşiri İbrahim Ağa'ya teslim edilmişti. Girdaplardan gemi çekiminde çalışan cerehorlardan her birine aylık 5'er kuruş ücret ödenmiştir. Cerehorlar 22 Nisan ile 2 Ekim tarihleri arasında kadar görevde kalmışlardı⁵⁷⁴. Ayrıca sayısı belirtilmediği halde Tuna Nehri iskelelerinden gemilere zahire yüklemek için yeterli sayıda cerehor tutularak, önceki yılda olduğu gibi 15'er akçe ücret ile 3'er akçe nafaka ödenmişti⁵⁷⁵. Yine sayısı belirtilmediği halde Tuna Nehri kenarında Güvercinlik ve İhram yakınlarında inşa edilecek yeni bir palanga inşaatı için yeterli sayıda cerehor tutularak her birine 60'ar akçe ücret ödenmişti⁵⁷⁶.

5-Voynuk

Voynuk kelimesi Bulgarca olup, bu kelime belge ve vesikalarda Arapça olarak *voynak*, *voynuk*, *voyneyk*, *voynok*, *voynik* ve *voynugan* şeklinde yazılmıştır. Voynuk teşkilatı, tarihi kayıtlara göre Rumeli Beylerbeyi Timurtaş Paşa'nın telkiniyle seferde ordu ve vezirlerle devlet adamlarının atlarına bakmak ve diğer zamanlarda has ahır ve çayır hizmetinde çalışmak üzere Gayrimüslimlerden ve bilhassa Bulgar'lardan tertip olunan yardımcı bir sınıf idi⁵⁷⁷. Seferde askeri hizmetlerde bulunanlara *amme*, İstabl-ı âmireye çayır biçmek ve hayvanları çayırlayanlara ise *çayır* veya *hassa* voynukları adı verilmiştir. Tahrir defterlerinde

⁵⁶⁹ BOA, MAD, 9880, s.29, 23 S 1107(3 Ekim 1695).

⁵⁷⁰ BOA, KK, 2761, vr.23b, Selh-i CA 1106 (16 Ocak 1695),

⁵⁷¹ BOA, D.MKF, 517/162, 14 M 1107(25 Ağustos 1695).

⁵⁷² BOA, D.MKF, 529/7.

⁵⁷³ BOA, MAD, 21917, s.2-6.

⁵⁷⁴ BOA, D.BŞM, 1099/95 ; D.BŞM, 1101/42, 2 Ş 1107(7 Mart 1696).

⁵⁷⁵ BOA, KK, 2763, s.107-108, 25 CA 1107(1 Ocak 1696).

⁵⁷⁶ BOA, MAD, 9880, s.348, 13 L 1107 (16 Mayıs 1696).

⁵⁷⁷ M. Zeki Pakalın, "Voynuk", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, İstanbul 1993, s.595-597.

kayıtlı bulunan voynuklar, mintikalarındaki köylerde bulunarak ziraatla meşgul olmakta ve bunlardan sefere katılanlar örfi ve şer'i vergilerden muaf tutulmaktaydılar⁵⁷⁸. Örfi ve şer'i vergilerini vermekle yükümlü olanlardan her yıl Mirahur ağa ve çeribaşları tarafından tahsil olunarak Hazine-i âmireye teslim edilen vergiler sekiz yük akçe tutmaktaydı. Sefere katılacak piyade ve süvari voynuklara, bu paradan biner sağ akçe ücret ödenmekteydi. Ancak kimin vergi verip kimin vermeyeceği, voynuklar arasında sürekli problem haline gelmekte ve bunlardan bir kesim vergilerini vermekte direnirken, diğer bir kesim de muaf olduklarını iddia etmişlerdi. Daha sonra Defterhâne defterleri kontrol edilerek, bunlardan vergi vermeyenlerin toprakları ellerinden alınarak İstabl-ı âmireye ocaklık tayin olunmuştu⁵⁷⁹.

Her köyde ortalama 8-25 arasında voynuk bulunmakta ve bunlar sefere tırpanlarıyla katılmaktaydılar. Voynuklar yaya ve atlı olmak üzere iki sınıflardı. Bir voynuk, sancak beyi veya seraskere tabi olup, mintika çeribaşının emrinde bulunurdu. Voynuklar nöbet usulü sefere katılırlardı. Sefer zamanında mahalli kadılıklara ve çeribaşlarına yazılan hükümlerle nöbeti gelmiş bulunan voynuklar beygirleriyle hizmete bulunurlardı. Bunların bindikleri hayvanlar kısarak veya aygır olmayıp, hayvanlarının içdiş olması usuldendi. Çayır voynuklarının Hıdıriyez'den önce, diğer voynukların ise nevrüzde İstanbul'da bulunmaları şarttı⁵⁸⁰.

Voynuklar ve çeribaşları her üç yılda bir Mirahur-ı evvel ağa tarafından teftiştan geçirilerek, bunlardan sefere gidecek piyade ve süvari olanların şikayetleri dinlenerek, kanuna uygun bir şekilde halledilmesi yoluna gidilirdi. Piyade ve süvari voynuklarının 8'er çeribaşları bulunmaktaydı. Üç yılda bir yapılan tahrirlerle voynuk ve çeribaşlarının sayısı ortaya konulduğu gibi, çeribaşları üzerinde bulunan miri paraların da dökümü çıkarılarak talep olunurdu⁵⁸¹.

1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde İstabl-ı âmire hizmetinde bulunmak üzere süvari ve piyade voynuklar tutulmuştu. Tutulan voynuklar kaza kadıları ve çeribaşları tarafından atlarıyla beraber İstabl-ı âmirenin hizmetinde bulunmak üzere Mirahur-ı evvel Ahmet

⁵⁷⁸ Midhat Sertoğlu, "Voynuk", *Osmanlı Tarih Lûgati*, İstanbul 1986, s.359.

⁵⁷⁹ "Başmuhasabe defterlerinden derkenâr olduğu üzere voynuk tayfasının cizyelerinden mâ-adâ kadîmden viregeldikleri öşür ve rüsûmları mefrûz'ül-kalem ve maktûül-kıdem serbest olmak üzere mîr-âhûr ağalar tarafından çeribaşları zabt ve her sene İstabl-ı âmire-i büzûrk ve küçük taraflarından on sekiz yük akçe maktû'en teslîm-i hâzineye olmak üzere ve sefer-i hümâyûn vâkî oldukça iktizâ iden piyâde ve süvâri neferlerine verilmek lâzım oldukça maktûalarından her bir nefer voynuğa biner sağ akçe mahsûb olmak üzere ve nizâları vâkî oldukça mirahur ağaların arzları mücibince defterhâne-i âmireden görülerek İstabl-ı âmireye ocaklık ta'yîn olup emr-i şerif verildiği başmuhasabe defterlerinde mukayyed olmuştur.", BOA, C.Sry, 5400.

⁵⁸⁰ Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, s.501-503; Pakalın, "Voynuk", s.597.

⁵⁸¹ Filibe Kadısı'na ve İstabl-ı âmireye tabi voynuk tayfasının sakin bulunduğu kazaların kadılarına gönderilen 8 CA 1107 (15 Aralık 1695) tarihli hüküm için bk. BOA, MAD, 9880, s.107.

Ağa'ya teslim edilmişlerdi⁵⁸². Voynuklar otluk-çeken (giyah-keşan) ve yedek-çeken (yedek-keşan) olarak sefer hizmetinde yer almışlardı⁵⁸³. Sefere katılan voynuklardan bir kısmı, İstabl-ı âmire atları için gerekli olan otları keserken⁵⁸⁴, diğer bir kısmı da İstabl-ı âmire yedeğinde bulunan atların bakımını üstlenmişlerdi. Ancak bazı voynuklar görevlerini ihmal ederek başka işlerle uğraştıklarının tespiti edilmesi üzerine, kürek cezasına çarptırılarak Tuna Donanması'ndaki gemilere istihdam olunmuşlardı⁵⁸⁵.

Tablo 8: Sefer için Tutulan Voynuk Sayısı ve Onlara Ödenen Ücret⁵⁸⁶:

1695 Avusturya Seferi		1696 Avusturya Seferi	
Piyade voynuk sayısı	Süvari voynuk sayısı	Piyade voynuk sayısı	Süvari voynuk sayısı
230	219	150	150
Toplam	419	Toplam	300

1695 Avusturya Seferi'nde, otluk-çeken ve yedek-çeken olmak üzere 449 süvari ve piyade voynuk sefere katılmıştı. Bunlardan her birine 1.000'er akçe ücret ödenmişti. Ayrıca onların malzemelerini taşımak her 15 voynuk için bir at tutulmuştu⁵⁸⁷. Sefer sırasında voynuklar oldukça zorluk çekmiş ve onlara ait atların nerdeyse hepsi telef olmuştu. Bu nedenle voynukların sakin oldukları köylerine gitmelerinin, rahatlık ve huzur içinde sağlanması için dergah-ı ali kapıcı başlarından biri görevlendirilmişti⁵⁸⁸.

1696 Avusturya Seferi'nde ise 150 piyade ve 150 süvari olmak üzere 300 otluk ve yedek çeken voynuk tutulmuştu. Bunlardan her birine 1.000'er akçe ücret ile beraber her 15 voynuğa birer de at verilmişti⁵⁸⁹.

5-Meşaleci ve Akkâm

Sefer sırasında görev yapan bir diğer yardımcı birlik de geceleri aydınlatma amacıyla kullanılan meşaleleri taşıyan meşaleci ve akkâmlardı. Meşaleciler saray kapıcıları arasında bulunup sayıları 10 ile 18 arasında değişen bir zümre idi. Bayram gecelerinde ve

⁵⁸² Kazalardan tutulan voynuk tayfasının mirahur-ı evvel tarafına teslimi için kaza kadılarına ve çeribaşlarına gönderilen 29 N 1106 (13 Mayıs 1695) tarihli hüküm için bk. BOA, MAD, 9879, s.342,

⁵⁸³ BOA, MAD, 3119, s.189 ; BOA, D.BŞM, 820, s.15.

⁵⁸⁴ BOA, MAD, 7715, s.7, 19 S 1108 (17 Aralık 1696).

⁵⁸⁵ BOA, MD, 106, s.167, h.579.

⁵⁸⁶ BOA, MAD, 3119, s.189 ; D.BŞM, 820, s.15.

⁵⁸⁷ BOA, MAD, 3119, s.189.

⁵⁸⁸ BOA, MAD, 9880, s.132, 25 CA 1107 (1 Ocak 1696).

⁵⁸⁹ BOA, D.BŞM, 820, s.15.

alaylarda meşale yakmak bunların vazifesi olduğu gibi, ellerindeki meşalelerle padişahın gece gezintileri ile sefer zamanında Otağ-ı hümâyun ve devlet ileri gelenlerinin etrafında bulunmakla da görevliyidiler⁵⁹⁰. Akkâmlar ise deve ve katırlarla meşale taşımak suretiyle hizmet vermekteydiler⁵⁹¹.

1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde başta Otağ-ı hümâyun, Sadrazam Dairesi, Birun Hazinesi, Rumeli ve Anadolu kadıaskerleri, Nakibüleşraf, Reisülküttap ve ocaklı askerlerin hizmetinde görev yapan meşaleciler gece aydınlatma işiyle uğraşırken, akkâmlar gündüz nakliye hayvanlarıyla meşale taşıma işinde çalışmışlardı. Meşaleci ve akkâmlar, özellikle ordunun İstanbul'dan Edirne'ye hareketine ve Edirne'de belli bir süre dinlenmesinden Belgrat'a hareketine kadar hizmette bulunmuşlardı. Orduda padişahın otağı başta olmak üzere, diğer devlet bürokrasisi ve ocaklı askerlerin hizmetinde bulunan bu birimler, ayrıca köprü ve yol tamirinde aydınlatma vazifesi görmüşlerdi⁵⁹².

Tablo 9: Görev Yapan Meşaleci ve Akkâm Sayısı ve Bunlara Ödenen Ücret⁵⁹³:

1695 Avusturya Seferi			1696 Avusturya Seferi		
Meşaleci verilen birim	Meşaleci sayısı	Akkam sayısı	Verilen birim	Meşaleci sayısı	Akkam sayısı
Sadr-ı ali Dairesi	32		Sadr-ı ali Dairesi	26	
Otağ-ı hümâyun	6		Otağ-ı hümâyun	6	
Birun Hazinesi	4		Birun Hazinesi	4	
Şeyhülislam	2		Şeyhülislam	4	24
Anadolu Kazaskeri	2		Anadolu Kazaskeri	2	
Rumeli Kazaskeri	2		Rumeli Kazaskeri	2	
Nakibüleşraf	2		Nakibüleşraf	2	
Yeniçeri Ocağı	4		Yeniçeri Ocağı	4	
Defterdar	9		Defterdar	8	11
Reisülküttap	1		Reisülküttap	1	
Diğerleri	61		Diğerleri	95	15
Toplam	123	55	Toplam	154	50

1695 Avusturya Seferi'nde çeşitli kurum ve kişilerin hizmetinde bulunmak üzere 123 meşaleci görev yaparak, bunlara görevde buldukları her gün için 20'şer akçe ücret ödenmişti. Meşaleciler 149 gün görevde bulunmuşlardı. Sefer sırasında develerle meşale taşıyan 55 akkâm görevde bulunmuş ve bunlardan her birine 20'er akçe yevmiye ödenmişti. Ayrıca Edirne'den İstanbul'a hareket eden Harem-i hümâyunun hizmetinde bulunan 24

⁵⁹⁰ Kamil Kepeci, "Meşaleci", *Tarih Lûgati*, İstanbul 1952, s.290.

⁵⁹¹ Akkam, deve veya katırla eşya taşımak suretiyle hizmet veren adamlardı. Bk. Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türki*, İstanbul 1317, s.945 ; Develioğlu, *Ansiklopedik Lûgat*, s.29.

⁵⁹² BOA, *MAD*, 4960, s.27-146.

⁵⁹³ BOA, *MAD*, 4960, s.27-33, 138-146.

meşaleciye 14.400 akçe ve padişahın kızı Hatice Sultan'ın hizmetinde bulunan 9 akkâma 2.178 akçe ücret ödenmişti⁵⁹⁴.

1696 Avusturya Seferi'nde 18 Haziran'da ordunun Edirne'den hareketinden 25 Ekim'de seferden dönüşüne kadar çeşitli kurum ve kişilerin hizmetinde 154 meşaleci ve 50 akkâm görevde bulunmaktaydı. Meşaleci ve akkâmlardan her birine yevmiye 20'er akçe ücret ödenmişti. Bunlar ordu ile beraber hareket etmelerinin yanı sıra, Belgrat ve Pançova arasındaki köprü tamirinde gece aydınlatma vazifesi görmüşlerdi⁵⁹⁵.

6- Diğer Yardımcı Birlikler

Seferlerde görev alan diğer yardımcı birlikler yol, köprü, su kanalı tamir, onarım ve bakımı ile kale kuşatması ve tamirinde çalışan marangoz, lağımçı, hazneci, taşçı, kazmacı ve su yolcu olarak tabir olunan hizmet sınıfıydı.

Lağımçılar, muharebe sırasında muhasara edilen kaleyi yıkmak için lağım yapan ve humbara atan bir ocak olup cebecibaşının emrinde bulunup tımarlı ve zeametli olmak üzere iki sınıf idiler. Cebecibaşının emri altında bulunan lağımçılar maaşlıydılar. Tımarlı olan lağımçıların başındaki âmire lağımçıbaşı denirdi⁵⁹⁶. Su yolcular ise yerleşik bölgelere su getirilmesi ile su künkleri ve sarnıçlarını inşa etmek ve düzenlemekle⁵⁹⁷ sorumlu oldukları kadar ordunun hareketi sırasında nehir, bataklık ve su kenarlarından geçişlerde önemli rol üstlenmişlerdi⁵⁹⁸. Bütün bu esnaftan inşaat ve imar faaliyetlerinde istifade edildiğinden bunlara “esnâf-ı mi'mar” adı verilmişti⁵⁹⁹.

1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde İstanbul'da ocaklık yerlerden ve esnaftan marangoz, lağımçı, hazneci, taşçı, kazmacı ve su yolcular temin edilmesi için hassa mimar ağa görevlendirilmişti⁶⁰⁰. Tutulacak kişilerin “işe yarar” olmalarının yanı sıra güvenilir kefillerinin olması şartı getirilmiştir. Bunlar tutulduktan sonra başlarında bir kalfa olduğu halde, isim ve kimlikleri ile deftere kaydedilmiştir. Tutulan her bir kişiye 80'er kuruş, kalfalarına ise 100'er kuruş ücret verilmiştir. Ancak bunlara, nevrüzde Edirne Sahrası'nda teçhizatlarıyla hazır bulunmalarından sonra ücretlerinin yarısı oranında ödeme yapılmıştır.

⁵⁹⁴ BOA, MAD, 4960, s.27-33.

⁵⁹⁵ BOA, MAD, 4960, s.138-146.

⁵⁹⁶ İ.H.Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, II, s.131.

⁵⁹⁷ Cengiz Orhonlu, “İstanbul'da Kayıkçılık ve Kayık İşletmeciliği”, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Şehircilik ve Ulaşım*, Der. Salih Özbaran, İzmir 1984, s.83-103.

⁵⁹⁸ Abdullah Martal, “Osmanlı İmparatorluğunda Su yolculuk”, *Bellekten*, 205, Ankara 1989, s.1601-603.

⁵⁹⁹ Cengiz Orhonlu, “Şehir Mimarları”, *OTAM*, 2, İstanbul 1981, s.9-10.

⁶⁰⁰ Hassa Mimarbaşı tarafından tutulan neferler için bk. BOA, D.BŞM, 1118/44, 4 Ş 1107 (9 Mart 1696).

Önceki senelerde tutulan neferlerden bir çoğunun teçhizatları eksik ve esnaftan tutulanların ustaları iyi olmadığından, ödenen ücretleri mimar ağadan tazmin edilmişti. Bu yıllarda yapılacak sefere katılacak neferlerin teçhizat ve levazımlarıyla seçilen ustalarının iyi olması, aksi halde ödenecek ücretlerinin sorumlu mimar ağadan tazmin edileceği, İstanbul Kaymakamı, kadısı ve mimar ağaya gönderilen emirle bildirilmiştir⁶⁰¹.

Tablo 10: Görev Yapan Nefer Sayısı ve Bunlara Ödenen Ücret⁶⁰²:

1695 Avusturya Seferi			1696 Avusturya Seferi		
Hizmet sınıfı	Neferat sayısı	Ödenen ücret	Hizmet sınıfı	Neferat sayısı	Ödenen ücret
Marangoz	81	6.480	Marangoz	81	6.480
Lağımçı	30	2.400	Lağımçı	30	2.400
Su yolcu	20	1.200	Su yolcu	15	1.200
Taşçı	10	800	Taşçı	10	800
Hazneci	30	24.00	Hazneci	30	2.400
Toplam	171	13.300	Toplam	166	13.300

1695 Avusturya Seferi'nde, İstanbul'dan 81 marangoz, 30 lağımçı, 20 su yolcu, 10 taşçı ve 30 hazneci olmak üzere, 170 nefer ve 1 kalfa tutularak Edirne Sahrası'nda orduya dahil olmak üzere yola çıkarılmışlardı. Sefere katılan 20 su yolcudan 5'i ocaklıktan geldiğinden, geriye kalan 165 nefere ücret ödenmiştir. Ücret mukabilinde esnaftan tutulan her birine 80'er ve bir kalfaya 100 kuruş olmak üzere 165 adam ve 1 kalfaya 13.300 kuruş ücret ödenmesi kararlaştırılarak, bu paranın yarısı olan 6.650 kuruş hassa mimar ağaya teslim edilmiştir⁶⁰³.

1696 Avusturya Seferi'nde de bu hizmet sınıfları Mayıs başı ile Eylül sonlarına kadar ordu bünyesinde görevde bulunmuşlardı⁶⁰⁴. Sefere katılmak üzere esnaf kesiminden 81 marangoz, 30 lağımçı, 15 su yolcu, 10 taşçı ve 30 hazneci olmak üzere 165 adam tutularak önceki senede olduğu gibi her bir çalışana 80'er ve 1 kalfaya da 100 kuruş olmak üzere toplam 13.300 kuruş ödenmesi hesaplanmıştı. Bu paranın yarısı yevmiye 40'ar kuruştan olmak üzere, 6.650 kuruş önceki yılda olduğu gibi peşin olarak ödenmiştir⁶⁰⁵.

⁶⁰¹ BOA, KK, 2761, vr. 56b, 12 CA 1106 (29 Aralık 1694).

⁶⁰² BOA, K.K, 2761, vr.57a; MAD, 22249, s.275.

⁶⁰³ BOA, K.K, 2761, vr.57a.

⁶⁰⁴ BOA, D.MKF, 540/156.

⁶⁰⁵ BOA, MAD, 22249, s.275; D.BŞM, 1118/44, 4 Şaban 1107 (9 Mart 1696). Başka bir kayda göre ise lağımıcılardan biri, marangozlardan üçü, su yolculardan biri gelmeyerek, sefere 161 adam katılmıştı. Bk. BOA, C. AS, 21708, 17 R 1107 (26 Ekim 1695).

II.BÖLÜM

MÜHİMMAT

1-Tophane ve Cephane Mühimmatı

a-) Top, Yuvarlak ve Humbara

Ateşli silahların en etkili olanı toplar idi. Barutun yaygınlaşmasıyla beraber etkisi daha da artan bu ateşli silahın ilk zamanlar gülleleri taş iken, zaman içinde yerini madene bırakmış ve demirden yapılmaya başlanmıştır. Osmanlıların Rumeli'ye geçişinden sonra hızla gelişen topçuluk, fetihlerle beraber büyük gelişme göstermişti. Top ve topçuluk konusundaki gelişmelerin, yerli ve yabancı bir çok araştırmacı tarafından XVI. yy'da devam ettiğini⁶⁰⁶, XVII. yüzyılda ise Avrupa karşısında gerilemede olduğu hatta Osmanlı toplarının Avusturya toplarına göre daha ağır ve hantal olduğu idda edilmiştir⁶⁰⁷. Ancak XVII. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, devletin top dökümünde gerekli ham maddelerin temini, birbirinden farklı ağırlık ve çaplarda topların dökümü, döküm faaliyetlerinde uzman kişilerin istihdamı, topların savaş alanlarına nakli ve savaş alanlarında testi noktasındaki başarıları devam etmiştir. Hatta Osmanlı toplarının, Avusturya toplarına nazaran daha hafif ve taşınabilir özellikte olması, Osmanlı topçuluğu varlığını ve başarısını XVII. yüzyıl sonlarında da korumuştur⁶⁰⁸.

1695 ve 1696 Avusturya seferleri için mali ve lojistik anlamda hazırlıklar sürerken, seferde kullanılacak topların Tophane-i âmirede dökümü için topçubaşı ve Tophane Nazırı görevlendirilmişti. Devletin sefer sırasında izleyeceği savaş stratejisine bağlı olarak⁶⁰⁹ ordu ile beraber götürülecek ve Tuna Donanması'nda kullanılacak çeşitli ebat ve çaplarda topların dökülmesine topçubaşı ve Tophane Nazırı arasında yapılan uzun görüşmelerden sonra karar verilmişti⁶¹⁰.

Farklı ebat ve çaplarda dökülecek toplar için ilk mesele, döküm için gerekli ham maddenin tedariki idi. Dökümde kullanılacak malzeme ve mühimmatın temini görevi de topçubaşı ve Tophane Nazırı'na verilerek döküm faaliyetleri başlatılmıştı⁶¹¹. Tophane-i

⁶⁰⁶ Mücteba İlgürel, "Osmanlı Topçuluğunun İlk Devirleri", *Prof Dr. Hakkı Dursun Armağanı*, İstanbul 1995, s.293-293.

⁶⁰⁷ Mücteba İlgürel, "Osmanlı Devleti'nde Ateşli Silahlar", *Yeni Türkiye (701 Osmanlı Özel Sayısı 1)*, 31, 2000, s.615 ; VR.J. Pary, "İslam'da Harb Sanatı", *Tarih Dergisi*, 27-29, İstanbul 1973, s.213.

⁶⁰⁸ Gabor, *Barut, Top ve Tüfek*, s.92-93, 104-5.

⁶⁰⁹ Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş*, s.133.

⁶¹⁰ BOA, *MAD*, 9879, s.173, 8 B 1106 (22 Şubat 1695).

⁶¹¹ Tophane Nazırı'na gönderilen hüküm için bk. BOA, *MD*, 106, s.73, h.266 ; *MAD*, 9879, s.47.

âmirede dökülen toplar, daha hafif, emniyetli ve geri dönüşüme imkan sağladığı için⁶¹² çoğunlukla bakır olmakla beraber, kalay, demir ve çelik kullanılmıştı⁶¹³.

Top dökümü için hemen bakır tedarikine gidilmişti. Balkanlardaki ocaklardan sağlanan bakırın üretimi sınırlı olduğundan özellikle Anadolu'da Küre Madeni'nden bakır tedarik olunmuştu⁶¹⁴. Bakıra olan ihtiyacın artması ve mevcut bakır madenlerinin ihtiyaca cevap verememesi nedeniyle eski, kırık ve işe yaramaz durumdaki toplar ile humbara parçalarının eritildikten sonra kullanılmasına karar verilmişti⁶¹⁵.

Top dökümünde kullanılacak bakır birkaç şekilde tedarik olunmuştu. Bunlardan ilki satın alma sureti ile temin idi. Bakır İstanbul ve Edirne'den satın alınmıştı⁶¹⁶. İstanbul'dan bakır alımı için Tophane Emini görevlendirilmişti⁶¹⁷. İstanbul'dan satın alınan bakırın her bir kıyyesi için 113 akçe ödenirken⁶¹⁸, Tuna Nehri Donanması'nda kullanılacak topların dökümü için de ayrıca bakır satın alınmıştı⁶¹⁹.

Bakır ikinci olarak Anadolu'da bulunan Gümüşhane ve Küre-i Nühas madenlerinden tedarik olunmuştu. Bu madenlerdeki bakırdan bir kısmı halkın elinde bulunduğu gibi, bakırın büyük kısmı henüz çıkarılmamış durumda idi. Halkta bulunan bakırın satın alınması veya borçlarına karşılık tahsil edilmesi⁶²⁰, madende bulunanların ise hazır hale getirilmesi için maden ve mukataa eminleri görevlendirilmişlerdi⁶²¹. Bu kişiler tarafından temin olunan bakır Tophane-i âmireye gönderilmişti⁶²². Ancak bunların yeterli gelmemesi nedeni ile İzmir halkından da bakır satın alınmıştı⁶²³.

Son olarak da kalelerde bulunup kullanıma müsait olmayan top ve humbara kırıkları, özellikle kullanılan kalayın iyi karışıp kaynaşması için Tophane-i âmireye gönderilerek

⁶¹² Vr. J. Pary, “ Osmanlı İmparatorluğu'nda Kullanılan Harb Malzemelerinin Kaynakları”, trc.Salih Özbaran, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 3, İstanbul 1973, s.41.

⁶¹³ Gabor Agoston, *Barut, Top ve Tüfek (Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi)*, çevr. Tanju Akad, İstanbul 2006, s.30. Ümit Koç, “XVI.Yüzyıl Anadolu'sunda Top Dökümü, Gülle ve Fındık Yapımı”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 162, İstanbul 2006, s.63-68.

⁶¹⁴ Tophane-i âmirede dökülecek toplar a bakır tedariki için Küre-i nühas Emini'ne yazılan 16 CA 1107 (23 Aralık 1695) tarihli hüküm için için bk. BOA, *MAD*, 9880, s.117.

⁶¹⁵ BOA, *MAD*, 9879, s.18-19 ; *MAD*, 9880, s.111, 16 CA 1107 (23 Aralık 1695).

⁶¹⁶ Yeni dökülecek toplar için Edirne'de Ali Paşa Çarşısı'nda bulunan bakırın satın alınarak İstanbul'a gönderilmesi için Edirne Kadısı ve bostancıbaşına gönderilen 2 CA 1107/9 Aralık 1695 tarihli hüküm için bk. BOA, *MAD*, 9880, s.142.

⁶¹⁷ BOA, *MAD*, 9880, s.17, 18 M 1107 (29 Ağustos 1695).

⁶¹⁸ BOA, D.BŞM, 1061/31, 3 L 1106 (17 Mayıs 1695).

⁶¹⁹ BOA, D.BŞM, 1061/56, 8 N 1106 (22 Nisan 1695).

⁶²⁰ İstanbul ahalisinden Ömer adlı kişide bulunan 450 kıyye bakırın devlete olan borcu karşılığında tahsil olunarak Tophane Nazırı'na teslim edilmesi için İstanbul Kaymakamı'na gönderilen 10 L 1107/13 Mayıs 1696 tarihli hüküm için için bk. BOA, *MAD*, 9880, s.334.

⁶²¹ BOA, *MAD*, 9880, s.55,117.

⁶²² BOA, *MAD*, 9880, s.140.

⁶²³ BOA, *MAD*, 9880, s.143, 2 C 1107 (8 Ocak 1696).

mayalık olarak kullanılmıştı⁶²⁴. Anadolu⁶²⁵ ve Rumeli'deki kalelerde bulunan kırık ve kullanılmayan demir toplar ve humbara parçaları mayalık olarak kullanılmak üzere İstanbul'a gönderilmişti⁶²⁶. Özellikle Belgrat Kalesi ve Tuna Nehri'nin iki yakasındaki kaleler ile⁶²⁷ Özi, Taman ve Akkerman kalelerinde kırık ve kullanılmayan toplar ile⁶²⁸ demir İngiliz topları ve humbara parçaları karadan arabalarla iskelelere ve daha sonra Karadeniz yolu ile gemilerle İstanbul'a gönderilerek topçubaşına teslim edilmişti⁶²⁹.

Yeterli miktarda bakırın yanı sıra, top dökümünde has kalay, ham demir, Mısır otu, pamuk yağı, çelik, çivi, Frenk teli, çam kömürü ve odun kullanılmıştı. Kullanılan malzemeler İstanbul Kaymakamı, Hassa Mimarbaşı ve topçubaşı tarafından temin olunmuştu⁶³⁰. Kalay, çelik, pamuk yağı ve Mısır otu, İstanbul'dan temin edilirken, demir Samakov Madeni'nden tedarik olunmuştu. Bunların yanı sıra gerekli olan madenin eritilip kalıba sokulmasını sağlayan kömür, İstanbul ve Galata'dan tedarik olunmuştu. Ancak temini sağlanan kömür yeterli gelmeyince İzmit'ten çam kömürü temin edilmişti⁶³¹.

Topların atım ve koşum takımları için topçubaşı tarafından; demir kundak, demir altı sarma, burgu civatası, demir boru, çam ağacı civatası, ağaç kundak, döşeme ağaç, çam ağacı, keçe, el keseri, el demiri, kirpas, çelik ve çeşitli türde çivi tedarik olunmuştu⁶³².

1695 ve 1696 yıllarında Avusturya üzerine düzenlenen bu seferlerde kullanılan başlıca toplar; *balyemez, kolonborna, şahi, havan, koğuş ve yan topu* idi⁶³³. Bu topların Tophane-i âmiredeki fırınlarda dökülmesi düşünülmüştü. Ancak fırınlar top dökümüne elverişli olmadığından Tophane Nazırı tarafından tamirden geçirilmişti⁶³⁴. Top dökümünde marangoz, ırgat, hamal, kalaycı, fırıncı, saka, baltacı ve demirciler çalışmışlardı⁶³⁵.

Sefer için Tophane-i âmirede dökülen toplar, ağır ve hafif çapta toplar olmak üzere iki kısım idi. Ağır toplar kolonborna ve humbara havanları idi. Kolonbornalardan 11 kıyyelik yuvarlak atanlar 58 kantar (3.112 kg), 9 kıyyelik yuvarlak atanlar 50 kantar (2.700 kg), 7 kıyyelik yuvarlak atanlar 40 kantar (2.160 kg), 5 kıyyelik yuvarlak atanlar 30 kantar (1.620 kg), 3 kıyyelik yuvarlak atanlar 25 kantar (1.350 kg) ağırlığında idi. Humbara havanlarından

⁶²⁴ Salim Aydüz, *XV ve XVI. Yüzyılda Tophane-i Âmire ve Top Döküm Teknolojisi*, Ankara 2006, s.232-33.

⁶²⁵ Antalya Kalesi'nde bulunup kullanıma müsait olmayan kırık topları at ve katırlarla Mudanya İskelesi'ne nakledilerek İstanbul'a gönderilmişti. Bk. BOA, *MAD*, 9880, s.127, 20 CA 1107 (27 Aralık 1695).

⁶²⁶ BOA, *MAD*, 9879, 18-19. ; *MAD* 9880, s.111, 16 CA 1107 (23 Aralık 1695).

⁶²⁷ BOA, *MAD*, 9880, s.44, 9 RA 1107 (18 Ekim 1695).

⁶²⁸ BOA, *MAD*, 9880, s.44.

⁶²⁹ BOA, *MAD*, 9879, s.18-19. *MAD*, 9880, s.299.

⁶³⁰ BOA, *MAD*, 3119, vr.160b ; *MAD*, 5432, s.19.

⁶³¹ BOA, *MAD*, 9879, s.47, Gurre-i RA 1106 (20 Ekim 1694).

⁶³² BOA, *MAD*, 3119, vr.160b-161a.

⁶³³ Abdülkadir Özcan, "Osmanlı Devleti'nin Askeri Yapısı", *Türkler*, X, Ankara 2002, s.112.

⁶³⁴ BOA, *MAD*, 9880, s.298, 9 N 1107 (12 Nisan 1696).

⁶³⁵ BOA, *MAD*, 5432, s.22.

70 kıyyelik yuvarlak atanlar 22 kantar (1.188 kg), 35 kıyyelik yuvarlak havan topları ise 15 kantar (810 kg) ağırlığında idi⁶³⁶. Bunlar ağır kuşatma sahra topları idi. Bu toplar Avrupa devletleri tarafından da savunma amaçlı olarak yaygın olarak kullanılmakla beraber, oldukça itibar edilmekteydi⁶³⁷.

Havan humbarası ve kolonbornalar, ağırlıkları nedeni ile ordunun hareketini yavaşlatmasının yanı sıra, Avusturya'nın, devletin izleyeceği savaş stratejisi konusunda bilgi sahibi olmasını önlemek için⁶³⁸ ordunun hareketinden birkaç hafta önce bir miktar topçu askeri ve bir çorbacı ile beraber⁶³⁹ Karadeniz yolu ile Tuna Nehri'ne kıyısı bulunan Vidin⁶⁴⁰ ve Varna'ya gönderilmişti⁶⁴¹. Vidin'e gönderilenler gemilerle doğrudan Belgrat'a gönderilirken, Varna'ya gönderilenler, çevre kazalardan tutulan öküz arabalarıyla önce Rusçuk'a, buradan da gemilerle Belgrat'a nakledilmişti⁶⁴².

Ordu ile beraber götürülecek hafif topların başında *şâhi* toplar gelmekteydi. Şahi toplar 1'er kıyyelik (1.250 gr) yuvarlak atar olup, bir atın taşıyabileceği kadar hafif 1 kantar (54 kg) ağırlığında idi⁶⁴³. Bu top, hafifliği nedeni ile ordunun hareket kabiliyetine her hangi bir sınırlama getirmemesinin yanı sıra, aynı zamanda hareket halinde iken orduya savunma imkanı da sağlamıştı⁶⁴⁴. Bu toplar atım ve koşum takımları ile gemilerle Ereğli İskelesi'ne, buradan öküz arabaları ile topçubaşı ve Topçu Ocağı asker ve ortaları⁶⁴⁵ tarafından Edirne'ye nakledilmişti⁶⁴⁶.

Şahi toplardan daha küçük çapta olanlar ise Tuna Nehri Donanması'ndaki gemilerde kullanılan *koğuş, yan ve saçma topları* idi. Koğuş toplarının 2'şer kıyye (2,5 kg) atar ve yan toplar ise 100'er dirhem (300 gr) gülle atar şeklinde dökülmüştü. Bu toplar daha çok Tuna Nehri Donanması'nda bulunan firkate, kalite ve şayka gibi miri gemilere istihdam edilmişti. Ancak bazı firkatelerin bozularak yenilerinin yapılması gerektiğinden bunların üzerinde bulunan yan ve koğuş topları alınarak, yeni inşa edilen gemilere takılmıştı⁶⁴⁷. Tophanede dökülen koğuş ve yan topları Rusçuk'ta kışlamakta olan firkatelerin topçubaşına teslim edilmişti. Ayrıca Belgrat'ta kışlayan kaliteler için koğuş ve 100'er dirhem (300 gr) atar yan

⁶³⁶ BOA, MAD, 3119, vr.160b.

⁶³⁷ Aydüz, *Tophane-i Âmire*, s.352-55 ; Murphey, *Ordu ve Savaş*, s.133.

⁶³⁸ Murphey, *Ordu ve Savaş*, s.133.

⁶³⁹ BOA, D.BŞM, 1060/ 27, 24 N 1106 (8 Mayıs 1695).

⁶⁴⁰ BOA, D.BŞM, 1060/ 45, 25 N 1106 (9 Mayıs 1695).

⁶⁴¹ BOA, KK, 2763, s.266, 25 Ş 1107 (30 Mart 1696).

⁶⁴² BOA, KK, 2763, s.266.

⁶⁴³ BOA, MAD, 3119, vr.160b ; Agoston, *Barut, Top ve Tüfek*, s.121-22.

⁶⁴⁴ Murphey, *Ordu ve Savaş*, s.133.

⁶⁴⁵ BOA, MD, 106, s.59, h.213.

⁶⁴⁶ BOA, MAD, 9879, s.296, 3 N 1106 (17 Nisan 1695) ; *Nusretnâme*, s.34.

⁶⁴⁷ BOA, MAD, 9879, s.144, 20 C 1106 (5 Şubat 1695).

topu ve daha küçük çapta olan saçma topları Tophane-i âmirede döküldükten sonra Belgrat'a gönderilmişti⁶⁴⁸.

Tablo 11: Tophane-i âmirede Dökülen Toplar⁶⁴⁹:

1695 Avusturya Seferi				1696 Avusturya Seferi			
Top Çeşidi	Top sağlanan Yer	Topların ağırlığı (kıyye)	Topların Sayısı	Top Çeşidi	Top sağlanan Yer	Topların ağırlığı (kıyye)	Topların Sayısı
Kolonborna	Tophane	11	3	-	Tophane	-	-
Kolonborna	Tophane	9	2	-	Tophane	-	-
Kolonborna	Tophane	7	5	Kolonborna	Tophane	7	2
Kolonborna	Tophane	5	5	Kolonborna	Tophane	5	2
Kolonborna	Tophane	3	5	Kolonborna	Tophane	3	7
Şahi	Tophane	1	40	Şahi	Tophane	1	35
Havan	Tophane	70	3	Havan	Tophane	0,5	2
Havan	Tophane	35	3	Havan	Tophane	36	4
Şahi	Tophane	5	2	Şahi	Tophane	-	-
Yantopu	Tophane	100 (dirhem)	28	Yantopu	Tophane	100 dirhem	60
Koğuş	Tophane	1,5	4	Koğuş	Tophane	-	-
Balyemez	Tophane	?	20	Balyemez	Tophane	?	8
Toplam	-	-	120	Toplam	-	-	120

1695 yılında sefer hazırlıkları sürerken Tophane Nazırı ve topçubaşı tarafından 22 Ağustos 1694'te dökülmeye başlanan toplar 12 Temmuz 1695'de tamamlanmıştı. Bu tarihler arasında 20 adet (3, 5, 7, 9 ve 11'er kıyye atar yuvarlak atar) kolonborna, 20 adet büyük balyemez, 40 adet (1 kıyye yuvarlak atar) şahî top, 6 adet (35 ve 70'er kıyye yuvarlak atar) havan topu dökülmüştü. Ayrıca Tuna Donanması'ndaki kalite ve firkatelerde istihdam edilmek üzere 2 adet (5 kıyyelik yuvarlak atar), 100'er dirhem (300 gr) yuvarlak atar 28 adet yan topu, 12 adet (1 kıyyelik yuvarlak atar), 1,5 kıyyelik (2,4 kg) atar 4 koğuş topu Tophane-i âmirede dökülmüştü⁶⁵⁰. Bu yıl sefer için dökülen topların büyük çoğunluğu hafif kuşatma sahra topları olmakla birlikte, az sayıda ağır kuşatma toplarından olan kolonborna ve humbara havan toplarından oluşmaktaydı. Bu durum, daha hızlı ve seri olarak hareket etmenin yanı sıra, Tımsıvar Kalesi'nin güvenliği amacıyla Avusturya'ya ait Lipova, Lugoş ve Sebeş gibi küçük çapta kalelerin ele geçirilmesi için yapılan hareket planından kaynaklanmıştı. Nitekim Belgrat'tan Tımsıvar'a geçilirken, 100 (1'er kıyye atar) şahî top,

⁶⁴⁸ BOA, DBŞM, 802, s.4

⁶⁴⁹ BOA, MAD, 3119, vr.160 ; MAD, 173, vr.21a-b.

⁶⁵⁰ BOA, MAD, 3119, vr.160a, 162a ; MAD, 5432, s.45.

10 (3 ve 5'er kıyye atar) kolonborna, 6 (3'ü 35 kıyye, 3'ü 70'er kıyye yuvarlak atar) havan topu ordu ile beraber götürülmüştü⁶⁵¹.

1696 Avusturya Seferi için Tophane-i âmirede 11 adet (3, 5 ve 7'er kıyye yuvarlak atar) kolonborna, 35 (1 kıyye yuvarlak atar) şahi top, 2 adet (0,5 kıyyelik yuvarlak atar), 61 adet (100 dirhemlik yuvarlak atar) şayka topu, 4 adet (35 kıyye yuvarlak atar) havan topu dökülmüştü⁶⁵². Bu yıl dökülen ağır topların azlığı, geçen yıldan elde bulunan aynı cins topların mevcudiyetinden kaynaklanmıştı. Üstelik bu yıl sadece Tımışvar Kalesi'nin Avusturya'ya karşı savunulmasına ağırlık verilip, bir an önce Tımışvar'a varma ve hızla hareket etme ve Avusturya ile yapılacak bir meydan muharebesinde ordunun manevra kabiliyetini artırma düşüncesi, küçük topların dökümünü gerekli kılmıştı. Ayrıca toplar Tımışvar tarafına geçirileceğinden, buradaki nehirlerin yoğunluğu ve arazi yapısının sulu ve bataklık alanlardan oluşması nedeni ile ağır topların hareketine engel oluşturacağı devlet tarafından düşünülmüştü. Nitekim ordu Belgrat'tan Paçova'ya geçerken ağır toplardan sadece 8 kolonborna ile 4 (35 kıyyelik yuvarlak atar) havan topu götürülürken, daha hafif olan 85 adet (1 kıyye atar) şahi top götürülmüştü⁶⁵³.

Avusturya ordusundan ele geçirilen toplar teknik özellik, çap ve ağırlık olarak Osmanlı toplarından pek farklılık arz etmemekle beraber, bu toplarının ağır kuşatma sahra topları olduğu ve Avusturya'nın büyük bir kuşatmaya hazırlandığı anlaşılmaktadır. 7 Eylül 1695'de Lipova Kalesi'nin fethi ile bu kalede bulunan toplardan; 6 balyemez, 9 kolonborna, 18 şahidarbezen, 23 misket ve 5 havan topu ele geçirilmişti⁶⁵⁴. Ayrıca 25 Eylül 1695'de fetholunan Sebeş Kalesi'nden 6 adet (10 kıyyelik yuvarlak atar) nakışlı balyemez, 19 adet (3, 5 ve 7'er okkalık yuvarlak atar) kolonborna, 10 adet (1 ve 1,5 okkalık yuvarlak atar) şahidarbezen; 8 adet (200 ve 300'er dirhemlik yuvarlak atar) misket, 1 demir saçma ve 2 (35 okkalık yuvarlak atar) büyük havan topu ele geçirilerek topçubaşına teslim olunmuştu. Ele geçirilen nakışlı balyemez ve kolonbornalar, Tuna Nehri üzerinden gemilerle Karadeniz'e çıkarılarak İstanbul'a götürülüp Sarayburnu'na konulmuştu⁶⁵⁵.

⁶⁵¹ *Nusretnâme*, s.65.

⁶⁵² BOA, MAD, 173, vr.21a-b.

⁶⁵³ *Nusretnâme*, s.163.

⁶⁵⁴ *Nusretnâme*, s.76. Raşid ise bu kaleden 39 balyemez ve kolonborna ve 6 havan humbarası olduğunu söyler. Bk. Raşid, *Tarih* s.337. Zafername'de ise 44 topla ile beraber 700 humbara ve 10.000 güllenin geçirildiğini belirtir. bk. Nedim, *Zafernâme* vr.4b. Şem'dânizâde ise 39 top ile 5 havan humbarasının ele geçirildiğini belirtir. Bk. Şem'dânizâde Fındıklı Süleyman Efendi, *Mîr'i't-Tevârih*, Yüksek Lisans Tezi, Haz. Mustafa Öksüz, İstanbul 2009, s.258. Ele geçirilen barut, çivi ve diğer mühimmat için bk. BOA, D.BŞM, 1079/ 97, 29 RA 1107 (7Ekim 1695).

⁶⁵⁵ BOA, D.BŞM, 1078/36, 9 RA 1107 (18 Ekim 1695) ; *Nusretnâme*, s.99-100.

1696 senesinde Tımışvar'ı kuşatmaya gelmiş bulunan Avusturya taburu ile 26 Ağustos'ta Buldur'da girişilen muharebede 22 adet top ele geçirilmişti. Ele geçirilen toplar sefer devam ettiği için hemen orduya istihdam olunmuştu. Bunlardan 2 kolonborna ve 5 şahi top Rumeli koluna, 3 kolonborna ve 7 şahi top Anadolu koluna, 2 şahi top yeniçeri ağası koluna, 3 şahi top veziriazam kethüdası koluna istihdam olunmuřtu⁶⁵⁶. Ayrıca Tuna Kaptanı Mehmed Paşa tarafından Tise Nehri ağzında sıkıştırılarak batırılan Avusturya donanmasına ait iki kalyondan 17 top ele geçirilerek Belgrat Kalesi'nde istihdam edilmiřti⁶⁵⁷. 24 Eylöl'de Morovik Palangası'nın fethi ile palangada bulunan 1 şahi, 5 misket topu ile 1 kırık havan topu ele geirilmiřti⁶⁵⁸. Bunlardan 7 adet (7 ve 9'ar kıyyelik yuvarlak atar) demir top Belgrat Kalesi'ne bırakılırken, 2 adet (100'er dirhemlik yuvarlak atar) tunç misket topu Tuna Donanması'nda istihdam edilmiřti⁶⁵⁹.

Topların yanı sıra diğer bir Tophane mühimmatı da, toplarla atılan ve **yuvarlak** adı verilen güllerdi. Yuvarlaklar çok eski zamanlarda taştan imal olunduğu gibi, daha sonra demir ve mermerden yapılmıştı. Rudnik, Ba, Banaluka ve Kamangrad demir madenlerinde çeşitli çapta ve ihtiyaç miktarınca her yıl dökülen yuvarlaklardan bir kısmı devlet merkezine, diğer bir kısmı da seferlerde kullanılmak üzere çeşitli kalelere gönderilirdi⁶⁶⁰. Yuvarlak için tedarik olunan demir genellikle Rumeli'nden Samakov ve Kandiye kazasına tabi Samakovcuk'tan tedarik olunmaktaydı. Özellikle Samakovcuk Madeni Tophane-i âmirede her yıl dökülecek yuvarlaklar için 200 kantar ham demir vermekle yükümlüydü⁶⁶¹. Ancak yuvarlak dökümü bu madenlerin bulunduğu atölyelerde yapıldığı gibi, atölyelerin müsait olmaması durumunda İstanbul Kârhanesi'ne gönderilerek dökülmüřtü⁶⁶². Orduyla beraber götürülecek yuvarlakların yanı sıra Belgrat'a yuvarlak dökücüler de görevlendirilerek, gerekli yerlerde dökülmesi sađlanmıřtı⁶⁶³. Devlet gerekli malzemeyi savaş alanına yakın bölgelerden temin ederek, taşıma ve nakliye sıkıntısı yanında, zaman ve para yönünden kazançlı çıkmaktaydı. Hatta elde kalan malzeme gerektiğinde yeniden değerlendirilmek üzere ham madde ve mayalık olarak kullanılmıřtı⁶⁶⁴.

⁶⁵⁶ *Nusretnâme*, s.197-98.

⁶⁵⁷ *Nusretnâme*, s.203.

⁶⁵⁸ *Nusretnâme*, s.210-11.

⁶⁵⁹ *Nusretnâme*, s.212.

⁶⁶⁰ Midhat Sertoğlu, "Yuvarlak", *Osmanlı Tarih Lûgati*, İstanbul 1986, s.371.

⁶⁶¹ BOA, KK, 2763, s.320.

⁶⁶² BOA, MAD, 9880, s.258, Gurre-i ř 1107 (6 Mart 1696).

⁶⁶³ Belgrat'a gönderilen yuvarlak dökücü ustalar için bk. D.BşM, 1086/88.

⁶⁶⁴ Pary, "İslam'da Harb Sanatı", s.208.

1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde toplarda kullanılacak yuvarlakların, taş ve mermere göre daha etkili olan ve Osmanlı coğrafyasında bol miktarda bulunan demir madeninden imal edilmesine karar verilmişti⁶⁶⁵. Yuvarlak imali, öncelikle İstanbul'da Tophane-i âmire ve Kağıthane'deki dökümhanelerde yapıldığı gibi, Erzurum Cebhanesi ve Kığı demir madeninde dökülen yuvarlaklar Trabzon İskelesi'ne nakledildikten sonra, buradan gemilerle İstanbul'a getirtilmişti⁶⁶⁶. Samakov ve Strekabze demir madenlerinde yuvarlak dökümüne karar verilerek, bu madenlere Kağıthane Dökümhanesi'nde bulunan dökücü ustaları⁶⁶⁷ ile humbaracıbaşı gönderilmişti⁶⁶⁸. Belgrat Kalesi ve Bosna'daki Beneluka'da da yuvarlak dökümü yapılmıştı. Dökülen yuvarlakların bir kısmı orduyla beraber götürülürken, büyük kısmı İstanbul'dan gemilerle Belgrat Kalesi'ne gönderilmişti. Kağıthane ve Tophane dökümhanelerinde imal olunacak yuvarlak için ham demir satın alınmıştı.

Tophane-i âmirede dökülecek yuvarlaklar için kullanılacak malzeme, topçubaşı tarafından önceden belirlenerek satın alınmıştı. Dökümde kullanılacak başlıca malzeme; saf demir kundak, demir torba, demir cıvata, demir sarma, zincir, çivi tabağı, büyük sargı, orta sargı, çeşitli iğne, harar, el keseri, el demiri, kılavuz burgusu, madeni balta, külünk, bayağı keçe, sade burğu, elvah ve çam ağacı ve pamuk yağı idi⁶⁶⁹.

Dökümhanelerde yuvarlakların imalinde marangoz, ocak dökücüsü ve demir ocakçıları çalıştırılmıştı⁶⁷⁰. Tophane-i âmirede dökülen yuvarlakların ağırlıkları 1-70'er kıyye (1.250 gr - 90 kg) ve 100'er dirhem (300 gr) ağırlığında olup bunların ağırlıkları dökülen topların çapına ve sayısına göre ayarlanmıştı⁶⁷¹.

1695 Avusturya Seferi için Tophane-i âmirede; 1 kıyyelik (1.250 gr) 4.800, 9 kıyyelik (11.250 gr) 3200, 7 kıyyelik (9.750 gr) 8.000, 5 kıyyelik (6.250 gr) 8.000, 3 kıyyelik (3.750 gr) 8.000 ve 1 kıyyelik 20.000 olmak üzere toplam 52.000 yuvarlakla beraber, 70 kıyyelik (87,5 kg) 750 adet ve 35 kıyyelik (43,5 kg) 750 adet olmak üzere toplam 53.500 yuvarlak dökülmüştü. Dökülen yuvarlakların çoğu Karadeniz'den Tuna Nehri'ne oradan da gemilerle

⁶⁶⁵ Aydüz, *Tophane-i Âmire*, s.237.

⁶⁶⁶ Erzurum Cebhanesinde ve Kığı demir madeninde dökülen yuvarlakların tamamının arabalarla Trabzon İskelesi'ne oradan gemilerle İstanbul'a gönderilmesi için Erzurum Valisi ve Trabzon Paşası'na gönderilen 16 CA 1107/23 Aralık 1695 tarihli hüküm için bk. BOA, *MAD*, 9880, s.116.

⁶⁶⁷ Kağıthane Dökümhanesi'nde bulunan dökücü ustalarından dördünün Samakov ve Strekabze madenlerine gönderilmesi için İstanbul Kaymakamı, defterdar vekili ve topçubaşı vekiline gönderilen 20 RA 1107/29 Ekim 1695 tarihli hüküm için bk. BOA, *MAD*, 9880, s.50.

⁶⁶⁸ BOA, *MAD*, 9880, s.111, 25 R 1107 (3 Ekim 1695).

⁶⁶⁹ BOA, *MAD*, 3119, vr.160b-161a.

⁶⁷⁰ BOA, *MAD*, 3119, vr.161a.

⁶⁷¹ BOA, *MAD*, 4578, s.10.

Belgrat Kalesi'ne gönderilmişti⁶⁷². Belgrat'tan Tımişvar'a geçilirken, toplarla beraber 53.500 adet yuvarlağın tamamı karşı tarafa götürülmüştü⁶⁷³.

1696 Avusturya Seferi hazırlıkları sürerken Kağıthâne Dökümhanesi'nde 1 kıyyelik (1.250 gr) 481, 1,5 kıyyelik (1.875 gr) 757, 3 kıyyelik (3.750 gr) 600 ve 5 kıyyelik (6.250 gr) 600 adet olmak üzere toplam 2438 adet yuvarlak dökülmüştü⁶⁷⁴. Ordu ile gönderilecek 10 şahi top için 1.000 adet yuvarlak da Tophane-i âmirede döküldükten sonra 16 Nisan'da arabalarla Edirne'ye sevk edilmişti⁶⁷⁵. Ayrıca Erzurum Cebehanesi'nde dökülen 777 adet yuvarlak⁶⁷⁶ ve Sakız Adası Kalesi'nde bulunan çeşitli çaplarda 2.000 adet yuvarlak İstanbul'a getirilmişti⁶⁷⁷. Bu seferde kullanılacak yuvarlakların büyük çoğunluğu ise Belgrat Kalesi'nde dökülmesi için kale muhafızı İbrahim Paşa görevlendirilmişti⁶⁷⁸. Belgrat Kalesi'nde dökülecek yuvarlakların ağırlığı 0,5 (650 gr) ve 1,5 kıyye (2 kg) arasında olması düşünülmüştü. Yuvarlak dökümü için Bosna'daki Beneluka Kalesi'nden yuvarlak döküm ustaları ile kalcılar (top ayrıştırıcısı) getirtilerek⁶⁷⁹, Ocak ayında 28.000 adet yuvarlak dökülmüştü⁶⁸⁰. Bunların yeterli gelmemesi üzerine Mart ayında Topçu Ocağı çorbacılarından Azaklı Ali tarafından Ahtabolu Karhânesi'nden tedarik olunan 60.000 adet yuvarlak Ahtabolu İskelesi'nden gemilerle Varna'ya, buradan öküz arabalarıyla Rusçuk'a, oradan yine gemilerle Belgrat'a gönderilmişti⁶⁸¹. Belgrat'a gönderilen yuvarlaklardan 15.000'i Tımişvar Kalesi'nin savunmasında kullanılmak için kurulan köprüden geçirilirken, diğer bir kısmı da üstü-açık kayıklarla Pañçova Sahrası'na geçirilmişti⁶⁸².

Toplarla beraber veya ayrı olarak kullanılan diğer bir ateşli silah ise *humbara* idi. Kale kuşatmalarında top kadar etkileyici bir gücü olan humbara, demir veya tunçtan dökülmekteydi. İçi boş ve yuvarlak olarak yapıldıktan sonra içine patlayıcı maddeler konarak düşmana atılmakta idi⁶⁸³. Osmanlı ordusunda Topçu Ocağı bünyesinde Humbaracı Ocağı bulunuyordu. Humbaralar Cebeci Ocağı'nda imal edilir ve yine cebeciler tarafından kullanılırdı⁶⁸⁴. Humbaraların bir kısmı elle atılırken, diğer bir kısmı da havan topuyla

⁶⁷² BOA, MAD, 3119, vr.161a.

⁶⁷³ Nusretnâme, s.65.

⁶⁷⁴ BOA, MAD, 4578, s.9.

⁶⁷⁵ BOA, D.BŞM, 1112/78, 16 N 1107 (19 Nisan 1696).

⁶⁷⁶ BOA, MAD, 4578, s.6.

⁶⁷⁷ BOA, MAD, 9880, s.145, 20 CA 1107 (27 Aralık 1695).

⁶⁷⁸ BOA, D.BŞM, 1090/78.

⁶⁷⁹ BOA, MAD, 9880, s.181.

⁶⁸⁰ BOA, D.BŞM, 1092/59, 13 C 1107 (19 Ocak 1696).

⁶⁸¹ BOA, D.BŞM, 1104/72, 15 Ş 1107 (20 Mart 1696).

⁶⁸² Nusretnâme, s.163

⁶⁸³ Gabor, *Barut, Top ve Tüfek*, s.101.

⁶⁸⁴ İlgürel, "Ateşli Silahlar", s.617.

fırlatılmaktaydı⁶⁸⁵. Havan topuyla atılana havan humbarası, elle atılana el humbarası adı verilmişti⁶⁸⁶. El humbarası fitilli olup, atıldığı zaman siper çukurlarının üzerini örtecek kadar bir bulut veya gece ışık saçan ateş topları olarak kullanılan ve kolayca tutuşa bilen bir karışıma sahipti⁶⁸⁷.

1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde Cebehane-i âmire, Tophane-i âmire ile Kağıthane Dökümhanesi'nde humbara imal edilmişti. İstanbul'da dökülecek humbaralar için demir, Mısır otu, çam sakızı, urgan, tuğla, harar, siyahi barut, beyaz keçe, kağıt, katran, güherçile, bakır güğüm, kömür tozu kullanılmıştı. Adı geçen mühimmat cebecibaşı tarafından temin edildikten sonra Cebahâne-i âmireye teslim edilmişti⁶⁸⁸. Humbara için gerekli olan mühimmatın çoğu İstanbul'dan satın alınırken, demir Anadolu'daki Balya Kazası'ndan temin olunmuştu. Bu kazadaki maden, topçu ocağından gönderilen bir çorbacı tarafından develerle Bandırma İskeleyi'ne, buradan gemilerle İstanbul'a nakledilmişti⁶⁸⁹. Buradan temin olunan demir yeterli gelmeyince demir ve humbara kırıkları kullanılmıştı. Gerekli demir ve humbara kırıkları topçubaşı tarafından tedarik olunmuştu⁶⁹⁰.

Cebehane-i âmirede yapılacak humbara çeşitleri önceden belirlenmişti. Cebehane'de yapılacak humbaraların başlıcası; “şilte el humbarası”, “tabya el humbarası”, “büyük tabya humbarası” ve “dolma humbara” şeklinde idi. Belirlenen çeşit ve miktarda humbaranın dökümü, marangoz, kürekçi, rençber, mutemet, demirci, kaltakçı, usta ve şakirtler tarafından yapılmıştı⁶⁹¹.

1695 Avusturya Seferi'ne götürülmek üzere Cebehane-i âmirede 25.000 adet şilte el humbarası, 60.000 adet tabya el humbarası ve 3.000 adet büyük tabya humbarası ile 1.000 adet dolma humbara imal edilmişti. İmal olunan humbaralar 200 adet sandık içerisine konulduktan sonra, bunlardan 44.000 adedi arabalarla ordu ile beraber götürülürken, geriye kalanı ise Tuna Nehri yolu ile gemilerle Belgrat'a gönderilmişti⁶⁹². Belgrat'tan Tımışvar'a geçilirken humbaraların 16.500 adeti ordu ile beraber götürülürken, büyük çoğunluğu ise Belgrat Kalesi'nde muhafaza edilmişti⁶⁹³.

⁶⁸⁵ Midhat Sertoğlu, “Humbara”, *Osmanlı Tarih Lûgati*, 1986, s.153.

⁶⁸⁶ M. Zeki Pakalın, “Humbara”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, İstanbul 1971, s.854.

⁶⁸⁷ Pary, “Harb Sanatı”, s.209 ; Gabor, *Barut, Top ve Tüfek*, s.100.

⁶⁸⁸ BOA, *MAD*, 3119, s.147.

⁶⁸⁹ Humbaralar için gerekli olan madenin tedariki için Balıkesir, Balya ve Bandırma kadılarına gönderilen 4 C 1106/20 Ocak 1695 tarihli hüküm için bk. BOA, *MAD*, 9879, s.130.

⁶⁹⁰ BOA, *MAD*, 9879, s.131, 4 C 1106.

⁶⁹¹ BOA, *MAD*, 4578, s.7.

⁶⁹² BOA, *MAD*, 3119, s.149a-b.

⁶⁹³ *Nusretname*, s.65.

1696 yılında sefer hazırlıkları yapılırken Nisan ayında Kağıthane ve Tophane’de bulunan usta, şakirt, marangoz, demirci ve rençberler tarafından 1.804 adet (87.493 kıyye) humbara dökülmüştü. 1.800 adet humbara da Sakız Adası’ndan getirtilmişti⁶⁹⁴. Ayrıca tabyalarda kullanılan tabya humbarasının üretimi için güherçile ve kükürt tedarik olunmuştu. Tedarik olunan maddeler marangozlar tarafından “ökendire” adı verilen demir çubuklar içerisine konulduktan sonra “dibek tokmağı” kullanılarak yapılmıştı. Gerekli karışım yapıldıktan sonra, marangozlar tarafından düzenlenen demir çubuklar içine konulmak suretiyle 167 adet tabya humbarası yapılmıştı. Bu humbaraların üretimi marangoz ücreti ile beraber 567 paraya (2.268 akçe) mal olmuştu⁶⁹⁵. Humbaralar ayrıca satın alınarak tedarik olunmuştu. Her biri 10’ar sağ akçe olmak üzere 1.293 adet “şilte humbarası” ile tanesi 3’er paradan 1.893 el humbarası satın alınmıştı⁶⁹⁶. Ayrıca Sakız Adası Kalesi’nde bulunan 2.500 adet “kebir kazgan” humbarası İstanbul’dan gönderilen gemiyle getirtilerek Cebehane-i âmireye teslim edilmişti⁶⁹⁷.

Sefer sırasında ele geçirilen kalelerde bulunan humbaralar da bir hayli fazla idi. 7 Eylül 1695’de fetholunan Lipova Kalesi’nden 4.615 adet el humbarası⁶⁹⁸ ile 700 adet “kebir humbara” ele geçirilmişti⁶⁹⁹. Ayrıca 25 Eylül 1695’de fetholunan Sebeş Kalesi’nde 10.000 yuvarlak el humbarası ele geçirilerek cebecibaşıya teslim edilmişti⁷⁰⁰.

b-) Tüfek ve Tabanca

Hafif ateşli silahlardan olan tüfek teknolojik ilerlemeyle birlikte gelişme göstermiş, çeşitli tip ve modelde imal edilmiştir. XV.yy’ın ikinci yarısından itibaren imal edilen Osmanlı tüfeklerinin büyük çoğunluğu, bakır ve kalayın karışımından oluşmakta ve tüfek teknolojisi o dönem Avrupa devletleriyle aynı düzeyde bulunmaktaydı⁷⁰¹. Avrupa’da uzun yıllar süren savaşlarda kullanılan maşalı tüfeklerin doldurma ve ateşlemesi zahmetli olmakla beraber tutuşturma hızı da oldukça yavaştı. Üstelik yağmurlu ve fırtınalı havalarda kullanılması da mümkün değildi. Oysa daha XVI. yy’ın başlarında geliştirilmiş bir ateşlemeye sahip olan çakmaklı tüfekler, önceleri karmaşık teknolojisi ve pahalı üretiminden dolayı yaygın hale

⁶⁹⁴ BOA, MAD, 4578, s.9.

⁶⁹⁵ BOA, D.BŞM, 1125/37.

⁶⁹⁶ BOA, D.BŞM, 1099/46,

⁶⁹⁷ BOA, MAD, 9880, s.143, 16 CA 1107 (23 Aralık 1695).

⁶⁹⁸ BOA, D.BŞM, 1079/97, 29 RA 1107 (6 Ekim 1695).

⁶⁹⁹ Nusretnâme, s.76.

⁷⁰⁰ Nusretnâme, s.96-101.

⁷⁰¹ Gabor Agoston, “ Osmanlı İmparatorluğu’nda Harp Endüstrisi ve Barut Teknolojisi (1450-1700), *Osmanlı*, VI, Ankara 1999, s.629.

gelememişti. XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlılar, İspanyol zemberekli tüfeğinden geliştirilmiş olan çakmaklı tüfeklerin yanı sıra, farklı tiplerde çakmaklı tüfekler kullanmayı tercih etmişlerdi⁷⁰². Kullanılan ilk çakmaklı tüfekler, fitilli tüfekler kadar güvenilir değildi. Çakmak barut tablasındaki barutu ateşleyecek kadar kıvılcım çıkaramadığından bu tüfek pek kabul görmemişti. Onun yerini devletin kendi ürettiği fitilli tüfekler almıştı⁷⁰³.

1695 ve 1696 Avusturya seferleri için miri atölyelerde imal edilecek tüfek ve tabancalardan hangilerinin seferde kullanılmalarının daha uygun olacağı yönünde yeniçeri ihtiyarlarının görüşleri alınmıştı. Yeniçeri ihtiyarları uzun boylu tüfek ve tabancaların askerlerin kullanımına daha uygun olacağı yönünde görüş bildirmeleri üzerine, tüfeklerin uzun boylu, tabancaların ise uzun saplı olarak imal edilmesine karar verilmişti⁷⁰⁴.

Merkez kuvvetlerinde piyade askerlerin uzun boylu tüfek kullanmalarının yanında, eyalet kuvvetleri ile miri piyade leventlerin kullanımında da uzun boylu tüfeklere öncelik verilmişti⁷⁰⁵. Ancak bu tüfek ve tabancalar daha ağır ve dolduruşları uzun sürmesine rağmen uzun menzilli ve daha isabetli atış yaptığından devlet tarafından tercih edilmişti⁷⁰⁶. Üstelik bu tüfeklerin namluları, kullanılan yassı çelik levhalar nedeni ile daha güçlü ve dayanıklı idi⁷⁰⁷. Devletin miri atölyelerde ürettiği tüfeklerden her biri 9 kg, silahlardan her biri ise 2 kg ağırlığında idi. Silahlar oldukça hafif olup yeniçeri askerlerinin atış ve manevra kabiliyetini sınırlandıracak her hangi bir etkisi bulunmamaktaydı⁷⁰⁸. Silahlara nazaran daha ağır olmasına rağmen bu tüfeklerin atış menzili, Avusturya tüfeklerine nazaran beşte bir oranında daha fazla olup, 300 metreye kadar ulaşabilmekteydi⁷⁰⁹.

Merkezdeki kapıkulu ordusunun tüfek ve silah ihtiyacı devlet tarafından karşılanırken, eyalet kuvvetlerinin silah ve tüfekle teçhiz edilmesi eyalet valileri ile sancak mutasarrıflarının sorumluluğuna verilmişti. Eyalet kuvvetlerindeki piyade askerlerin çokluğu, tüfeği vazgeçilmez kılmıştı⁷¹⁰.

Eyalet kuvvetlerine tedarik olunan silahlar, kapıkulu ordusuna temin olunan silahlarla aynı idi. Eyaletlere bağlı sancaklardan tahrir olunan piyade ve süvari askerler çifte

⁷⁰² Temel Öztürk, “ Osmanlı Askeri Dönüşümünün XVIII. Yüzyılın İlk Yarısındaki Doğu Seferlerine Tatbiki”, *Tarih Dergisi*, 45, İstanbul 2009, s.60.

⁷⁰³ Gabor Agoston, “ 1453-1826 Avrupa’da Osmanlı Savaşları”, *Top, Tüfek ve Süngü (Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815)*, İstanbul 2002, s.135-36.

⁷⁰⁴ BOA, *MAD*, 9879, s.125, 2 C 1106 (18 Ocak 1695).

⁷⁰⁵ BOA, *KK*, 2763, s.166, 21 C 1107 (27 Ocak 1696).

⁷⁰⁶ Pary, “ İslam’da Harb Sanatı”, s.216.

⁷⁰⁷ Gabor, *Barut, Top ve Tüfek*, s.129.

⁷⁰⁸ Miri atölyelerde üretilen tüfeklerin ağırlıkları için bk. BOA, *MAD*, 920, s.10.

⁷⁰⁹ Murphey, *Ordu ve Savaş*, s.134.

⁷¹⁰ Pary, “İslam’da Harb Sanatı”, s.206.

tabanca ve boylu tüfeklerle teçhiz edilmişlerdi⁷¹¹. Ayrıca eyalet⁷¹² ve sancaklardaki tımarlı sipahi ve cebelüler, boylu tüfek ve çifte tabanca ile teçhiz edildikleri halde sefere katılmışlardı⁷¹³. Bazı eyalet idarecilerine sefere katılacak askerlerin silahla teçhiz edilmesi konusunda emirler verilmişti⁷¹⁴. Bu silahlar, bir çeşit tabanca olan ve karabino adı verilen pistollar idi⁷¹⁵. Yine sancaklardan tahrir olunan piyade sipah serdengeçtileri boylu tüfeklerle teçhiz edilmişlerdi⁷¹⁶.

Arnavutluk, Bosna ve Rumeli'deki kazalardan yazılan miri piyade leventler de ikişer tabanca ve boylu tüfeklerle teçhiz edilmişlerdi⁷¹⁷. Rumeli Eyaleti'nden sefere katılan kapı halkları ile eyalet kuvvetlerinin çifte tabanca ve boylu tüfeklerle teçhiz edilmeleri istenmiş, bunların tabanca ve tüfeklerle teçhiz görevleri de eyalet valileri ile sancak mutasarrıflarına verilmişti⁷¹⁸.

XVII. yüzyılın sonlarında Avusturya üzerine düzenlenen bu seferlerde kullanılacak tüfek ve tabancalar devlet tarafından Cebhane-i âmire ile miri tüfek kârhânelerinde (atölye) imal olunurken, esnafın satışına izin verildiğinden⁷¹⁹, gerektiğinde esnafın sahip olduğu küçük atölyelerden silah satın alınmıştı⁷²⁰. Ayrıca devlet merkezindeki silah tedarik edilemeyen bir kısım askerler, yasaklanmasına rağmen ticaretin yoğun olduğu Macaristan'da meşru olmayan yollarla tedarik etmeleri de bilinen bir gerçektir⁷²¹.

Sefer hazırlıkları yapılırken yeniçerilerin kullanacakları tüfekler konusunda yeniçeri ihtiyaçları ile yapılan görüşmelerden sonra, İstanbul'daki miri atölyeler ile Cebhane-i âmiredeki tüfek işletmelerinde üretilecek tüfek çeşitleri ve sayısı önceden belirlenerek yeniçeri tüfekçibaşına sipariş olunmuştu. 1695 yılı sefer hazırlıkları devam ederken Ekim 1694'te maşalı ve tahtalı olmak üzere 2.000 adet tüfeğin imal edilmesi için yeniçeri tüfekçibaşına sipariş verilmişti. Ancak tüfek atölyesindeki "kaynatmahanenin" yıkık ve üretime elverişli olmadığı, tüfeklerin yetişmeyeceği tüfekçibaşı tarafından bildirilmişti. Bunun üzerine tüfekhanedeki ilgili bölüm, İstanbul Kaymakamı tarafından tamir edildikten

⁷¹¹ BOA, MD, 108, s.193, h.821-828.

⁷¹² BOA, MD, 105, s.99, h. 414.

⁷¹³ BOA, MD, 108, s.103, h.425.

⁷¹⁴ BOA, MD, 108, s.55, h.181.

⁷¹⁵ Pary, "İslam'da Harb Sanatı", s.207.

⁷¹⁶ BOA, MD, 108, s.114, h.469.

⁷¹⁷ BOA, MAD, 10142, s.8; D.BŞM, 1088/54 ; D.BŞM, 1091/31.

⁷¹⁸ BOA, MD, 108, s.89, h.355.

⁷¹⁹ Feridun M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, İstanbul 2010, s.39-40; Mücteba İlgürel, "Osmanlı Devleti'nde Ateşli Silahlar", *Osmanlı*, VI, Ankara 1999, s.608.

⁷²⁰ Gabor Agoston, *Guns For The Sultan Military Power and The Weapons Industry in The Ottoman Empire*, Cambridge 2000, s.95.

⁷²¹ Laajos Gecsenyi, "Turkish Goods and Greek Merchant sını The Kingdom of Hungary in The 16th and 17th Centuries", *Acta Orientalia*, LX/1, Budapest 2007, s.56.

sonra⁷²², 2.000 adet tüfek imal edilmiş ve tüfeklerden her biri 2.000 akçeye mal olmuştu⁷²³. 1694 yılında Varadin’de Avusturya taburları ile girilen mücadelede askerlerin kırılan tüfeklerin çokluğu nedeni ile ocak ayında 1.000 boylu tabanca ile 1.000 boylu tüfeğin daha İstanbul’daki miri atölyelerde yaptırılması için tüfekçibaşına yeni bir sipariş verilmişti. Tüfek ve tabancaların her birinin 1,5 kuruşa mal olacağı hesaplanmıştı. Atölyedeki imkanlar belirtilen sayıda tüfek ve tabanca imaline izin vermediğinden, bu sayıda indirimle gidilerek 500 tabanca ile 500 tüfek yapılması için atölyelere sipariş verilmişti⁷²⁴. Ancak miri atölyelerin tüfek üretimine yeterli düzeyde cevap verememesi, tüfek alımını beraberinde getirmişti. Kaynaklarda tüfek alımının yapıldığı yerler konusunda açık bilgiler bulunmamakla beraber, devletin özel sektöre tüfek imalini yasakladığı bir ortamda⁷²⁵ yabancı tüccarlar devreye girmişti. Seferberlik ilan edildikten sonra Osmanlı silah ihtiyacını gidermek için İngiliz ve Hollandalı tüccarların Osmanlı pazarlarına bol miktarda silah, tüfek ve tüfek kundağı⁷²⁶ getirdikleri bilinen bir gerçektir⁷²⁷.

Askerlerin ihtiyaç duydukları tüfek ve tabancalar, pazarlardan ocak zabıtları tarafından tedarik olunarak Cebehane-i Âmireye teslim edilmişti⁷²⁸. Hassa Bostancı askerleri için gerekli olan tüfekler bostancıbaşı⁷²⁹, Saray-ı atik baltacıları için gerekli olanlar cebecibaşı, yeniçeriler için yeniçeri tüfekçibaşısı tarafından temin edilmişti⁷³⁰. 1695 Avusturya Seferi için bostancıbaşı tarafından hassa bostancı neferleri için İstanbul’dan 100 adet tüfek satın alınarak tüfeklerden her biri için 2480 akçe ödenmişti⁷³¹. Yine Hassa Bostancılar ve saray-ı atik baltacıları için 65 “fitil döşemeli”, 73 “sarma kundaklı” ve 62 “pirinç dubalı” tüfek cebecibaşısı tarafından satın alınarak 2823,5 kuruş ödenmişti⁷³².

Pazarlardaki yabancı tüccarlar dışında en önemli silah ve tüfek teçhizatı, Cebehane-i Âmirenin yanı sıra Edirne Cebehanesi’nden sağlanmıştı. 1696 Avusturya Seferi için sadrazama tabi yeniçeriler için 683 tüfek, 693 silah ve barut yatağı olarak kullanılan 693 “vezne” ile 683 tüfek şeridi, cebecibaşı tarafından Cebehân-i Âmire’den tedarik olunmuştu.

⁷²² BOA, MAD, 9879, s.19; MAD, 3119, vr.149a.

⁷²³ BOA, D.BRZ, 109/12-19.

⁷²⁴ BOA, MAD, 9879, s.125, 2 C 1106 (18 Ocak 1695).

⁷²⁵ Gani Özden, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Silahlı Kuvvetlerinin Harp Sanayi Tesisleri”, *Askeri Tarih Bülteni*, 22, Ankara 1987, s.63.

⁷²⁶ Gabor Agoston, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Harp Endüstrisi ve Barut Teknolojisi (1450-1700)”, *Osmanlı*, VI, Ankara 1999, s.624-25.

⁷²⁷ Karl Vocelka, “Avusturya-Osmanlı Çekişmelerinin Dahili Etkileri”, *Tarih Dergisi*, 31, İstanbul 1978, s.20-21; Gabor, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Harp Teknolojisi”, s.627.

⁷²⁸ BOA, D.BŞM, 1107/34, 2 N 1107 (5 Nisan 1696).

⁷²⁹ BOA, D.BRZ, 112/1.

⁷³⁰ BOA, C. AS, 30673, vr.3-5.

⁷³¹ BOA, D.BRZ, 112/1.

⁷³² BOA, D.BŞM, 1107/34.

Cebehane-i âmireden sağlanan tüfekler yeterli gelmediği için Edirne Cebehane'sinden temin olunan 489 tüfek ve 481 silah, yeniçeri ocağındaki tüfekçibaşına teslim edilmişti. Ayrıca sadrazama tabi cebeci tüfekçileri için Cebehane-i âmire'den 183 tüfek, 55 tabanca ve 199 silah temin olunarak cebecilerin tüfekçibaşına teslim edilmişti. Diğer taraftan Hassa Bostancıları için Cebehane-i âmireden tedarik olunan 1.492 tüfek, 1.500 silah, 515 tabanca bostancıbaşına teslim edilmişti. Saray-ı atik baltacıları için Cebehane-i âmireden temin olunan 200 tüfek, 200 silah ve 200 adet tüfek şeridi baltacıbaşına teslim edilmişti⁷³³.

Sefere katılacak kapıkulu ordusu için tüfek tedarikinde baş vurulan diğer bir yöntem de kırık ve bozuk tüfeklerin tamir edilmesi idi. Tüfeklerden kırık ve bozuk olanlar Cebehane-i âmirede tamir edildiği gibi, ihtiyaç duyulan yeni tüfeklerin imali için de emir verilmişti⁷³⁴. Yeni tüfek imalinin zor ve masraflı olması, eldeki kırık ve bozuk tüfeklerin tamir edilmesini zorunlu kılmıştı. 1695 yılında Cebehane-i âmirede bulunan “pirinç donanımlı”, “maşalı”, “kuşaklı”, “burgulu” ve “yaylı” tüfeklerden her biri 170'er para masrafla tamir edilmişti⁷³⁵. Edirne Cebehanesi'nde bulunan 74 tahtalı, 4 maşalı, 52 zincirli ve pirinç iğneli, 15 kırmızı nişanlı, 6 İstanbul tabancası tamirden geçirilerek 6.443 para (25.772 akçe) masraf edilmişti⁷³⁶. İstanbul ve Edirne'deki tüfek atölyeleri dışında Belgrat Kalesi Cebehanesi'nde kırık ve kullanılmayan tüfeklerin tamiri için Nisan ayı başlarında Cebehane-i Âmire'den tüfekçi ve kundakçı ustaları gönderilmişti⁷³⁷. 1696 yılında sefer hazırlıkları sürerken kundakçı ustası Hasan Ağa tarafından Cebehane-i âmirede bulunan 22 “sarma kundaklı”, 25 “pirinç iğneli ve zincirli”, 66 “tahtalı”, 6 “İstanbul tabancası”, 12 “kundaklı tabanca” tamirden geçirilerek 30492 akçe masraf edilmişti⁷³⁸. Ayrıca Belgrat Kalesi'nde bulunan tabancalı, boyulu, kundaksız, kırık ve çeşitli yerlerinden arızalı 3.956 tüfek için İstanbul Cebehanesi'nden 6 tüfekçi ve kundakçı ustası gönderilerek tamir ettirilmişti⁷³⁹.

Sefer zamanında harp alanına kadar tüfek ve silahların nakli Cebeci Ocağı tarafından yapılmakta ve harp alanında askerlere dağıtılmaktaydı. Askerlere dağıtılan tüfek ve silahlar, sefer dönüşünde Cebehane-i âmire ve Edirne Cebehanesi'ne teslim edilmek üzere ordu Belgrat Menzili'nde toplanarak Tuna Nehri üzerinden gemilerle İstanbul ve Edirne'ye gönderilmişti⁷⁴⁰.

⁷³³ BOA, C. AS, 30673, vr.3-5, 3 N 1107 (6 Nisan 1696).

⁷³⁴ BOA, MAD, 9879, s.17, 23 Ş 1106 (8 Nisan 1695).

⁷³⁵ BOA, MAD, 9879, s.17.

⁷³⁶ BOA, MAD, 6614, s.46.

⁷³⁷ Tüfek ve kundakların tamiri için İstanbul Kaymakamı ve Defterdar Vekiline gönderilen 23 Ş 1106/ 8 Nisan 1695 tarihli hüküm için bk. BOA, MAD, 9879, s.17.

⁷³⁸ BOA, MAD, 6614, s.58.

⁷³⁹ BOA, D.BŞM, 1078/20, 9 CA 1107 (15 Ocak 1696).

⁷⁴⁰ BOA, C. AS, 30673, vr.3-5.

c) Ok, Yay, Mızrak, Kılıç ve Kalkan

XVI.yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı piyade askerlerinin, özellikle yeniçerilerin kullandıkları tüfeğin yaygınlaşması ile beraber, ok , yay ve kılıcın kullanımında azalma olmuştu.Yine de ok ve yay kullanımı tamamen sona ermemiş, tüfeğin yanı sıra sınırlı sayıda da olsa ok ve yay üretimi devam etmişti⁷⁴¹. Hatta yeniçeri bölükleri arasındaki okçu ve kemankeşler (yaycı) varlıklarını koruyarak, sefer zamanına kadar talim etmeye devam etmişlerdi. Ok ve yayla beraber yeniçeriler için diğer bir önemli silah olan kılıç ve kalkan üretimi de devam etmişti. Özellikle muharebelerde düşman askerleri ile boğaz boğaza meydana gelen çarpışmalarda kılıç ve kalkan önem kazanmıştı⁷⁴².

1695 senesinde Avusturya üzerine sefer hazırlığı yapılırken Cebehane-i âmirede 300 “İnebolu” ve 400 “Tatari” olmak üzere 700 adet yay yapılmıştı. Ayrıca 30.000 “İnebolu” ve 15.000 “Tatari” olmak üzere 45.000 adet ok imal edilmişti. Ok ve yayların yarısı ordu ile beraber götürülürken, diğer yarısı Tuna Nehri üzerinden Belgrat’a nakledilmişti. Cebehane-i âmirede 500 kılıç ile 4000 adet mızrak imal edilmişti. Mızrakların yarısı ve kılıçlar ordu ile beraber götürülürken, diğer yarısı Tuna Nehri üzerinden gönderilmişti⁷⁴³.

Cebehane-i âmirede ayrıca 200 adet “İnebolu kalkanı” imal olunarak Tuna Nehri üzerinden gönderilmişti⁷⁴⁴. Sefer hazırlığı devam ederken kılıç, ok, yay ve kalkanların tamirden geçirilmesi için gerekli malzemenin tedariki Enderun-ı hümâyun hazinesinden sağlanarak, bunların tamir ve tedariki için Enderun Hazinesi Katibi Ömer Ağa görevlendirilmişti. Tamirden geçirilecek kalkanlar için kalkan mühimmatı satın alınmıştı. Korunacak silaha göre demir, bakır, tahta, deri, kıl, yün ve pamuktan yapılan kalkanın bir çok çeşidi bulunmaktaydı⁷⁴⁵. Seferde kullanılan kalkanlar metal, taş ve tahtadan yapılmıştı. Bu kalkanların bir kısmı büyük, diğer kısmı küçüktü. Tamirden geçirilen kalkanlar için 3233 para (12.932 akçe) masraf olunmuştu⁷⁴⁶.

⁷⁴¹ Gabor, *Barut, Top ve Tüfek*, s.47.

⁷⁴² Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, s.332, 366, 377.

⁷⁴³ BOA, *MAD*, 3119, vr.149a-b.

⁷⁴⁴ BOA, *MAD*, 3119, vr.149a-b.

⁷⁴⁵ Erdoğan, *II.Viyana Kuşatması*, s.18.

⁷⁴⁶ BOA, *MAD*, 6614, s.46.

Cebehane-i âmirede mevcut okların tamirden geçirilmesi için ok mühimmatı satın alınmıştı. Okların tamiri için 6.500 para (2.6000 akçe) masraf edilmişti. Kılıçların tamiri için yeni kabzalarla beraber destar ve kılıç bileme taşı satın alınarak yenilenmişti. Yenilenen kılıçlar için 7.055 para (2.8220 akçe) masraf edilmişti. Ayrıca mızraklar için odun satın alınarak yenileri yapılmıştı⁷⁴⁷. Belgrat Kalesi'nde bulunan okların tamiri için de Cebehane-i âmireden okçu ustaları gönderilmişti⁷⁴⁸

d) Barut

Ateşli silahların temel malzemesi olan barut, güherçile, kükürt ve kömürün belirli oranlarda karışımından elde edilmekteydi. Yelken bezi, demir, bakır, yağ, urgan, fıçı, kalbur, kova, elek, sabun, çuval, çivi, çanak ve kürek de barut üretiminde kullanılan diğer malzemelerdi⁷⁴⁹. Bu maddelerin temini baruthane nazırı tarafından sağlanmaktaydı. Baruthane nazırı başta kükürt olmak üzere diğer maddeleri mübayaası suretiyle temin etmekteydi⁷⁵⁰.

Devlet barut işlemek üzere belirli merkezlere baruthaneler kurmuştu. İstanbul'daki Batuhâne-i âmirenin dışında Selanik, Gelibolu, İzmir, Bağdat, Mısır, Bor ve Budin⁷⁵¹ ile Mısır'daki⁷⁵² baruthanelerde işlenen barut sefer için orduyla beraber bizzat götürüldüğü gibi nakliye vasıtaları ile sınırdaki kaleler ve savaş alanlarına nakledilmişti⁷⁵³. Barut variller içine konulup üzeri koyun postu ile örtülmüş, gerekli olan koyun postu kasapbaşı tarafından tedarik olunmuştu⁷⁵⁴.

1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde barut; Tuna Nehri Donanması, sınır kaleleri, Tuna Nehri'ndeki bazı boğazların muhafazası için top ve tüfeklerde ateş gücü olarak kullanılmıştı⁷⁵⁵. Bu seferlerde kullanılacak barut, Barutahâne-i âmire başta olmak üzere İzmir, Gelibolu, Karaman ve Selanik baruthanelerinde imal edilmişti. Barut imali için baruthane

⁷⁴⁷ BOA, MAD, 6614, s.46.

⁷⁴⁸ BOA, D.BŞM, 1078/20.

⁷⁴⁹ Gölen, *Baruthane-i Âmire*, s.138.

⁷⁵⁰ Baruthâne-i âmirede imal olunacak barut için 2000 kıyye kükürt mübayaası için Baruthane nazırına gönderilen 17 C 1107/23 Ocak 1696 tarihli hüküm için bk. BOA, MAD, 9880, s.161.

⁷⁵¹ İbrahim Sezgin, “Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Baruthaneler ve Barut İmalatı”, *Türkler*, X, Ankara 2002, s.145-148.

⁷⁵² BOA, MAD, 9880, s.49, 17 RA 1107 (26 Ekim 1695); Agoston, *Guns for the Sultan*, s.99

⁷⁵³ Meryem Kaçan Erdoğan, “II.Viyana Seferi'nde (1683) Osmanlı Ordusunun Kullandığı Silahlar ve Mühimmatın Tedariki”, *Osmanlı*, VI, Ankara 1999, s.660.

⁷⁵⁴ BOA, D.BŞM, 1103/30, 11 Ş1107 (16 Mart 1696).

⁷⁵⁵ BOA, MAD, 9879, s.374, 13 L 1106 (27 Mayıs 1695).

nazırları görevlendirilmişti⁷⁵⁶. Baruthanelerde imal edilecek barut için çeşitli birimlerde hizmet gören kalifiye elemanların istihdamı sağlanmıştı. Baruthanelerde barut üretimi için barutçu, kalıpcı, kalaycı, kömürcü, kükürtçü, bevvab, karhane katibi, perdaht tokmakçısı ve perdahçılar istihdam edilmişti. Bu elamanlara çalıştıkları her gün ücret ödenmişti⁷⁵⁷.

Baruthanelerde imal olunacak barut için güherçile, kükürt ve kömür başlıca malzeme olarak kullanılmıştı. Bir kantar barut imali için belirli oranlarda güherçile, kükürt ve kömür karıştırılmıştı. Barut üretimi için % 12,5-20 oranında kükürt, % 12,5-20 oranında kömür ile bunların 3 ve 5 katı oranında güherçile kullanılmıştı⁷⁵⁸.

Barutun ham maddesinin temelini güherçile oluşturmaktaydı. Topraktaki mayaların etkisiyle oluşan ve patlayıcı madde yapımında oksitleyici olarak kullanılan güherçile, sade ve kireçli olmak üzere iki çeşitti. İyi barut yapabilmek için güherçilenin kalitesi son derece önemliydi. İyi güherçile “ halis güherçile” olarak nitelendiriliyordu⁷⁵⁹.

Barut imali için gerekli olan güherçilenin bir kısmı ocaklık yerlerden avarız bedeli karşılığında halktan sağlandığı gibi, büyük çoğunluğu satın alınmak sureti ile temin edilmişti⁷⁶⁰. Ocaklık güherçile, ilgili kazaların hanelerine göre kaç kıyye teslim edecekleri önceden tespit edilmişti. Kaza halkı avarız akçeleri karşılığında vermekle yükümlü oldukları güherçileyi bağlı buldukları baruthaneye teslim etmekle yükümlü kılınmıştı⁷⁶¹.

Genel olarak Anadolu’daki çeşitli sancaklardan satın alınan güherçile, barut yapımı için İstanbul’daki Baruthâne-i âmire ile Gelibolu, Selanik ve İzmir baruthanelerine gönderildiği gibi⁷⁶², Anadolu’da Karaman’da bulunan kârhânelerde de (atölye) barut imal olunmuştu. Ancak bu atölyelerde barut üretimi için her zaman uygun bir ortam bulunmadığından satın alınan güherçile nakliye vasıtaları ile İstanbul’daki Baruthâne-i âmireye gönderilmişti⁷⁶³.

İhtiyaç duyulan güherçile, livalara tabi kazalardan mübaşirler tarafından satın alınmıştı. Satın alınan livaların yöneticileri de güherçile temini ile sorumlu kılınmışlardı. Mübaşirler mevkufât defterine kayıtlı bulunan kazalardan yazılı olduğu miktarda güherçileyi

⁷⁵⁶ BOA, MD, 106, s.73.

⁷⁵⁷ BOA, D.BŞM, 1050/33, 20 CA 1106 (6 Ocak 1695).

⁷⁵⁸ Hakan Yıldız, *1711 Prut Seferi'nin Lojistik Faaliyetleri*, Doktora Tezi, Marmara Üni. Sosyal Bilimler ve Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2000, s.160; Agoston, *Guns fort he Sultan*, s.98-103.

⁷⁵⁹ Meryem Kaçan Erdoğan, *II. Viyana Kuşatması*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2001, s.1.

⁷⁶⁰ Ümit Koç, “Klasik Dönem Osmanlı Devleti’nde Güherçile Madenlerinin İşletilmesi ve Barut İmalatı”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 145, İstanbul 2003, s.3.

⁷⁶¹ Gabor, *Barut, Top ve Tüfek*, s.161-62.

⁷⁶² Zafer Gölen, “Osmanlı Barut Üretim Merkezi: Baruthane-i Âmire” *Türkler*, X, Ankara 2002, s.138.

⁷⁶³ Karaman’da barut üretimi uygun koşullar bulunmadığından temin olunan güherçilenin Baruthâne-i âmireye gönderilmesi için yazılan 2 Ş 1107/7 Mart 1696 tarihli hüküm için bk. BOA, MAD, 9880, s.249.

satın alarak baruthanelere nakletmişlerdi⁷⁶⁴. Buralarda yevmiye hesabıyla işlenen barutun imalından bizzat baruthane nazırı sorumlu olmuştu. Baruthane nazırı tarafından imal olunacak barut miktarı, kendisine önceden bildirilmişti⁷⁶⁵.

Aydın, Saruhan, Menteşe ve Sığla livalarından her bir kıyyesi 33'er; Gelibolu, Karasi, Midilli ve Biga livalarındaki tüccar tayfası ile kaza halkından her bir kıyyesi 40'ar⁷⁶⁶, İstanbul Baruthanesi'ne gönderilmek için Karaman Eyaleti'nden satın alınan güherçilenin her bir kıyyesine 60'ar akçe⁷⁶⁷; Selanik Livası'ndan her 5 kıyyesine 1 kuruş⁷⁶⁸ ödenmişti. Ayrıca Paşa Livası'ndan her bir haneden 20'şer kıyye, avarız vergisi karşılığında tedarik edilmişti⁷⁶⁹.

Tablo 12: Barut İçin Güherçile Temin Olunan Yerler⁷⁷⁰.

1695 Avusturya Seferi				1696 Avusturya Seferi			
Satın alınan yer	Gönderilen Baruthane	Güherçile miktarı /kıyye	Ödenen para/akçe	Satın alınan yer	Gönderilen Baruthane	Güherçile miktarı /kıyye	Ödenen para/akçe
Aydın	İzmir	26.000	850.000	Aydın	İzmir	26.000	858.000
Saruhan	İzmir	18.000	594.000	Saruhan	İzmir	18.000	594.000
Menteşe	İzmir	19000	627.000	Menteşe	İzmir	19.000	627.000
Sığla	İzmir	17.000	561.000	Sığla	İzmir	17.000	561.000
Gelibolu	Gelibolu	5.000	200.000	Gelibolu	Gelibolu	5.000	200.000
Karasi	Gelibolu	5.500	220.000	Manisa	Gelibolu	5.500	220.000
Midilli	Gelibolu	5.000	200.000	Midilli	Gelibolu	5.000	200.000
Biga	Gelibolu	4.500	180.000	Biga	Gelibolu	4.500	180.000
Karaman	İstanbul	8.0000	480.000	Karaman	İstanbul	80.000	-
Rençber	Gelibolu	15.000	900.000	Rençber	Gelibolu	15.000	900.000
Toplam		19.5000	4.332000	Toplam		195.000	4.340.000

1695 Avusturya Seferi için Aydın, Saruhan, Menteşe ve Sığla livalarından 80.000 kıyye; Gelibolu, Karasi, Midilli ve Biga livalarındaki tüccar tayfası ile kaza ahalisinden 35.000 kıyye has⁷⁷¹, Karaman Eyaleti'nden 80.000 kıyye⁷⁷² olmak üzere toplam 195.000 kıyye güherçile satın alınmıştı. Satın alınan güherçile, barutun imali için İstanbul, İzmir ve Gelibolu baruthanelerine gönderilmişti⁷⁷³.

⁷⁶⁴ BOA, KK, 2761, vr.83b, 18 CA 1106 (4 Ocak 1695).

⁷⁶⁵ BOA, KK, 2761, vr.83b, 4 C 1106 (20 Ocak 1695).

⁷⁶⁶ BOA, KK, 2761, vr.83b-102a.

⁷⁶⁷ BOA, MAD, 9879, s.260, 20 Ş 1106 (5 Nisan 1695).

⁷⁶⁸ BOA, MAD, 3129, s.178-180.

⁷⁶⁹ BOA, MAD, 3129, s.178-180.

⁷⁷⁰ BOA, KK, 2761, vr.83b-102a; İE DH, 1582; MAD, 3981, s.33; MAD, 2150, s.286.

⁷⁷¹ BOA, KK, 2761, vr.83b-102a.

⁷⁷² BOA, MAD, 9879, s.260, 20 Ş 1106 (5 Nisan 1695).

⁷⁷³ BOA, KK, 2761, vr.83a-101a; MAD, 9879, s.260.

1696 Avusturya Seferi'nde Karaman Eyaleti'nden 80.000 kıyye⁷⁷⁴; Paşa ve Selanik livalarından 69.350,5 kıyye⁷⁷⁵; Aydın, Saruhan, Menteşe ve Sığla livalarından 80.000 kıyye⁷⁷⁶; Karasi, Biga, Manisa ve Gelibolu livaları ile Midilli Adası'ndan 55.000 kıyye olmak üzere toplam 195.000 kıyye güherçile tedarik olunmuştu⁷⁷⁷.

Barut imalinde kullanılan ikinci önemli ham madde ise kükürt idi. Kükürt özellikle Rumeli'den temin olunmaktaydı. Balkanlar'da Makedonya ve Selanik'ten temin edilirken, İstanbul'da tüccarlardan satın alınmaktaydı⁷⁷⁸. 1695 ve 1696 senelerinde barut imali için satın alınan güherçilenin % 20 oranında kükürt kullanılmıştı. Gerekli kükürt Selanik kazalarındaki ocaklık yerlerden ve İstanbul'dan tedarik edilmişti⁷⁷⁹. Selanik Baruthânesi'ne barut imali için 22.000 kıyye (500 kantar)⁷⁸⁰, İstanbul Baruthanesi'ne 12.000 kıyye (272 kantar) kükürt temin edilmişti⁷⁸¹.

Barutun imalinde kullanılan diğer bir madde olan kömürün tedariki daha kolaydı. Anadolu kömür bakımından daha zengindi. Barut imalinde kullanılacak kömür daha çok ağaçlardan elde edilmekteydi. Kömür imalinde herhangi bir meyvesi bulunmayan karaağaç olarak adlandırılan bitkilerden yararlanılmaktaydı. Anadolu'da bu amaçla en fazla meşe ağacı kullanılmıştı. Bu ağaç daha çok İstanbul'da kömür tüccarlardan temin edilirken, Selanik'te ocaklık yerlerden tedariki sağlanmıştı⁷⁸².

Barutun üretimi kadar nakli de önemli idi. Başta İstanbul olmak üzere Anadolu ve Rumeli'deki baruthanelerde imal edilen barutun bir kısmı orduyla beraber götürülmek üzere Edirne'ye sevk edildiği gibi, barutun diğer bir kısmı da ordunun hareketinden evvel Belgrat'a gönderilmişti. Selanik Baruthanesi'nde imal edilen barutun Belgrat'a nakli develerle sağlanmıştı. Her deveye yüklenecek 3 kantar siyahı barut sandıklar içine konulmuştu⁷⁸³. Barutun Belgrat'a kadar olan yollarda muhafazası için sancak mutasarrıfları ile piyade ve süvari leventler görevlendirilmişlerdi⁷⁸⁴.

Bu seferlerde kullanılacak barutun bir kısmı ordu ile beraber götürüldüğü gibi, diğer bir kısmı da ordudan çok evvel araba ve gemilerle Belgrat'a nakledilmişti. Ordu ile

⁷⁷⁴ BOA, MAD, 10143, s.217.

⁷⁷⁵ BOA, MAD, 3129, s.178-180.

⁷⁷⁶ BOA, MAD, 2150, s.305-307.

⁷⁷⁷ BOA, İ.E DH, 1582 ; MAD, 3981, s.33 ; MAD, 2150, s.286.

⁷⁷⁸ Agoston, *Guns for the Sultan*, s.100.

⁷⁷⁹ BOA, MAD, 3620, s.17-19.

⁷⁸⁰ BOA, KK, 2761, vr.173a ; MAD, 3620, s.16.

⁷⁸¹ BOA, D.MKF, 27756, s.10.

⁷⁸² BOA, KK, 2761, vr.173a ; MAD, 3620, s.16.

⁷⁸³ BOA, MAD, 3620, s.19.

⁷⁸⁴ BOA, MD, 108, s.79, h.307 ; MD, 106, s.98, h.348 ; MAD, 9879, s.273 ; D.BŞM, 1090/5 ; TTh.d, 855, s.125.

götürülecek barutun büyük çoğunluğu İstanbul, İzmir ve Gelibolu baruthanelerinde imal edilmişti. İzmir Baruthânesi'nde imali sağlanan barut gemilerle Tekirdağ İskeleye nakledilerek buradan arabalarla Edirne'ye gönderilmişti⁷⁸⁵. Gelibolu baruthanesinde imal edilen barut ise arabalara yüklendikten sonra Edirne'ye gönderilmiş⁷⁸⁶, Edirne'ye kadar yollarda muhafazası için de barutun yanına güvenilir silahlı adamlar koşulmuştu⁷⁸⁷. İstanbul Baruthanesi'nde imal edilen barutun bir bölümü ordunun hareketinden önce gemilerle Belgrat'a gönderildiği gibi, bir kısmı da güvenlik ve savunma amaçlı olarak ordu ile beraber nakledilmişti. Ordunun hareketinden önce gemilere yüklenen barut önce Varna'ya, buradan arabalarla Rusçuk'a ve daha sonra buradan gemilerle Belgrat'a gönderilerek Belgrat Kalesi Muhafızı'na teslim edilmişti⁷⁸⁸. Ordu ile beraber götürüldüğünde ise önce Cebhane-i âmireye teslim edilmiş, ordunun hareket vakti geldiğinde hazırlanması için İstanbul Baruthane Nazırı ve cebecibaşı görevlendirilmişti⁷⁸⁹. Baruthane nazırı tarafından hazırlanan barut, cebecibaşına teslim edilmiş, daha sonra cebecibaşı ve cebeci ocağı askerleri tarafından Edirne'ye nakledilmişti⁷⁹⁰. Mısır'daki ocaklık Kahire Baruthanesi'nde barut imali için Mısır Valisi görevlendirilmişti. Mısır'da imal olunan barut, İstanbul'daki Cebeci Ocağı kethüdalarından biri tarafından İstanbul'a getirtilerek cebecibaşına teslim edilmişti⁷⁹¹.

17.yüzyılın sonlarında Avusturya üzerine girişilen bu seferlerde Anadolu ve Rumeli'deki baruthaneler dışında en büyük barut imalatı, Belgrat Kalesi Cebhanesi'nde yapılmıştı⁷⁹². Belgrat'ta barut imalatına karar verilmesi, barut üretiminin zor ve masraflı bir iş olmasının yanı sıra, barutun önemli sefer mühimmatı olmasından dolayı nakliyesiyle beraber yollarda muhafazasının güçlüğünden kaynaklanmıştı⁷⁹³. Öyle ki, Selanik'ten Belgrat'a gönderilecek barutu yüklemek için deve tedariki bile zor olmuştu. Belgrat Cebhanesi'nde barut imali için İstanbul Baruthanesi'nden barutçular gönderilmişti⁷⁹⁴.

⁷⁸⁵ BOA, *MAD*, 9879, s.294, 5 N 1106 (19 Nisan 1695).

⁷⁸⁶ BOA, *MAD*, 9879, s.311-313, 8 N 1106 (22 Nisan 1695).

⁷⁸⁷ BOA, D.BŞM, 1087/41, 15 CA 1106-5 M 1107 (1 Ocak-16 Ağustos 1695).

⁷⁸⁸ BOA, *MAD*, 2150, s.152.

⁷⁸⁹ BOA, *MAD*, 9879, s.311.

⁷⁹⁰ BOA, *MD*, 106, s.73, h.265.

⁷⁹¹ Mısır Valisi ve Cebeci Ocağı Kethüdasın'a gönderilen hüküm için bk. BOA, *MAD*, 9880, s.49.

⁷⁹² BOA, D.BŞM, 1087/41, CA 1106 -5 M 1107 (Ocak-16 Ağustos 1695).

⁷⁹³ BOA, *MAD*, 9879, s.273.

⁷⁹⁴ BOA, *MAD*, 10143, s.8, 9 CA 1107 (14 Aralık 1695).

Tablo 13: Baruthanelerde İmal Olunan Barut Miktarı⁷⁹⁵:

1695 Avusturya Seferi			1696 Avusturya Seferi		
Barut İmal Olunan Baruthane	Tüfek Barutu Miktarı (kantar)	Top Barutu Miktarı (Kantar)	Barut İmal Olunan Baruthane	Tüfek Barutu Miktarı (kantar)	Top Barutu Miktarı (Kantar)
Selanik	670	830	Selanik	500	1.000
İstanbul	-	1.500	İstanbul	100	1.700
Gelibolu	138	231	Gelibolu	-	1.000
İzmir	-	1.000	İzmir	-	-
Mısır	500	1.500	Mısır	500	1.500
Belgrat	974	-	Belgrat	2000	
Toplam	2.282	5.061	Toplam	3.100	4.200

1695 Avusturya Seferi için Selanik, İstanbul, Gelibolu, İzmir ve Mısır baruthaneleri ile Belgrat Cebehanesi'nde 2.282 kantar tüfek ile 5.061 kantar top olmak üzere toplam 7.343 kantar barut imal edilmişti. 1696 Avusturya Seferi'nde ise adı geçen baruthaneler ile Belgrat Cebehanesi'nde 3.100 kantar tüfek ile 4.200 kantar top barutu olmak üzere toplam 7.300 kantar barutun imali sağlanmıştı.

Baruthanelerde top ve tüfekler için üretilen barut miktarı, birbirine yakın ölçüde bulunmaktadır. Sefer için üretilen barutun büyük çoğunluğu toplar içindi. Ancak bu seferlerde Osmanlı kapıkulu ve eyalet ordusunun genellikle tüfekli ve tabancalı piyade askerlerden oluşması ve sefer için daha az barut sarfiyatı yapan küçük çaplı topların götürülmesi nedeni ile sefer için üretilen tüfek ve top barutu miktarları birbirine yakın bir ölçüde olmuştur.

Ordu ile beraber götürülecek barutun savaş alanına kadar olan nakli Cebeci Ocağı askerleri tarafından yapılmış ve savaş alanında topçu ve piyade askerlere ihtiyacı oranında top ve tüfek barutu dağıtılmıştı. Askerlere dağıtılan barut tam olarak bilinmemekle beraber, sınırdaki bazı kalelerin muhafazası ile kapıkulu ve eyalet kuvvetlerine dağıtılan barut miktarı konusunda bilgiler bulunmaktadır. 28 Ağustos 1695'de padişahın hizmetinde bulunan 500 yeniçeriden her birine 200'er dirhem (600 gr)⁷⁹⁶, 82 piyade Arnavut askerinden her birine 100'er dirhem (300 gr)⁷⁹⁷, cebeci askerlerine 150 kıyye (450 gr)⁷⁹⁸, tüfekli Enderun ağalarına sefere katıldıkları her ay için 100 kıyye (125 kg) barut verilmişti⁷⁹⁹. Orduyla beraber götürülen şahî toplarda kullanılması için cebecibaşı tarafından ise 35 kantar siyah barut tayin

⁷⁹⁵ BOA, MAD, 3620, s.17; MAD, 9879, s.294, 311 ; MAD, 2150, s.152.

⁷⁹⁶ BOA, D.BŞM, 1075/104.

⁷⁹⁷ BOA, D.BŞM, 1075/103.

⁷⁹⁸ BOA, D.BŞM, 1075/105.

⁷⁹⁹ BOA, MAD, 3119, vr.150b.

olunmuştu⁸⁰⁰. Eyalet kuvvetleri ile Belgrat'a hareket eden Rumeli Valisi Mahmud Paşa'ya ise 8 Mart 1695'de Selanik Baruthanesi'nden 10 kantar tüfek ve 10 kantar top verilmişti⁸⁰¹.

Eflak'ta Demirkapı'dan beri ve Tuna Nehri'nin dışındaki bazı boğazların muhafazası için 30 kantar, Vidin Kalesi'nin muhafazası için de 40 kantar barut İstanbul Baruthanesi'nden gönderilmişti⁸⁰². Sınırdaki bazı kalelere tayin olunan bir kısım barut da baruthaneler dışında, barutun bulunduğu diğer kalelerden yapılmıştı. 23 Ağustos 1695'de Fethülislam Kalesi'nde yeterli miktarda barut bulunmadığı için Vidin Kalesi'nden 8 kantar top ile 2 kantar tüfek barutu temin edilmişti⁸⁰³.

Osmanlı Devleti'nde yer alan baruthanelerde imal edilenin dışında, muharebe sırasında Avusturya'dan ele geçirilen barut miktarı hayli fazla idi. 7 Eylül 1695'de fethedilen Lipova Kalesi'nden 3.000 kantar barut ele geçirilmişti. Ele geçirilen barut Tımişvar Kalesi'ne gönderilmişti⁸⁰⁴.

d) Kurşun ve Fitol

Seferde cephanе mühimmatı olarak tüfek ve silahlarla birlikte kullanılan diğer önemli bir mühimmat da fitil ve kurşundu. Sefere katılan askere, tüfek ve silahları için çeşitli ölçülere sokulabilen kurşun kalıpları verildiği gibi, maden ocaklarında işlenen mermiler de gönderilmiştir. İçindeki gümüşten dolayı yumuşak bir maden olan kurşun için Bosna'da Srebrenica ve Olova, Sırbistan'da Rudnik, Novoborda, Kratova ve Kuçanča'da gümüş çıkarılmaktaydı. Anadolu'da ise Gümüşhane, Keban ve Ergani'den elde edildiği gibi, yabancı tüccarlardan da kurşun satın alınmaktaydı.

Ateşlemeye yardımcı olan diğer bir madde olan fitil ise pamuk ipliğinin bükülerek kükürtlü karışıma batırılmasıyla elde edilerek tüfeklerde ve lağım patlatmakta kullanılmaktaydı⁸⁰⁵. Seferde kullanılacak kurşun ve fitil İstanbul Gümrük Emini ve İstanbul Kaymakamı tarafından satın alınmıştı. Bu kişiler tarafından satın alınan kurşun ve fitil,

⁸⁰⁰ BOA, D.BŞM, 1075/107, 17 M 1107 (28 Ağustos 1695).

⁸⁰¹ BOA, MAD, 10142, s.5 ; MAD, 9879, s.211, 23 B 1106 (9 Mart 1695).

⁸⁰² BOA, MAD, 9879, s.391.

⁸⁰³ BOA, MAD, 9880, s.9, 12 M 1107 (23 Ağustos 1695).

⁸⁰⁴ *Nusretname*, s.76. Bir başka kaynağa göre ise Avusturya'dan ele geçirilen bu kalede 100 varil tüfek, 40 sandık siyah barut ile 168 kantar tüfek barutu bulunmaktaydı. Bk. BOA, D.BŞM, 1079/97.

⁸⁰⁵ Erdoğan, "II.Viyana Seferi", s.665.

Cebhane-i âmireye teslim edilmişti⁸⁰⁶. Ayrıca ihtiyaç duyulan fitilin bir bölümü de Mısır Valisi tarafından tedarik olunarak İstanbul'a gönderilmişti⁸⁰⁷.

1695 Avusturya Seferi'nde tüfeklerde kullanılmak üzere İstanbul'dan her bir kantarı 9,5 kuruş olmak üzere İstanbul Gümrük Emniyeti tarafından 2.500 kantar kurşun satın alınmıştı⁸⁰⁸. Top ve tüfekler için de her bir kantarı 30 para olmak üzere 600 kantar fitil satın alınmıştı⁸⁰⁹. Enderun-ı hümayun ağaları için her bir kantarı 9'ar kuruş olmak üzere 10 kantar kurşun satın alınarak Cebhane-i âmireye teslim edilmişti⁸¹⁰. Tedarik edilen kurşun ve fitilin nakli için sandık ve çuvallar temin olunmuştu. Kurşunun her 1,5 kantarı bir sandığa, fitilin ise her bir kantarı bir seyishane hararına konulmuştu. Sandık ve çuvallar içine konulan kurşun ve fitil arabalarla Belgrat'a nakledilmişti⁸¹¹. Ayrıca Rumeli Beylerbeyi Mahmud Paşa ve yanında eyalet kuvvetleri için Selanik'ten 10 kantar kurşun temin edilmişti⁸¹².

1696 Avusturya Seferi için tedariki sağlanan kurşunun miktarı tam olarak bilinmemekle beraber İstanbul'dan 4.400 kıyye (100 kantar) tüfek kurşunu satın alınarak, her bir kantar için 9'ar kuruş ödenmişti⁸¹³.

1695 ve 1696 yıllarında sefere katılan kapıkulu ve eyalet askerlerine tüfek ve silahlarla kullanılmak üzere ne kadar kurşun ve fitil verildiği tam olarak bilinmemekle birlikte, bununla ilgili bazı örnekler bulunmaktadır. Padişahı koruyan 82 Arnavut piyadeden her birine 200'er dirhem (600 gr)⁸¹⁴, 500 yeniçeriden her birine 100'er dirhem (300 gr) kurşun ve 50'er dirhem (150 gr) fitil⁸¹⁵, cebeci askerlerine 300 kıyye kurşun (375 kg) verilmişti⁸¹⁶. Sadrazama tabi yeniçeri tüfekçilerine, ağırlığı bilinmemekle beraber içindeki gümüşten dolayı kolaylıkla şekle sokulabildiği için Cebhane-i âmireden 939 kalıp kurşun verilmişti⁸¹⁷. Veziriazamın dairesine de 240 kıyye (300 kg) kurşun ile 10 kıyye (12,5 kg) Mısır fitili verilmişti⁸¹⁸ Ayrıca orduyla beraber sefere götürülen şahî toplarda kullanılmak

⁸⁰⁶ İstanbul'dan kurşun ve fitil tedariki için İstanbul Gümrük Emniyeti yazılan 25 C 1106/11 Ocak 1695 tarihli hüküm için bk. BOA, MAD, 9879, s.171-72.

⁸⁰⁷ BOA, MAD, 9879, s.59; MD, 105, s.23, h.62.

⁸⁰⁸ BOA, MAD, 3119, s.126.

⁸⁰⁹ BOA, D.BRZ, 109/12-54 ; T.Th.d, 855, s.135.

⁸¹⁰ BOA, T.Th, 855, s.132 ; D.BŞM, 1064/5, 20 B 1106 (6 Mart 1695).

⁸¹¹ BOA, MAD, 920, s.3.

⁸¹² BOA, MAD, 10142, s.5 ; MAD, 9879, s.211, 23 B 1106 (9 Mart 1695).

⁸¹³ BOA, D.BŞM, 1113/59, 20 N 1107 (23 Nisan 1696).

⁸¹⁴ BOA, D.BŞM, 1075/103, 17 M 1107 (28 Ağustos 1695).

⁸¹⁵ BOA, D.BŞM, 1075/104.

⁸¹⁶ BOA, D.BŞM, 1075/105.

⁸¹⁷ BOA, C. AS, 30673.

⁸¹⁸ BOA, MAD, 3119, s.147.

üzere cebecibaşı tarafından 2 kantar fitil tayin olunmuştu⁸¹⁹. Yeniden yaptırılan Fethülislam Kalesi'nin muhafazası için Vidin Kalesi Cebehanesi'den 4 kantar kurşun gönderilmişti⁸²⁰.

Ordunun kullandığı kurşunun bir kısmı da Avusturya'dan ele geçirilenlerden oluşmaktaydı. 7 Eylül 1695'de muharebe ile fetholunan Lipova Kalesi'nde 87 külçe ve 17 sandık döğülmüş kurşun ele geçirilerek Belgrat Kalesi Cebehanesi'ne gönderilmişti⁸²¹.

f) Diğer Cephane ve Tophane Mühimmatı

Savaşta en az silahlar kadar gerekli olan ve çeşitli amaçlarla kullanılan bir takım araç ve gereçler vardı. Ordunun İstanbul'dan hareketinden itibaren güzergah üzerinde bulunan yol ve geçitlerdeki fiziki düzenlemeler kazma ve kürekler yardımı ile yapıldığı gibi, sefer sırasında düşman karşısında siper kazma, lağım tünellerinin açılması ve düşmana karşı metris almada kullanılmıştır. Cebehaneye çeşitli usullerle toplanan mühimmat, sefer öncesinde gerekli yerlere verilirdi⁸²². Bunlardan humbaracılara; bıçak, el keseri, testere ve burgu, lağımçılara; lağım kazması, külünk (sivri ve uzun demirli taşçı kazması), çapa, kürek, testere, lağım burgusu, marangozlara; çivi, burgu, destere, el keseri, taşçılara; küskü (taş kırmak ve duvar delmek için sivri demir), iki yüzlü balta, keser baltası, çatal çekiç verilirdi⁸²³. Ayrıca tedarik olunan harar, torba ve çuvallar cephane mühimmatını taşımak; meşk, maslak, kırba ve güğümler ordunun su ihtiyacını gidermek; bakır fanus, sade yağ, zeytin yağı ve vezir yağı aydınlatma ihtiyacını görmek için kullanılmıştı.

Sefer için temin edilen cephane mühimmatı Osmanlı sefer yönetimi tarafından önceden tespit edilmişti. Tespit edilen mühimmatın kullanışlı ve hafif olmasının yanı sıra, kaliteli olmasına da dikkat edilmişti. Bu nedenle temini sağlanan maddelerin, Anadolu ve Rumeli'de sanayi alt yapısının geliştiği yerlerden alınmasına önem verilmişti. Askerin kullanacağı cephane mühimmatı, Cebecibaşı Ali Ağa tarafından 27 Aralık 1694'de hazırlanmaya başlanarak 24 Nisan 1695'de tamamlanmıştı. Cebehaneye lüzumlu olan mühimmatın çoğu İstanbul ile Rumeli ve Anadolu'daki kazalardan satın alınmıştı. Cebecibaşı tarafından İstanbul'dan seyishane hararı, seklem hararı, dört parçalı harar, ağaç kürek, kazma ve kabza, lağım kazması, kırmızı ve beyaz külünk, demir kazma, lağım burgusu, kösele, meşk ve maslak, Urfa kırbaşı, taşlamalı meşin, sade keçe, bakır sahan, göz bezi, yelken bezi, sicim, pamuk, kazgan, lenger, bakır fanus, sade yağ, vezir yağı,

⁸¹⁹ BOA, D.BŞM, 1075/107.

⁸²⁰ BOA, MAD, 9880, s.9.

⁸²¹ BOA, D.BŞM, 1077/7.

⁸²² Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, s.366.

⁸²³ Erdoğan, *II.Viyana Kuşatması*, s.19-20.

Macar baltası, tahta balta, iki yüzlü balta, keser, çatal çekiç, taşlı çekiç, taşlı tarak, el demiri, el keseri, battal keser, burgu, çuvaldız ve iğne, Mısır otu, çam sakızı, kibrit, kurşun kalıbı, lağım küreği, demir ocağı satın alınmıştı. Bu mühimmatın bir kısmı ordu ile beraber arabalarla nakledilirken, büyük çoğunluğu gemilerle Karadeniz'den Tuna Nehri yolu ile Belgrat'a gönderilmişti⁸²⁴.

İstanbul'da bulunmayan mühimmatın çoğu Rumeli'deki kazalardan temin olunmuştu. Her biri 500 dirhem (1,5 kg) ağırlığında kazma, cam demiri, küskü ve çivi Samakov Kazası'ndan satın alınmıştı. Pazarcık Kazası'ndan seklem hararı ve torba, kürek, yapağı ve seyishane hararı satın alınmıştı. Niğbolu Kazası'ndan ağaç kürek, yapağı, torba temin edilmişti. Rusçuk Kazası'ndan ağaç kürek, yapağı, beyaz keçe satın alınmıştı. Eflak Vilayeti'nden ağaç kürek, yapağı, cam kova satın alınmıştı. Belgrat Muhafızı Cafer Paşa tarafından ağaç kürek, kabza, hane kabzası, dolma kabza Sokol Kazası'ndan satın alınırken, kandil demiri Belgrat Cebhanesi'nden temin olunmuştu. Katran Uzuncabad Kazası'ndan, Anadolu'da ise Kütahya'dan kilim tedarik olunmuştu⁸²⁵.

2-) Mehterhane-i Hayme-i Hassa Mühimmatı

a) Çadır

1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde padişahın dairesi, şeyhülislam, Kırım Hanı ve Kırım şehzâdeleri, Has Ahır, Kilâr-ı âmire, Matbah-ı âmire, Yeniçeri, Cebeci, Topçu, Toparabacı ocakları ile miri sekbanlar ve sefere katılacak diğer birimlerin kullanacakları başlıca çadır çeşitleri; “otağ-ı hümâyun”, “sayebân”, “çadır”, “çerge”⁸²⁶, “kilâr” ve “matbah”, “hamam”, “gasilhâne”, “sekban çergesi”, “zokak” ve “tozluk” idi.

Sefer sırasında kullanılacak çadırların büyük çoğunluğu önceden belirlendikten sonra Mehterhane-i âmirede imal edilmişti⁸²⁷. Bu çadırların üretimi için Mehterhane-i âmire haymebaşısı Ali Ağa görevlendirilmişti. Ordunun kullanacağı çadırların dikimi için Haymebaşı Ali Ağa tarafından “dağ ordu” ve “köy gülü” denilen çadır bezi⁸²⁸ ile kinnab

⁸²⁴ BOA, MAD, 3119, s.149.

⁸²⁵BOA, MAD, 3119, s149.

⁸²⁶ Kamil Kepeci, “Çerge”, *Tarih Lugati*, İstanbul 1952, s.86.

⁸²⁷ Taciser Onuk “XVII.Yüzyıl Osmanlı Çadır Sanatı”, *XIII.Türk Tarih Kongresi 4-8 Ekim 1999*, III/II, Ankara 2002, s.1234.

⁸²⁸ BOA, MAD, 3119, vr.168a.

(sicim), gâvsâle (kösele), çuka⁸²⁹ Selanik keçesi, pamuk ve sütun satın alınmıştı. Ayrıca padişahın otağı için de “kolan”⁸³⁰ ve “kirpâs”⁸³¹, kilim, “organ-ı salar”, “kilim şiltesi”, “harar-ı çarpare”, “şilte-i muytab”, “kösele”; “seyabân-ı hümâyun” için “şilte köselesi”, “elvah-ı hamam”, “samurlu iskemle”, “çadır ıhlamuru” satın alınmıştı. Bunların yanısıra padişahın seferde kullanacağı yeni bir taht, otağ-ı hümâyun tuğu için bakır kova, Harem-i hümâyun hamamı için bakır tas satın alınmıştı. Alınan bütün eşyalar hamallar tarafından Mehterhane-i âmireye taşınmıştı⁸³².

Satın alınan çadır mühimmatı, otak yapıcı ve “nakaş-düzan” adı verilen nakışçı, “haymedüzan” adı verilen çadır dikici terzi ve perdeciler ile bunların başındaki yiğitbaşı tarafından dikilip işlenerek kullanıma hazır hale getirilmişti⁸³³. Mehterhane-i âmirede çadır dikimi ile uğraşan çadırcılara 30, terzilere ise 25 akçe yevmiye ödenmişti⁸³⁴. Ayrıca padişahın seferde kullanacağı bakır hamamın kalaylanması için kalaycılara ücret verilmişti⁸³⁵.

Ordu için Mehterhane-i âmirede hazırlanan çadırların yanı sıra, ihtiyaç duyulanların büyük çoğunluğu, İstanbul ve Edirne çadırcılar kethüdaları ile hassa bezirganbaşı tarafından tedarik edilmişti. İstanbul Çadırcılar Kethüdası Halil Ağa⁸³⁶ ve Edirne Çadırcılar Kethüdası Hüseyin ağa ile Hassa Bezirganbaşı Mehmed Ağa bu işle görevlendirilmişlerdi⁸³⁷.

Padişah, devlet adamları, kapıkulu ve eyalet ordusu ve çeşitli hizmet birimleri için konak yerlerinde dinlenme amaçlı olarak kullanılmak üzere “otağ-ı hümâyun”, “sayebân”, “çadır” ve “çerge”; mutfak olarak kullanılmak üzere “matbah”; hayvanların barınması için “ahır”; toz, rüzgar ve yağmurdan korunmak için “tozluk”⁸³⁸, yıkanma amaçlı olarak “hamam”; çadırların etrafını çevreleyen bir kompleks olarak kullanılmak üzere “kandilli zokak”⁸³⁹; ölüleri yıkamak için “gasilhâne”, mutfak eşyasını saklamak için “kilâr”; oturma ve dinlenme amaçlı olarak “Selanik keçesi”, “şilte-i kilim” ve “iskemle”;

⁸²⁹ Çuka için bk. M.Zeki Pakalın, “Çuka”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, İstanbul 1971, s.384.

⁸³⁰ Kolan çadır kenarına dikilen enli ve kalın şeride verilen ad idi. bk. İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara 2006, s.916.

⁸³¹ BOA, MAD, 6125, s.27.

⁸³² BOA, MAD, 6125, s.7, 9.

⁸³³ BOA, MAD, 6125, s.27 ; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, s.453-54.

⁸³⁴ BOA, MAD, 6229, s.6-7, 11.

⁸³⁵ BOA, MAD, 6125, s.7.

⁸³⁶ BOA, MAD, 6125, s.10.

⁸³⁷ BOA, MAD, 6125, s.6.

⁸³⁸ Taciser Onuk, *Osmanlı Çadır Sanatı (XVII. –XIX. Yüzyıllar)*, Ankara 1998, s.34.

⁸³⁹ Çürük-Çiçekçiler, *Türk Çadırları*, s.4.

mehterhane eşyası ve şadırvan ahırını olarak kullanılmak üzere “sekban çergesi” Mehterhane-i âmirede imal edildiği gibi, İstanbul ve Edirne’deki çadırcılar esnafından satın alınmıştı⁸⁴⁰.

Padişah, devlet adamları, ordu ve farklı hizmet birimlerine temin olunan çergelerin büyüklükleri farklı olmakla beraber bunlar çeşitli amaçlarla kullanılmıştı. Bunlardan padişahın güneşten korunması ve gölgelenmesi için kullanılan “sâye-bân çergesi” 22 zıra (28 m) genişliğinde olup 180 kuruşa satın alınmıştı. Meşale mühimmatının muhafazası için 18 zıra (23 m) büyüklüğünde olan “meşale çergesi” 150 kuruşa satın alınmıştı. Bunların dışında havalandırılmalı olarak kullanılan 14 zıra (18 m) büyüklüğünde “menfes çerge”, her türlü kullanıma müsait 6 zıra (7,8 m) büyüklüğünde “müstemal çerge”, ordu hazinesinin muhafazası için 18 zıra (23 m) genişliğinde “hazine çergesi”⁸⁴¹, daha çok askerlere ve geri hizmet birliklerine barınma amaçlı olarak verilen 18 zıra (23 m) genişliğinde “sekbân çergesi” ile “iki direkli çerge” Mehterhane-i âmireden temin olunduğu gibi aynı zamanda çadırcı esnafından satın alınmıştı. Cebeci Ocağı için satın alınan 18 zıra (23 m) genişliğindeki sekban çergesine 75, Hassa Bostancı tüfekçileri satın alınan 18 zıra (23 m) genişliğindeki çergeye 35, Silahtar Ocağı askerleri için satın alınan 12 zıra (15,6 m) büyüklüğündeki sekban çergesine 25 kuruş ödenmişti⁸⁴².

Padişah, devlet adamları, ordu ve farklı hizmet birimlerine dağıtılan çadırlar farklı ölçü ve büyüklüklerde olup genellikle konak yerlerinde barınma amaçlı olarak kullanılmıştı. Bunlara çeşidine göre “iki kat”, “müstemal” ve “sekbân çadırı” denilmişti. Sefer sırasında şeyhülislama, imam-ı evvel efendiye, hassa tıpçıbaşına, hassa sekbânlara 12 zıra (15,5 m); padişahın dairesi, Harem-i hümâyun, Kırım Hanı, cebeciler askerler, hassa buzcular, has fırın, Helvahâne-i âmire ve mutfak sakabaşlıları, padişahın musahibi ve Babüssade Ağası’na verilen çadırlar 10 zıra (13 m) büyüklüğünde idi. Ayrıca şeyhülislama verilen sekbân çadırı 18 zıra (23 m)⁸⁴³, Has Matbah için ambar olarak kullanılmak üzere verilen “iki kat” çadır 12 zıra (15,5 m), Has Matbah ile Kahve-i hümâyuna verilen çadırlar 12 zıra (15,5 m) genişliğinde idi⁸⁴⁴. Mehterân-ı tabl-ı âlem neferlerine verilen çadırlar 12 zıra (16 m) ve 10 zıra (13 m) genişliğinde, Divan ustalarına verilen müstemal çadır 8 zıra (10 m) ve hassa buzculara verilen çadır 10 zıra (13 m) büyüklüğünde idi⁸⁴⁵.

Çadır ve çergelerden mutfak olarak kullanılmak üzere verilen “matbah” önemli yer işgal etmekteydi. Padişahın dairesi için temin olunan her bir “kebir matbah” 175, orta

⁸⁴⁰ BOA, MAD, 6125, s.7-10 ; MAD, 6229, s.10-17.

⁸⁴¹ Onuk, *Çadır Sanatı*, s.43.

⁸⁴² BOA, MAD, 6229, s.15-17.

⁸⁴³ BOA, MAD, 6229, s.16-17 ; MAD, 6125, s.12.

⁸⁴⁴ BOA, MAD, 6125, s.29.

⁸⁴⁵ BOA, MAD, 3119, vr.168b-169a.

boyu olanlar 30, daha küçük olanlar her biri 16 kuruşa satın alınırken, 10 zıra (13 m) büyüklüğündeki “matbah” ise Mehterhane-i Hayme-i Hassa’dan tedarik edilmişti. Mehterhaneden Kırım Hanı’na verilen matbah 12 zıra (15,5 m), Harem-i hümâyun ve Kırım Kalgayları için tahsis olunan matbahlardan her biri 10 zıra (13 m), Helvahâne-i âmireye tedarik olunan matbah ise 15 zıra (19,5 m) büyüklüğünde idi. Mutfak eşyalarını koymak için şeyhülislamın dairesine tahsis olunan “beyaz kilâr” 18 zıra (23,4 m), matbah ise 14 zıra (18,2 m) genişliğinde idi. Sekban-ı Hassa Ocağı için satın alınan “matbah” ise 12 zıra (15,5 m) büyüklüğünde idi⁸⁴⁶.

Padişah, Harem-i hümâyun, şeyhülislam ve Kırım Hanı dairesi yıkanma ve temizlikleri için Mehterhane-i âmireden “hamam”, “hamam tahtası” ve “hamam iskemlesi” tedarik olunmuştu. Kırım Hanı için tedariki sağlanan hamam 12 zıra (15,6 m) genişliğinde idi⁸⁴⁷.

Mehterhane-i âmirede hazırlanan padişahın otağı ve çeşitli amaçla kullanılacak çadırlar, daha ordu İstanbul’dan hareket etmeden gemilerle Tekfurdağı İskeleyi’ne, oradan da üzeri örtülü arabalarla Edirne’ye nakledilmişti⁸⁴⁸. Buradan ordu ile beraber götürülen çadırlar, Mehterhane-i âmire ocak kethüdası ve bir oda Mehterhane neferleri tarafından arabalarla taşınmıştı⁸⁴⁹. Ordu henüz yola çıkmadan Mehterhane-i hayme-i hassa ocağından bir oda çadırcı önden gönderilerek ordunun konaklayacağı yerde çadır mühimmatı hazırlanmaktaydı⁸⁵⁰. Yol boyunca padişahın otağı ve diğer çadırların kurulması ve çadırlarla ilgili problemlerin giderilmesi için başlarında bir bölükbaşı olduğu halde 50 çadırcı da Edirne’ye gönderilmişti⁸⁵¹. Çadırcıların çadır ve otağ kurmada kullanmaları için de Cebehane-i âmireden kazma, kürek, keser, destar, kurşun ve urgan tedarik edilmişti⁸⁵².

Sefer sırasında, menzil ve konaklarda padişahın otağı ve dairesi için ihtiyaç duyulan diğer bir mühimmat da kazık, tokmak ve çatal ile aydınlatma için kullanılan çıra idi. Bunlardan kazık, tokmak ve çataldan padişahın otağının kurulması için istifade edilirken, çıra ise aydınlatma amaçlı kullanılmıştı. Ordu henüz hareket etmeden, kazık, tokmak, çatal ve çiradan yeteri kadar satın alındıktan sonra, ordunun konaklayacağı menzilde hazır hale getirilmesi için İstanbul’dan Edirne’ye ve Edirne’den Belgrat’a kadar bulunan kazaların kadı ve diğer idarecileri görevlendirilmişlerdi. Satın alınan bu malzeme için ödenecek para

⁸⁴⁶ BOA, MAD, 6229, s.10-17.

⁸⁴⁷ BOA, MAD, 6125, s.27-28.

⁸⁴⁸ BOA, MAD, 9879, s.167, 4 B 1106 (18 Şubat 1695).

⁸⁴⁹ BOA, D.BŞM, 1078/10.

⁸⁵⁰ Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, s.453-54.

⁸⁵¹ BOA, MAD, 3119, vr.168a, 5 Ş 1106 (21 Mart 1695).

⁸⁵² BOA, MAD, 6614, s.57.

hazineden karşılanmıştı⁸⁵³. Kazık, tokmak ve çatal Mehterhane-i hümâyun mehterbaşına teslim edilirken, çıranın meşalecibaşına teslim edileceği belirtilmişti⁸⁵⁴. Padişahın otağı için her menzilde satın alınan her 100 adet kazık için 30 akçe, her tokmak ve çatal için 1'er akçe ödenirken, aydınlatma için satın alınan her kantar çıra için 88 akçe ödenmişti. İstanbul'dan Edirne'ye kadar olan her menzilde; 10.000 adet kazık, 120 tokmak, 120 çatal ve aydınlatma için 2'şer kantar çıra satın alınmıştı⁸⁵⁵.

b) Meşale

1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde gece aydınlatma aracı olarak meşale kullanılmış, bunun için meşale mühimmatı satın alınmıştı. Temin olunan meşale mühimmatı meşaleci ve akkâmlar tarafından taşınmıştı. Seferde kullanılan meşale mühimmatının başında pamuk yağı, katran, paçavra, meşale topu ve meşale demiri gelmekteydi. Tedarik edilen pamuk yağı ve katran meşale yakıtı olarak kullanılmıştı. Pamuk yağı Hassa Kasapbaşı tarafından temin edilirken, katran İstabl-ı âmire ocağından tedarik edilmişti. Yeterli miktarda pamukyağı bulunmadığı zaman katran satın alınmıştı. Pamuk yağı ve katranla beraber kullanılmak üzere de meşale topu satın alınmıştı. Meşale topu, pamuk yağı veya katrana batırıldıktan sonra yakılırdı. Ayrıca meşale demiri ve paçavra da satın alınmıştı. Paçavra ile meşale demirlerinin üzerine meşale topu sarılmıştı. Tüm bu meşale mühimmatını taşımak için de çuval temin edilmişti⁸⁵⁶.

Tablo14: Meşale Mühimmatı⁸⁵⁷.

1695 Avusturya seferi			1696 Avusturya Seferi		
Pamuk yağı (kıyye)	Paçavra (kıyye)	Meşale Demiri (adet)	Katran (kıyye)	Paçavra (kıyye)	Meşale Demiri (adet)
14.000	2.800	240	10.000	5.148	157

1695 Avusturya Seferi'nde Hassa kasapbaşından her bir kıyyesi 40 para (1 kuruş) olmak üzere 14.000 kıyye pamuk yağı ile her bir kıyyesi 1'er paradan 2.800 kıyye köhne paçavra satın alınmıştı. Bunların yanında meşale mühimmatını koymak için nüzul emini

⁸⁵³ İstanbul'dan Edirne'ye ve Edirne'den Belgrat'a kadar olan menzillerde kazık, çatal, tokmak ve çıra tedariki için kaza kadıları, ayan ve iş erlerine gönderilen 5 Ş 1107 (10 Mart 1696) tarihli hüküm için bk. BOA, MAD, 9880, s.247.

⁸⁵⁴ BOA, D.MKF, 533/168, 23 L 1107 (26 Mayıs 1696).

⁸⁵⁵ BOA, MAD, 9880, s.247, 3 Ş 1107 (8 Mart 1696).

⁸⁵⁶ BOA, MAD, 4960, s.25-33.

⁸⁵⁷ BOA, MAD, 4960, s.25-33.

tarafından her bir kıyyesi 1 paradan 800 kıyye çuval (cağa) temin edilmişti. Ayrıca her biri 100'er akçe olmak üzere 240 adet meşale demiri satın alınmıştı. Öte yandan sefere katılan birimlere verilmek üzere her biri 4 akçeden 171.874 adet meşale topu satın alınmıştı. 21 Haziran'da ordunun Edirne'den hareketinden, 18 Ekim'de sefer dönüşüne kadar başta padişah ve veziriazamın daireleri ile diğer birimlerin aydınlatılmasında kullanılacak meşale mühimmatı için 13.580 kuruş masraf edilmişti⁸⁵⁸.

1696 Avusturya Seferi'nde kasapbaşından yeterli miktarda pamuk yağı tedarik olunamadığı için İstabl-ı âmire ocaklığından her bir kıyyesi 5'er akçeden 10.000 kıyye katran satın alınmıştı⁸⁵⁹. Ayrıca Mehterhane-i âmireden temin edilen 170 kantar (5.148 kıyye) köhne paçavralığın her bir kıyyesine 1 para ödenmişti. Öte yandan ordunun 20 Nisan'da İstanbul'dan hareketinden 25 Ekim tarihinde seferden dönüşüne kadar her biri 4,5 akçe olmak üzere 207.578 adet meşale topu satın alınmıştı. Ayrıca her biri 120 akçe olmak üzere 157 adet meşale demiri satın alınmıştı⁸⁶⁰.

3- Matbah Mühimmatı

Sefer sırasında kullanılan bir diğer mühimmat sefere katılan çeşitli birimlerin hizmetinde yer alan Has Matbah, Darüssade Ağası Matbahı, Has Ağalar Matbahı, Helvahâne, Kilâr-ı âmire ve fırın harcında kullanılan eşyalar idi⁸⁶¹. Bu eşyalar daha çok hareket eden ordunun beslenmesinde kullanılan un, ekmek, buğday, pirinç, bal, tereyağı gibi yiyeceklerin hazırlanmasında kullanılan araç ve gereçler idi⁸⁶².

Adı geçen matbahlarda kullanılmak üzere satın alınan başlıca malzeme ve mühimmat; meşinli ve dört parçalı harar, mutfak sinisi, çul, urgan, sırça kilim, bakır fanus, balta, kazma ve kürek, demir kilit, kaşık, beyaz keçe, demir sac, büyük kösele, büyük kırmızı kuşhane idi⁸⁶³. Helvahâne, Kilâr-ı âmire ve fırın harcı mühimmatı olarak; meşinli ve dört parçalı harar, mutfak ve çöp sepeti, ekmek sepeti, hamur teknesi, urgan, kırmızı kilim, bakır fanus, demir kilit, ayaklı sandık, beyaz keçe, meşk ve maslak, demir varil, kazma, kürek ve balta idi⁸⁶⁴. Satın alınan matbah mühimmatının bir kısmı Cebhane-i âmire ile Mehterhane-i

⁸⁵⁸ BOA, MAD, 4960, s.25-33, 22 C 1106 (7 Şubat 1695).

⁸⁵⁹ BOA, İE SM, 2155.

⁸⁶⁰ BOA, MAD, 4960, s.27-33.

⁸⁶¹ BOA, MAD, 7428, s.69-75.

⁸⁶² İnbaşı, *Kamaniçe Seferi*, s.285.

⁸⁶³ BOA, MAD, 7428, s.68 ; KK, 7287, s.2-6.

⁸⁶⁴ BOA, MAD, 7428, s.68.

âmireden, diğerk bir kısmı da Matbah Emîni ve Arpa Emîni tarafından temin olunmuştu⁸⁶⁵.

Sefer için satın alınan meşinli harardan her bir çiftine 485, dört parçalı harardan her çiftine 252, mutfak sinisinden her çiftine 365, çuvallardan her çiftine 130, urganın her çiftine 32, sırça kilimden her birine 326, bakır fanustan her birine 285, balta, kürek ve kazmadan her birine 75, demir kilitten her birine 75, beyaz keçeden her birine 255, demir sacdan her birine 540, meşinli gavsaleden (kösele) her birine 840, kırmızı kuşhaneden her birine 720'er akçe ödenmiştir. Ayrıca helvahane için satın alınan matbah sepetlerinden her birine 360, çöp sepetinden her birine 130'ar akçe verilmişti⁸⁶⁶.

a-Yakacak

1- Odun

Seferde ısınma için yakacak, mutfakta yemek ve fırınlarda ekmek pişirmek için kullanılan *hatab* (odun), menzil kazalarından satın alınarak menzillerde, Matbâh-ı has, Kuşhâne, Harem-i hümâyun sofrasına, Babü's-sade Ağası Matbâhı'na, Matbah Ağası'na, Kilâr Matbâhı'na, Has fırın, Helvahâne, Edirne ile İstanbul bostancılara, baltacı tüfekçilere, haseki ağalarına, Harem-i hümâyun odaları ile silahtar ve Babüssade ağaları ahırlarına tayin olunmuştu⁸⁶⁷.

Özellikle ısınma amaçlı olarak kullanılan odun, henüz kış mevsiminin devam ettiği bir zamanda toplanan ordunun ısınması için kullanılmıştı. Kasım ayında kışlamak üzere Edirne Kışlası'nda toplanan ordu, bahar mevsimine kadar burada kalmaktaydı. Ağır kış şartlarındaki ordunun ısınması, yeterli miktarda odunun tedarikine bağlıydı. Odun tedariki için odun emîni ve mübaşirler görevlendirilmişti⁸⁶⁸.

Haziran ayında Edirne'den hareket eden ordunun konaklayacağı menzillere gerekli odun ihtiyacı, asıl olarak ekmek ve yemek pişirmede kullanılmıştı. Ordunun konaklamasından evvel yeterli miktarda odunun tedarik edilerek menzillere nakli önemliydi. Odunun konaklayacağı menzillere tedariki ve görevli olan kişiye teslimi için kaza kadıları görevlendirilmişti⁸⁶⁹. Menzillere gerekli odun mübaşirler tarafından menzil kazalarından satın alınmıştı. Satın alınacak odunun her bir arabasının ikişer çeki gelmesi şart koşulmuştu.

⁸⁶⁵ BOA, D.BŞM, 775, s.102.

⁸⁶⁶ BOA, MAD, 7428, s.68; KK, 7287, s.2-6.

⁸⁶⁷ BOA, D.MKF, 501/113 ; D.BŞM, 834, s.9.

⁸⁶⁸ BOA, MAD, 9879, s.375, 13 L 1106 (27 Mayıs 1695).

⁸⁶⁹ BOA, KK, 2761, vr.106b, 9 Z 1106 (21 Temmuz 1695).

Odunun menzillere naklinden sonra bedelleri nüzul emini tarafından⁸⁷⁰, bazen de odun emini tarafından ödenmişti⁸⁷¹.

1695 Avusturya Seferi'nde Edirne'den Belgrat'a kadar her bir menzile 200 araba odun satın alınmıştı⁸⁷². Satın alınan odunun her bir arabası 2 çeki ağırlığındaydı ve her bir arabaya 10-30'er para ödenmişti. Satın alınan toplam 5940 araba odun için ise 104.800 para (873 kuruş) ödenmişti⁸⁷³. Sefer dönüşünde ise Belgrat yolundan dönüleceği varsayılarak, Belgrat'tan Edirne'ye kadar olan 26 adet menzilin her birine günlük 100'er araba olmak üzere toplam 1.500 araba odun satın alınmıştı⁸⁷⁴. Fakat Belgrat yerine Niğbolu üzerinden döndüğünden, Niğbolu'dan Edirne'ye kadar olan 14 menzilin her birinde günlük 200'er araba odun tedarik olunarak, her bir araba 5-40'ar akçe arasında olmak üzere toplam 4.400 araba odun mübaşirler tarafından satın alınmıştı⁸⁷⁵.

1696 Avusturya Seferi'nde Küçükçekmece'den Niş'e kadar her bir menzile günlük 200, Niş'ten Belgrat'a kadar her bir menzile 100'er araba odun tedarik olunmuştu⁸⁷⁶. Sefer dönüşünde ise Belgrat'tan Niş'e varıncaya dek 8 menzile odun temin edilemezken, Niş'ten Edirne'ye kadar her bir menzile 200'er araba olmak üzere 16 menzilde 4.600 araba, mübaşirler tarafından satın alınmıştı⁸⁷⁷. Sefer boyunca temin olunan 15.057 araba odun satın alınırken, 4.030 arabası havale yoluyla sağlanmıştı. 366 araba odun da menzillerde kullanılmadan kalmıştı⁸⁷⁸.

Menzil kazalarından odun satın alınmasının yanı sıra, ordu Belgrat'a vardığında padişahın dairesi ve Matbâh-ı âmirenin ihtiyacı olan odun Belgrat çevresindeki ormanlık alanlardan tedarik edilmişti. 1695 Avusturya Seferi'nde 10.000 araba odun Belgrat etrafındaki ormanlardan kesildikten sonra, Semendre İskelesi'ndeki üstü-açık kayıklarla Belgrat'a nakledilip, Belgrat Ambar Emini'ne teslim edilmişti⁸⁷⁹. 1696 Avusturya Seferi'nde ise her bir arabası 2'şer çeki olmak üzere Hisarcık, Semendre, Yaş ve Kutluca'daki dağlardan kesilen 3000 araba odun, iskelelere naklolunduktan sonra üstü-açık kayıklara bindirilerek Belgrat'a nakledilerek ambar eminine teslim edilmişti⁸⁸⁰.

⁸⁷⁰ BOA, KK, 2761, vr.106b.

⁸⁷¹ BOA, KK, 2761, vr.126b, 26 C 1106 (11 Şubat 1695).

⁸⁷² BOA, KK, 2761, vr.110a.

⁸⁷³ BOA, KK, 2761, vr.110a.

⁸⁷⁴ BOA, D.MKF, 27758, s.2-9.

⁸⁷⁵ BOA, KK, 2761, vr.118a-119b.

⁸⁷⁶ BOA, D.MKF, 27769, s.2-16.

⁸⁷⁷ BOA, MAD, 7715, s.1-7, 19 S 1108 (17 Eylül 1696).

⁸⁷⁸ BOA, MAD, 2165, s.15.

⁸⁷⁹ BOA, KK, 2761, vr.162b, 24 B 1106 (10 Mart 1695).

⁸⁸⁰ BOA, KK, 2763, s.205-206, 15 B 1107 (19 Şubat 1696).

Tablo 15: Sefere Katılan Bazı Birimlere Verilen Günlük Odun Miktarı⁸⁸¹.

1695 Avusturya seferi		1696 Avusturya seferi	
Verilen birim	Odun (çeki)	Verilen birim	Odun (çeki)
Sadrazam	50	Sadrazam	50
Nişancı	0,5	Nişancı	0,5
Şeyhülislam	3	Şeyhülislam	4
Rumeli Kazaskeri	1,5	Rumeli Kazaskeri	4
Anadolu Kazaskeri	1,5	Anadolu Kazaskeri	2
Nakibü'l-eşraf	1,5	Nakibü'l-eşraf	2
Defterdar	3	Defterdar	3
Konakçı Paşa	1,5	Konakçı Paşa	
İmam-ı şehriyari-i evvel	1	İmam-ı şehriyari-i evvel	1
Hassa Ettibâbaşı	1	Hassa Ettibâbaşı	1
Mirâhur-ı evvel	1,5	Mirâhur-ı evvel	1,5
Mirâhur-ı sani	1	Mirâhur-ı sani	1
Reis'ül-küttap	2	Reis'ül-küttap	2
Defter-i hâkani Emini	1	Emin-i defter-i hakani	1
Divan Çavuşbaşı	1	Divan Çavuşbaşı	1
Kapıcılar Kethüdası	1	Kapıcılar Kethüdası	2
Ruznamçe-i evvel	1	Ruznamçe-i evvel	1
Muhasebe-yi evvel	0,5	Muhasebe-yi evvel	1
Muhasebey-i hazine	0,5	Muhasebey-i hazine	0,5
Muhasebey-i Anadolu	0,5	Muhasebey-i Anadolu	1

1695 Avusturya Seferi'nde ordunun Belgrat'tan Tımsıvar tarafına geçmesiyle Harem-i hümâyun Niğbolu'ya gönderilirken, Belgrat'tan Niğbolu'ya varıncaya kadar harem bünyesinde bulunan çeşitli birimlerin odun ihtiyacı karşılanmıştı. Buna göre her gün için Harem-i hümâyuna 10, Harem Matbahı'na 5, harem ağaları ve kahve için 4, has fırın için 0,5, fırın harcı için 1, hoşaf için 0,5, hasekiler için 0,5 çeki odun verilmişti⁸⁸²

1696 Avusturya Seferi'nde ordunun 18 Haziran'da Edirne'den hareketinden 26 Temmuz'da Yagodine Menzili'ne varmasına kadar 38 gün geçmiştir. Her gün için bütün birimlere 124,5 araba odun dağıtılmıştı⁸⁸³. Ordunun 18 Haziran'da Edirne'den hareketinde, sefere katılan bazı birimlere günlük tevzii olunan odun miktarı şöyledir; Kahve yapmak için

⁸⁸¹ BOA, MAD, 9880, s.18 ; D.BŞM, 827, s.14-15.

⁸⁸² BOA, MAD, 9880, s.18, 18 M 1107 (29 Ağustos 1695).

⁸⁸³ BOA, D.BŞM, 794, s.8.

Harem-i hümâyuna 2 çeki, darüssade ağasına 2 çeki, hazinedara 2 çeki tayin olunurken, Harem-i hümâyun sofrası ile kasapbaşı ağaya 4 çeki verilmişti. Ayrıca seferde farklı birimlere yemek pişirmede kullanılan mutfaklara günlük verilen odun miktarı şöyledir; Has Matbah'a 26 çeki, Enderun Matbahı'na 4 çeki, Harem-i hümâyun kuşhanesine 20 çeki, Harem-i hümâyun sofrasına 10 çeki, babüssade ağası mutfağına 4 çeki, ser kilâri ağa mutfağına 4 çeki, has fırına 7 çeki, fırın harcına 8,5 çeki odun tayin olunmuştu⁸⁸⁴.

2-Kömür

Sefer zamanında padişahın dairesi için odun kömürü kullanılmıştı. Ordunun konaklayacağı her bir menzile kömür tedariki için ücret mukabilinde kömürcüler tutulmuştu⁸⁸⁵. Menzillere, kazalarından sefer gidiş ve dönüşünde 200'er kıyye satın alınarak tedarik olunması için menzil kadılarına emirler verilmişti⁸⁸⁶.

1695 Avusturya Seferi'nde Küçükçekmece'den Belgrat'a kadar olan menzillere, menzil kazalarından her bir kıyyesi 1,5 akçe (0,5 para) olmak üzere 4.400 kıyye kömür satın alınarak 6.600 akçe (55 kuruş) ödenirken, 3.400 akçe havale suretiyle temin edilmişti⁸⁸⁷. 1696 Avusturya Seferi'nin gidişinde 1.600 ve sefer dönüşünde ise 4.600 kıyye kömür satın alınmıştı⁸⁸⁸.

4-Saka Mühimmatı

Sefer mühimmatı olarak kullanılan diğer bir mühimmat da çeşitli birimlere su verilmek üzere kullanılan saka mühimmatı idi. Saka mühimmatının başında meşk, maslak ve kırba gelmekte idi. Meşk, kırba ve tulum gibi kullanılan bir çeşit su kabıydı⁸⁸⁹. Maslak ise su yollarından gelen suların ayrıldığı yerlerdeki hazinelere verilen ad idi. Özellikle şehir dışında su yollarının geçtiği ve ayrıldığı havuz ve teknelere bu isim verilmekteydi. Ayrıca sefer zamanında elle yapılmış deri su kaplarına da bu ad verilerek, bunlar birer su hazinesi işleviyle kullanılmıştır⁸⁹⁰. Kırba da bir çeşit su kabıydı. Köseleden yapılırdı ve altı dört köşe olan bir tahtanın üzerine demir çemberle eklenirdi. Ağzı on santim genişliğinde olan bu kap,

⁸⁸⁴ BOA, D.BŞM, 827, s.14-15.

⁸⁸⁵ Padişahın dairesine kömür tedariki için Çirmen Kazası'ndan tutulan kömürcüler için bk. BOA, D.MKF, 507/139 ; D.BŞM, 1122/30, 8 N 1106 (22 Nisan 1695).

⁸⁸⁶ BOA, KK, 2763, s.15, 32.

⁸⁸⁷ BOA, D.MKF, 27758, s.2-9.

⁸⁸⁸ BOA, MAD, 7715, s.1-7, 19 S 1108 (17 Eylül 1696).

⁸⁸⁹ M. Zeki Pakalın, "Meşk", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, İstanbul 1993, s.492.

⁸⁹⁰ M.Zeki Pakalın, "Maslak", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, s.413.

su doldurulduktan sonra ağızlığı ikiye bükülür ve bir halkalı meşin ile bağlanırdı. Sakaların su taşıdıkları kırbaaları omuza takmak için de ağızdan dibe kadar bir kösele kolu vardı⁸⁹¹.

1695 ve 1696 Avusturya seferlerine katılan muharip ve yardımcı birliklerin su ihtiyacını gidermek için meşk, maslak, kırba, güğüm ve kova kullanılmıştı. Adı geçen eşyalar satın alınmakla beraber, Cebahane-i âmirede işlenerek hazır hale getirilmişti⁸⁹². Ayrıca Cebahane-i âmirede bulunup kullanılmayacak durumda olanlar ise tamirden geçirilmişti⁸⁹³.

Ordu için gerekli olan saka mühimmatı, kurumların başındaki sakabaşları tarafından satın alınmıştı. Matbahlar için gerekli meşk ve maslaklar, matbah sakabaşısı⁸⁹⁴, Mehterhane âmire için mehterbaşı⁸⁹⁵, Yeniçeri Ocağı için sakabaşı olan çorbacılar tarafından temin edilmişti. Has Matbâh için Enderun-ı hümâyun sakaları⁸⁹⁶, arz ve musâhib ağalar için baş musâhib ağa tarafından tedariki sağlanmıştı⁸⁹⁷. Ayrıca Cebahane-i âmireden temin olunan meşk ve maslaklar da bu kişilere teslim edilmişti. Her ocak için tedarik olunan saka mühimmatı, saka bargirleri tarafından taşınmıştı. Suyun bargirler üzerinde taşınması için “maslak tahtası” temin edilmişti. İçi su dolu meşk ve maslaklar, tahtalar üzerine bağlanmak suretiyle taşınmıştı⁸⁹⁸.

Sefere katılan farklı birimlerin su ihtiyacını görmek üzere Cebeci Ocağı’ndan bir sakabaşı, bir kethüda, 10 bölükbaşı ve 100 saka bu iş için istihdam edilmişti⁸⁹⁹. Sakalar sefer sırasında farklı birimlerin hizmetinde bulunarak onların su ihtiyacını karşılamalarının yanı sıra, saka mühimmatının naklinden de sorumlu tutulmuşlardı⁹⁰⁰. Sefer için hazır hale getirilen saka mühimmatı, gemilerle Tekfurdağı İskelesi’ne, buradan da arabalara yüklenerek Edirne’ye gönderilmişti⁹⁰¹.

1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde Yeniçeri Ocağı askerleri için her bir çifti 8,5’er kuruştan 400 çift meşk, her çifti 6’ar kuruştan 100 çift maslak ve her biri 1’er kuruştan 1.500 adet kırba satın alınmıştı⁹⁰². Yeniçeri Ocağı’na ait meşk ve maslakların taşınması için 390

⁸⁹¹ M. Zeki Pakalın, “Kırba”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, s.269.

⁸⁹² BOA, MAD, 9879, s.31.

⁸⁹³ BOA, MAD, 6614, s.61.

⁸⁹⁴ BOA, MAD, 6614, s.44.

⁸⁹⁵ BOA, D.BŞM, 1110/38.

⁸⁹⁶ BOA, D.BŞM, 1063/47.

⁸⁹⁷ BOA, MAD, 6614, s.54.

⁸⁹⁸ BOA, MAD, 6614, s. 38, 41.

⁸⁹⁹ BOA, D.BŞM, 1137/96, 6 M 1108 (5 Ağustos 1696)

⁹⁰⁰ Pary, “İslam’da Harp Sanatı”, s.211.

⁹⁰¹ BOA, MAD, 9879, s.31.

⁹⁰² BOA, D.BŞM, 1089/2, 20 CA 1107.

adet saka bargiri istihdam olunmuştu⁹⁰³. Sipah ve Silahtar ocaklarına 4 çift meşk ve 4 maslak temin olunarak, bunların taşınması için 4 adet saka bargirinin istihdamı sağlanmıştı. Bölükha-yı erba'a neferlerine 4 çift meşk, 4 adet maslak tedarik olunarak 6.120 akçe masraf edilmişti⁹⁰⁴. Sadrazama tabi yeniçeri tüfekçilerine 7 maslak, 4 büyük kova, 7 çift meşk; cebeci tüfekçilerine 2 maslak, 2 çift meşk ve 2 güğüm; Hassa Bostancı tüfekçilerine 30 çift meşk, 30 adet maslak ve 6 büyük güğüm; saray-ı atik baltacı tüfekçileri için 4 çift meşk, 4 adet ve 2 adet güğüm; Mısırlı serdengeçti askerlere 2 çift meşk ve 2 maslak Cebehane-i âmireden verilmişti⁹⁰⁵. Arz ve musâhib ağaları ile otağ ve Hazine-i hümayun için 10 çift meşk, 20 adet maslak ve 40 adet kırba satın alınarak 370 kuruş harcanmıştı⁹⁰⁶. Erzurum'dan sefere katılan silahtar serdengeçtilerine 1 çift meşk ve 1 maslak; Edirne'de tahrir olunan silahtar serdengeçtilerine 1 çift meşk ve 1 maslak, Halep Eyaleti'nin sipah bölük ağalarına 1 çift meşk ve 1 maslak, Hamit ve Bolu sancaklarının sipah ve silahtar serdengeçtilerine 1 çift meşk ve 1 adet maslak Cebehane-i âmireden verilmişti⁹⁰⁷.

Yardımcı kuvvetlerden beldar, lağımçı, taşçı, su yolcu ve marangozlara 6 kırba ve 3 adet maslak tedarik olunmuştu⁹⁰⁸. Fırın harcında kullanılmak üzere 1 adet meşk ve 1 adet maslak temin edilerek 4.000 akçe masraf olunmuştu. Sekbân-ı hassa askerlerine 1 çift mükemmel meşk ile 1 adet maslak satın alınarak 1.550 akçe ödenmişti. Arz ve musâhib ağalar için 8 çift meşk, 15 adet maslak ve 40 adet kırba baş musâhib ağa tarafından alınarak 220 kuruş ödenmişti. Mehterhane-i âmire ocağı için 7 çift meşk ile 7 adet maslak satın alınmıştı⁹⁰⁹. Fırın harcında kullanılmak üzere tanesi 1.600 akçeden 2 adet maslak ile tanesi 2.400 akçeden 2 adet meşk satın alınmıştı. Matbah-ı âmire için Matbah-ı hassa sakabaşı tarafından tanesi 24 kuruştan 10 adet maslak satın alınmıştı. Ayrıca Enderun-ı hümayun sakalarına Cebehane-i âmirede mevcut bulunandan 12 adet döşeme maslak, 32 çift meşk, ve 39 adet maslak tahtası verilmişti⁹¹⁰. Harem ve otağ-ı hümayun hizmetinde bulunan musâhib ve arz ağalarının su ihtiyacını gidermek için çifti 10'ar kuruştan 10 çift meşk, çifti 6'ar kuruştan 20 çift maslak ve tanesi 1'er kuruştan 40 kırba satın alınmıştı⁹¹¹. Mehterhane-i âmire ocağı için de her çifti 660 akçeden 7 çift meşk ve her çifti 560 akçeden 7 çift maslak

⁹⁰³ BOA, MAD, 6614, s.38-39, s.54 ; D.BŞM, 1092/63.

⁹⁰⁴ BOA, MAD, 6614, s.55-56.

⁹⁰⁵ BOA, C. AS, 30673, vr.3-5.

⁹⁰⁶ BOA, MAD, 6614, s.38.

⁹⁰⁷ BOA, MAD, 3119, vr.152b-53b.

⁹⁰⁸ BOA, D.MKF, 540/156.

⁹⁰⁹ BOA, MAD, 6614, s. 54, 56, 60.

⁹¹⁰ BOA, MAD, 6614, s.41, 44.

⁹¹¹ BOA, D.BŞM, 1102/21.

satın alınmıştı⁹¹². Has Matbah için 5 adet maslak, has ağalara 22 adet büyük maslak ve 12 adet döşeme maslak, 32 mükemmel meşk ve 39 maslak tahtası Cebahâne-i âmireden tedarik olarak Enderun-ı hümâyun sakalarına teslim edilmişti⁹¹³.

⁹¹² BOA, D.BŞM, 1110/38.

⁹¹³ BOA, D.BŞM, 1063/47.

III.BÖLÜM ULAŞIM

1-Sefer Yolunun Menzil Noktaları ve Mesafeleri

Yollar ve yol sistemi bugün olduğu gibi, tarih boyunca bütün devletler için büyük önem taşımıştır. Zira ticari ve ekonomik faaliyetler, haberleşme işleri, nakliye ve askeri amaçlara yönelik hususlar, düzenli bir yol sistemi çerçevesinde gerçekleşmiştir. Bu bakımdan çok geniş bir coğrafyaya yayılmış bulunan Osmanlı Devleti'nde, gerek Anadolu ve gerekse Rumeli'de ana yollar ve bunlara bağlı tali yollar yapılmıştır. Bu yollar üzerinde, gerekli haberleşmenin vaktinde yerine ulaştırılması için konak yerleri tesis edilerek, konak yerlerine “menzil” ve “menzilhaneler” adı verilmiştir. Menziller üzerinde, tarihte her zaman önemini korumuş büyük şehirler olduğu gibi, orta ve küçük ölçekli yerleşimler de mevcut idi. Menzil adı verilen bu konaklanacak veya durulacak yerlerden bazıları zamanla imar edilerek şehirleşmiştir. Bu guruba giren menzil, şehir ve kazaları ordu iâşesinin teminini ve yakın çevresinde konaklayacak kervanların güvenliğinin sağlanmasında ve hatta hacılar ile seyyahların ihtiyaçların giderilmesinde önemle rol oynamıştır⁹¹⁴. Bu bakımdan menziller, sefere çıkmış bulunan orduya, iâşe temini ile ticaret ve haberleşme sağlama amaçlı olarak kullanılmış ve Osmanlı askeri hayatında önemli bir yer işgal etmiştir⁹¹⁵.

Osmanlı Devleti'nde yollar Rumeli ve Anadolu'da sağ, sol ve orta kol olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Rumeli'de sağ kol İstanbul'dan başlayıp Babadağı ve Özi'ye, sol kol yine İstanbul'dan Selanik Yenişehir'ne ve orta kol ise İstanbul'dan başlayıp, Silivri-Çorlu-Edirne-Filibe-Sofya ve Belgrat'a kadar olan yolu takip etmiştir⁹¹⁶. Bu yol Orta Avrupa yolu olarak da kabul edilip⁹¹⁷, daha çok askeri amaçlarla kullanılmıştır⁹¹⁸. Avusturya'ya karşı yapılan seferlerde orta kol kullanılıp, bu kol bir dönem Budin'e kadar uzatılmıştır⁹¹⁹.

⁹¹⁴ Fatih Müderrisoğlu, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Yolları ve Menzil Külliyesi”, *Yeni Türkiye (Osmanlı Özel Sayısı 4)*, 34, İstanbul 2000, s.467-68.

⁹¹⁵ Yusuf Halaçoğlu, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülahazalar”, *OTAM*, 2, İstanbul 1981, s.123.

⁹¹⁶ Sema Altunan, “Osman Devleti'nde Haberleşme Ağı: Menzilhaneler”, *Türkler*, X, Ankara 2002, s.914.

⁹¹⁷ Fatih Müderrisoğlu, “Menzil Kavramı ve Osmanlı Devleti'nde Menzil Yerleşmeleri”, *Türkler*, X, Ankara 2002, s.921.

⁹¹⁸ Aleksandır Antonov, “Bulgar Topraklarında Kurulan Menzil Sisteminin Organizasyonu XVI-XVIII. Yüzyıllar”, *Türkler*, Çevr. Zeynep Zafer, X, Ankara 2002, s.930.

⁹¹⁹ Müderrisoğlu, “Menzil Yolları ve Menzil Külliyesi”, s.467.

İstanbul Davutpaşa'dan yola çıkan Osmanlı ordusu, Rumeli'de hangi tarafa olursa olsun orta kol üzerinde olan menzilleri takip ederek Edirne'ye ulaşıp, daha sonra gideceği ana istikamete yönelirdi. İstanbul ve Edirne arasında farklı zamanlarda farklı sayıda menzil ihdas edilmişken⁹²⁰, 1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde İstanbul-Edirne arasındaki menzil sayısı ise 11 idi. Osmanlı ordusu her iki seferde de İstanbul ile Edirne arasındaki 11 menzillik mesafeyi 9 günde yürümüştür⁹²¹.

Tablo16: Ordunun Kullandığı Menziller ve Menziller Arası Mesafe Farkları:

1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde Ordunun Kullandığı Menziller ve Menziller Arası Uzaklıklar							
İstanbul-Edirne		Edirne-Belgrat		Niğbolu-Edirne		Edirne-İstanbul	
Menzil Adı	Uzaklık (Saat)	Menzil Adı	Uzaklık (Saat)	Menzil Adı	Uzaklık (Saat)	Menzil Adı	Uzaklık (Saat)
Davut Paşa ⁹²²	2,5	Kemalçayırı	2	Rahve-i Has	6	Hafsa	4,5
Küçükçekmece ⁹²³	2,5	Cisrimustafa Paşa	4	Karye-i Akçayar	5	Baba-yı Atik	4,5
Büyükçekmece	3,5	Harmanlı	6	Karye-i Çayır Köyü	5	Bergos	4
Silivri	6	Uzuncaabad (Semerce)	5	Gelincik Mezarı	7	Karıştıran	4,5
Kınıklı ⁹²⁴	4,5	Uludere	5	Yeşiloğlu	7	Çorlu	5
Çorlu	3,5	Kayalı	7	Potova	6	Kınıklı	4,5
Karıştıran ⁹²⁵	6	Papazlı	5	Çingene Saray	5	Silivri	6
Bergos	4,5	Filiba	6	Haftan Karyesi	8	Büyükçekmece	6
Baba-yı Atik ⁹²⁶	4	Tatarpazarı	6	Tatar Köyü	6	Davut Paşa	6
Hafsa	4	Yeniköy	4,5	Bölük Derbendi	6		
Edirne	4,5	İhtiman	9	Çömlek Köyü	6		
		Ormanlı	6	Edirne	6		
		Sofya	6				
		Halkalıpınar	5				

⁹²⁰ IV.Mehmed'in padişahlığında düzenlenen 1663 Uyvar Seferi sırasında İstanbul ile Edirne arasında 12 menzil bulunmakla beraber tabloda gösterilen menziller aynı olmakla beraber, yalnız fazladan Sazlıdere menzili ihdas edilmişti. Bk. Ahmet Şimşirgil, "1663 Uyvar Seferi Yolu ve Şehrin Osmanlı İdaresinde Konumu", *Anadolu'da Tarihi Yollar ve Şehirler Semineri*, İstanbul 2002, s.81.

⁹²¹ Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı ve Yol Sistemi*, (Doçentlik Tezi), İstanbul 1982, s.93-95.

⁹²² Küçükçekmece'ye 2,5 saat olan bu menzil Büyükçekmece'ye de 6 saatlik mesafedeydi. Bk. BOA, KK, 2761, vr.120b.

⁹²³ Davutpaşa Sahrası'na 2,5 saat uzaklıkta olan bu menzil İstanbul'a da 6 saat uzaklıktaydı. Bk. BOA, KK, 2555, vr.6; MAD, 4011, s.10.

⁹²⁴ BOA, KK, 2555, vr.6. Silivri ile Kınıklı arası bir başka kaynakta 6 saat olarak gösterilmiştir. Bk. KK, 2761, vr.120a.

⁹²⁵ BOA, KK, 2555, vr.6. Karıştıran ile Çorlu arası bir başka kaynakta 5 saat olarak gösterilmiştir. Bk. KK, 2761, vr.119b.

⁹²⁶ BOA, KK, 2555, vr.6. Baba-yı atik ile Hafsa arası bir başka kaynakta 4,5 saat olarak gösterilmiştir. Bk. KK, 2761, vr.119a.

		Çaribot	6				
		Musa Paşa	5				
		Niş	8				
		Aleksince	6				
		Rajne	4				
		Perakin	6				
		Yagodine	4				
		Batiçine	6				
		Hasan Paşa	6				
		Kolar	5				
		Hisarcık	5				
		Belgrat	4				
Toplam	45,5	Toplam	141,5	Toplam	73	Toplam	45

1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde İstanbul ile Edirne arasındaki tabloda belirtilen ve toplam uzaklıkları 42,5 saat olan 11 menzillik mesafeyi Osmanlı ordusu 9 günde almıştı⁹²⁷. Edirne ile Belgrat arasında tabloda gösterildiği gibi 26 menzil bulunmaktaydı. Ordu Edirne'den hareketinden itibaren her gün bir menzilde, bazı menzillerde ise birkaç gün konaklamak sureti ile Belgrat'a kadar olan 141,5 saatlik yolu 39 günde yürümüştü⁹²⁸.

Sefer dönüşünde ordunun döndüğü menziller farklı olmuştu. Sefer dönüşünü etkileyen faktörlerin başında, yolların fiziki durumu ve güvenliği ile beraber yolun devam ettiği güzergah boyunca ordunun beslenme kaynakları göz önünde bulundurulmuştu⁹²⁹. 1695 Avusturya Seferi dönüşünde yolların bozuk olması ve düşman tehlikesi göz önünde bulundurularak, Belgrat'a geçilmeden Tımsıvar üzerinden Irşova'ya, oradan da Niğbolu'ya geçilmişti. Ordu bu yıl sefer dönüşünde Niğbolu ile Edirne arasındaki menzilleri kullanmıştı. Tımsıvar'dan hareket edildikten sonra padişahın başında bulunduğu ordu, sonradan konak yeri olarak seçilmiş menzillerde dinlenmeye geçmişti. Tımsıvar'dan Niğbolu'ya kadar ordunun dinlenmeye geçtiği konakların sayısı ise 14 idi. Konaklar sonradan tesis edildiğinden aralarındaki mesafe farkları belirtilmemiştir⁹³⁰. Daha sonra Niğbolu'dan Edirne'ye ve buradan İstanbul'a hareket edilmişti. Niğbolu ile İstanbul arasında ise 22 adet menzil bulunmakta ve bu menziller arasında 73 saatlik bir uzaklık bulunmaktaydı⁹³¹.

⁹²⁷ BOA, KK, 2555, vr.6; MAD, 4031, s.11 ; KK, 2761, vr.105b.

⁹²⁸ BOA, KK, 2761, vr.105a-110b ; KK, 2555, vr.8; MAD, 4031, s.11.

⁹²⁹ Selahattin Tozlu, "Trabzon-Erzurum Anayolunun Mevsimlik Güzergahları", *Anadolu'da Tarihi Yollar ve Şehirler Semineri*, İstanbul 2002, s.182-83.

⁹³⁰ *Nusretname*, s.103-108.

⁹³¹ BOA, KK, 2761, vr.118a-120b.

1696 Avusturya Seferi dönüşünde ise Tımışvar'dan Belgrat'a geçilirken sonradan menzil yeri olarak seçilmiş sekiz yerde konağa geçilmişti. Belgrat'tan Edirne'ye hareket sırasında ise sefer gidişinde kullanılan menzillerden 21'i kullanılarak Edirne'ye varılmıştı⁹³².

Her iki sefer dönüşünde de ordu gerek Niğbolu'dan gerekse Belgrat'tan Edirne'ye vardiktan sonra Edirne ile İstanbul arasında bulunan ve toplam uzaklıkları 40,5 saat olan menzillerden 9'u kullanılmıştı⁹³³.

II. Yolların Tamiri ve Güvenliği

a-Yolların Fiziki Durumu ve Yollarda Yapım ile Onarım Çalışmaları

Sefer sırasında ordunun hareket kabiliyetini artıran önemli unsurlarından birisi yeterli ulaşım imkanlarıyla ilgili idi. Ulaşım imkanlarını sağlayan faktörlerin başında ise fiziki şartların iyileştirilmesi gelmekteydi. Sefer güzergahındaki fiziki şartlar, hem lojistik hizmetlerin yürütülmesinde hem de ordunun hızlı ve rahat bir biçimde ilerleyebilmesinde son derece önemliydi. Ordunun beslenmesi, savaş teçhizatının taşınması ve gerekli haberleşmenin sağlanması, sefer güzergahındaki yolların tamamen düzgün ve bakımlı olmasına bağlıydı. Yolların düzgün ve bakımlı olması, sürekli hareket halindeki orduya hız ve destek sağlamaktaydı. Bu nedenle, savaş bölgesi ile iç bölgeler ve yönetim merkezinin bağlantısını sağlayan yollar iyileştirilerek savaş gücü artırılmaya çalışılmaktaydı⁹³⁴.

Sefer esnasında ordunun her türlü ihtiyacı, önceden tayin ve tespit edilen yerlerden ve belli güzergahlar üzerinden ihtiyaç noktalarına ulaştırılmakta idi. Böyle zamanlarda memlekette bir iktisâdi canlılık ve yollar üzerinde de büyük bir faaliyet meydana gelmekteydi. İhtiyaç duyulan yerlerde yolların açılması ve düzenlenmesi için kaldırımcılar görevlendirildiği gibi, ordunun ve bölgenin işe yarar bütün fertleri seferber edilmekteydi. Ordu sefer için cepheye hareket etmeden çok önce kullanılacak yolların, konaklanacak menzillerin durumu tetkik edilir ve bu hususta ilgili kişilerden raporlar alınır⁹³⁵.

1695 ve 1696 yıllarında Avusturya üzerine düzenlenen seferlerde menziller arası ulaşımın sağlanması, iaşenin dağıtılması ve askerin yürüyüşü için sefer yolu ve köprülerin bakım ve onarımı önem arz etmekteydi. Sefer yolundaki tamir ve onarım çalışmaları, diğer sefer hazırlıkları ile paralellik arz etmiştir.

⁹³² *Nusretnâme*, s.212-215.

⁹³³ BOA, KK, 2761, vr.118a-120b.

⁹³⁴ Ertaş, Sultanın Ordusu, s.58.

⁹³⁵ Hüdâi Şentürk, “ Tanzimat Devrine Kadar Osmanlı Devleti'nin Ulaşım Teşkilâtı ve Yol Sistemine Genel Bir Bakış”, *Türkler*, X, Ankara 2002, s.907.

Sefer güzergahında başta yol şartları olmak üzere bütün konularda yapılan çalışmalar bir defter halinde İstanbul'a sunulması için sefer güzergahındaki kadı ve naibler görevlendirilmişti. Bu nedenle sefer başlamadan önce menzilleri birbirine bağlayan ordunun geçeceği yol ve köprülerde yapılacak düzenlemeler, verilen emir üzerine kadı ve naibler tarafından rapor (defter-i müfredat) haline getirilerek merkeze bildirilmişti. Bu defterler sayesinde sefer yolundaki çalışmaların muhtevası konusunda bilgi sahibi olunabilmektedir.

Kaza kadısı ve naiblerinin merkeze sundukları defterlerde, İstanbul'dan Edirne'ye ve Edirne'den Belgrat'a kadar yapılacak çalışmalar; köprü ile yolların tamir ve bakımı, bataklıkların doldurulması, derbentlerin yıkanması ve temizlenmesi, yolların dar kısımlarının genişletilmesi şeklinde belirlenmişti. Yapılacak bu çalışmalardan kaza kadıları ile beraber kethüdayeri, yeniçeri serdarı, ayan ve vilayet iş erleri, voyvodalar ve kale dizdarları sorumlu ve görevli olmuşlardı. Kaza kadısı ve diğer görevliler, yolların bakım ve onarımında çalışacak ırgat, marangoz, mutemet, baltacı, kazmacı ve kürekçileri kendileri tutarak ücretlerini de kendilerine verilen miri malından yevmiye hesabı ile ödemişlerdi⁹³⁶.

Esasen sefer yolundaki çalışmalarda kalifiye olduğu kadar halktan temin olunan ve beden gücü ile çalışan işçiler de vardı. Özellikle kalifiye elemanlar arasında marangozlar bulunmaktaydı. Marangozlar yolların yanı sıra, asıl olarak köprülerin inşasında rol almışlardı. Yolların temizlenmesi, yıkanması, genişletilmesi ve yol üzerindeki bataklık alanların kurutulmasında daha çok halktan temin olunan baltacı, kazmacı, ırgatlar ile Sekban Ocağı'ndan temin olunan sekbanlar kullanılmıştı. Sekbanlar yol çalışmalarına ağaları ile birlikte her bayrakta 50 nefer olacak şekilde katılmışlardı⁹³⁷.

Yollarda yapılacak çalışmaların yürütülmesi, merkezden görevlendirilen mübaşirler ile kaza idarecilerinin sorumluluğunda olmuş ve bu çalışmalar bir bakıma merkezden denetlenmiştir. Sefer yolundaki çalışmalar için⁹³⁸, Divân-ı hümâyün⁹³⁹ ve Silahtar Ocağı'ndan baş çavuş ve çavuşlar mübaşir olarak görevlendirilerek⁹⁴⁰, bunlara yardımcı olunması için de İstanbul'dan Edirne'ye ve Edirne'den Belgrat'a, gidiş ve dönüşte yol üzerindeki vilayet yöneticileri ile kaza kadıları vazifeli kılınmışlardı⁹⁴¹.

⁹³⁶Edirne'den Belgrat'a kadar yol, köprü ve derbentlerin çalışması için kaza kadıları ve diğer idarecilere gönderilen hüküm için bk. BOA, MAD, 9879, s.248, 9 Ş 1106 (26 Mart 1695).

⁹³⁷ BOA, MAD, 21917, s.4.

⁹³⁸ BOA, MAD, 9879, s.248, 9 Ş 1106 (26 Mart 1695).

⁹³⁹ BOA, KK, 7426, s.4, 13 L 1107 (16 Mayıs 1696).

⁹⁴⁰ BOA, MAD, 9880, s.293.

⁹⁴¹Yol üzerindeki bataklıkların doldurulup, yolların tamiri için Edirne'den Belgrat'a kadar olan kethüdayeri, yeniçeri serdarı, ayan ve vilayet iş erleriyle Eflak ve Boğdan voyvodalarına gönderilen hüküm için bk. BOA, D.BŞM, 1123/42, 6 Za1107 (7 Haziran 1696).

Yol üzerindeki köprülerin tamir ve inşasından sorumlu olduğu kadar, yolların bakım ve onarımında ümeradan Mahmud Paşa⁹⁴² ve Dergah-ı âli gediklilerinden İvraceli Mahmud Çavuş ile beraber bu işle vazifeli silahtar ocağından daha bir çok çavuş görevlendirilerek⁹⁴³, bunlara yol boyunca harcırah ödenmişti⁹⁴⁴.

İstanbul ile Edirne ve Edirne ile Belgrat arasındaki sefer yolunda en büyük engel yolların bataklık haline gelmesinden kaynaklanıyordu. Bu durum sefer mevsiminin havaların yağmurlu olduğu bahar mevsimine denk gelmesi ile ilgili idi. Yolların dar olması da ordunun mühimmat ve cephaneyle ilerlemesine engel oluşturuyordu. Sefer yollarının darlığı, yolların fiziki olarak düzensiz ve taşlı olmasının yanı sıra ormanlık alanların çokluğuyla alakalı idi. Bu nedenle yollardaki çalışmalar birkaç koldan yürütülmüştür. İlk etapta yoldaki bataklık alanlar doldurulmuştur. Ayrıca yollar düzleştirildikten sonra yolların gerekli kısımları yıkanmıştır. Bazı yolların taşlık olması sebebiyle, yollar taşlardan arındırılmak suretiyle temizlenmiştir. Öte yandan yolların dar kısımlarının genişletilmesi için yoldaki ormanlık alanlar kırılmıştır⁹⁴⁵. Ancak tüm bu çalışmalara rağmen, iklim ve mevsim koşulları nedeniyle yolların tozlu ve kumlu olması da ordunun yürüyüşüne engel oluşturmuştur⁹⁴⁶.

Ordunun geçiş güzergahı arasında derbent ve boğazlar da bulunmaktaydı. Derbent yollarındaki dar ve bataklık alanlar ile derbentlerde yer alan boğazlarda darlık ve yıkıntıların çokluğu ordunun hareketine engel oluşturmuştu. Ordunun daha rahat ilerleyebilmesi için sefer güzergahında bulunan derbent ve boğazlardaki çalışmalar, sefer gidiş ve dönüşünde de devam etmiştir. Ordunun geçiş güzergahında bulunan Kır, Kapılı, Dırağman derbentleri ile Kızıl Derbent arasındaki yolların dar kısımları genişletilip yoldaki bataklık alanların doldurularak temizlenmesi için de⁹⁴⁷ gedikli müteferrikalardan İbrahim vazifeli kılınmıştı. Derbentler içindeki yolların temizlenerek bataklıkların doldurulması için derbentlerin yakınındaki hisarcık ve köylerin reayası çalıştırılmış⁹⁴⁸, yetersiz geldiği

⁹⁴² BOA, D.BŞM, 1061/54, 5 L 1106 (20 Mayıs 1695).

⁹⁴³ BOA, KK, 7426, s.4, 13 L 1107 (16 Mayıs 1696) ; MAD, 9880, s.294.

⁹⁴⁴BOA, D.BŞM, 1109/60, Gurre-i N 1106 (15 Nisan 1695).

⁹⁴⁵ BOA, MAD, 21917, s.2-4 ; KK, 7426, s.2.

⁹⁴⁶ *Nusretname*, s.42.

⁹⁴⁷ BOA, MAD, 21917, s.3, 9 L 1106 (23 Mayıs 1695).

⁹⁴⁸ Tatarpazarı Naibi'ne ve gedikli müteferrikalardan İbrahim'e hüküm ki: “ hâlâ asâkir-i İslâm'ın memerrî olan Kır ve Kapulu derbentlerinin yolları tathîr ve iktizâ iden köprüleri ta'mîr olunmak lâzım ve mühimm olmağla, imdi sen ki mûmâ-ileyh müteferrika İbrahim zide mecdûhusun. Emr-i şerîfim vusûlünde te'hîr ve tevekkuf eylemeyüp, zikrolunan derbentlerin ve hisarcık ve nüvesi karyelerin reâyâsına müştekî yolları ve köprüleri tamîr ettirip, inşâllah-u teâlâ mirûr u ubûrda müzâyaka çekirtmemek üzere te'kîd ve ihtimâm eylesin diyü yazılmıştır.” Bk. BOA, MD, 106, s.190, h.732.

durumlarda ise ırgat, baltacı ve kazmacılar tutulmuştu⁹⁴⁹. Sefer dönüşünde ise Niğbolu ve Edirne arasında hareket edilecek yollar arasında Eflak ve Boğdan toprakları da yer almaktaydı. Eflak ve Boğdan toprakları içerisinde, Mehadiye ve Eflak Demirkapısı'nda bulunan boğazların bazı yerleri dar ve yıkık, buralardaki yolların bazı kısımları bataklık bir alan oluşturduğundan, top ve cephaneye mühimmatın ilerlemesine güçlük çıkaracağı ön görülmüştür. Boğazlardan geçecek ordunun rahatça ilerleyebilmesi için boğazların devrik yerleri yıkıldıktan sonra, boğaz içindeki dar yollar genişletilerek yolların gerekli kısımları düzleştirilip, buralarda yer alan bataklıkların doldurulması için Eflak ve Boğdan Beyleri görevlendirilmişlerdi. Eflak ve Boğdan Beyleri boğaz içindeki yolların tamir ve muhafazası için yanlarına yeteri kadar *cerehor* ve *levent*⁹⁵⁰ tedarik etmişlerdi⁹⁵¹.

Tablo 17: 1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde Edirne'den Belgrat'a kadar ordunun geçtiği menzillerdeki yolların fiziki durumları ve yapılan çalışmalar⁹⁵²:

1695 Avusturya Seferi	1696 Avusturya Seferi
Cisr-i Mustafa Paşa ve Cebince menzilleri arasındaki yollar dar ve bataklık olduğundan, yollar genişletilerek temizlenmesinin yanı sıra, yoldaki bataklık alanlar doldurulmuştur ⁹⁵³ .	İstanbul'dan Edirne'ye kadar olan yollar temizlenmiştir ⁹⁵⁴ .
Cebince-Harmanlı menzilleri arasındaki yollar, dar ve bataklık olduğundan, bataklıkların doldurulup, yolların temizlenmesi için 232 nefer ırgat tutularak, yollar temizlenerek bataklıklar doldurulmuştur ⁹⁵⁵ .	
Cebince-Harmanlı menzilleri arasındaki yollar, dar ve bataklık olduğundan, bataklıkların doldurulup, yolların temizlenmesi için 232 nefer ırgat tutularak, yollar temizlenerek bataklıklar doldurulmuştur ⁹⁵⁶ .	
Harmanlı Menzili ve Kızıl Ağaç arasındaki yollar temizlenerek bataklık alanlar doldurulmuştur ⁹⁵⁷ .	
Uzuncaabad-ı Hasköy Kazası'nın sınırlarında bulunan yollar temizlenerek, yolların dar kısımları genişletilmiştir ⁹⁵⁸ .	Hasköy'den Filibe'ye kadar olan yollar 26 ırgat tarafından temizlenmiştir ⁹⁵⁹ .
Filibe Kazası'ndaki bataklık alanlar doldurularak yollar temizlenmiş ⁹⁶⁰ , ayrıca 1182 ırgat tarafından ormanlık alanlar kesilerek yollar genişletilmiştir ⁹⁶¹ .	

⁹⁴⁹ BOA, D.BŞM, 1066/23, 28 L 1106 (11 Haziran 1695).

⁹⁵⁰ BOA, MD, 106, s.261, h.1004, Evasıt-ı S 1107 (21-30 Eylül 1695).

⁹⁵¹ MD, 106, s.265, h.1022, Evasıt-ı S 1107 (20 Eylül 1695).

⁹⁵² BOA, MAD, 21917, s.2-4; KK, 7426, s.2-4.

⁹⁵³ BOA, MAD, 21917, s.2, 26 Ş 1106 (11 Nisan 1695).

⁹⁵⁴ BOA, KK, 7426, s.2.

⁹⁵⁵ BOA, MAD, 21917, s.2, 26 Ş 1106 (11 Nisan 1695).

⁹⁵⁶ BOA, MAD, 21917, s.2, 26 Ş 1106 (11 Nisan 1695).

⁹⁵⁷ BOA, MAD, 21917, s.2, Gurre-i N 1106 (15 Nisan 1695).

⁹⁵⁸ BOA, D.BŞM, 1058/ 61, 3 Ş 1106 (19 Mart 1695).

⁹⁵⁹ BOA, KK, 7426, s.2.

⁹⁶⁰ BOA, MAD, 21917, s.2-3, 25 N 1106 (9 Mayıs 1695).

⁹⁶¹ BOA, D.BŞM, 1060/ 46, 25 N 1106 (9 Mayıs 1695).

Tatarpazarı'ndaki bataklık alanlar doldurulup yollar temizlenmiş ⁹⁶² , yolların dar kısımları tutulan 26 adam tarafından genişletilmişti ⁹⁶³ . Ayrıca Kır ve Kapılı Derbent Yolları Gedikli İbrahim tarafından düzleştirildikten sonra temizlenmişti ⁹⁶⁴ .	Tatarpazarı ve İhtiman arasındaki yollar temizlenmek sureti ile bakım ve onarımdan geçirilmiştir ⁹⁶⁵ .
Samakov ve Kapılı Derbent arasındaki bataklık alanlar doldurulmuş ⁹⁶⁶ , köprü başlarındaki ormanlık alanlar da tutulan 620 ırgat tarafından kesilmiştir ⁹⁶⁷ .	
İhtiman Kazası dahilindeki bataklık alanlar doldurularak yollar temizlenmesi ⁹⁶⁸ 300 baltacı tarafından üç günde tamamlanmıştı ⁹⁶⁹ .	İhtiman ve Sofya kazaları arasındaki yollar tutulan adamlar tarafından temizlenmiştir ⁹⁷⁰ .
Sofya Kazası dahilindeki dar yollar genişletilerek bataklık alanlar dolurulmuştur ⁹⁷¹ .	Sofya ile Şehirköyü arasında bulunan Kapılı Derbent yolları 100 ırgat tarafından bakım ve onarımdan geçirildikten sonra temizlenmiştir ⁹⁷² .
Direğman ve Kızılder Yokuş derbentleri arasındaki dar yollar genişletilerek bataklık alanlar doldurulmuş ⁹⁷³ , ayrıca Direğman Derbenti'nin dört gün süren temizliği 82 ırgat ile 759 baltacı ve kazmacı tarafından tamamlanmıştı ⁹⁷⁴ .	
Kızıl Derbent'ten Kapılı Derbent'e kadar olan yollar temizlenerek köprü başlarının doldurulup ormanlık alanlar 620 adam tarafından kesilmiştir ⁹⁷⁵ .	
Niş Kazası dahilindeki yollar temizlendikten sonra, yolların dar kısımları genişletilerek bataklık alanlar doldurulmuştur ⁹⁷⁶ .	Şehirköyü ve Niş kazaları arasındaki yollar temizlenmiştir ⁹⁷⁷ .
Aleksince ve Batçene arasındaki dar yollar genişletilip bataklık alanlar doldurulmuştur ⁹⁷⁸ .	

b-Yolların Güvenliği ve Muhafazası

1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde, sefer güzergahındaki yolların tamir, bakım ve onarımının yanı sıra askerlerin geçeceği derbent ve yolların güvenliğinin sağlanması da bir çok bakımdan önemliydi. Özellikle ordu için tedarik olunan mühimmat, cephane ve zahirenin kayıpsız olarak Belgrat'a ulaştırılması, bir bakıma yolların güvenliğine bağlıydı⁹⁷⁹. Ayrıca Anadolu ve diğer eyaletlerden sefere katılan askerlerin güvenli bir şekilde ordunun toplanma

⁹⁶² BOA, MAD, 21917, s.3, 5 L 1106 (19 Mayıs 1695).

⁹⁶³ BOA, D.BŞM, 1061/53.

⁹⁶⁴ BOA, MD, 106, s.190, h.732, Evasıt-ı Za1106 (22 Haziran-2 Temmuz 1695)

⁹⁶⁵ BOA, KK, 7426, s.3.

⁹⁶⁶ BOA, MAD, 21917, s.3, 9 L 1106 (23 Mayıs 1695).

⁹⁶⁷ BOA, D.BŞM, 1062/ 30, 24 L 1106 (7 Haziran 1695).

⁹⁶⁸ BOA, MAD, 21917, s.3, 6 L 1106 (20 Mayıs 1695).

⁹⁶⁹ BOA, D.BŞM, 1062/ 29.

⁹⁷⁰ Bk. BOA, KK, 7426, s.3.

⁹⁷¹ BOA, MAD, 21917, s.3, 17 L 1106 (31 Mayıs 1695).

⁹⁷² BOA, KK, 7426, s.3, Gurre-i Za1107 (2 Haziran 1696).

⁹⁷³ BOA, MAD, 21917, s.4, 28 L 1106 (11 Haziran 1695).

⁹⁷⁴ BOA, D.BŞM, 1066/23, 28 L 1106 (11 Haziran 1695).

⁹⁷⁵ BOA, D.BŞM, 1062/ 30, 24 L 1106 (7 Haziran 1695).

⁹⁷⁶ BOA, MAD, 21917, s.4, 25 Za1106 (7 Temmuz 1695).

⁹⁷⁷ BOA, KK, 7426, s.3.

⁹⁷⁸ BOA, MAD, 21917, s.4, 4 Z 1106 (16 Temmuz 1695).

⁹⁷⁹ Mehmed Karagöz, “ 17. Asrın Sonunda Filibe ve Çevresinde Meydana Gelen Eşkîyalık Hareketleri”, *Fırat Üni. Sosyal Bilimler Dergisi*, XVI/2, Elazığ 2006, s.383-85.

yeri olan Edirne'ye varmaları, yine yolların güvenliğinin sağlanması ile ilgili idi. Edirne'de orduya katılmak üzere hareket eden askerlerin geçeceği yol ve güzergahlarda tehdit unsuru olan eşkıyanın varlığına dikkat edilmiştir. Orduya katılmak üzere Anadolu'dan Edirne'ye hareket eden eyalet ve kapıkulu askerlerinin, Ekrad veya Türkmen eşkıyanın zararlarından korunarak yolların güvenliğinin sağlanması için Anadolu Müfettişi Genç Mehmed Paşa görevlendirilmişti. Mehmed Paşa'nın görevi, "eşkıyanın def'i" ve yolların güvenliği ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda Anadolu askerinin sürücüsü olma görevini de üstlenmişti. Anadolu'dan sefere katılacak askerlerin yerlerinden hareketle, güvenli bir şekilde orduya katılmalarını sağlamaya çalışmıştır. Ayrıca Anadolu askerinin geçtiği güzergahlardaki yerleşik halkın can ve malına zarar verilmemesi ve Rumeli'ye geçecekleri iskeleden güvenli bir şekilde geçişlerinin sağlanmasıyla da vazifeli kılınmıştı⁹⁸⁰.

1695 yılında Avusturya üzerine seferberlik ilan edildikten sonra Edirne'den Belgrat'a kadar olan yollarda yoğun haydut eşkıyası bulunduğundan orduyla beraber gerekli cephane ve mühimmatın güvenli bir şekilde hareketi, yolların eşkıyadan arındırılmasına bağlıydı. Niş'ten Belgrat'a kadar olan yolların haydut eşkıyasından arındırılması için Yanya Mutasarrıfı Küçük Cafer Paşa görevlendirilmiş⁹⁸¹, yanına da Halep Mutasarrıfı Yakupoğlu Nazır Bey⁹⁸² ile eski Maraş Beylerbeyi Ali Bey tayin olunmuşlardı⁹⁸³. Bunlara ek kuvvet olarak da⁹⁸⁴, Tamen ve Kurs beyleri ile Manastır'dan tahrir olunan tüfekli levent⁹⁸⁵ ve silahtar serdengeçtileri görevlendirilmişlerdi⁹⁸⁶. Özellikle Belgrat'tan Tımsıvr'a asker geçişi ve zahire naklini engelleyen Tımsıvr çevresindeki Sebeş, Lipova, Yanova ve Çanad palanga ve kalelerindeki süvari ve piyade Avusturya askerleri bölgenin güvenliğini tehdit ettiklerinden Özi Beylerbeyi ve Niğbolu Sancağı Mutasarrıfı bu işle vazifeli kılınmışlardı⁹⁸⁷.

1696 yılında Avusturya üzerine seferberlik ilan edildikten sonra Niş'ten Belgrat'a kadar olan yollarda, asker ve tüccarların korunması ve yolların haydut eşkıyasından temizlenmesi için Bosnalı levent askeri görevlendirilmişti⁹⁸⁸. Ayrıca Morova Köprüsü'nden Hisarcık'a kadar olan bölgenin haydut eşkıyasından arındırılarak güvenliğinin sağlanması için Rumeli'den yazılan miri leventler vazifeli kılınmışlardı⁹⁸⁹. Tımsıvr Kalesi'nin

⁹⁸⁰ BOA, MD, 105, s.124, h.504, Evasıt-ı C 1106 (23 Ocak-5 Şubat 1695).

⁹⁸¹ Nusretnâme, s.49.

⁹⁸² BOA, MD, 106, s.81, h.285, Evâhir-i N 1106 (4-14 Mayıs 1695).

⁹⁸³ BOA, MD, 106, s.103, h.267, Evail-i L 1106 (16-24 Mayıs 1695).

⁹⁸⁴ BOA, MD, 106, s.83, h.288, Evâhir-i N 1106 (4-14 Mayıs 1695).

⁹⁸⁵ BOA, MAD, 9879, s.355, 6 L 1106 (20 Mayıs 1695).

⁹⁸⁶ BOA, MAD, 9880, s.355, 6 L 1106 (20 Mayıs 1695).

⁹⁸⁷ Nusretnâme, s.36.

⁹⁸⁸ BOA, MD, 108, s.195, h.837, Evasıt-ı N 1107 (14-23 Nisan 1695).

⁹⁸⁹ BOA, MD, 108, s.175, h.752, Evâhir-i Ş 1107 (23 Mart-3 Nisan 1696).

muhafazası için Belgrat'a gönderilen mühimmatın yollarda korunup, uygun konaklarda gece bekletilerek, gündüz hareketlerinde yanlarına yeteri kadar silahlı adam sağlanması için Edirne'den Belgrat'a kadar yol üzerindeki kadı, kethüdayeri, yeniçeri serdarı, kale ve palanga dizdarları görevlendirilmişlerdi. Gönderilen sefer mühimmatı hangi kazanın sınırlarına dahil olursa, güvenli bir şekilde geçişinden kaza idaresi sorumlu tutulmuştu⁹⁹⁰.

Özellikle sınırda bulunan Belgrat Kalesi ile ordunun Tımışvar'a geçişte kullanacağı köprülerin etrafının ormanlık alan olması, güvenlik zafiyetine neden olmaktaydı. Ormanlık alanların kesimi güç olup zaman istediğinden, bu bölgelere muhafızlar gönderilerek kontrolden geçirilmişti⁹⁹¹. Özellikle Morova Köprüsü'nün Belgrat'a bakan tarafının etrafı ormanlık olduğundan, bu bölgenin kontrolü için Niş Muhafızı tarafından 80 sekban ve 40 Beşli tahrir olunduktan sonra bu bölgeye gönderilmişti⁹⁹².

Ordunun yürüdüğü ve konakladığı kara yollarının güvenliğinin sağlanması kadar, zahire ve harp levazımatı naklinin yapıldığı deniz ve nehir yolu güvenliği de önemliydi. Macaristan cephesindeki ikmal üssü olan Belgrat, Karadeniz ve Tuna Nehri yoluyla yapılan zahire ve cephane nakli ile beslenmekte, bu da devlete zaman ve ulaşım kolaylığı sağlamaktaydı. Gerekli ikmal ve lojistiğin sağlanması, özellikle Tuna Nehir ulaşımında yeterli güvenliğin sağlanmasına bağlıydı⁹⁹³. Zira Belgrat'a gönderilen cephane ve harp levazımatı, çoğunlukla Karadeniz üzerinden Tuna Nehrine, zahire ise doğrudan Tuna Nehri'ne kıyısı bulunan iskelelerden Belgrat'a ulaştırılmaktaydı. Cephane ve harp levazımatının Tuna Nehri'nden geçişi sırasında, nehrin bazı bölgelerinde Sırp ve Macarlar'dan oluşan haydut eşkiyasının baskısıyla karşılaşılmaktaydı. Özellikle Tuna Nehri'nde yer alan Demirkapı, Güvercinlik ve Tahtalı girdaplarından geçilirken eşkiya baskısı arttığından, zahire ve cephane gemilerinin şaykalarla korunması ve bu girdapların daha geniş ve temiz yerlerinden geçişi için Tuna Kaptanı ile kethüdası görevlendirilmişti⁹⁹⁴. Cephane ve zahire gemileri, nehirdeki yalıların iki yakasından geçerken Demirkapı'dan yalılara varıncaya kadar, yakın veya uzak bölgelerin muhafaza altına alınmasıyla da Eflak Voyvodası vazifeli kılınmıştı⁹⁹⁵.

Sefer sırasında ordunun hareketi ve konaklamalarda askerin güvenliğinin sağlanması da önemliydi. Menzillerde konaklayan askerlerin dağınık hareket etmeleri ve konağa geçmeleri bir bakıma güvenlik zaafına neden olmaktaydı. Bu zaaf karşısında düşman adına

⁹⁹⁰ BOA, MD, 108, s.181, h.768, Evasıt-ı Ş 1107 (12-22 Mart 1696).

⁹⁹¹ BOA, D.BŞM, 1052/58.

⁹⁹² BOA, MAD, 9879, s.140, 3 C 1106.

⁹⁹³ Murphey, *Ordu ve Savaş*, s.124.

⁹⁹⁴ BOA, D.BŞM, 1066/ 66, 1 L 1106 (15 Mayıs 1695).

⁹⁹⁵ BOA, MD, 106, s.41, h.95, Evail-i N 1106 (13-23 Nisan 1695)

casusluk yapan Sırp, Macar ve Hırvat'lardan oluşan haydutlar harekete geçerek baskında bulunmaktaydılar. Bu eşkıyaların amacı, dağınık olarak konaklamış bulunan askerlerden esir alıp bunları konuşurmak ve ordunun durumu hakkında bilgi edinmekti⁹⁹⁶. Ordu hareket halindeyken, her hangi bir eşkıya baskınına uğramamak için yol üzerindeki ağaçlık ve ormanlık alanlar kontrol edilerek güvenlik tedbirleri alınmıştı⁹⁹⁷.

Sefere katılmak üzere Kırım'dan gelen Kırım Hanı ve Tatar askerleri özellikle Tuna Nehri üzerinden Vidin'e geçmekte ve Vidin üzerinden Belgrat'a ulaşmaktaydılar. Ancak Vidin yolu, haydut eşkıyalarının baskı ve tazyiki altında bulunmaktaydı. Tatar askerlerinin bu yolu zararsız geçebilmeleri için Vidin Nazırı görevlendirilmişti. Vidin Nazırı, Vidin Kalesi ve etraf palangalardan tedarik ettiği piyade leventlerle Tatar askerlerinin önünde ve arkasında yürüyerek yolun güvenliğini sağlamakla görevlendirilmişti⁹⁹⁸.

Hareket eden ordunun güvenliği kadar, cephane ve mühimmat arabaları ile yük ve binek hayvanlarının vaktiyle yerlerine ulaştırılması, bir bakıma yolların güvenliği ve muhafazasına bağlıydı. Özellikle mühimmat ve cephane arabalarının gece hareket etmeleri güvenli olmadığından, geceleri daha güvenli mahallerde konaklayarak, başlarına tüfekli adamlar görevlendirilmişti⁹⁹⁹.

Yollar kadar, ordunun geçtiği yerlerde bulunan derbentlerin muhafazası da önemli idi. Bu nedenle sefer zamanında derbentlerin muhafazasına Anadolu'dan temin olunan beldarlar ve harp ve savaş deneyimi bulunan sekbanlar gönderilmişti. Ordunun geçeceği Tatarpazarı Kazası sınırları içerisinde yer alan Kapılı Derbent'in muhafazası için beldarların yanısıra 50 sekban ile beraber deneyimli derbentçiler görevlendirilmişlerdi¹⁰⁰⁰. Yine Samakov Kazası'nda bulunan Kır Derbendi'nin muhafazası için beldarlarla beraber Samakov'dan tedarik olunan 50 sekban derbentçisi vazifeli kılınmıştı¹⁰⁰¹.

Belgrat'a hareket eden ordudan bazı askerlerin firarları da devlet için ciddi bir sıkıntı oluşturmuştu. Niş ile Belgrat arasındaki yolun güvenliğinin sağlanmasının yanı sıra firar eden askerlerin yakalanarak tekrar orduya katılmalarını sağlama görevi de palanga dizdarlarına verilmişti¹⁰⁰².

⁹⁹⁶ *Nusretnâme*, s.49.

⁹⁹⁷ *Nusretnâme*, s.37.

⁹⁹⁸ BOA, MD, 106, s.230,.

⁹⁹⁹ BOA, MD, 108, s.247, h.1057, Evasıt-ı L 1107 (13-23 Mayıs 1696).

¹⁰⁰⁰ Kapılı Derbendi'nin muhafazasında görev alacak sekban temini için Tatarpazarı Kazası Naibi, ayan ve vilayet iş erlerine gönderilen hüküm için bk. BOA, MD, 106, s.178, h.701, Evâhir-i Za1106 (2-12 Temmuz 1695).

¹⁰⁰¹ BOA, MD, 106, s.179, h.703, Evâhir-i Za1106 (13-23 Temmuz 1695).

¹⁰⁰² BOA, MD, 106, s.232.

c) Köprü Tamir ve İnşası

Yol sistemi içerisinde yer alan önemli unsurlardan biri de köprü idi. İnsanlar ilk dönemlerden itibaren akarsu ve bataklıkları aşabilmek için çeşitli yöntemler denemişlerdi. İrmaklar üzerine atılan ağaç ve kütükler ile yan yana getirilen kayıklar geçişi kolaylaştıran ilk köprü modelleriydi. Daha sonra geliştirilen köprülerin ilk kullanılış amaçları insanların savaşçı niyetlerinden doğmuştur¹⁰⁰³. Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki ilk köprüleri fetih hareketlerine bağlı olarak inşa edilmiş ve devlet bu amaçla köprü yapımına büyük önem vermiştir¹⁰⁰⁴.

Osmanlı Devleti'nde köprü yapım ve onarımı, devlet tarafından bizzat yapıldığı gibi ihtiyaca göre özel şahıslara da inşa ettirilmekteydi. Köprü onarım ve inşası özellikle sefer sırasında devlet için önem arz ettiğinden devlet tarafından memur kılınan görevlilerin kontrolüne verilmişti¹⁰⁰⁵.

1695 ve 1696 Avusturya seferlerinin hazırlıkları içerisinde yeni köprü inşası ve eski köprülerin tamiri, büyük bir yer tutmuştur. Ancak köprü inşaatlarında takip edilen yöntemlerde, yol çalışmalarından farklı bir idari düzenleme yoluna gidilmemiştir. Yol çalışmaları ile görevli kişiler aynı zamanda köprü inşası ile de vazifeli kılınmışlardı. Seferberlik ilanından sonra İstanbul'dan Belgrat'a kadar olan yerlerde yeniden inşa ve tamir olunacak köprüler üzerine ümeradan Mahmud Paşa “cısır emini”¹⁰⁰⁶, İvraceli Mahmud Çavuş ise “cısır mübaşiri” olarak görevlendirilmişlerdi¹⁰⁰⁷. Köprü başlarına da silahtar ocağı çavuşları mübaşir olarak tayin olunmuşlardı¹⁰⁰⁸.

Köprü emini ve mübaşiri, köprü tamir ve inşasından merkezi yönetime karşı sorumlu tutulmuşlardı. Bunlar köprü tamiri ve inşasından sorumlu oldukları gibi, inşaatta kullanılacak malzemeler ile bunları taşımada kullanılacak arabaları temin etmekle de

¹⁰⁰³ J. K. Bridges, *Başlangıçtan Bugüne Kadar Kara Ulaştırma Tarihi*, İstanbul 1968, s.31-32.

¹⁰⁰⁴ Cevdet Çulpan, *Türk Taş Köprüleri*, (Ortaçağdan Osmanlı Devri Sonuna Kadar), Ankara 1975, s.99.

¹⁰⁰⁵ Cengiz Orhonlu, “Köprücülük”, *VII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 25-29 Eylül 1970*, II, Ankara 1973, s.701-702.

¹⁰⁰⁶ BOA, *MAD*, 3992, s.138.

¹⁰⁰⁷ BOA, KK, 7426, s.2-4 ; *MAD*, 9879, s.248, 9 B 1106 (23 Şubat 1695).

¹⁰⁰⁸ BOA, *MAD*, 9879, s.319, 16 N 1106 (30 Nisan 1695).

görevlendirilmişlerdi¹⁰⁰⁹. Bu mübaşirlere İstanbul'dan hareketlerinden itibaren harcırah verilmişti¹⁰¹⁰.

Köprü emini ve mübaşiri, köprü inşaatlarında faaliyet halinde iken bunlara yardımcı olunması için İstanbul'dan Belgrat'a kadar, yol üzerindeki beylerbeyi, kadı, havas beyleri, mütesellimler, kethüdayeri, yeniçeri serdarı, ayan ve vilayet iş erleri ile bostancıbaşı görevlendirilmişlerdi. Kaza kadısı ve diğer idareciler, köprü mübaşirine, köprü inşaatında kullanılacak demir, kereste, çivi, balta, kazma ve kürek gibi malzeme ve levazımatı sağlamalarının yanı sıra, ordunun bu köprülerden geçişinden sonra, köprülerin muhafaza ve güvenliğinden de sorumlu tutulmuşlardı¹⁰¹¹. Özellikle inşaattan geçirilmiş köprülerin sağlamlığının muhafazasına devlet tarafından önem verilmişti. Hareket eden ordunun cephane ve mühimmat arabaları ile köprülerden geçişinden sonra, sefer dönüşünde yeniden kullanımı için köprülerin sağlamlığına dikkat edilmişti. Bu nedenle tamir ve onarımdan geçirilmiş köprülerden, arabalar geçtikten sonra köprülerin yine harap olma ihtimaline karşılık kaza kadılarına, köprülerin sağlamlığının gereği gibi muhafaza etmeleri yönünde emir verilmişti¹⁰¹².

Köprü inşaatında çalışacak elamanların temini de köprü çalışmasında önemli bir yer tutmaktaydı. Esasen yol boyunca çeşitli işler yanında köprü çalışmasında bulunan Hassa Mimar ağa tarafından İstanbul'da tutulan taşçı, marangoz, su yolcu ve hazneciler kalifiye elmanlar olarak köprü ve yol inşasında çalışmışlardı¹⁰¹³. Köprü inşaatında çalışacak marangoz, cerehor, baltacı, kazmacı, demirci ve arabacı gibi elamanların tutulmasından da kaza kadıları sorumlu tutulmuşlardı. İstanbul'dan Belgrat'a kadar yol üzerindeki köprülerin inşaatında çalışan bu elamanlara çalıştıkları süre içerisinde, ücretlerinin yanı sıra nafaka verilmişti. Köprü çalışanlarına yeterli miktarda yiyecek tedarik olunmasına dikkat edilerek, yiyecek tedarik olunacak kazaların idarecilerine gerekli ihtimamın gösterilmesi istenmişti¹⁰¹⁴. Köprü inşaatında çalışan *arabacı, demirci, kazmacı, baltacı, cerehor ve*

¹⁰⁰⁹ Edirne'den Belgrat'a varıncaya dek yol üzerindeki köprülerin tamirinde kullanılacak kazma ve küreklerin de her kazadan tedarik ve bunların taşınması için her menzilden birer araba kiralanması için, Silahtar Ocağı'ndan üç çavuş görevlendirilmişti. Bk. BOA, *MAD*, 9879, s.319, 16 N 1106 (30 Nisan 1695).

¹⁰¹⁰ BOA, D.BŞM, 1109/60, Gurre-i N 1106 (15 Nisan 1695).

¹⁰¹¹ BOA, D.BŞM, 1057/16; *MD*, 108, s.174, h.748, Evâhir-i Ş 1107 (22 Mart-2Nisan 1696).

¹⁰¹² BOA, *MD*, 108, s.174, h. 748, Evâhir-i Ş 1107(22 Mart-2 Nisan 1696) ; *MAD*, 9879, s.245.

¹⁰¹³ BOA, D.BŞM, 1118/44, 4 Ş 1107 (9 Mart 1696)

¹⁰¹⁴ Edirne'den Belgrat'a kadar olan köprü tamirinde çalışacak arabacı, marangoz, vs. çalışanlara verilecek 2000 kile unun Niş zahire ambarından verilmesi için Niş kadısı ve kale dizdarlarına yazılan hüküm için bk. BOA, *MAD*, 9879, s.244, 13 Ş 1106 (29 Mart 1695).

mutemetlere çalıştıkları her bir ay için birer kile un nafaka olarak verilmesi uygun görülerek, verilecek unun Niş ambarındaki miri zahireden karşılanmasına karar verilmişti¹⁰¹⁵.

Irgatlar yol ve köprü yapımında her türlü iş kolunda çalışırken, baltacılar köprü binasında ihtiyaç duyulan keresteleri kesmekle, cerehorlar ise kesilen keresteleri arabalara yüklemek ve çekmekle görevlendirmişlerdi. Irgat ve cerehorlar köprü inşaatında daha çok beden güçlerini kullanarak hamallık işleri ile vazife görmüşlerdi¹⁰¹⁶.

Köprü inşaatında çalışacak elemanlar yevmiye hesabı ile tutulmuşlardı. Her çalışana çalıştığı iş kolu ve yaptığı işe göre ücret ödenmişti. Marangozlara yevmiye 30'ar, mutemet ve ırgatlara 20'şer, demircilere 30'ar ve arabacılar 40'ar akçe, kazmacı, baltacı ve kürekçilerden her birine 20-25'er akçe yevmiye ödenmişti¹⁰¹⁷.

Köprü inşaatında diğer önemli faktör de kullanılan malzemenin temini ile ilgili idi. Köprülerde kullanılan malzeme ve mühimmat ham madde olarak tedarik olunduğu gibi, tedarik olunan malzeme işlenmek suretiyle de kullanılabilir hale getirilmesi idi¹⁰¹⁸. İnşaatta kullanılan malzemenin başlıcası; tombaz, kereste, urgan, demir, çelik, çivi, demir ocağı, kazma ve kürekti. Köprülerde kullanılacak malzeme, inşaatın yapıldığı kazalardan satın alındığı gibi¹⁰¹⁹, Cebhane-i âmireden tedarik olunarak ordu mimarına teslim olunmuştu¹⁰²⁰. Teslim alınan malzeme ve mühimmatın tam olup-olmadığına bakılarak yoklamadan geçirilmişti¹⁰²¹.

Sefer güzergahındaki kazaların hudut ve sınırları içerisinde, inşa edilecek köprülerde kullanılacak kereste çeşitleri ve uzunlukları köprü mübaşiri ve kaza kadıları tarafından önceden belirlenmişti. Buna göre kazıklar üzerine *belvant* ve bir buçuk zira uzunluğunda *talya* tahtası döşenmesi uygun görülürken¹⁰²², köprü inşaatında kullanılan başlıca kereste çeşitleri; *kiriş*, *döşeme*, *mertek*, *belvant*, *talya*, *taban* ve *hatıl* idi¹⁰²³. Köprülerde kullanılacak bu keresteler, inşaatın yapıldığı civardaki ormanlık alanlardan tedarik edildiği gibi

¹⁰¹⁵Köprü çalışanlarına Niş ambarından zahire tedariki için Niş kadısına gönderilen hüküm için bk. BOA, *MAD*, 9879, s.244, 13 Ş 1106 (29Mart 1695).

¹⁰¹⁶ BOA, *MAD*, 9879, s.244, 13 Ş 1106 (29 Mart 1695)

¹⁰¹⁷ BOA, *MAD*, 3992, s.139 ; KK, 7426, s.4, 13 L 1107 (5 Mayıs 1697).

¹⁰¹⁸ M.Münir Aktepe, ‘‘1711 Prut Seferi İle İlgili Bazı Meseleler’’, *Tarih Dergisi*, 34, İstanbul 1984, s.28-30.

¹⁰¹⁹ BOA, *MD*, 108, s.175, h.748, Evâhir-i Ş 1107 (22 Mart-2 Nisan 1696).

¹⁰²⁰ BOA, D.BŞM, 1068/ 67, 13 Za1106 (25 Haziran 1695).

¹⁰²¹ ‘‘İşbu sal-ı mübâreke müsemma olan sefer-i hümâyûnum için bi’z-zât-i hıdâmet-i âliyemde olan asâkir-i mansûrenin mirûr ve ubûru lâzım gelirse, cisrlerin ta’mîr ve termîmi ehemmi der devlet-i âliyemden olmağla, Âsitâne-i Saadetten Belgrat’a varınca yol üzerinde vâki’ olan cisrlerin tâmir ve termîmi için Dergâh-ı muâllâm çavuşlarından Mahmud Çavuş mübaşir ta’yîn ve ırsâl olunup, Nehr-i Tuna ve saire Tımışvar tarafında vâki’ Tise sâir nehirlere üzerine vaz oluncak cisirlere iktizâ iden tombaz ve kereste ve mühimmat-ı sâire âcilen yoklanıp, kusûru görülürse, lâzım gelen ahâlî-yi merkûmeden bâhâsıyla alınıp, tedârik olunmak üzere...’’ Bk. BOA, *MD*, 108, s.175, h.748, Evâhir-i Ş 1107 (22 Mart-2 Nisan 1696).

¹⁰²² BOA, *MAD*, 9879, s.248, 9 Ş 1106 (25 Mart 1695).

¹⁰²³ BOA, *MAD*, 21917, s.1-6 ; 7426, s.2-4.

çoğunlukla kazalardan satın alınmıştı Keresteleri bağlamak veya çekmek için de ayrıca urgan satın alınmıştı¹⁰²⁴.

Köprü inşaatında kullanılan diğer bir malzeme ise demir idi. İnşaatda kullanılacak demir ham olarak tedarik olunarak, seyyar demir ocaklarında işlenmişti. Demir ocakları ise Niş¹⁰²⁵ kazasından temin olunarak ocaklar üzerine demirciler tayin olunmuştu¹⁰²⁶. Temin olunan demir, çivi yapımında veya köprü inşaatının temelinde kullanılmıştı. İnşaatda kullanılacak demirin bir kısmı Niş Cebehanesi ve Samakov Madeni'nden karşılandığı gibi diğer bir bölümü de satın alınmıştı¹⁰²⁷. Yaygın olmamakla birlikte köprü inşaatlarında çelik de kullanılmıştır. Bu durum çelik imalat ve tedarikinin zor olması ile ilgili idi¹⁰²⁸.

Edirne ve Belgrat arasındaki köprü inşası ve tamirinde kullanılan bir diğer malzeme *mismar* adı verilen çivi idi. Özellikle ordunun geçeceği güzergahta tamir olunan ve yeniden inşa edilen köprülerde kullanılan çivinin; *talya, sefer ve kiriş* olmak üzere bir çok çeşidi bulunmaktaydı¹⁰²⁹. Çivi genellikle Samakov madeninden tedarik olunurken, çivi tedariki için Samakov Kadısı ve Samakov Nazırı görevlendirilmişti¹⁰³⁰. Ayrıca temin olunan ham demirden de çivi kestirilmişti. Çivi kesiminde ücret mukabilinde tutulan Kıptiler (Çingene)¹⁰³¹ ve demirciler (ahengiran) çalıştırılmıştı¹⁰³². Samakov dışında çivi tedariki Cebehane-i âmireden yapılmıştı¹⁰³³. Ayrıca Belgrat'tan Tımişvar'a geçiş için kurulacak köprüler için Belgrat Cebehanesi'nden envai çeşitte 100 kantar çivi kestirilmişti¹⁰³⁴.

İstanbul ve Belgrat arasında inşa edilecek ve tamirden geçirilecek köprüler için gerekli malzeme ve köprü çalışanları temin olunduktan sonra köprülerdeki çalışmalar başlatılmıştı.

¹⁰²⁴ BOA, MAD, 21917, s.2-4 ; KK, 7426, s.4.

¹⁰²⁵ BOA, MAD, 9880, s.379, 15 Za1107.

¹⁰²⁶ BOA, MAD, 9879, s.243, 13Ş 1107.

¹⁰²⁷ BOA, KK, 7426, s.4.

¹⁰²⁸ BOA, MAD, 21917, s.1.

¹⁰²⁹ BOA, MAD., 9879, s.243, 13 Ş 1106 (29 Mart 1695).

¹⁰³⁰ Çivi tedariki için Samakov kadısı ve nazırına yazılan hüküm için bk. BOA, MAD, 9879, 13 C 1106.

¹⁰³¹ Hisarcık Palangası yolu üzerinde inşa edilecek köprülerde kullanılacak çiviye kesen Çingenelere verilen ücret için bk. BOA, D.BŞM, 1068/46.

¹⁰³² BOA, MAD, 21917, s.2.

¹⁰³³ BOA, KK, 7426, s.4.

¹⁰³⁴ BOA, MAD, 9879, s.259, 17 Ş 1106 (2 Nisan 1695).

Tablo 18: Edirne ile Belgrat Arasında İnşa ve Tamir Edilen Köprülen ve Yapılan Masraf:

1695 Avusturya Seferi			1696 Avusturya Seferi		
Köprü İnşa ve Tamir edilen Yer	Adet	Masraf (Akçe)	Köprü İnşa ve Tamir edilen Yer	Adet	Masraf (Akçe)
Cisrimustafa Paşa	?	19.080	İstanbul-Edirne	?	12.600
Cebince-Harmanlı	3	12.920	Edirne-Cisrimustafa Paşa	?	45.430
Harmanlı-Uzunacabad	45	87.980	Cisrimustafa Paşa-Çirmen	?	22.940
Filibe –Tatarpazarı	19	80.880	Çirmen-Uzuncaabad	9	5.920
Tatarpazarı-Derbend	21	104.984	Hasköy-Filibe	33	65.664
Derbend-İtiman	?	47.580	Filibe-Tatarpazarı	33	89.730
İhtiman-Sofya	11	13.700	TatarPazarı-İhitman	?	41.760
Sofya-Direğman	25	69.920	İhtiman-Sofya	?	10.480
Direğman-Kızıyokuş	?	77.950	Sofya-Şehirköy	?	50.430
Kızıyokuş-Aleksineç	?	20.370	Şehirköy-Niş	?	35.789
Aleksineç-Niş	4	25.994	Niş-Alacahisar	?	53.920
Alkesineç-Hasan Paşa	?	1180	Alacahisar-Belgrat	?	31.600
Aleksiniç-Hisarcık	42	120.308			
Hisarcık-Belgrat	?	12.620			

1695 Avusturya Seferi'nde Edirne ile Belgrat arasındaki yer alan güzergahta bulunan köprü çalışmaları 21 Mart tarihinde başlayarak 8 Ağustos'da bitmişti. Güzergah üzerinde bulunan köprülerin tamir ve inşası 130 gün sürmüştü. Edirne ile Belgrat arasında bulunan 187 köprüden 93'ü tamir, bakım ve onarımdan geçirilirken, 14'ü piyade köprüsü olmak üzere toplam 94 köprü de yeniden inşa edilmişti. Köprüler için 9.236 kuruş masraf olunmuştu. Bu paranın 6.826 kuruşu, Hazine-i âmireden karşılanırken, geriye kalan para ise çeşitli yerlerden havale sureti ile tedarik olunmuştu¹⁰³⁵. Kaynaklarda köprülerin beton veya ahşap olduğuna dair açık bir ifade bulunmamakla beraber, köprülerde kullanılan kereste ve tahta miktarının çokluğu göz önünde bulundurulursa bunların çoğunun ahşap olması icap eder¹⁰³⁶.

1696 Avusturya Seferi'nde sefer güzergahında yer alan köprü çalışmaları İstanbul'dan başlatılmıştı. İstanbul ile Belgrat arasındaki güzergahta yer alan köprülerin bakım ve inşasına önceki yıla göre daha geç bir tarihte başlamasına rağmen geçen yıla nazaran daha erken bitmişti. Bu yıl Edirne ile Belgrat arasında 5 Nisan'da başlayan köprü tamir ve inşası 14 Temmuz'da sona ermişti. Sefer güzergahında yapılan köprü çalışmaları

¹⁰³⁵ BOA, MAD, 3992, s.139 ; D.BŞM, 1065/68.

¹⁰³⁶ Kaynaklarda bazı kazalarda köprü inşa ve tamirine dair ifadeler bulunmakla beraber, bunların ne kadar olduğu konusunda rakam verilmemiştir. Bk. BOA, MAD, 21917, s.1-5.

101 gün sürmüştü. İstanbul ile Belgrat arasında yeni köprü inşa edilmemekle beraber, önceki yıl yapılan ve tamir olunanlar tamir ve onarımdan geçirilmişti. Güzergah üzerinde tamir olunan köprülerin sayısı tam olarak verilmemekle beraber, belgelerde yer alan köprülerden 75'i bakım ve onarıma tabi tutulmuştu¹⁰³⁷. Bu yıl sefer için yeni köprüler inşa edilmemesi, eski köprülerin tamir ve onarımdan geçirilip ihtiyaca cevap vermesinden kaynaklanmıştı. İstanbul ile Belgrat arasında tamir ve onarımdan geçirilen köprüler için 4.558,5 kuruş (547.020 akçe) masraf olunmuştu. Bu paranın 3.000 kuruşu Edirne Cizyesi'nden, 370 kuruşu Sofya Yahudi Cizyesi'nden, 630 kuruşu ise İvrace Cizyedarı Ramazan Ağa'nın üzerinde bulunan miri paradan havale olunmuştu¹⁰³⁸.

İstanbul ve Belgrat arasındaki sefer güzergahında ihtiyaca göre köprü inşasının yanı sıra ordu ve sefer mühimmatının Belgrat'a varmasından sonra Tımişvar tarafına geçirilmesi için Tuna, Sava, Tise ve Tamiş gibi büyük nehirler üzerine yeni köprü inşası gerekmişti. Bu nehirler üzerine bina olunacak köprüler için keresteden yapılan tombazlar¹⁰³⁹ kullanılmıştı¹⁰⁴⁰. Kullanılacak tombazların yapımı için Belgrat Kalesi Muhafızı olan Cafer ve İbrahim Paşalar görevlendirilmişti¹⁰⁴¹. Tombaz yapımı için ustalar tutularak, ustaların iş bilen kişiler arasından seçilmesi dikkat edilen bir husus olmuştu¹⁰⁴². Tuna ve Sava nehirleri üzerine inşa edilecek köprülerde eski ve yeni tombazlar kullanılmıştı. Yeni yapılacak tombazlar için Niş Kazası'ndan kereste tedarik olunurken, yapımı bitmiş tombazlar ise ziftlenmek suretiyle kalafatlanmıştı. Tombazların kalafatlanmasında yeniçeriler çalıştırılmıştı. 1695 senesinde Tuna ve Sava nehirleri üzerine kurulacak köprülerde kullanılacak 67 adet tombazın kalafatlanmasında Belgrat kalesi muhafazasında bulunan 20 bin yeniçeri çalıştırılmıştı¹⁰⁴³. Eski tombazlar tamir olunduktan sonra, Tımişvar tarafına geçmek için Tımiş Nehri üzerine yapılacak köprüde ihtiyaç duyulan 90 adet tombazın yeniden yapılması gerektiği hesaplanmıştı. Tombaz yapımında kullanılacak kereste, Tuna Nehri civarındaki ormanlardan kesilmişti¹⁰⁴⁴. İnşa olunacak köprünün büyüklüğüne göre kullanılan tombazların sayısı da artırılmıştı. Tuna Nehri üzerinde Cisrikebir ve Borca Karyesi yakınına bina

¹⁰³⁷ BOA, KK, 7426, s.2.

¹⁰³⁸ BOA, KK, 7426, s.4, 13 L 1108 (5 Mayıs 1697).

¹⁰³⁹ İnşa edilen köprüler altına destek ve ayak amaçlı olarak kullanılan ve keresteden yapılmış dubalara tombaz adı verilmiştir. bk. Şemseddin Sami, "Tombaz", *Kamus-ı Türki*, İstanbul 1317, s.911.

¹⁰⁴⁰ "Nehr-i Tuna ve sâire Tımişvar tarafında vâki' Tise ve sâir nehirlerin üzerine vâz' olunacak cisrlere iktizâ iden tombaz ve kereste ve mühimmât-ı sâire âcilen yoklanıp kusuru görülürse, lâzım gelen ahâlî-yi merkûmeden bâhâsıyla alınıp tedârik olunmak üzere ..." BOA, MD, 108, s.175, Evâhir-i Ş 1107 (22 Mart-2 Nisan 1696).

¹⁰⁴¹ BOA, D.BŞM, 1068/67.

¹⁰⁴² D.BŞM, 1120/22-51, 20 L 1107 (23 Mayıs 1696).

¹⁰⁴³ BOA, MAD, 9879, s.254, 17 Ş 1106(2 Nisan 1695) ; D.BŞM, 1057/16.

¹⁰⁴⁴ BOA, MAD, 9879, s.259.

olunacak köprü için üç adet tombaz kullanılırken, Omça Karyesi civarındaki köprü dört adet tombaz üzerine bina olunmuştu¹⁰⁴⁵.

Tombaz köprüler Tuna, Sava ve Tımış nehirlerinin geçişinde ordu için daha kullanışlı olmuştu. Tombazlar ordunun geçişinden sonra toplanabilme özelliği dolayısıyla orduyu arkadan gelebilecek bir saldırıyı savuşturması noktasında rahatlatmıştı. 1696 yılında ordunun mühimmat ve cephane tedariki için birkaç defa Tımışvar tarafına geçmesi gerektiğinden tombaz köprüler kullanılmıştı. Tımış Nehri üzerinde iki adet tombaz köprüünün inşası için henüz ordu Edirne’de iken 30 tombazın yaptırılması için 23 Mayıs’da Belgrat Muhafızı İbrahim Paşa’ya emir verilmişti¹⁰⁴⁶. Yaptırılan 30 adet tombaz üzerine iki adet köprü kurulmuştu¹⁰⁴⁷. Kurulan tombaz köprüler, Semendre Kalesi’nden temin olunan çapalarla (lenger) nehir dibine sağlam olarak bağlanmıştı¹⁰⁴⁸. Ayrıca Tımışvar’ın sol tarafında Avusturya ordusu takip edilirken Bekey Suyu’ndan geçilmek için iki adet tombaz köprüde kurulması düşünülmüştü. Bekey Suyu Belgrat’tan getirilen 40 kadar tombaz üzerine iki köprü kurulmuştu. Ordunun geçişinden sonra tombazlar kaldırılarak köprüler bozulmuştu¹⁰⁴⁹.

¹⁰⁴⁵ Belgrat Muhafızı Vezir Cafer Paşa’ya hüküm ki: “Sen ki vezîr-i müşârün-ileyhsin, Nehr-i Tuna üzerine binâ olunan cis-ri kebir ve Borca Karyesi kurbuna üç tonbaz üzerine binâ olunan cisr ve Omça Karyesi kurbuna dört tombaz üzerine binâ olunan cisrin hıfz-u hirâseti mühimm ve muktezî olmağla, sana uhde-i himâyetle tevzî olunmuştur.”, BOA, MD, 106, s.247, h.918, Evasıt-ı M 1107 (21-31 Ağustos 1695).

¹⁰⁴⁶Belgrat Muhafızı İbrahim Paşa’ya gönderilen hüküm için bk. D.BŞM, 1120/22-51,

¹⁰⁴⁷ Abdullah bin Salihul Bahri, *Belgrat Seferi*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Ty, nr.2559, vr.6; Raşid, *Tarih*, s.369.

¹⁰⁴⁸ BOA, MAD, 9880, s.365, 20 L 1107 (23 Mayıs 1696).

¹⁰⁴⁹ *Anonim Osmanlı Tarihi*, s.120.

III. ULAŞIM VE NAKLİYE VASITLARI

Seferlerde kullanılan ulaşım ve nakliye vasıtaları, kara ve deniz taşıtları olarak ikiye ayrılmaktaydı. Kara taşıtları olarak, arabalar (iki tekerlekli kağrı ve dört tekerlekli yaylı) ile yük ve binek hayvanları (deve, öküz, camus, at, katır, merkep) kullanılmıştır.

Ulaşım ve nakliye vasıtalarının deniz ve nehirlerde kullanılan gemilere genel olarak “sefine” adı verilmekle beraber, deniz ve nehirlerde kullanılan gemiler; firkate, şayka, kalite, üstüaçık ve miri borozan adını almaktaydı. Sefer için miri gemilerin yanı sıra, mühimmat ve zahire taşınmasında tüccar gemileri de kullanılmıştır¹⁰⁵⁰.

a-Araba

Araba Osmanlılarda ilk devirlerden itibaren yaygın olarak kullanılmaktaydı. Anadolu ve Rumeli’de yük taşımacılığında dayanaklı olduğu için uzun mesafelerde deve, kısa mesafelerde ise araba tercih edilmekteydi. Arabalar, eşya ve erzak naklinde kullanılsa da daha çok askeri amaçlı olarak; mühimmat, erzak ve zahire ile savaşta esir alınan düşman askerinin taşınmasında kullanılmıştır. Büyük topların nakli ise top arabaları ile yapılmıştı¹⁰⁵¹.

Seferde çok amaçlı olarak kullanılan arabaların bir çok çeşidi bulunmaktaydı. Tek atla çekilen arabalar genellikle Kırım Türkleri arasında yaygındı. Altı atla çekilen çeşidine *Hinto* adı verilmişti. Yaylı, kapalı ve dört tekerlekli olup bir¹⁰⁵² iki veya üç atla çekilenlere koçu arabası denirdi¹⁰⁵³. Dört atla çekilen araba ise Buğdan adını taşırdı ve genellikle Rumeli’de revaçtaydı. Esas itibarı ile öküzler tarafından çekilip kağrı adı verilen ve Osmanlı belgelerinde “arabay-ı kav” olarak adlandırılan öküz arabası genel olarak kullanılmaktaydı¹⁰⁵⁴.

Sefer zamanında padişahın dairesi ve İstabl-ı âmire atları için otluk çekmede ve yakacak odun taşımada sirem arabaları kullanılmaktaydı. Arabalar kiralandığı gibi ihtiyaç duyulduğunda devlet tarafından yaptırılırdı. Araba imalinde nam salmış yerlerden ustalar

¹⁰⁵⁰ İdris Bostan, “XVI. ve XVII.Yüzyıllarda Osmanlı Tersaneleri ve Gemi İnşa Teknolojileri”, *Osmanlı*, VI, Ankara 1999, s.618.

¹⁰⁵¹ Mehmed İpşirli, “Araba”, *DİA*, III, İstanbul 1991, s.243.

¹⁰⁵² İsmet Miroğlu, “Osmanlı Yol Sistemine Dair”, *Tarih Enst. Dergisi*, 15, İstanbul 1997, s.250.

¹⁰⁵³ BOA, KK, 2761, vr.139b, 26 C 1106 (11 Şubat 1695).

¹⁰⁵⁴ Miroğlu, “Osmanlı Yol Sistemi”, s.250.

getirtilir veya araba yapımında yoğun faaliyet halinde bulunan kaza kadılarına emirler yazılırdı¹⁰⁵⁵.

Top ve mühimmatın çekilmesi için şahî top ve mühimmat arabalarının yapılmasına ihtiyaç duyulmuştu¹⁰⁵⁶. Arabaların yaptırılması için Vize ve Pınarhisarı kazalarından altı tekerlekçi görevlendirilmişti. Tekerlekçiler İstanbul'a gönderilerek her bir araba tekerleği için 30'ar adet ipsit (tahta parçası) ile 60'ar adet parmak (tahta veya metal parçası)¹⁰⁵⁷ temin etmişlerdi. Arabalar inşa edildikten sonra, top arabacı başına teslim edilmişti¹⁰⁵⁸. Başta top ve cephaneye olmak üzere her türlü mühimmat ve erzakın taşınmasında öküz veya camus arabaları kullanılmaktaydı. XVII.yüzyılın sonlarında Avusturya üzerine düzenlenen seferlerde mühimmat Tuna Nehri'nden gemilerle nakledilirken, mühimmatın Tuna Nehri'ne kadar taşınması arabalarla sağlanmıştı. Sefer mühimmatının naklinde öküz arabaları kullanılmış, sefere giden top arabalarında her hangi bir problemle karşılaşıldığında sorunun giderilmesi için ustalar gönderilmişti. Top arabalarının tamiri için, sefere katılan orducu esnafı içerisindeki demirci, marangoz, nalbant ve saraçlardan istifade edilmesinin yanı sıra, sayısı bilinmemekle beraber çeşitli yerlerden demirci, nalbant, marangoz ve saraçlar tutulmuştu¹⁰⁵⁹. Belgrat Kalesi'ndeki şahî, havan, cephaneye ve mühimmat arabalarının tamiri için kale muhafızı görevlendirilmişti¹⁰⁶⁰.

1- Sirem ve Koçu Arabaları

1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde sirem arabaları ile odun ve otluk çekmenin yanı sıra Enderun ve Harem-i hümayun ile Hazine-i âmire ve Hazine-i hassa, Kiler, Seferli ve Birun ağırlığı taşınmıştı¹⁰⁶¹.

Sirem arabaları kiralanmak suretiyle temin edildiği gibi, ihtiyacın arttığı zamanlarda devlet tarafından bazı eyalet yöneticileri ve kaza kadılarına yaptırılmıştı. Arabalar, özellikle ordu menzillerde iken ve Belgrat'a vardığında has atlar için ot ve Matbah-ı âmire için odun taşımak için kullanılmıştı. Ordu özellikle Sofya Sahrası'na vardığında burada kalacağı birkaç

¹⁰⁵⁵ İpşirli, "Araba", s.243.

¹⁰⁵⁶ BOA, D.BŞM, 1104/67.

¹⁰⁵⁷ Tekerleğin yerle temas eden dış kısmına kasnak adı verilmekteydi. Kasnaklar tek parça olduğu gibi, ipsit adı verilen bir çok tahta parçasının birbirine geçmesi ve çevresinin bir metal çemberle kaplanmasıyla yapılmaktaydı. Parmaklar ise bir tekerleğin kasnağını göbeğine bağlayan ince tahta veya metal parçaları görevi görmüştür. Bk. Mark Lambert, "Çağlar Boyunca Ulaşım, Savaş Arabaları ve Yolcu Arabaları", *Çağdaş Dünya Ansiklopedisi*, V, İstanbul 1982, s.68-69.

¹⁰⁵⁸ BOA, MAD, 9880, s.254, 8 Ş 1107 (13 Mart 1696).

¹⁰⁵⁹ BOA, D.BŞM, 1107/27, 2 N 1107 (16 Nisan 1695).

¹⁰⁶⁰ BOA, MAD, 9880, s.209, 13 B 1107 (17 Şubat 1696).

¹⁰⁶¹ BOA, D.BŞM, 775, s.98.

günde padişahın dairesi ve İstabl-ı âmire atları için otluk çekmede kullanılacak sirem arabasına ihtiyaç duyulmuştu. Arabaların yaptırılması görevi Sofya kadısına verilmişti. Yaptırılacak arabaların “üstü açık”, “kavi ve müstahkem” olması istenmişti. Sofya Kadısı, araba yaptırma işinde usta olan Sofya sakini Küçük Ali adlı kişiyi görevlendirmişti. Yaptırılan arabalardan her biri 10’ar kuruşa mâl olmuştu¹⁰⁶². Ordu Belgrat’a vardığında da has atlara otluk ve Matbah-ı âmireye odun çekmede kullanılacak sirem arabalarına ihtiyaç duyulmuştu. Arabaların yaptırılması için Belgrat Muhafızı Cafer Paşa görevlendirilmişti. Yapılacak arabaların “ziyade kavi” ve tekerleklerinin “müstahkem” olması, ordu Belgrat’a vardıktan sonra hazırlanması ve arabalar için gereken ücretin Hazine-i âmireden karşılanacağı belirtilmişti¹⁰⁶³.

Tablo 19: Sefere Katılan Birimler için Kiralanan Sirem Arabası¹⁰⁶⁴:

1695 Avusturya Seferi		1696 Avusturya seferi	
Araba Verilen Birim	Araba sayısı	Araba Verilen Birim	Araba sayısı
Enderun-ı hümâyûn	2	Enderun-ı hümâyûn	9
Harem-i hümâyûn	4	Harem-i hümâyûn	17
Ağa-yı Tataran	1	Ağa-yı babüssaade	1
Hazine-i Enderun	1	Hazine-i Enderun	1
Teberderan	2	Şeyhu'l-gâza Mehmed efendi	1
Reisül etibbâ-ı hassa	1	Reisül etibbâ-ı hassa	1
Ser buzcuyan-ı hassa	1	Ser buzcuyan-ı hassa	1
Hazine-i hassa	1	Yedek	3
Toplam	13	Toplam	36

Tabloda 3’te görüldüğü üzere 1695 Avusturya Seferi’nde Edirne’den hareket olunduğu günden itibaren Enderun ve Harem-i hümâyun, Enderun Hazinesi, Etibbâ-yı hassa reisi, Tatar ağası ve teberdarların (baltacı) hizmetinde bulunmak için 13 adet sirem arabası kiralanarak, arabalara görevde oldukları her gün için 80’er akçe ücret ödenmişti¹⁰⁶⁵.

1696 Avusturya Seferi’nde ise Enderun ve Harem-i hümâyun, Enderun Hazinesi, Babüssaade Ağası, Şeyhu’l-gâza, Etibbâ-yı hassa reisi ve hassa buzcubaşı hizmetinde bulunmak üzere 3’ü yedek 36 adet sirem arabası kiralanmıştı. Önceki yılda olduğu gibi arabalara görevde oldukları her gün için 80’er akçe ücret ödenmişti¹⁰⁶⁶. Ayrıca Sofya

¹⁰⁶²BOA, D.MKF, 506/121, 22 Ş 1106 (7 Nisan 1695); D.BRZ, 109/11.

¹⁰⁶³BOA, MAD, 9879, s.275.

¹⁰⁶⁴BOA, D.MKF, 519/119 ; D.BŞM, 1143/3.

¹⁰⁶⁵BOA, D.MKF, 519/119, 9 Za1107 (21 Haziran 1695).

¹⁰⁶⁶BOA, D.BŞM, 1143/3, 19 S 1108 (17 Eylül 1696).

menziline buz taşımak üzere kiralanen iki arabadan her birine ise 10'ar kuruş ücret ödenmişti¹⁰⁶⁷.

XVII. yüzyılın sonlarında Avusturya üzerine düzenlenen bu seferlerde yaygın olmamakla beraber *koçu arabası* da kullanılmıştır. Üstü örtülü ve yanları açık olan bu arabaların kaplamaları çiçek, oyma ve altın yaldızla süslü olup içi süslü şiltelerle kaplı bulunmaktaydı. Kadın ve çocukların uzun yolculuklarında kullanılan bu arabalar önceleri öküzlerle çekilirken, daha sonra atlar tarafından çekilenler de yaptırılmıştı¹⁰⁶⁸. Padişahın bizzat sefere katılmasıyla valide sultanın ağırlıklarının Edirne'ye gönderilmesi için İstanbul Gümrük Emini, Tersane Emini, Baruthane Nazırı ve Darphane Emini tarafından İstanbul'da Karagümrük'ten 5 koçu arabası temin edilmişti¹⁰⁶⁹. Sefer dönüşünde ise Edirne'den İstanbul'a gönderilecek Harem-i hümayun eşyasının taşınması için 2 koçu arabası kiralanarak arabalardan her birine 10'ar kuruş ücret ödenmişti¹⁰⁷⁰.

2- Öküz Arabası

Osmanlı belgelerinde “araba-yı kav”, “öküz arabası”, “camus arabası” ve “otluk arabası”¹⁰⁷¹ şeklinde değişik isimlerle adlandırılmasına rağmen bu isimlerin tamamı öküz arabası için kullanılmıştı. Bu arabalara öküz, camus veya kara sığır koşulmuştu¹⁰⁷².

1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde; Tophane, Cebehane, Daire-i hümayun ve Istabl-ı âmire mühimmatı¹⁰⁷³, başmuhasebe ve mevkufât defterleri¹⁰⁷⁴, Hazine-i âmire mühimmatı öküz arabalarıyla taşınmıştı¹⁰⁷⁵. Yeniçeri, Cebeci, Copçu ve Toparabacı ocakları ağırlıklarının taşınmasında da bu arabalar kullanılmıştı¹⁰⁷⁶.

Sefere katılan eyalet askerlerinin mühimmat ve eşyasını taşımada bu arabalardan istifade edilirken¹⁰⁷⁷, ordunun ihtiyacı olan zahire ve hububatın naklinde de her bir menzilde 50¹⁰⁷⁸-60'ar araba¹⁰⁷⁹, Belgrat'tan Tımişvar tarafına geçen ordunun ihtiyacı olan zahirenin taşınması için de 200 araba istihdam edilmişti¹⁰⁸⁰.

¹⁰⁶⁷ BOA, D.BŞM, 1132/92, 14 Z 1107 (15 Temmuz 1696).

¹⁰⁶⁸ Lambert, “Ulaşım”, s.68-69.

¹⁰⁶⁹ BOA, KK, 2761, vr.139b, 26 C 1106(11 Ocak1695).

¹⁰⁷⁰ BOA, D.BRZ, 115/5-80.

¹⁰⁷¹ BOA, KK, 2763, s.287.

¹⁰⁷² Ertaş, *Sultanın Ordusu*, s.82-83.

¹⁰⁷³ BOA, KK, 2761, vr.31b.

¹⁰⁷⁴ BOA, D.BŞM, 1080/78, 27 RA 1107 (5 Kasım 1695).

¹⁰⁷⁵ BOA, D.BŞM, 1080/4.

¹⁰⁷⁶ BOA, D.BŞM, 775, s.34.

¹⁰⁷⁷ BOA, D.BŞM, 1116/61, 10 L 1107 (13 Mayıs 1696).

¹⁰⁷⁸ BOA, D.MKF, 515/202, 27 Z 1106 (8 Ağustos 1695).

Belgrat'tan Tımyşvar'a yapılan zahire naklinde kullanılan arabalar Eflak Vilayeti'nden tedarik olunarak, bunlardan aynı zamanda köprü tamirinde kullanılmak üzere istifade edilmişti¹⁰⁸¹. Zahire nakli yapılırken Eflak'tan tedarik olunan arabaların yeterli gelmemesi üzerine tüccar arabaları kiralanmıştı. Ancak bu arabaların da yetmeyeceği anlaşılınca deve ve at tedarik olunmuştu¹⁰⁸².

Seferde farklı amaçlarla kullanılan arabalara yüklenen zahire, mühimmat ve cephane miktarı da yüklenen şeyin cinsine göre değişmiştir. Tekirdağ'dan Edirne'ye¹⁰⁸³ ve Varna'dan Niğbolu'ya nakledilen cephane mühimmatının her 10'ar kantarı (563 kg)¹⁰⁸⁴, menzillere nakledilecek unun her 26 kilesi (650 kg)¹⁰⁸⁵, Belgrat'a gönderilen pirincin her 50 kilesi¹⁰⁸⁶, menzillere nakledilen odunun 2 çekisi ve otun 200 kıyyesi(256,5 kg)¹⁰⁸⁷, Rusçuk, Niğbolu ve Vidin iskelelerinden Sofya'ya gönderilen sade yağın her 500 kıyyesi (641 kg) birer öküz arabasına yüklenmişti¹⁰⁸⁸.

Seferde öküz arabalardan her birine koşulan camus ve öküz sayıları da farklıydı. Şahi top arabalarından her birine ikişer, havan topu arabalarına üçer, cephane arabalarına birer¹⁰⁸⁹ çift öküz veya ikişer çift kara sığır öküzü¹⁰⁹⁰ ve otluk arabalarına birer çift öküz koşulmuştu¹⁰⁹¹.

3-Arabaların Temin Edilmesi

1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde liva, kaza ve köylerden arabalar kiralanması kararı alınmıştı. Alınan bu karardan sonra kazalardaki halkın durumu ve araba sayısına arabalar paylaştırılmıştı. Hangi kazadan ne kadar araba kiralanacağı belirlendikten sonra, araba kiralanması işiyle mübaşirler sorumlu tutulmuşlardı. Görevli mübaşirler kazalara gönderilerek kaza kadısı, ayanı ve halkın önünde o kazanın kiralık olarak vermesi gereken araba sayısını yüksek sesle ilan etmesinden sonra arabaların kiralama işlemleri hemen başlatılmıştı¹⁰⁹².

¹⁰⁷⁹ BOA, D.BŞM, 794, s.15 ; KK, 2763, s.274.

¹⁰⁸⁰ BOA, MAD, 9880, s.17.

¹⁰⁸¹ BOA, MD, 108, s.218-29, h.935.

¹⁰⁸² BOA, MAD, 9880, s.45, 20 RA 1107.

¹⁰⁸³ BOA, K.K, 2761, vr.41b.

¹⁰⁸⁴ BOA, KK, 2763, s.253, 23 Ş 1107 (28 Nisan 1696).

¹⁰⁸⁵ BOA, D.MKF, 523/97.

¹⁰⁸⁶ BOA, KK, 2761, vr.134b ; KK, 2763, s.277.

¹⁰⁸⁷ BOA, D.MKF, 537/59.

¹⁰⁸⁸ BOA, KK, 2761, vr.140a.

¹⁰⁸⁹ BOA, D.MKF, 507/127.

¹⁰⁹⁰ BOA, D.MKF, 518/123, 8 RA 1107(17 Ekim 1695).

¹⁰⁹¹ BOA, KK, 2763, s.287.

¹⁰⁹² BOA, A.E II.Mustafa, 12/1183, 21 B 1107 (25 Şubat 1696).

Arabaların kiralanmasından sonra yerlerinden hareketle belirtilen yerde bulunmalarını sağlama görevi de mübaşirlere verilmişti¹⁰⁹³. Hareketinden önce arabalar üzerine birer arabacı ve tüm arabalar üzerine bir arabacıbaşı tayin olunmuştu. Arabacıbaşının seçiminde kefil gösterilmesi şart koşularak, kefillerinin isimleri ve meskun oldukları köyler mevkufat defterine kaydolunmuştu¹⁰⁹⁴.

Arabacıların seçimi de devlet tarafından önemli bir husus olarak görülerek, araba sürücülerinin güvenilir olmasına dikkat edilmişti. Bu nedenle arabacıların “oğlan”, “uşak”, “asker” ve “çingene” tayfasından olmamasına özen gösterilmişti. Bunların dışında seçilecek arabacılara, güvenilecek kefillerinin olması şartı getirilmişti. Araba kiralanın kazaların kadısı ve diğer idarecilerine belirtilen hususlara dikkat etmeleri istenmiş idi¹⁰⁹⁵. Ancak her ne kadar dikkat edilse de bazı arabacıların vefatı üzerine, yerlerine tutulan arabacıların asker ve çingene mukaveleleri bulunduğundan, bu kişiler görevdeyken arabalarını bırakarak firar etmişlerdi. Bu durum karşısında, yeni tutulan arabacıların güvenilir kişiler arasından seçilmesine daha çok özen gösterilmesi için emir verilmişti¹⁰⁹⁶.

Kiralanın arabaların seferde hazır bulunmamaları da ayrı bir problem oluşturmuştu. Sefer mühimmatını taşımak üzere kiralanın öküz arabaları, her zaman için göreve gelmeyip gelse bile firar edenler olmuştu. Firar eden araba sahiplerinden kendilerine ödenen paradan fazlası alınarak cezalandırılmışlardı¹⁰⁹⁷.

Sefer için tutulacak arabalarda bulunması gereken özellikler devlet tarafından önceden belirlenmişti. Buna göre arabaların “kavi”, “müstahkem” ve “üzerlerinin örtülü” olmasının yanı sıra, arabaları çekecek öküzlerin genç ve dayanıklı olanlarından seçilmesi dikkat edilen hususlardan olmuştu. Bu nedenle araba kiralanınacak kazaların kadılarına, kiralanın arabaların sağlam ve müstahkem, bunları çekecek camusların “tüvânâ” ve dayanıklı olması, eğer bulunmaz ise her bir araba için birer çift kara sığır öküzü tedarik edilmesi istenmişti¹⁰⁹⁸.

¹⁰⁹³ BOA, KK, 2763, s.215.

¹⁰⁹⁴ “Beher kazâ kendi arabalarının üzerine mu’tâd üzere mu’temed-i âliye arabacı başı tahsîl ve ta’yîn ve kefâletiyile ma’rifet-i şer’ ile ale’l-esâmî karyeleri esâmîleri ile tahrîr ve defter olunup mevkufât defterlerine kayıd olunmak üzere irsâl ve defter olunup...” Bk. BOA, KK, 2761, vr.31b, 16 CA 1106 (2 Ocak 1695).

¹⁰⁹⁵ BOA, KK, 2763, s.146-147.

¹⁰⁹⁶ Filibe, Tatarpazarı, Razlık ve Samakov kadılarına tutulacak arabalarla ilgili gönderilen hüküm için bk. BOA, KK, 2763, s.147, 15 C 1107 (21 Ocak 1696).

¹⁰⁹⁷ Sefer mühimmatı taşımak için Edirne arabacılar kethüdası tarafından kiralanın 4 arabanın Filibe ve başka mahallerden firar ettikleri, firarilerin yakalanarak, Edirne defterdar vekili tarafından her bir arabacıdan 200'er kuruş alınarak cezalandırılması istenmiştir. Bk. BOA, D.BŞM, 1094/24, 23 C 1107 (29 Ocak 1696).

¹⁰⁹⁸ BOA, D.MKF, 27710, s.6; BOA, D.MKF, 27773, s.14. KK, 2763, s.342.

Kiralanan öküz arabaları, çeşitli amaçlarla kullanılmak için başlarında bir arabacı-başı olduğu halde, Davutpaşa Sahrası¹⁰⁹⁹, Edirne Sahrası, Sofya ve Filibe'ye gönderilmişti. Arabaların kiralanan yerlerden hareket ederek nevruzdan (21 Mart) 10 gün önce belirtilen yere varması istenmişti¹¹⁰⁰. 1695 Avusturya Seferi için kiralanan arabalar Edirne Sahrası'na gönderilirken¹¹⁰¹; 1696 Avusturya Seferi için kiralanan arabalardan 551'i Davutpaşa Sahrası'na, 1.179'u Edirne Sahrası'na¹¹⁰², 637'i Filibe'ye ve 450'i Sofya'ya gönderilmişti¹¹⁰³.

Araba sahiplerine, tutuldukları andan itibaren sefer hizmetinde bulunuş şekline göre günlük, aylık ya da toptan ücret ödenmişti. Ödenen ücret miktarı, yüklenen şeyin cinsi ile gidilen yolun uzunluğuna göre değişmişti. Menzillere zahire naklinde kullanılan arabalardan her birine 30'ar¹¹⁰⁴, yol ve köprü tamirinde çalışanlara 40'ar akçe yevmiye ödenmişti¹¹⁰⁵. Mısır'dan Gelibolu'ya gelen askerlerin eşyalarını Edirne'ye taşıyan her bir arabaya 5'er kuruş ödenmişti¹¹⁰⁶. Edirne'de bulunan top arabalarının atlarına otluk çekecek arabalara 300'er¹¹⁰⁷, cephane mühimmatını Tekirdağ'dan Edirne'ye getirenlere 500'er akçe¹¹⁰⁸ ödenmişti. Cephane mühimmatını Varna'dan Niğbolu'ya nakledenlere 6'şar¹¹⁰⁹, firkate ve kalite mühimmatını Varna'dan Rusçuk'a götürülenlere ise 3'er kuruş ücret ödenmişti¹¹¹⁰. Ordu ile beraber hareket eden arabalar sefer süresince kiralandığından bunlara 1.000'er akçe ödenmesi uygun görülerek, iki buçuk aylık ücretleri peşin olarak ödenmişti¹¹¹¹.

¹⁰⁹⁹ Abdülkadir Özcan, "Davut Paşa Sahrası", *DİA*, IX, İstanbul 1994, s.45.

¹¹⁰⁰ BOA, D.MKF, 27773, s.14.

¹¹⁰¹ BOA, KK, 2761, vr.31b; KK, 2763, s.215.

¹¹⁰² BOA, KK, 2763, s.215, 15 B 1107 (19 Şubat 1696).

¹¹⁰³ BOA, KK, 2763, s.215; D.MKF, 27773, s.17.

¹¹⁰⁴ BOA, D.BŞM, 794, s.15.

¹¹⁰⁵ BOA, *MAD*, 3992, s.138, 12 Ş 1106 (12 Şaban 1695).

¹¹⁰⁶ BOA, D.BŞM, 1116/61, 10 L 1107 (13 Mayıs 1696).

¹¹⁰⁷ BOA, KK, 2763, s.287, 15 N 1107 (18 Nisan 1696).

¹¹⁰⁸ BOA, KK, 2761, vr.41b; D.MKF, 506/8.

¹¹⁰⁹ BOA, K.K, 2761, vr.41-b; D.MKF, 506/8.

¹¹¹⁰ BOA, D.MKF, 505/84, 7 Ş 1106 (12 Mart 1696).

¹¹¹¹ BOA, KK, 2761, vr.31b, 16 CA. 1106 (2 Ocak 1695).

Tablo 20: 1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde Öküz Arabası Kiralanan Livalar ve Arabası Sayısı¹¹¹²:

1695 Avusturya Seferi		1696 Avusturya Seferi	
Kiralanan liva	Araba Sayısı	Kiralanan liva	Araba Sayısı
Paşa	600	Paşa	745
Vize	173	Vize	185
Çirmen	70	Çirmen	117
Gelibolu	194	Gelibolu	210
Silistre	523	Silistre	602
Niğbolu	373	Niğbolu	462
Hasha-yı İstanbul	43	Hasha-yı İstanbul	51
Selanik	98	Selanik	110
Vilayet-i Eflak		Vilayet-i Eflak	350
Toplam	2074	Toplam	2832

Tablo 20’de görüldüğü gibi 1695 Avusturya Seferi’nde Paşa, Gelibolu, Vize, Silistre ve Niğbolu livalarından 3.340 araba kiralama kararı alındığı halde, halkın durumu göz önünde bulundurularak bunlardan 1.366’sı affolunmuş ve 2.074 adet öküz arabası kiralandı¹¹¹³. Arabalara her ay için 1.000’er akçe ücret ödenmişti. Arabalara ödenen ücret, araba kiralanan livaların 1695 senesi bedel-i sürsat malından karşılanmıştı¹¹¹⁴.

1696 Avusturya Seferi’nde Paşa, Vize, Çirmen, Gelibolu, Niğbolu, Silistre ve Selanik livalarına tabi kazalar ile İstanbul’un Has kazaları ve Eflak Vilayeti’nden 2.832¹¹¹⁵, bir başka kaynağa göre ise 2.826 araba kiralandı¹¹¹⁶. Eflak Vilayeti hariç diğer livalardan kiralanan 2.482 arabadan her birine aylık 1.000’er akçe, Eflak Vilayeti’nden kiralanan 350 arabadan her birine ise 5’er kuruş ücret ödenmişti. Ödenen para araba kiralanan yerlerin 1695 ve 1696 seneleri sürsat, avarız, nüzul ve bakaya-yı şairhâne bedelleri ile Eflak Vilayeti Cizyesi’nden karşılanmıştı¹¹¹⁷.

Ordu ile beraber çeşitli birimlerin hizmetinde olmak üzere kiralanan arabalar, başta sefere katılan diğer bürokrat ve ocaklı askerlerin mühimmat ve eşyasını taşınması için her

¹¹¹² BOA, D.MKF, 27710, s.6; D.MKF, 27747, s.6.

¹¹¹³ BOA, D.MKF, 27747, s.6, 23 N 1106 (7 Mayıs 1695).

¹¹¹⁴ BOA, D.MKF, 27710, s.6; KK, 2761, vr.141a-148a.

¹¹¹⁵ BOA, KK 2763, s.192, 5 B 1107 (9 Şubat 1696).

¹¹¹⁶ BOA, D.MKF, 27773, s.15.

¹¹¹⁷ BOA, D.MKF, 518/123, 8 RA 1107 (17.10.1695). Eflak Vilayeti’nden toplam 650 öküz arabası kiralaması istenmişti; ancak halkın durumu göz önünde bulundurularak 100 araba tenzil edilerek, toplam 550 araba kiralandı, kiralanan arabaların 300 adetinin Tımışvar ve 250 adetinin Belgrat’ta istihdam olunması için Eflak Voyvodası’na yazılan hüküm için bk. BOA, KK, 2763, s.192, 5 B 1107 (19 Şubat 1696).

birime ihtiyacına göre ve sayıları daha önceden belirlendiği biçimde dağıtılmıştı. Dağıtımda, makam, mevki ve statülerinin yanı sıra, araba verilen yerlerin ihtiyaçları etkili olmuştu.

Tablo 21: 1695 Avusturya Seferinde Öküz Arabası Dağıtılan Birimler ve Araba Sayısı¹¹¹⁸:

1695 Avusturya Seferi	
Araba verilen yer	Dağıtılan araba sayısı
Kilâr-ı âmire ocağı	400
Cebeci Ocağı	755
Topçu Ocağı	170
Top Arabacıları Ocağı	30
Yeniçeri Ocağı	31
Meşale Mühimmatı	24
Hâssa Buzcular	10
Hâssa Ekmekçiler	6
Sadr-ı âli dairesi	425
Ordu-yı hümâyun Defterleri	130
Divan Ahalisi	80
Ser etıbbâ-yı hassa	12
Toplam	2.073

Tablo 5’te gösterildiği gibi 1695 Avusturya Seferi’nde veziriazamın dairesi, Yeniçeri, Cebeci, Topçu, Toparabacı ocakları ile Divan ahalisi, etıbbâ-yı hassa, ordu defterlerinin hizmetine 2.073 öküz arabası verilmişti¹¹¹⁹. Dağıtılan araba sayıları dikkate alındığında her bin yeniçeri askerine, dört cebeci askerine, dokuz topçu askerine, on beş Toparabacısına mühimmat ve eşyalarının taşınması birer araba verilmişti. Diğer birimlerdeki hizmet erbabının sayıları bilinmediğinden kaç kişiye bir adet arabanın tahsis edildiği konusunda tahminde bulunmak mümkün değildir.

Menzillerde konaklayan orduya ve sınırdaki kalelere zahire nakli ile kale tamirinde kullanılmak için öküz arabaları kiralanmıştı. Yalnız ordu iaeşesi için satın alınan zahirenin taşıma işi halka bir mükellefiyet olarak yüklendiğinden zahire nakli için araba tutulan yerler ile araba sayısını tespit etmek güçleşmiştir. 1695 Avusturya Seferi’nde menzillere odun ve ot naklini sağlamak için Cısr-i Mustafapaşa Menzili’nden Musapaşa Palangası’na kadar her menzil için kazalardan 50 adet öküz arabası kiralanmış ve arabalara yevmiye 30’ar akçe ücret ödenmişti¹¹²⁰. Ayrıca Tımışvar Kalesi’nin tamiri ve Belgrat Ambarı’na zahire, otluk ve odun taşınması için Eflak vilayetinden 280 adet öküz arabası kiralanmış; bunlardan 140’ı

¹¹¹⁸ BOA, D.BŞM, 775, s.34.

¹¹¹⁹ BOA, D.BŞM, 775, s.34.

¹¹²⁰ BOA, D.BŞM, 794, s.15.

Tımışvar kalesinin tamirinde kullanılmak üzere kale muhafızına, 140 adeti de odun ve zahire taşımak üzere Eflak Voyvodası tarafından Belgrat Ambar Emini'ne teslim edilmişti¹¹²¹.

1696 Avusturya Seferi'nde menzillerde konaklayacak Daire-i hümâyun ve orduya odun, otluk ve zahire taşımak için her bir menzil için 60'ar adet öküz arabası kiralanarak nüzul eminine teslim edilmiş ve kiralanan her bir arabaya 10'ar para (40 akçe) ücret ödenmişti¹¹²². Ayrıca Edirne'de bulunan top arabası atlarına otluk çekmek için 11 otluk arabası kiralanarak, bunlardan her birine 300'er akçe ücret ödenmişti¹¹²³. Bu seferde İstabl-ı âmire davarları için Sirem, Pañçova, Böğürdelen ve Kutluca'dan satın alınan 5000 araba otluğun Belgrat Ambarı'na götürülmesi için her bir arabaya 20'er para (80 akçe) ücret ödenmişti. Yine Belgrat'ta bulunan orduya Hisarcık, Semendre ve Kutluca'daki dağlardan kesilen 3000 araba odunun her 2 çekisi bir arabaya bindirilerek, 12'şer para (48 akçe) ücret ödenmişti¹¹²⁴.

Menzillere yapılan zahire naklinin yanı sıra, askerlerin tayinatları için Kilâr-ı âmire ocaklığı olan Filibe'den tedarik olunan pirincin Belgrat'a nakli için de Filibe, Tatarpazarı, Zağra ve Çırpan kazalarından öküz arabası kiralanmıştı. Tedarik olunacak pirincin nakli için araba kiralanmış kazalar ve bunlara ödenen nakliye ücreti aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 22: Pirinç Nakletmek Üzere Öküz Arabası Kiralanan Kazalar ve Araba Sayısı¹¹²⁵:

1695 Avusturya Seferi			1696 Avusturya Seferi		
Araba kiralanan kaza	Araba sayısı	Ödenen para (akçe)	Araba kiralanan kaza	Araba sayısı	Ödenen para (akçe)
Filibe	100	250.000	Filibe	80	96.000
Tatarpazarı	50	100.000	Tatarpazarı	40	48.000
Sofya	50	100.000	Zağra-yı Cedit	20	24.000
-	-		Akçakızanlık	20	24.000
-	-		Çırpan	20	24.000
-	-		Diğer kazalar	40	48.000
Toplam	200	500.000	Toplam	220	264.000

¹¹²¹ BOA, D.MKF, 504/ 93, 2 Ş 1106 (18 Mart 1695).

¹¹²² BOA, KK, 2761, vr.105b, 27 C 1106 (12 Şubat 1695) ; KK, 2763, s.274, 3 N 1107 (6 Nisan 1696).

¹¹²³ BOA, KK, 2763, s.287.

¹¹²⁴ BOA, KK, 2763, s.205-206, 215, 15 B 1107 (19 Şubat 1696),

¹¹²⁵ BOA, KK, 2761, vr.134b; KK, 2763, s.277.

Tablo 6’da görüldüğü gibi, 1695 Avusturya Seferi için Kilâr-ı âmire ocaklığı olan Filibe ve Tatarpazarı kazalarından tedarik olunan 10.000 kile pirincin Belgrat’a nakli için Filibe, Tatarpazarı ve Sofya Kazaları’ndan 200 öküz arabası kiralananak, her bir arabaya 50’er kile pirinç yüklenmişti. Arabalara yüklenen pirincin her bir kilesi için 50’şer akçe nakliye ücreti ödenmişti. Ödenen para Tatarpazarı sakinlerinden Kılavuz-zâde Mehmed Ağa’nın zimmetinde bulunan has malından karşılanmişti¹¹²⁶. 1696 Avusturya Seferi’nde Belgrat’ta bulunan ordu için yine Kilâr-ı âmire ocaklığı olan Filibe’den tedarik olunan 11.000 kile pirincin her 50 kilesi için bir araba olmak üzere, Filibe, Tatarpazarı, Zağray-ı Cedid, Akçakızanlık, Çırpan kazalarından 220 adet öküz arabası kiralandı. Arabalardan her birine taşıyacağı her bir kile için 24’er akçe nakliye ücreti ödenmişti. Ödenen para, 1107/1696 senesi Filibe Nezareti malından temin olunmuştur¹¹²⁷.

Sefere katılan Mısır askerlerinin nakli için başlangıçta deve kiralınması uygun görülmüşken, yeterli miktarda devenin tedarik olunamaması nedeni ile araba kiralınmıştır¹¹²⁸.

Tablo 23: Mısır Askeri için Kiralanan Araba¹¹²⁹.

1695 Avusturya Seferi			1696 Avusturya Seferi		
Araba kiralanan kaza	Araba sayısı	Ödenen para (akçe)	Araba kiralanan kaza	Araba sayısı	Ödenen para (akçe)
Kumanova	50	25.000	Gelibolu	50	30.000
İvraniye	60	30.000	Şehirköy	60	36.000
Koçan	25	12.500	İncik	40	42.000
			Malkara	50	48.000
			Keşan	60	54.000
			Cisriergene	40	42.000
Toplam	135	67.500	Toplam	280	168.000

1695 Avusturya Seferi’nde Kahire’den gelen Mısır askerlerinin mühimmat ve eşyalarının Kumanova’dan Niş’e nakli için gedikli çavuşlardan Halil Çavuş tarafından Kumanova, İvraniye ve Koçan kazalarından 135 adet öküz arabası kiralandı. Arabalardan her birine 500’er akçe ücret ödenmişti¹¹³⁰. 1696 Avusturya Seferi’nde Mısır’dan Gelibolu’ya gelen Mısır askerlerinin mühimmat ve eşyalarını taşımak üzere, mekari develeri kiralınması

¹¹²⁶ BOA, KK, 2761, vr.134b, 6 N 1106 (20 Nisan 1695).

¹¹²⁷ BOA, KK, 2763, s.277, 2 N 1107 (16 Nisan 1695).

¹¹²⁸ BOA, D.BŞM, 1116/61, 10 L 1107 (13 Mayıs 1696).

¹¹²⁹ BOA, D.MKF, 518/142 ; D.BŞM, 1116/61, 10 L 1107 (13 Mayıs 1696).

¹¹³⁰ BOA, D.MKF, 518/142, 26 Za1106 (8 Temmuz 1695).

için ferman gönderilmiş; ancak yeterli sayıda deve bulunmadığından Gelibolu, Şehirköy, İncecik, Malkara, Keşan, Hayrabolu ve Cisriergene kazalarından 300 adet öküz arabası kiralanarak, her bir arabaya 5'er kuruş (600 akçe) ücret ödenmişti¹¹³¹.

Yol ve köprü tamirinde kullanılacak kereste ile diğer malzemelerin nakli için de öküz arabaları kiralanmıştı. Edirne'den Belgrat'a varıncaya dek, yol üzerindeki köprülerin tamirinde kullanılacak mühimmat ve kerestenin nakli için çevre kazalardan öküz arabası temin edilmişti. Yol ve köprü tamiri için kereste ve malzeme taşıyan arabalardan her birine yevmiye 40'ar akçe nakliye ücreti ödenmişti¹¹³².

Sefer sırasında Tophane ve cephe mühimmatı İstanbul'dan gemilerle Tekirdağ'a gönderilmiş, buradan tutulan öküz arabaları ile Edirne'ye gönderilmişti¹¹³³. Ayrıca gemilerle Karadeniz üzerinden Varna'ya gönderilen Tophane ve cephe mühimmatının Varna'dan Niğbolu'ya nakli için de öküz arabası kiralanmıştı¹¹³⁴.

Tablo 24: Tophane ve Cephe Mühimmatı için Öküz Arabası Kiralanan Kazalar ve Araba Sayısı¹¹³⁵:

1695 Avusturya Seferi			1696 Avusturya Seferi		
Kiralanan kaza	Araba sayısı	Ödenen ücret (akçe)	Kiralanan kaza	Araba sayısı	Ödenen ücret (kuruş)
Dimetoka	50	25.000	Gelibolu	30	150
-	-	-	Ferecik	15	75
-	-	-	Malkara	25	125
Tekirdağı	100	50.000	Tekirdağı	80	400
-	-	-	İncecik	10	50
-	-	-	şehrköy	40	200
Hayrabolu	51	25.500	Hayrabolu	50	250
Cisr-i Ergene	50	25.000	Cisr-i Ergene	50	250
-	-	-	İpsala	25	125
-	-	-	Keşan	50	250
Toplam	251	125.500	Toplam	375	1.875

Tablo 24'te görüldüğü gibi 1695 Avusturya Seferi'nde 2.514 kantar ağırlığındaki cephe mühimmatını Tekirdağ'dan Edirne'ye nakletmek için Tekirdağ, Cisriergene, Dimetoka, Hayrabolu kazalarından 251 öküz arabası kiralanarak her bir arabaya 500'er akçe ücret ödenmişti¹¹³⁶. Ayrıca gemilerle Varna'ya nakledilen cephe mühimmatının,

¹¹³¹ BOA, D.BŞM, 1116/61, 10 L 1107 (13 Mayıs 1696).

¹¹³² BOA, MAD, 21917, s.2-6 ; KK, 7426, s.4.

¹¹³³ BOA, KK, 2763, s.252, 23 Ş 1107 (28 Mart 1696).

¹¹³⁴ BOA, KK, 2763, s.253, 23 Ş 1107 (28 Mart 1696).

¹¹³⁵ BOA, D.MKF, 506/ 8; D.MKF, 529/ 92.

¹¹³⁶ BOA, KK, 2761, vr.41b ; D.MKF, 506/ 8.

buradan Niğbolu'ya ulaştırılması için de Varna, Hacıoğlupazarı, Prevadi ve Balçık kazalarından 364 öküz arabası tutularak, her birine 6'şar kuruş ücret ödenmişti¹¹³⁷.

1696 Avusturya Seferi'nde İstanbul'dan deniz yoluyla Tekfurdağı İskelesi'ne nakledilen Tophane ve cephanesinin Edirne'ye nakli için Gelibolu, Ferecik, Malkara, Tekirdağı, İncik, Şehirköy, Hayrabolu, Cisriergene ve Keşan kazalarından 375 adet öküz arabası kiralanmıştı. Ancak önceki yılda, her bir arabaya 500'er akçe ücret verildiği halde, bu seneki sefer nakliyesi bahar mevsiminden evvel yapıldığından 5'er kuruş (600 akçe) ücret ödenmişti¹¹³⁸. Ayrıca İstanbul Cebhanesi'nden gemilerle Varna İskelesi'ne nakledilen 559 kantar mühimmatın buradan Niğbolu'ya nakli için de 50 adet öküz arabası tutularak önceki senede olduğu gibi 6'şar kuruş ücret ödenmişti¹¹³⁹.

Tuna Nehri'ndeki miri gemilerinden olan fırkate ve kalitelerin yapımında kullanılan mühimmatın nakli de öküz arabalarıyla sağlanmıştı. Gemi mühimmatının İstanbul'dan Varna'ya nakli gemilerle yapıldıktan sonra, Varna'dan Rusçuk'a götürülmesi için civar kazalardan öküz arabaları kiralanmıştı. Mühimmatın gemilerden arabalara bindirilmesi, Sefine Mübaşiri Canızzâde Mustafa'nın nezaretinde olmuştu¹¹⁴⁰. Mühimmatı Varna'dan Rusçuk'a nakleden arabalardan her birine 3'er kuruş ücret ödenmişti¹¹⁴¹.

Tablo 25: Fırkate ve Kalite Mühimmatını Taşımak için Öküz Arabası Kiralanan Kazalar ve Araba Sayısı¹¹⁴²:

1695 Avusturya Seferi			1696 Avusturya Seferi		
Kiralanan kaza	Araba sayısı	Ödenen para (kuruş)	Kiralanan kaza	Araba sayısı	Ödenen para (kuruş)
Hacıoğlupazarı	-	-	Hacıoğlupazarı	30	90
Mangalya	30	90	Mangalya	30	90
Prevadi	45	135	Prevadi	40	120
Balçık	45	135	Balçık	40	120
Varna	30	90	Varna	30	90
Şumnu	60	180	Şumnu	60	180
Yenipazar	45	135	Yenipazar	40	120
Toplam	310	930	Toplam	300	900

¹¹³⁷ BOA, K.K, 2761, vr.41b; D.MKF, 506/8.

¹¹³⁸ BOA, KK, 2763, s.252; D.MKF, 529/ 92.

¹¹³⁹ BOA, KK, 2763, s. 251-253, 21-23 § 1107 (26-28 Mart 1696).

¹¹⁴⁰ BOA, KK, 2763, s.253, 23 § 1107 (28 Mart 1696).

¹¹⁴¹ BOA, D.MKF, 505/84, 7 § 1106 (12 Mart 1696).

¹¹⁴² BOA, KK, 2761, vr.102b; D.MKF, 521/ 154.

Tablo 25’te gösterildiği üzere 1695 Avusturya Seferi’nde, Tuna Nehri Donanması için İstanbul’dan gönderilen mühimmât ve şayka toplarının Varna’dan Rusçuk’a nakli için Hacıoğlupazarı, Mangalya, Prevadi, Balçık, Varna, Şumnu, Yenipazar kazalarından 310 adet öküz arabası kiralanmıştı¹¹⁴³. 1696 Avusturya Seferi’nde Tuna donanması için gemilerle İstanbul’dan Varna’ya gönderilen mühimmatın, Varna’dan Rusçuk’a nakli için yine Hacıoğlupazarı, Mangalya, Prevadi, Balçık, Varna, Şumnu, Yenipazar kazalarından 300 adet öküz arabası kiralanarak, 3’er kuruş ücret ödenmişti¹¹⁴⁴.

b-Yük ve Binek Hayvanları

1- Camus (kav)

1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde cephe ve Tophane mühimmatını taşıyan arabalara koşulmak üzere *gav-kav* adı verilen camuslar kullanılmıştı. Camuslar daha çok top arabalarını çekmede kullanılmış ve bunlara topçeken camus adı verilmişti. Sefer hizmetinde kullanılacak camuslar satın alınarak temin edilmişti. Camus satın alınacak kazalar ve bunlara ödenecek para miktarı çok evvelden belirlenerek, mevkufat defterine “tahrir” olunmuştu¹¹⁴⁵.

Camuslar Rumeli’deki; Paşa, Niğbolu ve Silistre livalarına tabi kazalardan satın alınmıştı. Camus satın alınması için mübaşirler gönderilmişti. Mübaşirlere kaza kadısı, nazır, ayan ve vilayet iş erleri yardımcı olmuşlardı. Mübaşirler tarafından satın alınacak camuslarda bulunması gereken nitelikleri devlet önceden belirlemişti. Camusların “sağ-salim”, “tuvana”, “güçlü-kuvvetli” ve “ala ve güzide” olmasına özen gösterilmişti¹¹⁴⁶. Belirtilen özelliklere sahip camus bulunmadığı zamanda ise her bir araba için ikişer çift kara sığır öküzü tedarik olunması uygun görülmüştü¹¹⁴⁷.

Satın alınan camusların sürülmesi için çobanlar tutulmuştu. Çobanlar camusların bakımı ile sorumlu olduğu kadar top arabalarının çekimi sırasında Toparabacı Ocağı

¹¹⁴³ BOA, KK, 2761, vr.102b.

¹¹⁴⁴ BOA, D.MKF, 521/ 154, 27 CA 1107 (3 Ocak 1696).

¹¹⁴⁵ BOA, KK, 2761, vr.149a, 7 B 1106 (11 Şubat 1695).

¹¹⁴⁶ Filibe Kadısı, nazırı, ayan ve vilayet işerlerine gönderilen hüküm için bk. BOA, KK, 2763, s.77.

¹¹⁴⁷ Belgrat Sahrası’na gönderilen öküz arabasına koşulacak camus tedariki mümkün olmadığından, arabalardan her birini çekmek için 4’er öküz tedarik olunarak arabalara koşulması için Eflak Voyvodası’na gönderilen hüküm için bk. BOA, D.MKF, 518/123, 8 RA 1107(17.10.1695).

askerlerine camuslarla ilgili yardımcı olmuşlardı¹¹⁴⁸. Devlet tarafından tutulacak çobanların güvenilir ve kefillerinin olmasına dikkat edilmişti¹¹⁴⁹. Çobanlara görevde oldukları her ay için ücret ödenmişti¹¹⁵⁰. Satın alınan her 5¹¹⁵¹ ve 10'ar çift öküzün idaresi için bir çoban tutulmuştu¹¹⁵². Ayrıca öküzlerin yollarda rahatça ilerleyebilmesi için ayakları altına nal çakılması gerekli görülerek, bunun için de bir çorbacı görevlendirilmişti¹¹⁵³.

Mübaşirlerin satın aldığı camuslar iki merkezde toplanmıştı. Niğbolu ve Silistre livalarından satın alınan öküzler, sefer mevsiminden evvel dinlenip otlatılması için Rumeli yönündeki çayır ve otlaklara gönderilmişti. Rumeli'deki kazalardan satın alınan camuslar otlatılmak üzere Niğbolu'da Yantora Nehri kenarında bulunan Sarıyar Çayırı'na gönderilmişti. Bunların otlatılması işi için de Yörük beyi ile beraber eşkinçi Yörükler görevlendirilmişti. Sefer vakti geldiğinde öküzler, Topçu Ocağı'ndan görevlendirilen mübaşirler tarafından Sofya Sahrası'nda orduya dahil edilmişti¹¹⁵⁴.

Sefer dönüşünde de camuslar kışlamak için Rumeli'de bulunan kaza ahırlarına gönderilmişti. Ahırlarda kışlayan camuslara çobanlar gözetiminde yem verilerek bakımları yapılmış ve gerekli olan çoban ücretleri ve saman bedelleri miri malından karşılanmıştı¹¹⁵⁵. Ancak kışlamak üzere kazalara dağıtılan camusların tamamına ahırlarda yer bulunamadığından, bunlardan elde kalanlar olmuştu. Elde kalanlar toplanıp muhafaza edilerek, eşkinçi Yörük tayfası kontrolünde sefer mevsimi yaklaştığında otlatılmak üzere Zıştovi Kazası'ndaki Sarıyar'da bulunan çayır ve otlaklara gönderilmişti¹¹⁵⁶.

¹¹⁴⁸ Gabor, *Barut, Top ve Tüfek*, s.58.

¹¹⁴⁹ Camuslar için tutulacak çobanların güvenilir kefillerinin olması için Filine Kadısı'na gönderilen hüküm için bk. BOA, KK, 2763, s.76-77, 10CA 1107 (17 Aralık 1695).

¹¹⁵⁰ BOA, D.MKF, 520/ 105; D.MKF, 511/ 85.

¹¹⁵¹ BOA, D.MKF, 520/ 105, 10 CA 1107(17 Aralık 1695).

¹¹⁵² BOA, KK, 2763, s.76-77, 10 CA 1107(17 Aralık 1695).

¹¹⁵³ BOA, D.BŞM, 1131/37, 10 Z 1107 (11 Temmuz 1696).

¹¹⁵⁴ BOA, D.MKF, 507/ 13 ; D.MKF, 511/ 85, 26 L 1106 (9 Haziran 1695).

¹¹⁵⁵ BOA, KK, 2763, s.18, 8 RA 1107 (17 Ekim 1695).

¹¹⁵⁶ Sefer dönüşünde kışlamak üzere kazalara tevzi edilen 500 camustan 355'i tevzii olunduğu halde, elde kalan 145 camusun da sefer mevsimine kadar muhafaza edilmesi için Yörük Beyi İbrahim'e gönderilen , 6 Ş 1107(11 Mart 1696) tarihli hüküm için bk. BOA, KK, 2763, s.322.

Tablo 26: Öküz Arabalarını Çekmek İçin Camus Satın Alınan Kazalar ve Sayısı¹¹⁵⁷:

1695 Avusturya seferi			1696 Avusturya Seferi		
Camus satın alınan Yer	Camus sayısı (çift)	Ödenen para (kuruş)	Camus satın alınan yer	Camus sayısı (çift)	Ödenen para (kuruş)
Niğbolu	149	5.215	-	-	-
Filibe	50	1.750	Filibe	50	2.000
Tatarpazarı	20	700	Tatarpazarı	15	600
Malkara	10	350	Hayrabolu	15	600
Prevadi ¹¹⁵⁸	10	350	Prevadi	10	400
Babadağı	20	700	Babadağı	10	400
İzladi	15	525	-	-	-
Yenipazar	10	350	Yenipazar	4	160
Hazergrad	20	700	-	-	-
Hacıoğlupazarı ¹¹⁵⁹	6	210	Hacıoğlupazarı	5	200
Ruskası	10	350	Aydos	10	400
Ferecik	10	350	Silistre	20	800
İpsala	5	175	-	-	-
Keşan	10	350	-	-	-
Tekirdağ	30	1.050	Tekirdağ	10	400
İnöz	5	175	Siroz	50	1.600
Dimetoka	20	700	Dimetoka	10	400
Çirmen	5	175	-	-	-
Cisr-i Ergene	10	350	Cisr-i Ergene	7	280
Pınarhisarı	10	350	Pınarhisarı	6	240
Bergos	5	175	Karasu	5	400
-	-	-	Varna	5	200
Çorlu	5	175	Balçık	3	120
Vize	5	175	Vize	5	200
Ahyolu	10	350	Ahyolu	10	400
Toplam	450	14.750	Toplam	250	10.000

Tablo 26’da görüldüğü üzere 1695 Avusturya Seferi’nde top ve cephane mühimmatı ile padişahın dairesi ve Kilâr-ı âmire eşyasını taşıyan arabalara koşulmak için her bir çifti 35 kuruş olmak üzere, Niğbolu Livası’nda¹¹⁶⁰ ve tabloda adı geçen kazalardan¹¹⁶¹ 450 çift (900 adet) camus satın alınmıştı. Satın alınan her 5 çift camus için bir çoban tutulmuştu. Çobanlara görevde oldukları her bir ay için 4’er kuruş olmak üzere 6 aylık ücret ödenmişti. Camus sahiplerine ve çobanlara ödenen para, satın alınan yerlerin 1106/1695 yılı sürsat

¹¹⁵⁷ BOA, D.MKF, 27713, s.3; D.MKF, 507/13; D.MKF, 511/ 85 ; K.K, 2763, s.76-77 ; MAD, 3981, s.16.

¹¹⁵⁸ BOA, İ.E DH, 1120.

¹¹⁵⁹ BOA, D.MKF, 27713, s.4.

¹¹⁶⁰ BOA, D.MKF, 27713, s.3.

¹¹⁶¹ BOA, D.MKF, 507/13, 28 CA 1106 (4 Ocak1695).

bedelinden karşılanmıştı¹¹⁶².

1696 Avusturya Seferi'nde satın alınan her bir çift camusa, önceki yıla oranla 5'er kuruş zam yapılmıştı. Devletin sürekli olarak sefer halinde olması, camus ihtiyacını artırmış ve Rumeli'deki aynı kazalardan camus ihtiyacının karşılanması, halkı sürekli olarak mağdur duruma düşürmüştü. Üstelik camus sahiplerine ödenecek satın alma bedellerinin vergi borçlarına takas edilmesi, halkın mağduriyetini daha da artırmıştı. Devlet halkın bu durumunu göz önünde bulundurarak camus bedellerine zam yapma yoluna gitmiş ve her çift camusa 35 yerine, 40'ar kuruş ödenmişti. Tabloda adı geçen kazalardan satın alınan 250 çift (500 adet) camus için 10.000 kuruş satın alma bedeli ile 600 kuruş nafaka bedeli ödenmişti. Ödenen para Siroz, Vize, Dimetoka, Hayrabolu ve Filibe kazaları ile Silistre Livası'nın 1696 yılı sürsat bedellerinden karşılanmıştı¹¹⁶³. Ayrıca 250 çift öküz için 50 çoban tutularak ve çobanlardan her birine de aylık 4'er kuruş olmak üzere üç aylık ücretleri peşin ödenmişti¹¹⁶⁴.

2-Katır

Kısrak ile erkek eşek aygırından doğan katır, eşekten büyük olup at büyüklüğüne yakındı. İnatçı, kaba ve huysuz yönleriyle tanınan bu hayvan güçlü, uyanık, dayanıklı ve yem konusunda kanaatkar olduğundan özellikle dağlık ve engebeli arazilerde her zaman kullanılmıştır¹¹⁶⁵. Başlıca iki tipi olan katırın küçük tipleri hafif yüke, büyük tipleri ise ağır yük ve koşuma elverişli idi. Yaşlanıncaya kadar gücünü yitirmeyen bu hayvana Latince'de *Equus mulus* denilirken, Osmanlılar tarafından *ester-esteran* olarak adlandırılmıştır¹¹⁶⁶.

1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde katırlar İstabl-ı âmire mühimmatını taşımak üzere kullanılmıştı. Katırlar satın alınmak sureti ile tedarik olunmuştu. Daha çok Anadolu'daki sancaklara tabi kazalardan görevli mübaşirler tarafından satın alınmıştı. Satın alınan katırlar İstabl-ı âmire tarafından görevlendirilen *harbende-harbandegan*¹¹⁶⁷ adı verilen çobanlar tarafından İstanbul'da Davutpaşa Sahrası'na¹¹⁶⁸ ve Edirne'ye getirilmişti¹¹⁶⁹.

¹¹⁶² BOA, D.MKF, 507/ 13 ; D.MKF, 511/ 85, 26 L 1106 (29 Mayıs 1696).

¹¹⁶³ BOA, KK, 2763, s.75-76, 10 CA 1107 (17 Aralık 1695).

¹¹⁶⁴ BOA, D.MKF, 520/105; MAD, 3981, s.16.

¹¹⁶⁵ *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi*, “ Katır”, XIII, İstanbul 1986, s.6510.

¹¹⁶⁶ Pars Tuğracı, “ Katır”, *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, İstanbul 1972, s.1448.

¹¹⁶⁷ BOA, D.MKF, 1077/13, Gurre-i R. 1107.

¹¹⁶⁸ BOA, KK, 2763, s.84, 13 CA. 1107 (30 Aralık 1694).

¹¹⁶⁹ BOA, MAD, 3981, s.8-9 ; MAD, 3127, s.194.

Katırların belirtilen yerlere getirilmesinden sonra başlarına *ser-esteran* adı verilen bir katırcı başı tayin olunarak, bütün katırların sorumluluğu bu kişiye verilmişti¹¹⁷⁰.

Katır tedariki ile temin olunan livaların idarecileri vazifeli kılınmışlardı. Aydın, Saruhan, Menteşe, Sığla, Hamideli ve Teke sancaklarından satın almak için Aydın ve Saruhan sancakları muhassılı Seyid Ahmet¹¹⁷¹ ve Abdülbaki paşalar görevlendirilmişlerdi¹¹⁷².

Katırların “mükemmel rahtı”¹¹⁷³ ile satın alınmasına karar verilmişti. Ayrıca satın alınacak katırlarda bulunması gereken özellikler önceden belirlenmişti. Devlet tarafından satın alınacak katırlar; “işe yarar”, “sağ-salim”, “genç”, “güçlü” ve “kuvvetli” olması şeklinde tavsif olunmuştu. Kazalardan satın alınan katırlara, İstabl-ı âmireye teslim olunana kadar beslenmesi için nafaka bedeli verilmişti. Katırlara verilecek nafaka bedeli, görevli mübaşirler tarafından ödenmişti¹¹⁷⁴.

Tablo 26: Anadolu’daki Livalardan Satın Alınan Katır Sayısı ve Ödenen Para Miktarı¹¹⁷⁵:

1695 Avusturya Seferi			1696 Avusturya Seferi		
Satın alınan Yer	Katır sayısı (katar)	Ödenen para (kuruş)	Satın alınan yer	Katır sayısı (katar)	Ödenen para (kuruş)
Kastamonu	10	1.250	Kastamonu	10	1.500
Bolu ¹¹⁷⁶	7	875	-		
Kütahya	10	1.250	-		
Çankırı	7	875	-		
Ankara	6	750	-		
Aydın	25	3.120	Aydın	16	2.400
Saruhan	20	2.500	-		
Sığla	10	1.250	Sığla	5	750
Menteşe	25	3.120	Menteşe	13	1.950
Hamideli	10	1.250	Hamidili	6	900
Teke	10	1.250	-		
Hüdavendigâr	20	2.500	-		
Kocaeli	10	1.250	Kocaeli	10	1.500
Toplam	170	21.250	Toplam	70	10.500

1695 Avusturya Seferi’nde, Kastamonu, Bolu, Kütahya, Çankırı, Ankara¹¹⁷⁷, Aydın, Saruhan, Sığla, Menteşe, Hamideli, Teke ve Kocaeli sancaklarından katırın her bir

¹¹⁷⁰ Katır tedariki için katırcıbaşı Derviş Mehmed’in katır tedariki için merkeze sunduğu 26 Ş 1107 (31 Mart 1696) tarihli arzuhal bk. BOA, KK, 2763, s.258.

¹¹⁷¹ BOA, D.MKF, 502/14, 10 B 1106 (24 Şubat 1106).

¹¹⁷² BOA, KK, 2763, s.83-84.

¹¹⁷³ Raht, nakliye hayvanlarının üzerine binme ve eşya koyma amaçlı olarak kullanılan takım idi. Bk. Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Lügat*, Ankara 1995, s.874.

¹¹⁷⁴ BOA, KK, 2761, vr.36b.

¹¹⁷⁵ BOA, MAD, 3981, s.8-9 ; MAD, 3127, s.194 ; D.MKF, 521/ 166.

¹¹⁷⁶ BOA, MAD, 3127, s.194.

¹¹⁷⁷ BOA, MAD, 3981, s.8-9 ; MAD, 3127, s.194.

adedi 25 kuruşa (bir katarı 125 kuruşa) olmak üzere, toplam 850 adet (170 katar) katır satın alınmıştı. Ödenen para, satın alınan livaların 1106/1695 senesi bedel-i sürsat malından karşılanmıştı. Yalnız Hüdavendigâr Livası'ndan satın alınan katır bedeli yine aynı yerin 1695 ve 1696 senelerine ait nüzul¹¹⁷⁸ ve bedel-i mensuhât (çiftlik) malından karşılanmıştı¹¹⁷⁹. Ayrıca satın alınan yerlerden Edirne'ye gelinceye kadar, 170 katar katır için 2.094,5 kuruş nafaka bedeli ödenmiştir. Ödenen nafaka bedelleri de yine satın alınan yerlerin sürsat, nüzul ve mensûhât (çiftlik) malından karşılanmıştır¹¹⁸⁰.

1696 Avusturya Seferi'nde Kastamonu, Aydın, Sığla, Menteşe, Hamideli ve Kocaeli livalarından satın alınan katırın her bir adedine 30 (her bir katarına 150 kuruş) kuruş ödenmişti. Bu livalardan 350 adet (70 katar) katır satın alınarak İstanbul'a gönderilmişti. Satın alınan katırlara, İstanbul'a gelene kadar toplam 875 kuruş nafaka ücreti ödenmişti¹¹⁸¹. 70 katar katıra, satın alma ve nafaka bedeli olarak toplam 11.375 esedi kuruş ödenmiştir¹¹⁸². Ödenen para, katır alınan Kastamonu, Kocaeli¹¹⁸³, Hamideli, Sığla livalarının 1696 senesi bedel-i belderan; Aydın ve Menteşe livalarının 1696 senesi bedel-i sürsat malından karşılanmıştı¹¹⁸⁴.

1696 senesinde satın alınan her bir katıra 5'er kuruş zam yapılarak 30'ar kuruş ödenmiştir. Katır bedelindeki 5 kuruşluk artış, sürekli yapılan hayvan alımlarında halkın zarara uğraması ile ilgili idi. Zira katırların Anadolu'da aynı livalardan alınması ve bedellerinin yine halktan karşılanması, halkı ekonomik olarak zor duruma düşürmüştü. Devlet, halkın bu durumu göz önünde bulundurarak, yeni alımlara zam yapmıştır¹¹⁸⁵. Yalnız satın alınan her katıra verilecek 30 kuruş için, katırların işe yarar ve seçkin olmaları şartı getirilmiştir¹¹⁸⁶. Nitekim katır satın alınan yerlerin kadı ve idarecilerine yazılan emirler bu yönde olmuştur¹¹⁸⁷.

1695 yılında satın alınan katırların sayısının sonraki yıla nazaran daha fazla olması, sefer dönüşünde katırların kışlaklara gönderilmesinden kaynaklanmıştır. Sefer dönüşünde 635 adet (127 katar) katır, İstabl-ı âmire ahır kışlaklarından olan Yanbolu ahır kışlağına

¹¹⁷⁸ BOA, KK, 2761, vr.151b.

¹¹⁷⁹ BOA, KK, 2761, vr.152b.

¹¹⁸⁰ BOA, MAD, 3981, s.8-9 ; MAD, 3127, s.194.

¹¹⁸¹ BOA, KK, 2763, s.84.

¹¹⁸² BOA, MAD, 5358, s.16.

¹¹⁸³ BOA, D.MKF, 521/166, 28 CA 1107 (14 Ocak 1695).

¹¹⁸⁴ BOA, MAD, 5358, s.16.

¹¹⁸⁵ BOA, KK, 2763, s.84, 13 CA 1107 (30 Aralık 1695).

¹¹⁸⁶ BOA, D.MKF, 520/112, 13 CA 1107 (30 Aralık 1695).

¹¹⁸⁷ Kastamonu Sancağı'ndan satın alınacak 50 adet katırdan her birinin iyi olması şartı ile geçen yıla oranla reayanın hallerine merhameten 25 yerine, 30 kuruş ödenmesi için kaza kadısı, kethüdayeri, yeniçeri serdarı, ayan ve vilayet iş erlerine yazılan hüküm için bk. BOA, KK, 2763, s.84, 13 CA 1107 (30 Aralık 1695).

gönderilerek, yeni sefer zamanına kadar burada kışlaması sağlanmıştı¹¹⁸⁸. 1696 yılında düzenlenen sefer için İstabl-ı âmire mühimmatının taşınması için katır satın alınırken kışlaklarda bulunan katırlar da düşünülerek buna göre alım yapılmıştır¹¹⁸⁹.

Satın alınan katırlarla ilgili göze çarpan bir diğer farklılık da katırların teslim edileceği yer ve buna bağlı olarak katırlara ödenen nafaka bedelleri ile ilgilidir. 1695 yılında satın alınan katırlar, alınan yerlerden Edirne'ye getirilerek görevli bulunan kişiye teslim olunmuştu. Kastamonu, Bolu, Kütahya, Çankırı ve Ankara sancaklarından satın alınan 200 katır için Edirne'ye gelene kadar 945,5 esedi kuruş nafaka bedeli ödenirken¹¹⁹⁰; Aydın, Saruhan, Sığla, Menteşe, Hamideli, Teke, Kocaeli livalarından alınan 500 katır için ise 1000 kuruş olmak üzere, toplam 2.445,5 esedi kuruş nafaka bedeli ödenmişti¹¹⁹¹. 1696 yılında satın alınan katırların İstanbul'a getirilmesi istenmiş, nafaka ücreti de önceki yıla oranla daha az olmuştur. Kastamonu'dan alınan her bir kata 20, Kocaeli'den alınan her bir kata 5, Menteşe, Hamideli ve Aydın Saruhan ve Sığla'dan alınan her bir kata 12,5'ar kuruş nafaka bedeli ödenmişti¹¹⁹².

3- Deve

Sıcak ve kurak mevsimin hakim olduğu yerlerde yaşayan deve, uzak mesafelerde taşımacılığa uygun yapısıyla çöllerde yaşayan göçebe Araplar için hayati bir öneme sahipti. Ancak Araplar kadar yaygın olmamakla birlikte Türkler tarafından da deve yetiştirilmiş ve özellikle taşımacılıkta çift hörgüçlü develerden faydalanılmıştır. Bilhassa Ortaçağda İpekyolu üzerinde bulunan Türk ülkeleri, deve kervanlarının devamlı geçtiği yerler haline gelmiştir.

Selçuklu ve Osmanlı askeri teşkilatında devenin önemli bir yeri bulunmaktaydı. Marsigli'ye göre çöllerden ve sıcak ülkelerden getirilen develer, Türkler tarafından kullanıldığı sürece iyi bakılmaktaydı. Develer *maya*, *kök* ve *hecin* diye üçe ayrılarak, bunlardan en değerlisi hecin idi. Osmanlılar, deve için Farsça'dan alınmış *şütür/üştür* kelimesini kullanmış ve yeniçeri ocağındaki devecilere *şütürbân* adı verilmiştir. Sarayın develerine bakan görevliye de *sarbân* veya *sarvân* denilmiştir¹¹⁹³.

Sefer ulaşımında arabanın, deveye göre daha fazla yük taşınması ve daha hızlı olmasına rağmen, sefer için yeterli miktarda araba tedarikinin zor olması, araba maliyetinin deveye

¹¹⁸⁸ BOA, KK, 2761, vr.178b ; D.MKF 519/ 141, 15 R 1107 (3 Aralık 1695)

¹¹⁸⁹ “Hâlâ kışlaklarda mevcut olan mîrî katırlardan mâ-adâ İnşâallah-ı Teâlâ evvel baharda vâki' sefer-i hümâyûnda İstabl-ı âmire mühimmatı için yetmiş katar katır dâhî tedârik ve mübâyaa olunmak muktezî olub...” Bk. BOA, KK, 2763, s.84, 13 CA 1107 (20 Aralık 1695).

¹¹⁹⁰ BOA, MAD, 3981, s.8-9

¹¹⁹¹ BOA, KK, 2761, vr.151b.

¹¹⁹² BOA, KK, 2763, s.83-84; D.MKF, 520/ 112.

¹¹⁹³ Ahmet Önal-Nebi Bozkurt, “ Deve”, *DİA*, IX, İstanbul 1994, s.222-225.

göre daha yüksek olması ve devenin uzun yol koşullarına uygun ve dayanıklı olması deve tedarikini gerekli kılmıştır¹¹⁹⁴

1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde Osmanlı ordusunda, cephane ve top mühimmatı ile Yeniçeri ve Cebeci ocakları ağırlıklarının taşınmasının yanı sıra zahire naklinde de deve kullanılmıştır. Develer satın alındığı gibi, ücret karşılığında kiralanmıştır. Eyalet ve sancaklardan tedarik olunan develerin başında sarbanlar, sarbanların başında ise bir sarbanbaşı bulunmuştu. Develer sarbanlarla Edirne'ye getirilerek sarbânbaşının kontrolünde deve sahipleri ve kefilleri deftere tahrir olunduktan sonra ücretleri ödenmişti¹¹⁹⁵. Ancak sarbanların üzerinde bulunan miri para çeşitli sebeplerle bunların zimmetinde kaldığından, daha sonra tahsil olunmuştu¹¹⁹⁶.

Anadolu'da çeşitli liva ve kazalardan deve satın almak için sancak idarecileri ve merkezden divan çavuşları görevlendirilmişti. Aydın, Sığla, Saruhan, Mentеше ve Hamideli livalarından katırın yanı sıra deve almak için Aydın Sancağı Muhassılı Seyit Ahmet Paşa¹¹⁹⁷; Çankırı, Ankara, Bolu, Kayseri, Niğde, Akşehir, Aydın, Hüdavendigâr ve Kütahya livaları ile Adana Eyaleti'ne merkezden altı divan çavuşu görevlendirilmişti. Bunlardan Şaban Çavuş Çankırı, Ankara ve Bolu Livalarına; Hüseyin Çavuş Kayseri, Niğde ve Akşehir Livalarına; Ali Çavuş Adana Eyaleti'ne; Ali Çavuş Aydın ve Danişmendli Livaları'na; Mahmud Çavuş Hüdavendigâr ve Kütahya livalarına gönderilmişti¹¹⁹⁸.

Deve tedarikinden önce bir mübaşir veya mekari sarbanbaşının kethüdası görevlendirilerek, kazalardan alınacak deve sayısı tahrir sureti ile önceden belirlenmişti¹¹⁹⁹. Develerin tahrir ve tedarikinden sonra mübaşirler tarafından yerlerinden hareketleri sağlanmıştı. Ancak deve tedarikine gönderilen mübaşire, bazı deve sahipleri, develerini vermeye pek yanaşmayıp “deve vermeye imkanımız yoktur” diyerek problem çıkarmışlardı. Sefer mühimmat ve eşyasının naklinde develer önemli bir yer tuttuğundan, develerini vermeye direnen sahiplerinin kalebent edilerek, develerin zorla alınması için görevlilere emir verilmişti¹²⁰⁰. Bir kısım kaza ahalisi ise develerini teslim etmeye imkanları olmadığından,

¹¹⁹⁴ İlber Ortaylı, “Devenin Taşıma Maliyeti Eğrisi Üzerine Bir Deneme”, *İktisadi ve Sosyal Değişim Makaleler*, I, Ankara 2000, s.100-103.

¹¹⁹⁵ BOA, KK, 2761, vr.125b. 7 C 1106 (23 Ocak 1695).

¹¹⁹⁶ Mekari sarbanlardan Hacı Ali adlı sarban vefat edince üzerinde bulunan 2400 kuruşun tahsili için Keşan Kadısı'na gönderilen hüküm için bk. BOA, MAD, 9880, s.26, 12 S 1107 (22 Eylül 1695).

¹¹⁹⁷ BOA, 504/20, 28 N 1106 (12 Mayıs 1695).

¹¹⁹⁸ BOA, D.BŞM, 1116/46.

¹¹⁹⁹ BOA, KK,2763, s.345, 14 Ş 1107 (19 Mart 1696).

¹²⁰⁰ Saruhan Livası'na tabi Kemeredremit, Ayazmad ve Çandarlı kazalarından, develerini vermeyi reddeden deve sahiplerinin kalebent edilmek suretiyle cezalandırılması için kaza kadılarına yazılan hüküm için bk. BOA, KK, 2763, s.274, 6 N 1107(20 Nisan 1695).

sarbanbaşından yardım talep etmişlerdi. Bu durumu sarbanbaşının merkeze arz etmesiyle, develerin teslimi için gerekli yardım yapılmış ve ücretleri fazlasıyla ödenmişti¹²⁰¹.

Her bir katarında 6 deve bulunmak üzere ve bir katarı “mükemmel rahtı” ile beraber 390 kuruşa satın alınmıştı. Satın alınacak develerin, “güçlü”, “kuvvetli”, “genç”, “sağ” ve “salim” olmasının yanı sıra, rahtlarının olmasına da dikkat edilmişti¹²⁰².

Tedarik olunan develer yola çıkarılarak farklı bir mübaşire teslim olunmaktaydı. Ordunun hareketinden önce develerin hareket etmesi, vaktinde görev yerine ulaştırılması bakımından önemliydi. Bu nedenle deve tedarikinin geciktiği yerin idarecisine, padişahın ordu ile beraber harekete hazır hale geldiği belirtilerek, develerin yetiştirilmesi için emir verilmişti¹²⁰³.

Temin edilen develerin üzerine çobanlık yapacak sarban adı verilen bir deve çobanı tutulduğundan, tutulan sarbanların güvenilir olması, dikkat edilen hususlardan olmuştu. Tutulacak sarbânların, güvenilir kefillerinin olması ve kefillerinin meçhul kimselerden seçilmemesi devlet tarafından üzerinde durulan bir husus olmuştu¹²⁰⁴. Ayrıca deve sahiplerinden bir kısmı, kaza ayanı, voynuk ve yeniçeri olmaları dolayısıyla develerini vermeyerek firar etmişlerdi. Bu durumun önüne geçilmek için mübaşirler tarafından develerin yerlerinden hareketle Davutpaşa Sahrası¹²⁰⁵ veya Edirne’de¹²⁰⁶ görevli sarbânbaşına teslim olunarak mevkufat defterine kayıt olunmuştu¹²⁰⁷. Ayrıca tedarik olunacak develere yüklenecek mühimmât, cephaneye ve zahirenin konulması için çuvala ihtiyaç olduğundan, deve sahiplerinden, beraberinde her bir deve için birer çift çuvalın getirilmesi istenmişti¹²⁰⁸.

¹²⁰¹ Yenice-i Kızılağaç Kazası sakini Bozarlı Cemaati’nden Deli Musa, Avnioğlu Mustafa ve Osman adlı kişilerin, develerini İstanbul’a getirmeye imkanları olmadıklarını belirtmeleri üzerine, bu kişilerin develerinin İstanbul’a getirilmesi ve üçer aylık ücretlerinin peşin verilmesi için Yenice-i Kızılağaç Kadısı ile Edirne Bostancıbaşı’na yazılan hüküm için bk. BOA, KK, 2763, s.319, 4 Ş 1107 (9 Mart 1696).

¹²⁰² BOA, KK, 2761, vr.39b, 7 CA 1106 (24 Aralık 1694).

¹²⁰³ Raka Valisine ve deve mübâyaasına memur olana hüküm ki: “Hâlâ işbu sene-i mübârekede vâki’ sefer-i hümâyûna bizzât azîmet-i hümâyûnum mukarar olmağla, İstabl-ı âmire mühimmâtı için Eyalet-i Rakka’dan 20 katar deve mübâya’ası fermânım olup ve bade’l-isti’mâl emr-i şerîfim irsâl olmuş idi.” Bk. BOA, K.K, 2763, s.353, 14 Şaban 1107 (19 Mart 1696).

¹²⁰⁴ BOA, D.MKF, 502/ 15.

¹²⁰⁵ BOA, D.MKF, 27756, s.4.

¹²⁰⁶ BOA, KK, 2761, vr.127b.

¹²⁰⁷ BOA, KK, 2761, vr.127b, 10 B 1106 (24 Şubat 1695).

¹²⁰⁸ BOA, KK, 2761, vr.127b.

Tablo 27: Eyalet ve Sancaklardan Satın Alınan Deve Sayısı ve Ödenen Para Miktarı¹²⁰⁹ :

1695 Avusturya Seferi			1696 Avusturya Seferi		
Satın Alınan yer	Deve sayısı (katar)	Ödenen para (kuruş)	Alınan yer	Deve sayısı (katar)	Ödenen para (kuruş)
Adana Eyaleti	25	9.750	Adana Eyaleti ¹²¹⁰	20	7.800
Rakka Eyaleti	50	19.500	Rakka Eyaleti ¹²¹¹	20	7.800
Karaman Eyaleti Bozulus Cemaati	10	3.900	Karaman Eyaleti Bozulus Cemaati	10	3.900
Aydın Türkmenleri	25 ¹²¹²	9.700	Aydın Türkmenleri	10	3.993,5
Zülkadriye	20	7.800	-	-	-
Ankara Livası Bozulus Cemaati	10	3.900	Türkmenân-ı Ankara	10	3.900
Aydın Livası Bozulus Cemaati ¹²¹³	10	3.900	Danişmendli Livası Türmenleri	20	7.800
Akşehir	30	11.700	Akşehir ¹²¹⁴	15	3.900
Konya ¹²¹⁵	60	23.400	Konya	30	11.700
Beyşehir ¹²¹⁶	20	7.800	Beyşehir	15	5.850
Niğde	15	5.850	Niğde	25	9.750
Aksaray	20	7.800	Aksaray	10	3.900
Kayseri ¹²¹⁷	20	7.800	Kayseri ¹²¹⁸	20	7.800
-	-	-	Çankırı	25	9.750
Toplam	315	115.050	Toplam	230	89.700

Tablo 27’de gösterildiği gibi 1695 Avusturya Seferi’nde Adana, Rakka ve Karaman eyaletleri ile Danişmendli, Bozulus¹²¹⁹ ve Zülkadriye Türkmenlerinin yoğun olarak yaşadıkları, Danişmend, Aydın, Ankara Sancakları’ndan her bir katarı 390’ar kuruş olmak üzere 150 katar (900 adet) koşumlu deve satın alınmıştı. Ayrıca Edirne’ye gelene kadar yol boyunca deve çobanlarına 247.000 akçe (2058 kuruş) nafaka bedeli ödenmişti¹²²⁰. Develerin satın alma ve nafakaları bedelleri, alınan yerlerin 1105-1106/1694-1695 seneleri mukataa bedellerinden karşılanmıştı¹²²¹. Yine Akşehir, Konya, Beyşehir, Niğde, Aksaray, Kayseri sancaklarından

¹²⁰⁹ BOA, *MAD*, 3981, s.9-15 ; *MAD*, 10142, s. 284-285 ; KK, 2763, s.353 ; D.MKF, 521/15 ; D.MKF, 521/19 ; D.MKF, 521/ 64 ; D.MKF, 521/75; D.MKF, 521/77.

¹²¹⁰ BOA, D.MKF, 521 /19, 18 CA 1107 (25 Aralık 1695).

¹²¹¹ BOA, D.MKF, 521/15, 17 CA 1107 (24 Aralık 1695).

¹²¹² BOA, *MAD*, 3981, s.9.

¹²¹³ BOA, *MAD*, 3981, s.9-10.

¹²¹⁴ BOA, D.MKF, 521/ 77.

¹²¹⁵ Bk. BOA, KK, 1658, s.33.

¹²¹⁶ BOA, KK, 1658, s.33.

¹²¹⁷ BOA, *MAD*, 3981, s.14-15.

¹²¹⁸ BOA, D.MKF, 521/77, 21 CA 1107 (28 Aralık 1695).

¹²¹⁹ Bozulus Türkmenleri, yoğun olarak Karaman (Akşehir), Ankara, Aydın ve Kütahya bölge mıntıklarında yaşamaktaydılar. Onların bu bölgelere gelmeleri, 1022/1613 tarihinde Güneydoğu ve Doğu Anadolu’daki Celali baskısına maruz kalmalarından sonra olmuştur. Bk. Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, İstanbul 1999, s.208-209 ; Faruk Demirtaş, “ Bozulus Hakkında”, *A.DTCFD.*, VIII/1, Ankara 1949, s.44.

¹²²⁰ BOA, *MAD*, 3981, s.9-10.

¹²²¹ BOA *MAD*, 10142, s. 284-285.

165 katar deve satın alınarak 64.350 kuruş satın alma bedeli ile 2.508 kuruş (301000 akçe) nafaka bedeli ödenmiştir. Satın alma ve nafaka bedelleri satın alınan yerlerin sürsat, belderan ve cizye-i gebran bedellerinden karşılanmıştır¹²²².

1696 Avusturya Seferi'nde önceki yılda olduğu gibi, her bir katar deve 390 kuruş olmak üzere Adana ve Rakka eyaletleri ile Akşehir, Konya, Beyşehir, Niğde, Aksaray, Kayseri ve Çankırı sancaklarından 230 katar deve satın alınarak 89.700 kuruş bedel ödenmişti¹²²³. Rakka¹²²⁴, Adana¹²²⁵, Karaman eyaletleri ile Ankara¹²²⁶, Danişmend, Konya, Niğde, Kayseri, Beyşehir¹²²⁷ ve Akşehir livalarından¹²²⁸ satın alınan bu develer için 1.785 esedi kuruş nafaka bedeli ödenmişti¹²²⁹. Ancak bu yıl satın alınan develerin sayısı, önceki yıla nazaran daha düşük olmuştu. Önceki yıl sefer dönüşünde 349 katar devenin 118 katarı Edirne Kışlağı Ahırına, 131 katarı Hayrabolu Kışlağı Ahırına ve 100 katarı Zağra Kışlağı Ahırına gönderilmesinden kaynaklanmıştı. Bu nedenle yapılan yeni deve alımlarında kışlaklardaki develer göz önünde bulundurulmuştu¹²³⁰.

Sefer mühimmatını taşımak ve çeşitli birimlerin hizmetinde yer almak üzere deve satın alınmıştı. Ancak cephaneye ve top mühimmatı ile yeniçeri, cebeci ve topçu ocakları ortalarının ağırlıkları ile zahire nakli için Anadolu ve Rumeli'deki liva ve kazalardan deve kiralanmıştır. Kiralanan deve ücretleri Mükârî Sarbanbaşı Abdullah Ağa tarafından ödenmiştir¹²³¹. Deve satın almanın yanı sıra kiralama, devlete daha cazip gelmiştir. Satın alınan develerin bedellerinin yanı sıra, sefer dönüşünde bakım ve beslenme maliyetinin hayli yüksek olması, devleti kiralamaya yöneltmiştir. Nitekim kiralanmış develer sefer dönüşüne kadar ücreti ödenip seferden sonra develer sahiplerine iade edilmekteydi.

Deve kiralanması işinde deve sahiplerinin develerini vermede isteksizlik gösterdikleri tespit edilmiştir. Bu durum kiralanmış develeri teslim almada görevli kişilerin, deve sahiplerinden ücret talep etmelerinden kaynaklanmıştı. Devlet bu konuda duyarlı davranarak deve sahiplerinden ücret talep edenlerin cezalandırılması için isimlerinin tespit edilerek merkeze bildirilmesini istemiştir¹²³².

¹²²² BOA, MAD, 3981, s.14-15.

¹²²³ BOA, KK, 2763, s.353. Başka bir kaynağa göre ise 180 katar deve satın alınmıştı. Bk. BOA, MAD, 5358, s.16.

¹²²⁴ BOA, D.MKF, 521/15, 17 CA 1107 (24 Aralık 1695).

¹²²⁵ BOA, D.MKF, 521/19, 18 CA 1107 (25 Aralık 1695).

¹²²⁶ BOA, D.MKF, 521/ 64, 20 CA 1107 (27 Aralık 1695)

¹²²⁷ BOA, D.MKF, 521/75, 20 CA 1107 (27 Aralık 1695)

¹²²⁸ BOA, D.MKF, 521/77, 20 CA 1107 (27 Aralık 1695).

¹²²⁹ BOA, MAD, 5358, s.16.

¹²³⁰ BOA, KK, 2761, vr.178b.

¹²³¹ BOA, D.BRZ, 109/12, 9 Za1106 (21 Haziran 1695).

¹²³² BOA, İ.E AS., 3150. 15 CA 1107 (1 Ocak 1695).

Deve kiralanmasına diğ er bir neden de devletin aynı anda birden fazla yöne sefer düzenlemesi ile ilgili idi. Nitekim 1695 ve 1696 yıllarında Mora ve Sakız seferlerinin de olması ve ayrıca develerin Belgrat'a yapılan barut naklinde kullanılması deveye olan ihtiyacı artırmıştı¹²³³. Deve ihtiyacının artması ile devlet tarafından 1695 yılında sadece Anadolu'dan deve kiralama yoluna gidilirken, 1696 yılında Anadolu'daki livaların yanı sıra Rumeli'deki kazalardan da kiralananmıştı¹²³⁴.

Tablo28: Anadolu ve Rumeli'de Deve Kiralanan Yerler ve Deve Sayısı¹²³⁵ :

1695 Avusturya seferi			1696 Avusturya Seferi		
Deve kiralanan yer	Kaza sayısı	Deve sayısı	Deve kiralanan yer	Kaza sayısı	Deve sayısı
Karasi	4	420	Karasi	3	300
Hüdevendigar	5	230	Hüdevendigar	4	120
Saruhan	11	650	Saruhan	7	500
Sığla	6	230	Sığla	3	120
Aydın	6	300	Aydın	3	200
Menteşe	16	390	Menteşe	5	200
Teke	10	480	Teke	5	150
Hamid	-	250	Hamid	5	100
Danişmend	-	200	Danişmend ¹²³⁶		100
Biga	5	480	Malkara, Keşan, İpsala ve Ferecik	4	610
Tokat	-	500	Selanik, Evreşe ve Gelibolu	3	518
-	-	-	Gümülcine, Yenice-i Karasu	2	201
-	-	-	Yenice-i Kızılağaç, Zağray-ı Atik, Karınabad, Hatunili	5	642
Toplam	63	4.140	Toplam	49	3.971

Tablo 28'de gösterildiği gibi 1695 Avusturya Seferi'nde Karesi, Hüdevendigar, Mentese, Saruhan, Sığla, Aydın, Biga, Teke, Hamid livalarına tabi kazalar ile Danişmend ve Tokat livalarından 4.140 deve kiralatarak, her bir deveye aylık 6'şar kuruş ücret ödenmiş

¹²³³ BOA, KK., 2761, vr.126b, 10 N 1106 (24.04.1695).

¹²³⁴ BOA, KK., 2763, s.273, 6 N 1107 (9 Nisan 1696).

¹²³⁵ BOA, D.MKF, 27759, s.3 ; D.MKF, 27756. s.3.

¹²³⁶ BOA, D.MKF, 27756. s.3.

ve develer Edirne Sahrası'na gönderilmişti¹²³⁷. 1696 Avusturya Seferi'nde Karasi, Hüdavendigâr, Saruhan, Sığla, Aydın, Menteşe, Teke, Hamid livalarına tabi kazalar¹²³⁸ ile Danişmendlu Livası'ndan 1.790 adet deve kiralanmıştı¹²³⁹. Deve sahiplerine bir aylık 6'şar kuruş ücret peşin ödenmişti¹²⁴⁰. Ödenen para, adı geçen yerlerin 1107/1696 senesi bedel-i belderan malından karşılanmıştı¹²⁴¹. Ancak bu yıl Anadolu'daki kazalardan daha az deve bulunduğundan, Rumeli'nin sağ ve sol kollarında bulunan Çırpan, Zağray-ı Atik, Yenice-i Kızılağaç, Karinabad, Hatuneli ve Yenice-i Karasu kazalarından 2.181 deve daha kiralanarak Davutpaşa Sahrası'na gönderilmişti¹²⁴². Anadolu ve Rumeli'deki adı geçen liva ve kazalardan toplam 3.971 adet deve kiralanmıştı¹²⁴³.

Sefer sırasında ordu, devlet erkânı ve diğer birimlere daha çok kiralanın develer dağıtılmıştı. Sefere katılan Daire-i hümâyun, Sadr-ı âli, Yeniçeri, Cebeci ve Topçu ocakları ile diğer birimlere dağıtılan develerin sayısında, ihtiyaç esas olmakla beraber dağıtılan kurumlarının statüsü de belirleyici olmuştur.

¹²³⁷ BOA, KK, 2761, vr.127b.

¹²³⁸ BOA, D.MKF, 27759, s.3.

¹²³⁹ BOA, D.MKF, 27756, s.3.

¹²⁴⁰ BOA, D.MKF, 27759, s.3.

¹²⁴¹ BOA, D.MKF, 27756, s.9; KK, 2763, s.92-93, 15 CA 1107 (22 Aralık 1695).

¹²⁴² BOA, KK, 2763, s.232-233, 17-25 B 1107 (21-29 Şubat 1696),

¹²⁴³ BOA, KK, 2763, s.344-45, 14 Ş 1107 (19 Mart 1696).

Tablo 29: Deve Tevzi Olunan Birimler ve Ödenen Ücret Miktarı¹²⁴⁴.

1695 Avusturya Seferi			1696 Avusturya Seferi		
Tevzi olunan yer	Tevzi olunan Deve sayısı	Ödenen ücret (akçe)	Tevzi olunan yer	Tevzi olunan Deve sayısı	Ödenen ücret (akçe)
Daire-i hümayun	50	26.000	-	-	-
Daire-i Sadr-ı âli	300	1.135.200	Daire-i Sadr-ı âli ¹²⁴⁵	350	1.440.000
Otağ-ı hümayun ¹²⁴⁶	95	38.760	-		
Yeniçeri ocağı	786	2.898.000	Yeniçeri Ocağı	925	3.523.500
Cebeci ocağı	100	366.400	Cebeci Ocağı	160	580.560
Topçu ocağı	36	131.904	Topçu Ocağı	45	139.320
Matbah-ı âmire	200	736.800	Ahâli-yi Divan	802	2.087.070
Şeyhülislam	24	90.816	Şeyhülislam	24	112.320
Defterdar	16	16.788	Defterdar	30	140.400
-	-	-	Reisülküttab	10	38.880
Ruznâme-i evvel efendi	5	12.944	Ruznâme-i Evvel	2	9.360
Yeniçeri tüfenkileri ağırlığı	31	17.852	Defterhâne-yi âmire ağırlığı	6	28.080
			Belderan Ağırlığı	12	46.656
Peksimet ve un	50	27.200	Ocağ-ı sekban-ı Hassa	8	31.176
Pançova ve Tımişvar'a zahire	120	200.640	Meşale topu ağırlığı	30	46.440
Arnavud Piyadeler	99	166.320	Kilârı âmire	18	23.760
Defterhâne-i âmirenin Niğbolu'dan İstanbul'a nakli ¹²⁴⁷	30	26.400	Otağ-ı hümayun ağırlığı	10	15.840
Diğerleri	289	827.856	Tüfenkli bostancıların ağırlığı	42	66.528
-	-	-	Birun Hazinesi	40	63.360
-	-	-	Mısır Askeri	25	48.000
-	-	-	Yedek	200	429.600
Toplam	2231	6.719.880	Toplam	2482	8.200.470

Tablo 29'da görüldüğü gibi 1695 Avusturya Seferi'nde kiralanan deveden 2231'i; padişahın ve veziriazamın daireleri, Yeniçeri, Cebeci ve Topçu ocakları ile tabloda adı geçen birimlere dağıtılmıştı. Yeniçerilerden her 30 neferine, cebecilerden her 34 neferine,

¹²⁴⁴ BOA, MAD, 4960, s.22-94 ; MAD, 5358, s.17.

¹²⁴⁵ Daire-i sadr-ı âliye öncelikle 300 deve, daha sonra 50 deve fazladan olmak üzere toplam 350 deve tahsis edilmiştir. Bk. BOA, D.MKF, 534/55, 5 Za1107 (6 Haziran 1696).

¹²⁴⁶ BOA, D.BŞM, 1069/ 52, 24 Za1106 (25 Haziran 1696).

¹²⁴⁷ BOA, MAD, 4960, s.47.

topçulardan her 36 neferinin eşyasını taşımak üzere birer adet deve tahsis edilmişti. Ayrıca Arnavut piyadelerden her 20 neferinin eşyasını taşımak içinde birer deve hizmetlerine verilmişti. Ancak diğer dairelere toplu olarak verildiğinden, kaç kişinin bir deveyi kullandığı bilinmemektedir. Develere görevde oldukları 21 Haziran tarihinden 4 Kasım'a kadar yevmiye 24'er akçe ödenirken, 5-14 Kasım tarihleri arasında her bir deveye 40'ar akçe yevmiye verilmişti. ücretteki artış, sefer dönüşünde mevsimin kışa yaklaşması, yolların bataklık ve çamur olmasından kaynaklanmıştı¹²⁴⁸. Ödenen toplam 6.719.880 akçenin (55.999 kuruş) bir kısmı devlet hazinesinden karşılanırken, kalan para çeşitli yerlerin mukataa, cizye, sürsat ve gümrük gelirlerinden karşılanmıştı. Develere ödenen 55.999 kuruş masrafa karşılık, 68.100,5 kuruş gelir sağlanmış ve 12.100 kuruş ise Sarbanbaşı Abdullah Ağa'nın zimmetinde kalmıştı¹²⁴⁹.

1696 Avusturya Seferi'nde veziriazamın dairesi, Yeniçeri, Cebeci ve Topçu ocakları, Divan Ahalisi ve tabloda adı geçen birimlerin hizmetinde olmak üzere 2.482 deve dağıtılmıştı. Yeniçerilerden her 32 neferine, cebecilerden her 27 neferine ve topçulardan her 24 neferine, bostancı askerlerinden her 35 neferinin eşyasını taşınması için birer adet deve tahsis olunmuştu. Ayrıca Mısır askerlerinden her 80 neferinin eşyasını taşımak üzere hizmetlerine birer adet deve istihdam olunmuştu. Fakat diğer dairelerde kaç kişi olduğu bilinmediği için kaç kişi için birer deve tayin olduğu bilinmemektedir. Ordunun 20 Nisan'da İstanbul'dan hareketinden 28 Nisan'da Edirne'ye varmasına kadar geçen dokuz günlük sürede deve sahiplerine yevmiye 40'ar akçe ücret ödenirken, 16 Haziran'da Edirne'den hareketinden 25 Ekim'de dönüşüne kadar yevmiye 24'er akçe ücret ödenmişti. Deve sahiplerine 189 günlük sürede 8.200.470 akçe (60.302,5 esedi kuruş) ücret ödenmişti. Sefer dönüşünde ödenen ücretin önceki yıla göre daha düşük olması, ordunun dönüşünün daha erken bir tarih olan Ekim ayına denk gelmesiyle ilgili idi. Zira henüz kış mevsimi başlamamıştı¹²⁵⁰.

4- At (Bargir)

Çok eski zamanlardan beri Türkler tarafından atlara verilen değer, Selçuklular tarafından sürdürülmüş, bu durum Osmanlılar tarafından da benimsenmişti. Osmanlılarda

¹²⁴⁸ BOA, *MAD*, 4960, s.22.

¹²⁴⁹ Deve sahiplerine ödenen paranın karşılandığı yer için bk. BOA, *MAD*, 4960, s.45-51.

¹²⁵⁰ BOA, *MAD*, 4960, s.84-94 ; *MAD*, 5358, s.17.

değişik işlerde kullanılan at için, Farsça bir isim olan ve yük tutan, kaldıran anlamına gelen *bargir* tabiri kullanılmıştır.

Daha çok savaşlarda süvari askerler tarafından kullanılan at, Osmanlılarda haberleşme ve taşımacılıkta ana vasıta olarak kullanılmıştı. Bununla beraber savaş ve haberleşmedeki değeri dolayısıyla nakliye işlerinde yaygın olarak kullanılmamıştır. Bunun yerine düz sahalarda deve, dağlık bölgelerde ise merkep ve katır kullanılmıştır. Ancak ihtiyaç duyulduğunda sefer mühimmatını, özellikle top arabalarını çekmede atlardan yararlanılmış ve bunlara *top-keşan bargir* adı verilmiştir. Sefer için at, gerektiğinde satın alınmasının yanı sıra ücret karşılığında kiralanarak tedarik olunmuştur¹²⁵¹.

1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde top arabalarını çekmek ve İstabl-ı âmire mühimmâtını taşımak için at satın alınmıştı. Satın alınan atlar Top arabacıları ve İstabl-ı âmire ocaklarına teslim olunmuştu¹²⁵². Anadolu ve Rumeli'deki kazalar ile Eflak Vilayeti'nden at satın almak için mübaşirler ve Eflak Voyvodası görevlendirilmişti. Anadolu ve Rumeli'deki 113 kazadan at almak için Mirahur Ağa tarafından 55 nefer saraç görevlendirilerek, her birine 500'er akçe harcırah verilmişti¹²⁵³. Ayrıca bu kazalarla beraber İstanbul'dan at tedarik olunması için divan çavuşları¹²⁵⁴ ve Gümrük Emini, Mir-i kıbtıyan, Matbah ve Cev eminleri¹²⁵⁵, Emin-i alem, Tersane Emini, kasapbaşı görevlendirilmişti. Atları satın alan bu kişiler at sahiplerine gerekli parayı üzerlerindeki miri malından ödemişlerdi¹²⁵⁶.

At satın alacak görevlilere yardımcı olması için kaza kadısı, kethüdayeri, ayan ve vilayet işçileri vazifeli kılınmıştı. Görevli kişilere, temin olunacak atlarda bulunması gereken özellikler önceden kendilerine bildirilmişti. Buna göre atların güçlü, kuvvetli, sağ-salim ve genç olması istenmişti¹²⁵⁷.

Satın alınan atlara ödenen ücret de farklı olmuştur. Anadolu ve Rumeli'deki livalardan satın alınan atlar için 2000 akçe ödenirken, Eflak Vilayeti'nden alınan her bir ata 20 kuruş ödenmişti¹²⁵⁸.

¹²⁵¹ Yusuf Halaçoğlu, “ At”, *DİA*, IV, İstanbul 1991, s.29-30.

¹²⁵² BOA, KK, 2761, vr.129a, 163b-166b ; D.MKF, 503/101.

¹²⁵³ BOA, D.MKF, 503/148, 26 B 1106 (2 Mart 1695).

¹²⁵⁴ Hüdavendigâr Livası'na bargir mübâyası için dergâh-ı ali gedikli çavuşlarından Yusuf Ağa gönderilmişti.

Bk. BOA, D.MKF, 542/143.

¹²⁵⁵ BOA, KK, 2761, vr.129a.

¹²⁵⁶ BOA, KK, 2763, s.79.

¹²⁵⁷ BOA, KK, 2763, s.79-80.

¹²⁵⁸ BOA, D.MKF, 27756, s.7; KK, 2761, vr.100b ; İ.E SM, 1705.

Mübaşirler tarafından satın alınan atlar, başında bir katırcıbaşının yanında atların sahipleri de olduğu halde İstanbul'da Davutpaşa Sahrası'na getirildikten sonra İstabl-ı âmireye teslim edilmişti¹²⁵⁹.

Tablo 30: Sefer için At Satın Alınan Yerler ve Ödenen Para Miktarı¹²⁶⁰:

1695 Avusturya seferi			1696 Avusturya Seferi		
At alınan yer	At sayısı	Ödenen para	At alınan Yer	At sayısı	Ödenen para
Gümrük Emini	50	833	Gümrük Emini	60	120.000
Mir-i Kıbtıyan	30	500	Emin-i âlem	25	100.000
Matbah Emini	15	250	Matbah Emini	30	60.000
Arpa Emini	10	166,5	Arpa Emini	15	30.000
Tersane Emini	20	333	Tersane Emini	10	20.000
-	-	-	Kasapbaşı	10	20.000
Hüdavendigâr	330	5.250	Hüdavendigâr	283 ¹²⁶¹	5.660
Silistre	425	7.083	Kütahya	156	3.120
Selanik	152	2.533	Ankara	90	1.800
Tırhala	208	3.466,5	Çankırı	105	2.100
Paşa	598	9.966,5	Bolu	106	2.120
Çirmen	50	833	-	-	-
Vize	131	2.183	-	-	-
Gelibolu	160	2.666,5	-	-	-
Niğbolu	339	5.650	-	-	-
Paşa	105	1.750	-	-	-
Eflak Vilayeti	400	8.000	Eflak Vilayeti	400	8.929
Toplam	2.900	41.666,5	Toplam	1.677	30.800

Tablo 30'da gösterildiği gibi 1695 Avusturya Seferi'nde top arabalarını çekmek için her biri 2.000 akçe olmak üzere Mir-i kıbtıyan ile Matbah, Cev, Gümrük ve Tersane eminleri tarafından 125 adet at satın alarak top arabacılarına teslim etmek üzere Edirne'ye göndermişlerdi¹²⁶². Ayrıca top arabalarını çekmek için Rumeli'de Niğbolu, Silistre, Selanik, Tırhala, Paşa, Çirmen, Vize, Gelibolu livaları ile Anadolu'da Hüdavendigâr Livası'dan her biri 2.000'er akçe olmak üzere 2.500 at satın alınmıştı. At sahiplerine ödenen para, satın alınan yerlerin 1696 senesi tekaliflerine takas olunmuştu¹²⁶³. Ayrıca Eflak Vilayeti'nden, her biri 20'şer kuruşa olmak üzere 400 top arabası çeken at satın

¹²⁵⁹ BOA, KK, 2763, s.79-80, 10 CA 1107 (17 Aralık 1695).

¹²⁶⁰ BOA, KK, 2761, vr.163b-166b ; D.MKF, 503/101; MAD, 15697, s.15 ; KK, 2763, s.79-80.

¹²⁶¹ BOA, D.MKF, 542/143, 4 R 1108 (31 Ekim 1696).

¹²⁶² BOA, KK, 2761, vr.129a.

¹²⁶³ BOA, KK, 2761, vr.163b-166b ; D.MKF, 503/101.

alınmıştı. Eflak Vilayeti'nde satın alınan atlara ödenen para Eflak Vilayeti Cizyesi'nden temin edilmişti¹²⁶⁴.

1696 Avusturya Seferi'nde İstabl-ı âmire mühimmâtı ile top arabalarını çekmek için Gümrük, Âlem, Matbah, Arpa ve Tersane eminleri ile kasapbaşı tarafından her biri 2000 akçe olmak üzere 140 adet at satın alınmıştı. Satın alınan atlar İstabl-ı âmireye teslim edilmişti¹²⁶⁵. İstabl-ı âmire mühimmâtının yanı sıra top arabalarını çekmek için Anadolu'daki Hüdavendigâr, Kütahya, Ankara, Çankırı, Bolu livalarından, her biri 20 kuruş olmak üzere 1.140 adet at satın alınmıştı. Ödenen para, adı geçen livaların 1107/1696 senesi bedel-i belderan malından karşılanmıştı¹²⁶⁶. Ayrıca önceki yılda olduğu gibi Eflak Vilayeti'nden top arabalarını çekmek için 400 at satın alınmıştı. Bunlardan 385'ine 20'şer, 15'ine ise 25'şer kuruş ödenmişti. Bu para Eflak kasabaları cizyesinden karşılanmıştı¹²⁶⁷.

Esasen camus, öküz arabası ve at, tedariki Rumeli'deki kazalardan, katır ise Anadolu'daki vilayetlerden sağlanmaktaydı. Ancak 1696 seferinde Rumeli'deki kazalardan yalnızca öküz, camus ve öküz arabası satın alınarak veya kiralandığından, bu sene Rumeli eyaletinden at satın alınmayıp, Anadolu livalarından alınması kararlaştırılması devletin tamamen stratejik hareket etmesinden kaynaklanmıştı. Devlet bu yıl bütün alımlarının bir kısmını Rumeli yerine Anadolu'dan yapmakla bölgedeki halkın istikrarsızlaşmasının önüne geçmişti. Nitekim yük hayvanı ile ilgili alımlarda devlet her zaman dengeli hareket ederek, bu işle görevli kişilere emirlere uyması yönünde her zaman telkinde bulunmuş, hayvan sahiplerine mümkün mertebe zor kullanılmaması konusunda görevlileri sert bir dille uyarmıştır¹²⁶⁸.

Eflak Vilayeti'nden satın alınan atlar sefer dönüşünde Eflak Voyvodası'na teslim edilmiş ve yeni yapılacak sefer için satın alınan atlarla beraber dinlenmesi sağlanmıştı. 1695 yılında satın alınan 412 atın 1696 yılında yapılacak sefer için satın alınan 400 atla beraber, nevruzdan 10 gün önce Davutpaşa Sahrası'nda İstabl-ı âmireye teslim edilmişti¹²⁶⁹.

Satın alınan atların haricinde, Daire-i hümâyun, Yeniçeri ve Topçu ocakları ile cephane mühimmâtını taşımak için Anadolu ve Rumeli'deki çeşitli kazalardan ücret mukabilinde at kiralanmıştı. At kiralanacak yerler evvelden görevliler tarafından tespit edilerek mevkufat defterine kaydedilmişti. At kiralamakla görevli kişiler kiralama sırasında

¹²⁶⁴ BOA, D.MKF, 27756, s.7; D.MKF, 522/ 67 ; İ.E SM, 1705.

¹²⁶⁵ BOA, KK, 2763, s.79.

¹²⁶⁶ BOA, KK, 2763, s.80,188.

¹²⁶⁷ BOA, KK, 2763, s.79-80.

¹²⁶⁸ BOA, D.MKF, 501/150, 6 B 1106 (20 Şubat1695).

¹²⁶⁹ BOA, KK, 2763, s.187, 8 B 1107 (12 Şubat 1696).

bu defterlere bakarak hareket etmişlerdi. Ancak bazı kazalarda at bulunmadığı için at yerine katır kiralınması ve deftere kaydedilmesi istenmişti¹²⁷⁰. Bazı at sahipleri de ellerindeki iyi atların yerine “zahire bargiri” vermek istemişlerdi. Devlet bu işi zora tabi tutmak istemediğinden, her kazadan bulunduğu kadarıyla ve sahibinin rızası ile kiralandıktan sonra ücretinin tam olarak ödenmesi için emir vermişti¹²⁷¹.

Kaza ve kasabalardan kiralanan atların ücreti ödenip kefilleri ile deftere kaydolunduktan sonra atların üzerine bir katırcıbaşı tayin olunarak İstanbul’da Davutpaşa Sahrası¹²⁷² ile Edirne’ye¹²⁷³ gönderilmişti. Kiralanan atların ücretleri hareket ettikleri günden itibaren verilmişti¹²⁷⁴.

Tablo 31: Sefer için Anadolu ve Rumeli’de At Kiralanan Kazalar ve At Sayısı¹²⁷⁵:

1695 Avusturya Seferi		1696 Avusturya Seferi	
Kiralanan kaza	Bargir adedi	Kiralanan kaza	Bargir adedi
İzmir	200	İzmir	200
Manisa	200	Manisa	200
Tire	200	Tire	200
Balıkesir	200	Balıkesir	200
Bursa	200	Bursa	200
Beypazarı	200	Beypazarı	200
Bolu	200	Bolu	200
İskenderun	500	Ankara	100
İstanbul	300	İstanbul	300
Siroz	200	Siroz	200
Zihne	150	Zihne	150
Selanik	200	Selanik	200
Toplam	2.750	Toplam	2.350

Tablo 31’de gösterildiği gibi 1695 Avusturya Seferi’nde Yeniçeri, Topçu ve Cebeci ocaklarının mühimmât ve eşyasını taşımak üzere İzmir, Manisa, Tire, Balıkesir, Bursa, Beypazarı kazalarından 2.750 at kiralanmıştı. Her bir ata ne kadar kira ücreti verildiği belirtilmediği halde, toplam 20.000 kuruş ödenmişti. Ödenen para; 1695 senesi Selanik, Delvine, Bursa, Teke ve Hamid livalarının cizyeleri ile gedikli çavuşluk bedeli malından

¹²⁷⁰ BOA, K. K., 2761, vr.128b.

¹²⁷¹ BOA, D.MKF, 501/150, 6 B 1106 (20 Şubat1695).

¹²⁷² BOA, KK, 2763, s.79-80.

¹²⁷³ BOA, KK, 2761, vr.129a.

¹²⁷⁴ BOA, KK,2761, vr.128b ; KK, 2763, s.79-80.

¹²⁷⁵ BOA, KK, 2761, vr.129a ; KK, 2763, s.339.

karşılanmıştı¹²⁷⁶. 1696 Avusturya Seferi'nde Daire-i hümâyun, Yeniçeri, Cebeci, Topçu ocaklarının mühimmâtlarını taşımak üzere yine İzmir, Manisa, Tire, Balıkesir, Bursa, Beypazarı kazalarından 2.350 adet at kiralanarak, Edirne'ye gönderilmişti¹²⁷⁷. Tutulan atların az gelmesi üzerine, Edirne Kazası'ndan da 300 at daha kiralanıp Davutpaşa Sahrasına gönderilmişti¹²⁷⁸.

Tablo 32: At Dağıtılan Birimler ile Verilen At Sayısı ve Ödenen Ücret Miktarı¹²⁷⁹:

1695 Avusturya Seferi			1696 Avusturya Seferi		
At Tevzi olunan yer	At sayısı	Ödenen ücret (akçe)	At Tevzi olunan yer	At sayısı	Ödenen ücret
Yeniçeri ocağı	100	392.190	Yeniçeri ocağı	60	-
Topçu ocağı ¹²⁸⁰	90	285500	Topçu ocağı	80	-
Cebeci ocağı	178	655.370	Cebeci ocağı	50	-
Toparabacıları ocağı ¹²⁸¹	17	64.430	Top arabacıları ocağı	15	-
Şeyhülislam	73	147.470	Şeyhülislam	45	-
Rumeli ve Anadolu Kazaskerleri	-	-	Rumeli ve Anadolu Kazaskerleri	20	-
Sadr-ı âli Dairesi	250	947.500	sadr-ı âli Dairesi	250	-
Ahâli-yi Divan	-	-	Divan Ahalisi	104	-
Defterdar	12	25.080	Defterdar	30	-
Defter-i şikkî evvel	30	87.000	Cerrehân-ı ordu ¹²⁸²		-
Matbah-ı has	15	21.225	Matbah-ı has ¹²⁸³	18	-
Matbah-ı âmireye odun çekme	15	29.225	Frun-ı Has ¹²⁸⁴		-
Enderun-ı Hümâyun	46	36.340	Matbah-ı ağay-ı Babüssaade ¹²⁸⁵	18	-
Matbah, Kilâr ve Istabl-ı âmire	222	841.380	Kilâr-ı âmire ¹²⁸⁶	25	-
Meşale Mühimmatı ¹²⁸⁷	12	45.480	Fırın Harcı ¹²⁸⁸	15	-
Diğerleri	321	1.154.395	Diğerleri	509	
Toplam	1381	4.732.485	Toplam	1239	

¹²⁷⁶ BOA, KK, 2761, vr.129a.

¹²⁷⁷ BOA, KK, 2763, s.339, 13 Ş 1107 (18 Mart 1696).

¹²⁷⁸ BOA, KK, 2763, s.347, 15 Ş 1107.

¹²⁷⁹ BOA, MAD, 4960, s.73.

¹²⁸⁰ BOA, MAD, 4960, s.64.

¹²⁸¹ BOA, D.MKF, 516/42.

¹²⁸² BOA, D.MKF, 534/101.

¹²⁸³ BOA, D.MKF, 534/99.

¹²⁸⁴ BOA, D.MKF, 534/94.

¹²⁸⁵ BOA, D.MKF, 534/97.

¹²⁸⁶ BOA, D.MKF, 534/63.

¹²⁸⁷ BOA, MAD, 4960, s.65-69.

¹²⁸⁸ BOA, D.MKF, 534/74, 9 Za1107 (10 Haziran 1695).

Tablo 32’de gösterildiği gibi 1695 Avusturya Seferi’nde kapıkulu ocakları ile diğer birilerin hizmetinde olmak üzere 1381 at dağıtılmıştı. Yeniçeri askerlerinden her 24 neferine, topçu askerlerinden her 14 neferine, cebeci askerlerinden her 19 neferine, toparabacı askerlerinden her 28 neferine eşyalarını taşımak için birer at tahsis edilmişti. Ancak diğer birimlere toptan olarak verildiği, birimlerde bulunan kaç kişinin bir atı kullandığı bilinmemektedir. Ordunun 21 Haziran’da, Edirne’den hareket ettiği günden 17 Kasım’da İstanbul’a dönünceye kadar 149 gün geçmiştir. Ordunun Edirne’den hareketinden, kasım ayında Edirne’ye dönüşüne kadar geçen 136 günlük sürede ocaklı asker, devlet erkânı ve diğer birimlerin hizmetinde bulunan bargirlerden her birine yevmiye 25’er akçe ücret ödenmiştir. Ordunun Kasım ayında, Edirne’den İstanbul’a dönüşüne kadar geçen 13 günde kış mevsimi yaklaştığından, her bir ata 5’er akçe zam ile yevmiye 30’er akçe ücret verilmiştir. 1381 ata geçen bu süre içerisinde 47 yük 90.145 akçe (39.437 esedi kuruş ve 15 para) ücret ödenmişti¹²⁸⁹.

1696 Avusturya Seferi’nde ise kapıkulu ocaklarına, veziriazamın dairesi, şeyhülislam, Anadolu ve Rumili kazaskerleri ve Divan ahalisi ve diğer birimlerin hizmetinde bulunmak üzere toplam 1.239 adet at dağıtılmıştı¹²⁹⁰. Yeniçeri askerlerinden her 50 neferine, topçu askerlerden her 14 neferine, cebeci askerlerinden her 70 neferine, toparabacılarından her 40 neferine eşyalarını taşımak için birer at istihdam edilmişti. Ancak kapıkulu askerleri ortalarının eşyalarını taşıyacak atların sayısı az geldiği için her biri 20’er kuruş olmak üzere Cebeci Ocağı’na 80, Toparabacı Ocağı’na 10, Topçu Ocağı’na 42, Yeniçeri Ocağı’na 60 adet at satın alınarak teslim edilmişti¹²⁹¹.

Ocaklı asker ve devlet bürokrasisine tedarik olunan atın yanı sıra eyalet askerlerinin mühimmat ve eşyasını taşıması için de at kiralanmıştı. 1695 Avusturya Seferi’ne katılan 2.160 (40 bayrak) piyade Arnavut askerinin mühimmat ve eşyasının nakli için her bayrak askere ikişer at kiralanarak, Belgrat’a kadar taşıyacakları yük ve eşya için her bir ata 10’ar kuruş ücret ödenmişti¹²⁹². Ayrıca Aleksince Palangası’nın muhafazasına görevlendirilen 500 nefer (10 bayrak) piyade levandin hizmetinde bulunmak üzere, her bayrağa birer at tutularak, 5’er kuruş ücret ödenmişti¹²⁹³. 1696 Avusturya Seferi’nde ise Belgrat’a doğru hareket eden piyade Arnavut askerlerinin yük ve eşyasını taşımak üzere her bayrağa 2’er adet olmak üzere 40 bayrak (2.000) asker için 80 adet at kiralanmıştı. Kiralanan her bir at için 10’ar kuruş

¹²⁸⁹ BOA, *MAD*, 4960, s.73.

¹²⁹⁰ BOA, D.MKF, 538/ 1107.

¹²⁹¹ BOA, *MAD*, 6614, s.61.

¹²⁹² BOA, *MAD*, 10142, s.6.

¹²⁹³ BOA, *MAD*, 10142, s.55.

ödenmişti¹²⁹⁴. Yine İlbasan, Ohri, Avlonya ve Paşa livalarından sefere katılan her bir bayrak hane levent askerine ikişer at kiralanarak, her bir at için 10'ar kuruş ücret ödenmişti¹²⁹⁵.

C- Gemi

Seferlerde kullanılan nakliye araçlarından bir diğeri de “sefine” adı verilen gemilerdi. 1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde kullanılan gemiler devlet malı olduğu gibi tüccarlara ait olanlar da vardı. Bu seferlerde gemiler farklı amaçlarla kullanılmıştır. Gemiler top ve cephane mühimmâtının yanı sıra zahire ve asker naklinde kullanılmıştır. Özellikle sefer mühimmatının Karadeniz yolu ile önce Tuna Nehri'ne, buradan da Belgrat'a ulaştırılması için tüccar gemileri kullanılmıştı. Ayrıca Tuna Nehri iskelelerinden zahire ve mühimmat nakli ile askerlerin taşınmasında, tüccar gemilerinin yanı sıra Tuna Nehri Donanması içerisinde yer alan miri gemiler kullanılmıştır.

1-Tuna Nehri Donanması

Tuna Nehri Donanması, Macaristan'ın fethi ile oluşturulmuştu. Donanma içerisinde yer alan gemiler Tuna Nehri'ne kıyısı bulunan tersaneler ile Tersane-i âmirede inşa edilerek, Tuna Nehri Kaptanı'nın denetiminde sefere katılırlardı¹²⁹⁶. Sefer vakti geçtikten sonra Tuna Nehri kıyısındaki tersanelerde kışlar ve sefer vaktine kadar gemilerin ihtiyacı görülürdü¹²⁹⁷. Tuna Nehri Donanması içerisindeki gemiler *şayka, fırkate, kalite, üstü-açık ve miri borozan idi*¹²⁹⁸.

Osmanlı ordusu için gerek zahire ve mühimmat tedariki ve gerekse buradaki nehir ulaşımının Belgrat ve Tımişvar yönündeki ana güzergah olması, Tuna Nehri Havzası'nı hayati bir öneme sahip kılmıştı. Bu nedenle bu bölgenin devamlı surette güvenli olması ve bu işleyişin devam etmesi bir anlamda Tuna Nehri donanmasına bağlı idi¹²⁹⁹. Donanma

¹²⁹⁴ BOA, MAD, 10143, s.12.

¹²⁹⁵ BOA, MAD, 10143, s.14.

¹²⁹⁶ Theodora Bakardjeva, “ The Role Of The Osmanlı Danubian Fleet in The Military Operations in XV-XVII Organization and Fighting Potentialities”, XIV. *Türk Tarih Kongresi*, II/I, Ankara 2002, s.156.

¹²⁹⁷ Gani Özden, “ Çeşitli Dönemlerde Osmanlı Tersaneleri”, *Askeri Tarih Bülteni*, 27, Ankara 1989, s.34.

¹²⁹⁸ İdris Bostan, “ XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Tersaneleri ve Gemi İnşa Teknolojileri”, *Osmanlı*, VI, Ankara 1999, s.617.

¹²⁹⁹ Bakardjeva, “ The Role Of The Osmanlı Danubian Fleet in The Military Operations ”, s.157.

içerisinde bazı gemiler nakliye amaçlı olarak kullanılırken, gemilerin büyük çoğunluğu bu bölgenin muhafazası ile görevli kılınmıştı¹³⁰⁰.

1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde Tuna Nehri donanması içerisinde yer alan üstü-açık kayıklar ve borozan sefineleri mühimmat ve zahire naklinde kullanılmıştı. Donanma içerisinde yer alan şayka, kalite ve firkateler ise muharebe ve muhafaza amaçlı olarak kullanılmıştı¹³⁰¹. Bu gemilerden muhafaza amaçlı olarak çeşitli amaçlarla istifade edilmiştir. Bahar mevsiminde ordunun ihtiyacı zahire ve harp mühimmatı Tuna Nehri'den gemilerle Belgrat'a gönderilirken, Kili Boğaz'ından Tuna Nehri'ne kadar olan bölge muhafaza altına alınması gerekmişti. Cephane ve zahire gemileri özellikle girdaplardan geçerken, Tuna Nehri Kaptanının gözetiminde bu gemilerle koruma altına alınmıştır¹³⁰². Diğer taraftan seferberlik ilanından sonra Belgrat çevresinin muhafazası için firkate, şayka ve kalitelerden bir kısmı da Belgrat'a gönderilerek Belgrat Muhafızı'nın emirleri doğrultusunda Palanga-yı Cedid ve İpek Madenleri, Şansa ve Bodirince Adaları, Fehüislam, Güvercinlik, İhram, Koyluç ve Tuna'nın beri tarafı ve karşı yakasındaki mahallerin güvenliğinin sağlanması için vazifelendirilmişti¹³⁰³.

a-Üstü-açık Kayık

Tuna Nehri Donanması içerisinde yer alan üstü-açık kayıklar, sefer zamanında zahire, odun, mühimmat ve asker naklinde kullanılmıştır. Üstü-açık kayıklarda bir dümenci ve sekiz kürekçi görev yapmaktaydı¹³⁰⁴. Bu gemilerden her biri, 500 kile (13.328 kg) ağırlığında zahire taşıma kapasitesine sahip bulunmaktaydı¹³⁰⁵. Bu gemiler asıl zahire nakli için tasarlanmış olmasına rağmen, ihtiyaç duyulduğunda sefer mühimmatı ve topların taşınması da bunlarla yapılmıştı. Ancak gemilerin çok ağır olan top ve mühimmat taşımaya elverişli olmaması, gerek bu kayıkların gerekse topların zarar görmesi nedeniyle, zorunlu bulunduğu hallerde top nakli yapılmasına izin verilirken, nakliyatın daha büyük gemilerin bulunduğu yerlere kadar yapılmasına izin verilmişti¹³⁰⁶.

¹³⁰⁰ Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş*, s.124.

¹³⁰¹ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara 1988, s.456.

¹³⁰² Tuna Nehri Kaptanı'na gönderilen hüküm için bk. BOA, MD, 106, s.6.

¹³⁰³ BOA, MD, 108, s.79. h.306

¹³⁰⁴ Uzunçarşılı, *Bahriye Teşkilatı*, s.456.

¹³⁰⁵ BOA, KK, 2761, vr. 8a, 25C 1106 (10 Şubat 1695).

¹³⁰⁶ Sefer dönüşünde topların naklinde kullanılacak üstü-açık kayıkların yerine derya gemilerinin tedariki için Niğbolu'dan İsakçı'ya kadar Tuna Nehri'nin iki yakasındaki kaza kadılarına gönderilen hüküm için bk. BOA, MAD, 9880, s.43, 19 RA 1107 (26 Ekim 1695).

Üstü açık kayıkların başında üstü-açıklar ağası tabir olunan bir görevli bulunmaktaydı. Bu kişi zahire yüklü kayıkları vakti geldiğinde hareket ettirerek Tuna Nehri girdaplarının bulunduğu yere götürmekte ve kayıkların girdaplardan geçişini sağlamaktaydı. Ancak zaman zaman üstü-açıklar ağasının vazifesini vaktinde yerine getirmemesi, zahire naklinin aksamasına neden olmuştu. Bu durum Tuna Nehri Kaptanına bildirilerek, görevde ihmali bulunan ağanın cezalandırılması ve gemilerin bir an önce hareket ettirilmesi istenmişti¹³⁰⁷.

Sefer için inşa olunan ve tamirden geçirilen kayıklar, başta zahire naklinde olmak üzere, ordunun Belgrat'a vardığında Matbah-ı âmire ve padişahın dairesi için odun ve otluk naklinde kullanılmıştı. Belgrat çevresindeki dağlardan ve Tuna ve Sava yalılarında tedarik edilen odun ve otluk, bu kayıklarla Belgrat Ambarı'na taşınmıştı. Bu kayıkların belirtilen işlerde kullanılması için Belgrat Muhafızı Cafer Paşa Görevlendirilmişti¹³⁰⁸.

1695 Avusturya Seferi'nde Belgrat'a zahire, mühimmat, top ve asker naklinde kullanılacak 80 adet üstü-açık kayığın nevrüzda hazır vaziyete getirilmesi için Tuna Kaptanı Ali Paşa'ya emir verilmişti¹³⁰⁹. Zahire naklinde kullanılmak üzere 10¹³¹⁰, Kırım Hanı ve Tatar askerlerinin Tuna Nehri'nden geçişleri için 15 adet kayığın Yergöğü İskelesi'nde tamir olunarak bunlardan her birine sekizer küreğin Tuna Nehri Kaptanı tarafından tedarik olunması için Rusçuk ve Yergöğü kadılarına emir verilmişti¹³¹¹.

Sefer için yapılan tahkikat sonucunda 26 adet üstü-açık kayığın yeniden inşası gerek görülerek, kayıkların Rusçuk İskelesi'nde yaptırılması için Tuna Nehri Kaptanı'nın kethüdası görevlendirilmişti. Bu kayıkların inşası için 156 kantar demir Samakov Madeni'nden¹³¹², kereste ise Eflak Vilayetinden tedarik olunmuştu. İnşa edilen kayıklarda çalışması için Rusçuk, Tırnova, Hazergrat, Silistre ve Niğbolu kazalarından 10 marangoz, 10 demirci, sayısı bilinmeyen cerehor ve kalafatçı tutulmuştu. İki de demir ocağı temin olunmuştu. Üstü-açık kayık inşasında çalışan her bir marangoza 40'ar, her bir demirciye

¹³⁰⁷ BOA, MD, 108, s.283, h.1199.

¹³⁰⁸ BOA, KK, 2761, vr.162b.

¹³⁰⁹ *Anonim Osmanlı Tarihi*, s.113; Bakardjeva, "The Role Of The Ottoman Danubian Fleet in The Military Operations", s.157.

¹³¹⁰ BOA, KK, 2761, vr.7b.

¹³¹¹ Rusçuk ve Yergöğü kadılarına hüküm için ki: "Hân-ı âlî-şân sefer-i hümâyûna azîmetlerinde Nehri Tuna'dan mirûr u ubûrları için mukaddemâ ta'mîr olunması fermanım olan atîk üstü-açıklardan 15 kıta üstü-açık sefine ta'mîr ve Yergöğü mahâlline vâzî olup, lâkin her sefineye 8'er kürek lâzım olduğu i'lâm olmağla, imdi senk i cizye-dâr-ı mezbûrsun, ol mikdâr sefine kürekleri bâhâsı ne mikdâr ider ise Tuna Kapudanı Ali Paşa ma'rifetiyle alıp zîde kadruhuya teslim eyleyip, hüccet-i şer'i-a eyleyesiz diyü emr-i şerîf yazılmak bâbında fermân olundu." Bk. BOA, KK, 2761, vr.6b, 11 C 1106 (27 Ocak 1695).

¹³¹² BOA, KK, 2761, vr.103a; D.MKF, 501/17.

30'ar kuruş ücret ödenmişti. Tuna Nehri'nde kullanılacak 80 adet kayıktan her biri için de sekiz kürek temin olunurken, sekizer kürekçi ile birer dümenci tutulmuştu¹³¹³.

1696 yılında Avusturya üzerine sefer ilan edildikten sonra Tuna Kaptanı'na 100 adet üstü-açık kayığın başta zahire naklinde olmak üzere çeşitli amaçlarla kullanılmak üzere hazırlanması istenmişti. Geçen yıldan kullanılan üstü-açıklardan 15'i eski ve yıpranmış olduğundan kullanılmaz hale gelmiş, 35 adet yeni kayığın inşası gerekli görülmüştü. Yeni kayıkların yaptırılması için de Tuna Donanma Kaptanı Ali Paşa görevlendirilmişti¹³¹⁴. İnşa olunacak kayıklarda kullanılacak kerestenin Eflak'ten tedarik edilmesine karar verilerek, kereste temini için de Eflak Voyvodası görevlendirilmişti¹³¹⁵. Geçen yılki seferde kayıklar zahire naklinin yanı sıra asker, mühimmat, top ve odun taşımada kullanıldığından, gemilerden 35'i kırılmış ve yıpranmak sureti ile kullanılmaz hale gelmişti. Diğer bir kısmı da acil bakıma muhtaç duruma gelmişti. Tuna Kaptanı'na 46 yeni kayığın inşa edilmesi, kalan kayıkların da tamir edilmesi için emir verilmişti. Kayıklardan tamir edilebilecek durumda olanlar Eflak Vilayeti'nden kereste temininden sonra tamir edilmişti¹³¹⁶. Yeni inşa olunacak kayıklardan 20'si Yergöğü İskelesi'nde inşa edilirken, bunlardan her birine çeşitli miktarda kereste ve 400'er adet kınab (ip)¹³¹⁷ ile 15'er top kirpas bezi Tersane-i âmire'den tedarik olunarak Yergöğü İskelesi'ne gönderilmişti¹³¹⁸. İnşa olunan ve tamir edilen 100 üstü-açık kayığa 800 kürekçi, 100 dümenci ve 3 demirci tutulmuştu. Kürekçilerden her birine 10, dümencilerden her birine 35 ve demircilerden her birine 30 kuruş ücret ödenmişti¹³¹⁹. Kayıklardan her biri, marangoz ve demirci ücretleriyle 100'er kuruşa mal olmuştu¹³²⁰. Üstü açık kayıklar inşa edildikten sonra, sefer hizmetinde bulunmak üzere sefine mübaşiri tarafından üstü-açıklar ağasına teslim edilmişti¹³²¹.

b-Şayka

Şaykalar altı düz büyük kayıklar olup bunlara *çayka* da denilirdi. Özellikle muharip gemi olarak üç topla teçhiz edilmiş bulunan bu gemilere 20-50 asker sığabilmekte ve Özi, Dinyeper ve Tuna nehir kıyılarının muhafazası için kullanılmaktaydı¹³²².

¹³¹³ BOA, MAD, 9879, s.38, 19 RA 1106 (7 Ekim 1694).

¹³¹⁴Tuna Kaptanı Ali Paşa'nın kethüdası İbrahim'e yazılan hüküm için bk. BOA, MAD, 9880, s.28, 23 S 1107 (3 Ekim 1695).

¹³¹⁵ Eflak Voyvodası Konstantin'e gönderilen hüküm için bk. BOA, MAD, 9880, s.28.

¹³¹⁶ BOA, D.BŞM, 1091/18.

¹³¹⁷ BOA, MAD, 9880, s.57; D.BŞM, 1088/140, 19 CA 1107 (26.12.1695)

¹³¹⁸ BOA, MAD, 9880, s.58, 2 R 1107.

¹³¹⁹ BOA, D.BŞM, 1091/15, 2 C 1107 (8 Ocak1696).

¹³²⁰BOA, MAD, 9880, s.58-59, 2 R 1108 (29 Ekim 1696) ; D.BŞM, 1088/81, 17 CA 1107 (24 Aralık 1695).

¹³²¹ BOA, MAD, 9880, s.198, 6 N 1107 (9 Nisan 1696).

¹³²² Uzunçarşılı, *Bahriye Teşkilatı*, s.456.

Şaykaların inşası Tuna Nehri Donanma Kaptanı tarafından merkezden gelen emirler doğrultusunda yapılmaktaydı. Seferden önce Tuna Donanması içerisinde bulunan şaykalar incelenmiş ve ihtiyaca göre yeniden yapılmasına ve gerekli olanların tamir edilmesine karar verilmişti. 1695 senesinde seferberlik ilanından sonra Belgrat'a yapılacak zahire ve mühimmat gemilerinin muhafazasını sağlamak için 12 adet şaykanın Rusçuk Tersanesi'nde Tuna Nehri Kaptanı tarafından inşası için emir verilmişti¹³²³. Şaykaların inşası için gerekli olan demir Samakov Madeni'nden¹³²⁴, tente ve lengerler ise Tersane-i âmireden temin olunmuştu¹³²⁵. Şaykaların inşasında çalışacak 20 marangoz ve 20 kalafatçı Tersane emini tarafından Tersane-i âmireden temin edilmişti¹³²⁶. Silistre ve Niğbolu ayanlarından Ömer ve Hasan ağalara 5 adet şayka inşa ettirilmesi için Tuna Nehri Kaptanına emir verilmişti. Hasan ve Ömer ağalara inşa ettirilecek şaykaların 15'er oturaklı olması, “ mükemmel ve meratip” kürekçi ve cenkçileri ile donatılıp, nevruda Tuna Kaptanına teslim etmeleri istenmişti¹³²⁷. Şaykalardan eski olup kullanıma müsait olmayanlar ise sökülerek yeniden yaptırılmıştı. Bunlardan Kili tarafında bulunan iki adet şaykanın Tuna Nehri Donanması'na katılıp sefer hizmetinde bulunması istenmişti. Ancak bu gemiler oldukça eski olup, kullanıma müsait olmadığından Kili Nazırı tarafından yeni iki adet şaykanın yaptırılmasına karar verilmişti. Gemilerden her biri 250'şer kuruşa mal olmuştu. Gemiler inşa edildikten sonra Tuna Nehri Kaptanı Ali Paşa'ya teslim edilmişti¹³²⁸. Ayrıca İbrail Kaptanı'nın hizmetinde bulunan bir şaykanın sefere katılması talep olduğu halde bu gemi de eski olduğundan yeniden yaptırılmıştı. Yeni yapılan bu gemi de 250 kuruşa mal olmuştu¹³²⁹. Şaykalar Tuna Nehri'nin iki yakasında bulunan yalıların muhafazasını sağladığı gibi¹³³⁰, Belgrat'a götürülen cephane ve zahire gemilerinin Tuna Nehri girdaplarında iken geçişlerinin daha güvenli bir şekilde sağlanması için görevlendirilmişti. Bu amaçla görevlendirilen şaykaların başına Tuna Kaptanı Ali Paşa'nın kethüdası İbrahim Ağa tayin edilmişti¹³³¹. Zahire gemilerinin güvenliği için Tuna Nehri'nde 15 şayka görevde bulunmasının yanı sıra 14-16 Eylül'de Titel Kalesi Muharebesi'ne de 37 adet şayka katılmıştı. Muharebe sonucunda şaykalarda

¹³²³ *Anonim Osmanlı Tarihi*, s.113 ; BOA, D.MKF, 501/17.

¹³²⁴ BOA, KK, 2761, vr.103a ; D.MKF, 501/17.

¹³²⁵ BOA, MAD, 9879, s.35, 19 RA 1106 (7 Kasım 1694).

¹³²⁶ BOA, MAD, 9879, s.36.

¹³²⁷ BOA, MAD, 9879, s.26, 11 RA 1106 (30 Ekim 1695).

¹³²⁸ BOA, MAD, 9879, s.148, 11 C 1106 (27 Ocak 1695).

¹³²⁹ BOA, MAD, 9879, s.148, 11 C 1106 (27 Ocak 1695).

¹³³⁰ Tuna Nehri'nden zahire ve cephane nakli ile Tuna Nehri Yalılarının muhafazasında görev alan şaykaların seferber edilmesi için Tuna Nehri Kaptanı Ali Paşa'ya gönderilen hüküm için bk. BOA, MD, 106, s.6, Evâhir-i Ş 1106 (4-14 Nisan 1695).

¹³³¹ BOA, D.BŞM, 1066/ 66, 1 L 1106 (15 Mayıs 1695) ; D.BŞM 1119/81, 18 L 1107 (21 Mayıs 1696).

bulunan cenkçi ve kürekçilerden bir çoğu şehit düşmüştü¹³³². Ayrıca Niğbolu üzerinden dönüşte ordu karada hareket ederken, Tuna Nehri üzerinden şaykalarla ordunun muhafazası sağlanmıştır.

1696 Avusturya Seferi ilan edildikten sonra 9 adet şaykanın yeniden inşa edilmesine karar verilmişti. Şaykaların İsmail, İsakçı ve Karye-i Boğaz mütevellileri tarafından inşa edilmesi için Tuna Kaptanı'na emir verilmişti. Mütevelliler tarafından şaykaların on beş oturaklı olarak yaptırılmasına karar verilmişti. Şaykaların kürekçi ve cenkçiler ile donatılması görevi Eflak Voyvodası'na verilmişti. Şaykalar inşa olunduktan sonra kürekçi ve cenkçileri ile beraber Tuna Nehri Kaptanı'na teslim edilmişti¹³³³. Bu sefer sırasında Tuna Nehri'nde görev yapan şaykaların sayısı 64 idi¹³³⁴. Bu şaykaların 52'si Tuna Donanması ile sefere katılırken, 12'si Tuna Nehri'nden zahire ve mühimmat naklinin muhafazası için girdap mübaşirinin yanına bırakılmıştı¹³³⁵.

c-Kalite

Tuna Nehri Donanması içerisinde yer alan kaliteler, yabancılar tarafından kalyota, galita ve galyot olarak adlandırılmıştır. Kalitelerden her biri 19-24'er oturaklı olup, boyu 33 zıra (40 m) uzunluğunda idi. Bu gemi özellikle harp zamanında 220 kadar cenkçi alıp, düşman takip ettiği için baş tarafında beş kıyye atar bir koğuş topu bulunmaktaydı¹³³⁶.

1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde 10'ar adet kalite kullanılmıştı. Her bir kaliteye 227'şer levent sığabilmişti¹³³⁷. Kaliteler seferden önce Belgrat Limanı'nda kışlamış ve üzerine 100 muhafız asker tayin olunmuştu¹³³⁸. Kalitelerin yenilenmesi için gerekli olan kereste ve direkler Eflak Vilayeti'nden tedarik olunurken, kirpas, tente, kurşun, katran, çivi, lenger, sade yağ ve zeytin yağı, boya, zift ve üstübü mühimmatı İstanbul'da Tersane Emini tarafından tedarik edilerek gemilerle Varna'ya, buradan arabalarla Rusçuk'a ve Rusçuk'tan gemilerle Belgrat'a gönderilmişti. Kalitelerin onarımında çalışacak kalifiye elamanlardan marangoz ve kalafatçılar İstanbul'dan gönderilmişti. Kalite onarımında 20 marangoz ve 20 kalafatçı çalışmıştı. Tamir ve bakımdan geçirilen kalitelerin her birinin muhafazası için de

¹³³² BOA, D.BŞM, 1078/39, 9 RA 1107(18 Ekim 1695).

¹³³³ BOA, D.BŞM, 1090/112.

¹³³⁴ BOA, MD, 108, s.79, h.306.

¹³³⁵ BOA, D.BŞM, 1127/48, 20 Za1107(21 Haziran 1696).

¹³³⁶Uzunçarşılı, *Bahriye Teşkilatı*, s.457-460.

¹³³⁷ BOA, KK, 2763, s.163.

¹³³⁸ BOA, D.BŞM, 802, s.2.

10'ar muhafız görevlendirilmişti¹³³⁹. Ayrıca kalitelerde kullanılacak toplar kırıldığından topçubaşından yenileri talep olunarak, İstanbul'da Tophane-i âmirede dökülen toplardan sağlanmıştı¹³⁴⁰.

1695 yılında 10 adet kalite Tuna Nehri'ndeki zahire ve mühimmat naklinin muhafazasından sorumlu olmasının yanı sıra¹³⁴¹, 16 Eylül'de Titel Kalesi'nin kuşatmasına da katılarak, meydana gelen çarpışmalarda gemilerde bulunan cenkçi ve kürekçilerinin bir çoğu şehit düşmüştü¹³⁴². 1696 yılında Avusturya üzerine düzenlenen seferde 10 adet kalite hizmette bulunmuş, bu gemiler İstanbul'daki Donanma-yı hümâyuna tabi gemilerden gönderilerek Tuna Nehri'ndeki mühimmat ve zahire naklinin muhafazası ile görevlendirilmiş idi¹³⁴³.

d-Firkate

Hafif donanma çektirisi ve fragattan bozma olan firkate 10-17 oturaklı idi. Her bir küreğini ikişer veya üçer kişi çekerdi. Muharebe zamanlarında firkateler 80 levent taşıma kapasitesine sahip bulunmaktaydı¹³⁴⁴. Tuna Nehri'nde görev yapan firkatelerden her biri ise 80 ile 100 arasında levent askeri taşıyabilmekteydi. Bu gemiler Tuna Nehri Kaptanlığı'nın emrinde olup, sefer sırasında Tuna Nehri'nin güvenlik ve muhafazasından sorumlu idi¹³⁴⁵.

1695 Avusturya Seferi'nde Tuna Nehri'nde görevde bulunan firkatelerin sayısı 40 adet olmakla beraber¹³⁴⁶, bunların 30'u sağlam olup 10'u ise tâmire muhtaç idi. Bunlardan 4'ü İstanbul'da Tersane-i âmirede, 6'sı ise Rusçuk'da inşa olunmuştu. Sağlam olanlar ise Rusçuk Tersanesi'ne karaya çekildikten sonra Tersane-i âmireden tedarik olunan kirpas, tente, katran, zift, çivi ve her bir firkate için onar adet kürek tedarik olunarak Rusçuk'a gönderilmiş ve burada tamir ve bakımdan geçirilmişti¹³⁴⁷. Ayrıca bu firkatelerde kullanılacak toplara ihtiyaç duyulduğundan 1'er kıyyelik 2 adet ve 100'er dirhemlik 1 adet topları Tophane-i âmirede

¹³³⁹ BOA, D.BŞM, 802, s.2-3.

¹³⁴⁰ BOA, D.BŞM, 802, s.2.

¹³⁴¹ BOA, KK, 2761, vr.103a. Anonim Tarih'e göre ise sefer sırasında Tuna Nehri'nde görev yapan kalitelerin sayısı 20 adet idi. *Anonim Osmanlı Tarihi*, s.113.

¹³⁴² BOA, D.BŞM, 1078/39, 9 RA 1107.

¹³⁴³ BOA, KK, 2763, s.163.

¹³⁴⁴ Uzunçarşılı, *Bahriye Teşkilatı*, s.457-460.

¹³⁴⁵ BOA, KK, 2763, s.163.

¹³⁴⁶ *Anonim Osmanlı Tarihi*, s.113.

¹³⁴⁷ BOA, D.BŞM, 802, s.4.

dökülmüştü¹³⁴⁸. Firkatelelerden 34'ü, 16 Eylül'de Titel Kalesi ile 26 Eylül'de Sebeş Kalesi kuşatmasına katılmış ve bu gemilerdeki cenkçi ve kürekçilerden bir çoğu şehit düşmüştü¹³⁴⁹.

1696 Avusturya Seferi'nde Tuna Nehri'nin güvenlik ve muhafazasında 34 adet firkate bulunarak¹³⁵⁰, bunlardan 5'i önceki yılda olduğu gibi Tersane Emini tarafından Tersane-i âmirede inşa edilmişti¹³⁵¹.

Tablo 33: Tuna Nehrinde Görev Yapan Miri Sefine Çeşitleri ve Sayısı¹³⁵²:

1695 Avusturya Seferi				1696 Avusturya Seferi			
Gemi Türü	Tamir ve inşa olunan	Mevcut olan	Toplam	Gemi Türü	Tamir ve İnşa olunan	Mevcut olan	Toplam
Üstü-açık	26	54	80	Üstü-açık	20	80	100
Şayka	12	33	45	Şayka	-	27	27
Kalite	-	10	10	Kalite	-	10	10
Firkate	-	40	40	Firkate	-	34	34
Toplam	-	-	184	Toplam	-	-	171

Tablo 18'de görüldüğü gibi 1695 Avusturya Seferi'nde yeniden inşa olunanlarla beraber, eskiden mevcut olup Tuna Nehrinde görev yapan; 80 üstü-açık, 45 şayka, 10 kalite ve 40 firkate olmak üzere 184 adet miri gemi görevde bulunmaktaydı¹³⁵³. 1696 Avusturya Seferi'nde ise 100 üstü-açık, 27 şayka, 10 kalite, 34 firkate olmak üzere toplam 171 adet miri gemi görevde bulunmuştu¹³⁵⁴.

Ordu Belgrat'a vardığı zaman Tuna Nehri donanması da Belgrat Kalesi altına varmıştı. 1696 senesinde Morovik Palangası'nın fethi sırasında kaliteler ve firkateler Belgrat altında bekletilmiş, şayka ve üstü açık kayıklara kapıkulu ve eyalet askerleri ile toplar ve cephanesini mühimmatını bindirildikten sonra Sava Nehri üzerinden Morovik Palangası yakınına nakledilmişti¹³⁵⁵.

¹³⁴⁸ BOA, D.BŞM, 802, s.4.

¹³⁴⁹ BOA, D.BŞM, 1078/39, 9 RA 1107 ; MAD, 9880, 10 RA 1107, s.32.

¹³⁵⁰ BOA, KK, 2763, s.163.

¹³⁵¹ Beş adet firkatenin Tersane-i âmirede inşası için Tersane Emini'ne gönderilen hüküm için bk. BOA, MAD, 9880, s.37, 10 RA 1107.

¹³⁵² BOA, D.BŞM, 802, s.3 ; BOA, KK, 2763, s.163.

¹³⁵³ BOA, KK, 2761, vr.103a. Anonim Osmanlı Tarihi'nde ise Tuna Nehri'nde görev yapan gemilerin sayısı 180 adettir. Bk. *Anonim Osmanlı Tarihi*, s.113.

¹³⁵⁴ BOA, KK, 2763, s.163.

¹³⁵⁵ *Nusretname*, s.206.

e-Miri Borozan

1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde kullanılan miri gemilerin başında miri borozanlar gelmekteydi. Bu gemiler, genellikle Belgrat'a yapılan zahire naklinde kullanılmıştır. Miri borozanların baş, orta ve arka kısımlarında üç adet ambarı bulunup, zahire bu bölümlere doldurulmaktaydı¹³⁵⁶. Miri borozan gemilerinden her biri 4.000 kile (10.000 kg) zahire taşıma kapasitesine sahip bulunmaktaydı¹³⁵⁷.

Bu gemiler kullanımdan evvel bakım ve onarımdan geçirilerek hazır hale getirilmiştir. Özellikle su geçirip içindeki zahirenin ıslanmasını önlemek için gemiler kalafat edilmek suretiyle ziftlenmiş ve limanlarda kışlayan bu gemilerin çürümesi önlenmişti. Gemilerin kalafatlanmasından sefine mübaşirleri sorumlu tutularak bahar mevsiminde sefer için yapılacak zahire naklinden önce borozan gemilerin kalafatlarının bitirilmesi istenmişti¹³⁵⁸. Borozan gemilere yüklenen zahirenin zarar görmesini önlemek için bunların üzerine yapağı, diplerine ise kürk konulmuştu. Gemiler için gerekli olan yapağı ve kürk Eflak Vilayeti'nden tedarik olunmuştu¹³⁵⁹. Ayrıca bu gemiler Rusçuk Limanı'nda dört ay süre ile kışlamaktaydı. Gemilerin kışlaması süresince muhafazası için üstleri bezle örtülmekteydi. Gemilerin üzerlerinin örtülmesi için "bez oğlanı" adı verilen işçiler tutulmuştu. Ayrıca bu işçilerden her üç neferi bir miri borozan geminin üzerine tayin olunarak dört ay süreyle gemilerin başında muhafazada bulunmuşlardı. Bu kişilerden her birine görevde buldukları her ay için birer kuruş ücret ödenmişti¹³⁶⁰.

1695 yılında sefer için zahire naklinde kullanılan miri borozan gemisi 50 adet idi¹³⁶¹. Görevde bulunan miri borozanlardan biri Belgrat'a yapılan zahire nakli sırasında batmıştı. 1696 yılında Avusturya üzerine seferberlik ilanından sonra Yergöğü İskeleyi'nde 15 adet miri borozanın daha inşasına karar verilmişti. Gemilerin inşası için de Eflak Voyvodası görevlendirilmişti. Gemi inşaatında kullanılacak tahta ve kereste ağaçlardan, demir ise Samakov Madeni'nden temin edildikten sonra Yergöğü İskeleyi'ne gönderilmişti¹³⁶².

¹³⁵⁶ BOA, İ.E BH, 580. Tuna Nehrinde zahire taşıyan miri borozan reislerinin, odun yüklemelerinin önüne geçmek Sefine Mübaşiri Canızzâde Mustafa'ya gönderilen hüküm için bk. BOA, KK, 2763, s.172, 25 C 1107 (31 Ocak 1696).

¹³⁵⁷ BOA, KK, 2761, vr.17a, 16 S 1106 (6 Ekim 1694).

¹³⁵⁸ Borozan gemilerin kalafatlarının tamamlanması için sefine mübaşiri Canızzâde Mustafa'ya gönderilen 16 S 1106 /16 Ekim 1695 tarihli hüküm için bk. BOA, KK, 2761, vr.17a,

¹³⁵⁹ BOA, KK, vr.23b-25b, 2761, 25 C 1106 (10 Şubat 1695).

¹³⁶⁰ BOA, MAD, 9879, s.148-49, 13 C 1106.

¹³⁶¹ BOA, KK, 2761, vr.17a.

¹³⁶² 15 adet miri borozan inşası için Eflak Voyvodası'na gönderilen 22 S 1107 (2 Ekim 1695) tarihli hüküm için bk. BOA, MAD, 9880, s.29.

Miri borozan gemileri, Tuna Nehri iskelelerinden Belgrat'a yapılan zahire nakli için tasarlanmıştı. Ancak bu gemilerin reisleri, sefer için miri zahire taşımakla yükümlü oldukları halde, gemilerin orta kısımlarındaki ambarlara miri zahire, baş ve kış kısımlarındaki ambarlara kendi zahirelerini yükleyerek, miri zahirenin Belgrat'a nakline mani olmuşlardı. Miri borozan reisleri ayrıca Belgrat'a zahire naklinden sonra, dönüşte odun yükleyip geminin tahtalarının kırılmasına ve bozulmasına yol açmışlardı. Yüklenen odundan zarar gören gemiler, reislerine tamir ettirildikten sonra odunlara ve zahireye devlet adına el konulmuştu¹³⁶³. Borozan gemilerinin girdaplardan geçişi, Girdap Mübaşiri veya Ağası'nın¹³⁶⁴ nezaretinde olmakta, gemilerin geçişine izin vermeyen bazı girdapların açılması için bu işte uzman adamlar görevlendirilmiş¹³⁶⁵ ve gemiler girdaplardan ip kullanılarak çekilmiştir¹³⁶⁶.

2- Tüccar Gemileri

Seferde mühimmat, cephaneye, zahire ve asker sevkiyatı için miri gemiler kullanılmasının yanı sıra, bunların yetersiz kaldığı durumlarda tüccar gemileri de kiralanmıştı. 1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde askerler, mühimmat ve cephanenin bir kısmı tüccar gemileriyle Tekirdağ İskelesi'ne nakledilirken, diğer bir kısmı da Karadeniz yoluyla Tuna Nehri'ne ulaştırılarak, buradan yeni tutulan gemilerle Belgrat'a gönderilmişti¹³⁶⁷. Tuna Nehri Havza'sından satın alınan zahirenin yanı sıra sefer mühimmat ve cephanesinin Belgrat'a nakli için de Tuna Nehri iskele ve adalarındaki tüccar gemileri kiralanmıştı¹³⁶⁸.

Kiralanmış gemilere yüklenen şeyin cinsine, ağırlığına ve gidecekleri yolun uzunluğuna göre ücret ödenmişti. Padişahın kızı Hatice Sultan ve Harem-i hümayun mühimmatı ve eşyasının Tekirdağ İskelesi'ne nakli için kiralanmış 22 adet çekeleve kayığından her birine 20'şer kuruş¹³⁶⁹, sefere katılan 10 haseki ve 50 silahlı bostancının Tekirdağ'ına nakli için kiralanmış bir levent kayığına 37 kuruş¹³⁷⁰, yeniçeri sakalarını İstanbul'dan

¹³⁶³ BOA, İ.E BH., 580.

¹³⁶⁴ M.Zeki Pakalın, "Girdap Ağası", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, İstanbul 1971, s.671 ; Kamil Kepeci, "Girdap Ağası", *Tarih Lügati*, İstanbul 1952, s.173.

¹³⁶⁵ Tuna Nehri yoluyla Belgrat'a zahire taşınmasını zorlaştıran girdap sularının açılmasında çalışacak iş bilir adamların tutulması için Vidin Muhafızı Yusuf Bey'e gönderilen 15 B 1107 (19 Ocak 1696) tarihli hüküm için bk. BOA, KK, 2763, s.214.

¹³⁶⁶ BOA, D.BŞM, 1132/92, 28 Z 1107 (29 Temmuz 1696).

¹³⁶⁷ BOA, D.BŞM, 1060/ 27, 24 N 1106 (8 Mayıs 1695).

¹³⁶⁸ BOA, KK, 2761, vr.7b, 25 CA 1106 (10 Ocak 1695).

¹³⁶⁹ BOA, D.BŞM, 1112/8 ; D.BM, 1111/92.

¹³⁷⁰ BOA, AE S.MST II, 1208.

Tekirdağ'a nakletmek için kiralanan iki gemiden her birine 40'ar kuruş¹³⁷¹, Anadolu tarafından satın alınan miri develerin Üsküdar'dan İstanbul'a geçirilmesi için tutulan gemilere de her deve için 10'ar akçe ücret ödenmişti¹³⁷². 1.466 kantar ağırlığındaki Cebhane-i âmire mühimmâtının İstanbul'dan Tekirdağ'a nakli için kiralanan 4 adet gemiden her birine 30'ar, oradan da Varna İskelesi'ne nakli için kiralanan 5 adet gemiden her birine 200'er kuruş¹³⁷³, İstanbul'dan Ereğli İskelesi'ne nakledilecek havan topu ve cephanesinin nakli için kiralanan 6 adet gemiden her birine 25'er kuruş¹³⁷⁴, büyük balyemez ve havan toplarının Vidin'e gönderilmesi için kiralanan 5 adet reis gemisinden her birine 625'er kuruş ücret ödenmişti¹³⁷⁵.

Tüccarlara ait bulunup sefer zamanında asker naklinde kullanılan kalyon, şayka ve firkateler de bulunmaktaydı. Bu gemiler özellikle Mısır askerlerinin Mısırdan Edirne'ye nakli için İstanbul ve İzmir'den kiralanıp gönderilirken¹³⁷⁶, daha fazlasına ihtiyaç duyulduğundan İskenderiye Limanı'ndan da firkate ve kalyonlar kiralanmıştı¹³⁷⁷. Kalyonlar miri gemilerden olduğu gibi tüccarlara ait kalyonlar da bulunmaktaydı. Tüccar kalyonları Mısır askerinin İstanbul'a getirilmesi için kullanılmıştı. İstanbul Kaymakamı tarafından tutulan iki müstemmen kalyondan her birine 1.500 kuruş ücret ödenmişti¹³⁷⁸.

Sefer mühimmat ve cephanesinin Tuna Nehri yolu ile Belgrat'a naklinde daha çok tüccar gemileri kullanılmıştır. Tüccar gemilerinin kiralanmasında Tuna Nehri Kaptanı, vekili, mübaşirler, kaza kadıları ve iskele eminleri görevlendirilmişti. Devlet, Tuna Nehri'nden yapılacak cephanesinin nakline çok fazla önem vermiştir. Bu nedenle tüccar gemilerinin bir an önce tutulması kadar, mühimmat ve cephanesinin yüklenmesi ve gemilerin güvenli bir şekilde Belgrat'a varması için gemilerin üzerine cebeci ocağı kethüdası tayin edilmişti. Ocak kethüdası tarafından cephanesinin yüklendiği gemilerin ihtiyaçları görüldükten sonra ücretleri o bölgede zahire mübayaası ile görevli mübaşir tarafından ödenmişti. Ayrıca bu gemiler iskelelerden ayrıldıktan sonra Belgrat'a varıncaya kadar Tuna Nehri'nde korunması için yanına şaykalar verilmişti¹³⁷⁹.

¹³⁷¹ BOA, T.Th, 855, s.130.

¹³⁷² BOA, D.BŞM, 1064/59.

¹³⁷³ BOA, D.BRZ, 109/ 12-86.

¹³⁷⁴ BOA, D.BRZ, 109/ 12- 84.

¹³⁷⁵ BOA, D.BRZ, 109/12- 67 ; D.BŞM, 1060/ 27.

¹³⁷⁶ BOA, MAD, 9879, s.282.

¹³⁷⁷ BOA, MAD, 9879, s.331.

¹³⁷⁸ BOA, MAD, 9879, 27 Ş 1106 (12 Nisan 1695).

¹³⁷⁹ Niğbolu İskelesi'nden Belgrat'a gönderilecek cephanesinin nakli için sefineler kiralanması ve yol boyunca bu sefinelerin muhafazası için Tuna Kaptanı, sefine mübaşiri, iskele eminine gönderilen hüküm için bk.BOA, MAD, 9879, s.278.

Tuna Nehri'nde kullanılan tüccar gemileri için ‘‘Tuna sefinesi’’, ‘‘derya sefinesi’’ ve ‘‘tüccar sefinesi’’ terimleri kullanılmıştı. Bu isimler farklı gemiler için kullanılsa da hepsi tüccar gemilerini ifade etmektedir¹³⁸⁰.

1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde, cephane ve Tophane mühimmatının Tuna Nehri'ne ulaştırılması İstanbul ve Tekirdağ'dan tutulan tüccar gemileri ile yapılırken, Tuna Nehri Havzası'ndan Belgrat'a yapılacak zahire nakli için ihtiyaç duyulan tüccar gemileri genellikle Kili'den Vidin'e kadar Tuna Nehri'nin iki yakasında bulunan Vidin, Niğbolu, Zıştovi, Rusçuk, Silistre ve Hırşova iskelelerinden kiralanmıřtı¹³⁸¹.

Tuna Nehri çevresinden zahire nakli için tutulan tüccar gemilerinin sahipleri ve reislerinin tamamı Türk ve Müslüman idiler. Gemi sahiplerinin bazıları kendileri gemilerinin üzerinde reis olarak buldukları gibi, bazı gemi reisleri ise sadece gemilerde alıřmaktaydılar¹³⁸². Kaynaklarda gemi sahip ve reislerinin yerleşik buldukları memleketleri konusunda da bilgiler bulunmaktadır. Gemi reisleri genellikle Rumeli'deki şehir ve kazalarda sakin bulunan Türk ve Müslüman halktan idiler¹³⁸³.

Tüccar gemilerinin tedarikinden sefine mübaşiri sorumlu tutulmuştu. Sefine mübaşirleri hükümet tarafından göreve getirilerek, bunların seçilmesinde ehliyet, liyakat ve daha önce bu görevde bulunmuş olmaları dikkate alınmıştır. Sefine mübaşiri gemilere zahire yüklemenin yanı sıra limanlarda boş bekleyen miri zahire gemilerin, iskelelere tevzi edilmesinden de sorumluydu. Limanlarda boş bekleyen gemilerin tutularak iskelelere dağıtılmasında sefine mübaşirine, kaza kadıları ile ayanlar yardımcı olmuşlardı. Gemiler iskelelere dağıtıldıktan sonra buradan zahire yüklenip Belgrat'a gönderilmesi de sefine mübaşirinin kontrolünde olmuřtur¹³⁸⁴.

1695 ve 1696 senelerinde sefine mübaşiri olarak Dergâh-ı âli gediklilerinden Canızzâde Mustafa görevde bulunmaktaydı. Canızzâde Mustafa Tuna yalılarındaki miri zahirenin Belgrat'a nakli için Kili Boğazı'ndan Vidin'e kadar Tuna Nehri'nin iki tarafında; ada, nehir ve yalılarda bulunan Tuna Nehri ve derya gemilerini kiralayarak, iskelelere tevzi etmiřti¹³⁸⁵. Gemi kiralanmasında ona yardımcı olmak için kaza kadıları, kale zabitleri,

¹³⁸⁰ BOA, MAD, 9880, s.42.

¹³⁸¹ BOA, KK, 2761, vr.7b.

¹³⁸² BOA, D.MKF, 525/120.

¹³⁸³ Tuna Nehri'nde görev yapan gemilerin sahipleri ve reisleri için bk. BOA, D.MKF, 517/162.

¹³⁸⁴ Silistre, Rusçuk, Niğbolu ve Zıştovi kazaları limanlarında boş bekleyen miri zahire gemilerinin iskelelere dağıtılmakla görevli Sefine Mübaşiri Canızzâde Mustafa'ya yardımcı olması için Silistre, Rusçuk, Niğbolu ve Zıştovi kaza kadısı ve ayanlarına yazılan 25 C1107 (31 Ocak 1696) tarihli hüküm için bk. BOA, KK, 2763, s.172.

¹³⁸⁵ BOA, KK, 2763, s.173, 25 C 1107 (31 Ocak 1696).

mukataa eminleri, evkaf zabitleri ile ayanlar görevlendirilmişti¹³⁸⁶. Sefine mübaşiri Tuna Nehri iskelelerinden ve iskelelere yakın yalı, girdap ve adalarda bulunan Tuna ve derya gemileri, tüccar ve askerlerden kiralarak¹³⁸⁷, ücretlerini de kendi elindeki miri akçeden ödemişti¹³⁸⁸.

Sefine mübaşiri, gemilere zahire yüklenmesi işiyle de sorumlu tutulmuştur. Gemilere zahire yüklenirken işi takip etmiştir. Ancak gerek gemi tedarikinde ve gerekse zahire yüklenmesinde, gemi sahipleri ve çalışanlar muhalefet ederek işi aksatmışlardı. Bu durumun önüne geçilerek, muhalefet edenlerin “marifet-i şer ile” kalebent edilmek suretiyle cezalandırılmaları için kazı kadısı ve sefine mübaşirine emir verilmişti¹³⁸⁹. Sefine mübaşirleri ayrıca zahire ve mühimmat yüklü gemilerin girdaplardan geçirilmesi ile de görevli idi. Canızzâde Mustafa, gemilerin girdaplardan geçirilmesi esnasında gemileri çekmekle görevli cerehorların başında bulunarak, işin kontrolünü sağlamıştı¹³⁹⁰.

Canızzâde Mustafa, tutulan tüccar gemilerine yükledikleri zahirenin kilesi üzerinden ücret (navul-ı sefine) ödemişti¹³⁹¹. Ancak gemi reislerine ücretleri peşin ödendiği halde, zahire naklinde yolsuzluk yaparak devleti zarara uğratmışlardı. Gemi reislerinin yolsuzlukları birkaç noktada ön plana çıkmış ve devlete ciddi sıkıntılar yaşatmıştır.

En ciddi problem, gemilerle Belgrat’a gönderilen zahireyi gemi reislerinin zimmetlerine geçirmeleri idi. Gemilerine zahire yükleyen reisler, zahireyi sağlam olarak teslim etmek için taahhütte bulunup, mübaşirler tarafından kendilerine bir senet (hüccet-i şer’iyye) verilmişti. Ancak gemi reisleri, zahirenin bir kısmını zimmetlerine geçirerek, Belgrat’a vardıklarında gemilerine yüklenen arpanın çürüdüğünü söylemiş veya eksik olan zahireyi çürük olarak göstermişlerdi. Hatta daha da ileri giderek, mübaşirler tarafından gemilerine, “noksan kile” ile zahire yüklendiğini bildirmişlerdi. Bu durumun önüne geçmek için gemilere yüklenecek zahirenin düzgün kile (tamam-ı hâk kile) ile ölçüldükten sonra,

¹³⁸⁶ “Vidin ve Niğbolu ve Zıştovi ve Rusçuk ve Silistre ve Hırşova iskelelerinde olan zehâyiri İnşâllah-u Teâlâ evvel baharda Belgrat’a naklolunmak için sefineler tedârik ve lâzım olmağla, sefine ahzına me’ûr olan Canızzâde taht kazalarında bulunan sefineleri, zikrolunan iskelelerde iktizâ iderse mezbûrun tespiti üzere ulaştırılmasına ve te’hir olunmaktan ihtirâz eyleyesiz diyu fermân-ı şerîf sadr olmağın şurûtle emr-i şerif yazılmağa tezkere verildi.”, BOA, KK, 2761, vr.7b ; KK, 2763, s.172.

¹³⁸⁷ BOA, C As, 11837, 25 Z 1106 (6 Ağustos 1695).

¹³⁸⁸ BOA, İ.E BH, 787, 10 Z 1106 (22 Temmuz 1695).

¹³⁸⁹ Kili’nin dış boğazlarından Vidin’e varıncaya kadar Tuna Nehri’nin iki yakasında bulunan kadılara ve Sefine Mübaşiri Canızzâde Mustafa’ya gönderilen hüküm için bk. BOA, KK, 2763, s.173.

¹³⁹⁰ BOA, MAD, 9880, s.347, 14 L 1107 (20 Mayıs 1696).

¹³⁹¹ Tüccar gemilerine ödenen ücret için bk. BOA, KK, 2761, vr.17a-28b ; KK, 2768, s.2-7.

gemi reislerine teslim edilmesi ve bu konuda dikkatli olunması için kaza idarecilerine emirler verilmişti¹³⁹².

Silistre, Rusçuk, Niğbolu, Zıştovi ve Vidin iskelelerinden miri zahire yükleyen gemi reisleri, Belgrat Ambar Emini'ne zahireyi eksik teslim etmeleriyle ortaya çıkmıştı. Gemi reisleri, yükledikleri her 1.000 kile zahireden 10'ar kile "tuzluk namıyla" alıkoymak suretiyle eksik teslim ederek, mübaşirin kilesinin eksik ve problemlili olduğunu iddia etmişlerdi. Bu durumun önüne geçmek için hükümet tarafından çeşitli önlemler alınmıştır. Bunlardan biri, mübaşirlerin, gemilere işe yarar ve güvenilir adamlar yerleştirerek, zahirenin Belgrat Ambar Emini'ne teslim edilmesi amaçlanmıştı. Ancak bu iş için yeteri kadar güvenilir adamlar bulunamamıştı. İkinci bir önlem olarak da mübaşirlerin ellerinde bulunan kilenin aynıyla birer kile yaptırıp halkın önünde ayarladıktan sonra mühürleyip Belgrat'a göndermesi ve teslim edilen zahirenin bu kilelerle ölçülmesi için Tuna Nehri yalılarındaki kaza kadılarına emirler verilmişti. Buna rağmen bazı reislerin, gemilerindeki eksik olan zahirenin çürüdüğünü söylemeleri üzerine, çürük zahirenin de Belgrat Ambar Emini'ne teslim edilmesi, eksik bulunan zahirenin ise gemi reislerinden tazmin edilmesine karar verilmişti¹³⁹³.

¹³⁹² Niğbolu kadısı, kethüdayeri, yeniçeri serdari, ayan ve vilayet iş erlerine yazılan hüküm için bk. BOA, KK, 2763, s.178, 27 C 1107 (2 Şubat 1696).

¹³⁹³ Belgrat Muhafızı'na yazılan hüküm için bk. BOA, KK, 2763, s.259-260.

IV.BÖLÜM

İAŞE VE BESLENME

A. ZAHİRE TEMİNİ

Devletin savaş zamanlarındaki en mühim sorumluluğu hiç şüphe yok ki, ordu iaşesini sağlamaktı. Sayıları yüz binleri bulan orduyla beraber çeşitli hizmetlerde istihdam edilen yük ve binek hayvanlarını besleyebilmek için büyük miktarda zahireye ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu durum ciddi bir iaşe organizasyonunu gerektirdiği gibi devlet hazinesine önemli ölçüde masraf da yüklemekteydi. Osmanlı idaresinin ordu iaşesinin temini ile ilgili geliştirip uyguladığı geleneksel metot ise hazinenin mali külfetini azaltmayı ve öncelikli olarak askeri birliklerin ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan bir düzenlemeden müteşekkildi. Bu metot iki temel uygulamaya dayanmaktaydı: İlki, Osmanlı Devleti'nde olağan üstü durumlarda, özellikle savaş harcamalarını karşılamak için geliştirilen “avarız-ı divaniye” vergisi, diğeri ise zirai mahsullerin üretim ve dağıtımını takip etmek maksadıyla kurulan denetim mekanizmasıydı.

“Avarız-ı divaniye” vergisi, Osmanlı hükümdarının zaruret durumunda bütün halktan her türlü hizmet veya yardımını isteyebilme yetkisine istinaden ihdas edilmişti. Özellikle savaş zamanlarında ihtiyaç duyulan yiyecek maddelerinin devlet kaynakları ile karşılanma imkanı olmadığı durumlarda fevkalade tedbirler ile memleketin bu husustaki tüm imkanları seferber edilmeye çalışılmaktaydı. Avarız mükellefiyeti dahilinde oluşturulan ve sefer iaşesinin temin edilmesi için uygulanan ilk usul, iaşenin sefer yolu üzerindeki menzillere götürülerek hazır hale getirilmesini kapsayan nüzul mükellefiyeti idi¹³⁹⁴.

Avarızhane esasına göre tahsil edilen nüzul zahiresinin duruma göre oranları değişmekle beraber, 3/4, 2/3, 4/5 gibi oranlarla önemli kısmı arpadan oluşmaktaydı. Nüzul yöntemi ile alınan diğer ürün de undu. Fakat onun yerine bazen buğday da istenmekteydi¹³⁹⁵.

Nüzul zahiresi, aynî olarak talep edildiği gibi, zahirenin menzil ambarlarına taşınması da reayanın sorumluluğundaydı. Bu sebeple, zahirenin temin edildiği kazanın uzaklığına göre ürünün kendi maliyetinden daha fazla olan taşıma masrafları da halka yüklenmiş olmaktaydı. Fakat uzak bölgelerde bulunan mükellefleri güç durumda bırakan bu uygulama zamanla

¹³⁹⁴ Tabakoğlu, *Osmanlı Maliyesi*, s.157-58.

¹³⁹⁵ Ömer İşbilir, *XVII. Yüzyıl Başlarında Şark Seferlerinin İaşe, İkmâl ve Lojistik Meseleleri*, (Doktora Tezi), İstanbul 1997, s.16.

değişmiştir. Sefer güzergahına yakın bölgelerden aynı zahire alınırken uzak bölgelerin mükellefiyeti nakit bir vergi haline dönüştürülmüştür. XVI. yüzyılın sonlarından itibaren nüzulün büyük oranda nakit olarak alınması üzerine, ordu zahiresi yine nüzul uygulamasına benzeyen sürsat mükellefiyeti ile karşılanmaya başlanmıştır.

Sürsat mükellefiyeti ise devletin belirlediği fiyat üzerinden halkın belli başlı malları tespit edilen yere taşınmasıydı. Sürsat, nüzuldan farklı olarak yalnızca un ve arpa ile sınırlı olmayıp her türlü gıda maddesini kapsamaktaydı. Zahirenin piyasadan daha düşük fiyattan alınması, yol masraflarının çok yüksek olması ve malın teslimine kadar meydana gelecek zararların halk tarafından tazmin edilme mecburiyeti, sürsatı da nüzul gibi ağır bir mükellefiyet haline getirmişti. Sürsat yükümlülüğü, zamanla nüzul gibi yakın yerlerden aynı, uzak yerlerden nakdî alınmaya başlanmıştır. 1683 yılında başlayan ve uzun süren savaşların finansmanı sıkıntıları sebebiyle, 1693 ve 1694'den itibaren sürsatın nakit olarak toplanmasına karar verilmiştir¹³⁹⁶.

Nüzul ve sürsatın dışında Osmanlı ordusuna iâşe temininde takip edilen diğer bir yol ise mübayaa (iştirâ) idi. İştirâ, nüzul ve sürsatın nakdileşmesi üzerine ordu iâşesi için gereken aynı zahireyi temin maksadıyla geliştirilmiş bir sistemdi. Devlet, ihtiyaç halinde hem belli menzil ve ambarlara stoklamak hem de cephede savaşan ordunun iâşesini sağlamak amacıyla zahireyi satın alma yoluna gidiyordu¹³⁹⁷.

1-Nüzul ve Avarız Zahiresi

1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde menzillerde ordunun ihtiyacını gidermek için Edirne, Yanbolu, Zağra ve Hayrabolu ahır ocaklıklarına tabi kazalardan avarızları mukabelesinde başta arpa olmak üzere un ve saman tedarik olunmuştur. Esasen bu ocaklık yerlere tabi kazalardan tedarik olunan zahire, İstabl-ı âmire ahırlarındaki hayvanlara verilirken, bu ahırlardaki katır ve develerin ordu ile beraber sefere götürülmesiyle buralardan tedarik olunacak zahirenin, ordunun konaklayacağı Niş Menzili'ne nakledilmesi kararı alınmıştı¹³⁹⁸. Ocaklık yerlerden tedarik olunan zahirenin Niş Menzili'ne nakledilmesi, bu menzilin büyük bir konak yeri olması ve Belgrat'a yakın olmasından kaynaklanmıştı. Ordu buradan Belgrat'a doğru ilerlerken Aleksince, Rajne, Perakin, Yagodine, Batıçine ve Hasan Paşa Palangası menzilleri yerleşim bölgelerine uzaktı ve buralara zahire tedariki oldukça

¹³⁹⁶ Tabakoğlu, *Osmanlı Maliyesi*, s.158-60.

¹³⁹⁷ Ertaş, *Sultanın Ordusu*, s.120-21.

¹³⁹⁸ BOA, K.K, 2761, vr.107b.

zordu. Bu menzillerde ordunun ihtiyacı olan zahire, Niş Menzili'nde toplanmış bulunan ocaklık zahireden tedarik olunmuştu¹³⁹⁹. Hatta sefer dönüşünde bile Hasan Paşa ve Batçene menzillerinde ihtiyaç duyulan zahire Niş'de toplanmış bulunan bu zahireden karşılanmıştı¹⁴⁰⁰.

Ocaklık yerlere tabi kazalardan tedarik olunan zahirenin Niş Menzili'ndeki ambarlara konulması için İstabl-ı âmire tarafından "Arpakulu" görevlendirilmişti. Kaza halkı, avarızları mukabelesinde hanelerine isabet eden arpa ve unu, üstü örtülü arabaları, başlarında silahlı adamlar ve görevli mübaşirler bulunduğu halde bahar mevsiminden yirmi gün önce Niş Menzili'ne nakletmişlerdi¹⁴⁰¹.

1695 Avusturya Seferi'nde Edirne Ocaklığı'na tabi kazalardan 43.173,5 kile arpa ile 10.095 kile un; Yanbolu Ocaklığı'na tabi kazalardan 17.518 kile arpa ile 3.814 kile un; Zağra Ocaklığı'na tabi kazalardan 16.383 kile arpa ile 3.997,5 kile un; Hayrabolu Ocaklığı'na tabi kazalardan 31.122,5 kile arpa ile 3.377,5 un olmak üzere 108.197 kile arpa ile 21.284 kile un temin edilmişti. Ancak kazaların avarız-hanelerinden tedarik olunan arpa ve unun 1/3'lük kısmı, zahire sahiplerine nakliye ücretlerine karşılık verilip, geriye kalan 72.143 kile arpa ile 14.142 kile un Niş Menzili'ne nakledilmişti¹⁴⁰².

1696 Avusturya Seferi'nde ise avarız-hanelerinden tedarik olunan zahire, Niş Menzili'ne nakledilmek yerine, önceki seneden sefer dönüşünde ahır kışlaklarına gönderilen deve ve katırların yem ihtiyacını gidermek için kullanılmıştır. Bu kazaların daimi olarak avarızları mukabelesinde zahire vermelerinin yanı sıra, zahirenin menzillere naklinin de kendilerine yüklenmesi, halka oldukça ağır gelmiştir. Bu durum göz önünde bulundurularak 1695 Avusturya Seferi dönüşünde kışlamak üzere ahırlara gönderilen deve ve katırların ihtiyacı olan arpa ve saman Edirne, Hayrabolu, Yanbolu ve Zağrayatik ocaklıklarına tabi kazalardan avarızları karşılığında temin olunmuştur. Ancak kazalardan temin olunan arpa ve saman miktarları farklı olmuş, kazalardan temin olunacak zahire miktarını kazalardaki verimlilik oranı ile hane sayıları belirlemiştir. Edirne Ocaklığı'na tabi Dimetoka, Çirmen, Akçekızanlılık, Havas-ı Mahmudpaşa, Kırkkilise, Pınarhisarı, Ferecik kazalarındaki 2071,5 hanenin her birinden 18'er kile arpa ile her biri 7'şer kantar gelen 2 çift balya saman, Sultanyeri Kazası'ndaki 170 hanenin her birinden 18'er kile arpa ile her bir kantar saman yerine 6'ar kile arpa temin olunmuştu¹⁴⁰³. Hayrabolu Ahır Kışlağı'na tabi Hayrabolu, Keşan

¹³⁹⁹ BOA, KK, 2761, vr.109b.

¹⁴⁰⁰ BOA, KK, 2763, s.12, 15 M 1107 (26 Ağustos 1695).

¹⁴⁰¹ Edirne Kadısı, kethüdayeri, yeniçeri serdari, ayan ve vilayet iş erlerine gönderilen 4 B 1106/ 18 Şubat 1695 tarihli hüküm için bk. BOA, D.MKF, 501/67.

¹⁴⁰² BOA, KK, 2761, vr.109a. Başka bir kaynağa göre ise Niş Menzili'ne 71.686 kile arpa ile 14.089 kile un gönderilmişti. Bk. BOA, D.MKF, 501/67.

¹⁴⁰³ BOA, KK, 2763, s.40-41.

ve İpsala kazalarındaki 461 hanenin her birinden 18'er kile arpa ve her biri 7'şer kantar ağırlığında 2'şer çift balya saman ile Gümülcine Kazası'ndaki 581 hanenin her birinden 30'er kile arpa tedarik olunduktan sonra Hayrabolu Ahır Kışlağı'na gönderilmişti. Yanbolu Ahır Kışlağı'na tabi Yanbolu, Nevâhi-yi Yanbolu, Karinabad ve İslimiye kazalarındaki 666,5 hanenin her birinden 22'er kile arpa ve her biri 7'şer ağırlığında 2'şer balya saman ile yine bu ocaklığa tabi Hatuneli ve Yenice-i Kızılağaç kazalarındaki 111,5 hanenin her birinden 18'er arpa ile her biri 7'şer kantar gelen 2'er balya saman temin olunmuştu. Zağrayatik Ahır Ocaklığı'na tabi Zağrayatik ve Çırpan kazalarındaki 580 hanenin her birinden 18'er kile arpa ve her biri 7'şer kantar olan 2'şer balya saman ile Zağra-yı Cedid Kazası'ndaki 241,5 hanenin her birinden 22'şer kile arpa ve 7'şer kantar olan 2'şer balya saman alınmıştı¹⁴⁰⁴.

Avarız mukabili zahire tedariki sadece sefer güzergâhındaki kazalardan yapılmamıştı. Aynı zamanda Tuna Nehri Havzası'nda bulunup Istabl-ı âmire ocaklığına tabi Niğbolu ve Silistre sancaklarındaki kazalardan da avarızları mukabelesinde arpa temin olunmuştu. 1695 Avusturya Seferi için Niğbolu ve Silistre sancaklarına tabi Rusçuk, Hazergrat, Babadağı, Balçık, Prevadi, Hacıoğlu-pazarı, Varna, Mangılay, Umurfakih, Yenipazar ve Ahyolu ve Ruskasrı kazalarından avarızları mukabelesinde 33.660 kile arpa tedarik olunmuştu. Temin olunan arpa, hane sahiplerinin arabaları ile Niğbolu, Varna ve Rusçuk iskelelerine nakledilerek Mirâhur-ı evvel tarafından görevlendirilen mübaşire teslim etmişlerdi¹⁴⁰⁵.

1696 Avusturya Seferi'nde ise Istabl-ı âmire ocaklığına tabi bulunan Silistre Livası'na bağlı Umurfakih, Babadağı, Balçık Prevadi, Varna, Hacıoğlupazarı, Ruskasrı, Mangalya ve Ahyolu kazalarından avarızlarına mukabil tedarik olunan arpa, genellikle Tuna Nehri iskelelerine nakledilirken, bu mesafenin uzak olması nedeni ile halka zahmet çektirmemek için Varna İskelesi'ne gönderilmişti. Ayrıca Çartak, Şumnu ve Yenipazar kazalarından tedarik olunan arpa Silistre İskelesi'ne¹⁴⁰⁶, Niğbolu Livası'na tabi Rusçuk, Alakilise, Eskicuma ve Hazergrat kazalarından tedarik olunan arpa ise Rusçuk İskelesi'ne gönderilmişti. Bu sefer sırasında Niğbolu ve Silistre sancaklarına tabi kazalardan Arpakulu tarafından her bir haneden 22'şer kile arpa tedarik olunmuştu. Ayrıca her bir haneden 7'şer akçe nakliye ücreti ile 40'ar akçe çuval bedeli alınması uygun görülerek, bunun dışında

¹⁴⁰⁴ BOA, KK, 2763, s.40-41.

¹⁴⁰⁵ BOA, D.MKF, 27732, s.5-7.

¹⁴⁰⁶ Avarız mukabili arpa tahsili için Silistre Kadısı'na gönderilen 16 CA 1107/23 Aralık 1695 tarihli hüküm için bk. BOA, KK, 2763, s.94.

halktan her hangi bir talepte bulunulmaması için emir verilmişti¹⁴⁰⁷. Ancak bazı kazaların halkından arpa tedariki mümkün olmayıp bunların zimmetlerinde kaldığından, zimmetlerinde kalan her bir kile arpa için 80'er akçe bedel tahsil olunmuştu¹⁴⁰⁸. Niğbolu Livası'na tabi kazalardaki 2.741,5 haneden 60.313 kile, Silistre Livası'na tabi kazalardaki 3.109,5 haneden 58.683 kile olmak üzere toplam 118.996 kile arpa tedarik olunmuştu. Silistre Livası'ndan tedarik olunan zahire, Silistre ve Varna iskelelerine gönderilirken, Niğbolu Livası'ndan tedarik olunan zahire, Rusçuk iskelesine nakledilmişti¹⁴⁰⁹.

2- Mübayaa Zahiresi

Zahire tedarikinde devletin baş vurduğu yöntemlerden belki de en yaygın olanı mübayaa yöntemi idi. Mübayaa kelime anlamı itibarı ile satın alma olmakla beraber, bu bir anlamda devlet tarafından gerçekleştirilen alımlardı. Mübayaada bir zorunluluk bulunmakta, herkes elindeki zahirenin ihtiyaçtan fazlasını devlete satmak zorundaydı. Devlet, satın aldığı zahire için ödenecek parayı merkez, taşra ve ordu hazinelerinden karşılamakaydı¹⁴¹⁰

1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde Osmanlı merkez ordusunun ihtiyacı için gerekli zahirenin nerelerden ve nasıl mübayaa edileceği konusunda iki önemli husus dikkate alınmıştır: Birincisi, ordunun ülke içerisindeki yürüyüşü sırasında konaklayacağı menzillere, ikincisi ise ordunun nihai olarak varacağı yer olan Belgrat'a zahire temini ile ilgilidir¹⁴¹¹. Ülke dahilindeki menzillerde ordunun ihtiyacını gidermek için, menzillere yakın kaza ve kasaba ahalisi ile çiftlik, ambar ve mahzen sahipleri, "kurâ zabitleri" ve "muhtekirler" ile özellikle birden fazla ambarı bulunanlardan zahire satın alınmıştı¹⁴¹². Bunların yeterli gelmemesi durumunda ise kazalardaki tüccarlardan temin olunmuştu. Zahirenin tedarik edilmesinden sonra menzillere nakli için de kaza kadılarıyla yöneticileri görevlendirilmişti.

¹⁴⁰⁷ Avarız mukabili arpa tahsili için Silistre Kadısı'na gönderilen 16 CA 1107/23 Aralık 1695 tarihli hüküm için bk. BOA, KK, 2763, s.94.

¹⁴⁰⁸ Rusçuk Kazası reayasından tahsil olunan arpadan 152,5 kile reaya zimmetinde kaldığından, halktan her bir kile için 80'er akçe tahsili için Rusçuk Kadısı'na gönderilen 12 CA 1107/19 Aralık 1695 tarihli hüküm için bk. BOA, KK, 2763, s.90.

¹⁴⁰⁹ BOA, KK, 2763, s.94.

¹⁴¹⁰ Orhan Kılıç, "1585 Yılında Tebriz Seferi'ne Çıkan Osmanlı Ordusunun İkmal ve İaşesi", *Askeri Tarih Bülteni*, 46, Ankara 1999, s.124-25.

¹⁴¹¹ Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri I (1578-1590)*, İstanbul 1962, s.31.

¹⁴¹² Ereğli Nahiyesi'nde bulunan çiftlik sahipleri ve köylerdeki muhtekirlerden dörder ambarı bulunanlardan zahire mübayaası için Ereğli Naibi'ne gönderilen 19 B 1107/23 Şubat 1696 tarihli hüküm için bk. BOA, KK, 2763, s.226.

Kazalardan mübayaaya olunan zahire, görevliler tarafından ordunun konaklayacağı menzillerde toplanmıştı¹⁴¹³.

Kazalardan yapılacak zahire mübayaası kaza ahalisine “tahammülleri mertebesinde” bölüştürülmüştü. Bölüştürmede ahalinin gücü göz önünde bulundurulmuştu¹⁴¹⁴. Zahire bölüştürülmesinde önceki senelerde yapılan alım miktarları da göz önünde bulundurulmuştu. Kazalara yapılan bölüştürmede, yapılacak zahire mübayaasının herkesi kapsadığı, muaf ve gayrı muaf olanların hepsinden zahire mübayaaya olunacağı devlet tarafından önceden açıklanmıştı. Kazalardan mübayaaya olunacak zahire miktarı, kaza reayasına bölüştürüldükten sonra, isimleri mevkufat defterine kaydedilmişti. Zahire mübayaası, mevkufat defterindeki bilgiler dikkate alınarak yapılmıştı¹⁴¹⁵.

Menziller için zahire mübayaası ordunun harekete geçmesinden çok evvel yapılmaktaydı. Bunun için mübaşirler görevlendirilerek, bunlara yardımcı olunması için kaza kadısı ve idarecileri sorumlu kılınmışlardı. Kazalardan mübayaaya olunan zahire, menzillerde görevli kişiye teslim edilmekteydi. Ordunun Edirne’den hareketinden önce zahire mübayaası ile vazifeli kişilere, ordunun harekete hazır olduğu, kazalardan satın alındığı halde menzillere nakledilmeyen zahirenin bir an evvel menzillere nakledilmesi, aksi bir durumda sorumluların cezalandırılacağı bildirilmişti¹⁴¹⁶.

Menziller için yapılan zahire mübayaası, başta nüzul emini¹⁴¹⁷ olmak üzere mübaşirler, arabacı ağası ve kale dizdarları gibi çeşitli görevliler tarafından¹⁴¹⁸ yevmiye hesabıyla ihtiyaç olunduğu kadar yapılmıştı¹⁴¹⁹. Satın alınan zahirenin ihtiyaçtan fazlası, nüzul emini ve mübaşirler tarafından toplanıp, araba ve gemilerle ordunun konaklayacağı menzillere nakledilmiş¹⁴²⁰ ve buralarda kiralanın ambar ve mahzenlere konulmuştu. Ambar ve mahzen kiralaması işiyle de kaza kadıları sorumlu tutulmuşlardı. Kiralanın ambar ve mahzen ücreti de nüzul emini tarafından ödenmişti¹⁴²¹.

Zahire mübayaasında, halka baskı yapmaktan kaçınılarak, mübayaanın vaktiyle yerine getirilmesi dikkat edilen bir husus olmuştur. Esasen zahire tedariki sefer mevsiminden çok

¹⁴¹³ BOA, KK, 2763, s.18.

¹⁴¹⁴ Tabakoğlu, *Osmanlı Maliyesi*, s.160.

¹⁴¹⁵ BOA, D.MKF, 27739, s.2.

¹⁴¹⁶ BOA, KK, 2763, s.221, 19 B 1107 (23 Şubat 1696).

¹⁴¹⁷ M. Zeki Pakalın, “Nüzul Emini”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, İstanbul 1993, s.710.

¹⁴¹⁸ BOA, KK, 2761, vr.109a-b, 8 N 1106 (22 Nisan 1695).

¹⁴¹⁹ İstanbul Kadısı ve Nüzul Emini Mustafa’ya hüküm ki: “İnşallah-u Teala evvel baharda vâki’ sefer-i hümayyûna me’mur dergâh-ı muallam kapım kulları ve sâir asâki-ri mansûremin zâd ve zahîreleri için Âstâne-i sa’âdetten Niş Menzili’ne varınca menâzilde sene-i sâbika kıyâs ile yevmiyye hesâbından iktizâ iden zahîreleri menâzil ve kazalardan mübâyaaya ve tekmil için...”, BOA, D.MKF, 27755, s.6, 3 C 1107 (9 Ocak 1696).

¹⁴²⁰ BOA, D.MKF, 27755, s.7, 3 C 1107 (19 Ocak 1695).

¹⁴²¹ BOA, KK, 2763, s.226.

evvel yapılarak, ordunun harekete geçmesinden önce bitirilmekteydi. Halka karşı zor ve baskıya dayalı bir anlayış, gerekli zahire tedarikini güçleştirdiği gibi, zahire temininin vakti ile yerine getirilmesine de engel olmaktaydı. Bu nedenle görevli kişilere verilen emirlerde; halka karşı baskı ve zorbalıktan kaçınılması, bunu yapan görevlilerin davranışlarının cezasız kalmayacağı, mübayaa sırasında dikkatli olunması, kesinlikle bir ihmale fırsat verilmemesi ve bahar mevsiminin başlamasından önce mübayaanın bitirilmesi istenmekteydi¹⁴²².

Seferberlik ilanından sonra zahire tedariki için tam yetkili nüzul emini görevlendirilerek, Edirne'den Belgrat'a kadar menzil kadıları, yeniçeri serdarı, palanga zabitleri, ayan ve vilayet işerlerine nüzul emininin bu işle vazifelendirildiği bildirilmişti¹⁴²³. Nüzul emini, ordunun konakladığı menzillerin yanı sıra Tuna Nehri Havzası'ndan Belgrat'a gönderilecek zahire tedariki ile de sorumlu tutulmuştu. Nüzul emini, görevden alındığı taktirde yerine yenisi atanarak, özellikle bu işle işğal etmiş kişiler arasından seçilmişti. Yeni nüzul emini, görevi devralana kadar yerine vekil tayin edilmiştir. Bu arada eski nüzul eminin üzerinde bulunan menzil kazaları ile Tuna Nehri iskele ve kazalarından tedarik olunan zahirenin hesap defteri, yeni nüzul eminine teslim olunmuştur. Nüzul emininin görevden alınmasından, yenisi başlayana kadar yerine vekil tayin edilmesinden ve eski nüzul emininden önceki hesapları devralmasından Belgrat Muhafızı sorumlu kılınmıştı. Bu nedenle yeni nüzul emini göreve başlayana kadar, vekil emine tayin edilmesi ve eski eminin üzerinde bulunan hesabın çıkarılması ve merkeze gönderilmesi görevi Belgrat Muhafızı'na verilmişti¹⁴²⁴.

Arşiv belgelerinde nüzul eminlerinin niçin görevden alındığına dair açık ifadeler bulunmamakla beraber, zahire tedarikinde karşılaşılan problemlerin yanı sıra, nüzul eminliğinin oldukça zor ve yorucu bir iş olması önemli bir neden olmalıdır. Zira nüzul emini sefer boyunca bütün memleket sathında tedarik olunan zahireden sorumlu tutulmuştu. Bütün orduya zahire tedarikinin her safhasını denetlemek ve kontrol etmek mümkün değildi. Zahire temininde karşılaşılan problemleri yoluna koymak her zaman için mümkün olmamaktaydı. Görevden alındığı durumlarda ise bütün zahire hesaplarını vermek zor bir görev idi. Bu anlamda menzil kazalarında, Tuna Nehri Havzası'nda ve Belgrat Ambarı'nda bulunan zahire ile bunun için harcadığı para ve zimmetinde bulunan paranın hesabını vermek zorundaydı.

¹⁴²² BOA, KK, 2761, vr.50b.

¹⁴²³ BOA, KK, 2763, s.63, Gurre-i CA 1107 (8 Aralık 1695)

¹⁴²⁴ İsmail Ağa'nın yerine, eski Nüzul Emine Mustafa Ağa'nın tayin olduğuna ve gerekli işlemlerin yapılması için Belgrat Muhafızı'na gönderilen Gurre-i CA 1107/8 Aralık 1695 tarihli hüküm için bk. KK, 2763, s.62.

Eski nüzul emininin görevden alınması, bir anlamda daha kolay bir göreve gönderilmesi veya dinlenmesi anlamına gelmekteydi¹⁴²⁵.

1695 Avusturya Seferi'nde Nüzul Emini Mustafa Ağa iken daha sonra Belgrat Muhafızı Cafer Paşa'ya gönderilen emirle, yerine eski Nüzul Emini İsmail Ağa geçirilmişti¹⁴²⁶. Mustafa Ağa'nın nüzul eminliğinden alınmasından sonra Belgrat'taki miri zahirenin Pançova Sahrası'nda bulunan orduya ulaştırılması ve bunun için nakliye vasıtalarının temini görevi kendisine verilmişti¹⁴²⁷. 1696 Avusturya Seferi'nde nüzul eminliğini yürüten İsmail Ağa görevini başarı ile sürdürememiş bir süre sonra görevden alınmıştı. Yerine bu görevi daha iyi yürüttüğüne kanaat getirilen eski Nüzul Emini Mustafa Ağa geçirilmişti. Yeni nüzul emininin göreve başlamasıyla Edirne'den Belgrat'a kadar olan menziller için eski nüzul emini tarafından mübayaa olunarak kullanılan ve kullanılmadan ambarlarda bulunan zahire ile yapılan harcamaların tespit edilerek, yeni emin Mustafa Ağa'ya teslim edilmesi istenmişti¹⁴²⁸. Görevden alınan İsmail Ağa ise Silistre ve Hırşova iskelelerine mübayaa mübaşiri olarak görevlendirilmişti¹⁴²⁹.

Zahire mübayaası, nüzul emininin yanı sıra asıl bu işle vazifeli mübaşirler tarafından yapılarak bunlara kaza kadısı, kethüdayeri, yeniçeri serdarı, ayan ve vilayet işerleri yardımcı olmuşlardı. Ordunun hareketinden önce menzillerin çevresindeki kazalardan mübayaa olunan zahire, menzillere nakledilip görevli kişiye teslim edilmekteydi. Tedarik olunan zahirenin ordu menzillere vardığında hazırlanmış olması, zahire tedarikinin vakti ile yapılmasına bağlıydı. Bu nedenle zahire mübayaasının vakti ile yapıldıktan sonra menzillere naklinde gerekli hassasiyetin gösterilmesi, kaza kadısı ve idarecilerine tembih edilen hususlardan olmuştu¹⁴³⁰.

Sefere katılan kapıkulu ordusu ile eyalet askerlerine köy, kasaba, nahiye ve kazalardan mübaşirler vasıtasıyla satın alınan zahire, ordunun konaklayacağı menzillere naklolunarak, görevli bulunan başka bir mübaşire teslim edilmekteydi. Görevli mübaşir, zahireyi teslimden sonra bir senet (temesük) alarak, bunu mevkufat defterine

¹⁴²⁵ BOA, KK, 2763, s.62-63.

¹⁴²⁶ Mustafa Ağa'nın nüzul eminliğinden alınmasından sonra, yerine İsmail Ağa'nın getirildiğine dair Belgrat Muhafızı'na yazılan 19 Z 1106/31 Temmuz 1695 tarihli hüküm için bk. BOA, KK, 2761, vr.111a.

¹⁴²⁷ BOA, MAD, 9880, s.26, 12 Z 1107 (13 Temmuz 1696).

¹⁴²⁸ Filibe ve Şehirköyü menzillerine tedarik olunan zahire hesaplarının yeni Nüzul Emini Mustafa Ağa'ya teslimi için Filibe, Şehirköyü kadılarına gönderilen Gurre-i CA 1107/8 Aralık 1695 tarihli hüküm için bk. BOA, KK, 2763, s.63.

¹⁴²⁹ BOA, C. AS, 20923, 29 CA 1107.

¹⁴³⁰ Kazalardan mübayaa olunacak zahirelerin, ordunun hareketinden evvel tedarik olunarak, ordunun konaklayacağı menzillerde hazır bulundurulması için İstanbul'dan Belgrat'a kadar olan kadi, kethüdayeri, yeniçeri serdarı, ayan ve vilayet işerlerine yazılan 19 B 1107/23 Şubat 1696 tarihli emir için bk. BOA, KK, 2763, s.221.

kaydettirmekteydi. Zahirenin tesliminden sonra zahire sahiplerine ödenecek zahire bedeli, nüzul emini tarafından üzerindeki miri malından ödenmişti. Zahire sahiplerine ödenecek paranın eksik olmamasına dikkat edilmiş, nüzul eminine eksik ödeme yapmaması için tembihte bulunmuş, bu duruma dikkat etmeleri için de kaza kadısı ve idarecileri görevlendirilmişlerdi¹⁴³¹.

Ülke içerisindeki menzillerden yürüyerek önce Belgrat'a, sonra Avusturya sınırındaki Tımsıvar'a varacak ordu için zahire mübayaası, Osmanlı Devleti'nin hububat deposu olarak kabul edilen Balkan ovaları ile Tuna Nehri havzasındaki rençber¹⁴³², tüccar tayfası ile kasaba ve kaza ahalisi ile çiftlik, ambar ve mahzen sahiplerinden yapılmıştı. Tuna Havzası'ndaki zahire mübayaasının oldukça geniş bir hacme sahip olması, sadece bu bölgede üretilen zahire bolluğu ile ilgili değildi. Aynı zamanda bu bölgenin ticari olarak gelişmiş olması, buradaki zahire arzının bir bölümünün dışarıdan buraya taşınması ile ilgili idi¹⁴³³. Bu da Tuna Nehri'nin sunduğu kolay ulaşım sayesinde mümkün olmuştu¹⁴³⁴.

Zaruret anlarında ise Tımsıvar Kalesi çevresindeki Orta Macar Kralı Tökeli'nin ahalisinden de zahire mübayaası olarak, kaledeki miri ambara konulmaktaydı. Yalnız Tımsıvar Kalesi'nin bulunduğu kısım Avusturya topraklarına girdiğinden, bu çevreden yapılan zahire alımında dikkatli olunması için yetkililere emir verilmişti¹⁴³⁵.

Tuna Nehri Havzası'ndan satın alınan zahire, ordunun ihtiyacını gidermek için sadece Belgrat'a gönderilmemişti. Aynı zamanda seferden dönen İstabl-ı âmire hayvanlarını beslemek için de Tuna Nehri kıyısında bulunan Balçık, Mangalya, Ahyolu ve Varna iskele ve kazalarındaki mahzenlerden, kaza zabıtlarından, çiftlik ve ambar sahiplerinden de satın alınarak İstanbul'a gönderilmişti¹⁴³⁶.

Menzillerin çevresindeki kazalardan yapılan zahire mübayaası ordunun menzillerdeki ihtiyacını gidermek için, Tuna Nehri havzasından satın alınan zahire ise ordunun Avusturya ile mücadelesi sırasında ihtiyacını temin için Belgrat'a gönderilmişti. Buralardan yapılan

¹⁴³¹“ Hisâb-ı merkûm üzere lâzım gelen bahâları bazı emvâlden havâle olunmağla hîn-i teslîmi nüzul emîni Mustafa zîde mecdühû yedinden ashâbına bi't-tamam edâ ve teslim ettirilip kimesnenin bir akçeleri ketm ettirilmeye ve siz kadı kethüdayeri, yeniçeri serdârı, âyân ve vilâyet iş erlersiz...”, Bk. BOA, D.MKF, 27755, s.6.

¹⁴³²Rençber terimi için bk. Cahit Telci, “ Osmanlı İktisat Literatüründe Bulunan ve Günümüzde Hala Yaşayan Bir Kavram: Rençber”, *Türkler*, 10, Ankara 2002, s.714-17.

¹⁴³³Virginia Paskaleva, “ Osmanlı Balkan Eyaletlerinin Avrupalı Devletlerle Ticaretleri Tarihine Katkı”, *İ.ÜİFM*, 1-2, İstanbul 1967, s.45.

¹⁴³⁴Topal, “ II. Mustafa'nın Avusturya Seferleri'nde Rusçuk Şehri” s.233.

¹⁴³⁵Tımsıvar çevresindeki Tökeli Kral ahalisinden zahire mübayaası için Tımsıvar Muhafızı Mustafa Paşa'ya gönderilen 12 RA 1107/21 Ekim 1695 tarihli hüküm için bk. BOA, MAD, 9880, s.39-40.

¹⁴³⁶BOA, KK, 2763, s.124, 5 C 1107 (11 Ocak 1696).

zahire mübayaasından önce, kaza kadılarına gönderilen emirlerle padişahın bizzat ordunun başında sefere katılacağı belirtilerek, zahire temininde gerekli kolaylığın sağlanması istenmişti¹⁴³⁷.

Menziller civarındaki kazalara olduğu gibi, Tuna Nehri Havzası'ndaki iskele ve yalılarından yapılan zahire mübayaasına da mübaşirler görevlendirilmişti. Mübaşirler gerekli zahireyi kazalardan ve iskelelerden satın alarak görevli başka bir mübaşire teslim etmişler veya bizzat kendileri yerine ulaştırmışlardı. Buralardan zahire mübayaaya eden mübaşire, kaza kadısı ve iskelelerdeki diğer mübaşirler yardımcı olmuşlardı¹⁴³⁸.

Tuna Nehri Havzası'ndaki kazalardan yapılan zahire mübayaasında, devlet tarafından verilen emir gereği bir çok hususa dikkat edilmiştir. Öncelikle bir bölgedeki zahirenin yokluğu ve bolluğu göz önünde bulundurulmuştur. Bu konuda stratejik hareket edilerek bu politika mümkün mertebe uygulanmıştır. Devlet, her kazadan zahire satın almayarak o bölgenin istikrarsızlaşmasının önüne geçmek istemiştir. Bazı kazalarda zahire bolluğu yaşanırken, bazı kazalarda ise zahire yok denecek kadar az bulunduğundan, gerekli zahirenin sadece olan kazalardan satın alınması, olmayan kazalar yerine iskelelerden satın alınmasına dikkat edilmiştir¹⁴³⁹.

Zahire mübayaasında bir bölgedeki ahalinin durumu da göz önünde bulundurularak ihtiyaçtan fazlası satın alınmamıştır. Satın alınan zahire ve ödenen para miktarı, kaza kadısı tarafından deftere kaydolunarak, zahire bedelleri de nakit olarak mübaşirler tarafından ödenmiştir. Satın alınan zahire, nakliye ücreti de verilmek suretiyle arabalarla iskelelere nakledilmiş, buradan gemilere yüklenerek Belgrat'a gönderilmiştir. Mübayaaya zahiresini, kendi arabalarıyla iskelelere götüren kaza halkı, götürdüğü zahireyi gemilere yüklemekle de sorumlu kılınmıştır. Gönderilen emirler, zahire tedarikinin “umur-ı mühimden” olduğu, tedarik olunan zahirenin arabalarla naklinden sonra, ahali tarafından gemilere yüklenmesi yönünde olmuştur. Aksi bir hareketin askerlerin zor duruma düşmesine, düşmana ise yardım olacağı bildirilmiştir¹⁴⁴⁰.

Mübaşirler tarafından satın alınan zahire, bazı durumlarda ambarlarda ve reayanın zimmetinde kalmıştır. Ambarlarda ve reayanın zimmetinde bulunan zahireyi teslim almak

¹⁴³⁷ İsaççı ve Kili kadı, yeniçeri serdarı, â'yân ve vilayet iş erlerine gönderilen 8 B 1106/22 Şubat 1695 tarihli hüküm için bk. BOA, D.MKF, 501/117.

¹⁴³⁸ BOA, KK, 2761, vr.14b-16a.

¹⁴³⁹ BOA, KK, 2761, vr.23a. Silistre kadısı, kethüdayeri, yeniçeri serdarı, ayan ve vilâyet iş erlerine hüküm ki: “İskele-i mezbûre semt olan kazalardan bu sene-i mübâreke de Li'llâhi teâlâ mahsûlleri vefret üzere olub ashâbından narh-ı cârîsi ile alınmak üzere naklı ba ma'rifet-i teâlâ olub mahsûlleri olmayan kazalardan alunmayub halen iskele-i mezbûrede ehil ve i'tibâr olduğu üzere narh-ı cârî ile mübâyaa ...”, BOA, D.MKF, 27732, s.2.

¹⁴⁴⁰ BOA, KK, 2761, vr.12b.

için yeni bir mübaşir gönderilmiştir¹⁴⁴¹. Bazen de parası peşin ödendiği halde yeterli zahire temin edilememiştir. Bu durumda gerekli olan zahire, Tuna Nehri'ndeki tüccar gemilerinden sağlanmıştır¹⁴⁴².

Tuna Nehri iskele ve yalılarında mübayaaya suretiyle satın alınan zahire, ambarlara konularak stoklanmış ve sefer mevsimi yaklaştığında Belgrat'a gönderilmek üzere gemilere yüklenmiştir. Ambarlardan gemilere yüklenen zahire miktarı, görevlendirilen mübaşir tarafından kontrol edilerek yoklandıktan sonra, ambarda kalan zahire miktarı da deftere kaydolunarak, defteri İstanbul'a gönderilmiştir¹⁴⁴³.

Tuna Nehri Havzası'ndaki zahire mübayaası, ordunun hareketinden evvel kış mevsiminde yapılmıştır. Ancak zahirenin temininden sonra Belgrat'a nakli için kış şartları hüküm sürdüğünden nehir ulaşımı her zaman elverişli olmamıştır. Bu nedenle Tuna Nehri buz tutmadan ve Kasım fırtınaları başlamadan önce, arabalarla mübaşir nezaretinde iskelelere dağıtılıp, ambar ve mahzenlere nakledilerek zahirenin buralarda kışlanması sağlanmıştır. Silistre, Zıştovi, Niğbolu, Tırnova, Plevne ve Niğbolu kazalarından mübayaaya olunan zahire, gemilerle Vidin yakınında bulunan İskomena ve Fosetin limanlarına gönderilerek, buradaki ambar ve mahzenlere stoklanmıştı. Kış mevsiminin etkisinin azalmasıyla nevrudan önce Belgrat'a gönderilmiştir¹⁴⁴⁴. Ancak kış mevsimi bazen uzun ve etkili olduğundan zahire gemileri yola çıkmadan önce Tuna Nehri'nin durumu gözden geçirilmiştir. Mevsimin henüz kış olması ve Tuna Nehri'nin donup buz tutması ihtimali nedeniyle Tuna Nehri Kaptanı'na, nehrin zahire nakline müsait olup olmadığı sorulmuştur. Nehir ulaşımı, zahire nakline müsait olduğunda Tuna Nehri Donanması eşliğinde zahire gemileri Belgrat'a gönderilmiştir¹⁴⁴⁵.

Tuna Nehri Havzası'ndaki kaza, kasaba, köy ahalisi ile çiftlik ve ambar sahiplerinden mübayaaya olunan arpa, buğday ve un Hırşova, Silistre, Rusçuk, Zıştovi, Niğbolu, Yergöğü, Vidin, İbrail ve Çarneş iskelelerine getirilerek buralardan gemilerle Belgrat ambarlarına

¹⁴⁴¹ Silistre Kazası'ndaki ambarlarda bulunan ve reâyâ zimmetinde kalan peksimetin, zahire kabzına görevli Seyyit Mehmed'e teslim olunması için yazılan Gurre-i C 1106/17 Ocak 1695 tarihli emr-i şerif için bk. BOA, KK, 2761, vr.13a.

¹⁴⁴² BOA, KK, 2761, vr.16b-17a.

¹⁴⁴³ “Mübâya’ası fermân olunan zahîreden ne mikdar mübâyaa olup ve seffnelere tahmîl olup, yalılara irsâl olunan ne miktar seffne ve zahîre olursa, ol cânibde der ambar mevcûd olan ne miktar ise yoklanması için tâ’yîn olunan mübâsir ma’rifetiyle defter ettirilip defteri Âstâne-i saâdetime irsâl olunmak babında fermân sadr olunmuştur.”, BOA, KK, 2761, vr.12b.

¹⁴⁴⁴ BOA, KK, 2761, vr.12b-14b.

¹⁴⁴⁵ Tuna Nehrinin ulaşma elverişli olup olmadığının tespiti için Tuna Nehri Donanması Kaptanı'na gönderilen 25 C 1107/31 Ocak 1696 tarihli hüküm için bk. BOA, KK, s.173.

taşınmıştı¹⁴⁴⁶. Tuna Nehri Havzası'ndan satın alınan zahire miktarı; 1695 Avusturya Seferi'nde 294.500 kile un, 124.115 kile buğday ve 684.493 kile arpa idi¹⁴⁴⁷. 1696 Avusturya Seferi'nde ise Tuna Nehri Havzası'ndan 300.000 kile un, 101.000 kile buğday ve 350.000 kile arpa satın alınmıştı¹⁴⁴⁸.

2- Zahirenin Stoklanması, Ambar ve Mahzen Tedariki

Ordu iaşesinin karşılanması tam koordineli bir ikmal sisteminin sağlanması ile mümkün idi. Sefer öncesinde ordunun ihtiyacı olan zahirenin temini için devlet, konaklama noktaları olan menzillere çeşitli yiyecek ve ihtiyaç maddelerini depolanmak sureti ile geniş bir ikmal sistemi kurmuş idi¹⁴⁴⁹. Nüzul, sürsat ve mübayaa yoluyla tedarik olunan zahirenin ordunun varmasından önce menzillerde hazırlanması ve muhafaza edilmesi gerekmektedir. Özellikle kıtlık, verimsizlik ve eşkıya istilasları gibi sebeplerle her zaman zahire tedariki mümkün olmamaktaydı. Devamlı surette harp halinde bulunan devlet, sonraki yıllarda meydana gelecek zahire ihtiyacını tedarik edememe durumunu göz önünde bulundurarak, kullanımdan fazla olan zahireyi stoklama yoluna gitmiştir¹⁴⁵⁰.

Ordunun belirlenen güzergah boyunca kullanacağı zahire, miri zahire ambarlarına depolanmaktaydı. Devlet, gerek Anadolu'da gerekse Rumeli'de sağ kol, orta kol ve sol kol olmak üzere üç yönden ilerlerken, bu yollarda belirli yerlerde tayin edilmiş menzillerde askeri amaçlarla kullanılan zahire ambarları bulunmaktaydı. Savaş zamanı ve dışında bu ambarların her zaman dolu bulundurulmasına gayret edilmişti. Bu askeri stok noktaları, dolu bulundurulduğu takdirde ordunun % 15 ve % 25 arasında zahire ihtiyacını karşılamaktaydı¹⁴⁵¹. Böylece ani bir savaş durumunda orduyu sevk etmekte gecikmeyerek, bu sistem sayesinde ordunun istikamet değiştirmesi her zaman kolay olacağından hareket ve savaş kabiliyeti en üst noktaya ulaşmaktaydı¹⁴⁵². Ordunun konaklayacağı güzergah ve menzillerde ambar, han ve mahzen kiralanmakta, olmadığı zaman da inşa edildikten sonra arpa, buğday, un ve saman gibi zahire ve hayvan yemi konulmaktaydı¹⁴⁵³.

¹⁴⁴⁶ BOA, KK, 2761, vr.22b.

¹⁴⁴⁷ BOA, KK, 2761, vr.22b-29a.

¹⁴⁴⁸ BOA, MAD, 2768, s.7-8.

¹⁴⁴⁹ Nezih Aykut, "Revân Seferi Menzîlnâmesi", *Tarih Dergisi*, 34, İstanbul 1984, s.184.

¹⁴⁵⁰ Murphey, *Ordu ve Savaş*, s.121-22.

¹⁴⁵¹ Murphey, *Ordu ve Savaş*, s.110-11.

¹⁴⁵² Ömer İşbilir, "Osmanlı Ordularının İaşe ve İkmalî: I.Ahmet Devri İran Seferleri Örneği", *Türkler*, X, Ankara 2002, s.152.

¹⁴⁵³ Kılıç, "1585 Yılında Tebriz Seferi", s.124-25; İşbilir, *Şark Seferlerinin İaşe, İkmal ve Lojistik Meseleleri*, s.33.

1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde Tuna Nehri Havzası ile menzillerin çevresindeki kazalardan tedarik olunan zahire, mahzen ve ambarlara konulmuştu. Ordu zahiresi, ambar ve mahzen tedarikinin mümkün olmadığı durumda ise hanlarda stoklanmıştı. Menzillere stoklanan zahire ordunun konakladığı sırada kullanılırken, iskelelerdeki ambar ve mahzenlerde bulunan zahire, ordunun nihai olarak varacağı yer olan Belgrat'a gönderilip buradaki miri ambarlarda muhafaza edilmek için ambar eminine teslim edilmişti. Belgrat Ambarı'na stoklanmış zahire, daha sonra öküz arabası ve develerle kurulan köprü üzerinden geçilmek sureti ile Tımişvar Kalesi Ambarı'na nakledilmişti¹⁴⁵⁴.

Menzillerde zahire konulacak ambar, mahzen ve hanlar miri malı olduğu gibi, özel şahıslara da ait olabilmekteydi. Ancak mevcut ambarların yeterli olmaması veya hiç bulunmaması durumunda devlet tarafından uygun yerlere yenileri yaptırılmıştı¹⁴⁵⁵.

Menzillerde zahire konulmak üzere kiralanan ambarların zahire muhafazasına uygun olup olmadığına da dikkat edilmiştir. Çünkü bazı ambarların üstü açık veya sazlıklarla örtülü olması, zahirenin yeteri kadar korunamamasına neden olmuştu. Bu durumdaki ambarların üstünün örtülmesi¹⁴⁵⁶ ve menzillere toplanacak zahirenin güvenli ve korunaklı yerlere götürülmesi için kazı kadısı ve eyalet yöneticilerine emirler verilmişti¹⁴⁵⁷. Nitekim bazı ambarların üstünün sazlıklarla örtülü bulunması, sızan yağmur suları ile zahirenin ıslanmasına neden olmuştu. Bu durumda sazlıkların kaldırılarak ambarın üzerinin örtülmesi için kiremite ihtiyaç duyulmuştu. Gerekli kiremitler, kiremitçi ustaları tarafından işlendikten sonra ambarların üstü kiremitle örtülmüştü¹⁴⁵⁸.

Menzillere nakledilecek zahireyi koymak için yeterli sayıda ambar ve mahzen bulunamaması durumunda, miri zahirenin korunması "umur-ı mühimden" sayıldığından, menzil kazalarındaki özel şahıslara ait dolu bulunan ambar ve mahzenler boşaltılıp, sahiplerine hakkından fazla ücret ödenmek sureti ile kiralınmıştı¹⁴⁵⁹. Kiralanan ambar ve mahzenlerin ücreti de nüzul emini tarafından ödenmiştir¹⁴⁶⁰.

¹⁴⁵⁴ BOA, MAD, 9880, s.45, 20 RA 1107 (29 Ekim 1695).

¹⁴⁵⁵Ordunun konağa geçeceği Şehirköyü Menzili'nde un konulacak ambar bulunmaması üzerine, uygun bir mahalde ambar yaptırılması için Şehirköyü Kadısı'na yazılan 12 N 1106/26 Nisan 1695 tarihli hüküm için bk. BOA, KK, 2761, vr.107a.

¹⁴⁵⁶ Niş Menziline tedarik olunan zahire, üstü sazlıklarla örtülü ambarlara konulduğundan güvenli bulunmayıp, iki kiremitçi ustası tutarak, ambarların üstünün kiremitle örttürmesi için Niş Muhafızı'na gönderilen emir bk. BOA, KK, 2763, 22 C 1107, s.162.

¹⁴⁵⁷Ordunun konaklayacağı Büyük ve Küçükçekmece menzillerine naklolunacak arpa, un, saman ve odun gibi menzil zahiresinin, menzillerde güvenli ve korunaklı mahallere naklolunması için kaza naibleri ve ayan ve vilayet iş erlerine gönderilen 29 C 1107/4 Şubat 1696 tarihli hüküm için bk. BOA, KK, 2763, s.177.

¹⁴⁵⁸ BOA, KK, 2763, s.162.

¹⁴⁵⁹Edirne, Hayrabolu, Yanbolu ve Zağra kazalarından avarızları mukabilesinde tedarik olunan zahirenin konulması için yeterli sayıda ambar ve mahzen bulunmadığından, dolu bulunan ambar ve mahzenler

1695 Avusturya Seferi'nde ordunun hareketinden önce Cisrimustafapaşa'dan Hisarcık'a kadar olan menzillerde kaza kadısı, kadı naibi ve mübayaa mübaşirleri tarafından ambar, mahzen ve han kiralanarak ordunun ihtiyacı olan zahire stoklanmıştır¹⁴⁶¹. 1696 Avusturya Seferi'nde ise İstanbul'dan Niş Menzili'ne kadar ordu için zahire koymak üzere ambar, mahzen ve hanlar kiralanmıştır¹⁴⁶².

Tablo 34: Zahire Muhafazası için Menzillerde Ambar, Mahzen ve Han Tedariki¹⁴⁶³:

1695 Avusturya Seferi				
Kiralanan menzil	Kiralanan şeyin cinsi	Kiralayan idareci	Konulan zahirenin cinsi	Ödenen ücret (kuruş)
CisrimustafaPaşa	Han	Cisrimustafa Paşa Naibi	arpa ve un	35
Harmanlı	Han	Uzuncaabad Kadısı	arpa ve un	55
Uludere	Mahzen	Uzuncaabad Kadısı	Arpa ve un	26
Kayalı	Mahzen	Mübaşir	Arpa, un, saman, ot odun	31,5
Papaslı	Mahzen, ambar	Mübaşir	Arpa, un	25
Filiba	Mahzen	Filiba Naibi	Arpa	13
Filiba	Mahzen	Mübaşir	Un	65
Tatarpazarı	Ambar	Tatarpazarı kadısı	Arpa, un, odun, ot	50
Yeniköy	Mahzen	Mübaşir	Arpa, un	12
İhtiman	Han	İhtiman kadısı	Arpa ve un	35
İhtiman	Ambar	İhtiman kadısı	Arpa	15
Ormanlı	Han-ambar	Sofya Naibi	Arpa, un	45
Kuruçeşme	Han	Sofya kadısı	Un	15
Sofya	Ambar	Sofya kadısı	Un, odun, ot	50
Sofya	Ambar	Sofya Naibi	Arpa	30
Sofya	Han	Sofya Naibi	Zahire	30
Halkalı	Han	Sofya Naibi	Arpa, un	15
Şehirköyü	Mahzen	Şehirköyü kadısı	Arpa, un	10
Palangay-ı Musapaşa	Han	Sofya Kadısı	Arpa, un	41
Niş	Han	Niş Kadısı	Arpa, un	60
Hisarcık	Han	Hisarcık Naibi	Arpa, un	30
Toplam				687

boşaltılarak, sahiplerine mübayaa mübaşiri tarafından misliyle ücretleri verilmesi için gönderilen 23 N 1106 (7 Mayıs 1695) tarihli hüküm için bk. BOA, KK, 2761, vr.108a.

¹⁴⁶⁰BOA, AE, II, Mustafa, 1131, 19 B 1107 (23 Şubat 1696).

¹⁴⁶¹BOA, D.BŞM, 794, s.16.

¹⁴⁶²BOA, MAD, 2165, s.7.

¹⁴⁶³BOA, D.BŞM, 794, s.16 ; MAD, 2165, s.7.

1695 Avusturya Seferi'nde orduya nakledilecek arpa, un, odun ve otun muhafazası için Cisrimustafapaşa'dan Hisarcık'a kadar olan menzillerde ambar, mahzen ve han kiralınmıştı. Kiralanan ambar, mahzen ve hanlara stoklanan zahire ile hayvan yemi miktarı ile ilgili bilgi bulunmadığı gibi, bunlara birim miktar üzerinden ödenen ücreti de tespit etmek mümkün değildir. Bu nedenle ambar, han ve mahzen sahiplerine ödenen ücret toptan olarak hesaplanmıştır. Bu sefer sırasında ambar, mahzen ve han sahipleri 687 kuruş ücret talep etmişlerdi. Ancak devlet tarafından çok bulunan bu ücretten 150 kuruş indirim yapılarak 537 kuruş ödenmişti¹⁴⁶⁴. 1696 Avusturya Seferi'nde ise İstanbul'dan Niş Menzili'ne kadar ordu için kiralanan ambar, mahzen ve han sayısı ile konulan zahire ve yem miktarı konusunda bilgi bulunmadığı halde, ödenen kira bedelinin önceki yıla oranla daha fazla olduğu düşünülürse, önceki yıla oranla daha fazla zahirenin stoklandığı ve zahire için çok fazla ambar, mahzen ve han tutulduğu düşünülebilir. Nitekim bu yıl zahire stoklanan ambar, mahzen ve han sahipleri tarafından 1905 kuruş ücret talep olunmuşken, devlet tarafından talep olunan ücret üzerinden 405 kuruş indirim yapılarak 1.500 kuruş ödenmiştir¹⁴⁶⁵.

Tuna Nehri Havzası'ndan tedarik olunan zahire, iskelelere yakın ambar ve mahzenlerde muhafaza edilmiştir. Temin olunan zahirenin muhafazası için miri ambarlar kullanıldığı gibi, bunların yetersiz kaldığı durumlarda halka ait ambar ve mahzenler kiralınmıştı. Ambar ve mahzenler, temin olunan zahirenin iskelelere naklinden önce kiralınmıştı¹⁴⁶⁶.

Ambar ve mahzen tutulmasında, menzillerde olduğu gibi kaza kadısı, kethüdayeri ve vilayet iş erleri görevlendirilerek, mahzen ve ambarların iskelelere yakın yerlerde olmasının yanı sıra, güvenli ve korunaklı olmasına da dikkat edilmiştir. Kiralanan ambar ve mahzenlerin ücretleri, zahire mübayaası ile görevli mübaşirler tarafından ödenmiştir¹⁴⁶⁷.

Devlet ordu için tedarik olunacak zahireyi güvenilir kişilerin mahzenlerinde tutarak muhafazasını sağlamıştır. Tuna Nehri iskelelerinde kiralanan ambar ve mahzen sahipleri Türk idi. Sahiplerinden kiralanan mahzenler bir mevsim boyunca tutulmuş ve ücretleri yevmiye hesabı ile ödenmişti. 1695 yılında Hırşova İskelesi'nde bulunan Elhac Ahmet Ağa'ya ait 10 mahzenden her birine yevmiye 8, İbrahim Çelebi'ye ait 7 mahzenden her birine yevmiye 4, Mahmud Çavuş'a ait 4 mahzenden her birine yevmiye 4, Hacıoğlu'na ait 4 mahzenden her

¹⁴⁶⁴ BOA, D.BŞM, 794, s.16.

¹⁴⁶⁵ BOA, MAD, 2165, s.7.

¹⁴⁶⁶ BOA, KK, 2763, s.108, 25 CA 1107 (1 Ocak 1696).

¹⁴⁶⁷ BOA, KK, 2763, s.107-108, 25 CA 1107 (1 Ocak 1696).

birine yevmiye 4, Balcızâde Ahmet Ağa ait 8 adet mahzenden her birine yevmiye 6'şar akçe ücret ödenmişti¹⁴⁶⁸.

Tuna Nehri Havzası'ndaki kazalardan satın alınan zahire, arabalarla mübayaa mübaşiri nezaretinde iskelelere dağıtılıp, ambar ve mahzenlere nakledilerek zahirenin buralarda kışlanması sağlanmıştı. Silistre, Zıştovi, Niğbolu, Tırnova, Plevne ve Niğbolu kazalarından temin olunan zahire, bu kazalardaki iskelelere yakın ambar ve mahzenlerde stoklandığı gibi, gemilerle Vidin yakınında bulunan İskomena ve Fosetin limanlarına gönderilmişti. İskomena ve Fosetin limanlarına gönderilen zahirenin miktarı, mübaşirler tarafından ölçüldükten sonra miri ambar ve mahzenlerde stoklanmıştı¹⁴⁶⁹. Kış mevsiminin etkisinin azalmasıyla bu limanlardaki zahire ambar ve mahzenlerden cerehorlar tarafından gemilere yüklenerek Belgrat'a gönderilmişti¹⁴⁷⁰.

Belgrat'a gönderilen zahire, buradaki miri ambarlarda stoklanmıştı. Belgrat Ambarı'nda bulunan zahire devlet ve ordu için hayati bir öneme sahip idi. Menzillerden ve Tuna Nehri Havzası'ndan tedarik olunan zahire bu ambara toplanmakta, ordunun ihtiyacı buradan karşılanmaktaydı. Bu nedenle Belgrat'taki ambarların çevre şartlarından olduğu gibi, düşman saldırısından korunmasına da dikkat edilmiştir. İhtiyaca göre mevcut ambarların yetersiz geldiği durumlarda yenisi inşa edilmiştir. 1695 yılında zahire konulacak ambarlarının yetersiz olduğu anlaşıldığından, 1696 yılında sefer hazırlıklarının yapıldığı bir zamanda Belgrat'ta yeni miri ambar yapılmasına karar verilmiştir. İnşa edilecek ambarların sağlam ve korunaklı olması kadar, mevkiine de özen gösterilmiştir. Bu bakımdan ambarların düşman saldırısına karşı Belgrat Kalesi'ne yakın olması yanında etrafı kazık ve demirlerle korunaklı hale getirilmiştir. Ayrıca gemilerden ambarlara zahire taşımada problemle karşılaşılmamak için yeni ambar binasının Tuna Nehri'ne yakın bir mahalde inşa edilmesi kararlaştırılmıştı. Yeni ambar inşası için de bina emini ve nüzul emini görevlendirilmişlerdi. İnşa olunacak ambar binasının üstünün sazlıklarla örtülmesi ve inşaatta kullanılacak kerestelerin Belgrat Kalesi'nden tedarik olunmuş bunlar yetersiz gelince de Hisarcık Dağları'ndan kesilerek üstü-açık kayıklarla nakledilmişti¹⁴⁷¹.

¹⁴⁶⁸ BOA, D.MKF, 517/153, 18 M 1107 (29 Ağustos 1695).

¹⁴⁶⁹ Silistre, Zıştovi, Niğbolu, Tırnova, Plevne ve Niğbolu kazalarından tedarik olunan zahire, sefinelerle Vidin yakınında bulunan İskomena ve Fosetin limanlarına gönderilerek, burada ambar ve mahzenlerde kışlandıktan sonra Belgrat'a gönderilmesi, aksi halde bir hareketin İslam askerine ihanet, düşmana ise yardım olacağı belirtilmişti. Bk. BOA, KK, 2761, vr.12b-14b.

¹⁴⁷⁰ BOA, KK, 2761, vr.17a ; C. As, 42242, 11837, 25 C 1107 (31 Ocak 1696).

¹⁴⁷¹ Belgrat'a yapılacak miri ambar için Belgrat Muhafızı'na hitaben yazılan 8 CA 1107 (15 Aralık 1695) tarihli emr-i şerif için bk. BOA, D.BŞM, 1086/89.

4-Zahire Tedariki ve Naklinde Karşılaşılan Problemler

Zahire mübâyaası ve naklinde karşılaşılan problemleri, menzil kazaları ile Tuna Nehri Havzası'ndan yapılan zahire tedariki ve naklinde karşılaşılan sorunlar olmak üzere iki noktada ele almak gerekmektedir.

Menzillerde konaklayacak ordu için zahire tedarikinde, devlet tarafından birkaç noktaya dikkat edilmiştir. Satın alınacak sefer zahiresi, uzun süre muhafaza edilmekteydi. Özellikle sınır kalelerine gönderilen zahire, uzun süre kale ambarlarında bekletilmekte ve gerektiğinde kullanılmaktaydı. Ambarlarda uzun süre bekleyen zahirenin bozulmaması, ancak zahirenin kalitesi olması ile mümkün idi. Bu nedenle devlet tarafından satın alınacak zahirenin öncelikle kalitesine dikkat edilmiştir. Buna rağmen kazalardan alınan zahirenin kalitesi aynı olmamıştır. Bazı kazalardan satın alınan bir kısım zahire daha iyi kalitede iken, diğer bir kısım zahire daha düşük kalitede olmuştur. Bu durum, görevli mübaşirler ile bir kısım tüccarın halktan “zahire akçesi” adı altında bedel almasından kaynaklanmıştır¹⁴⁷². Devlet halktan satın aldığı zahirenin naklini de halka yüklemişti. Bu yükümlülük halka ağır geldiğinden, halk sorumlu olduğu vazifeyi, ücretini ödeyerek bu işle uğraşan “deruhteci tayfasına” yaptırmıştır. Ancak bu tüccar grubu, halktan teslim aldığı zahireyi ücret karşılığında naklettikten sonra pazarda satıp, yerine daha düşük kalitede zahire olarak mübaşirlere teslim etmişlerdi. Tüccar grubunun kâr güdüsüyle hareket etmesi, satın aldığı zahirenin miri zahireden daha düşük kalitede olmasına yol açmıştır. Düşük kalitede satın alınan zahire kısa bir zaman içerisinde bozulacağından, bu durumun önüne geçmek için “deruhteci tayfasının” hiçbir suretle zahire işiyle uğraşmaması ve zahireyi bizzat sahiplerinin naklederek görevli mübaşire teslim etmeleri istenmişti¹⁴⁷³.

Menzillere konaklayacak ordunun ihtiyacı için yapılan zahire mübayaası, devlet tarafından her zaman öncelikli tutulmuştur. Kaza halkı elindeki zahireyi devlete satmakla yükümlü kılınmıştır. Halktan yapılacak zahire mübayaasına mübaşirler görevlendirilerek, bunların dışında yapılacak zahire alımlarına izin verilmemiştir. Ancak sefer zamanında ordunun zahire ihtiyacını gayet iyi bilen tüccarlar, bu durumu suistimal etmişlerdi. Özellikle Niş gibi büyük menzillerde birkaç gün konaklayan orduya, gerekli olan zahire kazalardan

¹⁴⁷² Hans Georg Majer, “ 17.Yüzyıl Sonlarında Avusturya ve Osmanlı Ordularının Seferlerdeki Lojistik Sorunları”, *OTAM*, 2, İstanbul 1981, s.193.

¹⁴⁷³ Sofya Menzili'ne, zahire temini sırasında, “deruhteci makulesinin” de halktan zahire veya zahire akçesi olarak kazalardan zahire düşük kalitede zahire tedarik etmesi veya zahire akçesini olduğu gibi tesliminin önüne geçilmesi için Sofya Kadısı'na yazılan 14 Ş 1107/19 Mart 1696 tarihli hüküm için bk. Bk. BOA, KK, 2763, s.347.

satın alınarak nakledilmekteydi. Kaza halkı tarafından Niş'e getirilen zahireyi, kar amacıyla hareket eden "deruhteciler" satın aldıklarından ordunun zahire sıkıntısı çekmesine yol açmışlardı. Kaza idarecilerine verilen emirlerde, görevliler dışında hiç kimsenin zahire mübâyaasına izin verilmemesi, almak isteyen olursa cezalandırılması istenmiştir¹⁴⁷⁴.

Ordunun konakladığı her menzile zahire tedariki mümkün olmamıştır. Özellikle çevresinde kaza, kasaba veya halkın yoğun olarak bulunduğu yerleşim birimi bulunmayan menzillere gerekli zahire daha çok sınırdaki büyük kalelerin miri ambarlarından sağlanmıştır. Perakin, Yagodin, Batçene ve Hasan Paşa Palangası gibi menzillere zahire tedariki Niş Menzili'ne yığılan ocaklık zahireden, Kolar ve Hisarcık menzilleri için ise Belgrat Ambarı'ndaki miri zahireden sağlanmıştır¹⁴⁷⁵.

Devlet, zahire tedarikinde karşılaşılan en büyük sıkıntıyı, satın alınan zahirenin ulaşım ve nakli sırasında yaşamıştır. Zahire naklinde karşılaşılan problemlerin çoğu, zahire mübayaasının yoğun olarak yapıldığı Tuna Nehri Havzası'nda ortaya çıkmıştır. Tuna Nehri Havzası'ndaki kazalardan yapılan zahire mübâyaası ve naklinde karşılaşılan problemleri, birkaç noktada incelemek mümkündür.

Tuna Nehri Havzası'ndaki kazalardan zahire tedarikinde bir bölgenin veya halkın istikrarsızlaşmasını önlemek için denge faktörü gözetilmiştir. Özellikle devletin götüğü sosyal adalet endişesi ve halkın korunması, ordu için yapılan zahire alımlarında dikkat edilen bir husus olmuştur¹⁴⁷⁶. Mütemediyen yapılan seferlerde kaza ahalisinden mübâyaa olunacak zahirenin tamamı alınmazken, önceki yıllarda halkın zimmetinde kalıp devlete borçlu olduğu zahire de affedilmiştir. Bu durum, devletin yeni zahire alımlarını da kolaylaştırmıştır¹⁴⁷⁷.

Bu bölgede zahire tedariki sırasında sıklıkla rastlanan problemlerden biri de görevli mübaşirlerin satın aldıkları zahirenin zimmetlerinde kalmasıyla ortaya çıkmıştır. Özellikle Tuna Nehri iskeleleri ve yahılarından satın alınan zahire, mübaşirlerin zimmetinde kaldığından bu zahirenin tahsili için kaza kadısı ve sefine mübaşiri görevlendirilmiştir¹⁴⁷⁸.

Sefer için zahire mübâyaasının yanı sıra, zahire naklinde de sıklıkla problemlerle karşılaşılmaktaydı. Bu durum tedarik olunan zahirenin vaktinde yerine ulaşmasına engel olmakta, dolayısıyla asker ve orduya yeteri kadar zahire ulaştırılamamaktaydı. Zahire naklinde sıklıkla karşılaşılan problemler, zahireyi nakledecek vasıtaların yetersiz olması, gemi

¹⁴⁷⁴ Niş Muhafızı Mehmed Paşa'ya gönderilen hüküm için bk. BOA, MD, 106, s.205.

¹⁴⁷⁵ BOA, KK, 2761, vr.109b-110a.

¹⁴⁷⁶ Murphey, *Ordu ve Savaş*, s.121.

¹⁴⁷⁷ 1695 yılında İbrail Kazası'ndan 20.000 kile arpa mübayaası ferman olduğu halde, 8.102 kile arpa satın alınarak Silistre İskelesi'ne naklolunmuş, 11.898 kile arpa da kaza halkının zimmetinde kalmıştı. 1696 yılında yine İbrail Kazası'ndan 10.000 kile arpa mübaya olduğundan, önceki yıldan kaza halkının teslim etmediği 11.898 kile arpa, ikişer kuruş bedel karşılığında affedilmiştir. Bk. BOA, KK, 2763, s.272.

¹⁴⁷⁸ BOA, KK, 2763, s.333.

reislerinin suistimalleri ve zahirenin güvenli ve korunaklı olarak nakledilmemesinden kaynaklanmıştır.

Kazalardan temin olunduktan sonra iskelelere naklolunan zahire, gemilere yüklendikten sonra Belgrat'a gönderilmekteydi. Ancak satın alınan zahirenin iskelelere nakli her zaman mümkün olmadığı gibi, bazen de ancak gecikmeli olarak yapılabilmıştır. Özellikle halktan temin olunan zahirenin, yine halktan tahsil olunan vergilerden karşılanması ve yine halkın bu zahireyi kendi imkanları ile iskelelere ulaştırmakla da yükümlü kılınması bu durumu güçleştirmiştir. Devlet bu sorunu aşmak için kaza kadısı ve idarecilerine denetimlerini sıklaştırmalarını ve görevlerini yerine getirmeyenlerin cezalandırılması yönünde sürekli talimat vermiştir¹⁴⁷⁹.

Sefere katılan asker için hayati öneme sahip bulunan un, çuvalsız olarak gemilere yüklenmesi nedeni ile ıslanarak zarar görmesine yol açmaktaydı. Askerin temel besin maddesi olan un, ekme ve peksimet yapımında kullanıldığından, bu durum devlet tarafından özellikle üzerinde durulan bir hadise olmuştur. Problemin önüne geçilmek için yeterli sayıda çuval tedarik olunduktan sonra, unun çuvalar içerisinde gemilere yüklenmesi ve nakledilmesine karar verilmiştir¹⁴⁸⁰.

Tuna Nehri Havzası'nda tedarik olunan zahire, genellikle gemilerle Belgrat'a nakledilmekteydi. Zahire naklinde genellikle miri ve tüccar gemileri kullanılmaktaydı. Özellikle zahire nakli için tutulan tüccar gemilerinin usulsüzlükleri ile karşılaşılmaktaydı. Tüccar gemileri miri zahireyi nakletmek için tutuldukları halde, fırsat buldukları zaman tüccar zahiresi de yüklemekteydiler. Gemi reisleri, özellikle gemilerin baş, arka ve orta kısımlarına tüccar zahiresi yükleyip, yeteri kadar miri zahire yüklediğinden sefer için tedarik olunan miri zahirenin Belgrat'a ulaştırılmasına engel olmuşlardı. Bu durumun önüne geçmek için sefine mübaşiri görevlendirilerek, gemi reislerinin yüklediği tüccar zahiresine de el konulmuştur¹⁴⁸¹.

Zahire tedariki ve naklinde karşılaşılan problemlerden en önemlisi hiç kuşku yok ki, zahirenin vaktiyle Belgrat'a gönderilmemesi nedeniyle ambar ve mahzenlerde çürümesiydi. Bu durum, kış mevsiminde ambar ve mahzenlerde tutulan zahirenin, naklini sağlayacak

¹⁴⁷⁹ Silistre, Çartak, Hacıoğlupazarı, Karasu, Yenipazar, Mangalya, Maçin, İbrail, Prevadi, Hırşova, Babadağı kaza kadıları, kethüdayeri, yeniçeri serdarı, â'yân ve vilayet iş erlerine gönderilen hüküm için bk. BOA, KK, 2763, s.315.

¹⁴⁸⁰ “Mübâyaası fermân olunan dakik çuvalsız sefinelere tahmil olduğundan, dakikin bais olduğu ilam olmağla, imdi fimabad çuvalsız tâhmil olunmayip, kifâyet miktarı çuval ve çağa mübâyaa edip, sefinelere dakik tahmil olundukta, gereği gibi çuvalları sefinelere vâzı eylesiz ve çuval ve çağa bâhâsı hüccet ettirile diyu.” Bk. BOA, KK, 2761, vr. 12b, 5 CA 1106 (21 Ocak 1695).

¹⁴⁸¹ BOA, KK, 2761, vr.17a.

gemilerin zamanında tedarik olunmamasından kaynaklanmıştır. Uzun süre ambar ve mahzenlerde tutulan zahire çürümekteydi. Zahirenin çürümemesi için yeterli sayıda gemi tutularak, Belgrat'a gönderilmesi için sefine mübaşiri görevlendirilmişti¹⁴⁸².

Zahire naklinde dikkati çeken diğer bir hadise de sefer için Belgrat'a gönderilen zahireyi, gemi reislerinin zimmetlerine geçirmeleriyle ortaya çıkmıştır. Gemilerine zahire yükleyen reisler, zahireyi sağlam olarak teslim etmek için taahhütte bulunup, mübayaa mübaşirleri tarafından da kendilerine bir senet (hüccet-i şer'i-a) verilmişti. Ancak gemi reisleri, zahirenin bir kısmını zimmetlerine geçirerek, Belgrat'a vardıklarında gemilerine yüklenen arpanın çürüdüğünü söylemiş veya eksik olan zahireyi çürük olarak göstermişlerdi. Hatta daha da ileri giderek mübayaa mübaşirleri tarafından gemilerine noksan kile ile zahire yüklendiğini bildirmekteydiler. Bu durumun önüne geçmek için gemilere yüklenecek zahire düzgün kile (tamam-ı hak kile) ile ölçüldükten sonra gemi reislerine teslim edilmiştir¹⁴⁸³.

Silistre, Rusçuk, Niğbolu, Zıştovi ve Vidin iskelelerinden miri zahire yükleyen gemi reisleri, Belgrat Ambar Emini'ne zahireyi eksik teslim etmişlerdi. Gemi reisleri, yükledikleri her 1000 kile zahireden 10'ar kile "tuzluk namıyla" alıkoymak suretiyle eksik teslim ederek, mübayaa mübaşirinin kilesinin eksik ve problemlili olduğunu iddia etmişlerdi. Bu durumun önüne geçmek için hükümet tarafından çeşitli önlemler alınmıştır. Bunlardan biri, mübayaa mübaşirlerinin gemilere yükledikleri zahirenin yanına işe yarar ve güvenli adamlar yerleştirerek, zahirenin Belgrat Ambar Emini'ne teslim edilmesi amaçlanmıştı. Ancak güvenilir adamlar bulunamadığı için bu durumun gerçekleşmemesi üzerine, ikinci bir önlem olarak da mübayaa mübaşirlerinin, ellerinde bulunan kilenin benzerini yaptırıp, halkın önünde ayarladıktan sonra mühürleyip Belgrat'a göndermesi ve teslim edilen zahirenin bu kile ile ölçülmesine karar verilmişti. Ancak bazı reislerin gemilerde eksik olan zahirenin çürüdüğünü söyleyerek yolsuzluklarına devam etmek istemişlerdi. Bunun üzerine çürük zahirenin de Belgrat Ambar Emini'ne teslim edilmesi, eksik bulunan zahirenin ise gemi reislerinden tazmin edilmesine karar verilmişti¹⁴⁸⁴.

Zahire tedarikinde karşılaşılan bir diğer problem de tedarik olunan zahirenin iskelelere naklinde yaşanmıştır. Kaza halkından avarızları mukabelesinde tedarik olunan zahireyi iskelelere nakletmeyi üstlenen bir kısım "deruhteci tayfası", halktan nakliye bedeli almasının yanı sıra, iskeleye naklettiği zahireyi çürük olanla değiştirerek devletin zarara uğramasına ve sefer için zahire tedarikine mani olmuşlardı. Bunun önüne geçilmesi için kaza

¹⁴⁸² BOA, KK, 2761, vr.17a.

¹⁴⁸³ Devleti zarara uğratabilecek gemi reislerine dikkat edilmesi için Niğbolu Kadısı'na yazılan 27 C 1107/2 Şubat 1696 tarihli hüküm için bk. BOA, KK, 2763, s.178.

¹⁴⁸⁴ BOA, KK, 2763, s.259-260.

halkından, tedarik olunan zahireyi halkın kendi arabalarına yükledikten sonra görevlendirilen kişiye teslim etmesi istenmiştir¹⁴⁸⁵.

Zahire tedariki ve naklinde karşılaşılan diğer bir problem, mübayaa mübaşirleri tarafından tedarik olunan zahirenin iskelelerdeki tüccar gemilerine yüklendiği halde gemi reislerinin zahireyi Belgrat'ta görevli bulunan kişiye tamamen teslim etmeyerek zimmetlerine geçirmeleriyle ortaya çıkmıştı. Bu durumda gemi reislerinin zimmetlerine geçirdikleri zahirenin tazmini için sefine mübaşiri görevlendirilmişti. Görevli mübaşir, gemi reisinin elindeki belgeye (hüccet-i şerie) bakarak zimmete geçen zahire miktarının tespitinden sonra zahirenin tazminini sağlamışlardı¹⁴⁸⁶.

Gemi reisinin yüklediği miri zahireyi Belgrat'a nakletmeyip zimmetine geçirmesi halinde sefine mübaşiri, gemi reisinden, zahireyi Belgrat'a götürdüğüne ve ambar eminine teslim ettiğine dair bir senet (temesük) talep ederek zahirenin akıbeti hakkında bilgi sahibi olmak istemiştir. Gemi reislerinin zimmetinde kalan zahire miktarı bu belge sayesinde anlaşılabilir olarak tazmin edilmiştir¹⁴⁸⁷.

5-Zahire Fiyatları

Osmanlı tarihinde çeşitli iklim olayları ve devlet içerisindeki çeşitli isyan ve karışıklıklar, yiyecek maddelerinin pahallılaşmasına sebep olduğu gibi, savaş zamanlarında da fiyatlar olumsuz etkilenerek yükselmekteydi¹⁴⁸⁸. Özellikle tüccarların bu noktada suistimalleri söz konusu olduğu gibi, sefer sonuna doğru eldeki zahire stoklarının erimesi de fiyatlarda aşırı derecede dalgalanmaya neden olmaktadır¹⁴⁸⁹.

Sefer zahiresi, havale suretiyle veya mübayaa yoluyla temin edilmekteydi. Mübayaa yoluyla temin olunan zahirenin büyük kısmı, nüzul emini ve bu işle vazifeli mübaşirler tarafından satın alınırken, serbest pazarlarda da halkın yiyecek maddeleri ve zahire satmalarına imkan verilmekte, hatta iskele ve pazarlarda bu işle uğraşan bir çok tüccar bulunmaktaydı. Tüccar tarafından çoğunlukla istismar ihtimaline rağmen cari olan narh

¹⁴⁸⁵ Deruhteci gurubunun, ücret mukabilinde iskelelere nakledeceği zahireyi, çürük ve eski arpa ile değiştirmelerinin önüne geçmeleri için Varna ve Rusçuk kadılarına yazılan 3 B 1107/7Şubat 1696 tarihli hüküm için bk. BOA, KK, 2763, s.187.

¹⁴⁸⁶BOA, K.K, 2763, s.218.

¹⁴⁸⁷BOA, KK, 2763, s.265, 28 Şaban 1107 (2 Nisan 1696).

¹⁴⁸⁸ Mehmed Yaşar Ertaş, *Mora'nın Fethinde Osmanlı Sefer Organizasyonu (1714-1716)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler ve Türkiyat Araştırmaları Enstitüleri, (Doktora Tezi), İstanbul 2000, s.100 ; Tabakoğlu, *Osmanlı Maliyesi*, s.214-20.

¹⁴⁸⁹ Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş*, s.108.

fiyatları geçerli olmakta¹⁴⁹⁰, narh fiyatlarının oranı devletin belirlediği bir sınır çerçevesinde gerçekleşmekteydi¹⁴⁹¹. Narhlar bir kazada kadının başkanlığında esnaf temsilcileri, âyan ve kaza meclisi tarafından yılda en az iki defa olmak üzere belirlenen fiyatlardı¹⁴⁹². Bu bakımdan narh fiyatları, resmi olanın aksine cari olan fiyatlardı¹⁴⁹³. Ancak bu fiyatlar, devlet tarafından sürekli denetim altında tutularak özelde halkın, genelde ise devletin zararı engellenmiş olmaktadır¹⁴⁹⁴.

Narh fiyatları tespit edilirken, günün para değeri, mahsulün az veya çokluğu, mevsimlik üretim durumu, askeri veya siyasi sebeple mal temininin güçlüğü de dikkate alınmıştır. Fiyat tespitinin hesaplanmasında, ürünün satış fiyatı ve nakil masrafları ile tüccar ve sanatkarın ödeyeceği vergi ile ticaretinin verimli olup-olmayacağı göz önünde bulundurulurdu¹⁴⁹⁵.

1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde devlet tarafından yapılan zahire alımlarında belirli bir narh uygulanmasına rağmen, Tuna Nehri Havzası'ndaki iskele ve kazaların yanı sıra menzil kazalarındaki arz-talep dengesi asıl önemli unsur olmuştur. Zahire arzında meydana gelen artışlar fiyatların düşmesine, talebin artması ise yükselmesine neden olmaktadır. Devlet, tedarik olunacak zahire arzını sürekli kontrol altında tutarak, iç piyasada ucuz, kaliteli ve bol miktarda ürün bulunmasını sağladığı gibi, aşırı derecede bir fiyat dalgalanmasının da önüne geçmiştir¹⁴⁹⁶. Özellikle mübaşirler tarafından sefer için satın alınacak zahirenin tüccarlar tarafından kar amaçlı olarak satın alınmaması ve bunun önüne geçilmesi için de kaza kadılarına sürekli emirler yazılmıştı¹⁴⁹⁷.

Bu seferler sırasında Osmanlı ordusunun iâşe organizasyonunun ağırlık noktasını menzillerdeki beslenme oluşturmuştur. Bu seferlerin olağan dışı olarak uzamaması ve kışlak probleminin yaşanmaması nedeni ile zahirenin temin edilişi düzenli bir şekilde devletin kontrolü altında gerçekleşmiş, bu nedenle zahire fiyatlarında aşırı bir dalgalanma olmamıştır.

17.yüzyılın sonlarında meydana gelen bu seferlerde gerek Belgrat'a kadar olan sefer güzergahında ve gerekse Tuna Nehri Havzası'nda bulunan kazalardan câri olan fiyatların

¹⁴⁹⁰ Salih Aynural, “ XVIII. ve XIX.Yüzyıllarda Osmanlı Esnafı'nda Üretim Anlayışı ve Organizasyonu”, İ.Ü İFM, 46, İstanbul 1996, s.356.

¹⁴⁹¹ Said Öztürk, “Osmanlı Devleti'nde Tüketicinin Korunması”, *Türkler*, X, Ankara 2002, s.853.

¹⁴⁹² Ahmet Tabakoğlu, “Osmanlı İktisadi Yapısının Ana Hatları, Ekonomik Yapı ve Politikalar”, *Teni Türkiye*, 32, İstanbul 2000, s.23.

¹⁴⁹³ Mustafa Öztürk, “ Osmanlı Dönemi Fiyat Politikası ve Fiyatların Tahlili”, *Türkler*, X, Ankara 2002, s.847.

¹⁴⁹⁴ Temel Öztürk, “ Osmanlılar'da Narh Sistemi”, *Türkler*, X, Ankara 2002, s.866-67.

¹⁴⁹⁵ Davut Aydın, “Osmanlı Devleti'nde Narh Uygulaması”, *Yeni Türkiye*, 32, Ankara 2000, s.74-81.

¹⁴⁹⁶ Mehmed Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2000, s.45-45, 216.

¹⁴⁹⁷ “Deruhteci makulesi”, reyadan bedel aldığı bedel karşılığında teslim aldığı zahireyi iskelelere götürmeyip, bunun yerine iskele ve adalardaki tüccarlardan zahire olarak görevli kişilere teslim ettiğinden, iskele ve adalarda zahire kıtlığına yol açtıklarından bunun önüne geçilmesi Ziştovi ve Niğbolu kadıları ile mübaya mübaşirlerine yazılan 19 CA 1106/5 Ocak 1695 tarihli hüküm için bk. BOA, KK, 2761, vr.23a, 24b, 26b.

belirlenmesi için kaza kadılarına emirler verilmişti. Kadılar, kazanın diğer ileri gelenleri ile birlikte belirledikleri fiyatları merkeze bildirmişlerdi¹⁴⁹⁸. Ancak merkeze iletilen zahire rayiçleri birbirinden farklı olduğundan, devlet tarafından “mübayaa-ı cari” olmak üzere yeni bir fiyat belirlenmişti. Kazalardan satın alınan zahire de devletin belirlediği bu fiyat üzerinden alınmıştır¹⁴⁹⁹.

Zahire mübaayasında devletin verdiği asıl fiyatlar belirleyici olmuştur. Devlet kaza meclislerinin belirlediği cari fiyatları düzenlemişti. Ancak kaza meclislerinden çıkan fiyatlar devlet tarafından yeniden düzenlenirken her hangi bir adaletsizliğe sebebiyet verilmemek için geçmiş senelerdeki zahire fiyatları gözden geçirilmiş ve yeni fiyatlar buna göre belirlenmişti. 1695 yılında Paşa, Üsküp ve Köstendil sancaklarına tabi kazalardan önceki senelerde arpanın her bir kilesi için 50, unun her bir kilesi için 70 akçe ödendiği tespit edilmişti. Ancak bu bölgedeki halkın durumunun iyi olmaması nedeni ile Belgrat’a nakliye ücreti ile beraber arpanın her bir İstanbul kilesine 50, unun her bir kilesine 100’er akçe fiyat verilmişti¹⁵⁰⁰.

Tablo 35: Kazalardan Satın Alınan Zahire Fiyatları¹⁵⁰¹:

1695 Avusturya Seferi						1696 Avusturya Seferi					
Zahire alınan Kaza	Arpa (akçe)	Un (akçe)	Saman (akçe)	Otluk (akçe)	Odun (akçe)	Zahire alınan Kaza	Arpa (akçe)	Un (akçe)	Saman (akçe)	otluk (akçe)	Odun (akçe)
Küçükçekmece			30	100		Küçükçekmece			20	100	
Midye				100		Midye				100	
Büyükçekmece			30			Büyükçekmece			20		
Bergos				100		Bergos				100	
Çatalca				100		Çatalca				100	
Nahiye-i Silivri	40	80	30	100	60	Nahiye-i Silivri	30	60	20	100	80
Çatalca	40	80				Çatalca	30	60			
Ereğli	40	80		100		Ereğli	30	60		50	
İnecik	40					İnecik	30				
Tekirdağı	40	80				Tekirdağı	30	60			
Çorlu	50	80		100	60	Çorlu	30	60		100	80
Vize	40	80			60	Vize	30	60			80
Saray	40	80			60	Saray	30	60			80
Malkara	40	80				Malkara	30	60			

¹⁴⁹⁸ “Beyne’ n-nâs her ne zamânda râyiç olunduğu bahâsı meclis-i şerî’ada cümle ahali mârifetiyle hüccet-i şerî’a olunup, zaman-ı mezbûr ile ber vech-i nakd akçeleri mübâşir yedinden verilmek üzere ol mikdar zehâyir...” Bk. BOA, KK, 2761, vr.15b.

¹⁴⁹⁹ Ahmet Tabakoğlu, “ Osmanlı Ekonomisinde Fiyat Denetimi”, *İ.Ü İFM*, 43, İstanbul 1985, s.121-22.

¹⁵⁰⁰ BOA, D.MKF, 27739, s.2.

¹⁵⁰¹ BOA, D.MKF, 27748, s.1-40 ; KK, 2763, s.132-134 ; D.MKF, 27769, s.1-17.

Tekirdağı	40	80				Tekirdağı	30	60				
EvreŒe	40	80				EvreŒe	30	60				
Œehirköyü	40	80				Œehirköyü	30	60				
Bergos	40	80	30	100	60	Bergos	30	60	20	100	80	
Malkara	40	80				Malkara	30	60				
Baba-yı atik	40	80	30	100	60	Baba-yı atik	30	60	20	100	80	
Hayrabolu	40	80				Hayrabolu	30	60				
HavasıMahmud paŒa	40	80	30	100	60	HavasıMahmud paŒa	30	60	20	100	80	
Pınarhisarı	40	80			60	Pınarhisarı	30	60				80
Edirne maa nevâhi	40	80	30		60	Edirne maa nevâhi	30	60	20			80
Dimetoka	40	80	30			Dimetoka	30	60	20			
Cisriergene	40	80	30		60	Cisriergene	30	60	20			80
Kırkkilise	40	80			60	Kırkkilise	30	60				80
KeŒan	40	80				KeŒan	30	60				
İpsala	40	80				İpsala	30	60				
Ferecik	40	80				Ferecik	30	60				
Hatuneli	40	80				Hatuneli	30	60				
Yenice-ikızılağaç	40	80				Yenice-ikızılağaç	30	60				
Yanbolu	40	80				Yanbolu	30	60				
Ruskasrı	40	80				Ruskasrı	30	60				
Karinabad	40	80				Karinabad	30	60				
Sultanyeri	40	80				Sultanyeri	30	60				
CisrimustafapaŒa	40	80		100	60	CisrimustafapaŒa	30	60		60		75
Çirmen	40	80		100	60	Çirmen	30	60		60		75
Çirmen	40	80	30		60	Çirmen	30	60	20			30
Uzuncabad-ı Hasköy	40	80	30	100	60	Uzuncabad-ı Hasköy	30	60		30		30
Çırpan	40	80				Çırpan	30	60				
Filibe	40	80	30	100	60	Filibe	30	60	20	60		30
Filibe maa nevâhi	40	80	30	100	60	Filibe maa nevâhi	30	60	20	60		75
Akçekızanlık	40	80				Akçekızanlık	30	60				
Zağray-ı Cedid	40	80				Zağray-ı Cedid	30	60				
İslimiye	40					İslimiye	30					
Nevahiy-i Yanbolu	40					Nevahiy-i Yanbolu	30					
Tatarpazarı	40	80	30	100	60	Tatarpazarı	30	60	20	60		60
İhtiman	40	80	30	100	60	İhtiman	30	60	20	45		60
Sofya	40	80		100	60	Sofya	30	60		60		45
Œehirköyü	40	80		100	60	Œehirköyü	30	60		45		45
Üsküp	40	80				Üsküp	30	60				
Radomir	40	80				Radomir	30	60				
Kratova	40	80				Kratova	30	60				
İvraniye	40	80				İvraniye	30	60				
NiŒ	40				60	NiŒ	30					50

1695 Avusturya Seferi'nde Cisrimustafapaşa'dan Niş'e kadar olan kazalardan satın alınan zahire fiyatları devlet tarafından belirlenmişti. Kaza meclisinde daha evvelden verilmiş fiyatlar, devlet tarafından belirli düzenlenmeye sokulduktan sonra, devletin verdiği fiyatlar geçerli olmuştu. Devlet sefer gidiş ve dönüşünde menzillere satın alınacak her bir İstanbul kilesi arpa için 40, un için 80, her bir kantar saman için 30, her bir araba ot için 100, her bir araba odun için 60'er akçe fiyat belirlemişti¹⁵⁰².

1696 Avusturya Seferi'nde de İstanbul'dan Belgrat'a kadar olan menzillere yakın ve uzak olan kazalardan satın alınan zahire fiyatlarına devlet tarafından müdahale edilerek, zahire fiyatlarına belirli bir standart getirilmişti. 3'er akçe nakliye ücreti ile beraber arpanın her bir kilesi 30, unun her bir kilesi 60, buğdayın her bir kilesi 50, samanın her bir kantarı 20, odunun her bir arabası 80 akçeye satın alınmıştı. Ancak devlet tarafından, oduna belirli bir fiyat verilmesine rağmen, sefer güzergahındaki kazalardan satın alınan odun fiyatı yine de değişkenlik göstermişti. Diğer zahire fiyatlarına nazaran satın alınan ot fiyatları daha çok değişkenlik göstermiştir. Ot fiyatlarının kazalara göre değişiklik göstermesi, devletin ot için bir taban fiyat uygulamamasından kaynaklanmıştır. Ot için neden bir taban fiyat belirlenmediği konusunda kaynaklarda bilgi bulunmamakla beraber, bu durum ot tedarikinin güçlüğünden kaynaklanmış olmalıdır. Nitekim bazı menzillerde hayvanlar için yeterli miktarda ot tedarik olunmadığı için ot yerine saman verilmiştir¹⁵⁰³.

Menzillerde geçerli olan zahire fiyatları devlet tarafından her zaman düzenlenmeye tabi tutulamamıştır. Özellikle önceden planlı olmayan durumlarda, zahirenin hareket eden ordu için hayati bir öneme sahip olması, devleti halkın verdiği fiyatlara razı etmiş ve halkın verdiği cari fiyatlar geçerli olmuştu. 1695 Avusturya Seferi'nde Belgrat üzerinden dönülmekten vazgeçilerek Niğbolu üzerinden dönülmeye karar verilmişti. Bu dönüş yolu çok önceleri devlet tarafından planlanmış bir güzergah olmadığı için Niğbolu ve Edirne arasındaki kazalardan satın alınan zahire için halkın arasındaki cari fiyatlar geçerli olmuştu. Bazı kazalarda zahire arzının bol olması nedeni ile fiyatlar daha düşük olurken, zahire arzının daha düşük olduğu kazalarda fiyatlar nispeten daha yüksek olmuştur. Niğbolu'da satın alınan arpanın her bir kilesine 40, odunun arabasına 75, otun arabasına 99, samanın her bir kantarına 60 akçe ödenmişti. Zıştovi Kazası'ndan satın alınan arpanın her bir kilesine 12, unun her bir kilesine 30, otun her bir arabasına 30, odunun her bir arabasına 30, samanın her bir kantarına 9 akçe ödenmişti. Tırnova Kazası'ndan satın alınan arpanın her bir kilesine 15, unun her bir

¹⁵⁰² BOA, KK, 2761, vr.116b ; D.MKF, 517/48.

¹⁵⁰³ BOA, D.MKF, 27755, s.5.

kilesine 30, otun her bir arabasına 30, odunun her bir arabasına 30 akçe ödenmişti¹⁵⁰⁴. Hazergrad Kazası'ndan satın alınan arapanın her bir kilesine 15, unun her bir kilesine 36, otun her bir arabasına 30, odunun her bir arabasına 30, samanın her bir kantarına 9 akçe ödenmişti. Şumnu kazasından satın alınan arpanın her bir kilesine 18, unun her bir kilesine 45, otun her bir arabasına 48, odunun arabasına 30, samanın kantarına 12 akçe ödenmişti. Yanbolu ve Karinabad kazalarından satın alınan arpanın her bir kilesine 30, unun her bir kilesine 75, otun her bir arabasına 90, odunun her bir arabasına 90 ve samanın her bir kantarına 12 akçe ödenmişti. Yenice-i Kızılağaç Kazası'ndan satın alınan arpanın her bir kilesine 39, unun her bir kilesine 60, otun her bir arabasına 90, samanın her bir kantarına 15, odunun her bir arabasına 15 akçe ödenmişti¹⁵⁰⁵.

Tuna Nehri Havzası'ndan satın alınan zahire fiyatları, menzil kazalarından alınan zahire fiyatlarına nazaran daha az değişiklik göstermiştir. Bu durum Tuna Nehri Havzası'ndaki kaza ve kasabaların zahire arzı yönünden verimli olması ve bu bölgedeki ticaretin yoğunluğundan kaynaklanmıştır. Kaza meclislerinde zahire için rayiç fiyat belirlendikten sonra devlete bildirilmiştir. Bildirilen fiyatlar arasında aşırı farklılık olmadığından devlet tarafından kabul edilmiştir. Fiyattaki ufak artışlar, iç bölgelerdeki kazalardan satın alınan zahireye nakliye ücretlerinin de eklenmesi ile ortaya çıkmıştır. 1695 Avusturya Seferi'nde Tuna iskelelerine yakın Maçın, Silistre, Çartak, Rusçuk, Yergöğü, Ziştovi gibi kazalardan satın alınan her bir İstanbul kilesi arpa 20'şer, buğday 30'ar, un 36'şar akçeye, iskelelere daha uzak bulunan Hacıoğlupazarı, Balçık, Yenipazar, Mangalya, Eskicuma, Alakilise, Şumnu gibi kazalardan her bir kile arpa 22'er, buğday 32'er ve un 38'er akçeye satın alınmıştı¹⁵⁰⁶.

1696 Avusturya Seferi'nde ise Tuna Nehri kıyısında bulunan Maçın, İbrail, Silistre, Çartak, Ziştovi kazalarından satın alınan her bir İstanbul kilesi arpa 20'şer, Hacıoğlupazarı, Balçık, Mangalya, Karasu, Prevadi, Yergöğü, Şumnu gibi Tuna Nehri'ne semt olan kazalardan satın alınan her bir İstanbul kilesi arpa 22'şer, buğday 30'ar ve un 36'şar akçeye satın alınmıştı¹⁵⁰⁷. Tuna Nehrine semt olan yerler dışındaki kazalardan zahire temini güçleştiğinden nakliyesiyle beraber her bir kile arpa 23'er, buğday 38'er, un ise 38-39'er akçeye satın alınmıştı¹⁵⁰⁸.

¹⁵⁰⁴ BOA, KK, 2761, vr.117b.

¹⁵⁰⁵ BOA, KK, 2761, vr.117b-118b.

¹⁵⁰⁶ BOA, KK, 2761, vr.22b-29a.

¹⁵⁰⁷ BOA, MAD, 2768, s.7-8.

¹⁵⁰⁸ BOA, MAD, 2768, s.7-8.

B. BESLENME

Osmanlı Devleti, erzak ve yem tedariki konusunda oldukça mükemmel örgütlenmiş bir yapıya sahip olup, mümkün mertebe bu yapının uzun süre ayakta kalmasına ve işlemesine özen göstermiştir. Bilhassa sefer sırasında, askeri güzergahlar ve büyük hudut kalelerinde, ordunun ihtiyacı için temel teşkil eden depolar tesis etmişlerdi¹⁵⁰⁹. Nüzul, sürsat ve mübayaa yolu ile serbest pazarlardan çok miktarda yiyecek ve yem tedarik olunabilmekteydi. Temin edilen bu mallar, menzillerde veya menzillere yakın yerlerde kurulan ambar ve mahzenlerde muhafaza olunarak, sefer sırasında askerlere tevzii olunmakta veya ücret karşılığında verilmekteydi¹⁵¹⁰.

Sefere hareket eden askerin et ve zahire ihtiyacının giderilmesi için sığır ve koyun sürüleri ile gerekli olan zahire orduyla birlikte götürülmekteydi. Ordunun, temel yiyecek maddeleri; kuru sığır eti, koyun eti, pilav, yarma çorbası, peynir, bal, ekme, peksimet, pirinç, kahve ve su gibi gıda maddelerinden oluşmaktaydı¹⁵¹¹.

1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde menzillere nakledilecek zahire, avarız ve nüzul karşılığında ve mübayaa yolu ile serbest pazarlardan çok miktarda yiyecek ve yem tedarik olunmuştur. Temin edilen bu mallar, menzillerde bulunan ambar ve mahzenlerde muhafaza olunarak, sefer sırasında askerlere dağıtılmıştır. Belgrat'a ulaşmış bulunan orduya gerekli olan buğday, un, arpa, pirinç, tuz, sirke ve tulum peyniri gibi yiyecekler Tuna ve Sava nehirleri yolu ve kara yoluyla Bosna ve Arnavutluk'tan gelen tüccarlar vasıtasıyla da sağlanmıştır. Tüccarlar getirdikleri yiyecek ve mallar için gümrük resmi ödeyerek, buralarda kurulan pazarlarda ordunun ihtiyacını gidermişlerdi¹⁵¹².

1-Hububat

Sefer halinde bulunan Osmanlı ordusunun temel besin maddesini, hububat oluşturmaktaydı. Hububat; arpa, buğday, un, bulgur ve pirinç gibi tahıl ürünlerini

¹⁵⁰⁹ Hans Gorg Majer, “ 17.Yüzyılın Sonlarında Avusturya ve Osmanlı Orduları”, s.192.

¹⁵¹⁰ İnbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar*, s.243.

¹⁵¹¹ Gyula Kaldy-Nagy, “ The First Centuries of the Ottoman Military Organisation”, Acta Orientella XXXI/2 Budapeste 1977, s.179.

¹⁵¹² Tuna ve Sava nehirleri ile kara tarafından Bosna ve Arnavutluk'tan yiyecek maddeleri getiren tüccarlara uygulanacak gümrük ve bacım usulüne uygun ve yeteri kadar alınması için Belgrat Muhafızı ve kadısına gönderilen 15 M 1107/26 Ağustos 1695 tarihli hüküm için bk. BOA, *MAD*, 9880, s.21-22.

kapsamaktaydı. Seferde hazır bulunan askerin temel tüketim maddesi olan hububat, Osmanlı Devleti'nde nüzul, sürsat gibi tekalifler karşılığında veya mübayaa suretiyle temin edilmekteydi. Nüzul ve sürsat yoluyla, hazinenin yükü ortadan kaldırılmaktaydı. Hububattan alınan bu vergiler, hazineye sağladığı tasarruflar yanında, orduyu hareket kabiliyetini sınırlandıran ağırlıktan kurtarmaktaydı. Öyle ki, sürsat mükellefiyetlerine tabi olan kazaların büyük kısmı, zahireyi kendilerine önceden bildirilen yere ordunun ulaşımından evvel yığarak, buraya gelen ordunun yiyecek ve yem ihtiyacını sağlamaktaydı.

Tarım ürünleri ve zirai ekonominin hakim olduğu Osmanlı ülkesinde, hububatın etkin rolü dolayısıyla devlet, tahılın tarlaya tohum olarak atılıp hasadından harmanlanmasına, pazarda satılmasına, değirmende öğütülüp fırınlardan ekme olarak halka ulaştırılmasına kadar, bütün safhaları kontrol altında tutmaktaydı. Hububatın bu önemli rolünden dolayı, gerek ihracı, gerekse ülke içinde bir yerden başka bir yere nakli ve satılması, hükümetin iznine tabi hale getirilmişti¹⁵¹³.

1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde hububat, sefer istikametine yakın livalara tabi kazalardan tedarikinden sonra deniz ve kara yoluyla ordunun konaklayacağı menzillere ve ordunun nihai olarak vardığı Belgrat'a gönderilerek buradaki miri ambarlara depolanmıştı¹⁵¹⁴. Daha sonra bu depolardan gemi, araba ve diğer nakliye vasıtaları ile Tımsıvar Kalesi'ne gönderilerek, burada cereyan eden harplerde askerin ihtiyacı için kullanılmıştır. Tımsıvar Kalesi'nden savaşın cereyan ettiği alanlara gönderilen zahire arabalarla taşınmıştı¹⁵¹⁵.

Kapıkulu ve eyalet askerlerinin, İstanbul'dan Edirne'ye ve Edirne'den Belgrat'a varana kadar konaklayacağı menzillerde ihtiyaç duyulan hububat, yevmiye cinsinden hesaplanarak tedarik olunmuştu. Kazalardan mübayaa veya havale suretiyle tedarik olunan zahire, menzillerde görevli mübaşirlere teslim edilerek satın alınan zahire bedeli, nüzul emini ve mübayaa mübaşirleri tarafından üzerlerinde bulunan miri malından ödenmiştir¹⁵¹⁶.

Sefer için tedarik olunan buğday, un, bulgur ve pirinç askere yiyecek olarak dağıtılırken, arpa ise unundan ekme yapılabilmesine rağmen, sindirimi oldukça güç olduğundan, sadece hayvan yemi olarak kullanılmıştır¹⁵¹⁷.

¹⁵¹³ Lütüfî Göçer, "XVI.Yüzyıl Sonlarında Osmanlı İmparatorluğu Dahilinde Hububat Ticaretinin Tabi Olduğu Kayıtlar", *İ.Ü İFM*, XIII/1-4 (1951-1952), İstanbul 1953, s.79.

¹⁵¹⁴ BOA, KK, 2761, vr.121b.

¹⁵¹⁵ BOA, MAD, 9880, s.18-19.

¹⁵¹⁶ BOA, D.MKF, 27769, s.16-17.

¹⁵¹⁷ Yıldız, *Purut Seferi*, s.162.

a- Buğday

Sefer için tedarik olunan hububat ürünlerinin başında *hunta* adı verilen buğday gelmekteydi. Buğday, un ve bulgur yapımında kullanılmaktaydı. Orduya doğrudan yiyecek olarak dağıtılmadığı için menzillere buğday biriktirilmemişti. Bu durum buğdayın çorba ve yemeklik olarak kullanılması için yapılması zor olan bir takım işleminden geçirilmesinden kaynaklanmıştır. Yürüyüş esnasında tanelerinin temizlenerek öğütülmesi zor olduğundan buğday, devlet tarafından un olarak talep edilmiş ve bu şekilde dağıtılması uygun görülmüştü¹⁵¹⁸. Yine de un tedarikinin mümkün olmadığı bazı menzillerde buğday tedarik olunmuştu¹⁵¹⁹. Tedarik olunan buğday, un elde edilmek için kiralanan seyyar değirmenlerde çekilmiştir¹⁵²⁰. Buna rağmen peksimed ve ekmek imalinin yanı sıra bulgur yapımında kullanılmak üzere Tuna Nehri Havzası'ndaki iskele ve kazalardan buğday temin edilmişti. Temin olunan buğday, Belgrat'a gönderilerek buradaki miri ambarlara konulmuştu. Ambarlarda bulunan buğday ihtiyaç duyuldukça Belgrat'ta bulunan değirmenlerde un veya bulgur haline getirilerek yine ambarlarda muhafaza edilmiştir¹⁵²¹.

Buğdayın dış kabuğu soyulduktan sonra kaba bir şekilde öğütülmesinden elde edilen ve yemek yapımında kullanılan bulgur daha ziyade sefere katılan Tatar askerlerine dağıtılmıştır. Tuna Nehri Havzası'ndaki iskele ve kazalardan satın alınan buğday, değirmenlerde ücret mukabilinde bulgur haline getirilmiştir¹⁵²². Değirmenlerde buğday kırılmasının yanı sıra, doğrudan halktan kırılmış olarak da satın alınmıştı. Değirmenlerde kırılan veya hazır olarak satın alınan bulgur, Belgrat'a gönderilmişti¹⁵²³.

¹⁵¹⁸ Ertaş, *Sultanın Ordusu*, s.111.

¹⁵¹⁹ 1695 yılında Şehirköy Menzili'ne un bulunamadığı için 510 kile buğday satın alınmıştı. Bk. BOA, D.BŞM, 794, s.13.

¹⁵²⁰ Konaklarda has un ihtiyacını gidermek için Sofya ve Filibe'den değirmenler kiralananak ücretleri matbah emini tarafından ödenmesi için Sofya ve Filibe kadılarına gönderilen 13 Za1107 /14 Haziran 1696 tarihli hüküm için bk. AE. II. Mustafa, 11437.

¹⁵²¹ BOA, D.BŞM, 1120/36, 21 L 1107 (24 Mayıs 1696).

¹⁵²² BOA, AE. II. Mustafa, 3/259, 10 B 1107 (14 Şubat 1696).

¹⁵²³ BOA, *MAD*, 2768, s.7-8.

Tablo 36: Tuna Nehri Havzası'ndaki Kazalardan Tedarik Olunan Buğday Miktarı¹⁵²⁴.

1695 Avusturya Seferi					1696 Avusturya Seferi				
Satın alınan yer	Birim fiyat	Alınan miktar	Nakledildiği iskele	Ödenen para	Satın alınan yer	Birim Fiyat	Alınan miktar	Nakledilen iskele	Ödenen para
Hırşova	30	5.000	Hırşova	150.000	Hırşova	30	20.000	Hırşova	600.000
Silistre	30	10.000	Silistre	300.000	Silistre	30	15.000	Silistre	450.000
Hacıoğlu-pazarı	32	5.000	Silistre	160.000	Tüccar	30	10.000	Silistre	300.000
Karasu	32	10.000	Silistre	320.000	Hırşova	38	30.000	Hırşova	1.140.000
Hazergrad	32	5.000	Ruşçuk	160.000	Ziştovi	38	26.000	Ziştovi	988.000
Tüccar	32	4.687	Ruşçuk	149.884	-	-	-	-	-
Şumnu	32	5.000	Ruşçuk	190.000	-	-	-	-	-
Ahmet ağa	32	4430	Ruşçuk	141.776	-	-	-	-	-
Tırnova	32	5.000	Ziştovi	160.000	-	-	-	-	-
Ziştovi	30	5.000	Ziştovi	150.000	-	-	-	-	-
Çartak	30	5.000	Silistre	150.000	-	-	-	-	-
Şumnu	32	5.000	Ruşçuk	160.000	-	-	-	-	-
Toplam		74.115		2.191.660	Toplam		101.000		3.478.000

1695 Avusturya Seferi'nde Silistre, Niğbolu, Rusçuk ve Ziştovi iskelelerine nakledilmek üzere, tabloda adı geçen kazalardan her bir İstanbul kilesi 30-32'şer akçe olmak üzere 74.115 kile buğday satın alınmıştı. Satın alınan buğdayın 15.000 kilesi sefere katılan Tatar askerlerine bulgur olarak kırılması için değirmenlere verilerek, her bir kile için 1'er para değirmen ücreti (hâk-ı asyab) ödenmişti. Ayrıca önceki yıldan Rusçuk, Hazergrad, Niğbolu, Tırnova ve Plevne kazalarındaki çiftlik, ambar ve mahzen sahiplerinden satın alındığı halde, gemilere yüklenmeyip İskomena ve Fosetin limanlarında bulunan 50.000 kile buğday gemilerle Belgrat'a gönderilmişti¹⁵²⁵.

1696 Avusturya Seferi'nde ise tabloda adı geçen kazalardan her bir kilesi 30-38'er akçe olmak üzere 91.000 kile buğday ve 10.000 kile bulgur satın alınarak Hırşova, Silistre ve Ziştovi iskelelerinde bulunan gemilerle Belgrat'a gönderilmişti¹⁵²⁶.

b- Un (dakik)

1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde başta ekmek ve peksimet pişirilmek üzere Tuna Nehri Havzası ile Edirne'den Belgrat'a kadar olan menzil kazalarından mübayaa ve havale yolu ile un tedarik olunmuştu. Tedarik olunan un, ordunun konaklayacağı menzillere nakledildiği gibi, unun bir kısmı da yedek olarak ordu ile beraber götürülmek üzere kiralanan

¹⁵²⁴ BOA, KK, 2761, vr.22b-29a ; MAD, 2768, s.7-8.

¹⁵²⁵ BOA, KK, 2761, vr.22b-29a ; D.MKF, 500/111, 28 C 1106 (13 Şubat 1695).

¹⁵²⁶ BOA, MAD, 2768, s.7-8.

arabalara yüklenmişti¹⁵²⁷. Buna karşılık un bulunmayan kazalardan buğday satın alınarak, kazalardaki değirmenlerde öğütülerek çuvallara konulmuştu. Ayrıca padişahın dairesi için has un çekilmek için seyyar değirmenler tutulmuştu. Matbah emini tarafından seyyar değirmenlerden has un çektilererek ücretleri ödenmişti¹⁵²⁸. Ordu Belgrat'a vardığında Belgrat Ambarı'nda bulunan buğdayın öğütülmesi için Tuna Nehri üzerindeki değirmenlerden faydalanmanın yanı sıra, Belgrat'ta bulunan değirmenlerde buğday öğütülerek ambarlarda muhafaza edilmişti¹⁵²⁹.

Un mübayaasına görevlendirilen mübaşirler, yeterli miktarda un bulamayınca, buğday satın alarak değirmenlerde ücret karşılığında öğütüp tutulan arabalarla ambarlara nakletmişlerdi. Kazalarda buğdayın öğütülerek un haline getirilmesi için mübaşirler görevlendirilmişti. Mübaşirlere gerekli kolaylığın sağlanması için kaza kadılarına emirler verilmişti¹⁵³⁰. Değirmenlerde öğütülen buğday, un haline getirildikten sonra arabalarla nakledilmişti. Bu arabaların ücretleri de mübaşirler tarafından ödenmişti¹⁵³¹.

¹⁵²⁷BOA, KK, 2763, 27 C 1107 (2 Şubat 1696).

¹⁵²⁸Konaklarda has fun ihtiyacını gidermek için Sofya ve Filibe'den değirmenler kiralanarak ücretleri matbah emini tarafından ödenmesi için Sofya ve Filibe kadılarına gönderilen 13 Za1107 (14 Temmuz 1696) tarihli hüküm için bk. AE. II. Mustafa, 11437,

¹⁵²⁹Tuna Nehri üzerinde bulunan değirmenlerin yanı sıra, Belgrat'taki değirmenlerde buğday öğütülmesi için Belgrat Muhafızı İbrahim Paşa'ya gönderilen 21 L 1107/24 Mayıs 1696 tarihli hüküm için bk. BOA, D.BŞM, 1120/36,

¹⁵³⁰Niğbolu'dan satın alınan 20.000 kile buğdayın değirmenlerde has un (dakik) olarak öğütülüp, her 5 kilesinin bir çuvala konularak Niğbolu İskelesi'ndeki gemilerle Belgrat'a gönderilmesi için Niğbolu Kadısı'na gönderilen 10 B 1107/14 Şubat 1696 tarihli hüküm için bk. BOA, AE. II. Mustafa, 3/259.

¹⁵³¹BOA, KK, 2763, s.179.

Tablo 37:Tuna Nehri Havzası'ndaki Kazalardan Satın Alınan Un Miktarı¹⁵³²:

1695 Avusturya Seferi					1696 Avusturya Seferi				
Satın alınan yer	Birim fiyat	alınan miktar	Nakledildiği iskele	Ödenen para (akçe)	Satın alınan yer	Nakledilen iskele	Alınan miktar	Birim fiyat	Ödenen para (akçe)
Niğbolu-Plevne-Tırnova	-	100.000	İskomena-Fosetin		Hırşova	Hırşova	36	5.000	180000
					Babadağı	Hırşova	38	15.000	570.000
					Maçın	Hırşova	36	1.000	36.000
Silistre	36	10.000	Silistre	360.000	Silistre	Silistre	36	20.000	720.000
-	-	-	-	-	Çartak	Silistre	36	5.000	180.000
Ahmet ağa	38	9.123,5	Ruşçuk	346.693.	Hacıoğlupazarı	Silistre	38	5.000	190.000
-	-	-	-	-	Karasu	Silistre	38	8.000	304.000
Ahmet ağa	38	4.410	Ruşçuk	167.580	Yenipazar	Silistre	38	7.000	266.000
-	-	-	-	-	Balçık	Silistre	38	2.500	95.000
Ruşçuk	38	2.062	Ruşçuk	78.356	Mangalya	Silistre	38	2.500	95.000
İbrail	36	10.000	Silistre	360.000	Prevadi	Silistre	38	5.000	190.000
Ruşçuk	36	9.000	Ruşçuk	324.000	Bazı kesan	Silistre ve Hırşova	36	46.000	1.656.000
Ruşçuk	36	5.000	Ruşçuk	180000	Ruşçuk	Ruşçuk	36	18.000	648.000
Yergögü	36	5.000	Ruşçuk	180000	Yergögü	Yergögü	38	2.500	95.000
Hazergrad	37	10.000	Ruşçuk	370.000	Hazergrad	Ruşçuk	38	17.000	646.000
Eskicuma	38	2.500	Ruşçuk	95000	Eskicuma	Ruşçuk	38	2.500	95.000
Alakilise	38	2.500	Ruşçuk	95000	Alakilise	Ruşçuk	38	4.000	152.000
Şumnu	38	5.000	Ruşçuk	190.000	Şumnu	Ruşçuk	39	10.000	390.000
Nazır-ı Vidin	36	20.000	Vidin	720.000	Ruşçuk-Yergögü	Ruşçuk-Yergögü	36	20.000	720.000
-	-	-	-	-	Ziştovi	Ziştovi	36	6.000	216.000
Tırnova	38	5.000	Ziştovi	190.000	Tırnova	Ziştovi	38	25.000	950.000
Niğbolu	36	5.000	Niğbolu	180000	Nigbolu	Nigbolu	36	13.000	468.000
Eflak	30	12.500	Çarneş	375000	Plevne	Nigbolu	38	7000	266.000
Hotaliç	37	10.000	Niğbolu	370.000	Hotaliç	Nigbolu	38	3000	114.000
Lofça ve İnebolu	38	5.000	Niğbolu	180000	Lofça ve İznebol	Nigbolu	38	5000	190.000
Niğbolu	36	30.000	Niğbolu	10.80000	Nigbolu ve Ziştovi	Nigbolu ve Ziştovi	36	40.000	1.440.000
Toplam		294.595		5.841.649	Toplam			300.000	11.052000

1695 Avusturya Seferi için Tuna Nehri'ne semti bulunan kazalardan 36'Şar, semti bulunmayan kazalardan ise 38'er akçeye olmak üzere 194.595 kile un satın alınmıştı. Ayrıca önceki yıldan Rusçuk, Hazergrad, Niğbolu, Tırnova ve Plevne kazalarındaki çiftlik, ambar ve mahzen sahiplerinden satın alındığı halde, fazla olduğu için gemilere yüklenmeyip İskomena ve Fosetin limanlarındaki ambar ve mahzenlerde bulunan 100.000 kile un Belgrat'a gönderilmişti¹⁵³³.

¹⁵³² BOA, KK, 2761, vr.22b-29a ; MAD, 2768, s.7-8.

¹⁵³³ BOA, KK, 2761, vr.22b-29a.

1696 Avusturya Seferi için Tuna Nehri iskeleleriyle, iskelelere yakın ve uzak kazalardan Belgrat'a gönderilmek üzere 300.000 kile un satın alınmıştı. Tuna yalısındaki kazalardan, satın alınan unun her bir kilesi 36'şar, yalılarda olup daha uzak kazalardan 38'er, Tuna Nehrine semti bulunmayan kazalardan ise unun her bir kilesi 39'ar akçeye satın alınmıştı. Satın alınan un, Hırşova, Silistre, Rusçuk, Zıştovi ve Niğbolu iskelelerine naklolunduktan sonra gemilerle Belgrat'a gönderilerek miri ambarlara konulmuştu¹⁵³⁴.

Edirne'den Belgrat'a sefer gidiş ve dönüşünde, menzillere yakın kazalardan nüzul emini ve mübaşirler tarafından mübayaa ve havale suretiyle de un tedarik olunmuştu. Menzillerde tedarik olunan un, daha çok ordu için ekmek pişirmede kullanılmıştı. 1695 Avusturya Seferi için Edirne'den Belgrat'a kadar olan menzillerden her birine günlük 500'er kile olmak üzere kazalardan 83.544 kile un tedarik olunmuştu. Temin olunan unun 69.403 kilesi satın alınırken, 14.142 kilesi havale sureti ile tedarik olunmuştu¹⁵³⁵. Sefer dönüşünde ise Belgrat üzerinden dönülmediği halde Belgrat'tan Edirne'ye kadar olan menzillere, Belgrat ve Semendre'deki miri ambarlardan 13.900 kile un tedarik olunmuştu¹⁵³⁶. Sefer gidiş ve dönüşü toplam 93.431 kile un tedarik olunmuştu¹⁵³⁷. Temin olunan unun 49.380 kilesi, ordu Belgrat üzerinden dönmediği için menzillerde kalmıştı¹⁵³⁸. Menzillerde kalan un öncelikle mahzen ve hanlarda muhafaza edilerek, nüzul emini tarafından geriden gelen askerler için ekmek yapmak üzere kullanılması için emir verilmişti. Ancak unun ekmek yapmada kullanılması mümkün olmadığından, elde kalan unun bir kısmı kazalardaki dul kadınlar ile fakirlere dağıtılmıştı¹⁵³⁹. Belgrat yerine Niğbolu üzerinden dönüş yapıldığından, Niğbolu'dan Edirne'ye kadar olan her menzilde padişahın dairesi için 60'ar kile has un ile un satın alınmıştı¹⁵⁴⁰. Ayrıca ordu Edirne'ye vardığında, Edirne'den İstanbul'a dönüş için her bir menzil için 1.100 kile un temin olunmuştu¹⁵⁴¹.

1696 Avusturya Seferi'nde ise İstanbul'dan Belgrat'a varana kadar her bir menzile günlük 500'er kile olmak üzere kazalardan 55.475,5 kile, tedarik olunmuştu¹⁵⁴². Unun 36.243 kile satın alınırken¹⁵⁴³, 19.232,5 kile un da havale suretiyle temin olunmuştu¹⁵⁴⁴.

¹⁵³⁴ BOA, MAD, 2768, s.7-8.

¹⁵³⁵ BOA, D.MKF, 515/120. ; KK, 2761, vr.107a-110a.

¹⁵³⁶ BOA, KK, 2761, vr.116b.

¹⁵³⁷ BOA, K.K, 2760, s.2.

¹⁵³⁸ BOA, K.K, 2760, s.4.

¹⁵³⁹ Sofya Menzili'ne konaklayan ordu için tedarik olunan undan 1500 kile menzilde kalarak, bunun Sofya kazasındaki dul kadınlar ve fakirlere dağıtılması için Nüzul Emini'ne gönderilen 15 Z 1107/16 Temmuz 1696 tarihli emir için bk. BOA, D.MKF, 538/3.

¹⁵⁴⁰ BOA, K.K, 2761, vr.118a-119b.

¹⁵⁴¹ BOA, KK, 2761, vr.120-a.

¹⁵⁴² BOA, D.MKF, 27769, s.2-16.

¹⁵⁴³ BOA, D.MKF, 27755, s.5.

Sefer dönüşünde ise Belgrat'tan Niş'e varıncaya kadar, 8 menzilde un tedariki mümkün olmadığından askere ekmek imal edilmemiş, 3'er günlük ekmek tayinatları yerine 5'er günlük peksimet verilmişti. Niş menzilinden Edirne'ye kadar olan yollarda ise her menzilde 500'er kile olmak üzere 16 menzilde 11.500 kile un tedarik olunmuştu¹⁵⁴⁵.

c- Pirinç

Sefer sırasında askerlere tayinat olarak verilen diğer bir besin maddesi de pirinç idi. Pirinç özellikle Donanma-yı Hümâyun kalyonlarındaki levent askerlerinin temel besin maddesi idi. Sefere çıkacak kalyonlarda istihdam edilmiş leventler için pirinç tedariki Anadolu ve Rumeli'den sağlandığı gibi, özellikle Mısır'dan satın alınır. İstanbul'dan merkezden gönderilen bir görevli tarafından satın alınarak İstanbul'a getirilirdi. 1695 ve 1696 yıllarında sefer güzergahında askerlere tayinat olarak verilecek pirincin büyük çoğunluğu İstabl-ı âmire ocaklığı olan Filibe'den temin edildiği gibi, Tatarpazarı Kazası'ndan da satın alınmıştı.

Tablo 38: Sefer için Temin Olunan Pirinç Miktarı ve Yeri¹⁵⁴⁶:

Tedarik Olunan Yer	1695 Avusturya Seferi (kile)	1696 Avusturya Seferi (kile)
Filibe	5.000	11.000
Tatarpazarı	10.000	-
Toplam	15.000	11.000

1695 Avusturya Seferi'nde Kilâr-ı âmire ocaklığı olan Filibe'den havale sureti ile 5.000 kile (128.277 kg)¹⁵⁴⁷, Tatarpazarı Kazası'ndan mübayaa suretiyle 10.000 (25.564 kg) kile olmak üzere, 15.000 kile pirinç tedarik olunmuştu¹⁵⁴⁸. Tedarik olunan pirincin 3.400 kilesi Sofya Menzili'ne nakledilirken, geri kalan kısmı Belgrat'a gönderilmişti¹⁵⁴⁹. 1696 Avusturya Seferi'nde ise Kilâr-ı âmire ocaklığı olan Filibe'den 11.000 (281.600 kg) kile

¹⁵⁴⁴ BOA, D.MKF, 27769, s.2-16.

¹⁵⁴⁵ BOA, MAD, 7715, s.6-7, 19 S 1108 (17 Eylül 1696).

¹⁵⁴⁶ BOA, KK, 2761, vr.134b ; D.BŞM, 824, s.14-32.

¹⁵⁴⁷ BOA, KK, 2761, vr.134b.

¹⁵⁴⁸ BOA, MAD, 9879, s.327-28 ; KK, 2761, vr.134b.

¹⁵⁴⁹ BOA, D.BRZ, 110/5-81.

pirinç tedarik olunarak¹⁵⁵⁰, bu pirinçten 4.000 kile Sofya ve 2.000 kile Niş menziline, 5.000 kile ise Belgrat'a gönderilmişti¹⁵⁵¹.

Sefer sırasında Matbâh-ı âmire ile kapıkulu askerlerine tayinat olarak dağıtılan pirinç miktarı ile ilgili bilgiler vardır. 1696 Avusturya Seferi'nde 26 Haziran'da matbâh emini tarafından yeniçerilere 2.500 kile (64.000 kg)¹⁵⁵², cebecilere 400 kile (10.240 kg)¹⁵⁵³, topçulara 100 kile (2.560 kg) ve top arabacılarına 50 kile (1.280 kg) pirinç dağıtılmıştı¹⁵⁵⁴. Öte yandan İstanbul'dan Edirne'ye hareket eden Edirne ve İstanbul bostancılarından her birine günlük 100'er dirhem (330 gr) olmak üzere, 1.500 bostancıya 37,5 kile (960 kg) pirinç dağıtılmıştı¹⁵⁵⁵. Ordu 10 Haziran 1696'da Edirne'den hareketinden, Kolar Menzili'ne gelinceye kadar günlük 265-290'er kıyye (338-369 kg) olmak üzere çeşitli birimlere toplam 8685 kıyye (11.065 kg) pirinç dağıtılmıştı¹⁵⁵⁶. Sefere katılan bazı birimlere günlük verilen pirinç miktarı ise şöyledir; atlı leventlerin baş ağalarına 13,5 kıyye (17 kg), bölükbaşlarına 8,5-11'er kıyye (11-14 kg), mirâhur-ı âleme 2 kıyye (2,5 kg), ahur kethüdasına 1 kıyye (1.283 gr), saraçbaşına 0,5 kıyye (641 gr), sarbanlara 6 kıyye (7,5 kg), çukadarlara 2 kıyye (2,5 kg), saraçlara 2 kıyye (2,5 kg), sancaktara 1 kıyye (1.283 gr), bayraktara 0,5 kıyye (641 gr), arabacı başına 0,5 kıyye (641 gr) pirinç dağıtılmıştı. Öte yandan her menzilde atlı leventlere 94 kıyye (120,5 kg), piyade leventlere 84 kıyye (107,5 kg), ağa zâdelere 35,5 kıyye (45 kg) karakullukçulara 52,5 kıyye (67 kg), bazı ağalara 13 kıyye (16,5 kg) pirinç dağıtılmıştı¹⁵⁵⁷.

2-Ekmek (Nan)

Sefere katılan Osmanlı askerine verilen ekmek, buğday unundan imal edilmekteydi. Sefer güzergahında orduya dağıtılan ekmek, menzillerde asker ve diğer birimlere tayin olunan unundan yapılmaktaydı. Menzillere tedarik olunan unun 1/6'sı, tüm sefer için tedarik olunan unun 1/3'ü ekmek imali için kullanılmıştı.

Edirne-Belgrat güzergahında ordunun konakladığı menzillerde, ekmeğin pişirilerek hazır hale getirilmesi için çok sayıda fırına ihtiyaç duyulmuştu. 1695 ve 1696 Avusturya seferlerine katılan Osmanlı ordusu için gerekli fırınlar İstanbul, Edirne, Bursa, İzmir, Tekirdağ, İzmid ve sefer güzergahında bulunan Tekirdağ, Filibe ve Sofya gibi şehirlerden

¹⁵⁵⁰ BOA, K.K, 2763, s.277.

¹⁵⁵¹ BOA, D.BŞM, 1122/31.

¹⁵⁵² BOA, D.BŞM, 1127/95, 25 Za1107 (26 Haziran 1696).

¹⁵⁵³ BOA, D.BŞM, 1127/94.

¹⁵⁵⁴ BOA, D.BŞM, 1127/93.

¹⁵⁵⁵ BOA, D.BŞM, 1112/89, 17 N 1107 (20 Nisan 1696).

¹⁵⁵⁶ BOA, D.BŞM, 826, s.2.

¹⁵⁵⁷ BOA, D.BŞM, 824, s.14-32.

kiralanan sureti ile tedarik olunmuştu¹⁵⁵⁸. Kiralanan fırınlardan her birine 1695 yılında 1000'er, 1696 yılında 500'er kuruş ücret ödenmişti. Ödenen ücret, fırın kiralanan şehirlerin fırıncı ve ekmekçilerinden fırın bedeli olarak tahsil olunarak karşılanmıştı. Fırıncı ve ekmekçilerden tahsil olunan 1.000 kuruşluk bedel, çok fazla ve esnafa ağır geldiği gerekçesi ile 1696 yılında 500 kuruşa düşürülmüştü¹⁵⁵⁹. Fırın sahiplerine verilecek ücret nüzul emini tarafından şehirlerdeki esnaftan tahsil olunduktan sonra ödenmişti¹⁵⁶⁰.

Şehirlerdeki fırıncı ve ekmekçilerden sefer için 50-60'ar adet seyyar fırın kiralananmıştı. Kiralanan fırınlardan her bir menzilde 500 kile undan ekmek imal edilebilecek şekilde istifade edilmişti. Kiralanan fırınlar ordudan önce arabalarla menzillere ulaştırılarak her bir menzile 50 ve 100 adet fırın yeri kazdırılmış ve kazdırılan yerlere seyyar fırınlar yerleştirilmişti¹⁵⁶¹.

Edirne'den Belgrat'a kadar olan sefer güzergahında fırın kazdırılması işi ile palanga dizdarları, "garib ve Beşli ağalar" görevlendirilmişlerdi¹⁵⁶². Tutulan fırınlarda ekmek imali için usta ve ameleler görevlendirilmişti. Kalabalık bir orduya ekmek yetiştirmek zor bir iş olduğundan orducu esnafı içerisindeki ekmekçiler ekmek imalinde bizzat çalışmışlardı. Ekmek pişiren ustalara kullandıkları her bir kile un için 24'er akçe ücret ödenmişti¹⁵⁶³. Ancak ekmek pişirmek için uygun imkanların bulunmadığı zamanlarda ise ordunun konakladığı menzillere yakın kazalardaki fırıncı esnafından ekmek satın alınmış veya miri un kullanılarak kaza esnafının fırınlarında ekmek pişirilmişti¹⁵⁶⁴. Özellikle ordunun toplanma aşamasında ve kapıkulu ordusunun İstanbul'dan Edirne'ye hareketi sırasında, nüzul emini ve kaza kadıları tarafından kazalardaki fırıncı esnafına miri undan ekmek imal ettirilerek hazır hale getirilmişti. 1696 Avusturya Seferi'nde Büyükçekmece Menzili'nden Edirne'ye kadar olan güzergahta yeniçeriler için her biri 200'er dirhem (615 gr) olmak üzere 10.000, cebeci, topçu, toparabacı ve bostancı askerleri ve divan ahalisi için her adeti 160'ar dirhem (492 gr) olmak üzere 20.000 ekmeğin, yol üzerindeki kaza ekmekçileri tarafından pişirildikten sonra nüzul

¹⁵⁵⁸ BOA, KK, 2761, vr.111a ; KK, 2763, s.160.

¹⁵⁵⁹ BOA, KK, 2763, s.160.

¹⁵⁶⁰ BOA, KK, 2763, s.160 ; D.MKF, 522/162 ; D.MKF, 523/77, 20 C 1107 (26 Ocak 1696).

¹⁵⁶¹ Cisir Mustafa Paşa'dan Belgrat'a kadar olan her bir menzilde kazılacak 100'er adet fırın için kaza kadılarına gönderilen hüküm için bk. BOA, D.MKF, 507/139.

¹⁵⁶² Cisir-i Mustafa Paşa'dan İvrace Menzili'ne varıncaya kadar menzil kadılarına hüküm ki: "İnşâallah-ı teâlâ Edirne Sahrası'ndan hareket-i hümâyûnuma azîmet karîb olmağla menzîl-i mezbûrlarda asâkir-i İslâmın nanları tabh ettirilmek için mevsul ve münâsib olan mahallerden 50'er adet frun kazdırılıp hâzır ve âmâde ettirilmek babında emr-i şerîf yazılmak babında fermân-ı şerîf sadr olmağın." bk. BOA, AE II.Mustafa, 4366, 16 L 1107 (19 Mayıs 1696).

¹⁵⁶³ BOA, D.BŞM, 794, s.17.

¹⁵⁶⁴ Arnavut askerler için tutulan fırınların başına ekmekçi tedariki için Rumeli Beylerbeyi'ne gönderilen 22 Şaban 1106/7 Nisan 1695 tarihli hüküm için bk. BOA, D.MKF, 506/120.

emini tarafından dağıtılmıştı¹⁵⁶⁵. Belgrat'tan Edirne'ye dönülürken, havaların ve mevsim şartlarının uygun olmaması nedeni ile menzillere tedarik olunan 500 kile un, yine kazalardaki fırıncı esnafına işlettirilmişti. Bu yıl içerisinde sefer dönüşünde Niş'ten Edirne'ye kadar olan her bir menzilde hazırlanmış bulunan 500 kile unun 60 kilesi fırın harcı olarak kullanılırken, 290 kilesinden her biri 200'er dirhem (615 gr) olmak üzere 15.665 çift, 150 kilesinden her biri 165'er dirhem (507 gr) olmak üzere 9.900 çift ekmek kaza ve kasaba fırınlarında pişirilerek kapıkulu ordusuna dağıtılmıştı¹⁵⁶⁶.

Ordunun Edirne'ye toplanması sırasında bazı kapıkulu askerlerin, oldukça erken bir tarihte İstanbul'dan hareket etmeleri nedeni ile menzillere henüz gerekli miri un hazırlanmadığı için İstanbul ile Edirne arasında her menzilde konaklayan kapıkulu askerleri için, kazalardaki fırıncı esnafından ekmek satın alınmıştır. 1695 Avusturya Seferi'nde İstanbul'dan Edirne'ye 7 günde ulaşan cebeci, topçu, top arabacı askerlerinden her birine, konakladıkları her bir menzilde yevmiye birer çift ekmek, 2'şer akçeye satın alınmıştı¹⁵⁶⁷. Ayrıca Anadolu'dan tahrir olunarak orduya katılmak üzere Edirne'ye hareket eden sipahi ve silahtar serdengeçti askerlerine konakladıkları her menzilde yevmiye birer çift ekmek ikişer akçeye satın alınarak dağıtılmıştı¹⁵⁶⁸.

Orduya katılmak üzere Anadolu'dan hareket eden eyalet kuvvetlerine Edirne'ye gelinceye kadar konakladıkları her menzile yakın kaza ekmekçilerinden, ekmekçilerin bulunmadığı durumda ise kaza halkından birer çift ekmek satın alınarak ikişer akçe ödenmişti. Askerlere tedarik olunan ekmek parası, bu işle vazifeli mübaşir tarafından ödenmişti¹⁵⁶⁹. Sefere Anadolu'dan katılan sipahi ve silahtar serdengeçti ağalarına her gün için 4, kethüda ve zabitlerine 2, neferlerine ise 1 çift ekmek ikişer akçeden satın alındıktan sonra dağıtılmıştı¹⁵⁷⁰.

Hareket eden orduya, her menzilde ekmek imal etmek ve satın almak mümkün değildi. Bu nedenle ekmek imali ve tedarikinin mümkün olduğu menzillerde askerlere ekmek verilirken, bunun mümkün olmadığı yerlerde peksimet tayin olunmuştur. 1696 Avusturya Seferi dönüşünde Belgrat'tan Edirne'ye dönülürken, Belgrat'tan Niş menziline kadar sekiz menzilde askerlere üçer günlük ekmek ve beşer günlük peksimet tayin olunmuştu¹⁵⁷¹. Öte yandan kapıkulu askerlerine her menzilde ekmek pişirmek mümkün değildi. Özellikle

¹⁵⁶⁵ BOA, KK, 2763, s.289.

¹⁵⁶⁶ BOA, MAD, 7715, s.6-7.

¹⁵⁶⁷ BOA, D.BŞM, 1084/53, 54, 55.

¹⁵⁶⁸ BOA, MAD, 10142, s.52.

¹⁵⁶⁹ BOA, MAD, 9879, s.232, 6 § 1106 (22 Mart 1695).

¹⁵⁷⁰ BOA, D.BŞM, 794, s.52-53; D.BŞM, 1063/19; D.BŞM, 1068/18.

¹⁵⁷¹ BOA, MAD, 7715, 19 S 1108, s.6-7.

menzillere gerekli miri un ve fırın tedarikinin yapılmadığı, henüz ordunun İstanbul'dan Edirne'ye hareketi sırasında konaklanan her menzilde her asker için yevmiye birer çift ekmek satın alınmıştı. 1695 Avusturya seferi'nde 21 Haziran'da Edirne'den hareket hazır duruma gelmiş bulunan yeniçerilere verilen ekmeğin ağırlığı 615 gram, cebeci, topçu, toparabacı askerlerine dağıtılan ekmeğin ağırlığı ise 492 gram idi¹⁵⁷². Bu durum sefer dönüşünde de değişmemiştir. Sefer dönüşünde Edirne'den İstanbul'a dönülürken her gün yeniçeriler için satın alınan 20.000 çift ekmeğin her biri 615 gram, cebeci, topçu ve toparabacı askerleri için satın alınan 12.500 çift ekmeğin her biri 492 gram idi¹⁵⁷³.

Ordunun toplanma aşamasında kapıkulu askerlerine dağıtılan ekmek sayısı, kapıkulu askerlerinin sayısının artmasıyla fazlalaşmıştır. 1696 Avusturya Seferi'nde, ordu 28 Nisan ve 18 Haziran arasında 51 gün Edirne'de iken her gün için yeniçerilere her biri 615 gram olmak üzere 16.000 çift ve her biri 492 gram olmak üzere cebecilere 3.300 çift, topçulara 1.000 çift, toparabacılarına 300 çift ekmek tayin olunmuştu. 19 Haziran'da ordu Edirne'den harekete hazır duruma geldiğinde kapıkulu askerlerinin sayısında artış olmuştu. Meydana gelen bu artışla beraber askerlere dağıtılan ekmeğin sayısı da artmıştı. Yeniçerilere 30.000, cebecilere 4.349, Topçulara 1.100, toparabacılarına ise 610 çift ekmek dağıtılmıştır¹⁵⁷⁴.

Sefere Bosna'dan katılan miri leventlere günlük verilen ekmek 0,5 kıyye (641 gr) ağırlığında idi. Bosna leventlerine verilen ekmek satın alınarak tedarik olunmuştu. Leventler için satın alınacak ekmeğin her bir kıyyesine (1.282 gr) 12 akçe ödenmişti. 1695 Avusturya Seferi'ne katılan 3240 nefer miri piyade Bosna lewendinden her birine 0,5 kıyye (641 gr) ekmek olmak üzere her gün için toplam 1.620 kıyye ekmek satın alınmıştı¹⁵⁷⁵. 1696 Avusturya Seferi'ne katılan Bosna leventlerine verilen ekmeğin gramajı değişmemiştir. Fakat sefere katılan leventlerin sayısı geçen yıla oranla azalmıştı. Bu yıl sefere katılan her bir piyade Bosna lewendine 0,5 kıyye (641 gr) olmak üzere 2.160 nefere yevmiye 1.080 kıyye ekmek tayinat olarak verilmiş, ekmeğin kıyyesi önceki senede olduğu gibi 12 akçeye satın alınmıştı¹⁵⁷⁶.

Arnavutluk'tan sefere katılan miri ve hane leventlerine ihtiyaç duydukları ekmek kiralanan fırınlarda pişirilmiş, ekmek tedarikinin zor olduğu durumlarda ise her gün için bir çift ekmek parası ödenmişti. Askerler aldıkları parayla kendi ekmeklerini tedarik etmişlerdi. Sefer için Rumeli Valisi tarafından yazılan miri piyade Arnavut askerlerinden her birine

¹⁵⁷² BOA, D.BŞM, 794, s.39.

¹⁵⁷³ BOA, D.MKF, 518/107.

¹⁵⁷⁴ BOA, D.BŞM, 834, s.6,13.

¹⁵⁷⁵ BOA, MAD, 10142, s.8.

¹⁵⁷⁶ BOA, MAD, 10143, s.44.

günlük birer çift ekmek tayin olunmuştu. Leventlere verilecek bir çift ekmek 0,5 kıyye (641 gram) idi. Leventlere verilen ekmekler kiralanan seyyar fırınlarda pişirilmişti. Her 1.000 Arnavut piyade için bir adet fırın tutulmuştu¹⁵⁷⁷. Fırınlara kullanılmadığı zamanlarda ise gerekli olan ekmeği yol üzerindeki fırınlardan leventlerin kendileri tedarik etmişlerdi. Leventlere kendi ekmeklerini tedarik etmeleri için her gün 3'er akçe ödenmişti. Ayrıca İlbasan, Ohri, Avlonya ve Paşa livalarından sefere katılan hane levendinden her birine günlük 641 gram ağırlığında bir çift ekmek, birer akçeden satın alınarak dağıtılmıştı¹⁵⁷⁸.

Askerlere ekmek tedarikinin zor olduğu durumlarda un yerine buğday verilmişti. 1696 yılında Belgrat Kalesi muhafazasına gönderilen Orta Macar Kralı Tökeli'nin 800 askerinden her birine ekmek yerine, günlük yarımşar kıyye (641 gr) buğday olmak üzere 6 aylık tayinatları peşin olarak verilmişti. Askerlerin verilen buğdayı nasıl değerlendirdiklerine dair bir bilgi bulunmamakla beraber, muhtemelen verilen buğdayı öğüttükten sonra fırınlarda ücret karşılığında pişirtmiş olmalıydılar¹⁵⁷⁹. Ancak orduya katılmak üzere geriden gelen Kral Tökeli'ye yevmiye 20 çift ekmek verilmişti¹⁵⁸⁰.

Sefere katılan kapıkulu ordusu ile sipahi ve silahtar serdengeçtilerine her kile undan 66 veya 54 ekmek üretilerek tayin edilmişti. Kapukulu ordusu ile sipah ve silahtar serdengeçtileri için bir kile undan üretilen 66 ekmekten her biri 388 gram, bir kile undan üretilen 54 ekmekten her biri ise 474 gram idi. 1695 Avusturya seferi'nde Edirne'den Musapaşa palangasına kadar olan menzillerde; sadırali dairesi, yeniçeri, cebeci, topçu, toparabacı ocaklarıyla sipahi ve silahtar serdengeçtilerine; ordunun 21 Haziran'da Edirne'den hareketinden 29 Temmuz'da Belgrat'a varmasına kadar geçen 39 günlük sürede, her bir kile undan 54 çift olmak üzere 14.535 kile undan 785.435 çift ekmek ve her kile undan 66 çift olmak üzere 9.206 kile undan 607.618 çift ekmek pişirilmiştir. Ekmek imalinde 23.751 kile un kullanılarak 1.393.053 çift ekmek pişirilmiştir¹⁵⁸¹. Menzillerde ekmek pişirmek üzere, kiralanan 60 fırın kullanılmıştı. Ekmek pişirme işi ile görevli fırıncılara, kullandıkları unun her bir kilesi için 24'er akçe olmak üzere, toplam 570.024 akçe (4.750 kuruş ve 24 para) pişirme ücreti ödenmişti¹⁵⁸².

Sefere katılan asker, yönetici ve muhtelif makamlara da ekmek verilmişti. 1695 yılında sefere katılan sadrazam dairesine 5.500, şeyhülislama 50, Anadolu ve Rumeli kazaskerleri ile nakibüleşrafa 40, defterdara 100, reisülkütüba 40, mirahur-ı evvele 40,

¹⁵⁷⁷ BOA, K.K, 2761, vr.43b; D.MKF, 506/120, 22 L 1106 (5 Haziran 1695).

¹⁵⁷⁸ BOA, MAD, 10143, s.12-15.

¹⁵⁷⁹ Verilen buğday Belgrat Ambarı'ndan tedarik olunmuştur. Bk. BOA, MAD, 10142, s.56.

¹⁵⁸⁰ BOA, D.BŞM, 827, s.14.

¹⁵⁸¹ BOA, K.K, 2760, s.4.

¹⁵⁸² BOA, D.BŞM, 794, s.17.

mirahur-ı saniye 15 ekmek günlük olarak verilmişti¹⁵⁸³. 1696 yılında ise sefere yine aynı birimlere verilen günlük ekmek tayinatında veziriazamın dairesi dışında diğer birimlerde artış olmuştu. Bu yıl sefere katılan sadrazamın dairesine 5.000, şeyhülislamın dairesine 90, Rumeli Kazaskeri'ne 75, Anadolu Kazaskeri'ne 70, defterdara 100, reisülkütuba 60, mirahur-ı evvele 55, mirahur-ı saniye 25 ekmek günlük olarak dağıtılmıştı¹⁵⁸⁴.

Sefer dönüşünde ekmeğin daha yüksek bir gramajda pişirildiği görülmektedir. 1695 Avusturya Seferi'nde Niğbolu üzerinden dönülürken, Niğbolu'dan Edirne'ye kadar olan menzillerde kapıkulu ordusuna verilmek üzere Niğbolu, Zıstovi, Tırnova, Hazergrad, Şumnu, Alakilise, Yanbolu kazalarındaki fırınlara sipariş edilen ekmeğin gramajı daha yüksekti. Bu kazalarda yeniçeriler için pişirilen ekmeğin her çifti 200 dirhem (615 gr), diğer kapıkulu askerlerine verilmek üzere temin olunan ekmeğin her çifti 160 dirhem (492 gr) ağırlığında idi¹⁵⁸⁵.

Seferde ordunun muharebede bulunduğu zamanda taze ekmek tedariki güçleşmişti. 1696 Avusturya Seferi'nde taze ekmek tedarikinin zor olduğu zamanda veziriazamın dairesi ile yeniçeri, cebeci ve topçu askerlerine verilecek her çift ekmek yerine birer peksimet verilmişti. Bu sefer sırasında veziriazamın dairesi ve kapıkulu askerlerine verilen her bir çift ekmeğin ağırlığı 388 veya 474 gram idi. Askere ekmek yerine verilen her bir peksimetin ağırlığı daha evvelden verilen her bir çift ekmeğin ağırlığına tekabül etmiştir¹⁵⁸⁶.

Tablo 39: Sefer Sırasında İmal Olunan Ekmek ve Peksimet¹⁵⁸⁷:

1695 Avusturya Seferi			1696 Avusturya Seferi			
Ekmek tayin edilen yer	Ekmek (çift)	Toplam	Ekmek tayin edilen yer	Ekmek (çifti)	Peksimet miktarı (adet)	Toplam
Veziriazam	165.000	165000	Veziriazam	665.478	129.532	795.000
Yeniçeri Ocağı	1.134.621	1.134.621	Yeniçeri Ocağı	3.433.200	356.400	3.789.600
Cebeci, Topçu ve Toparabacısı	28.050	28.050	Cebeci Ocağı	597.005	86.980	686.985
Divan Ahalisi, sipah ve silahdar serdengeçtileri	379.600	379.600	Topçu Ocağı	132.400	20.000	152.400
Arnavut Levent	270.489	270.489	Divan Ahalisi	1.199.722		
Toplam	1.977.400	1.977.400	Toplam	612.0985	592.912	6.713.897

¹⁵⁸³ BOA, D.BŞM, 802/4, s.2-4.

¹⁵⁸⁴ BOA, D.BŞM, 827, s.2-31.

¹⁵⁸⁵ BOA, KK,2761, vr.120a; D.MKF, 518/61.

¹⁵⁸⁶ BOA, D.BŞM, 820, s.2-3.

¹⁵⁸⁷ BOA, D.MKF, 517/76 ; MAD, 2165, s.13.

1695 Avusturya seferi sırasında, 21 Mayıs-20 Ağustos 1695 tarihleri arasında geçen 60 günlük sürede kapıkulu ocakları ve sefere katılan diğer birimlere, kiralanan seyyar fırınlarda ekmek imal etmek için menzillerde satın alınan undan 1/6'sı olan 38.603 kile un kullanılmıştı. Kullanılan her kile undan, her biri 474 gram olmak üzere 54 çift ve her biri 388 gram olmak üzere 66'şar çift ekmek imal edilmişti. Ekmek pişiren fırıncılara, kullandıkları her kile un için 24'er sağ akçe pişirme ücreti verilmek üzere, 38.603 kile unu işlemleri için 926.472 akçe (7.720,5 kuruş) imalat ücreti ödenmişti¹⁵⁸⁸.

1696 Avusturya Seferi'ne gidiş ve dönüşte, 20 Nisan ile 25 Ekim arasında geçen 189 günlük sürede, tüm sefer için satın alınan unun 1/3'ü olan 146.513 kile un kullanılmıştı. Kullanılan her kile undan her biri 388 gram ve 66 çift olmak üzere 35.504,5 kile undan 2.343.349 çift ekmek imal edilmişti. Ayrıca her kile undan her biri 474 gram ve 54 çift olmak üzere, 80.936,5 kile undan 4.373.548 çift ekmek pişirilmişti. Toplam 116.441 kile un kullanılarak 6.716.897 çift ekmek seyyar fırınlarda pişirilmişti. Ekmek pişiren fırıncılara, her bir kile un için 24'er akçe olmak üzere, toplam 2.751.255 akçe (22.927,5 kuruş) pişirme ücreti ödenmişti¹⁵⁸⁹. ocaklı asker ve diğer görevlilere pişirilen ekmek yeterli gelmediği için 592.912 peksimet tayin olunmuştu. Ayrıca padişahın dairesine fırın harcı olarak 8.664,5 kile ve bazı görevlilere ise 21.415,5 kile un, ekmek yerine verilmişti¹⁵⁹⁰.

3- Peksimet

Osmanlı Devleti'nde donanmada görevli gemi mürettebatının günlük temel besin maddesi olan peksimet, özellikle deniz seferlerinde gemi mürettebatına ve leventlere verilmek üzere hazırlanmaktaydı. Bununla beraber uzun süren ve ekmek tedariki mümkün olmayan kara savaşlarında da en önemli besin maddesi olarak kullanılmaktaydı¹⁵⁹¹.

Peksimetin imalinde arpa, darı ve çavdar unu tercih edilmeyerek, yalnızca buğday unu kullanılmaktaydı¹⁵⁹². Peksimet, donanma gemilerine rahatlıkla ulaştırılmak için genellikle kıyılarıdaki kaza ve kasabalarda yapılmaktaydı. Osmanlı ülkesinde peksimet, İstanbul ve

¹⁵⁸⁸ BOA, D.MKF, 517/76, 10 M 1107 (21 Ağustos 1695).

¹⁵⁸⁹ BOA, MAD, 2165, s.13.

¹⁵⁹⁰ BOA, D.BŞM, 820, s.2-3.

¹⁵⁹¹ İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, Ankara 1992, s.244.

¹⁵⁹² İşbilir, *Şark Seferleri*, s.50.

Gelibolu başta olmak üzere Selanik, Golos, Eğriboz, Varna, Balçık, Tekirdağı, Lapseki, Burgos'daki fırınlarda pişirilmekteydi¹⁵⁹³.

Kazalardaki fırınlarda pişirilen peksimet, ordunun konaklayacağı menzillere nakledilmesinin yanı sıra, daha çok taze ekmeğin bulunmadığı savaş alanlarına getirilerek ambarlara konulmaktaydı. Ambarlardaki peksimetin bekleme süresi bir yıldı. Bir yılı geçmesi halinde, ambarlardaki peksimet yenisiyle değiştirilirdi¹⁵⁹⁴.

Ordunun hareketi sırasında, menzillerde askerlere tayinat olarak daha çok ekmek verilmiş, zorunlu hallerde ve ekmek pişirmenin mümkün olmadığı durumlarda veya önceki senelerden kalmış buğday veya unun çürümesini önlemek için menzil kazalarında peksimet pişirilmiştir. 1695 Avusturya Seferi'nde ordu Sofya'da iken önceki seneden Kuruçeşme Hanı'nda bulunan miri zahirenin çürümesini önlemek için, Sofya Kazası'nda her 2,5 kile undan 1 kantar olmak üzere, 300 kantar peksimet pişirilmiştir¹⁵⁹⁵. Her kantar peksimet imali için 40'ar akçe ücret ödenmiştir. Ordunun konakladığı her menzilde yerleşim birimi bulunmadığından Niş Menzili'nden ileride bulunan menziller için ekmek tedariki güçleşeceğinden Niş Ambarı'nda bulunan miri unun her 2,5 kilesinden 1 kantar olmak üzere, 1000 kantar peksimet Niş'deki ekmekçilere yaptırılarak, her kantar için 40'ar akçe pişirme ücreti ödenmiştir¹⁵⁹⁶. Nitekim ordu Batıçine Menzili'nde iken Yeniçeri Ocağı askerlerine yeteri kadar ekmek tedarik olunamamıştı. Niş Kazası fırınlarında daha evvelden pişirilen 3.916 kıyye (4930 kg) peksimet arabalarla Batıçine Menzili'ne nakledildikten sonra yeniçerilere dağıtılmıştı¹⁵⁹⁷.

Sefere katılan Mısır askerlerine de ekmek tedariki zor olduğundan peksimet verilmişti. 1696 yılında sefere katılmak üzere Gelibolu İskelesi'ne gelen 2.000 Mısır askerinden her birine orduya dahil olana kadar birer kantar peksimet tedarik olunması düşünülmüştü. Mısır askerleri için ihtiyaç duyulan 2.000 kantar peksimetin Gelibolu'daki fırıncı ve ekmekçiler tarafından hazırlanmasına karar verilmişti. Mısırlı askerler için pişirilecek peksimet Gelibolu Kadısı ve Gelibolu Gümrük Emini tarafından hazır hale getirildikten sonra görevli kişiye teslim edilmişti¹⁵⁹⁸.

1695 ve 1696 Avusturya seferleri için ihtiyaç duyulan peksimet daha çok Tuna Nehri donanmasında görevli leventler için imal olunmuştu. Leventlere imal olunan peksimetin tamamı, Tuna Nehri Havzası'ndaki kazalardan sipariş olunmuştu. Sipariş olunan peksimet,

¹⁵⁹³ Bostan, *Bahriye Teşkilatı*, s.245-247.

¹⁵⁹⁴ İşbilir, "İaşe ve İkmal", s.153.

¹⁵⁹⁵ BOA, KK, 2761, 106a.

¹⁵⁹⁶ BOA, KK, 2761, vr.107b ; D.BŞM, 794, s.15.

¹⁵⁹⁷ BOA, D.BŞM, 794, s.15.

¹⁵⁹⁸ BOA, *MAD*, 9880, s.142, 28 CA 1107 (4 Ocak 1696).

kaza ahalisi ve kazalardaki fırıncılar tarafından ücret karşılığında pişirilmiştir. Talep olunan peksimetin pişirilmesi için de mübaşirler görevlendirilmiştir. Pişirilen peksimeti teslim alan mübaşirler, Tuna Nehri iskelelerine naklettikten sonra gemilerle Belgrat'a göndermekteydiler. Ancak peksimeti teslim alan görevliler, bazen ahaliden peksimeti teslim almak için meşru olmayan sebeplerle ücret talep etmişlerdi. Halktan haksız alınan peksimet bedellerinin tespiti için mübaşir görevlendirilmişti. Pişirilen peksimetin iskelelere naklini sağlamak, ayrıca peksimeti teslim alan görevlilerin hangi suretle bedel aldıklarını tespit ederek deftere kaydetmesi istenmiştir¹⁵⁹⁹.

Kazalarda pişirilecek peksimetin miktarı, çok evvelden belirlenerek mevkufat defterlerine kaydolunmuştu. Fırınlara bulunmadığı veya az geldiği durumlarda, belirlenen miktarda peksimeti pişirme işi kaza halkına yüklenmişti. Ancak bazı kazalardan kaldırılabileceklerinden fazla peksimet imal edilmesi istenmişti. Aşırı talep kaza halkının şikayetine neden olmuştu. Şikayet üzerine kaza halkının gücü yettiği oranda peksimet pişirttirilerek, kalan peksimet yerine un alınmıştı. Alınan un ise başka bir kazanın fırıncı esnafı ve halkı tarafından pişirilmiştir¹⁶⁰⁰.

Peksimet imali Tuna Nehri Havzası'ndaki bütün kazalara yüklenmişti. İmal olunan peksimet iskelelere nakledilerek Belgrat'a gönderildiğinden, peksimetin naklinde her hangi bir sorunla karşılaşılacak için bir kısım peksimet imali de iskelelerin bulunduğu kazalardaki fırıncı esnafı ile kaza halkına yüklenmişti. İskelelerin bulunduğu kazalarda peksimet imali için daha uzak kazalardan satın alınan miri un belirlenen rayiç üzerinden bedelleri ödenip iskelelere gönderilmişti. İskelenin bulunduğu kazanın halkı tarafından fırınlarda, her 2,5 kile undan bir kantar peksimet pişirilerek ücretleri görevli mübaşir tarafından ödenmişti¹⁶⁰¹. Bazen de kaza halkından peksimet aynı olarak istenmişti. Kaza halkı kendi ununu kullanarak peksimet imal etmişti. Ancak peksimetin imalının yanı sıra iskelelere nakli de kaza halkına yüklenmişti. Ancak ahalinin pişirdiği peksimeti teslim alan görevliler, halktan haksız yere bedel istemişti. Bu durumun önüne geçmek için mübaşirler gönderilerek, her ne suretle reayadan bedel alındığı tespit olunduktan sonra deftere kaydedilip, alınan bedellerin tahsili için kaza kadısı ve mübaşirler görevlendirilmişti¹⁶⁰².

¹⁵⁹⁹ BOA, KK, 2761, vr.17b.

¹⁶⁰⁰ Hacıoğlupazarı halkından 1000 kantar peksimet pişirilmesi için fermân gönderilmişti. Fakat kaza halkı talep olunan miktarda peksimeti pişirmeye kudretleri olmadığı, ancak 500 kantar peksimeti pişirip, 500 kantar peksimet yerine un vermek istediklerini arz etmeleri üzerine, 500 kantar peksimet yerine 1250 kile un alınıp, pişirilmek için Silistre Kazası'ndaki fırınlara gönderilmişti. Bk. BOA, KK, 2761, vr.18b.

¹⁶⁰¹ BOA, KK, 2761, vr.18b.

¹⁶⁰² Niğbolu, Plevne ve Tırnova kazalarında pişirilen peksimeti teslim almak için bedel almış bulunan görevlilerden, alınan bedelin tahsili için Dergâh-ı muallâm çavuşlarından Hüseyin görevlendirilmişti. Bk. BOA, KK, 2761, vr.19b, 4 C 1106 (20 Ocak 1695).

Kazalarda pişirilen peksimeti iskelelere nakletmek ve teslim almak için mübaşirler görevlendirilmiştir¹⁶⁰³. Pişirilen peksimeti teslim alan mübaşir, doğruluğundan emin olmak için peksimeti, miri kantarla vezin etmek suretiyle tarttıktan sonra gemilerle Belgrat'a göndermiştir¹⁶⁰⁴.

Tablo 40: Kazalardan Temin Olunan Peksimet Miktarı ve Yeri¹⁶⁰⁵.

1695 Avusturya Seferi				1696 Avusturya Seferi			
İmal olunan kaza	Nakledilen iskele	Peksimet miktarı (kantar)	Pişirme ücreti (akçe)	İmal olunan kaza	Nakledilen iskele	Peksimet miktarı (kantar)	Pişirme ücreti (akçe)
Eflak	-	5.000	110.000	Babadağı	Hırşova	1.000	22.000
Silistre	Silistre	3.500	77.000	Silistre	Silistre	3.000	66.000
Çartak	Silistre	500	11.000	Çartak	Silistre	500	11.000
				Hacıoğlupazarı	Silistre	1.000	22.000
Karasu	Silistre	1.000	22.000	Karasu	Silistre	1.000	22.000
Yenipazar	Silistre	1.000	22.000	Yenipazar	Silistre	500	11.000
Hırşova	Hırşova	1.000	22.000	Ruşçuk	Ruşçuk	3.000	66.000
				Hazergrad	Ruşçuk	3.000	66.000
Tırnova	Niğbolu	3.000	66.000	Eskicuma	Ruşçuk	500	11.000
				Alakilise	Ruşçuk	1.000	22.000
				Şumnu	Ruşçuk	2.000	44.000
				Yergöğü	Yergöğü	500	11.000
Ziştovi	Ziştovi	1.000	22.000	Ziştovi	Ziştovi	1.000	22.000
				Tırnova	Ziştovi	3.000	66.000
Niğbolu	Niğbolu	2.000	44.000	Niğbolu	Niğbolu	2000	44.000
Plevne	Niğbolu	2.000	22.000	Plevne	Niğbolu	1.000	22.000
				Hotaliç	Niğbolu	500	11.000
				Lofça ve İznebol	Niğbolu	500	11.000
Toplam	-	22.000	484.000	Toplam		24.500	539.000

1695 Avusturya Seferi'nde yukarıda adı geçen kazalarda her 2,5 kile undan bir kantar peksimet pişirilip bir çuvala konularak, tabloda adı geçen iskelelerden gemilerle Belgrat'a gönderilmiştir. İmal olunan 22.000 kantar peksimet için tabloda adı geçen kazalardan her bir kilesi 32 akçeden 55.000 kile un satın alınmıştır. Üretimi yapılan peksimetin her bir kantarına 22'şer akçe pişirme ücreti ödenmiştir¹⁶⁰⁶.

¹⁶⁰³ Rusçuk iskelesine naklolmak üzere kazalarda pişirilmiş peksimeti teslim alan Abdülbaki Çavuş'un yanında bulunan 1000 kantar peksimeti yine teslim almak için mübâyaa mübaşiri Hacı Ahmet görevlendirilmiştir. Bk. BOA, KK, 2761, vr.18b.

¹⁶⁰⁴ Ziştovi kazasında imâl olunan peksimeti teslim almak için mübâyaa mübaşirlerinden Seyyit Mehmed Niğbolu, Plevne ve Tırnova kazalarında pişirilen peksimeti miri kantar ile tartmaya ise mübaşirlerden Hüseyin Çavuş görevlendirilmiştir. Bk. BOA, KK, 2761, vr.19b-20b.

¹⁶⁰⁵ BOA, KK, 2761, vr.17-b.

¹⁶⁰⁶ BOA, KK, 2761, vr.17b-21a.

1696 Avusturya Seferi'nde ise askerlere tayinat olarak verilmek üzere, yukarıda adı geçen kazalardan 24.500 kantar peksimet imal olunmuştu¹⁶⁰⁷. Her 2,5 kile undan bir kantar olmak üzere 24.500 kantar peksimet imali için her bir kilesi 37 akçe olmak üzere 61.250 kile un satın alınmıştı. Ayrıca her bir kantar peksimet için 22'er akçe pişirme ücreti ödenmişti¹⁶⁰⁸.

Peksimet, sefer sırasında ekmek olmadığı zaman askerlere tayinat olarak verilmesinin yanı sıra, daha çok Tuna Nehri Donanması'nda görev yapan levent askerlerine dağıtılmıştı¹⁶⁰⁹. Ayrıca deniz yoluyla nakledilen askerlere de denizde buldukları süre içerisinde peksimet verilmişti. Tuna Donanması'nda görevli leventlere günlük verilen peksimet tayinatı, askere verilen ekmek ile aynı ağırlığa sahip idi. Donanma leventlerine günlük olarak verilen peksimetin ağırlığı 641 gram idi. Leventlerden her birine görevde kaldıkları 6 ay için 2'şer kantar (113,3 kg) peksimet verilmişti. Peksimet bulunmadığı veya leventlerin peksimet yerine un talep ettikleri zamanda ise 2 kantar peksimet yerine 5'er kile (125 kg) un verilmişti¹⁶¹⁰.

Tablo 41 : Tuna Donanmasında Peksimet Tayin Olunan Leventler¹⁶¹¹:

1695 Avusturya Seferi				1696 Avusturya Seferi			
Gemi Türü	Gemi sayısı	Levent sayısı	Peksimet miktarı (kantar)	Gemi Türü	Gemi sayısı	Levent sayısı	Peksimet miktarı (kantar)
Üstü-açık	80	720	-	Üstü-açık	100	900 ¹⁶¹²	-
Şayka	37	1480		Şayka	27	1080	2976
Kalite	10	2270	4640	Kalite	10	2270	4565
Fırkate	34	2820	5760	Fırkate	34	2820	5666,5
Toplam	184		9490	Toplam	171		13.214

1695 Avusturya Seferi'nde, ilkbahardan sonbahara kadar geçen altı aylık sürede Tuna Donanması içerisinde yer alan üstü-açık, şayka, kalite ve fırkatelelerde görev yapan 6570 levent askeri ile 720 kürekçiye 9.490 kantar (535.644 kg) peksimet dağıtılmıştı¹⁶¹³. 1696 Avusturya Seferi'nde ise Tuna Nehri Donanması'nda görevli 7070 levent askerine 12.214 kantar (689.394 kg) peksimet dağıtılmıştı¹⁶¹⁴.

¹⁶⁰⁷ BOA, MAD, 22249, s.270.

¹⁶⁰⁸ BOA, MAD, 2768, s.7-8, 10 CA 1107 (27 Aralık 1694).

¹⁶⁰⁹ BOA, KK, 2763, s.163, 21 C 1107 (6 Şubat 1695).

¹⁶¹⁰ BOA, KK, 2761, vr.103a ; KK, 2763, s.163.

¹⁶¹¹ BOA, KK, 2763, s.163 ; KK, 2761, vr.103a.

¹⁶¹² BOA, KK, 2763, s.163.

¹⁶¹³ BOA, KK, 2761, vr.103a ; D.MKF, 529/29, 29 B 1106 (15 Mart 1695).

¹⁶¹⁴ BOA, KK, 2763, s.163.

Ayrıca Tuna Nehri Donanması'ndaki kalite, fırkate, şayka ve üstü-açık gemilerde görev yapan bazı leventlerin talebi üzerine peksimet yerine un verilmişti. Ancak leventlerin neden peksimet yerine un talep ettiklerine dair her hangi bir bilgi bulunmamaktadır. 1695 Avusturya seferinde Tuna Nehri Donanması'nda yer alan şaykalarda yer alan leventlerden her birine 5'Şer kile (125 kg) olmak üzere 37 adet şaykada yer alan 1480 levende 7400 kile un verilmişti. Ayrıca kalitelere görevli leventlere 400 kantar peksimet mukabilinde 1000 kile un dağıtılmıştı. Üstü-açık kayıklardan her birinde yer alan kürekçi ve dümencilere 45'er kile olmak üzere, 80 kayıkta bulunan kürekçi ve dümencilere 3600 kile un, peksimet yerine tevzi edilmişti. Peksimet yerine 13.275 kile un (5310 kantar peksimet) tayin olunmuştu¹⁶¹⁵.

1696 Avusturya Seferi'nde de Tuna Nehri Donanması'nda görev yapan leventler peksimet yerine un talep etmişlerdi. Donanma içerisinde yer alan 100 üstü-açık kayıkta görev yapan 900 kürekçiden her birine 5'er kile un, fırkateelerde görev yapan leventlere 400 kantar (22.577 kg) peksimet mukabilinde 1000 kile un, 37 şaykada yer alan leventlerden her birine 5'er kile un olmak üzere toplam 14.600 kile un verilmesi kararlaştırılmıştı. Peksimet yerine verilecek unun da Rusçuk Mübaşiri Hüseyin'in temin eylediği miri zahireden karşılanması uygun görülmüştü¹⁶¹⁶. Ancak Rusçuk Mübaşiri'nin yeteri kadar un tedarik edememesi nedeni ile belirtilen miktarda un Rusçuk, Zıstovi, Niğbolu ve Silistre kazalarından temin olunmuştu¹⁶¹⁷.

Tuna Nehri Donanması'nda görev yapan leventlerin yanı sıra, deniz yolu ile nakledilen kapıkulu askerlerine, Tatar askerleri ile eyalet askerlerine de tayinat olarak peksimet verilmiştir. 1695 Avusturya Seferi dönüşünde Niğbolu'da iken Tatar askerlerine 100 kantar peksimet tayinat olarak verilmişti¹⁶¹⁸. Ayrıca gemilerle İstanbul'dan Belgrat'a nakledilen toplara refakat eden 120 topçu askerinden her birine yevmiye 342 gram peksimet tayin olunmuştu¹⁶¹⁹. 1696 Avusturya Seferi'ne katılan bazı eyalet askerleri, leventler ve çeşitli birimlere toptan tayin olunmuştu. Orta Macar Kralı Tökeli İmre'nin leventlerine 300 kıyye (377 kg), Anadolu Valisi Mustafa Paşa'nın piyade leventlerine 3.100 kıyye (3.902 kg), Şam Valisi Osman Paşa'ya 500 kıyye (629 kg), piyade leventlere 440 kıyye (553 kg), kılavuzlara 270 kıyye (339 kg), Tımışvar Beşliyanına 60 kıyye (75 kg), Şam'ın yerli neferlerine 440

¹⁶¹⁵ BOA, KK, 2761, s.103a.

¹⁶¹⁶ BOA, KK, 2763, s.163.

¹⁶¹⁷ BOA, KK, 2763, s.168.

¹⁶¹⁸ BOA, D.MKF, 518/160, 11 RA 1107 (20 Ekim 1695).

¹⁶¹⁹ BOA, D.BŞM, 1106/27.

kıyye (553 kg) ve Ali Paşa'ya 50 kıyye (62 kg) olmak üzere, toplam 5160 kıyye (6620 kg) peksimet dağıtılmıştı¹⁶²⁰.

4-Sade Yağ

Daha çok Osmanlı saray mutfağında yemek ve tatlılarda kullanılmasının yanında sefer sırasında askere tayinat olarak bir diğer besin maddesi de “revgan-i sâde” adı verilen sade yağ idi¹⁶²¹. Sade yağ tıpkı koyun ve keçi sütünden üretilmekteydi Sütten elde edilen krema tereyağına dönüştürüldükten sonra uygun koşullarda eritilerek % 100 yağı alındıktan sonra geri kalan maddelerin atılması ile sade yağ elde edilmekteydi. Bu yağ sağlık açısından tereyağından daha zararlı olmasına rağmen hareket ederek sürekli güce ihtiyaç duyan askerlere enerji sağlamaktaydı. Sefere katılan askerlerle beraber diğer birimlere dağıtılan sade yağ menzillerde verilen sıcak ekmek, et ve pirinçle beraber tüketilmiştir¹⁶²².

1695 Avusturya Seferi'nde veziriazamın dairesi kapıkulu askerleri ve leventlere tayinat olarak verilmek üzere sade yağ tedarik olunmuştu. Sade yağ Tuna Nehri Havzası'ndaki Rusçuk, Niğbolu ve Vidin kazalarından temin edilmişti. Yağ tedariki için her kazaya mübaşir görevlendirilmişti. Rusçuk Mübaşiri tarafından 8000 kıyye (10.264 kg), Niğbolu Mübaşiri tarafından 4000 kıyye (5.132 kg) ve Vidin Mübaşiri tarafından 8000 kıyye (10.264 kg) satın alınarak gemilerle Belgrat'a gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Satın alınan yağ güğümlere konulduktan sonra gemilere yüklenmişti¹⁶²³. Ordu Belgrat'a varmadan satın alınan yağın görevli kişiye teslim edilmesi noktasında emir verilmişti¹⁶²⁴. Ancak ordunun menzillerde yağ ihtiyacı artıp, bu konuda askerin daha iyi beslenmesi için Rusçuk, Niğbolu ve Vidin kazalarından satın alınan 20.000 kıyye (25.660 kg) sade yağ arabalarla Belgrat yerine, Sofya Menzili'ne nakledilmişti¹⁶²⁵.

1696 Avusturya Seferi'nde ise satın alınan sade yağ miktarı bilinmemekle beraber, kapıkulu askerleri ile bürokrasi içerisinde yer alan bazı birimlere dağıtılan yağ miktarı ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Genellikle Tuna Nehri Havzası'ndan satın alınarak Belgrat'a gönderilmesinin yanı sıra, ordunun İstanbul'dan hareketinden itibaren askerlere yağ tedarik

¹⁶²⁰ BOA, D.BŞM, 794, s.14.

¹⁶²¹ Arif Bilgin, *Osmanlı Saray Mutfağı*, İstanbul 2004, s.203.

¹⁶²² Murphey, *Ordu ve Savaş*, s.112-14.

¹⁶²³ Sade Yağ koymak için Belgrat Muhafızı'na yazılan 22 R 1106 (10 Aralık 1694) tarihli emir için bk. BOA, D.BŞM, 1047/31.

¹⁶²⁴ BOA, MAD, 9879, s.327, 23 N 1106 (7 Mayıs 1695).

¹⁶²⁵ BOA, KK, 2761, vr.140a, 18 Za1106 (30 Haziran 1695).

edilmişti. Toplam olarak ne kadar yağ tedarik olunduğu konusunda her hangi bir bilgi bulunmamakla beraber kapıkulu ordusu ile beraber, sefere katılan bazı birimlere dağıtılan yağ miktarı ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Orduya katılmak için İstanbul'dan Edirne'ye hareket eden İstanbul ve Edirne has bahçe bostancılarından her birine yevmiye 20'şer dirhem (66 gr) olmak üzere, toplam 37,5 kıyye (48 kg) dağıtılmıştı¹⁶²⁶. 10 Haziran'da ordunun Edirne'den hareketinden itibaren Matbah emini tarafından her gün için yeniçerilere 1000 kıyye (1283 kg)¹⁶²⁷, Padişahın musahib ağalarına 5,5 kıyye (7 kg), harem ağalarına 6 kıyye (7,5 kg) sade yağ verilmişti¹⁶²⁸. Ordunun Edirne'den hareketinden sonra, her menzilde süvari leventlere 23,5 kıyye (30 kg), piyade leventlere 21 kıyye (27 kg), ağalara 8,5 kıyye (10,905 kg), kara kullukçulara 13 kıyye (16,5 kg), matbah çalışanlarına 4 kıyye (5 kg) sade yağ verilmişti¹⁶²⁹. Ordu, Edirne'den Kolar Menzili'ne gelinceye kadar bu birimlere 2.231 kıyye (2862 kg) sade yağ dağıtılmıştı¹⁶³⁰. Sade yağ bazı birimlere sofracı olarak da verilmişti. Harem ağalarına, sofracı olarak her gün için 1,5 kıyye (2 kg), padişahın musahib ağalarına 5,5 kıyye (7 kg) sade yağ tayin olunmuştu. Ordu, 4 Eylülde Tımişvar'da iken Tımişvar Muhafızı Cafer Paşa'ya 165 kıyye (211,5 kg) yağ tayin olunmuştu¹⁶³¹.

5- Koyun ve Sığır Eti

Konservencilik ve yapay yiyeceklerin ortaya çıkışına kadar tarih boyunca bütün orduların seferler sırasında kullandığı besin maddeleri içerisinde öğütülmüş veya kavrulmuş tahılların yanı sıra, kurutulmuş ya da tuzlanmış balık ile et önemli bir yer işgal etmekteydi¹⁶³². Balık etinin tüketilmediği Osmanlı ordusunda et ürünlerinin başlıcası, koyun ve sığır etinden oluşmaktaydı.

Osmanlı askerlerine sefer sırasında tayin olunan et miktarı, çağdaş Avrupa devletleriyle karşılaştırıldığında daha düşük olduğu görülür. Nitekim 17.yüzyıl sonlarında Fransız, 16.ve XVII.yüzyıllar boyunca Habsburg, 18. yüzyıl başlarında Macar ordularında askere günlük 1 pound (454 gr) et veriliyordu¹⁶³³. Ancak Marsigli'nin ifadesine göre Osmanlı

¹⁶²⁶ BOA, D.BŞM, 1112/89, 17 N 1107 (20 Nisan 1696).

¹⁶²⁷ BOA, D.BŞM, 1127/95, 25 Za1107 (26 Haziran 1696).

¹⁶²⁸ BOA, D.BŞM, 832, s.4

¹⁶²⁹ BOA, D.BŞM, 824, 14-32.

¹⁶³⁰ BOA, D.BŞM, 826, s.2.

¹⁶³¹ BOA, D.BŞM, 839, s.2.

¹⁶³² John Keegan, *Savaş Sanatı Tarihi*, Ç. Füsün Durker, İstanbul 1995, s.457.

¹⁶³³ C Finkel, *The Administration of Warfare: The Ottoman Military Campaigns in Hungary, 1593-1606*, Wien 1988, s.173.

askerlerine günlük 60 dirhem (200 gr) et verildiği belirtilirken¹⁶³⁴, Osmanlı kaynaklarında eyalet ve kapıkulu askerlerine verilen günlük et miktarının zamana ve yere göre değiştiği görülmektedir. 1611’de Van Kalesi Muhafazasında bulunan askerlerin günlük et tayinatı 160 gr idi¹⁶³⁵. 1715 Mora Seferi’nde ise kapıkulu askerlerine günlük verilen koyun eti miktarı 213-513 gram arasında değişirken, eyalet askerlerine verilen sığır eti 641 gram idi¹⁶³⁶.

1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde kapıkulu askerlerine koyun eti tayin olunmuştu. Askerlere verilen koyun eti pazarlardan alındığı gibi, canlı hayvan olarak da tedarik edilmişti. Ordu henüz toparlanma aşamasında iken asker için gerekli olan koyun etinin bir kısmı Anadolu’dan tedarik olunan canlı hayvandan temin edilirken, etin büyük çoğunluğu İstanbul ve Edirne’deki kasap esnafından tedarik olunmuştu. Toparlanma aşamasındaki orduya Hüdavendigar Livası’ndan koyun temin edilmesi düşünülmüştü. Ancak koyun sahipleri her koyun için 3 veya 3,5 kuruş istemişlerdi. Koyun sahiplerinin talep ettiği miktar devlet tarafından çok bulunarak her koyuna birer kuruş bedel ödenmiş, ödenen bedel de sürsat vergilerinden karşılanmıştı¹⁶³⁷. Ordu Edirne’den hareket ettikten sonra menzillerde ve Belgrat’ta olan et ihtiyacı, Eflak Vilayeti’nden temin edilen canlı koyunlardan karşılanmıştı¹⁶³⁸. Eflak’tan satın alınan koyunun her bir adedine 1,5 kuruş (180 akçe) ödenmişti. Eflak Vilayeti’nden koyun tedariki için Eflak Voyvodası görevlendirilmişti. Satın alınacak koyunların erkek ve genç olmasına dikkat edilmişti. Yalnız satın alınan koyunların ağırlığı noktasında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamakla beraber, aynı dönem içerisinde ordu henüz Edirne kışlağında iken satın alınan koyun etinin her bir kıyyesi 15 akçe olduğu düşünülürse Eflak Vilayeti’nden satın alınan koyunlardan her birinin 12 kıyve (15 kg) olması icab eder. Satın alınan koyunlar ordu henüz menzillerde iken hassa kasapbaşına teslim olunmuştu¹⁶³⁹.

Eflak Vilayeti’nden koyun tedarik olunmasının yanı sıra, sefer hareketi sırasında İstanbul’dan Edirne’ye giden valide sultana 40’ar koyun temin edilmesi için Kasapbaşı

¹⁶³⁴ Luigi Marsigli, *Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitatu Zamanına Kadar Askeri Vaziyeti*, Çevr. M. Kaymakam Nazmi, Ankara 1934, s.188.

¹⁶³⁵ İşbilir, *İkmal ve Lojistik Meseleler*, s.39.

¹⁶³⁶ Ertaş, *Sultanın Ordusu*, s.168-69.

¹⁶³⁷ BOA, D.MKF, 505/106, 14 L 1106 (28 Mayıs 1695).

¹⁶³⁸ Mihai Maxım, “ XVI. Asrın İkinci Yarısında Eflak-Boğdan’ın Osmanlı İmparatorluğu’na Karşı İktisadi ve Mali Mükellefiyetleri Hakkında Bazı Düşünceler”, *VII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, II, Ankara 1973, s.559-63.

¹⁶³⁹ BOA, D.MKF, 518/34, 18 S 1107 (28 Eylül 1695).

Mehmed Ağa görevlendirilmişti. Her bir menzilde 40'ar koyunun yeterli gelmemesi durumunda ise 100'er koyun tedarik edilmesi yönünde emir verilmişti¹⁶⁴⁰.

1695 Avusturya Seferi'nde Eflak Vilayetinden adedi 1,5 kuruş olmak üzere, 6.000 adet koyun satın alınmıştı¹⁶⁴¹. 1696 Avusturya Seferi'nde ise koyun etine olan ihtiyaç artmıştı. Bu nedenle bu yıl satın alınacak koyunlardan her biri yine 1,5 kuruş olmak üzere 10.000 adet koyun satın alınmıştı. Koyunlar için ödenen para Eflak Vilayeti Cizyesi'nden karşılanmıştı¹⁶⁴².

Sefere katılan Tatar askerleri, piyade levent askeri ile diğer eyalet askerlerinin et ihtiyaçları sığır etinden sağlanmıştı. Sığır eti, daha çok Rumeli'deki kazalardan canlı olarak satın alınan sığırlardan temin olunmuştu. Sığırların satın alınması için mübaşirler görevlendirilmişti. Mübaşirler satın aldıkları sığırların ağırlığına dikkat etmişlerdi. Rumeli'den satın alınacak her bir sığırın 90 vukıyye (115 kg) ağırlığında olması şart koşulmuştu. Satın alınan sığırlar mevkufat defterlerine kaydolunmuştu. Ancak Rumeli'deki bazı kaza halkı, sığır satışından muaf tutulmuştu. Buna rağmen, görevliler sığır satışı için muaf olanlara baskı yapmışlardı. Bu durumun önüne geçmek için sığır satışında muaf olanlarla, olmayanların iyice ayırt edilerek muaf tutulanlara baskı yapılmaması yönünde emir verilmişti¹⁶⁴³.

Özellikle piyade levent ve Tatar askerlerinin et ihtiyacını karşılamak için kazalardan satın alınan sığırlar, çobanlar gözetiminde ordunun konaklayacağı menzillere ve Belgrat'a naklolunarak hassa kasapbaşına teslim edilmekteydi. Ancak hassa kasapbaşı bizzat ordu ile beraber hareket ederek askerlere et tedarikinin yanı sıra, temin edilen etin dağıtılmasından da sorumlu idi. Eyalet askerleri için tedarik edilen sığırların nevruzdan önce Belgrat'a ulaştırılarak hassa kasapbaşına teslim edilmesi gerekmekteydi. Hasşa kasapbaşı ordu ile beraber hareket ettiğinden, yerine her zaman için vekil bir kasapbaşı görevlendirilmekte ve ordunun varmasına kadar temin edilen sığırların teslim alınması ve muhafazası bu kişinin sorumluluğunda olmaktadır. Bazı kazalardan sığır tedarik edilememişti. Piyade levent ve Tatar askerlerinin et yönünden sıkıntı çekmemeleri için sığırların temin olunarak, nevruzdan on gün önce mübaşirlerle Belgrat'a gönderilerek vekil kasapbaşı tarafından görevlendirilen

¹⁶⁴⁰ BOA, D.MKF, 502/68, 14 B 1106 (28 Şubat 1695).

¹⁶⁴¹ BOA, KK, 2761, vr.100a, 4 L 1107 (7 Mayıs 1695).

¹⁶⁴² BOA, D.MKF, 521/45 ; K.K, 2763, s.76.

¹⁶⁴³ BOA, KK, 2763, s.75.

kişiyeye teslim olunması, aksi halde askerler için et problemi baş göstereceğini, bunun sorumlularının cezalandırılacağı yönünde emirler yazılmıştı¹⁶⁴⁴.

Eyalet ordusu için temel et kaynağı olan sığırların tedariki ve Belgrat'a gönderilmesi, her zaman için sağlıklı bir süreç içerisinde cereyan etmemiştir. Sığır satın alma ve yerine ulaştırma işi ile mübaşirler sorumlu kılındıkları halde, bu işten kazanç sağlamak isteyen bir kısım tüccar (deruhteci tayfası) kâr güdüsüyle hareket ederek bu süreci olumsuz etkilemişti. Bu kişiler devletin halktan satın aldığı sığırları, teslim etme karşılığında "öküz akçesi" adı altında ücret alarak, sığırları uygun gördükleri bir yerde zayıf ve güçsüz öküzlerle değiştirmişlerdi. Yeterli ve iyi sığır tedarikinin mümkün olmadığı durumda, ordunun iyi beslenememesi ve sefer sürecinin olumsuz etkileneceği gerekçesiyle sığır temin etmekle sadece mübaşirlerin yetkili kılındığı, bunun dışında hareket eden "deruhteci tayfasının" engellenmesi, uymayanların cezalandırılması için kaza kadılarına emir verilmişti¹⁶⁴⁵.

Tablo 42: Sığır Alınan Yerler ve Sığır Sayısı¹⁶⁴⁶:

1695 Avusturya Seferi			1696 Avusturya Seferi		
Satın Alınan Yer	Sığır Sayısı	Toplam tutar	Satın alınan Yer	Sığır sayısı	Toplam tutar
Paşa	2.655	21.240	Paşa	2040	16.320
Vize	340	2720	Vize	320	2660
Çirmen	220	1760	Çirmen	300	1600
Gelibolu	470	3760	Gelibolu	365	2880
Silistre	1020	8160	Silistre	940	7520
Selanik	340	2760	Selanik	220	1760
Nigbolu	655	5240	Nigbolu	580	4640
Köstendil ¹⁶⁴⁷	155	1240	Köstendil	155	1240
Üsküp	60	480	Üsküp	60	480
Eflak Vilayeti	1600	12800	Eflak Vilayeti	1500	12000
-	-	-	Yanya	450	3600
-	-	-	Tırhala	800	6400
Toplam	7.100	56.800	Toplam	7.630	61.040

1695 Avusturya Seferi'nde, menzillerde ve Belgrat'ta ordunun et ihtiyacını karşılamak için adı geçen yerlerden 7.100 adet öküz satın alınmıştı. Satın alınan sığırların 4.795'i Sofya

¹⁶⁴⁴Piyade levent ve Tatar askerleri için kazalardan satın alınan sığırların Belgrat'a gönderilip kasapbaşına teslim olunması için Sultanyeri, Çırpan, Köstendil kadılarına yazılan 25 C 1107/ 10cak 1696 tarihli hüküm için bk. BOA, KK, 2763, s.190.

¹⁶⁴⁵ Miri levent ve Tatar askeri için satın alınan öküzlerin mübaşirleri tarafından bizzat görülmesi, öküz alımına müdahalede bulunan "deruhteci makulesinin" engellenmesi için Edirne Kadısı, kethüdayeri, yeniçeri serdarı, â'yân ve vilayet iş erlerine yazılan Gurre-i Ş 1107/6 Mart 1696 tarihli hüküm için bk. BOA, K.K, 2763, s.310-311.

¹⁶⁴⁶ BOA, KK, 2761, vr.60a ; KK, 2763, s.74-75.

¹⁶⁴⁷ BOA, KK, 2761, vr.99-a.

Menzili'ne, 2305 adedi ise Niş Menzili'ne nakledilmişti¹⁶⁴⁸. Ayrıca 5.220 sığır da kasapbaşı tarafından satın alınmıştı¹⁶⁴⁹.

1696 Avusturya Seferi'nde ise yine adı geçen livalardan, her biri 8'er kuruş ve her sığır 90'ar kıyye (115 kg) ağırlığında olmak üzere 8.666 adet sığır satın alınması kararlaştırılmıştı. Ancak 7630 adet satın alınarak, 1036 adet sığır tedarik edilememişti¹⁶⁵⁰. Ödenen para, sığır satın alınan livaların 1107 ve 1108 seneleri bedel-i nüzul, sürsat ve cizye gelirlerinden karşılanmıştı¹⁶⁵¹.

1695 Avusturya Seferi'nde kapıkulu ordusu ve eyalet askerlerinin tüketecekleri et miktarı hesaplanarak et tedarikine gidilmişti. Kapıkulu ordusuna koyun eti verildiğinden, her gün için 8000'er kıyye (10.264 kg) koyun eti satın alınmıştı. Kapıkulu askerlerine seferde buldukları 180 gün için 1.440.000 kıyye (1.847.520 kg) dağıtılmıştı. Askerlere dağıtılan etin bir kısmı, Eflak Vilayeti'nden tedarik edilen koyunlardan sağlanmıştı. Eflak'tan satın alınan her bir koyun 12 kıyye (15 kg) ağırlığında idi. Eflak'tan satın alınan her bir koyun 1,5 kuruş (180 akçe) olmak üzere 6000 koyun satın alınmıştı. Satın alınan koyunlardan 90.000 kg et elde edilmişti. Bu etin çoğunluğu Belgrat'ta tüketilmişti. Diğer taraftan askerlere verilen etin büyük kısmı hassa kasapbaşı tarafından satın alınmıştı. Askerlere tayin edilecek koyun etinin her bir kıyyesi 15 akçeye satın alınmıştı. Sefer boyunca kapıkulu ordusuna dağıtılan koyun eti tutarı 204.000 kuruş olmuştu. Eyalet askerleri ile piyade leventlere de sefer boyunca her gün için 8000'er kıyye (10.264 kg) sığır eti verilmişti. Eyalet askerlerinin sefere katılımları, kapıkulu ordusuna göre daha geç bir zamana denk geldiğinden bunlara 120 günlük 96.000 kıyye (123.168 kg) sığır eti dağıtılmıştı. Eyalet askerlerine verilen et, canlı olarak satın alınan sığırlardan elde edilmişti. Satın alınan her bir sığırın ağırlığı 90'ar kıyye (115 kg) idi. Askerlere sefer boyunca tedarik olunacak 96.000 kıyye et için 10.660 adet sığır satın alınmıştı. Ayrıca bu yıl içerisinde sefere katılan Tatar askerlerinin 180000 kıyye (230.940 kg) olan et ihtiyacı için de 2000 sığır satın alınmıştı. Eyalet kuvvetleri ve Tatar askerleri için mübaşirler ve hassa kasapbaşı tarafından toplam 12.660 adet sığır tedarik edilmişti. Bu sığırlardan 7.440 adeti tabloda gösterilen kazalardan mübaşirler tarafından, kalan 5.220'i ise kasapbaşı tarafından satın alınmıştı. Ancak mübaşirler tarafından satın alınan her bir sığıra 8, kasapbaşı tarafından satın alınan her sığıra ise 12 kuruş ödenmişti. Tüm sığır ve koyun eti için 266.640 kuruş masraf edilmişti¹⁶⁵².

¹⁶⁴⁸ BOA, MAD, 21742, s.2-8.

¹⁶⁴⁹ BOA, KK, 2761, vr.60a.

¹⁶⁵⁰ BOA, D.MKF, 538/177.

¹⁶⁵¹ BOA, KK, 2763, s.74-75.

¹⁶⁵² BOA, KK, 2761, vr.60a.

1696 Avusturya Seferi'nde kapıkulu askerlerine günlük tayin olunan et miktarı şöyledir; Yeniçeri Ocağı'na 5000 kıyye (6415 kg), Cebeci Ocağı'na 710 kıyye (910 kg), Topçu Ocağı'na 400 kıyye (513 kg), Toparabacı Ocağı'na kıyye 100 (128 kg), Sipah Ocağı'na 300 kıyye (384 kg), Silahtar Ocağı'na 300 kıyye (384 kg), sipah serdengeçtilerine 550 kıyye (705 kg) et dağıtılmıştı. Ancak bazı birimlerde kaç kişi olduğu bilinmediği için kişi başına et noktasında bilgi sahibi olmak zordur. Bunlardan Matbah-ı âmireye 1200 kıyye (1539 kg), veziriazamın dairesine 1300 kıyye (1667 kg) ve Divan halkına 1700 kıyye (2181 kg) koyun eti dağıtılmıştı. Bu birimlere verilen günlük toplam et miktarı ise 11.550 kıyye (14.818 kg) idi. Bu yıl içerisinde ordunun seferde kaldığı 200 günlük sürede ise 2.310.000 kıyye (2.963.730 kg) koyun eti dağıtılmıştı. Askerlere verilen koyun etinin 150.000 kıyyesi Eflak Vilayeti'nden satın alınan 10.000 koyundan tedarik olunmuştu. Koyun etinin büyük kısmı ise satın alınmıştı. Koyun etinin her bir kıyyesi 17 akçeye satın alınmıştı. Sefere katılan piyade ve süvari leventlere ise her gün için 5000 kıyye (6415 kg) sığır eti dağıtılmıştı. Eyalet askerleri ile piyade leventlere seferde oldukları 120 günlük sürede 60.000 kıyye (76.980 kg) sığır eti dağıtılmıştı. Eyalet askerlerine dağıtılan sığır eti satın alınan sığırlardan temin olunmuştu. Satın alınan sığırlardan her biri 90 kıyye (115 kıyye) ağırlığında idi. Askerlere verilecek 60.000 kıyye et için 6.666 adet sığır satın alınmıştı. Ayrıca Tatar askerlerine sefer süresinde verilecek 180000 kıyye (230.940 kg) et için 2000 adet sığır satın alınmıştı. Eyalet askerleri ve Tatar askerleri için satın alınacak sığırlardan 7630'u 8'er kuruşa, 1036'sı ise 12'şer kuruşa satın alınmıştı. Belgrat Kalesi muhafazasında bulunan askerlere de koyun eti verilmişti. Sefer süresince Belgrat Kalesi'ndeki askerlere 25000 kıyye (32.075 kg) koyun eti dağıtılmıştı. Askerlere tayin olunan etin her bir kıyyesi 17 akçeden satın alınarak toplam 4.250.000 akçe (35.416,5 kuruş) ödenmişti¹⁶⁵³.

Sefere katılan kapıkulu askerlerine verilen et miktarı da değişmiştir. 1695 Avusturya Seferi'nde İstanbul'dan Edirne'ye hareket eden yeniçeri, cebeci, topçu ve toparabacı neferlerinden her birine verilen günlük et miktarı 213 gram idi¹⁶⁵⁴. Edirne'den Belgrat'a hareket eden kapıkulu askerlerine günlük verilen et miktarı ise 256 gram idi¹⁶⁵⁵. Belgrat Kalesi'ndeki kapıkulu askerlerine de tayinat olarak sığır eti verilmişti. Kalede muhafız olarak bulunan yeniçerilerden her birine 256 gram¹⁶⁵⁶, toparabacı askerlerinden her birine 200 gram, cebeci askerlerinden her birine 213 gram, topçu askerlerinden her birine 213 gram sığır eti

¹⁶⁵³ BOA, MAD, 2150, s.82.

¹⁶⁵⁴ BOA, D.BŞM, 1060/60; D.BŞM, 1082/31, 58, 1084/53.

¹⁶⁵⁵ BOA, D.BŞM, 1104/78.

¹⁶⁵⁶ BOA, D.BŞM, 1075/18.

Belgrat'ta bulunan kasapbaşı tarafından her gün için tayinat olarak verilmişti¹⁶⁵⁷. Harem-i hümâyunun muhafazası ile görevli saray baltacılarından her birine verilen günlük et miktarı ise 513 gram idi¹⁶⁵⁸. 1696 Avusturya Seferi'nde ise Anadolu'dan gelip ocağa yeni dahil olan yeniçeri askerlerinden her birine 283 gram¹⁶⁵⁹, Anadolu'dan sefere katılan cebecilerden her birine 213 gram¹⁶⁶⁰, İstanbul'dan Edirne'ye hareket eden topçu askerlerinden her birine 343 gram, toparabacı neferlerine verilen et miktarı ise 190 gram idi¹⁶⁶¹. Edirne'den Belgrat'a hareket eden yeniçeri ve topçulara 226 gram, cebeci askerlerine başta 187 gram et verilirken, daha sonra verilen et miktarı yeniçeri ve topçulara 256, cebecilere 213 grama yükseltilmiştir¹⁶⁶². Belgrat Kalesi muhafazası ile görevlendirilen Topçu Ocağı askerlerinden her birine günlük 168 gram koyun eti verilmişti¹⁶⁶³.

1695 yılında Mehterhane-i âmire mühimmatını sağlayan Mehterhane Ocağı neferlerinden her birine günlük 256 gram koyun eti verilmişti¹⁶⁶⁴. Ancak sefer dönüşünde verilen et miktarı artırılarak günlük 398 grama yükseltilmişti. Ocak neferlerine verilen et kasapbaşı tarafından dağıtılmıştı¹⁶⁶⁵. Sefer hizmetinde bulunan Hassa buzculardan her birine verilen koyun eti miktarı ise 0,5 kıyye (641 gr) idi¹⁶⁶⁶.

Koyun ve sığır eti tayinat olarak verildiği gibi, eyalet askerlerine canlı hayvan olarak da verilmişti. 1695 Avusturya Seferi'nde orduya katılan Kırım Hanı'nın dairesine 3450 kg sığır eti ile 1500 kg koyun eti için 30 sığır ile 100 adet koyun verilmişti. Tatar askerlerine ise 69.000 kilogram sığır eti ile 900 kilogram koyun eti için 600 sığır ile 60 koyun, hassa kasapbaşı tarafından verilmişti¹⁶⁶⁷. Kırım Hanı ve Tatar askerlerine verilen koyun ve sığırlar, Kasapbaşı Vekili Osman Ağa tarafından kestirildikten sonra dağıtılmıştı¹⁶⁶⁸.

Henüz ordunun toplanma aşamasında Halep, Şam, Adana ve Sivas eyaletleri ile Anadolu'daki sancaklardan yazılan sipah ve silahtar serdengeçtilerinin Edirne'ye gelinceye kadar yollardaki et ihtiyaçları, konakladıkları kazaların kadıları tarafından karşılanmıştı. Menzillerde konaklayan sipah ve silahtar serdengeçtilerinden her bir nefere günlük 265 gram sığır eti verilmişti. Askerlere verilen sığır eti kazalardaki kasaplardan satın alınmıştı. Satın

¹⁶⁵⁷ BOA, D.MKF, 517/143-145, 17 M 1107 (28 Ağustos 1695).

¹⁶⁵⁸ BOA, D.BŞM, 1124/40.

¹⁶⁵⁹ BOA, D.BŞM, 1116/51.

¹⁶⁶⁰ BOA, D.BŞM, 1121/55.

¹⁶⁶¹ BOA, D.BŞM, 1111/71.

¹⁶⁶² BOA, D.BŞM, 1125/70 ; D.BŞM, 1182/17.

¹⁶⁶³ BOA, D.BŞM, 1078/16.

¹⁶⁶⁴ BOA, D.BŞM, 1109/76.

¹⁶⁶⁵ BOA, D.BŞM, 1078/10.

¹⁶⁶⁶ BOA, D.BŞM, 1109/46.

¹⁶⁶⁷ BOA, D.MKF, 517/75, 10 M 1107 (21 Ağustos 1695).

¹⁶⁶⁸ BOA, D.MKF, 517/57, 5 M 1107 (16 Ağustos 1695).

alınan etin her bir kıyyesi için 10 akçe ücret ödenmişti. Ödenen para miri tarafından havale olunan akçeden karşılanmıştı¹⁶⁶⁹. Serdengeçtiler orduya katılmak üzere Edirne'ye vardktan sonra bunlardan her bir nefere günlük verilen et miktarı ise 273 gram idi¹⁶⁷⁰. Sipah ve silahtar serdengeçtilerinin ağa ve zabitlerine verilen günlük et tayinatı daha fazla idi. Serdengeçtilerin ağalarına 1,5 kıyye (1924 gr), kethüdalarına 1 kıyye (1283 gr) ve zabitlerine 0,5 kıyye (681 gr) sığır eti günlük olarak tayin olunmuştu¹⁶⁷¹

Sefere Bosna ve Arnavutluk'tan katılan piyade miri leventlerin et ihtiyaçları, satın alınan sığırlardan sağlanmış, sığırların yeterli gelmediği durumda et satın alınmıştı. Bazen de askerlere et parası peşin verilmiş, askerler ihtiyaçları olan eti çarşı ve pazarlardan kendileri tedarik etmişlerdi. 1695 ve 1696 yıllarında sefere Bosna Eyaleti'nden katılan miri piyade leventten her birine, Bosna'dan yola çıktıkları andan itibaren günlük 0,5 kıyye (641 gr) sığır eti tayin olunmuştu. Askerlere yolda verilen et kazalardan satın alınmış ve etin her bir kıyyesine 12'şer akçe ödenmişti. Miri piyadelerin Belgrat'a varmasından sonra her birine günlük verilen 641 gram sığır eti hassa kasapbaşı tarafından dağıtılmıştı¹⁶⁷².

Sefere Arnavutluk'tan katılan piyade miri leventlerin Belgrat'a gelinceye kadar yollardaki et ihtiyaçları, kendilerine yevmiye olarak ödenen "et bahası" parasından karşılanmıştı. Belgrat'a gelinceye kadar askerler kazalardaki çarşı ve pazarlardan sığır etinin her bir kıyyesini 15 akçeye satın almışlardı. Askerlere her gün için tüketecekleri 256 gram et için 3'er akçe "et bahası" ödenmişti. Askerlerin Arnavutluk'tan Belgrat'a gelmeleri 59 gün olarak hesaplanmış ve buna göre "et bahası" ödenmişti¹⁶⁷³. Arnavut piyadelere, Belgrat'a varmalarından sonra günlük verilen et istihkakları 0,5 kıyye (641 gr) gibi daha yüksek bir miktar olmuştu. 1695 yılında Belgrat'a varan 2160 Arnavut levendinin et ihtiyacının 50.490 kıyye olduğu hesaplanarak, bunun karşılanması için hassa kasapbaşı tarafından 426 adet sığır kestirilerek elde edilen 38.340 kıyye (49.190 kg) sığır eti dağıtılmıştı. Ancak leventler için bu et yeterli gelmeyip 12.150 kıyye (15.588 kg) ete daha ihtiyaç duyulmuştu. Et verilmeyen askerlere, her gün için 3'er akçe "et bahası" verilmişti¹⁶⁷⁴.

Bu yıl içerisinde Belgrat Kalesi'nin muhafazası için görevlendirilen Orta Macar Kral Tökeli'nin 800 nefer piyade levendinden her birine yevmiye yarımşar kıyye (641 gr) sığır eti

¹⁶⁶⁹ BOA, *MAD*, 10142, s.56-58.

¹⁶⁷⁰ BOA, D.BŞM.KSB, 2/84.

¹⁶⁷¹ BOA, D.BŞM, 1063/19 ; D.BŞM, 1063/27-28.

¹⁶⁷² BOA, *MAD*, 10142, s.8 ; *MAD*, 10143, s.9.

¹⁶⁷³ BOA, *MAD*, 10143, s.12.

¹⁶⁷⁴ BOA, *MAD*, 10142, s.6.

dağıtılmıştı. Macar askerlere muhafazada kaldıkları 6 ay süresince 64 sığır kesilerek 9600 kıyye (12.316 kg) sığır eti dağıtılmıştı¹⁶⁷⁵.

Sefere katılan kapıkulu ve eyalet ordusunun yanı sıra devlet dairelerinin bütün görevlilerine et verilmişti. Fakat her dairede kaç kişi olduğu bilinmemesi nedeni ile kimin ne kadar et tükettiği bilgisine ulaşmak zordur. Fakat bu dairelere günlük dağıtılan et miktarını ortaya koyacak bilgiler mevcuttur. 1695 Avusturya Seferi'nde veziriazamın dairesine 1300 kıyye (1667 kg), şeyhülislama 30 kıyye (38 kg), Anadolu ve Rumeli kazaskerlerine 13 kıyye (16 kg), Nakibüleşrafa 13 kıyye (16 kg), defterdara 40 (51 kg) ve reisülküttaba 20 kıyye (25 kg), mirahurievvele 12 kıyye (15 kg), ser-ettibba-yı hassaya 8 kıyye (10 kg) kıyye et dağıtılmıştı¹⁶⁷⁶. 1696 Avusturya Seferi'nde veziriazamın dairesine 1176 kıyye (1509 kg), şeyhülislamın dairesine 33 kıyye (42 kg), Anadolu ve Rumeli kazaskerlerine 9 kıyye (11 kg), Nakibüleşraf efendiye 13 (17 kg), defterdar efendiye 66 (84 kg), reisülküttap efendiye 63 (81 kg), mirahurievvele 12 kıyye (15 kg), ser-ettiba-yı hassaya 5 kıyye (7 kg) et dağıtılmıştı¹⁶⁷⁷.

6-Hayvan yemi

Savaş sırasında hem askeri sevkiyatın yürütülmesinde hem de süvari birliklerin binek ihtiyacının karşılanmasında kullanılan at, katır, deve, manda ve öküz gibi hayvanların sayısı oldukça fazlaydı. Seferde çeşitli amaçlarla kullanılan bu hayvanlara yem olarak arpa, ot ve saman verilmekteydi. Bu hayvanlar bir anlamda kendi yemlerini taşımaktaydı. Öyle ki, bir öküz sekiz gün içerisinde taşıdığı kadar yem tüketebilmekteydi. Bu durum ordunun yiyecek depolarına olan ihtiyacını artırdığı gibi, harp süresi boyunca hayvanlara verilecek yemin, tedarik olunarak menzillerde hazır duruma getirilmesine imkan veren bir iaşe sisteminin uygulanmasını da zorunlu kılmıştı¹⁶⁷⁸.

Osmanlı yönetimi, ordunun yanı sıra sefere götürülen hayvanların yemini de kapsayan bir iaşe sistemi geliştirmişti. Sistem içerisinde hayvanların beslenmesi, hem menzillerde hazırlanan arpa ve samandan hem de yol üzerindeki otluk ve çayırlardan sağlanmaktaydı. Sefer sırasında hayvanlar için tedarik olunan yiyecek maddeleri, askere sağlananın oldukça üzerindeydi¹⁶⁷⁹.

¹⁶⁷⁵ BOA, *MAD*, 10142, s.56.

¹⁶⁷⁶ BOA, D.BŞM, 802, s.2-4.

¹⁶⁷⁷ BOA, *MAD*, 7144, s.7-10.

¹⁶⁷⁸ Keegan, *Savaş Sanatı*, s.235.

¹⁶⁷⁹ Ertuş, *Sultanın Ordusu*, s.172.

1695 ve 1696 Avusturya seferlerinde ordu ve diğer devlet erkânının kullandığı hayvanların ihtiyacını giderecek yem ürünlerinin başında arpa, saman ve ot gelmekteydi. Arpa ve saman kaza ve nahiyelerle köy, çiftlik ve ambar sahipleri, rençber tayfası ile kûra zabitleri ve İstabl-ı âmire ocaklığı olan bazı kazalardan tedarik olunmuştu¹⁶⁸⁰.

Edirne'den Belgrat'a kadar olan menzillerde başta arpa, saman ve otluk hazır hale getirilmişti¹⁶⁸¹. Menzillere tedarik olunan hayvan yemi, bizzat nakliye hayvanları tarafından taşınırken, bu yemin daha büyük kısmı ambarlara depolanmıştı¹⁶⁸². Menzillere toplanan arpa, ot ve saman nüzul emini tarafından hayvanlara dağıtılmıştı. Ancak bazı durumlarda arpa emini tarafından da arpa, ot ve saman tedarik olunmuştu. Ordunun hareketinden sonra Edirne'ye gitmek üzere yola valide sultanın hizmetinde bulunan hayvanlar için gerekli olan arpa, ot ve saman arpa emini tarafından tedarik olunarak hayvanlara verilmişti¹⁶⁸³.

Sefer sırasında padişahın ve veziriazamın dairelerine ait atlar ile şadırvan ahırında bulunan Enderun-ı hümayun ağalarına ait atlar için ota ihtiyaç duyulmuştu. Atların beslenmesi için gerekli ot, ordunun konaklayacağı menzillere, nüzul ve çayır eminleri tarafından tedarik olunarak ambarlarda stoklanmıştı¹⁶⁸⁴. Sefer hazırlığı sırasında hayvanlara verilen yem çayırlardaki taze ottan oluşmaktaydı. Özellikle ordu İstanbul'dan Edirne'ye geldiğinde burada eyalet kuvvetlerinin gelmesi beklenirken, yaklaşık bir buçuk ay hayvanlar çayırlarda otlatılmıştır¹⁶⁸⁵. Ancak ordunun hareketi sırasında menzillere tedarik olunan ot her zaman taze olmayıp, daha çok önceden ambarlara konulan kuru ottan (giyah-ı hışk) oluşmuştur. Sadece padişahın dairesi için bulunabildiği ölçüde taze, bulunmadığı ölçüde kuru otun menzillerde hazırlanması için her bir menzilde elli adet öküz arabası hazır bulundurulmuş, otun taşınmasında kullanılmıştır¹⁶⁸⁶.

1695 Avusturya Seferi'nde Edirne'den Belgrat'a kadar olan her menzil için günlük 4000-6000 kile arasında (102.622-153.933 kg) arpa¹⁶⁸⁷, 200'er araba (51.320 kg) otluk¹⁶⁸⁸, 500 kantar (28.221 kg) saman tedarik olunmuştu¹⁶⁸⁹. Sefer dönüşünde ise ordunun dönüş yolu olarak düşünüldüğü halde kullanılmayan Belgrat'tan Edirne'ye kadar olan her menzile 4500-6000 kile arasında (115.449-153.933 kg) arpa¹⁶⁹⁰, 100 araba (25.660 kg) otluk¹⁶⁹¹, 500

¹⁶⁸⁰ BOA, KK, 2761, vr.12-b ; KK, 2763, s.170.

¹⁶⁸¹ BOA, KK, 2763, s.63, Gurre-i CA 1107 (8 Aralık 1695).

¹⁶⁸² BOA, AE. II. Mustafa, 1131, 19 B 1107 (23 Şubat 1696).

¹⁶⁸³ BOA, D.MKF, 500/94.

¹⁶⁸⁴ BOA, KK, 2763, s.132.

¹⁶⁸⁵ BOA, İ.E. S.M, 1756.

¹⁶⁸⁶ BOA, KK, 2761, 27 Z 1106 (8 Ağustos 1695).

¹⁶⁸⁷ BOA, KK, 2761, vr.110a; KK, 2160, s.3.

¹⁶⁸⁸ BOA, KK, 2761, vr.110a.

¹⁶⁸⁹ BOA, KK, 2761, vr.110a ; KK, 1658, s.74.

¹⁶⁹⁰ BOA, KK, 2763, s.4 ; D.MKF, 27758, s.9-10.

kantar (28.221 kg) saman tedarik olunmuştu¹⁶⁹². Ancak sefer dönüşü için Belgrat yerine, Niğbolu üzerinden Edirne'ye dönüldüğünden, ordunun konaklayacağı her menzile, günlük 4500 kile (115.449 kg) arpa, 100 araba (25.660 kg) otluk ve 1000 (56.442 kg) kantar saman temin edilmişti¹⁶⁹³.

1696 Avusturya Seferi'nde ise İstanbul'dan Sofya'ya kadar her menzile günlük 5000-6000 kile (128.277-153.933 kg) arpa¹⁶⁹⁴, 1000'er kantar saman, 200 araba (51.300 kg) (Niş'ten Belgrat'a kadar olan her menzil için 100'er araba) otluk tedarik edilmişti¹⁶⁹⁵. Sefer dönüşünde ise Belgrat'tan Edirne'ye her menzile günlük 4500 kile (115.449 kg) arpa, 200 araba (51.300 kg) ot ve 1000 kantar (56.442 kg) saman alınması ön görülmüştü¹⁶⁹⁶.

Sefer gidiş ve dönüşünde Edirne'den Belgrat'a kadar ordudaki hayvanlar için tedarik olunan yem miktarı farklı olmuştur. 1695 Avusturya Seferi'nde Edirne'den Belgrat'a kadar 27 menzil bulunmaktaydı. Bazı menzillerde 12 gün fazladan konaklamayla beraber 39 günlük sefer güzergahında hayvanlar için biriktirilen yem miktarı şu şekildedir: 219.734 kile arpa¹⁶⁹⁷, 8826 araba otluk¹⁶⁹⁸, 11000 kantar saman biriktirilmişti¹⁶⁹⁹. Sefer dönüşünde ise Belgrat yolundan dönüleceği var sayılarak 132000 kile arpa¹⁷⁰⁰, 9000 kantar saman, 2.900 araba ot menzillere biriktirilmişti¹⁷⁰¹. Ancak Belgrat yolundan vazgeçilerek İrşova ve Niğbolu üzerinden Edirne'ye dönüldüğünden Niğbolu'dan Edirne'ye kadar olan menzillere: 117.500 kile arpa, 27.000 kantar saman, 2200 araba otluk ayrıca biriktirilmişti¹⁷⁰².

1696 Avusturya Seferi'nde ise Edirne'den Belgrat'a kadar 38 günlük güzergahta 12 gün fazladan kalınarak 27 menzilde biriktirilen hayvan yemi şu şekildedir: 326.538 kile arpa¹⁷⁰³ 21.120 kantar saman, 16.154 araba otluk idi¹⁷⁰⁴. Sefer dönüşünde yine bu güzergahta yer alan menzillere 103.500 kile arpa, 23.000 kantar saman, 4.600 araba otluk stoklanmıştı¹⁷⁰⁵.

¹⁶⁹¹ BOA, D.MKF,27758, s.2-9.

¹⁶⁹² BOA, D.MKF, 27758, s.2-9.

¹⁶⁹³ BOA, KK, 2761, vr.118a-119b.

¹⁶⁹⁴ BOA, D.MKF, 27769, s.15.

¹⁶⁹⁵ BOA, MAD, 2165, s.15.

¹⁶⁹⁶ BOA, MAD, 2165, s.14-15 ; MAD, 7715, s.1-7.

¹⁶⁹⁷ BOA, KK, 2761, vr.110a. Bir başka kaynağa göre 237.850,5 kile arpa tedarik olunmuştu. Bk. K.K, 2760, s.2-3

¹⁶⁹⁸ BOA, KK, 2760, s.2. Bir başka kaynağa göre ise 4.400 araba otluk biriktirilmişti. Bk. K K., 2761, vr.110a.

¹⁶⁹⁹ BOA, KK, 2761, vr.110a ; KK, 1658, s.74.

¹⁷⁰⁰ BOA, D.MKF, 27758, s.9. Bir başka kaynağa göre ise menzillere tedarik olunan arpa miktarı 106.150 kiledir. Bk. KK, 2763, s.4.

¹⁷⁰¹ BOA, D.MKF, 27758, s.2-9.

¹⁷⁰² Bk. BOA, KK, 2761, vr.118a-119b.

¹⁷⁰³ BOA, D.MKF, 27769, s.2-16.

¹⁷⁰⁴ BOA, MAD, 2165, s.15.

¹⁷⁰⁵ BOA, MAD, 7715, s.6-7.

Sefer hizmetinde bulunan hayvanların çoğuna yem olarak verilen arpanın büyük çoğunluğu Tuna Nehri Havzası'ndan temin olunmuştu. Bu bölgeden temin olunan arpa, diğer hububat ürünleri ile beraber gemilerle Belgrat'a gönderilmişti. 1695 Avusturya Seferi'nde, kapıkulu askerleri ve padişahın hizmetinde bulunan İstabl-ı âmire atları için Tuna Nehri Havzası'ndaki kazalar ile Eflak Vilayeti'nden 413.039 kile arpa satın alınırken, Niğbolu ve Silistre livalarından avarız bedellerine karşılık 120.746,5 kile olmak üzere toplam 534.493 kile arpa tedarik olunmuştu¹⁷⁰⁶. Ayrıca satın alındığı halde, İskomena ve Fosetin limanlarındaki mahzen ve ambarlarında bulunan 150.000 kile miri arpa da Belgrat'a gönderilmişti¹⁷⁰⁷. Tuna Nehri Havzası'ndan toplam 684.493 kile arpa temin edilmişti. 1696 Avusturya Seferi'nde, Tuna Nehri Havzası'ndaki kazalardan 350.000 kile arpa satın alınmıştı¹⁷⁰⁸. Ancak bu yıl satın alınan arpa miktarı geçen yıla oranla daha az olmuştur. Bunun sebebi ise Belgrat miri ambarlarında ve menzillerdeki mahzen, han ve ambarlarda stoklanmış arpanın varlığı ile ilgili idi.

1695 ve 1696 yıllarında orduya dağıtılmak üzere menzillere biriktirilen hayvan yeminin ne kadarının temin ve tevzi edildiğine dair önemli veriler bulunmaktadır. Sefere gidiş ve dönüşlerde her menzilde ortalama 4500-6000 kile arpa sarf edilmişti. Sefer sırasında menzillerde padişahın ve veziriazamın daireleri ile kapıkulu ordusu ve eyalet kuvvetlerine ait hayvanların tükettiği arpa, ot ve saman miktarıyla ilgili bilgiler bulunmaktadır. 1695 Avusturya Seferi'nde ordunun Edirne'den hareketinden sonra, Cisrimustafa Paşa'da 3735 kile arpa ve 92 araba ot, Harmanlı'da 3587,5 kile arpa ve 140 araba saman, Uludere'de 3880 arpa ve 160 araba ot, Kayalı'da 3968 arpa ve 100 araba ot, Papaslı'da 3936 kile arpa ve 107 araba ot, Filibe'de 3097 kile arpa, Sofya'da 48.240 kile arpa ve 487 araba ot, Yeniköy'de 4321 kile arpa ve 123 araba ot, İhtiman'da 5830 kile arpa ve 123 araba ot, Ormanlı'da 4782 kile arpa, Halkalıpınar'da 4644,5 kile arpa ve 90 araba ot, Çaribrot'da 5145,5 arpa ve 90 araba ot, Şehirköyü'nde 9051 kile arpa ve 123 araba ot, Musapaşa Palangası'nda 11.856,5 kile un 130 araba ot, Niş'de 13.460 kile arpa, Aleksince'de 2270 kile arpa, Rajne'de 3172,5 kile arpa, Perakin'de 2960 kile arpa, Yagodine'de 4927 arpa ve 92 araba ot, Batıçine'de 1084 kile arpa, Hasanpaşa'da 11000,5 kile arpa, Kolar Menziline 11.231 kile arpa, Hisarcık Menziline 4619 kile arpa tüketilmişti¹⁷⁰⁹.

¹⁷⁰⁶ BOA, KK, 2761, vr.25a-29-a ; D.MKF., 27732, s.5.

¹⁷⁰⁷ BOA, MAD, 3981, s.2-4 ; KK, 2761, vr.22-b.

¹⁷⁰⁸ BOA, MAD, 2768, s.7-8 ; MAD, 2165, s.5

¹⁷⁰⁹ BOA, D.MKF, 27748, s.8-40.

1696 Avusturya Seferi'nde orduda çeşitli hizmetlerde bulunan hayvanların tükettiği yem miktarı daha sabit rakamlarla verilmiştir. 19 Haziran'da Edirne'den hareketinden 26 Temmuz'da Yagodine varmasına kadar, ordunun günlük arpa tüketimi 4393 kile iken, 27 Temmuz'dan itibaren 4439 kileye çıkmıştır. 27 Temmuz'dan 9 Eylül'e kadar ordunun günlük arpa tüketimi 4439 kile iken, ordunun dönüşü ile beraber hayvanların için tedarik olunan yem miktarı da azalarak 10-23 Eylül arasında 2219 kileye düşmüştür. Ordunun 19 Haziran'da Edirne'den yola çıkışından 26 Temmuz'da Yagodine menziline varılmasına kadar arpa tüketimi 166.934 kile iken, 27 Temmuz ile 23 Eylül arasında ise 208.633 kileye yükselmiştir¹⁷¹⁰. Ordunun 19 Haziran'da Edirne'den yola çıkışından itibaren günlük ot tüketimi 183 araba olarak belirlenmiştir. 19 Haziran'dan 23 Eylül'e kadar ordudaki hayvanların yem tüketimi; 13.963 araba otluk, 8660 kantar saman ve 631.457,5 kile arpa idi¹⁷¹¹. Ancak başka bir kaynağa göre tüketilen arpa miktarı 781.583 kile olarak gösterilmiştir¹⁷¹².

Orduya dağıtılanların haricinde önemli miktarda arpa, ot ve saman kullanılmadan menzillerde kalmıştır. 1695 Avusturya Seferi'nde Cisrimustafa Paşa'da 42 kile arpa, Harmanlı'da 2100 kile arpa, 18 araba ot ve 500 kantar saman, Uludere'de 1450 kile arpa ve 40 araba ot, Kayalı'da 1345 kile arpa ve 20 araba ot, Papaslı'da 528 kile arpa ve 25 araba ot, Filibe'de 1456 kile, Sofya'da 8635 kile, Niş'de 6325 kile, İhtiman'da 1000 kile, Ormanlı'da 1008 kile arpa, 65 araba ot ve 500 kantar saman, Halkalıpınar'da 720 kile arpa ve 50 araba ot, Şehirköyü'nde 2467 kile arpa, Musapaşa Palangası'nda 1582 kile arpa ve 42 araba ot kullanılmadan menzillerde kalmıştı¹⁷¹³. Sefer dönüşünde ise Belgrat üzerinden dönüleceği varsayılarak 132000 kile arpa tedarik olunmuş, ancak tedarik olunan arpa kullanılmadan menzillerde kalmıştır. Kullanılmadan kalan arpa, nüzul emini tarafından ambarlara konularak muhafaza edilmiştir¹⁷¹⁴. 1696 Avusturya Seferi'nde ise 36.245 kile arpa, 7500 kantar saman ve 5.179,5 araba ot menzillerde kullanılmadan mübaşirlerin zimmetinde kalmıştır¹⁷¹⁵. Menzillerde kalan hayvan yeminin bir kısmı geriden gelen eyalet kuvvetlerine verilirken, kalan ise miri ambarlara stoklanmıştı¹⁷¹⁶.

¹⁷¹⁰ BOA, D.BŞM, 794, s.8.

¹⁷¹¹ BOA, D.BŞM, 834, s.14.

¹⁷¹² BOA, D.BŞM, 820, s.2-3.

¹⁷¹³ BOA, D.BŞM, 794, s.8; D.MKF, 27748,

¹⁷¹⁴ BOA, KK, 2763, s.4 ; D.MKF, 27758, s.9.

¹⁷¹⁵ BOA, D.MKF, 27769, s.15.

¹⁷¹⁶ İstanbul ve Edirne arasında bulunan Kımkılı Menzili'ne ordu-yı hümâyûn konaklamadığı için bu menzile evvelden hazırlanmış 2.750 kile arpa, geriden gelen eyalet askerlerine tayin olunmuştu. Bk. BOA, D.MKF, 537/62, 5 Z 1107 (6 Temmuz 1696).

Osmanlı ordusundaki yük ve binek hayvanlarına menzillerde verilen tayinatların dışında, yol üzerindeki çayır ve otlaklardan da istifade edilmiştir. Özellikle top çeken camuslar, Rumeli’de bulunan çayır ve otlakların bulunduğu yerlere gönderilerek, buralarda beslenerek güç ve kuvvet sağlaması amaçlanmıştır. Rumeli’de Niğbolu Kazası sınırlarında bulunan Yantora Nehri kenarında çayır ve otlaklar oldukça bereketli ve gür olduğundan camuslar, eşkinici Yörük tayfası tarafından sefer mevsimine kadar otlatılmıştır¹⁷¹⁷.

Top çeken camusların yanı sıra, ordu Belgrat’a vardığında padişahın hizmetinde bulunan Istabl-ı âmire hayvanlarının beslenmesini sağlamak da zaruri bir ihtiyaçtı. Belgrat çevresindeki mera ve çayırlardan otluk tedarik olunarak, atların yem ihtiyacı giderilmeye çalışılmıştır. 1695 Avusturya Seferi’nde Tuna ve Sava yalılarına yakın mera ve çayırlardan 15000 araba otluk iskelelere naklolunup üstü-açık kayıklarla Belgrat’a gönderilerek, ambar eminine teslim edilmişti¹⁷¹⁸. 1696 Avusturya Seferi’nde ordu Belgrat’a vardığında Istabl-ı âmire davarları için Sirem, Pançova, Böğürdelen, Bodorofça, Adaköy ve Kuzuncaköy’den 5000 araba otluk satın alınarak üstü-açık kayıklarla Belgrat’a gönderilerek, ambar eminine teslim olunmuştu¹⁷¹⁹.

Seferde kullanılan yük ve binek hayvanlarından deve ve atlara yem olarak arpa ve saman verilmişti. Kaynaklarda hayvanlara verilen yem miktarıyla ilgili farklı rakamlar zikredilmektedir. Rhoads Murphey kış şartlarında her deveye 4 okka arpanın 8.8 okka samanla karıştırılarak verildiğini belirtmektedir¹⁷²⁰. 1695 Avusturya seferi dönüşünde Edirne, Zağrayatik ve Hayrabolu ahırlarına kışlamak üzere gönderilen her bir katar deveye konakladıkları her menzilde günlük 0,5 kantar saman ve 0,5 kile arpa ile karıştırılarak dağıtılmıştı. Bu dağıtım sonunda her bir deveye 4,5 kg saman ile 2,5 kg arpa olmak üzere toplam 7 kg yem verilmişti¹⁷²¹. Sefer dönüşünde katırlara verilen günlük miktarı, develere nazaran daha yüksek olmuştur. Kışlamak üzere Yanbolu’ya gönderilen her bir katıra günde 5,5 kg arpa ile 5,5 kg saman karıştırılarak, 11 kilogramlık bir yem verilmişti¹⁷²². Kışlamak için daha yakında bulunan Zağra, Hayrabolu ve Edirne’ye gönderilen her bir katıra günlük 2,5 kg arpa ile 5,5 kg saman karıştırıldıktan sonra toplam 8 kilogramlık yem verilmişti¹⁷²³.

Sefer sırasında binek ve yük hayvanı olarak kullanılan atlara tayin olunan arpa miktarı, deveye verilenden daha azdır. 1695 ve 1696 Avusturya seferlerine katılan Arnavut

¹⁷¹⁷ BOA, D.MKF, 507/ 13 ; D.MKF, 511/ 85, 26 L 1106 (9 Haziran 1695).

¹⁷¹⁸ BOA, KK, 2761, vr.162b, 24 B 1106 (10 Mart 1695).

¹⁷¹⁹ BOA, KK, 2763, s.205.

¹⁷²⁰ Murphey, *Ordu ve Savaş*, s.95.

¹⁷²¹ BOA, KK, 2763, s.45; KK, 2761, vr.178b.

¹⁷²² BOA, KK, 2763, s.45.

¹⁷²³ BOA, KK, 2761, vr.178b.

piyadelerin yük ve eşyasını taşıyan her bir ata 6.4 kg arpa tayin olunmuştu¹⁷²⁴. Muhafızlık görevinde piyade miri leventlerin kullandığı olan her bir ata yevmiye yine 6,4 kg arpa verilmişti¹⁷²⁵. Sefer dönüşünde, Belgrat'tan itibaren her menzilde her bir ata verilen günlük arpa miktarı yine 6.4 kg idi¹⁷²⁶.

Anadolu ve Rumeli'den sefere katılan eyalet askerleri ile sipah ve silahtar serdengeçtileri için konakladıkları her bir menzilde her 5 ata günlük bir kile (25,6 kg) arpa tedarik olunmuştu¹⁷²⁷. Halep ve Adana eyaletleriyle, Kilis, Antep, Sivas ve Isparta sancaklarından sefere katılmak üzere yazılan silahtar ve sipahi serdengeçtilerinin hizmetinde olan her 5 ata Edirne'ye gelinceye kadar her menzilde birer kile (25,6 kg), her bir ata ise günlük 5 kg arpa tayin olunmuştu¹⁷²⁸.

Seferde kapıkulu ve eyalet ordusu ile sivil ve askeri çeşitli birimlerin hizmetinde bulunan at, deve ve katırlara yem olarak arpa ve saman verilmesinin yanı sıra, başta padişahın hizmetinde bulunan ıstabl-ı âmire atlarına olmak üzere, veziriazam, şeyhülislam, defterdar gibi bazı dairelere ot tayin olunmuştu. 1695 Avusturya Seferi'nde padişahın hizmetinde bulunan ıstabl-ı âmire atlarından her birine, her menzilde günlük 7'er kıyye (8,9 kg) ot tayin olunmuştu¹⁷²⁹.

Ancak sefer sırasında bazı birimlerin hizmetinde hem deve hem de at bulunduğundan, bu hayvanlara arpa, saman ve ot aynı anda verildiğinden günlük tükettiği yem miktarı konusunda her hangi bir rakam vermek zordur. Ancak bunlara toplu olarak verilen yem miktarı hakkında bilgi vermek mümkündür. Veziriazamın dairesine 40 araba (10.264 kg), şeyhülislama 4 araba (1026 kg) Rumeli Kazaskeri'ne 2 araba (513 kg), Anadolu Kazaskeri'ne 2 araba (513 kg), Nakibüleşraf efendiye 2 araba (513 kg), İmam-ı evvel efendiye 1 araba (256,5 kg), padişahın kethüdasına 3 araba (768,5 kg), reisülküttaba 2 araba (513 kg) otluk tayinat olarak verilmiştir¹⁷³⁰. 1696 Avusturya Seferi'nde veziriazamın dairesine 25 araba (6415 kg), şeyhülislama 4 araba(1026,4 kg), Rumeli Kazaskeri'ne 4 araba (1026 kg), Anadolu Kazaskeri'ne 2 araba (513 kg) , Nakibüleşraf efendiye 2 araba (513 kg) otluk yerine 4 kantar (226,4 kg) saman, imam-ı evvel efendiye 1 araba (256,6 kg), padişahın kethüdasına 3 araba (768,5 kg), reisülküttaba 1 araba (256,6 kg), alay çavuşuna ise bir kantar

¹⁷²⁴ BOA, MAD, 10142, s.6.

¹⁷²⁵ BOA, MAD, 10142, s.55.

¹⁷²⁶ BOA, KK, 2761, vr.117a.

¹⁷²⁷ BOA, MAD, 9879, s.238, 8 Ş 1106 (24 Mart 1695).

¹⁷²⁸ BOA, MAD, 10142, s.50-58.

¹⁷²⁹ Belgrat'tan Niğbolu'ya varınca, 312 at için her menzilde 2184 kıyye otluk satın alınmıştı. Bk. BOA, KK, 2761, vr.117a ; KK, 2763, s.9.

¹⁷³⁰ BOA, D.BŞM, 794, s.54-55

(56,5 kg), divan tercümanına günlük 60 kıyye (76 kg) otluk tayinat olarak verilmiştir¹⁷³¹. Diğer taraftan Edirne bostancıları ve bostancı ustalarının atlarından her biri için 7 kg, babüssade ağası katibine 16 kıyye (20,5 kg) ot günlük olarak tayin olunmuştu¹⁷³².

¹⁷³¹ BOA, D.BŞM, 827, s.9.

¹⁷³² BOA, D.BŞM, 827, s.9.

SONUÇ

1695 ve 1696 Avusturya seferlerini, klasik sefer organizasyonları olarak değerlendirmek mümkündür. Devletin yüzyıllardır uyguladığı sefer stratejisi klasik olarak devam etmesine rağmen, uzun bir aradan sonra bir Osmanlı padişahının ordunun başında sefere çıkmayı kararlaştırması, seferin hazırlık sürecinde bizzat yer alması, başarı sürecini etkileyen çok önemli bir etken olmuştur. Padişahın bu sürece dahil olması ile onun şahsında merkezi yönetimin gücünü artırmış, merkezden başlayıp eyaletlere uzanan sefer süreci bizzat II.Mustafa tarafından denetlenmiştir.

Padişahın sefer yönetimi içerisinde bizzat yer almasıyla uzun yıllardan beri eyaletlerden toplanamayan kapıkulu ve eyalet askerlerinin orduya dahil edilmesi, bu seferlerin başarısında önemli bir yere sahip olmuştur. Ancak bu durum kapıkulu ordusu ile eyalet askerlerinin bünyesinde kronikleşmiş sorunlara köklü çözümler sağlamamıştır. Yüzyıllar içerisinde kapıkulu ve eyalet ordusunun yapısının bozulması ile meydana gelen sorunlar, bu seferler sırasında deneyimli komutan ve valiler tarafından katı ve sert tedbirlerle kontrol altına alınmışsa da sorunlar devam etmiştir. Bu durum gerek ordunun toplanma sürecinde ve gerekse ordunun hareketiyle Avusturya ile girişilen muharebelerde başta askerlerin firarları ve disiplinsizlikleri şeklinde ortaya çıkmıştır.

II.Mustafa'nın sefer sürecinde bizzat yer alması, sefere hazırlık sürecini de hızlandırmıştır. Taşra ve eyaletlerde yürütülen sefer hazırlıkları için padişah, merkezden gönderdiği görevliler ile bu süreci kontrol altında tutmuştur. Özellikle eyaletlerde yer alan kapıkulu askerleri ve eyalet ordusunun sefere hazırlanmasında eyalet ve sancak idarecileri sorumlu iken, bu hazırlığın yürütülmesinde merkezden gönderilen görevliler etkili olmuş, bu durum uzun yıllardır eyaletlerde zayıflamış merkezi otoritenin gücünü yine ön plana çıkarmıştır. Padişahın şahsında merkezi otoritenin gücünün arttığını gösteren diğer bir durum ise seferlerin başarısına etki eden ehliyet ve liyakat sahibi eyalet ve sancak idarecilerinin bizzat padişah tarafından iş başına getirilmesi olmuştur. Bu deneyimli ve tecrübeli idareciler ordunun toplanması aşamasında bu süreci iyi kullandıkları gibi, bu yıllarda Avusturya ile meydana gelen muharebelerde de eyalet ordusunun sevk ve idaresini sağlayarak büyük başarı kazanılmasına yardımcı olmuşlardır.

Organizasyon ve lojistik anlamında sefere hazırlık aşamasında ordunun kullanacağı mühimmat ve yiyecek maddelerinin temin edilmesi, önceki yıllara göre herhangi bir değişiklik göstermeden tamamlanmıştı. Ancak bu maddelerin hazırlanma sürecinin padişahın merkezden gönderdiği görevliler tarafından kontrol edilmesi ve ordu için gerekli mühimmat

ve yiyecek maddelerinin temininden sonra planlı bir şekilde kullanılması da bu süreçteki başarıyı olumlu yönde etkilemiştir. Ordunun sevk ve idaresinde önemli bir yere sahip olan yol ve köprülere ait alt yapı çalışmalarının merkezden idare edilerek gerekli hazırlık ve çalışmalardan sonra ulaşıma hazır hale getirilmesi, ordu ile beraber götürülen mühimmat ve yiyeceklerin de sevk ve naklinin başarı ile yerine getirilmesini sağlamıştı.

Bu seferlerin başarı ile tamamlanmasında sınır istihkamlarının güçlendirilmesi önemli bir etkendi. Avusturya sınırında bulunan Belgrad ve Tımişvar kalelerine gerekli mühimmat ve yiyeceklerle beraber askeri gücün istihdamından sonra bu kaleler savunmaya hazır hale getirilmişti. Bu durum Osmanlı ordusu Avusturya ordusu ile muharebe halindeyken cephe gerisinin güvenlik altına alınmasını sağlamış ve muharebe sırasında Osmanlı ordusuna güvenlik noktasında destek sağlamıştır. Seferlerin başarıya ulaşmasında, devletin belirlenmiş bir plan dahilinde hareket etmesi etkili olmuştu. 1695 ve 1696 yıllarında Belgrad'da toplanmış bulunan harp meclisinde padişahın ve tecrübeli devlet adamlarının geçmiş yıllarda başarısızlığa etki eden faktörleri göz önünde bulundurmaları bu süreçte çok etkili olmuştur. Harp meclisinde belirlenmiş savaş stratejisi ile sınırlı bir zamanda, eldeki cephane miktarı ve ordu sayısı değerlendirilerek hareket edilmiş, bu da seferleri başarıya ulaştırmıştı.

BİBLİYOGRAFYA

ARŞİV KAYNAKLARI

1-Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Maliyeden Müdevver Defterleri:

173, 920, 1873, 2150, 2165, 2768, 3119, 3127, 3129, 3620, 3981, 4011, 4031, 4174, 4246, 4578, 4960, 5432, 5358, 6125, 6229, 6614, 7715, 7428, 9879, 9880, 11142, 10143, 15697, 21917, 21742, 22249

TS Maliyeden Müdevver Defterleri:

2350 0002, 2350 0010

Kamil Kepeci Defterleri:

1658, 2555, 2760, 2761, 2763, 3992, 7287, 7426

Mühimme Defterleri:

105, 106, 107, 108

Bab-ı Asafi Mühimme Defterleri:

946, 948

Bab-ı Defteri Mevkufat Kalemî Defterleri:

27710, 27713, 27732, 27739, 27746, 27747, 27748, 27755, 27756, 27758, 27759, 27769, 27773

Bab-ı Defteri Başmuhasebe Kalemî Defterleri:

775, 794, 802, 807, 820, 824, 826, 827, 834, 839

Tapu Tahrir Defterleri:

855

Bab-ı Defteri Başmuhasebe Kalemî Dosya Tasnifi:

1047, 1050, 1052, 1057, 1060, 1061, 1062, 1063, 1064, 1066, 1068, 1069, 1071, 1072, 1075, 1076, 1077, 1078, 1079, 1080, 1084, 1086, 1087, 1088, 1089, 1090, 1091, 1092, 1094, 1096, 1099, 1101, 1102, 1103, 1104, 1107, 1106, 1108, 1109, 1110, 1111, 1112, 1113, 1114, 1115, 1116, 1114, 1118, 1119, 1120, 1121, 1122, 1123, 1124, 1125, 1126, 1127, 1128, 1131, 1132, 1133, 1139, 1140, 1142, 1143

Bab-ı Defteri Mevkufat Kalemî Dosya Tasnifi:

500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 510, 511, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 525, 529, 533, 534, 537, 538, 540, 542, 544,

Bab-ı Defteri Büyük Ruznamçe Kalemi Dosya Tasnifi:

109, 110, 112, 115

İbnülemin Tanifi:

Askeriye:

4088, 21708, 30673, 3150, 11837, 20923, 42242

Dahiliye:

1582, 1120

Saray Mesalihu:

2155, 1756

Bahriye:

580, 787

Cevdet Tasnifi:

Saray:

5400

Ali Emiri Tasnifi II.Mustafa:

3/271, 12/1183, 1208, 1131, 3/259, 11437, 4366, 1072,

II. Kaynak Eserler:

Abdullah Bin Salihul Bahri, *Belgrat Seferi*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Ty, nr.2559.

Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704), Yay. Hz. Abdülkadir Özcan, Ankara 2000.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâiyat (Tahlil ve Metin 1066-1116/1656-1704)*,

Yay. Haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995.

Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, III, çevr. Özdemir Çobanoğlu, Ankara 1980.

Joseph von Hammer, *Geshicte Osmanishchen Reiches*, VI, Wien 1830.

H. Manners, *The Lexington Papers or, Some Account of The Courts of London and Vienna; At The Conclusion of The Seventeenth Century*, London 1851.

Nikolea Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. (Nilüfer Epeçeli), IV, İstanbul 2005

Max Immich, *Geschichte des Eropäischen Staatensystems von 1660 bis 1789*, Münih-Berlin 1905.

Mustafa Nedim, *Zafernâme-i Gazi Mustafa Han*, Millet Kütüphanesi, Emiri Bölümü, no. 1343.

Paul Rychaut, *The Turkish History: The Origin Of That Nation and The Growth of The Ottoman Empire With The Lives And Conquests Of Their Fveral Kings and Empires*, II, London 1701.

Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid*, II, Süleymaniye Kütüphanesi, Bağışlar Böl, nr.900, İstanbul 1153.

Sırrı Mustafa Efendi, *Fetihnâme-i Cezire-i Sakız*, Yay. Haz. Kadir Adamaz, Y. Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1998.

Sırrı Efendi, *Fethi Lipova ve Muharebe-i Lugoş*, Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail 735/4, 1111 (1699).

Silahtar Mehmed Ağa, *Nusretnâme (1106-1133/1695-1721) Tahlil ve Metin*, Doktora tezi, Haz. Mehmed Topal, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2001. _____, *Silahtar Tarihi*, II, İstanbul 1928.

Şemdânizâde Fındıklı Süleyman Efendi, *Mür'î't-Tevârih*, Yüksek Lisans Tezi, Haz. Mustafa Öksüz, İstanbul 2009.

Uşşâkizâde es-Seyyid İbrâhîm Hasîb Efendi, *Uşşâkizâde Târihi*, I, Haz. Raşit Gündoğdu, İstanbul 2005.

A török kiüzese a Körös-Maros közeröl 1686-1695. Gyula varos es var török aloli felszabadulasabak 300. Evfordulojara.Szerk. Laszlo Szita, Gyula 1995.

Tımişvarlı Ali bin Mehmed, *Tarih-i Vak'anâme-i Ca'fer Paşa*, Haz. Richard F. Krutel, Macar İlimler Akademisi, Doğu Külliyyatı, Graz 1981.

III. Araştırma ve İnceleme Eserler

Agoston, Gabor, “ Ottoman Artilary and European Military Technology in the Fifteenth and Seventeenth Centuries”, *Acta Orientela Academia Scientarium Hungaria*, XLVII/1-2, Budapest 1994, s.15-48.

_____, *Barut, Top ve Tüfek (Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi)*, Çevr. Tanju Akat, İstanbul 2006.

_____, “ Macaristan'da Osmanlı-Habsburg Serhadı (1541-1699): Bir Mukayese”, *Osmanlı*, I, Ankara 1999, s.443-451.

_____, *Guns For The Sultan Military Power and The Weapons Industry in The Ottoman Empire*, Cambridge 2000.

_____, “ Osmanlı İmparatorluğu'nda Harp Endüstrisi ve Barut Teknolojisi (1450-1700)”, *Osmanlı*, VI, Ankara 1999, s.621-32.

- _____, “ 1453-1826 Avrupa’da Osmanlı Savaşları”, *Top, Tüfek ve Süngü (Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815)*, İstanbul 2002, s.135-36.
- _____, “ The Image of The Ottomans in Hungarian Historiography”, *Acta Orientalia*, LXI/1-2, Budapest 2008, s.15-26.
- Aktepe, Münir “ Ahmet III. Devrinde Şark Seferi’ne İştirâk Edecek Ordu Esnafı Hakkında Vesikalar”, *Tarih Dergisi*, 10, İstanbul 1954, s.17-30.
- _____, “1711 Prut Seferi İle İlgili Bazı Meseleler”, *Tarih Dergisi*, 34, İstanbul 1984, s.19-54.
- Akdağ, Mustafa, *Türkiye’nin İktisadi ve İçtimai Tarihi (1243-1453)*, I, İstanbul 1995.
- Ali Mehmet, Mustafa, *Romen Kaynak ve Eserlerinde Türk Tarihi: Kronikler*, Ankara 1993.
- Andea, Susana, “ The Romanian Principalities in the 17. Century” *History of Romania*, Cluj-Napoca 2006, s.376-96.
- Antonov, Aleksandr, “ Bulgar Topraklarında Kurulan Menzil Sisteminin Organizasyonu XVI-XVIII. Yüzyıllar”, *Türkler*, Çev. Zeynep Zafer, X, Ankara 2002, s.927-34.
- Aydüz, Salim, *XV ve XVI. Yüzyılda Tophane-i Âmire ve Top Döküm Teknolojisi*, Ankara 2006.
- Aydüz, Davut, “Osmanlı Devleti’nde Narh Uygulaması”, *Yeni Türkiye*, 31, Ankara 2000, s.74-81.
- Aykut, Nezihi, “ Revan Seferi Menzıl-nâmesi”, *Tarih Dergisi*, 34, İstanbul 1984, s.183-246.
- Aynural, Salih “ XVIII. ve XIX.Yüzyıllarda Osmanlı Esnafı’nda Üretim Anlayışı ve Organizasyonu”, *İ.Ü İFM*, 46, İstanbul 1996, s.355-61.
- Bakardjieva, Teodora, “ The Role Of The Ottoman Danubian Fleet in The Military Operations in XV-XVII C.Organization and Fighting Potentialities”, XIV. *Türk Tarih Kongresi*, II/1, Ankara 2002, s.151-157.
- Barkan, Ömer Lütfi, “ Osmanlı İmparatorluğu’nda Esnaf Cemiyetleri”, *İ.Ü. İ.T.MEC*, 41, İstanbul 1984, s.39-46.
- Baysun, M. Cavit, “Azak”, *İA*, II, Eskişehir 2001, s.85-89.
- Bilge, Sadık Müfit, “Macaristan’da Osmanlı Hakimiyetinin ve İdari Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişmesi”, *OTAM*, 11, Ankara 2000, s.33-81.
- Bilgin, Arif, *Osmanlı Saray Mutfağı*, İstanbul 2004
- Bilici, Faruk “ XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İki Savaş Anatomisi: Saint-Gotthard ve Kandiye”, *XIII.Türk Tarih Kongresi 4-8 Ekim 1999*, III/1, Ankara 2002, s.139-151.
- Bridges, J.K, *Başlangıçtan Bugüne Kadar Kara Ulaştırma Tarihi*, İstanbul 1968,

- Cevdet Çulpan, Türk Taş Köprüleri, (Ortaçağdan Osmanlı Devri Sonuna Kadar), Ankara 1975.
- Bostan, İdris, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, Ankara 1992.
- _____, “ XVI. ve XVII.Yüzyıllarda Osmanlı Tersaneleri ve Gemi İnşa Teknolojileri”, *Osmanlı*, VI, Ankara 1999, s.612-20.
- Bozkurt-Önal, Ahmet-Nebi, “ Deve”, *DİA*, IX, İstanbul 1994, s.222-225.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedik*, XIII, İstanbul 1986.
- Cesar, Yavuz, *Osmanlı Maliyesi 'nde Bunalım ve Değişim Dönemi*, İstanbul 1986.
- Çelik, Bülent, *Osmanlı Sefer Organizasyonlarında Kentli Esnafın Getirdiği Çözümler: Orducu Esnafı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Ankara 2002.
- Çelik, Şenol, “ Osmanlı Sefer Organizasyonunda Orducu Esnafı ve İstanbul Ordularını”, *Eskiçağ'dan Modern Çağ'a Ordular (Oluşum, Teşkilat ve İşlev)*, İstanbul 2008, s.355-86.
- Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi*, III, İstanbul 1972.
- David, Geza, “ 16-XVII.yüzyıllarda Macaristan'ın Demografik Durumu”, *Bellekten*, 225, Ankara 1995, s.35-52.
- Demirtaş, Faruk, “ Bozulus Hakkında”, *A.DTCFD*, VIII/1, Ankara 1949, s.44.
- Develioğlu, Ferit, *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lügat, TDK Türkçe Sözlük*, Ankara 1998,
- Demir, Uğur, *Târîh-i Mehmed Giray Hân (Değerlendirme-Çeviri Metin)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Doktora Tezi), İstanbul 2006,
- _____, “II.Viyana Seferi'nde (1683) Osmanlı Ordusunun Kullandığı Silahlar ve Mühimmatın Tedariki”, *Osmanlı*, VI, Ankara 1999, s.660-69.
- Derin, Fahri Çetin, “Mustafa II.ya Dâir Bir Risale”, *Tarih Dergisi*, IX/13, İstanbul 1958, s.49-70.
- Ebou-Elhaj, Rıfa'at Ali, *1703 Rebellion and Structure Of The Ottoman Politicks*, İstanbul 1984.
- Emecen, Feridun M., *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, İstanbul 2010.
- Ertaş, Mehmed Yaşar, *Mora'nın Fethinde Osmanlı Sefer Organizasyonu (1714-1716)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler ve Türkiyat Araştırmaları Enstitüleri, (Doktora Tezi), İstanbul 2000.
- _____, “ Osmanlı Savaş Organizasyonunda Zorlu Bir Süreç: Ordunun Toparlanması”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 19, İstanbul 2008, s.211-33.
- _____, *Sultanın Ordusu(Mora Fethi Örneği 1714-1716)*, (Yayınlanmış Doktora Tezi), İstanbul 2007.

- Feneşan, Christine, “ Quelques Aspects du Condominium Osmano-Transylvain Au XVII Siecle’’, *OTAM*, 11, İstanbul 1991, s.111-21.
- Finkel, Caroline, *The Administirion of Warfare: The Ottoman Military Campaigns in Hungary, 1593-1606*, Wien 1988.
- Fodor, Pal, “ Some Notes on Ottoman Tax Farming in Hunagry’’, *Acta Orientella*, LIV/4, Budapest 2004, 425-435.
- _____, “ Trade and Traders in Hungary in Teh Age of Ottoman Conquest’’, *Acta Orientella*, LX/1, Budapest 2007, s.1-3.
- Gecsenyi, Laajos, “ Turkish Goods and Greek Merchant sın The Kingdoom of Hungary in The 16th and 17th Centuries’’, *Acta Orientalia*, LX/1, Budapest 2007, s.55-68.
- Genç, Mehmed, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2000.
- Göçer, Lütfü, “ XVI.Yüzyıl Sonlarında Osmanlı İmparatorluğu Dahilinde Hububat Ticaretinin Tabi Olduğu Kayıtlar’’, *İ.Ü İFM*, XIII/1-4 (1951-1952), İstanbul 1953, s.79-88.
- Gölen, Zafer, “Osmanlı Barut Üretim Merkezi: Baruthane-i Âmire’’, *Türkler*, X, Ankara 2002, s.136-50.
- Göyünç, Nejat, “ Hâne Deyimi Hakkında’’, *Tarih Dergisi*, 32, İstanbul 1979, s.331-348.
- Gülsoy, Ersin, *Girit’in Fethi ve Osmanlı İdaresi’nin Kurulması (1645-1670)*, İstanbul 2004.
- Halaçoğlu, Yusuf “ Osmanlı İmparatorluğu’nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülahazalar’’, *OTAM*, 2, İstanbul 1981, s.123-132.
- _____, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Menzil Teşkilatı ve Yol Sistemi*, (Doçentlik Tezi), İstanbul 1982.
- _____, “ At’’, *DİA*, IV, İstanbul 1991, s.29-30.
- Hegyi, Klara, *The Otoman Military Force in Hungary*, Budapeşt 1994.
- _____, “ The Financial Position of The Vilayets in Hungary in The 16Th-17Th Centuries’’, *Acta Orientalia*, LX/1-2, Budapest 2008, s.77-85.
- İnalçık, Halil, “Osmanlı Devrinde Türk Ordusu’’, *Türk Kültürü*, 22, Ankara 1964, s.49-59.
- _____, *Studies in Ottoman Social and economic History*, London 1985.
- İnbaşı, Mehmed, *Ukrayna’da Osmanlılar (Kamaniçe Seferi ve Organizasyonu 1672)*, (Yayınlanmış Doktora Tezi), İstanbul 2004.
- İlgürel, Mücteba, “ Yeniçeriler’’, *DİA*, XIII, İstanbul 1986, s.385-395.
- _____, “Levent’’, *DİA*, XXVII, Ankara 2003, s.149-51.
- _____, “Osmanlı Devleti’nde Ateşli Silahlar’’, *Yeni Türkiye (701 Osmanlı Özel Sayısı 1)*, 31, 2000, s.615.
- _____, “ Osmanlı Devleti’nde Ateşli Silahlar’’, *Osmanlı*, VI, Ankara 1999, s.605-11.

- _____, “Osmanlı Topçuluğunun İlk Devirleri”, *Prof Dr. Hakkı Dursun Armağanı*, İstanbul 1995, s.293.
- İpşirli, Mehmed, “ Araba”, *DİA*, III, İstanbul 1991, s.243-45.
- İşbilir, Ömer, *XVII. Yüzyıl Başlarında Şark Seferlerinin İâşe, İkmâl ve Lojistik Meseleleri*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1997.
- _____, “ Osmanlı Ordularının İâşe ve İkmali: I.Ahmet Devri İran Seferleri Örneği”, *Türkler*, X, Ankara 2002, s.151-58.
- Itzkowitz, Norman, “ XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti”, *Osmanlı*, I, Ankara 1999, s.519-24.
- Ivanıcs-Ress, Maria, “ Osmanlı Habsburg Savaşlarında Kırım Tatarlarının Rolü (1593-1606)”, *Türkler*, X, Ankara 2002, s.456-57.
- _____, “ Kırım Tatarische Spionage im Osmanisch-Habsburgischen Grenzgebiet Während des Feldzuges im Jahre 1663”, *Acta Orientalia*, LXI/1-2, Buadepest 2008, s.119-133.
- Kaçan Erdoğan, Meryem, *II. Viyana Kuşatması*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırması Enstitüsü, İstanbul 2001.
- Kaldy-Nagy, Gyula, “ The First Centuries of the Ottoman Military Organisation”, *Acta Orientalia* XXXI/2, Budapest 1977, s.147-83.
- Karagöz, Mehmed, “ 17. Asrın Sonunda Filibe ve Çevresinde Meydana Gelen Eşkîyalık Hareketleri”, *Fırat Üni. Sosyal Bilimler Dergisi*, XVI/2, Elazığ 2006, s.383-85.
- Katic, Tatjana, “ Viyana Savaşı’ndan Sonra Sırbistan (1683-1699)”, *Türkler*, IX, çev.Erol Hatipli, Ankara 2002, s.765-772.
- Keegan, John, *Savaş Sanatı Tarihi*, Çev. Füsün Durker, İstanbul 1995.
- Kenndy, Hugh, *Atlas Historique De L’Islam*, Köln 2002.
- Kepeci, Kamil, “Orducu”, *Tarih Lûgati*, İstanbul 1952.
- Kılıç, Orhan, “ Ocaklık Sancakların Osmanlı Hukukunda ve İdari Tatbikattaki Yeri”, *Fırat Üni. Sosyal Bilimler Dergisi*, XI/1, Elazığ 2001, s.263-271.
- _____, “ 1585 Yılında Tebriz Seferi’ne Çıkan Osmanlı Ordusunun İkmal ve İâşesi”, *Askeri Tarih Bülteni*, 46, Ankara 1999, s.109-35.
- Koç, Ümit “Klasik Dönem Osmanlı Devleti’nde Güherçile Madenlerinin İşletilmesi ve Barut İmalatı”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 145, İstanbul 2003, s.79-93.
- Kolodziejek, Dariusz, “ 1795’e Kadar Osmanlı-Leh İlişkilerinin Karakteri Üzerine Bazı Tespitler”, *Türkler*, IX, Ankara 2002, s.679-85.
- Kütükoğlu, Bekir, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri I (1578-1590)*, İstanbul 1962.

- Lambert, Mark, “ Çağlar Boyunca Ulaşım, Savaş Arabaları ve Yolcu Arabaları”, *Çağdaş Dünya Ansiklopedisi*, V, İstanbul 1982.
- Majer, Hans Georg, “ 17.Yüzyıl Sonlarında Avusturya ve Osmanlı Ordularının Seferlerdeki Lojistik Sorunları”, *OTAM*, 2, İstanbul 1981, s.185-194.
- Marsigli, Luigi, *Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitâtı Zamanına Kadar Askeri Vaziyeti*, Çevr. M. Kaymakam Nazmi, Ankara 1934.
- Zeki Karamürsel, *Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler*, Ankara 1989.
- Leitsch, Walter, “ Ziele Der Österreichen Politik Gegenüber Dem Osmanischen Reich im 17.Jahndert”, *OTAM*, 4, İstanbul 1984, s.223-236.
- Martal, Abdullah, “ Osmanlı İmparatorluğunda Su yolculuk”, *Belleten*, 205, Ankara 1989, s.1555-1652.
- Mehmed, Mustafa Ali, *Romen Kaynak ve Eserlerinde Türk Tarihi: Kronikler*, Ankara 1993,
- Miroğlu, İsmet, “Osmanlı Yol Sistemine Dair”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 15, İstanbul 1997, s.241-52.
- Maxım, Mihai, “ XVI. Asrın İkinci Yarısında Eflak-Boğdan’ın Osmanlı İmparatorluğu’na Karşı İktisadi ve Mali Mükellefiyetleri Hakkında Bazı Düşünceler”, *VII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, II, Ankara 1973, s.559-63.
- Murphey, Rhoads, *Osmanlı’da Ordu ve Savaş (1500-1700)*, Çevr. M.Tanju Akad, İstanbul 2007.
- Müderrişoğlu, Fatih, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Menzil Yolları ve Menzil Külliyesi”, *Yeni Türkiye (Osmanlı Özel Sayısı 4)*, 34, İstanbul 2000, s.467-68.
- _____, “ Menzil Kavramı ve Osmanlı Devleti’nde Menzil Yerleşmeleri”, *Türkler*, X, Ankara 2002, s.920-34.
- Onuk, Taciser, “ XVII.Yüzyıl Osmanlı Çadır Sanatı”, *XIII.Türk Tarih Kongresi 4-8 Ekim 1999*, III/II, Ankara 2002, s.1234-1243.
- _____, *Osmanlı Çadır Sanatı (XVII. –XIX. Yüzyıllar)*, Ankara 1998.
- Palffy, Geza, “ Scorched-Earth Tactics in Ottoman Hungary on a Controversy in Military Theory and Practise on The Habsburg-ottoman Frontier”, *Acta Orientalia*, LXI/1-2, Budapest 2008, s.181-196.
- Paskaleva, Virginia, “ Osmanlı Balkan Eyaletlerinin Avrupalı Devletlerle Ticaretleri Tarihine Katkı”, *İ.Ü İFM*, 1-2, İstanbul 1967, s.37-74.
- Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilatı*, İstanbul 1980.
- _____, “ İstanbul’da Kayıkçılık ve Kayık İşletmeciliği”, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Şehircilik ve Ulaşım*, der. Salih Özbaran, İzmir 1984, s.83-103.

- _____, “ Köprücülük”, *VII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 25-29 Eylül 1970*, II, Ankara 1973, s.701-702.
- _____, “ Şehir Mimarları”, *OTAM*, 2, İstanbul 1981, s.1-30.
- _____, “ II.Mustafa”, *İA*, VIII, İstanbul 1960, s.695-700.
- Ortaylı, İlber, “ İkinci Viyana Kuşatmasının İktisadi Sonuçları Üzerine”, *OTAM*, 2, İstanbul 1981, s.195-202.
- _____, “ Devenin Taşıma Maliyeti Eğrisi Üzerine Bir Deneme”, *İktisadi ve Sosyal Değişim Makaleler*, I, Ankara 2000, s.95-104.
- Özcan, Abdülkadir, “Osmanlı Askeri Teşkilatı”, *Osmanlı Devleti Tarihi*, Ed. E.İhsanoğlu, I, İstanbul 1999, s.337-70.
- _____, “ Hassa Ordusunun Temeli Mu’allem Bostanyân-i Hassa Ocağı”, *Tarih Dergisi*, 34, 1984, s.347-396.
- _____, “ Osmanlı Askeri Teşkilatı”, *Yeni Türkiye (701 Osmanlı Özel Sayısı I)*, 31, 2000, s.578-79.
- _____, “Cerehor”, *DİA*, VII, İstanbul 1993, s.393.
- _____, “ Osmanlı Devleti’nin Askeri Yapısı”, *Türkler*, X, Ankara 2002, s.107-28.
- _____, “ Davut Paşa Sahrası”, *DİA*, IX, İstanbul 1994, s.45.
- Özden, Gani, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Silahlı Kuvvetlerinin Harp Sanayi Tesisleri”, *Askeri Tarih Bülteni*, 22, Ankara 1987, s.59-69.
- _____, “ Çeşitli Dönemlerde Osmanlı Tersâneleri”, *Askeri Tarih Bülteni*, 27, Ankara 1989, s.23-35.
- Öztürk, Mustafa “ Osmanlı Dönemi Fiyat Politikası ve Fiyatların Tahlili”, *Türkler*, X, Ankara 2002, s.843-49.
- Öztürk, Said, “Osmanlı Devleti’nde Tüketicinin Korunması”, *Türkler*, X, Ankara 2002, s.853-60.
- Öztürk, Temel, “ Osmanlı Askeri Dönüşümünün XVIII. Yüzyılın İlk Yarısındaki Doğu Seferlerine Tatbiki”, *Tarih Dergisi*, 45, İstanbul 2009, s.57-75.
- _____, “ Osmanlılar’da Narh Sistemi”, *Türkler*, X, Ankara 2002, s.861-71.
- Özvar, Erol, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulaması*, İstanbul 2003.
- Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-II, İstanbul 1993.
- Parlatır, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara 2006.
- Parvev, Ivan, *Habsburgs and Ottomans Between Viena and Belgrate*, New York 1995.
- Pary, Vr. J., “ İslam’da Harb Sanatı”, *Tarih Dergisi*, 27-29, İstanbul 1973, s.193-218.
- _____, “ Osmanlı İmparatorluğu’nda Kullanılan Harb Malzemelerinin Kaynakları”, (trc.Salih Özbaran), *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 3, İstanbul 1973, s.35-46.

- Pop, Aurel-Ioan, “ Romanian in the 14 th-16 th centuries”, *History of Romania*, Cluj-Napoka 2006, s.209-314.
- Savaş, Ali İbrahim “ Genel Hatları ile Osmanlı Diplomasisi”, *Osmanlı*, I, Ankara 1999, s.643-59.
- Sertoğlu, Mithat, *Osmanlı Tarih Lügati*, İstanbul 1986.
- Seyyid, Mehmed, “ Osmanlı Askeriyesinde ve Askeri Tarihinde Mısır’ın Yeri”, *Türkler*, X, Ankara 2002, s.152-160.
- Sezgin, İbrahim, “ Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Baruthaneler ve Barut İmalatı”, *Türkler*, X, Ankara 2002, s.145-150.
- Sümer, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler)*, İstanbul 1999.
- Suceska, Avdo, “ Malikane (Osmanlı İmparatorluğunda Miri Toprakların Yaşam Boyu Tasarruf Hakkı)”, *İ.Ü İFM*, 1-4, çev.M.Özyüksel, İstanbul 1985, s.273-282.
- Şahin, İlhan, “ 1638 Bağdad Seferinde Zahire Nakline Memur Edilen Yeni-İl ve Halep Türkmenleri”, *Tarih Dergisi*, 33, İstanbul 1982, s.227-236.
- Şimşirgil, Ahmet, “1663 Uyvar Seferi Yolu ve Şehrin Osmanlı İdaresinde Konumu”, *Anadolu’da Tarihi Yollar ve Şehirler Semineri*, İstanbul 2002, s.79-98.
- Şentürk, Hüdayi, “ Tanzimat Devrine Kadar Osmanlı Devleti’nin Ulaşım Teşkilâtı ve Yol Sistemine Genel Bir Bakış”, *Türkler*, X, Ankara 2002, s.904-12
- Tabakoğlu, Ahmet, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul 1985.
- _____, “Osmanlı İktisadi Yapısının Ana Hatları, Ekonomik Yapı ve Politikalar”, *Yeni Türkiye*, 31, İstanbul 2000, s.11-26.
- _____, “ Osmanlı Ekonomisinde Fiyat Denetimi”, *İ.Ü İFM*, 43, İstanbul 1985, s.111-147.
- Tacan, Necati “ Niş, Belgrat, Salankamin, Petrovaradin, Lugoş, Tımişvar Kuşatma ve Meydan Muharebeleri 1690-1696”, *Askeri Mecmua Layihası*, 112, İstanbul 1939.
- Tekindağ, Şehabettin, “ Orducı”, *Meydan Larousse*, IX, s.528.
- Telci, Cahit “ Osmanlı İktisat Literatüründe Bulunan ve Günümüzde Hala Yaşayan Bir Kavram: Rençber”, *Türkler*, X, Ankara 2002, s.714-17.
- Tirri, Antony C., *İslamic Weapons (Maghrib to Morhul)*, America 2003.
- Topal, Mehmed, “ II.Mustafa’nın Avusturya Seferleri’nde Rusçuk Şehri ve Limanı’nın Önemi”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 20, İstanbul 2008, s.223-50.
- Tozlu, Selahattin, “Trabzon-Erzurum Anayolunun Mevsimlik Güzergahları”, *Anadolu’da Tarihi Yollar ve Şehirler Semineri*, İstanbul 2002, s.182-83.
- Tuğracı, Pars, *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, İstanbul 1972.

- Uzunçarşılı, İ.Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilatında Kapıkulu Ocakları (Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı)*, I, Ankara 1984.
- _____, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara 1988.
- _____, *Osmanlı Tarihi*, III/I, Ankara 1995.
- Ünal, Mehmed Ali, “ XVI.Yüzyılda Palu Hükümeti’’, *XI.Türk Tarih Kongresi 5-9 Eylül 1990*, III, Ankara 1994, s.1072-1096.
- Ünver, Süheyl, “ XVII. Yüzyıl Sonunda Padişaha Bir Layiha’’, *Bellekten*, 129, Ankara 1969, s. 21-42.
- _____, “ Türkiye’de Nevruz ve Nevruziye’’, *Vakıflar Dergisi*, 9, Ankara 1976, s.221-238.
- Vasic, Milan, “ Osmanlı İmparatorluğunda Martoloslar’’, *Tarih Dergisi*, 31, İstanbul 1978, s.47-63.
- Veinstein, Gilles, *Du Marche Urbain Au Marche Du Camp: L’Intition Ottomane Des Orducı*, Zaghonan, 1988.
- Witteck, Paul, “ Osmanlı İmparatorluğu’nda Türk Aşiretlerinin Rolü’’, *Tarih Dergisi*, VIII/17-18, İstanbul 1963, s.257-268.
- Yıldız, Hakan, *Haydi Osmanlı Sefere (Purut Seferi’nde Organizasyon ve Lojistik)*, İstanbul 2006.
- _____, *1711 Prut Seferi’nin Lojistik Faaliyetleri*, Doktora Tezi, Marmara Üni. Sosyal Bilimler ve Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2000.
- Yılmaz, Fehmi, “ The Life of Köprülüzâde Mustafa Pasha And His Reforms’’, OTAM, 20, İstanbul 2000, s.165-221.

EKLER

Ek 1: 1695 Avusturya Seferi'nde Menzillere Zahire Temin Eden Kazalar

Menzil	Zahire alınan yerler	Şair (arpa) kile	Dakik (un)	Saman	Giyah	Hatab (odun)
Cisr-i Mustafa Paşa	Cisrimustafapaşa	4000	400		80	60
	Nüzul emini tarafından alınan	200	500	500	120	140
Harmanlı	Çirmen	3800	350		80	60
	Nüzul emini tarafından alınan		2200	500	120	140
Uludere	Uzuncaaba-dı Hasköy	3800	250		60	80
	Nüzul emini tarafından alınan	2200	650	500	120	140
Kayalı	Uzuncaabad-ı Hasköy	2450	500		80	60
	Nüzul emini tarafından alınan	3550	400	500	120	140
Papaslı	Çırpan	4000	500		80	60
	Nüzul emini tarafından alınan	2000	400	500	120	140
Filibe	Zağra-yı Atik	5000	750		240	180
	Zağra-yı cedid	5000	750			
	Nüzul emini tarafından alınan	3000		1500	360	1000
Tatarpazarı	Tatarpazarı	4000	300		80	60
	Nüzul emini tarafından alınan	2000	400	500	120	140
Yeniköy	Tatarpazarı	4000	500		80	60
	Nüzul emini tarafından alınan	2000	400	500	120	140
İhitman	Tatarpazarı	2600			80	60
İhitman	Nüzul emini tarafından alınan	3400	400	500	120	140
Ormanlı	Filibe	4000	500		80	60
	Nüzul emini tarafından alınan	2000	400	500	120	140
Sofya	Sofya	15000	10000	500	600	1180
	Samakov	12000				
	İhtiman	10000				
	Kutluca	8000				
	Filibe	5000	5000			
	Akçakızanlık	2000	2500			
	Çırpan	1000	1000			
Halkalıpınar	Sofya	4000	500	500	80	120
	Nüzul emini tarafından alınan	2000	400	500	120	140
Çaribrot	Sofya	4000	500		80	60
	Berkofça	2000	400			

	Preznik	1000	300			
	İznebol	1000	200			
Şehirköyü	Şehirköyü	2040			80	60
	Nüzul emini tarafından alınan	3000	500	500	120	140
Musapaşa Palangası	Şehirköyü	2181	400		80	60
	Nüzul emini tarafından alınan	2000	500	500	120	140
Avarız mukabilinde Edirne ahur ocaklığından Niş menziline nakledilen zahire miktarları	Niş	6000			240	180
	Edirne ve Cisir Mustafa Paşa	2916	766			
	Dimetoka	6765	1754			
	Cisriergene	3833	993			
	Sultanyeri	2718				
	Çirmen	2876	746			
	Akçakızanlık	2775,5	720			
	Havası Mahmudpaşa	1200	311,5			
	Sultanhisarı	1749	454			
	Ferecik	2568	666			
Karye-i Küçüksirem	107					
Avarızları mukabelesinde Hayrabolu ocaklığına bağlı kazalardan Niş Menziline nakledilen zahire miktarı	Gümülcine	11640				
	Malkara	4611,5	1186,5			
	Hayrabolu	2010	521			
	Keşan	2400	395,5			
	İpsala	1492	309,5			
Avarızları mukabelesinde Yanbolu ahur ocaklığına bağlı kazalardan Niş menziline zahire nakli	Yanbolu	2423	514			
	Nevâhi-yi yanbolu	1709	363			
	Hatuneli	732	190			
	Karinabad	3744	794			
	İslimiye	2435	517			
	Yenice-i Kızılağaç	636	165			
Avarızları mukabelesinde Zağra ahur ocaklığına bağlı kazalardan Niş menziline zahire nakli	Zağra-yı Atik	5820	509			
	Zağra-yı Cedid	3542	752			
	Çırpan	1140	296			
	Akçakızanlık	420	109			
Aleksince	Ahur Ocaklığı	6000	900			
Aleksince	Aleksince				200	200
Racine	Ahur Ocaklığı	6000	900			
Racine	Racine				200	200
Perakin	Ahur Ocaklığı	6000	900			
Perakin	Perakin				200	200
Yagodine	Ahur Ocaklığı	6000	900			
Yagodine	Yagodine				200	200
Batçine	Ahur Ocaklığı	6000	900			

Batçine	Batçine				200	200
Hasan Paşa Palangası	Ahur Ocaklığı	6000	900			
Hasan Paşa Palangası	Hasan Paşa Palangası				200	200
Kolar	Belgrat Ambarı	6000	900			
Kolar	Kolar				200	200
Hisarcık	Belgrat Ambarı	6000	900			
Hisarcık	Hisarcık				200	200

Ek 2: 1696 Avusturya Seferi'nde Menzillere Zahire Temin Eden Kazalar

Nakledilen menzil	Satın alınan kaza	Arpa (kile)	Un (kile)	Buğday (kile)	Otluk (araba)	Odun (araba)	Saman (kantar)	Kömür (kıyye)
Çekmece-i sagir	Küçükçekmece Nahiyesi				100		1000	
	Midye Nahiyesi				100			
	İstanbul	5000	500			200		
Çekmece-i kebir	Büyükçekmece Nahiyesi						1000	
	Bergos Nahiyesi				100			
	İstanbul	5000	500			200		
Silivri	Çatalca Nahiyesi				100			
	Silivri Nahiyesi	3000	400		200	200	1000	
Kımkli	Çatalca Nahiyesi	2000	100					
	Ereğli Nahiyesi	1500	300		50			
	İncecik Nahiyesi	1500						
	Tekirdağ Nüzul emini tarafından alınan	2000	200					
Çorlu	Çorlu	2000	200		200	100	1000	
	Vize	2500	250			50		
	Saray	500	50			50		
Karşıtiran	Malkara	1500	100					
	Tekirdağ	2000	200					
	Evreşe	500	100					
	Şehirköy Nüzul emini tarafından alınan	1000	100					
					200	200	1000	
Bergos	Bergos	3000	350		200	200	1000	
	Malkara	2000	150					
Baba-yı atik	Baba-yı atik	2000	300		200	200	1000	
	Hayrabolu	3000	200					
Hafsa	Havas-ı Mahmud Paşa	2000	200		200	100	1000	
	Pınarhisarı	3000	300			100		
Edirne	Edirne	10.000	5000			2500	4000	
	Dimetoka	5000	1500			1500	500	
	Cisriergene	3000	400			500	500	
	Kırkkilise	2500	500			500		
	Keşan	2000	500					
	İpsala	1500	300					
	Ferecik	1500	500					
	Hatuneli	500	100					
	Yenice-i Kızılağaç	500	100					
	Yanbolu	500	300					
	Ruskasrı	500	300					
	Karinabad	2000	300					
Sultanyeri	500	200						

	Nüzul emini tarafından alınan	10.000	10.000					
Cisri Mustafapaşa	Cisri Mustafapaşa	1200	161		100	50	500	
	Menzilde Kalan	1800	149			50	500	
	Çirmen	3000	390		100	100		
Harmanlı	Çirmen	2000	600				500	
	Menzilde kalan	2120	100		30	13	500	
	Uzuncaabad	1880			187	170		
Uludere	Uzuncaabad	5370	300		160	110	500	
	Menzilde Kalan	630	400		40	90	500	
Kayalı	Uzuncaabad	3000			194	170	500	
	Çırpan	2363	564				500	
	Menzilde Kalan	630	136		6	30	500	
Papazlı	Filibe	6000	405		192	175	500	
	Menzilde kalan		295		8	25	500	
Filibe	Filibe	15000	2000		1000	1000	3000	
	Akçakızanlık	5000	500					
	Zağray-ı cedid	5000	1000					
	İslimiye	4000						
	Nevahiy-i Yanbolu	2000						
	Menzilde Kalan	1700					1500	
Tatarpazarı	Nüzul emini tarafından alınan						500	
	Tatarpazarı	2000	400		200	200	500	
karye-i cedid	Menzilde Kalan	4000	300				500	
	Tatarpazarı	4300	300		100	170	500	
İhtiman	Menzilde Kalan	1700	400		100	30	500	
	İhtiman	5820	300		200	120	500	
Ormanlı	Menzilde Kalan	180	500			80		
	Nüzul emini tarafından alınan	1000	300		172	180	500	
	İsmail Ağa tarafından alınan	5000	400					
Sofya	Menzilde kalan				28	20	500	
	Zağra-yı Atik		5000					
	Çırpan	2000						
	Samakov	12000	1000					
	Filibe	10.000	1000					
	Dubniçe	10.000	1500					
	Tatarpazarı	4000						
	Köstendil	1000	500					
	Prezник	500						
	İznebol	500						
Çaribrod	Sofya	5000			3500	2000		
	Menzilde kalan	2090					1500	
Halkalı-pınar	Sofya	6000	700					
	Şehirköy				200	200		
Şehrköy	Sofya	5300	523		200	200		
Şehrköy	Şehirköy	6000	700		200	200		
Palankay-ı Musa Paşa	Şehirköy	6000	700		200	200		
Ş	Üsküp	1500	1500					

	Radomir	300	300					
	Kratova	1500	1500					
	İvraniye	500	500					
	Niş	8000		3000		3000		
	Menzilde Kalan	17000						
	Nüzul emini tarafından alınan				600	600		
Aleksince	Hasan Ağa tarafından irsal olunan	4200						
	Hasan Ağa Nüzul emini tarafından alınan		150		100	100		200
	Menzilde Kalan		150					
Varna	Hasan ağa				100	100		200
	Hasan Ağa tarafından irsal olunan	2500						
	Mevcut	2500	1458					
Perakin	Perakin				100	100		200
	Nüzul emini tarafından alınan		500					
	Hasan Ağa tarafından irsal olunan	3450						
	Mevcut	900						
Yağodine	Yağodine				100	100		200
	Hasan Ağa tarafından irsal olunan	4200						
	Mevcut		812,5					
Batçine	Belgrat	6000	700					
	Batçine				100	100		200
Hasanpaşa	Belgrat	6000	700					
	Belgrat Ambarı				100	100		200
Kulaz	Belgrat Ambarı	6000	700					
	Belgrat Ambarı				100	100		200
Hisarcık	Belgrat Ambarı	6000	700		100	100		200

کوه چنگل
 قلعہ سنیہ
 دخی سوار
 اجماعاً

کوه چنگل واحرام از الغنم اولادہ اسلک نام
 محله مجدداً بنا اولیوه بلنقه محافظه سنه
 مجدداً تحریر اولنا صبر لوی لوی

تخله لی کرد انک دست طرفه دوره
 محله مجدداً بنا اولیوه بلنقه ایوبه
 مجدداً تحریر اولنا صبر لوی لوی

بصرات
 ۱۵۰

بصرات
 ۱۵۰

بصرات
 ۴۰۰

بصرات
 ۵۰

کوه چنگل قلعہ سنیہ دخی سوار لغزالی
 منقضی اولغله مجدداً تحریر اولنا صبر لوی لوی

بصرات
 ۵۰

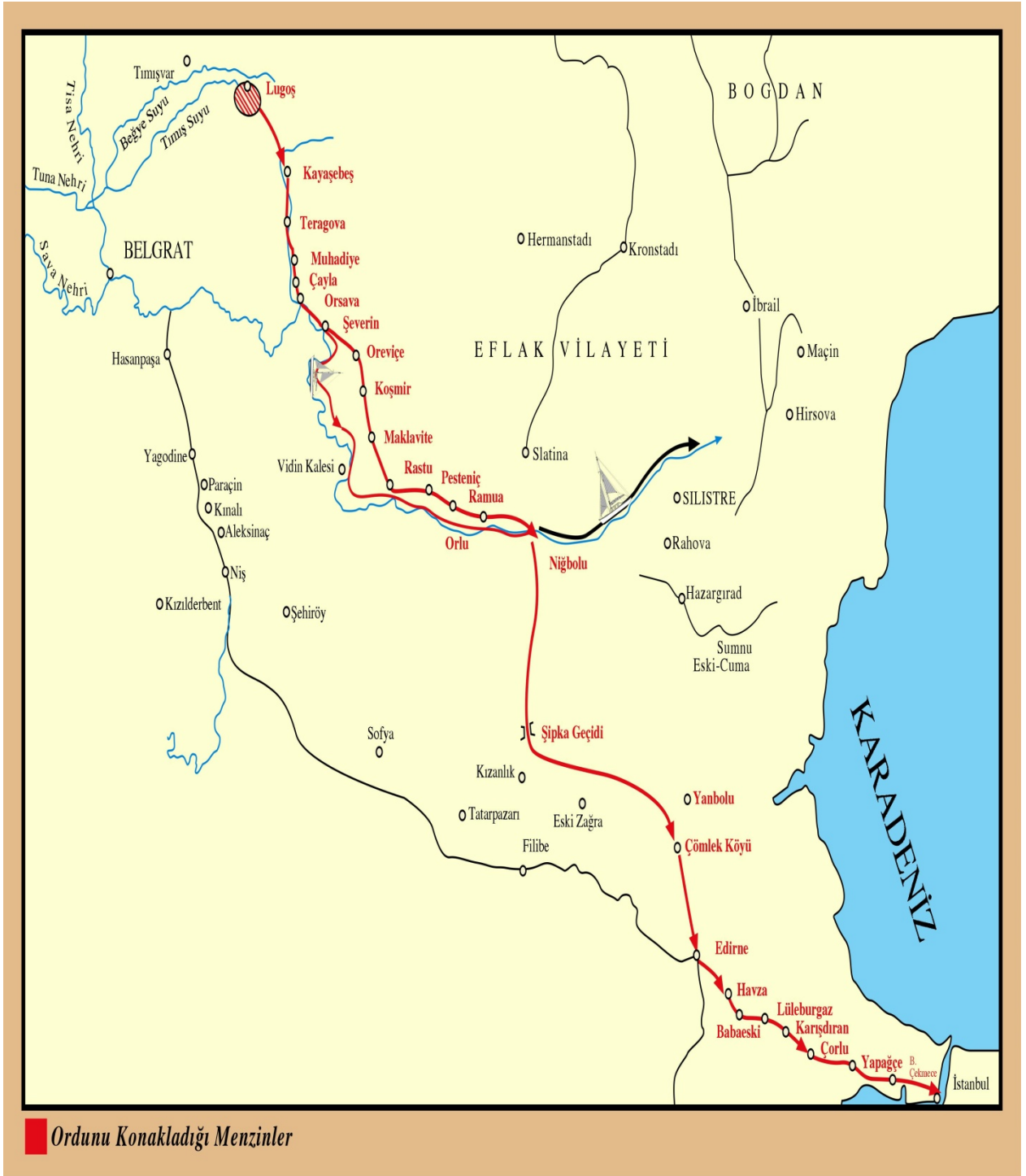
طونه قودانی علی ایشا قولدی دونای هاونه ایله ان شاء الله تعالی غره شعبانده
 محل فروده لره وارد قده اقتضاسنه کوره بر مقدار شایقه و فرقه دوره به
 و بر مقدار شایقه و فرقه اسک دونای هاونده افزان و تقییه و اوستی اصوی
 قایلرینه دخی کراسته تقییه ایوبه لزومی مقداری اوستی اصوی تقییه و بلنقه کراسته
 اولنجی محله فروده لره لنگر انداز اقامت اندر لوب و قصورده و تا سفیر در
 دخی سفینه لری رود خدیج اولوق اودره کورد ایلمه بر ارب و کورد کج
 و چنگل لری هر بلنقه نکراننده کوردوب دونای اودره ذخایر کله بر لری
 ایصال اتمک ایوبه و اول اطرافه ظهور دایه محدود ایقناسنک تطلهره
 هر بلنقه ده حاضر و اما موجود بولنه اودره اوج قطعه شایقه اکیشر تود لیش
 غروشه مجدداً انشا اندر لوب و کراسته قطعی ایوبه اوره بولی نام محله بر
 غروشه اولوق اودره یوز عدد بخار بالطه سی بایدر من اودره طونه قودانی
 الله علیها قولرینه اقتضایه احکامی تحریر اولنا صبر لوی لوی

Ek 6: 1695 ve 1696 Avusturya Seferleri'nde Edirne'den Belgrat'a kadar Ordunun Konakladığı Menzil Noktaları.

Ordunun Konakladığı Menziller

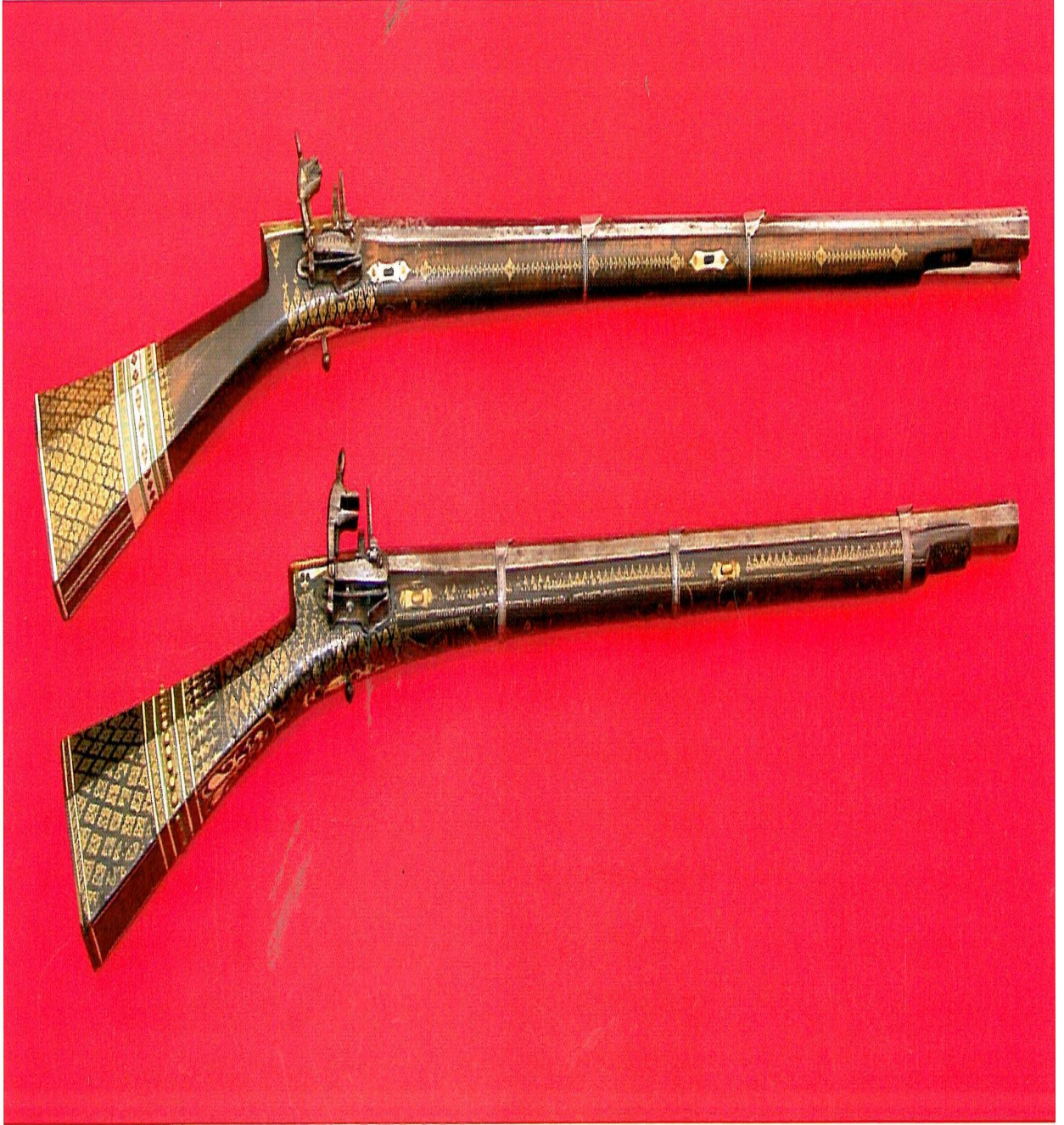
Ek 7: 1695 Avusturya Seferi Dönüşünde Ordunun Konakladığı Menzil Noktaları.

Ek 8: 1696 Avusturya Seferi Dönüşünde Belgrat'tan Edirne'ye kadar Ordunun Konakladığı Menzil Noktaları.

Ek 9: 17. Yüzyılda Osmanlı Askerleri için İstanbul, Bursa'da ve Bulgaristan Filibe'de Üretilen Tüfekler. (Kaynak: Antony C.Tirri, İslamic Weapons.)

Ek 10: 17. ve 18.Yüzyıllarda Osmanlı Askerlerinin Kullandığı Kalkanlar. (Kaynak: Antony C.Tirri, İslamic Weapons.)

Ek 11: 17.Yüzyılda Osmanlı Askerlerinin Kullandığı Ok ve Yay. (Kaynak: Antony C.Tirri İslamic Weapons.)

Ek 12: 17.Yüzyılda Osmanlı Askerlerinin Kullandığı Zincir İşlemeli Zırh.(Kaynak: Antony C.Tirri, İşlamic Weapons.)

